ԼՈՒՍԱՏՈՒՐ ՎԱՐՔ

ԵՒ ՎԿԱՅԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

ՍՐԲՈՑ

Որք կան 'ի հին Տօնացուցի Եկեղեցւոյ Հայաստանեայց։

Յօրինեալ վաւերական բանիւք ճառընտրաց մերոց և այլոց ազգաց, հանդերձ ծանօթութեամբք։

Ի Հ. Մկրտիչ վարդապետէ Աւգերեան։

Հրամանաւ Տն Տն Ստեփաննոսի Ագոնց Աբբայի և Արքեպիսկոպոսի։

Արդեամբք ազնուական Մանուկ Աղային կարնեցւոյ մահտեսի Ածատուրեան։

ՀԱՏՈՐ ԱՌԱՋԻՆ.

Յորում կան Տօնք սրբ̃ց՝ որ զկնի Յայտնութեան մինչև ցառաջաւորի բարեկենդանն։

1810 Ի ՎԵՆԵՏԻԿ

Ի Վանս Սրբոյն Ղազարու։

ՆԱԽԵՐԳԱՆՔ

ՀԱՆՐԱԿԱՆ։

Առ ուղիղ համառօտել զէան ծննդաբանու-թե̄, որ յաղագս ազգի ազգի և բազմա-մասնեայ տեղեկուե̄ց զառաջիկայս Գոր-ծոց, (զի հարազատ վարք սե̄ց՝ Գործք անուանեն, որպէս և պրակք առաքելոց, յունարէն՝ Պրա՛քսիս,) Երկուս ևեթ ՚ի կարևորագունից անտի յաւել առնեմք արբանէր վերծանողաց՝ ՚ի սկզբան նախկին կարծե-ցեալ հատորոյս, որ է և չէ. զի գործս մեծ է, և բազմահատոր ըստ այսգոյն միջակ տպից, նոյն և ու-րոյն յայլ մեծագոյն տիպս վերածեալ. Թո՛ղ զի մեծ ևս է ըստ ներքին յարգի, մինչև ՚ի վեր խոստովանեմք լինել քան զմերս կար, և տ̄ր ևեթ յաջողեալ՝ Բարե-խօսութե̄ տ̄մ սե̄ց Եւրոց։

Նախ՝ զայն, թէ պէտք էին արդեօք ըստ օրինաւոր կարգի բանասիրութե̄՝ յառաջաբանական ինչ նախըն-ծայել հատոր. յորում առաջի դիցին խնդրելեաց՝ պատճառք տօնից սե̄ց առհասարակ, կարգաւորուե̄ք նոցին տօնելի աւուրց ըստ հին և ըստ նոր տօնացու-ցից մերոց՝ առ համեմատութե̄ այլոց եկեղեցեաց քրիս-տոնէից, վաւերական հիմունք և աղբիւրք լիակա-տար վարուց և վկայաբանութե̄ց նոցա, այսինքն էն

հնու-

հնութեանք ճառընտրաց առ հասարակ, և յօրինուածք
յայսմաւուրաց 'ի շարականաց՝ առ մեզ և առ այլս,
հանդերձ բազմապատիկ գեղեցկօք նշանագրանաց գոր-
ծոյս ըստ ստուգապատում քննութեան 'ի մեր կողմանէ:
Այս երկրորդ՝ այն, թէ գուցէ պէտքն պահանջէին
երաժշտաց՝ շարամաջէին հատորն ունենալ 'ի Տէրունա-
կան տօնից, այսինքն 'ի տնօրէնական խորհրդոց Քերէ-
ւէն բոլորեցունց. յորում նկարագրեցին օրինօք վարք
և կեանք կենարար Բանին երևելոյ 'ի մարմնի՝ ըստա-
գաղէս մարդեղութեամբ յանարատ և 'ի միշտ Կուսէն,
շօյզ ընդ վարուց նորին Տէրամօր. որպէս և պատ-
րաստեալ էին եր մեր: Բայց քանզի ո՛չ մին, և ո՛չ
միայն 'ի նախանշանակեալ նեթոց ատանջէն՝ շատա-
ջէն հատորոյ լսէ ըսա, վա՛յ շերկոսին 'ի մի հատոր
թերթս լեցի մեզ բովանդակել. և շայն ըստ ժամա-
նակին ուրոյն ընծայեցուցանել՝ գէթ յետ երից մի
յատուկ խաղալոյ տպագրութեան. զի շերերաց ունէին
ոչ առնա առենն՝ ընթայք բովանդակ գործոյս, և
բովանդակութեան բանից ասացելոց:

Հապա ծ՛ն առնեալ 'ի ժամու՝ ասասջեկայ կարգի պատ-
մական հատորոյ (մինչէ 'ի մինչ երևելի բաժանե-
լոյ) ո՛չ կալցուք, ակնջին արարեալ խորհրդաբար
'ի պարեգլ'ոյ տօնացուցին մերոյ, այսինքն 'ի տօնից
սբց՝ որ չէ է ուղթօրենց յայտնութեան և մկրտութեան,
հանդերձ շայելչական ձմեռնութեան, Տէրունեան
Մարգարեան (Ավետ) կարապետ ունեցող լուսաշարող
ձանապարհի վարուց ամ. սբց, մանգամայն և շնոյն

էնքն

ինքն [illegible] [illegible] պաշտպանն [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]-
[illegible] զօրաւոր և [illegible] 'ի յաջողումն [illegible]-
հաճոյ գործոյս, [illegible] [illegible] հարեալ է։

Այլ արժան է ամ իրօք յայսմ վայրի՝ և [illegible]-
[illegible] [illegible] [illegible], որ [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
բարձրելոյն [illegible], ([illegible] [illegible]
[illegible] և [illegible] [illegible] 'ի [illegible] [illegible]
'ի [illegible] [illegible],) [illegible] [illegible] [illegible] 'ի [illegible]-
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
'ի վերայ [illegible] նորա, 'ի [illegible] [illegible] [illegible]-
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]։

ՅԻՇԱՏԱԿ ԱՐԴԱՐՈՑ

ՕՐՀՆՈՒԹԵԱՄԲ։

Առաջին՝ վերջին, վախճան անվախճան,
Աստուած եղական՝ Բանն անեղական ։
Նահապետք նորին՝ մեծ վկայութեան,
որ Ընծեղ Աստուածոյ՝ գառինք հոլոնուն ։
Սագեղն անուանի՝ քաջ հանդիսական,
որ Խաչափողանօղ՝ Աստուած սիրական ։
Արթուն և 'ի քուն՝ վկայք յարութեան,
անմահք 'ի մահու՝ Աստուածոյ էջմիածնեան ։
Նահատակք արդիւք՝ 'ի զինուորութեան,
որք արամեանց՝ Աստուածոյ սեբաստեան ։
Որովք Մկրտիչ՝ Աստուածն պատարագեան,
էին տեսանօղք՝ օծնեալ հայաստանեան ․
Խփսել ընդպատ՝ շնորհօրէալ Աստուածն,
Աստուած աղաւնի՝ մեր աւետաբերեան ։
Սարապետ եղոյ՝ արդեամբք գոյութեան,
ընթացից Մարույ՝ Սրբոց լըրութեան ։
Թուղթ, կենդանի՝ արձանագրութեան,
անջելոց 'ի գիր՝ վերին դպրութեան ։
Ղամպարամբ լուսոյ՝ լուցիչ բազմութեան,
ըզլրազմիջահեան՝ ձաձանչ սրբութեան ։
Ահա օրինակ՝ պայծառ պերճութեան,

գործ

գործ կենցաղօգուտ՝ ազգի, զարմի, տան ։
Կարեւոր սատար՝ հոգեւոր դարման,
անմոռաց յերկրի՝ յիշատակ յելման ։
Ի. յոգոյն պարհեցի՝ գանձ անապական,
գանձեալ՝ ի յերկինս՝ վարձ տրունական ։
Բամից բոլորից՝ Սրբոց բիւրական,
աստէն բարեկամ՝ ընդունելութեան ։
Նոքիմբք զօրանալ՝ յառաքինութեան,
նովիմբք վերանալ՝ ի հօրն օթեւան ։
Երանի՛ տայի՝ ձեզ, որդիք մարդկան,
թէ զայս գիտէի՝ յոլովից պատկան ։
Ցա՛ւ է ինձ՝ յոքունց՝ խորհուրդ նմանութե,
որք ընդ անցաւորս՝ անցանեն ունայն ։
Իմաստուն լերուք՝ ի շահ հոգեկան,
ըստ Ն. Ծառայի՝ գրուատեալ Անձկան ։

* Գանձեցէ՛ք ձեզ գանձս յեր-
կինս... զի ուր գանձք ձեր են,
անդ և սիրտք ձեր եղիցին ։.

Մատթ. Զ. 20։

Յաղթանակ փառաց՝ փառաց արքայի,
ամենայն Սրբովք՝ յերգ ովսաննայի.

ՎԱՐՔ ՍՐԲՈՑՆ ՅՈՎՀԱՆՆՈՒ ԿԱՐԱՊԵՏԻՆ

Որ և Մկրտիչ կոչեցեալն է:

'Ի ծագմանէ անտի իւրմէ մինչև 'ի պաշտօն մկրտութեան:

Հ. տե՛ս յայսմաւուրս Հայոց. յունվար. 14. և յուլ. 11: Յ. տե՛ս յայսմաւ' Յունաց. յունվար. 7. և յունիս 24: Լ. տե՛ս յայսմաւ' Լատինացւոց. յունիս 24: Ճառընտիր. և ներբողեանք Հարց: Բոլլանդեանք. 'ի Է հատոր յունիսի. երես. 687 = 806:

Մեծն ի ծնունդս կանանց՝ ըստ անսուտ և անզուգական վկայութեան Աստուածեղէն բերանոյն Քրիստոսի, Կարապետ Նորին և Մկրտիչն սուրբ Յովհաննէս, գեղեցիկ խորհրդով զառաջին տեղին ունի 'ի կարգի Մեծ Տօնացուցի Հայաստանեայց եկեղեցւոյ: Նախ՝ զի ոչ լեալ անդ տարւոյ յառաջ քան զծնունդ և զյայտնութիւն փրկչին մերոյ Հանդիսանան աւագ տօնք Աստուածամերձ սրբոց խորհ-

գլխա-

գլխաւոր վկայից տէրունական տնօրէնութեան , նոյնպէս և իբրու նովին խորհրդով կատարի նախկին և մեծ տօն սբյ՟ կարապետիս իբրև մկրտչի որդւոյն այ՟ , 'ի սկիզբն տարւոյն՝ յետ ութօրէից յայտնութեան և մկրտութեան , որ է սկիզբն տօնացուցին մերոյ ։ Օ այս և եկեղեցի յունաց ունի հաստատութբ՟ ը՟ իւրումն կարգի 'ի սկզբանէ հետէ . զի զկնի կատարելոյ 'ի վեցերորդ աւուր յունվարի զմկրտութի տն՟ , զոր և տծայայտնութի կոչեն , 'ի յաջորդ աւուր անդ՝ իմն յեօթներորդն յունվարի կատարէ զտօնախմբութի սբյն յովհաննու մկրտչի , անուանեալ ՍԻՆԱՔՍԻՍ՝ որպէս թէ համահաւաքումն եկեղեցւոյ վն՟ տօնի ՊԱՏՈՒԱԿԱՆԻՆ և ՓԱՌԱՒՈՐ ՄԱՐԳԱՐԷԻՆ , ԿԱՐԱՊԵՏԻՆ և ՄԿՐՏՉԻՆ ՅՈՎՀԱՆՆՈՒ ։ (1)

Երկրորդ՝ զի սա ճանաչի պարագլուխ ամ՟ն դասուց սբց՝ հնոց և նորոց , լրումն գոլով հայրենաւանդ և մովսիսական օրինաց , և նախասկիզբն քնադիր օրինաց շնորհաց ։

Երրորդ՝ որ մեծ ևս է , զի հայելի գտանի անարատ՝ յանձին երևեցուցիչ զամ՟ սբց զառաքինութե՟ զհանդէս . նախահայր մեծահաւատ՝ ընդ նահապետս առաջինս ծանուցեալ , և մարգարէ աննման՝ 'ի դասս տեսանողաց . առաքեալ նորօրինակ՝ ը՟ առաքելս , և քարոզ բանին գերագոյն՝ ընդ վարդապետս . հեղինակ ճգնաւորաց՝ խորտակրօն միայնակեցութե՟ յանապատի (2) , և օրինակ բարեձևութե՟ կուսակրօնից ըղդաստից . մարտիրոս պանծալի՝ արեամբ

վկայ

վկայեալ Ճշմարտութե՛ , և հողանիւթեայ
հրեշտակ՝ անմարմին քաղաքավարութե՛ ՚ի
մարմնի ։ Միով բանիւ ասել . ամ արդա-
րոց և առաքինեացն դասուց երկնաշու ըն-
թացից յառաջաշաւիղ առաջնորդ՝ հրաշա-
լի վարուք սրբուե , խոնարհութե , աղքա-
տութե , յճէ մռուելութե , խաղաղ համբե-
րութե , և կատարեալ սիրոյ առ ած և առ
ընկերն . որ է գլուխ պատուիրանին , և
զօդ կատարման ։

Իսկ յառաջընթացութե՛ն նր խորհրդական՝
իբրև կարապետ բանին այ , իբրև փեսաւէր
և բարեկամ երկնաւոր փեսային եկեղեց-
ւոյ , և իբրև որդի քահանայի՝ ձեռնադրող
և մկրտիչ որդւոյն այ՝ Ճշմարիտ քահանայա-
պետին մերոյ , և օրինադրի շնորհաբուղխ
խորհրդոց , սեպհական է պատիւ անհամե-
մատ մեծութե նորա , և պսակ պարծանաց
փառաւորութե նր . այլ և յարգանդէ սր-
բութի՛ն՝ եկաւորութե՛ յայց նր սրբութե
մէջ . որով և ծնունդ նր սքանչելի՝ առան-
ձին տօնելի եղև . որ ոչ այլում անկ՝ բայց
՚ի տնէ և ՚ի տիրամօրէն ։ Նա զի ՚ի ղանազան
աւուրս կատարին այլևայլ տօնք մեծի մկրտ-
չին , ըստ նմին և մեղ լինիցի ձառել յիւրա-
քանչիւր տեղիս զպատճառաց տօնի նորա ,
սկիզբն եդեալ ՚ի գլուխ մատենիս և տար-
ւոյս ՚ի ծագմանէ կարապետին մինչև ՚ի
մկրտել նր զքս ։

Արդ՝ այն ինչ արեգակն արդարութեան՝ լոյսն անստուեր 'ի Հօրէն լուսոյ՝ հանդերձեալ էր մարմնազգեցիկ տնօրէնութեամբ՝ յերկնից յերկիր ծագել, 'ի փարատել զխաւար մեղաց, և լուսաւոր առնել զամ մարդ՝ որ գայ յաշխ, ընտրեաց իւր յառաջագուշակ արուսեակ առաւօտեան՝ զլուսատիպ և զանաղօտափայլ Ճրագ նախակարգեալ՝ զկարապետն յովհաննէս, 'ի նշանակ մօտաւոր գալստեան իւրոյ. զորօրինակ եթերական աստղն լուսաբեր՝ ը̄ առաւօտս ծագեալ և արուսեակ անուանեալ, նախընթաց ծագմամբ նշանակ է և կարապետ ելից արեւու։ Եւ քզի մեծ էր խորհուրդն՝ զոր ցուցանէր, մեծամեծ նշանօք և սքանչելի ծագմամբ երևեցաւ. մինչև արդեամբք հաւատարմացուցանել՝ եթէ մեծագունի խորհրդոյ է գուշակ, այս է ամենաթագաւորին եկաւորութեան։ Եւ նախ յանակնկալ ժամանակի 'ի լոյս ընծայէր, յորժամ ծ̄ ամ իբրև 'ի տխրագին գիշերի տարակուսի՝ անծնութեան և անձնապաշտութեան խաւարաւ մածեալ, յաւուրս ամպարշտացելոյն Հերովդի արքայի Հրէաստանի՝ որդւոյ անթիպատրեայ (3). յորում ժամանակի ը̄ տիեզերս համօրէն հեթանոսութիւն էր ծաւալեալ, և ա̄ծածանօթ ժողովուրդն իսրայէլեան՝ երկրաքարշ վարուք ընդ երկիր կայեալ։ Սակաւս էր տեսանել զճշմարիտ ա̄ծպաշտս և երկիւղածս յայ. և 'ի սակաւուց անտի ընտրելագոյնքն ընտրեցան

ցան լինել ծնող մեծ կարապետին, որ քահանայն զաքարիաս ՚ի դասակարգէ աբիայ (4), և կին նորա երջանիկն եղիսաբեթ ՚ի դստերաց ահարոնի (5) ։ զորոց զարժանաւոր գովուն յար և նման նկարէ աւետարանագիրն ղուկաս՝ յասել անդ իւրում ։ * Եւ էին արդարք երկոքին առաջի ա՟յ ։ գնային յամենայն պատուիրանս և յիրաւունս տ՟ն անարատք ‖ ։

՚Ի սոցանէ ծնանէր մեծն ՚ի ծնունդս կանանց ։ և այն գեր ՚ի վեր քան զհասարակաց բնութին, յամուլ մօրէ և յալևորեալ հօրէ ։ մինչև անհաւատալի լինել և նմին իսկ ծնողին, և չհանդարտել հրեշտակին աւետարանութեան ։ որով և անբարբառ մնայր՝ համրացեալ լեզուաւ, մինչ դանդաղելոյ ՚ի հաւատալ ծագման ձայնի բարբառոյն՝ նոր մարգարէի ՚ի հնոց անտի գուշակեցելոյ ։ Այլ գործն ՚ի գլուխ ելանէր՝ ըստ ճշգրիտ բանից գաբրիէլի յա՟ծակայս կողմանէ, լինել նա զաւակ աստուածապարգև՝ յովհաննէս անուն, յուրախութիւն ծնողացն, և ՚ի խնդութիւն բազմաց ։ երկրորդ եղիայ՝ առաջնոյն նմանող, և ևս առաւելեալ հոգւով ք՟ զնա, անդստին յորովայնէ մօրն լցեալ հոգւովն սրբով ։ Եւ այս են՝ նորահրաշ օրինակաւ, զի ինքն իսկ արեգակն արդարութեան ՚ի կուսական արգանդի բազմեալ իբրև ՚ի հրեղէն կառս արևու՝ յայց ելանէր ձեպով իւրում կարապետի՝ առ ՚ի ձեպել զնա յընթացս, և զարփիփայլ ծագումն իւր աւետարանել ։ որով

րով լցաւ տունն զաքարիայ լուսապատար
խնդութբ, և նախ քան զելս արուսեկի՝ արե-
գակնափայլ ծագմամբ լուսազգեստ եղե-
տունն եղիսաբեթի. լեառն ամ ցուցաւ լեռ-
նակողմն յուդայ, և տաճար ածավայելուչ
յարկ քահանայական ։ Քանզի անդ օթա-
րանն ածնուն՝ ածամայրն ամենօրհնեալ 'ի
ձայն ցնծութե զլուսափիւռ ողջոյն ընծայ-
էր, և արուսեկին ծնօղ հոգւով առլցեալ՝
բարձրաձայն զօրհնեալն օրհնէր. խայտայր
մանուկն մաքուր՝ ընդառաջ մաքրազարդա-
գին, յորովայնէ մօր յորովայն տիրամօրն
երկրպագելով իւրում արարչի. և տղայա-
ցեալն ած զամ լիութի պարգևաց առատ-
զեղմամբ 'ի նա յաճախէր՝ հոգւոյն իւրով
սբով լցեալ զնա ևս ծնեալ մարգարէն. և
երեքամսեայ աւուրբք 'ի տեղւոջն դադա-
րէր՝ առ 'ի յայտնութի հաճութե է ընտա-
րեալն իւր 'ի սկզբանէ ծի ։

Այլ սքանչելի արուսեակն յովհաննէս չը-
հանդուրժեալ ան խոնարհութե՝ բան 'ի բե-
րան դնէր մօրն՝ նախ քան զելս իւր զարե-
գակն անդրէն յետս դարձուցանել. զի դե-
տէր անկարօղ լինել ճրագի՝ առաջի արևու
երևել, ևս առաւել անբերելի՝ 'ի մօրէն
լուսոյ սպասաւորութի ըունել 'ի ծննդեան
իւրում ։ Այլ իբրև մերձեցան աւուրք ելից
նորա 'ի լոյս զգալի, հոգելիցն եղիսաբեթ
խոնարհական ընտանութբ առ ազգակիցն
իւր ամենասրբուհի բարբառէր. Նկիր օրհ-
նութեաբեր ողջունիւ կոյսդ անարատ՝ թա-

գաւորին երկնից մայր, և ամ բարեօք ըղմեզ ճոխացուցեր. և արդ արի՛ երթ խաղաղութեամբ 'ի տեղի քո տաճարդ այս. զի ոչ է պարտ արքայի՝ սպասաւորկաւ երևիլ ծառայի, և ոչ արքայուհւոյ՝ աղախնոյն սպաստանել. այլ և դնա՛ զարեգական արդարութեան, և տուր ժամ վառման ճրագիս չափաւոր նշողիւք՝ զոր ծախէ որ 'ի քեզդ կրի ած մեր հուր ծախիչ. զի թէ դասք բոցեղինաց չկարեն տանել լուսոյ դորա, քանի՞ ևս անկար է այդ հողեղինիս :

Դարձ արար այնուհետև կոյս լուսածին անդրէն 'ի Նազարէթ՝ հանդերձ ածորդւոյն, զոր կրէր յարգանդի. և եղիսաբէթ փութապէս զերջանիկ մանուկն իւր 'ի լոյս ընծայեցոյց իբրև արուսեակ նորատեսիլ, զաւակ աւետեաց, և աւետաւոր գուշակ մեծաց բարեաց ամ ծի. յորոյ 'ի դէմս խնդակից լինէին նմ ամ ազգատոհմն իւր՝ զանա եղեալ բարիսն ևեթ գիտելով. զի մեծ արար տր զողորմութիւն իւր ընդ նմ, պտուղ պարգևելով ամուլ արգանդի, և դալեալ ծնողաց՝ ամենագով զաւակ. զորոյ զյարգն օրքան զօր առաւել իմանային յելից իրացն :

Քանզի յութօրեայ թլփատութեան պահու՝ անուն ընտրէին դնել նմ զաքարիա 'ի յիշատակ հօրն, զոր 'ի մեռելոց համարէ ունէին վն անբարբառ մնալոյն ցայն վայր աւելի քան զամիս [illegible] եղիսաբէթ հոգւոյն ազդեցութ[illegible] թէ ոչ, այլ կոչեսցի յովհաննէս. [illegible] հաստատեաց և

Բ զա-

զաքարիա՝ 'ի տախտակի գրօշմեալ զանունն զայն, ուր չեւ էր լուծեալ կապանք լեզուին նր̃։ Այս ահա սքանչելիք կրկին 'ի տեղւոջն, որ 'ի զարմացումն էած զամենեսին. զի երկոքին ծնօղքն զնոր անուն միով հոգւով սահմանէին որդւոյ իւրեանց. և ը̃ գրել զաքարիայ զանունս յովհաննէս՝ որ լինելոցն էր ձայն բարբառոյ յանապատի՝ քարոզ բանին Ա̃յ, առ նմին և լեզուն արձակէր, և թերեւս զոյգ ը̃ գրոյն ասէր, յովհաննէս է անուն դորա. և այնուհետև համարձակաձայն բարբառով օրհնէր զԱ̃ծ վ̃ն եղելոցն ամենայնի, և մարգարէական հոգւով լցեալ՝ զխորին խորհուրդս մեկն քարոզէր, եթէ հասեալ է ժամանակ լրման ուխտին առ հարսն եղելոյ՝ գալստեամբ բանին յԱյ̃, և թէ մարգարէ նորա յառաջընթաց՝ մանուկն յովհաննէս լինիցի անշուշտ. որպէս և եղև իսկ՝ յաճել և 'ի զարգանալ մանկանն, ը̃ որում էր ձեռն Տ̃ն ամենակալի՝ հոգւովն իւրով բնակելով 'ի նմա։

Իւ այս ա̃մ՝ որ էանց ը̃ նա՝ սքանչելիք մեծամեծ, ահ մեծ էարկ 'ի վ̃ր ա̃մ մերձաւորաց և հեռաւորաց. և զարմացեալ ասէին, զինչ լինիցի մանուկս այս։ Չնչեաց անուն նր̃ առ ժամն. այլ պահեալ էր նմա ժամանակ՝ հնչեցուցանել ձայն բարբառոյ յանապատէ 'ի լսելիս ա̃մ ծագաց երկրի, զի պատրաստ լինիցին ը̃ունել զեկեղ̃ հասեղ̃ թագաւորն երկնի և երկրի։ Ա̃յ և խորհրդով լինէր նմա առ ժամանակ մի մեկուսանալ

յա-

յանապատ անդստին 'ի տղայ տիոց . մինչև մերձեցին աւուրք յայտնելոյ փրկչին Տի զանձն իւր Տի . և կարապետն լինի գալըս-տեան նորա աւետարանիչ :

Քանզի ըստ նախնեացն աւանդութե , 'ի կոտորել հերովդի զմանկունսն բեթղեհեմի՝ ընդ նոսին կորուսանել կամելով զփրկիչն տիեզերաց , խնդրեաց և զյովհաննէս սպանանել՝ ուր և գտանիցի նա 'ի լեռնակողմանս . զի հռչակեալ էր անուն նր ընդ ամ հրէաստան վս սքանչելի ծննդեան նորա : Յայնժամ անձապարեաց (ասեն) եղիսաբեթ , և առեալ զմանուկն՝ փախեաւ 'ի լեառն (6). այլ 'ի պնդիլ արքունի խընդրակաց զհետ նր , աղաղակեաց եղիսաբեթ առ այ . և նոյնժամայն պատառեցաւ վէմն՝ որ անդ կայր , և առընկալաւ 'ի ներքս ըզմայրն և զմանուկն : Իսկ ապա հրեշտակ տն եհան զնս 'ի վիմէն . և ասաց եղիսաբեթի գնալ 'ի տուն իւր , և զմանուկն թողուլ յանապատի . զի մեք ասէ՝ սպասաւորեմք մանկանդ հրամանաւն այ :

Իսկ եղիսաբեթի՝ եգիտ զզաքարիա վախճանեալ , մանաւանդ թէ նահատակեալ վս ճշմարտութե . քանզի ըստ հաւանելի կարծեաց բազմաց՝ սպանին զնա 'ի տաճարի հըրեայք հերովդիանոսք , (որք մեսիայ առնէին զհերովդէս ,) վս քարոզելոյ նորա զգալուստ ճշմարիտ մեսիայի , այն քսի , և թաքուցանելոյ զորդի իւր : Իսկ մանուկն յովհաննէս մնաց յանապատի անդ՝ անտեա

'ի մարդկանէ , սպասաւորեալ 'ի հրեշտակաց , մինչև 'ի լնուլ երեսուն ամացն ։

Իսկ ապա 'ի հնգետասաներորդ ամի տիբերեայ կայսեր՝ եղև բանն այ̃ 'ի վ̃ր ն̃ր յանապատի անդ , գալ 'ի կողմանս յորդանան գետոյ , և քարոզել զ̃ի մկրտութի ապաշխարութե 'ի թողութի մեղաց ։ Յայնժամ ընկեզըն առնէր ո̃ք կարապետն խուռամն պաշտաման՝ յոր ընտրեցաւ , լինել աւետաւոր և յառաջընթաց հրեշտակ ա̃ն ամենակալի՝ հորդելով ճանապարհ առաջի նորա նորահրաշ ձևով և ձայնիւ բարբառոյ յանապատէ ։ քանզի լինէր քարոզ բանին մարմնացելոյ՝ ոչ ճարտարութբ բանից , այլ՝ ճըշմարտութենն նախանձաւորութբ ը̃ս եղիայի ։ ոչ երևելի շքով , այլ՝ անշուք և անընդել տարազու , հանդերձ զգեցեալ 'ի ստևոյ ուղտու՝ իբրև խարազնազգեաց ճգնաւոր , և գօտի մաշկեղէն ը̃ մէջ ածեալ ։ նոյն և ը̃ կերակրոյն առանց հանդերձանաց պատրաստութե , մարախ և մեղր վայրենի՝ չափով կերակրեալ (7) ։ առաւել գործով քան բանիւ հաւատարիմ առնել կամեցեալ զքարոզութի ապաշխարութե ։ յոր մարզեցաւն կանխաւ երեսնամեայ խստամբերութբ 'ի միայնութե , և զնոյն պահէր կարգ և յընթացս քարոզութե ։

Զարմացեալ էր ա̃մ ժողովուրդն ը̃ գործ կարապետին ։ զի տեսանէին զայր անապատասուն՝ տկարացեալ 'ի պահոց , և այլագունեալ 'ի տապոյ և 'ի ցրտոյ , ճգնաւոր վա-

րուք

բուք և համեստ գնացիւք՝ իբրև երկնաւորք
զուարթուն՝ ընդ հոգւոյն եկեալ 'ի նոր քա-
ղաքութի, որ անլուր էր առ ն՟ա : Բայց իբ-
րև ըստ զազդու բանն՝ զոր ծաւալէր 'ի հո-
գեւորն չնթանց նորոց, երագ աշակեր-
տելն հլութե՟ք վարդապետութե՟ն ն՟ր . խոստո-
վան լինէին զմեղս իւրեանց, և դառնային
յուղղութի վարուց՝ մկրտեալք 'ի նմանէ
ջրով 'ի նշանակ թողութե՟ մեղաց՝ օրինօք
ապաշխարութե՟ . որով և շնորհն և մխիթա-
րութի մեծ լինէր ա՟մ բարեսիրաց . որպէս
վկայէ և յարտաքնոցն յովսեպոս եբրայե-
ցի . զորոյ զբանս դնցես 'ի կարգի յետա-
գայ ծանօթութե՟ց (8) . և այնպէս իրագէտ
լինէին ա՟մ ունկնդիրք ճշմարտութե՟ եթէ
այր ա՟յ է նա, և տիրապէս մարգարէ . որ
զճանապարհն՝ որ առ ա՟ծ տանի, ցուցանէ
ն՟ց, և զակնկալեալ փրկութե՟ն ո՟ի աւետա-
րանէ . մինչև 'ի կարծիս լինել բազմաց, ե-
թէ ինքն իսկ մեսիայն իցէ :

Իսկ երանելին 'ի բաց տարեալ յանձնէ զայն-
պիսի անուն փառաց՝ խոստովան եղև յայտ-
նապէս, թէ չեմ ես ք՟ն, այլ՝ առաքեալ
առաջի ն՟ր իբրև կարապետ նորուն և փե-
սաւէր . ուր չէի իսկ արժանի և ծառայա-
բար զխրացս կօշկաց ն՟ր լուծանել : Ի միջի
ձերում կայ՝ զոր դուքն ոչ գիտէք . զորու-
եալն տեսէք, և արեգակն համարիք՝ կա-
րօտեալք լուսոյ . այլ պատրաստեցէք ըզ-
սիրտս ձեր, զի ծագեսցէ 'ի ձեզ 'ի մօտոյ
նա ինքն աղբիւրն լուսոյ՝ արդարութե՟ ա-

րեգակն. ես մկրտեմ զձեզ ջրով յապաշխարութիւն. այլ որ զկնի իմ գայ՝ որ և յառաջ իսկ է քան զիս անսահման յաւիտենիւ, անսկզբնական ծնունդ հօր՝ ը̃ ժամանակաւ մնեալ ըստ մարմնոյ ծննդեամբ 'ի կուսէն, նա մկրտեսցէ զձեզ 'ի հոգի ս̃բ և 'ի հուր. որ նա ինքն է սրբիչ աշ̃ի յարատոյ մեղաց, և լուսատու տիեզերաց, որպէս և զիս գլխովին յարգանդի սրբեաց և լուսաւորեաց. զի է սրբութիւն սրբոց, և լոյս 'ի լուսոյ. կեանք 'ի կենաց, և կենդանարար ամենայնի. Թագաւոր Թագաւորաց, և դատաւոր կենդանեաց և մեռելոց. որ եկն այժմ իբրև հովիւ հեզութ̃բ գառինն 'ի ժողովել զորդիսն ի̃յ զցրուեալսն 'ի մի, և բարի առնել ամենեցուն. և միւսանգամ եկեսցէ փառօք՝ 'ի մեկնել զընտրեալս 'ի խոտան եղելոց, և հատուցանել իւրաքանչիւր

ըստ գործս իւր:

Զայս և առաւել քան զսոյն աւետարանէր ժողովրդեան. մխիթարէր և խրատէր, յանդիմանէր և յանձանձէր: Իսկ գըլուխ ա̃մ՝ զնա ինքն զառաջնորդն փրկութե̃ մատամբ ցուցանէր նոցա՝ ասելով. ահաւասիկ գառն ա̃յ՝ որ բառնայ զմեղս աշ̃ի, 'ի մի բան խորհմաց բովանդակեալ զանձառ տնօրէնութե̃ զխորհուրդ (ակնարկելով 'ի բանս մարգարէիցն. եսայ. ծգ̃. և երեմ. ժա̃. և եղից. ժբ̃:) Արդ՝ որ այսմ ա̃մի հասու եղեհոգւով՝ քարոզ յայտապատում մեծ կարապետն, սոսկացեալ պակեաւ ը̃ խոնարհու-

թ̃ն

տ̃ն խորոյ եկելոյ յը̃ունելութիւն մկրտութեան 'ի ծռ̃յէն․ վ̃ոյ իսկ և իսկ հրաժարէր, և չառնոյր յանձն զայն գործ անհնարին․ ինձ պիտոյ է ասէ 'ի քէն մկրտիլ, և դու առ իս գաս ։ Բայց հարկեցաւ հնազանդութեան օրինօք լսօղ լինել փրկչին, որ ասէր․ թո՛յլ տուր այժմ, զի այսպէս վայել է մեզ լնուլ զա̃մ արդարութիւն ։ Եւ այսու՛իկ՝ որ կարապետն էր, եղև և մկրտիչ որդւոյն ա̃յ, ըղքահանայական գոգցես պաշտօն 'ի կիր արկեալ 'ի վ̃ր քահանայապետին Ճշմարտի ըստ կարգին մելքիսեդեկի․ վ̃ոյ կոչի և ձեռնադրող որդւոյն ա̃յ․ Եւ առաւել՝ զի զկնի մկրտութեան եւեթ և զիջումն հոգւոյն սբ̃յ աղաւնակերպ 'ի վ̃ր էակցին, 'ի խորհուրդ օծութեան մերոյ, որոց առաջի կայր յանուն օծելոյն ք̃ի՝ քրիստոնեայս անուանիլ ։

Եւ արդ՝ ո՞ր բան բաւական իցէ յայտնել զմեծութիւն պատուոյն, որ տուաւ մեծ կարապետին այսպիսի ահաւոր խորհրդակատարութե̃, լինել ո՛չ միայն հրեշտակ տ̃ն ամենակալի, այլև ձեռնադրող և մկրտիչ որդւոյն ա̃յ․ մինչ զի և տ̃րն 'ի նոյն անուն հրատարակէր զանհամեմատ բարձրութիւն իւրումն կարապետի գեր 'ի վեր քան զդասս ա̃մ ընտրելոց, անհրաժեշտ բանի՛ւն․ Ամէն ասեմ ձեզ, չէ յարուցեալ 'ի ծնունդս կանանց մեծ քան զՅովհաննէս Մկրտիչ ։

Վասն որոյ և արժանապէս կարգի 'ի դըլու̀խս ա̃մ մաղթանաց եկեղեցւոյ հայաստանեայց՝ առընթեր Ա̃ծամօր կուսի անուն

ս̃բ կարապետին, իբրև երկդյեա ն̃ր բարեխօս տիեզերաց․ և ա̃մ յարգանօք պաշտամանն փառաւորի ը̃ ա̃մ եկեղեցիս՝ բազմապատիկ տօնախմբու̃թ ամ̃ ը̃ ամէ, ը̃ ծննդեանն, և ը̃ կատարմանն գլխատմամբ․ ո̃պ և ը̃ գիւտի և փոխադրու̃թե նշխարաց յայլ և այլ տեղիս ։ Մինչև ցնուլ 'ի նմ̃ և արդեանց կոչմանն ն̃ր ձայն բարբառոյ․ զի ընդ ա̃մ երկիր ել բարբառ ն̃ր, և մինչև 'ի ծագս ա̃շի են խօսք ն̃ր ։ Ո՞ր ազգ իցէ քրիստոնէից, որ ոչ պատուեսցէ զմեծ կարապետն՝ սեպհական տօնակատարու̃թբք․ ո՞ր քաղաք է՝ յոր ոչ իցէ կանգնեալ տաճար կմ̃ խորան 'ի յիշատակ անուան մեծի մկրտչին․ ո̃պ և ուրեք ուրեք հոյակապ վանք, յորս հանգիստ ցեալ է ուխտ ս̃բյ կարապետին 'ի մուշ տարօնոյ․ և ո՞ ոք կայցէ 'ի մէջ հաւատացելոց 'ի փոքրկանց մինչև 'ի մեծամեծս ն̃ց, որ ոչ կարդայցէ զանուն ն̃ր․ կմ̃ ընդ կարդալն՝ ոչ առնուցու զոր խնդրեացն հաւատով ։ Առ որ և մեք կանխեցուք՝ ստէպ երկրորդելով զոր ըղձաձայնէ եկեղեցի 'ի շարականսն․ * Փութացիր մեզ յօգնու̃թի առ 'ի վերուստ ս̃բ յովհաննէս, առաքեալ և մարգարէ, և կարապետ և մկրտիչ որդւոյն ա̃յ (9)․ առ ք̃ս բարեխօսեա վ̃ս անձանց մերոց ॥ ։

Ծ. Ա.

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ:

(1) Մեծ ժամագիրք յունաց՝ որ կոչի մն., ժբ ամիս. է
վերնագրութ. (զոր յեճցաք, սինաքսիս, եւն) 'ի յուն_
ւարի 7. այսպէս սկսանի խօսել. * 'Ի վաղեմն անդր ոչ
,, ածայայտնութեցն՝ սինաքսին (թ զօնախմբութե) ա_
,, մենայն մարգարէին, կարապետին և մկրտչին, որպէս
,, խորհրդոյ ածային մկրտութեն պաշտօնեայ եղելոյ, ըն_
,, կալաք 'ի սկզբանէ և անդստին՝ տօնել, համագա_
,, սեալ ընդ այլ նորին գովասանութիւնս ||. և որ 'ի կար_
գին: Այլ և բաւելեան յայտնաւորք նոցա՝ մնօլօգիօն թ
ամաախօսութեն կոչեցեալ, 'ի նմին աւուր՝ է նոյնին խո_
րագրով. * Սինաքսիս (տօնախմբութե) սբ և փառա_
,, ւոր մարգարէին և մկրտչին յովհաննու ||. 'ի մէջ բե_
բեալ զգովութիւն նր յաւետարանէ, 'ի վր ածէ. * Վն
,, այսորիկ մեծարեալ զմկրտիչն եկեղեցին ած՝ կատարէ
,, ըստ ժամանակի տօն. և անուանէ զայն սինաքսին. վն
,, զի համահաւաքի ժողովուրդն 'ի նմին. փառաւորել
զած, և զնորուն կարապետն ||:

Իսկ տօնացոյցք հայոց՝ հին և նոր՝ է համօրապէս ունին
այսպէս. * Յետ ութօրէիցն (յայտնութե) առաջին
(տօն) ծննդեան յովհաննու կարապետին ||. կմ * Նախ
և առաջին (կմ առաջ) յովհաննու ծննդեանն ||: 'Ի քա_
նի մի միջին և նոր օրինակս գրի սոսկ. * Տօն է յով_
հաննու մկրտչին ||: Իսկ 'ի հնագոյնս կայ և այսպէս.
* Նաւասարդի ա. (յաւուր՝ նաւասարդի 'ի ա.) յով_
հաննու ծննդեանն. զոր կարգել է սբ գրիգոր հայոց
լուսաւորիչն ||: Նկեացուք և 'ի ձաշոցս. յորս ըստ հին
օրինակաց սովորաբար յետ ութօրէից յայտնութե գրի
և կարգ տնընդառաջին. և ապա սկսանին տօնք սբց
այսպէս. * 'Ի նաւասարդի. ա. տօն է ծննդեան յով_
հաննու մկրտչի ||. կմ * 'Ի նաւասարդի. ա. յովհաննու
մկրտչի ||. կմ * Ջհնի ութօրէիցն՝ առաջին՝ յովհաննու
մկրտչի տօն է ||: կմ * Կարապետին յովհաննու ծնըն_
դեան ||. կմ * Նաւա". ա. Յովհաննու ||:

Արդ թողեալ առ այժմ զզանազանութի օրինակացն՝
զորմէ այլուր լիցի բան 'ի խօսելն զառաջին. զմիջին,
և զվերջին կարգաւորութե տօնացուցին մերոյ, ձա_
շոյն

շոցին, և յայսմաւուրաց, այս ինչ յայտնի է՝ զի սո_
վորութիւն ազգիս հայոց անդստին 'ի սկզբանէ միացոյց
զտօն ծննդեան մկրտչին ը՟ նախայիշատակելով տօնախմ_
բութեն նր մեծի՝ անընդմիջապէս զկնի յայտնութ. ուր
յոյնք ուրոյն ևս տօնեն զծնունդ նր յայլում վայրի.
իսկ լատինք չունին զայս տօնախմբութիւն առաջին, այլ
զծնունդ նր մեծահանդէս կատարեն: Այլ թէ քա_
նիցս 'ի տարւոջ առնեն այս երեք ազգք այլ և այլ տօն
յիշատակի սրբոյս, և յոր օր ամսոյ, թէպէտև յընթացս
գործոյս հետ զհետէ ունիս իմանալ. բայց աստ ցու_
ցից քեզ զցանկն 'ի յայսմաւուրաց և 'ի տօնացուցից
նոցա:

Ըստ յունաց, 'ի յունվարի. 7. տօնախմբութիւն յովհան_
նու մկրտչի՝ հանրական: 'ի սեպտ. 23. յղութիւն նորա:
'ի յունիսի. 24. ծնունդն: 'ի 29. օգոստ. գլխատումն:
'ի փետր. 24. առաջին և երկրորդ գիւտ պատուական
գլխոյն: յուներու ժամագիրքն նշ 'ի 25. մայիսի. զեր_
րորդ գիւտն գլխոյն. և 'ի 24. յունվարի զյիշատակ
առ. գերեզմանին:

Ըստ լատինացւոց, 'ի յունիսի. 24. ծնունդ մկրտչին:
'ի 29. օգոստ. գլխատումն: և 'ի փետր. 24. առաջին
գիւտ գլխոյ նր յեմ: ևս և ըստ հին օրինակաց՝ 'ի
սեպտ. 24. յղութիւն նր:

Ըստ հայոց՝ զկնի ութօրէից յայտնութեան առաջին տօն՝
ծննդեան յովհ. մկրտչին. որ դնի հանդերձ յիշատա_
կաւ ծնողաց նր (նախ) 'ի յայսմաւուրս. Հ. յունվա_
րի. 14: Գլխատումն նր՝ 'ի ա. շաբաթու զկնի յարու_
թե. Հ. օգոստ. 29: Փոխադրութիւն նշխարաց նր՝ ը՟
աթանագինեայ՝ 'ի լուսաւորչէ, զկնի տօնի հռիփսի_
մեանց. Հ. օգոստ. 11. կիր̅ նաւասարդի. ա: Տօն ը՟
մարգարէից՝ զկնի զաքարիայի հօր իւրոյ, 'ի միջոցի եր_
րորդ կիրակէի վերափոխման. որոյ չէք որոշ տեղի 'ի
յայսմաւուրս. Հ. ոչ կայ անդ. 'ի փետր. 24. գիւտ
գլխոյ նր. ևս և հոկտ. 10. յղութի նր. (որոյ չէք տեղի
'ի տօնացուցի.) և ըստ նմին համեմատութեան կայ անդ
(դարձեալ). 'ի յուլիսի. 11. ծնունդ մկրտչին. (որ
չէք կրկնեալ 'ի տօնացուցի):

Արդ յայտնի է, թէ յայսմաւուրք Հ. յերկուս տեղիս
դնելով զծնունդ մկրտչին, մի 'ի յունվարի. 14. և 'ի
յուլիսի 11. տայ իմանալ՝ թէ մին է բուն օր ծննդեան
ըստ հաշուի ազգին. մի յուլիսի. 11. (որ կայեալ է
ը՟ տօնի ծննդեանն քրի՝ կանխելով քան զայն վեց ամ_

սօք ․) Իսկ միւսն է յիշատակ մկրտչին և ծնողաց նորա՝
իբրև միոյ ծննդեան և մկրտութեան տն․ հիմ որ նոյն է
տօնախմբութ մկրտչին նոյն Ը սննդաքսիխ յունուաց ․ այն
է եղեալն 'ի յունուարի ․ 14 ։ Վայ և տր ինէ (ժամանա_
կակից վանական վարդապետի) ․ որ է զգուշաւոր յոյժ
ընթացս յայսմաւուրաց իւրոց ․ 'ի յունուարի ․ 7 ․ (հան_
դէսս յունուաց) դնէ լոկ ․ * Յիշատակ է յովհաննու մկրտ_
չին ․ (յաւելու և Ը հաչունի հայոց) և ստեփաննոսի
նախավկային ‖ ։ Իսկ 'ի յուլիսի ժա ․ պարզապէս դնէ
(Ը հաչունի հյ ․) * Ծնունդ է յովհաննու մկրտչի ‖ ։
Բայց քանզի չէաւ 'ի նախնեաց անտի սովորութն ազգիս
կատարել զբուն ծնունդ նր, նմին իրի 'ի տօնացոյցս և
'ի ճաշոցս 'ի նախնի ժամանակաց հետէ՝ տօն ծննդեան
նր միայարութր նշանակեալ յաւուր մեծի տօնախմ_
բութե նր զկնի ութօրէից մկրտութե տն ։

Իսկ այսմ պատճառ յորդորիչ և հարկեցուցիչ այն եղև,
զի որ լուսաւորիչ մեր զմի եւթ գլխաւոր տօն կար_
գեալ էր մկրտչին՝ յաւուր փոխադրութե նշխարաց նր,
առանց որոշելոյ՝ թէ տօնելի իցէ կիմ ոչ ծնունդ նր,
և գլխատումն և գիւտ գլխոյն ․ և․ և օրն էր տօնի
մկրտչին առ լուսաւորչիւ 'ի նաւասարդի ․ ժա ․ որ յայն_
ժամ անկանէր 'ի սեպտեմբեր ամսոյն հռոմայեցւոց ․
(յորում է ըստ յունաց տարեգլուխ եկեղեցական) ։
Այսմ ոչ ուշ եղեալ յետոյ, և կիմ խորհրդով այլ_
ազգ կարգաւորեալ, տեսանելով եթէ յոյնք 'ի տա_
րեգլխի հռոմայեցւոց՝ այն 'ի մէջ յունուարի առնեն ըղ_
մեծ տօնախմբութե մկրտչին, զտօն լուսաւորչադիր վե_
րածին 'ի նոյն վայր, այն 'ի յունուար ․ միայն թէ՝ զոր
յոյնք կատարեն յերկրորդ աւուր մկրտութե 'ի 7 ․
յունուարի․ մինքեանք հաստատեցին յետ ութօրէից մկր_
տութե, այն 'ի յունուարի ․ 14 ։ Բայց տեսեալ թէ յա_
ւուրս սոյն թարգմանչաց՝ նաւասարդի ժա ․ պատահա_
նէ 11 ․ աւուր օգոստոսի, (Ը որոյ յարմարեցաւ ան_
շարժ հաշիւ յայսմաւուրաց ․) նաև յայնմ աւուր պա_
հեցին զտօնն կարգեալ 'ի լուսաւորչէ յանուն փոխադ_
րութե նշխարաց մկրտչին ․ և աստ հարկ եղև վերջին
յարմարողի յայսմաւուրաց՝ յերկուս տեղիս եւս նշա_
նակել զծնունդ մկրտչին, կարծելով թէ լուսաւորիչն
վս տօնի ծննդեան նր սահմանեալ իցէ զայն օր ․ որ է
սուտ ․ զի յաւուրս լուսաւորչին նաև յոյնք և հռով_
մայեցիք չունէին զտօն ծննդեան մկրտչին ․ որպ յայտ
առնեն բովանդակեանք և այլք 'ի հնախօսից ․ զորոց ըղ_
բանս

բանս այլուր յառաջ բերցուք ։ Այլ քանզի յետ սոյն ամբրոսիոսի (որ էր 'ի Ե դարու), և մանաւանդ յաւուրս մեծին գրիգորի հռովմայ հայրապետին (որ էր 'ի Զ դարու՝ 'ի սկզբան Թուականութեան հայոց,) եմուտ առ լատինս տօն ծննդեան մկրտչին, ոչ և առ յոյնս 'ի նոյն ժամանակս՝ ըստ կարգաւորութեան սոյն սուրբ արքային (որ էր 'ի Ե և Զ դարու,) յայտնի երևի մեզ՝ թէ մինչեւ կաթուղիկոս ժամանակակից սոյ 'ի նորոգելն զտումար հայոց հանդերձ նոր Թուականաւ, որոշակի եդեալ իցէ 'ի տօնացուցի և 'ի ճաշոցի զայն բան. * Նաւասարդի, ա. տօն է ծննդեան յովհաննու մկրտչի||. Եւ. և զայս այնչափ աւելի իրաւամբք կարէր և հարկաւորիւր առնել մինչեւ կաթուղիկոս, որչափ անտարակոյս է ըստ տումարագիտաց՝ թէ յամի տն 552. որ է առաջին ամ Թուականութեան հայոց, Նաւասարդի ա. հանդիպեցաւ լինել 'ի յուլիսի. 11 ։ Ըստ որում գրեալ կայ յայտնապէս և 'ի հին տումարին ազգիս. *'Ի դնել մեծ Թուականին հայոց, Նաւասարդն՝ ըստ հռովմայեցւոց ամսոց 'ի յուլիսի. ժա||։ Առ այժմ վասն սորին այսքան ։

(2) Եթէ ոմանք զմարգարէն եղիա առաջնորդ միայնակեցաց անուանեցին՝ վս կալոյ նր առ ժամանակ մի յառանձնութեան քառասնօրեայ պահօք, քանի՞ եւս այլ և իրաւամբք զնոյն պատիւ ընծայեն յովհաննու մկրտչի՝ որ զամս երեսուն անապատաւոր ճգնութբ եկաց, հանդերձ ձևով կատարել միայնակեցի. ըստ որոյ աւի 'ի շար. * Նախաշաւիղ հետևողացն անձուկ ճանապարհին նոր օրինացս ընդ առաքելոցն||. Եւ, մինչև ցայն, թէ * 'ի յօրինակ մեռելութե գօտի մաշկեղէն ը մէջ ածեալ քո երևեցար||։

(3) Հերովդէսս այս առաջին՝ որ կոչի մեծ, և ասկալոնացի, էր որդի անթիպատրոսի իշխանին ասկալոնայ, ծնեալ 'ի նմին ասկաղոն քաղաքի, որ էր յեզր միջերկրական ծովուն մեծի յարևելից կողմանէ, մի յերևելի քաղաքաց հինգ նախարարութեան այլազգեաց, 'ի սահմանակցութե հրէաստանի՝ իբր 520 ասպարիզահեռի յեմէ ։ Իսկ զի անթիպատրոս էր որդի անթիպատայ իշխանի երկրին եդովմայեցւոց, վս այսորիկ կոչի նա՝ ոչ և հերովդէս իսկ՝ եդովմայեցի. և ազգնջ եւս ըստ հասարակ կարծեաց նախնեաց՝ էր այլազգի. այլ թերևս խառն ազգակցութբ ը հրէայս. որոյ վս վէճ է զազգէն հերովդի առ նոր քննիչս. մինչև ոմանց կար-

կարծել զնա սերել 'ի յունաց աթենացւոց։ Այս ինչ յայտնի է և ըմբռնելի ամենեցուն, զի հերովդէս էր օտարազգի ոք, և ոչ ժառանգ թագաւորութեան հրէաստանի, այլ 'ի հռովմայեցւոց ստացեալ զայն իշխանութիւն զօրացուցեալ. և ճարտարութեամբ իւրով և արտաքին շինութեամբ ջանայր զսիրտ հրէից զինել իւր. այլ 'ի վերջին ժամանակս իւր եղև կարի դժնեայ և անագորոյն բռնաւոր. և յետ կոտորելոյ զմանկունս բեթղեհեմի՝ արագ արագ ընկալաւ զչարաչար կատարած։ Որին մանկակոտոր հերովդի որդի է անթիպաս հերովդէս՝ չորրորդապետ ծին գալիլեացւոց, գլխատիչ յովհաննու մկրտչի, և արհամարհօղ փրկչին՝ արկել զնովաւ հանդերձ սպիտակ։ Իսկ նո՛ յաջորդ եղև որդի եղբօր իւրոյ արիստաբուղեայ՝ ագրիպպաս հերովդէս, սպանօղ յակոբայ եղբօրն յովհաննու, և բանտարկօղ պետրոսի, հարեալ 'ի վախճանի 'ի հրեշտակէ տն, և որդնալից սատակեալ։ Իսկ սորա յաջորդ նմա որդին իւր՝ միւս ագրիպպաս հերովդէս՝ փոքր կոչեցեալ. յորոյ ատենի կացուցաւ սբն պօղոս առ փեստոս դատաւորաւ։

(4) Ընդէր արդեօք ասի զաքարիա քահանայ՝ լինել 'ի դասակարգէ աբիայ, այսպէս իմանան մեկնիչք՝ հայելով 'ի բանս սբ գրոց. ա. մնաց իդ. 10. իբր զի յորժամ կամեցաւ արքայ դաւիթ կարգ դնել պաշտօնէից տն՝ որք էին 'ի ղևտացւոց անտի յորդւոցն ահարոնի. տեսեալ եթէ բազմաթիւ են յոյժ՝ մինչև անմարթ էր ամենեցուն միանգամայն կալ 'ի սպասու խորանին, կարգեաց զնս 'ի քսան և չորս դասակարգութիւն՝ ըստ քսան և չորից արանց գլխաւորաց՝ առաջնորդաց նց. յորոց վեշտասանքն էին 'ի տանէն եղիազարու որդւոյ ահարոնի, և ութ 'ի տանէն իթամարայ միւս որդւոյ ահարոնի։ Իսկ զի մի լիցի վէճ և խնդիր վն առաջնանի իւրաքանչիւր դասակարգութեանց, որոշեաց զնս վիճակաւ 'ի կարգս կարգս՝ յառաջին և յերկրդ և յերրդ ևն. որպէս զի յաջորդաբար իւրաքանչիւրն 'ի դասակարգութենէ զեօթնեակ մի ծառայեսցեն 'ի տան տն. և յայսմ կարգի՝ ութերորդ դասակարգութիւն անկաւ վիճակաւ այնմ, որոյ անունն կոչէր աբիա. և ահա յայնմ կարգէ էր և զաքարիա հայրն յովհաննու մկրտչի։

Այլ թէ արդեօք լոկ քահանայ էր զաքարիա, եթէ քահանայապետ, երկպառակութիւն է կարծեաց 'ի սկզբանէ և այսր. բզմք 'ի նախնեաց և սակաւք 'ի յետնոց՝ ասեն

սեն լինել քահանայապետ, և Է հակառակն յոլովք 'ի վերջնոց և ոմանք յառաջնոց՝ սոսկ քահանայ լինել մնդեն: Պատճառ առաջին կարծեաց առեալ լինի 'ի ձևոյ բանից աւետարանչին, ուր կարծի խօսել զեաց-արձակ քահանայէ գլխաւորէ տաճարին և զերևելւոյ առաջի նմ ժողովրդեան: Իսկ պատճառ երկրորդին առեալ լինի 'ի պատմութենէ քահանայապետաց հրէից՝ առ յովսեպոսի. ուր ճառէ թէ քահանայապետ այնր ժամանակի էր սիմոն անուն ոմն՝ որ զքաջն և զորս նմ վարեաց զայն իշխանութիւն մինչև մօտ 'ի վախճան հերովդեի. և ոչ յիշի ոք 'ի քահանայապետաց ժամանակին զաքարիա անուամբ: Իսկ թէպէտ մարթ էր առել թէ դուցէ յովսեպոս այլով անուամբ 'ի մէջ բերէ զնա, որպէս թէ նոյնն կոչիցի միանգամայն սիմոն և զաքարիա, բայց Ըդէմ ելանէ այն՝ զի սիմոնն այն էր աներ հերովդի, տալով նմա զդուստր իւր. իսկ զաքարիա՝ որպէս յայտ է յաւետարանէ, չունէր զայլ զաւակ՝ բայց 'ի յովհաննէ, զոր 'ի ծերութեն ծնաւ: Այլ 'ի վՐ այսր նմ՝ 'ի դէպ է առել ըստ ոմանց՝ (որպէս և իգնատիոսին բանք զնոյն ցուցանեն), թէ թէպէտև օրինաւոր քահանայապետն էր միայն զաքարիա, բայց կային և այլք՝ որք ձեռամբ հերովդի վարէին զայն իշխանութիւն. և զայնոսիկ ևեթ թերևս յիշէ յովսեպոս՝ իբրև առաւել ծանուցելոյս արտաքին իշխանութիւ:

Որպէս և իցէ՝ յայսմ դժուարին խնդրոյ ծագեցաւ և այլ խնդիր դժուարին վՐ ժամանակի ծննդեան մկրտչին. զի որք զզաքարիա քահանայապետ համարեցան, եդին՝ թէ որովհետև միանգամ միայն 'ի տարւոջն լինէր նմ մտանել 'ի ներքին խորանն, որ է 'ի տասներորդ աւուր եօթներորդ ամսոյն, որ է թշրին, յայնմ աւուր իցէ լեալ երևումն հրեշտակին. և ապա յետ այսորիկ ինչ աւուրց պաշտամանն 'ի դառնալն 'ի տուն՝ յայն ինչ աւուր որոշակի լեալ իցէ յղութիւն յովհաննու մկրտչի յեղիսաբեթէ: Իսկ որք ոչ դնեն քահանայապետ, ամենևին ինչ ոչ կամին որոշել մանաւանդ թէ և չկարեն: Մարթ էր որոշել ինչ հայելով 'ի վեցերորդ ամիսն, որ կանխէ քան զծնունդ քՆի, բայց և զայն չէ մարթ ստոյգ դուշակել. զի (որպէս բազումք գրեն բոլոր-գեանք) ոչ միայն վէճ էր 'ի նախնեաց հետէ վՐ աւուր ծննդեանն քՆի, այլև անդիմանելի է՝ թէ որդեօք վեց ամիսքն որք անցին 'ի ծննդենէ մկրտչին մինչև 'ի ծնունդ քՆի, ամբողջ իցեն ոլորապէս, եթէ դոյզն ինչ աւելի

կա

կի՛ յաւէտ պակաս, փաղառութիւ՞ աւուրց՝ եթէ բա_
ցառութիւ, են: Յայտնի հայեցեալ՝ առեն նախ բոլ_
լանդեանք. * Այլապատար գուշակեցին ոմանք յաւուրս
„ յուլիսի պայքին, որք համարեին՝ թէ կարող լինեն ա_
„ պացուցանել զօրն յղութեն յովհաննու. բաց նմին և
„ ծննդեան նր՝ և քնի, հայելով յօրն՝ յորում քահանայա_
„ պետն մեծ 'ի տարւոյն միանգամ մտանէր 'ի սրբութ
„ սրբ||: Իւր դարձեալ առեն. * Քանզի ը մէջ 24. ա_
„ ւուր սեպտեմբերի, յորում կեղակարծ դնի յղութ
„ մկրտչին, մինչև 'ի 25. մարտի՝ յորում առն մարդեղութ
„ բանին կատարի (առ բղձս), վեց ամիսք ամբողջ գտա_
„ նին. նմին իբր հասարակօրէն մեկնիչք զամիսն վեցե_
„ րորդ իմանան լրացեալ կի՛ իբր լրացել. Թէպէտ և
„ բան աւետարանին յաւէտ զսկզբնաւորելն երևի ցու_
„ ցանել||: Զայսոսիկ նշանակեցաք 'ի ծանուցանել զդժ_
ուարութ այսպիսի պատմական և ժամանակագրական
խնդրոյ. զի մի անդէպք վճարար և անխորհրդաբար
խօսեսցին զանյայտ իրաց իբրև զյայտնեաց:

(5) Թէ զիարդ կոչի եղիսաբէթ ազգական սրբոյ կոյ_
սին, որով և ազգակցուն ծագի ը մկրտիչն՝ և ը փրկ_
կիչն մեր, ունիս իմանալ՝ յորոց ունիմք առել 'ի տօնի
յովակիմայ և աննայի: Աստանօր դիցուք զհաւանա_
կան դրութիւն բարեպաշտ բոլլանդեան, որ առէ՝ թէ
անդէն բառս ազգական նշանակէ մօրաքոյր, որպ դնի
և 'ի պարսկական թարգմանութեն խմբ. զնոյն հաւ_
աստէ և սրբն հիպողիտոս՝ առ նիկեփորայ. ը. 3. յա_
ռելն՝ թէ մատթանայ քահանայի եղեն դստերք երեք՝ 'ի
մարեմայ կնոջէ իւրմէ. որոց անուանք կոչեցան՝ մա_
րիամ, սոբէ, և աննա. մարիամ կանխագոյն ամուս_
նացեալ 'ի բեթղեհեմ՝ ծնաւ զսաղոմէ. նոյնպս և սոբէ
անդ 'ի բեթղեհեմ ծնաւ զեղիսաբէթ. և աննա յերկ_
րին գալիլեացւոց ծնաւ զանարատ խոկուհին մարիամ
ածածին. որով սաղոմէ և եղիսաբէթ և տիրամայրն՝
երից քերց դստերք գտանին, կամ մօրաքեռորդիք մի_
մեանց. ը նմին և մկրտիչն յովհաննէս և տրն մեր յս
քս՝ մօրաքեռորդւոց որդիք:

(6) Փախուստն եղիսաբեթի յանապատ հանդերձ յով_
հաննու՝ ը գրելոցս համաձայն Հ. աւանդութի է հին՝
զոր 'ի մէջ բերէ սրբն պետրոս աղեքսանդրացի փայ_
լեալ յամի տն իբր. 300. զնոյն երկդէ և հաւանեցու_
ցանէ բարոնիոս կարդինալ 'ի մուտս տարեգրութ. հա_
մար. ծէ: Զայն խմն և վն կատարման զաքարիայ: Իւ_

Թէ_

Թէպէտ ոմանք 'ի յետնոց անհաւան գտանին ընդ իրսդ, այլ առանց բանաւոր և զօրաւոր փաստից՝ բաց 'ի սովորական պատճառանաց յիւրս դժուարահաւատալիս. մինչ զի բաբեալքդ բոլլանդեան՝ համարձակախօսն 'ի կրկին. ՃԺ գառից, անուանեն խուզարկուս հնութե, ոչ հանդարտեն հին աւանդիցս՝ իշխէ հնարել ընդ մուտ նոր կարծիս. զի ասէ. 'ի յունիսի. 24. էջէս. 689. * Ունիմ ասել, թէ ոչ յառաջ քան զեօթնամեայ կամ զութամեայ, եւս և զտասնամեայ հասակ՝ մկրտեալ իցէ նա 'ի սանէ հօր իւրոյ||: Եւ մեք բազում ինչ ունիմք ասել առ այսպիսիս. և զինչ են ասութիւնք բատ կամի: Իսկ մեծ ընդդիմութիւն իւր այս է, զի ասէ՝ թէ սահմանք բեթղեհեմի ոչ ձգէին մինչև 'ի լեռնակողմն, ուր էր տունն զաքարիայ. ուստի զի մարթացի և յովհաննէս լինել 'ի վտանգի մանկակոտոր հարուածոյն: Բայց չէ ինչ ընդդիմութիւն. զի թէպէտև հերովդէս ուղղակի 'ի բեթղեհեմի մանկունս եհեղ զպատուէրն իւր, բայց յայտ է թէ աւելի էին միտք նր՝ մի արդեօք այլուր փախուցեալ իցեն զնորածին մեսիայն. ուստի և յիրաւի փախուցին. նմին իրի յետ ցուցանելոյ զդաժանութիւն իւր յամ սահմանս բեթղեհեմի՝ տակաւին 'ի խնդիր էր և յայլ տեղիս գուշակօք որոնել. և զի պատմեցաւ նմ՝ թէ սքանչելի մանուկ ոք կայ 'ի լեռնակողմն, որոյ անուն հնչէ առ ամենեսին, անտարակոյս երևի՝ թէ և անդ խնդրակս իցէ արձակել. այն զի և կասկած իւր առաւել էր քան զհաւատալն (անհաւատ ան) բանից այլոց, որք ստուգեցին նմ գրովք թէ 'ի բեթղեհեմ պարտի ծնանիլ մեսիայն: Թող զի ոչ գտանէ բաբեալքդ, և ոչ ունի գտանել՝ թէ առ ինչ 'ի տղայութե թողին ծնօղք յովհաննու զնա յանապատ: Բան սրբոյն պետրոսի աղեքսանդրացւոյ 'ի հատ. Ե. Ապաշխարութեան հարց. էջէս. 105. 'ի կանոնն. ԺԳ. ունի այսպէս. * Ամ

,, մանկունք՝ որ 'ի բեթղեհէմ և 'ի սահմանս նորա...
,, բարձան 'ի կենաց 'ի մարդախողխող հերովդէ՝ առ 'ի կա_
,, րօղ լինելոյ կորուսանել զմին զայն խնդրելին իւր
,, մանուկ... Ընդ որս և զոր յառաջ քան զնա ծնեալ
,, զմանուկ այլ խնդրելով սպանանել, և ոչ գտանե_
,, լով, զհայր նր զզաքարիա սպան ընդ մէջ տաճարին և
,, սեղանոյն, 'ի փախչել անդ մանկանն ընդ մօր իւրում
,, եղիսաբեթի||: Զնոյն բանս երկրորդեն 'ի մեկնութե

կանոնաց նորին սրբյ երկոքին յոյն մատենագիրք՝ թէոդորոս բաղսամոն, և յովհաննէս զոնարաս:

Որ 'ի միտ առ խնձ և զայն, զի որովհետև կանոնք ոք հայրապետաց են առ հասարակ վասն աղաչաւորաց, խորհրդով գրէ և 'ի կանոնն. Է. երես. 94. 'ի վր բանին. * Մանուկ ծնաւ մեզ, որդի և տուաւ մեզ... հրեշտակ մեծի խորհրդոյ||, ասելով. * Որ՝ որդւս փրկէք. ,, յանմեանն վերջերորդի յղութե այլոյ մանկան՝ որ ,, հանդերձեալ էր քարոզել առաջի երեսաց նորին նր ,, աղաչաւորութե 'ի թողութե մեղաց, յղացեալ եղև ,, և ինքն 'ի քարոզել զաղաչաւորութե. քանզի և եր- ,, կաքանչիւրումն լսեմք զառաջինն քարոզել ոչ միայն ,, զն աղաչաւորութե, այլև զն արքայութե երկնից||։ Յորմէ ուսնիմք իմանալ, թէ ոչ տրն անդամին 'ի ման-կութե հոլածանօք եկեաց, և զկնի ցանն երեւներորդ յառանձնութե՝ թէպէտև 'ի տան, զաղաչաւորոյն ըղ-կեանս զն մեր վարեաց. և յետ այնորիկ սկսաւ՝ զոր արարն՝ ուսուցանել. նոյնպէս և հրեշտակն նր յովհան-նէս նոյնօրինակ յառաջընթաց եղև նր՝ հոլածանօք և աղաչաւորողական կարգօք. և սկիզբն եդ քարոզութե՝ խրրև ձայն քնի, զայն՝ զոր յետոյ և ինքնին տրն ձայ-նէր զառաջինն յելս 'ի քարոզութե. * աղաչաւորեցէք, զի մերձեալ է արքայութե երկնից||. որ և սպարծ լի-նել գլխաւոր առած նմ քարոզչաց բանին այ, յու-սադրական զոյգ ընդ խստութե, և յայտարար միջոցի զոյգ Է փոխմանի. այլ որ մեծն է, նախ առնել և ա-պա ուսուցանել, զի յայնժամ ազդէ բանն քարոզչին. զն որոյ և խորհրդով եդաւ 'ի տապանագրի երջանիկ րաբունապետին մերոյ մեծին Մխիթարայ՝ որդեգրի կուսին և աղաչաւորութե վարդապետի. * Ծաղիկ վա-րուց՝ քարոզ անշուշտ||։

(7) Վասն մարախոյն՝ որ էր կերակուր մկրտչին, բա-զումք բզմ ինչ ասացին՝ անհաւատալի համարելով ըղ-մարախն թռչական կերակուր լինել երբէք մարդոյ։ Իւ նախ՝ ոմանք զյունական բառդ [illegible], որ է մա-րմինք, սխալագիր համարեցան. քանզի երիններան հին աղանդաւորք կամեցան ընթեռնուլ [illegible], որ է ասեն խիւս ինչ 'ի մեղրէ և յիւղոյ զանդեալ. և ոմանք 'ի նորաղանդից՝ պքառխակս, կմ խառխակս, որ են ծա-ղային ժժմանկք. և ոմանք եւս պքռատէս, այն է վայրի տանձ։ Իսկ այլք յարժանահաւատ անձանց անփոփոխ պահել զձայնդ մարախ՝ յերկուս կարծիս տրոհեցան. ոմանք ասացին՝ թէ սովաւ նշանակի նաև բողբոջն կմ ծայրն բանջարոյ. և ըստ այսմ եդեալ է եթէովպացի

Թարգմանն։ Այսմ կարծեաց նպաստէ և այն, զի 'ի տեղիս տեղիս Տին հայոց մինչև ցարդ զմատուռակ քաղցրահիւթ բոյսն կոչեն անուամբս մարախ կամ մա_րեխ· և աւանդութիւն իմն 'ի վր̃ բերեն արտաքուստ, թէ այն իսկ էր՝ զորոյ զարմատն ծծէր Սր̃ կարապետն։ Եւ սակայն բազումք եւս անհերքելայ եդին լինել զբուն կենդանին մարախ· որոյ պէսպէս են տեսակք· և զայս հաստատէ ասելն հերոնիմոսի 'ի Բ̃ գիրս ը̃դդէմ յովի_նիանոսի· * Սովորութ է արևելեայց և ժողովրդեանն

,, լիբիոյ կերակրել զմարախս, երբ ը̃ անապատն և ը̃

,, տօթային ը̃արձակութ անչէն վայրաց իբրև թանձ_

,, րախիտ ամպ իջանեն ||· զոր և 'ի ժամանակի սովու 'ի հայաստան հանդիպէր ասեն պատմագիրք մեր։ Յաւե_լու ալափիւէ, թէ նախնիք զմարախս ուտէին խորո_վեալս և մանր աղացեալս· մանաւանդ թէ ասէ՝ յարևու չորացուցեալ, և կամ աղիւ և ձիթով յօրինեալ՝ պահէին զամն ողջոյն 'ի պարէնս։ Իսկ մեղրն վայրենի յայտնի է որոց շրջել իցեն 'ի վայրաբնակ տեղիս· զի վայրի մե_ղուք 'ի ճեղքուածս ծառոց կամ 'ի ծերպս վիմաց կաղ_մեն զմեղր, ոչ այնչափ ախորժելի· զի 'ի խժային և յանպիտան բուսոց անապատի հաւաքեն զհիւթս։ Զայն հաստատեն մն̃ կերակրոյ մկրտչին՝ ոսկեբերան, թէոփիլակտոս, եւթիմիոս, իսիդորոս, և այլք ընդ_նոսա։

(8) Յովսեպոս՝ ճարտար հրէայ, այսպէս գովէ զդու_ջութ̃ն զոր մկրտչին, 'Ի ԺԸ· ԳԻՐՍ ՀՆԱԽՕՍՈՒ· ԳԼ· 5· ՈՐ ԸՍՏ ԱՅԼՈՑ· 7· ՀԱՄԱՐ· 2· * Ոմանց 'ի հրէից անտի թուէր

,, սատակեալ զօրուն հերովդի առ յայ̃· և այն ար_

,, դարապէս զվրէժս լուծանելով յովհաննու մկրտ_

,, չելոյ մկրտչի· քանզի սպանանէ զնա հերովդէս զը_

,, բարի այր, որ և հրամայէր հրէից յառաքինութիւն

,, նկրտիլ, և առ միմեանս արդարութ̃բ և առ ած̃ բա_

,, րեպաշտութ̃բ վարեալս՝ մկրտութ̃ն անսալ· քանզի

,, այսպէս և մկրտութ̃ն ընդունելի նմա երևիլ (ա_

,, սէր), ոչ առ մեղաց ինչ քաւութ̃ն վարելով, այլ առ

,, մաքրութ̃ն մարմնոյն, ուր և հոգւոյն արդարութ̃բ իցէ

,, նախասրբեալ։ Եւ 'ի դառնալ այլոց միահամուռ,

,, քանզի և ամբարձան առաւելապէս 'ի լսել բանիցն,

,, երկեաւ հերովդէս ը̃ այնչափ հաւատարմութ̃ն նր̃

,, առ մարդիկն, մի՝ արդեօք յապստամբութիւն ինչ բե_

,, րիցեն· զի զամ̃ ինչ երևէին խորհրդով նր̃ գործել·

,, կարի լաւ համարեցաւ՝ մինչև նորագոյն ինչ լեալ

'ի

,, 'ի նմանէ, կանխել բառնալ զնա ('ի կենաց), քան
,, թէ յետ փոփոխութեան եղելոյ՝ 'ի վտանգ անկեալ՝ ա_
,, պաշաւել : Եւ նա այսպիսի կասկածանօք հերովդի՝
,, կապեալ առաքէ 'ի մաքերունտա՝ 'ի նախասացեալ
,, բանտն, և 'ի նմին սպանանէ : Եւ հրէից (այս եղև)
,, կարծիք, եթէ 'ի վրէժ նո՛ր եղև խորտակումն այն 'ի
,, զօրուն, ո՛յ չարաչար ինչ կամելով 'ի վ(երայ) հերովդէի || :
Այսպէս է բառ առ բառ 'ի յունական բնագրին յով_
սեպոսի. զոր և գտանես փոքր ինչ տարբերութ(եամբ) թարգ_
մանութե(ան) առ եւսեբի. պատմ. եկեղ. ա. 11 :

(9) Խորհուրդ անուանցս յայտնի. ա. Յովհաննէս՝
որ թարգմանի շնորհ, յաւուրս անուն պանծալի. զի
ոչ ոք էր յազգի նորա մերձաւոր համանուն՝ առ 'ի նո_
րոգել զսխրատակ նախնեաց. այլ ինքն եղև սկիզբն
Ծաքարոց տոհմի արդարոց 'ի նոր օրէնս՝ անուանմբս
այսուէկ, քան զոր յաճախեալ անուն ո՛չ դժուարա_
գիւտ կա՛մ անգիւտ. որ և սկսեալ 'ի մեծէն 'ի ծնունդս
կանանց՝ մեծամեծ ո՛չ սա օրինակ. զորօրինակ են
յովհաննէս աւետարանիչ. յովհաննէս մարկոս. յովհան
ոսկեբերան. և որ այլ ևս յովհաննէս անուն ո՛ր հայ_
րապետք. ևն :

բ. Կարապետ, ո՛ր յառաջընթաց մարմնով գալստեան
բանին յԾ. վ(աս)ն որոյ նոյնանուն գտանի և կոչումն ա_
րուեստ նախընթաց արեգականն արդարութե(ան). նոր
հեղեալ՝ լցեալ հոգւով եղիայի. ևն :

գ. Մկրտիչ, յարդեանց մեծագոյն պաշտաման իւրոյ՝
որով եղև կնքաւոր և ձեռնադրող որդւոյն ա(ստուծ)ոյ : 'ի նոյն
միտս առն և է քահանայ՝ որդի քահանայապետի հնոյն
և անցաւորի, պաշտօնեայ կա՛մ սարկաւագ քահանայա_
պետին մշտնջենաւորի և հեղինակի նոր օրինաց :

դ. Մարգարէ. ո՛վ որում մեծն 'ի մարգարէս, և ա՛ռ
բաւէս տեսանող, զի աչօք ևս եւտես զբանն կենդանի.
և յառաջ և զկնի գուշակեաց՝ ո՛չ գրով, այլ հոգւով.
ո՛չ լոկ ձայնիւ, այլ ինքն գլխովին ձայն գոլով որդւոյն
ա(ստուծ)ոյ. յոր միտ և սաի Ձայն բարբառոյ յանապատի, և
քարոզ աղդարարօղ ամեղերաց. հրեշտակ տ(եառ)ն առաջի
ն(որ)ա, պատգամաւոր և հրաւիրակ՝ 'ի խօսել վ(աս)ն հարսին
եկեղեցւոյ, փեսաւէր և բարեկամ փեսայացեալ բա_
նին. ևն :

ե. Առաքեալ. ո՛վ որում 'ի հօրէ առաքեալ հոգւով՝ 'ի
քարոզել զորդի առաքեալն 'ի փրկութի ամեղերաց.
վ(աս)ն որոյ կարապետն՝ նախն մարգարէ, որով և առա_

քեալ. և նովին առաքեալ՝ որով և մարգարէ. որ է
Հրաշափառագոյն ։

Զ. Մարտիրոս. զի վկայեաց առաջին և վերջին ճըշմարտութե, և հեղմամբ արեան կատարեցաւ վս քաջութե ճշմարտութե և ուղղութե և արդարութե ։

Է. Անապատական և ճգնաւոր, կամ միայնակեաց և կրօնաւոր. մինչ զի և Նախահայրն անուանեալ ամ միանձանց որ հայրն մեր անտոնիոս՝ ասի և է համանմանեալ եղիայի 'ի հնումն, և յովհաննու մկրտչի՝ որ 'ի կատարած հնոյն և 'ի գլուխ նորոյս օրինաց ։

Ընդ եօթնեակ յորջորջմանցս անկանին և այլ ամ առաքինելիք նորին սբյ. յորս նախակարգեալ հնգեկին անուանքն՝ են իբր յատուկ և յատկացեալ. ոչ և գնի 'ի մեզ անուն մարդոյ՝ 'ի պատիւ սբյս, յովհաննէս, կարապետ, մկրտիչ, մարգար, առաքել. զորօրինակ և մարտիրոս՝ զոյգ ը անուան համօրէն վկայից, առաքելոց, մարգարէից, և ամ դասուց արդարոց. ը որում և նահապետն՝ 'ի յիշատակ ամ նախահարց սբց, և հայրապետն յանուն ամ որ եպսաց ։ Այլ իցէ թէ քրիստոնեայքս՝ Քնեան անուանեալքս որ մկրտութբ, և յանուն միոյ միոյ 'ի սբց կարգացեալքս յաւազանէ, կացցուք 'ի սահմանի անզուգական պատուոյ քրիստոնէական շնորհաց, և մի եղիցուք՝ մի և մի իմիք արտաքոյ՝ ոչ անուանց սբց (առար անուանադրութբք), և ոչ նմանութե համանուն սբց (առարոտի քաղաքավարութբ.) զի այս իսկ է առաջին պտուղ բովանդակ երկասիրութեանս՝ նմանօղ լինել քնի և սբց նր ։

ՎԿԱ

ՎԿԱՅԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

սրբոյն Պետրոսի աղեքսանդրու հայրապետի (1), և Մեխողոմեայ սարկաւագին (2) ։

Հ. յունուարի . 15 ։ Տր ԷԷԼ . նոյեմբեր . 25 ։
Յ. նոյեմբ . 25 ։ Լ. նոյեմբ . 26 ։ Նաւեմբ . Է . 32 .
Բ. 6 ։ և յղ. Վէ ։ Մ. Բանաս . պատմաբանութեան Է .
Է . ԼԹ ։ Մ. Նատասա Գրեգոր՝ ի Վարս դեար ։ Սոփրոնիո .
նատ . Ղ ։ Բ. արոնեոս . յամի 310 . ԼԹ ։ Կոմեերկղ ։
Պոր . մաքերարոս՝ ի Բոսղնա եար . և այլք ։

ՍՈՒՐԲ ԵՒ ԱՍՏՈՒԱԾԱ-շնորհն՝ մեծ հայրապետն պետրոս աղեքսանդրացի՝ աւարտ մարտիրոսաց կոչեցեալ, նստաւ յաթոռ պատրիարգութեն աղեքսանդրիոյ եգիպտացւոց յամի տն իբր 300 . և էր վէմ ճշմարտուէ քրիստոսական հաւատոյ՝ հանապազոր-դեալ՝ ի քարոզութի աւետարանին, ծաղկեալ ուղղափառ հաւատով, և պտղաբերեալ բարի գործով, սիրելի և պատկառելի յաչս ամ ժողովրդեան ։

Նա եղև յետ վարելոյ նր զպաշտօն հովուութե յանդորրու զամս երիս՝ բորբոքեցաւ հուր դառնութե ը ամ տիեզերս յերեսաց քա-մարտ արքային դիոկղետիանոսի . քանզի փե-

սայ նր̄ մաքսիմիանոս երկրորդ՝ արմենտարիոս կեսար կոչեցեալ, խրատեալ 'ի մօրէ իւրմէ՝ որ էր կին չարասէր՝ մոլեալ զհետ կռոց և յանհնարինս ատեցող քրիստոնէից, գրգռեաց զաներ իւր՝ հանել հրովարտակ արքունի ը̄ ամ̄ տեղիս՝ 'ի հալածումն կրօնի քրիստոնէութե̄ . որ և եղև իսկ . զի յամի տն̄՝ 303 . որ է սկիզբն թուականի մարտիրոսաց, եւ հրաման սաստիկ, զի ո՛ ոք և գտցի քրիստոնեայ անուամբ՝ 'ի փոքունէ մինչև ցմեծամեծս, դարձցի 'ի պաշտօն դիցն . և որ ոչն առնուն յանձն, սրով և հրով, սովու և աքսորանօք՝ պատուհաս մահու ընկալցին և բարձցին 'ի միջոյ . (Թո՛ղ զառաջին հալածանս դիոկղետիանոսի՝ առաւել ընդդէմ քրիստոնեայ զօրականին :)

Զայս պատուէր առեալ ծակալ իշխանաց և դատաւորաց 'ի կողմանս կողմանս՝ 'ի գործ դնել սկսան զանօրէն հրամանն : Աւ ո՞ կարէ թուել զբազմութի̄ քաջ նահատակացն, որք արիաբար մատնեցին զանձինս 'ի մահ վս̄ սիրոյն քս̄ի՝ ազգի ազգի և դառն տանջանօք, արք և կանայք, ծերք և տղայք, իշխանք և քահանայք . եր՝ որ առանձինն, և եր՝ որ խմբովին : Այլ աւա՛ղ, զի և ոչ սակաւք ուրանային զքս̄, և զկորուստն յաւիտենական շահէին :

Այս հրդեհ հալածանաց սկսեալ յաւուրց դիոկղետիանոսի և գահակցին նր̄ մաքսիմիանոսի հերակլեայ՝ տևեաց նաև յառանձին կայսերուե̄ միւս մաքսիմիանոսի երկրորդի՝

որ

որ կոչիւր արմենտարիոս գաղերիոս · այլ ա-
ռաւել սաստկացաւ 'ի կողմանս արևելից 'ի
Ժմկս մաքսիմինոսի, որ և մաքսիմիանոս եր-
րորդ՝ դաժ կոչեցեալ, քեռորդի նախըն-
թացին (3) · որ եղև կեսար յամի տն · 305 ·
և ունէր ը̅ իւրև զկողմն արևելից և զծ̃նե-
գիպտացւոց · և յետ սակաւուց էառ և զա-
նուն կայսերութն ։

Արդ՝ յայսմ և 'ի սոյն Ժմկի սր̅ն պետրոս
եպիսկոպոս աղեքսանդրու փայլեալ պայծառ-
քարոզութ̅ յծ̅ին եգիպտացւոց՝ ուսուցանէր
միշտ զհաւատացեալսն՝ հաստատուն կալ 'ի
հաւատս քի̅ ոյ, և կամակար մօօք մեռանիլ
վ̅ն անուանն տն ։ Իսկ մելիտիոս ոմն եպիս
լիկոպոլսոյ, այն է գայլաքաղաք՝ 'ի սահմանս
թեբայիդոյ եգիպտացւոց, ըմբռնեալ 'ի
հրապարակս չարին՝ և զարհուրեալ յերեսաց
տանջանաց՝ անկաւ 'ի հաւատոց, և զոհեաց
կռոց · և առ զանուն սրտին յաւել գոր-
ծել ապիրատութի ըդ̅մ 'ի մէջ հաւատացելոց ։
Եւ իբրև 'ի վերին երեսս դարձ ցուցանէր
անապաշխար՝ առ 'ի կարօղ լինելոյ ժառան-
գել զաթոռ եպիսկոպոսութե իւրոյ, սր̅ հայրա-
պետն պետրոս դատեալ զժանտաժուտն ան-
զեղջ 'ի չարիս՝ ընկէց զնա ժողովական հան-
դիսիւ յամ̅ պատուոյ երիցութե · զի թերևս
յապաշխարութի եկեսցէ ։

Այլ նր̅ ինչ ոչ հոգացեալ՝ արհամարհեաց
զհայրապետն՝ ոչ ևս լինել ը̅ ձեռամբ նր̅,
այլ ինքնիշխան վարիլ ազատօրէն · և որսա-
ցեալ զըդ̅մս 'ի կողմն իւր՝ հերձուած էարկ

'ի մէջ հաւատացելոց․ յորմէ և արբանեակք
նր՟ մելետիանոսք կոչեցան ։

Դսա յարեցաւ և արիոս աղեքսանդրացի հերեսիովտապետ՝ մինչև էր 'ի վեր հանել զաղանդ իւր, այլ էր 'ի կարգի պաշտօնէից եկեղեցւոյ․ որոյ վ՟ն և մերժեցաւ 'ի պետրոսէ հայրապետէ, և արտաքսեցաւ յեկեղեցւոյ ։ Այլ զկնի սորջացեալ՝ ընկալաւ զիւրաւ զթողութի․ զի էր այր ճարտար լեզուաւ, և յանկուցիչ սրտի՝ ը՟ որս խօսէր․ մինչև ձեռնադրել սարկաւագ 'ի նմին իսկ 'ի սր՟յ հայրապետէն ։ Բայց յետ ոչ բազմաց անդրէն 'ի բաց սպրտուցեալ 'ի նմ՟է՝ միւսանգամ յարեցաւ 'ի մելիտիոս․ և զօրացոյց զհերձուածն․ նմին իրի և նզովիւք արտաքսեաց զնա սր՟ն պետրոս, և արար ը՟ բանիւ ։ Իսկ մելիտիոս որքան զօր գրգռեալ ը՟դէմ պետրոսի հայրապետին՝ բ՟զմ չարիս խօսէր զնմ՟է առ ամենեն, մ՟ւնդ առ հեթանոսս․ մինչև ամբաստան լինել և առ մաքսիմիանոս՝ ցուցանելով զնա խռովեցուցիչ ժողովրդեան (4) ։ Նա՛ զի տարածեալ էր անուն նր՟ առաջի թգ՟րաց, թէ նա է՝ որ հաստատուն ունի զքրիստոնեայս ծ՟ին եգիպտացւոց 'ի կրօնս իւրեանց, առաքեցին արս՝ ունել զնա և զգործակիցս նր՟ ։ Յայնժամ ըմբռնեցան բազումք յեպ՟կոպաց և 'ի քահանայից և 'ի պաշտօնէից եկեղեցւոյ՝ իբր վեցհարիւր և վաթսուն ոգիք․ և 'ի զանազան տեղիս աքսորանօք և ազգի ազգի տանջանօք ընկալան զնահատակութի ։

Իսկ

Իսկ զօրն պետրոս ոչ կարացին ունել . զի ամբոխն աղեքսանդրացւոց առ հօրն ՚ի վր̄ յարուցեալ արքունի սպասաւորաց՝ զդէմ կալան քաջութ̄ : Յայնժամ երկուցեալ սր̄յ հայրապետին , զի մի ՚ի պատճառս իւր աղմուկ կոտորածի լինիցի ՚ի ժղ̄վրդեան , ը̄ յորդորելոյ արանց բարեպաշտից մեկնեցաւ զանխուլ ՚ի քաղաքէն (5) . և շրջեցաւ հալածական զբ̄մ ժմկս ՚ի կողմանս պաղեստինոյ և միջագետաց՝ (6) նեղութիս ծանունս կրելով յօտարութե̄ և յերեսաց հալածչաց յայլևայլ տեղիս . զի բոց հալածանաց ունէր զա̄մ երկիր: Այլ ուր և գտանէր սր̄ հայրապետն , ստէպ գիր յորդորանաց և քաջալերութե̄ յղէր առ իւրսն , և առ ըմբռնեալսն վ̄ր հաւատոյ : Եւ յայսմ ա̄մի ընթացակից էր սր̄յն՝ երանելի սարկաւագն իւր աբխողոմանուն, այր ծերունի և զգաստ՝ լի հոգւով սր̄վ . որ ը̄ նմ ժուժկալեաց ՚ի հալածանս զայնչափ ամս : Եւ եղև իբրև լուաւ սր̄ն պետրոս, եթէ գործակիցք իւր ՚ի քաղաքունն՝ կատարեցան նահատակութ̄ , և հօտն իւր զրկեալ ՚ի հովուէ՝ կրէ զտագնապ վտանգի , դարձաւ եկն յաթոռ իւր յաղեքսանդրիա . և աբխողոմ ը̄ նմա . և մխիթարեալ սրտապնդէր զա̄նսին, և համարձակա̄ քարոզէր զբ̄ն ա̄ծ, և յանդիմանէր զմոլորութե̄ հեթանոսաց :

Իբրև լու եղև այս առ մաքսիմիանոս, փութանակի առաքեաց հազարապետ զոմն արքունի հանդերձ երևելի զօրականօք յաղեք-

սանդ-

սանդրիա՝ սպանանել զեպ̃կոսապետն զպետ֊
րոս ։ Եւ 'ի գալ զօրականացն՝ եղև խռովութ̃ն
մեծ և աղմուկ 'ի ժղ̃րդս քաղաքին ․ քանզի
ասէին՝ թէ լաւ է ամ̃յն մեզ մեռանել, և
ապա հայրապետիս մերոյ ։ Եւ յայնմանէ
երկեան զօրագլուխքն ձեռն արկանել 'ի նա
և սպանանել, այլ արկին զնա 'ի բանտ ։
'Ի նոյն աւուրս իջեալ էր յանապատէն 'ի
քաղաք անդր աղեքսանդրիոյ՝ աշխարհաքա֊
րող այրն ա̃յ՝ մեծ աբբայն անտոնիոս , այց
առնել կապելոցն վ̃ս վկայութ̃ն ք̃սի, և թէ
հնար ինչ իցէ՝ չարչարակից լինել ս̃ցն հան֊
դիսին նահատակութ̃ ։ Որոյ հանդիպեալ և
ս̃ին պետրոսի հայրապետին՝ մինչդեռ 'ի
կալանս էր , կարեկից լինէր վշտաց նորա և
մխիթարակից ․ և ա̃ծիմաստ բանիւք քաջա֊
լերութ̃ զուարթացուցանէր զերանելին
մինչև յօր վախճանի ն̃ր ․ և ապա յետ կա֊
տարման ն̃ր դարձաւ յանապատն իւր ։
Իսկ միով աւուրբ յառաջ ք̃ զկատարումն
պետրոսի հայրապետի՝ գուն գործեաց նեն֊
գամիտն արիոս , որ ե̃ բանիւ արարեալ էր
'ի ս̃յ հայրապետէն , արձակիլ 'ի կապա֊
նաց բանադրանացն (7) ․ ք̃զի զահի հարեալ,
թէ 'ի նահատակիլ ս̃ցն յ̃ռջ ք̃ զարձակումն
իւր՝ խորշելի լիցի ինքն ամ̃ն, առաքեաց բա֊
րեխօսս 'ի բանտն՝ քահանայս և տանու֊
տեարս արս պատուականս առ հայրապետն,
զի օրհնեսցէ զարիոս՝ և արձակեսցէ 'ի կա֊
պանաց որոշմանէն , խոստանալով ամենայ֊
նիւ յետս կալ 'ի մոլորութէ՝ և ապաշխարել,

և

և բառնալ 'ի միջոյ զպառակտումն եկեղեցւոյ. մանաւանդ զի ակնունէր ժամանան արիոս աւագութեան հասանել զկնի մահու սորին, և հայրապետութեան իսկ գլխովին։ Եւ ելին գլխաւորք աղաչաւորաց 'ի դիմաց արիոսի՝ աքիւղաս և աղեքսանդրոս երիցունք հայրապետանոցին ։

Իսկ սորին պետրոս՝ որ վերին յայտնութեամբ տեղեկացեալ գիտէր զնս մեծագոյն չարիսն, զոր հանդերձեալ էր յարուցանել արիոս 'ի մէջ եկեղեցւոյ, ոչ ետ տեղի բանից նց. և 'ի թախանձել նոցա յոյժ՝ եհան զիշխանաւորսն արտաքս, կոչեաց առանձինն զաքիւղաս և զաղեքսանդրոս, և ասէ ցնս տխրագին և զայրագին բանիւք. վս արիոսի աղաչէք զիս. արիոս յայսմ ժի և 'ի հանդերձելումն նզովեալ է և որոշեալ 'ի փառաց որդւոյն այ։ Եւ արդ՝ զայս իմ ասելով, մի կարծէք զիս անգութ և անխիղճ, այլ ունկն դիք բանից իմոց, և 'ի միտ առէք զգաղտնածածուկ պատրանս արիոսի՝ որ յոլով չարիս անյագ ընթանայ. զի ոչ եթէ յինէն հաստատեալ զորոշումն նորա 'ի սբ եկեղեցւոյ, այլ՝ տն բանիւ։ Ո՛ի յայսմ գիշերի յետ աղօթիցն իմոց՝ եղէ 'ի զարմացման, և տեսի մանուկ մի՝ որպէս թէ ամաց երկոտասանից՝ լուսազարդ դիմօք ոպ զարեգակն, զգեցեալ պատմուճան սպիտակ. և էր այն պատառեալ 'ի վերուստ 'ի պարանոցէն մինչև 'ի ստորոտսն. և ունէր ամփոփեալ 'ի վր սրտին երկու ձեռօքն պինդ՝ առ 'ի ծածկե-

լոյ զմերկութին ։ Եւ իմ թմրեալ յապշութենէ ընդարմացան ոսկերք իմ, և կցեցաւ լեզու իմ 'ի քիմս իմ․ այլ ինքն տուեալ ինձ զօրութիւն բարբառելոյ, աղաղակեցի և ասացի․ Տէր ո՛վ պատառեաց զքո պատմուճանդ ։ Եւ նա ասաց․ արիոս պատառեաց զիս [8] ․ այլ դու տես և զգո՛յշ լեր, զի բարեխօսս կամի նա յղել առ քեզ․ մի՛ հաւատար նմա, և մի՛ ընդունիր զնա 'ի հաղորդութին սրբ եկեղեցւոյ ։ Պատուիրեա՛ և աքիւղայի և աղեքսանդրու որ յետ քո նստելոց են յաթոռ քո, զի և ո՛չ նոքա ընդունիցին զնա 'ի հաղորդութի ։ Եւ ընդ սմին սակի գուշակեաց սրբ հայրապետն արժանաժառանգս աթոռոյն իւրոյ լինել զաքիւղաս և զաղեքսանդրոս՝ ընդ որս խօսէր [9] ։ Եւ սկսաւ պատմել նոցա, թէ որքան հալածեցաւ վն քսի 'ի պաղեստինէ, 'ի փիւնիկէ, 'ի միջագետս և յասորիս և 'ի կիլիկիա․ եցոյց նոցա և զմերձենալ նահատակութեն իւրոյ՝ որ յայտնեցաւ նմ 'ի տնէ․ և մխիթարեալ յուղարկեաց զնս ։

Իսկ զօրականքն արքունի փութային 'ի գլուխ տանել զհրաման մաքսիմիանոսի՝ ցուցանելով զոր 'ի նմա հրովարտակ՝ սպանանել զհայրապետն․ բայց չէին ձեռնհաս․ քանզի բազմութի ժողովրդեանն 'ի վր հասեալ՝ կային զնովք առ դուռն բանտին վն հայրապետին իւրեանց․ ընդ նոսին և բազումք 'ի միայնակեցաց, որք իջեալ էին յանապատէ ընդ սրբյն անտոնի մեծի՝ խնամ ունել բանտարկելոցն վն հաւատոյ ։ Եւ այնինչ խոր-

հէին

հեծին զօրականքն սրով մանել զամբոխն , և կորզել զհայրապետն առ 'ի սպանանել, զմտաւ ածեալ սրբոյն՝ զի մի արդեօք կռիւ մեծ լինիցի ը՟ քաղաքացիս և ը՟ զօրականս՝ 'ի մահ և 'ի կոտորած բազմաց , և կմ՟ խափանեսցի մարտիրոսութ՟ն ն՟ր , յղեաց գաղտ առ զօրագլուխսն զերանելի սարկաւագն իւր զաբիսողոմ, և աղաչեաց չարկանել ձեռն 'ի ժղ՟վրդս · այլ քանզի զանձն իմ խնդրեն սոք , 'ի գիշերի եկեալ 'ի հարաւակողմն բանտին , և ծակեալ զորմն՝ հանցեն և տարցին ուր կամին : Իսկ զայս արարեալ 'ի գիշերի՝ հանին զնա 'ի բանտէն գաղտ 'ի ժողովրդենէն · զի որ առ դրանն կային , 'ի քուն մտեալ էր ն՟ց · և 'ի սաստկութ՟է հողմոյն՝ ոչ իմացան զհատումն որմոյն 'ի միւս կողմանէն · զի և չունէին ինչ կարծիս այնպիսի : Իսկ իբրև առին գնացին զերանելի հայրապետն՝ հնդեքին զօրականք , տարեալ հասուցին 'ի տեղի կատարմանն , այն է վայրն կոչեցեալ 'ի բնակչաց՝ երնջոց դաշտ · ուր և լեալ էր նահատակութ՟ն սբ՟յն մարկոսի աւետարանչի , և վկայարան յանուն ն՟ր շինեալ առ տեղեաւն , և գերեզմանք հայրապետացն աղեքսանդրիոյ : Յայնժամ խնդրեաց սբ՟ հայրապետն 'ի զօրականացն, և գնաց 'ի տապան աւետարանչին մարկոսի · և զգեցեալ զհանդերձ եպսու՟, և գիրկս արկեալ տապանին՝ աղօթեաց յերկար վ՟ս հօտին իւրոյ և խաղաղու՟ե եկեղեցւոյ , և յաջողու՟ե իւրումն առաջիկոյ հանդիսին նահատակու՟ե ·

և

և ողջունեաց զայլևս սբց տապանսն՝ որ անդ-
էին, զՀնգետասան Հայրապետացն եղելոց
յառաջ քան զինքն ։

Եւ իբրև լուսանայր առաւօտն, ետես սբն՝
զի աՀա գային այր մի ծեր՝ բարձեալ զոր
մորթս, և կին մի կոյս և պատանի՝ որ ունէր
կտաւս, և տանէին 'ի քաղաքն 'ի վաճառել ։
Կոչեաց զնա սբ Հայրապետն, և Հարցա-
նէր . քրիստոնեա՞յք էք ։ Եւ նոքա ասեն . թէ
աստուած կամի ։ Ասէ ցնոսա . ո՞ւր երթայք ։
Նոքա ասեն . 'ի վաճառել զգործս մեր ։ Ասէ
սբն . աստուած առաքեաց զձեզ որդեակք լու-
սոյ ։ Եւ ծանեան՝ եթէ եպիսկոպոսն էր .
վ՟ զի ոպ՟ զլոյս փայլէր այնուՀետև ։ Ասէ
ցնա սբն . մնացէք առ իս ։ Եւ նք ասեն .
Հրամայեցէր տր ։ Եւ ապա ձայն ետ զօրա-
կանացն, և ասէ . մի կայք այսուՀետև,
լոյս է այժմ . կատարեցէք զՀրամանս Թա-
գաւորին ձերոյ ։ Եւ նք առեալ ածին զնա
'ի Հարաւակողմն վկայարանի սբյն մարկոսի ։
Յայնժամ ասէ սբն ցծերն . տարածեա՛
զմորթդ, և սփռեա՛ զկտաւսդ 'ի վր երկրի ։
Եւ 'ի տարածելն նր՝ եկաց 'ի վր կտաւի
մորթոյն . և յարևելս Հայելով՝ երեք ան-
գամ կրկնեաց ծունր, և կնքեաց զինքն նշա-
նաւ սբյ խաչին . Թողացոյց զնափորտն յին-
քենէ, և մերկացոյց զպատուական պարա-
նոցն իւր . և խոնարՀեցոյց քնի զուլն, կար-
կառեաց զգլուխն, և ասէ ցզօրականսն .
կատարեցէք զՀրամայեալսն ձեզ . և ինքն
աղօթէր առ ած տարածեալ ձեռօք ։ Եւ

աՀա

ահա ելն ձայն յերկնից՝ որ ասէր․ պետրոս գլուխ առաքելոցն, և պետրոս զրաւ մարտիրոսաց, ե՛կ և հանգի՛ր 'ի տեղիս լուսոյ՝ որ պատրաստեցաւ քեզ յՏն (10)։ Իսկ զօրականքն պատկառելով 'ի սքանչելի համբաւուէ և 'ի հրեշտակային կերպարանաց սրբյն՝ ոչ համարձակէին սպանանել զհայրապետն․ յայնժամ եղին 'ի միջի իւրեանց դահեկանս այր իւրաքանչիւր, զի առցէ զայն՝ որ հատանէ զգլուխ սրբյն (11)․ զոր և արար իսկ մին 'ի նցէ, 'ի մի հարուած սրոյ 'ի բաց հատեալ զգլուխ սրբյն։ Իսկ նոյնժամայն թողեալ զմարմինն 'ի տեղւոջ անդ՝ խոյս ետուն զօրականքն․ զի երկնչէին 'ի ժողովրդենէն։ Իսկ եղեն սքանչելիք 'ի տեղւոջն․ զի գլխատեալ մարմինն՝ որ տարածեալ կայր 'ի վր երկրի, յեցաւ իբրև կենդանի 'ի վր ծնգաց, և յարուցեալ եկաց կանգուն 'ի վր ոտից իւրոց։ Որ տեսեալ նախասացեալ ծերոյն և կուսին՝ եկին և պատմեցին 'ի քաղաքն։ Ազդ եղև ժողովրդոյն՝ որք պահէին զդուռն բանտին․ եկին հասին բազմութք 'ի տեղին անդր, և արարին կոծ մեծ 'ի վր նր։ Ոմանք զսր գլուխ նր 'ի ձեռս առեալ համբուրէին արտասուօք․ կէսք զսր մարմինն զեղեալ ողջագուրէին․ և այլք զպատուական արիւնն յերկրէ անտի ժողովէին։

Իսկ եղև հակառակութի վր հանգստարանի սրբյն․ զի ոմանք ասէին թաղել առ տեղեաւն 'ի մերձակայ դամբարանս սրբյն մարկոսի Ե̄ այլ հովուին աղեքսանդրացւոց․ իսկ այլք

ասէին

ածէին տանել 'ի շիրիմս նահատակաց, զոր շինեալ էր նոքին իսկ սբ հայրապետն մն մարտիրոսաց Ճմլին. և յաղթեաց սոցայս խնդ. և բան: Ապա եղին փուլթանակի զնր մարմինն 'ի նաւ, քղի յափն կոյս էր տեղի նահատակութեն, և յետս կոյս նաւեալ 'ի փառոն կղզինեղոսի՝ եկին յարևմտակողմն. և նախ առեալ տարան յեկեղեցին իւր 'ի հայրապետական աթոռն. և զգեցուցեալ զնա եպիսկոպոսն զարդուք՝ նստուցին յաթոռն սբյն մարկոսի: Ո ի յորչափ ամս հզ վիճ եկաց սբ հայրապետն, երբէք յաթոռն իւր ոչ նստաւ. մն զի տեսանէր լոյս փայլեալ 'ի վր աթոռոյն, և ոչ կարէր նստիլ անդ. այլ յորժամ կամէր մտպել ժղվրդեանն իւրոյ, ելանէր յաստիճանն, և նստէր առ պատուանդանի աթոռոյն: Իսկ ժղվրդեանն դժուարեալ ը այն՝ և տրտունջ բարձեալ աղաղակէին, թէ նիստ յաթոռն քո սբդ հյ: Իսկ նա հաղիւ հաւանեցուցանէր զժղվրդն, և ոչ նստէր յաթոռն: Բայց առանձինն յողջունարանի ասաց երիցանց իւրոց աքսիլասայ և աղեքսանդրոս և որոց ը նմ ժառանգաւորաց եկեղեցւոյ, թէ յորժամ մերձենամ յաթոռն, տեսանեմ զտր լուսատեսակ իմն նստեալ 'ի վր աթոռոյն, և ոչ իշխեմ մօտիլ առ նա. այլ սարսեալ դողամ, և զարհուրեալ սասանիմ ոգվ խուիւ 'ի հրոյ: Միանգամայն և լի եղեալ խնդուբ, ոչ ունիմ հնարս եթէ զինչ արարից մն ժողովրդեանս, զի մի գայթակղիցին: Նստիմ առ պատուանդանին.

նին , ո՞չ տեսանէքդ , բազում անգամ․ այլև
զայն ևս յանդգնութ՟ գործեմ վասն ժողովր-
դեանն շինութ ։ Այսուհետև յորժամ ժողո-
վուրդն զիս բռնադատէ , դուք աղաչելով
լռեցուցէք․ և մի և դուք ընդ ժողովրդեանդ
վտանգէք զիս ։ Իսկ աՀա վասն այս պատճա-
ռացս ժողովուրդն ամ փափաքէր տեսանել
զնորին նստեալ յաթոռ , և ոչ տեսին․ վասն
այսորիկ յետ կատարմանն տարեալ եդին
կարօտիւ զմարմինն սրբոյն յաթոռն արժանա-
ւոր , յարմարեալ զՀատեալ գլուխն 'ի վերայ
պարանոցին ։ Իսկ նա թէպէտև գլխատեալ՝
տարածեաց սքանչելեօք զշնորՀաբաշխ աջն
իւր , և խաչակնքեալ զժողովուրդն՝ առէր 'ի
լուր ամենեցուն․ որ ընդ ձեզ լիցի ։

Իսկ ապա բարձեալ քաՀանայից զսրբոյ մար-
մինն 'ի վերայ ուսոց՝ Հանդերձ երգօք օրՀնութ,
խնկօք և մոմեղինօք՝ և ոստովք արմաւեն-
եաց՝ առեալ տարան 'ի Հանգստարանն,
զոր ինքն շինեալ էր․ և եդին անդ 'ի տա-
պանի մեծաւ պատուով՝ պատեալ ազգի
ազգի խնկօք անուշիւք ։ Իսկ յետ նորա նստաւ
յաթոռն 'ի տեղի նորա աքիւղաս աւագերէցն
իւր․ և ապա յետ աքիւղասայ աղեքսանդ-
րոս , որ կանխասաց բանի սրբոյն ։

Այլ յաւուրս աքիւղասայ արիոս աղուե-
սաբարոյն նենգանօք սպրդեալ եմուտ յե-
կեղեցի , և ձեռնադրեցաւ 'ի նմանէ քաՀանայ․
և ապա յաւուրս աղեքսանդրի 'ի դուրս ե-
բեր զմթերեալն 'ի սրտի անՀնարին մոլո-
րութեն ընդդէմ բանին այ , և պատառումն մեծ

նարկ 'ի մէջ եկեղեցւոյ՝ ըստ տեսլեան սրբոյն պետրոսի. որոյ վսն և ընկալաւ զդատապարտութն 'ի սբ ժողովն նիկիոյ՝ յամի տն. 325. յորում յաղթող սպառազէն եղև սրբն աթանաս սարկաւագ աղեքսանդրի՝ ընդ այլ սբց հայրապետաց. որ և զկնի կալաւ զաթոռ հայրապետութն՝ հանդերձ բազմադիմի հալածանօք յերեսաց արիանոսաց: Այլ նահատակուն սբյն պետրոսի հայրապետին և մեծայաղթ վկային՝ եղև իբր հնգետասան ամօք յառաջ քան զնիկիոյ ժողովն, յամի տն 310. կամ 311. յիններորդ ամի հալածանաց իւրոց. 'ի 29. ամսոյն աթիրայ ըստ աղեքսանդրացւոց. այն է 'ի նոյեմբերի. 25. [12] : Իսկ ամք հայրապետութե սբյն պետրոսի՝ եղեն ընդ ամ՝ ժբ. զի զամս երիս 'ի խաղաղութե կալաւ զաթոռն՝ լուսափայլ վարուք իւրով, և զինն ամ 'ի հալածանս վս քի՝ յաթոռն և արտաքոյ [13]. մինչև վճարեաց զկեանս իւր փառաւոր նահատակութբ, և փոխեցաւ յերկրայնոցս 'ի յերկինս :

Գրեաց սբ հայրապետն պետրոս ոչ սակաւ բանս 'ի շինութի եկեղեցւոյ. յորոց գտանին և ցարդ հնգետասան կանոնք նր վս ապաշխարողաց՝ լի իմաստութբ. ոչ և հատուած'ի գրոցն՝ որ յաղագս ածութե քի. բան վասն զատկաց. թուղթ առ աղեքսանդրացիս. և այլն :

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ:

(1) Զվկայաբանութիւն սրբոյն պետրոսի աղեքսանդրացւոյ հաւաքեցաք 'ի տեղեաց անուանիշանակելոց 'ի սկզբան. առաւելապէս 'ի հին վկայաբանութենէ՝ զոր թարգմանեալ է մետափրաստ գրապետ 'ի Ժ դարու 'ի յունականէն 'ի լատին, զոր և քաղելով 'ի մէջ բերէ բարոնիոս. և ամբողջ՝ կոմբեֆիզիոս. յորմէ կայ հատուած և առ բոլանդեանս 'ի վերջ մարկոսի աւետարանչի 'ի 25. ապր: Այլ և բազմօք 'ի ձեռագիր յայսմաւուրաց հայոց, առաւել ի օրինակին որ ի Ժէ ի. զորոյ ոչ միայն զբանսն, այլև զոճ գրութեան կալաք համառօտ. զի նոյն անխառն զուգընթանայ ը նախայիշեալ հին վըկայաբանութե. թող զթեթև ինչ տարբերութիս՝ զորս ունիմք նշանակել 'ի կարգին: Ինչ ինչ առաք և յեւսեբիոսէ, որ ժամանակակից գոլով մեծաւ գովութբ յիշէ զնահատակութի սրբոյն՝ յեկեղեցական պատմութե իւրում. ինչ ինչ և 'ի սրբոյն աթանասէ՝ ը վերաբերելոյն առ հերձուածն մելիտոսի: Որովք ունիս իմանալ՝ թէ ողջոյն իսկ վկայաբանութի սրբոյս համառօտ հեղինակութ աւանդեալ իջանէ 'ի սկզբանէ մինչև ցարդ:

(2 Իսկ վն արխաղոսոյ տարակուսագիւտ չգտաք ինչ որոշակի առ այլս. այլ միայն 'ի յայսմաւուրս մեր յիշի ը եղելոցն՝ լինել չարչարակից սրբոյն 'ի հալածանս, ևն. որպէ և 'ի հին վկայաբանութե անդ յունաց հարևանցի ինչ նշանակի համաձայն հայոցս. այլ յերկոսին ևս առանց յիշելոյ զվախճան նր: Վսն կամ իբրև խոստովանօղ կատարի յիշատակ նր առ մեզ, և կամ ոչ երևի նահատակեալ իցէ ը այլս բազումս, որք յառաջ և յետոյ ը զկատարումն պետրոսի կատարեցան 'ի սահմանս եգիպտոսի. զորոց երկար են բանք առ եւսեբիոսի և առ վկայաբանութիս ամ ազգաց:

(3) Այլ թէ ո՛ 'ի կայսերացն եղև հալածիչ և նահատակօղ սրբոյն պետրոսի, գիտելի է. զի 'ի վկայաբանութիս յունաց՝ ոչ և 'ի բասիլեան օրինակն և առ այլս բազումս 'ի յետնոց, յիշի անունս մաքսիմիանոս. նոյնպէս գնի և 'ի բանս սրբոյն աթանասի, և 'ի թուղթն նորին սրբոյն պետրոսի՝ զոր 'ի մէջ բերէ բարոնիոս: Բայց քզի երեք կայսերք եղեն 'ի նոյն ժամանակս սոյն անուամբ, վեկայագիրքն հռովմէական իբր որոշելոյ վն դնէ՝ գալե-

բեոս Մաքսիմիանոս. բայց սովին եւ ոչ լուծանի տա-
րակոյսն. զի Գաղերեոս անունն իսկ հասարակ էր եր-
կուց 'ի կայսերաց անուն Մաքսիմիանոս կոչեցելոց: Ա-
յս որոշագոյն թուի եդեալն 'ի յայսմաւուրս Հայոց,
Մաքսիմիանոս փեսայ Դիոկղետիանոսի. զի փեսայ Դիոկ-
ղետիանոսի եղեւ միայն միջինն Մաքսիմիանոս՝ արմենտա-
րեոս կոչեցեալն. որ այն իսկ է Դրդուիչն հալածանաց.
վ̃յ սա էր եւ առաջին հալածօղ սրբ̃յն պետրոսի: Այլ
այսու ամ̃ր յետ ժամանակաց նահատակօղ սրբ̃յն Հա-
մարի երրորդն Մաքսիմիանոս՝ դաժ եւ արամազդ կոչե-
ցեալ՝ քեռորդի երկրորդին. զի սա տիրէր 'ի վ̃ր կող-
մանցն եգիպտացւոց. եւ առաւել ք̃ զայլս եղեւ թշնա-
մի քրիստոնէից. վ̃յ եւ բարոնիոս որոշակի զսա դնէ լի-
նել նահատակօղ պետրոսի. եւ առ որոշելոյ զսա յայ-
լոց՝ կոչէ ը̃ ոմանց Մաքսիմինոս. այլ մեք զգործածա-
կանն եդաք, որ է Մաքսիմիանոս: Ծանիր եւ զայս, զի
յայսմաւուրս Հայոց՝ 'ի վերջին գործս նահատակութ̃
սրբ̃յն պետրոսի դնի Դիոկղետիանոս. այլ զայս այնպէս
իմա, իբր թէ առ ժամանակօք հալածանաց Դիոկղե-
տիանոսի լեալ իցէ. զի եւ գործք փաչակցաց եւ յաջոր-
դաց նր՝ յանուն Դիոկղետիանոսեան հալածանաց յի-
շին 'ի բզ̃մ գիրս: Զայսցանէ այլուր առանձինն ու-
նիմք տալ տեղեկութ̃. մարթ է տեսանել եւ առ բա-
րոնիոսի յամի. 310. 311. եւն:

(4) Զշարախօսելն մելիտոսի ընդդէմ պետրոսի հայրա-
պետի առ Մաքսիմիանոս՝ յիշատակէ նա ինքն սբ̃ հայրա-
պետն 'ի թուղթս իւր առ եպիսկոպոսունս. զնոյն հաս-
տատէ եւ սբ̃ն աթանաս 'ի բ̃ ջատագովութ̃, 'ի մէջ
բերելով զշարիսն մելիտոսի: Բայց ծանիր, զի որով-
հետեւ բզ̃մք կային ջատագովք նր՝ մելիտիանոս անուա-
նեալքն, 'ի սոյ̃ գրուածոց բզ̃մ գովութիւնս սերմանեցան
զնմանէ 'ի ժողովրդեան. եւ ահա յայսպիսի համբաւոյ
առեալ եւ սբ̃ն եպիփան՝ մեղմով խօսի զմելիտոսէ, ('ի
հերձ. կը̃.) որպ̃ թէ իրաւացի օրինօք թէեւ ինչ հեր-
ձուած իցէ յարուցեալ. որ ամ̃ր ը̃դդէմ ելանէ ստոյգ
պատմութեանցն աւանդելոց 'ի սրբ̃յն աթանասէ, որ քաջ
գիտակ էր գործոց Ծին իւրոյ՝ եւ էր ժամանակակից:
Զայսմանէ երկար խօսի բարոնիոս յամի. 306. եւն:

(5) 'Ի Հ. ֆ̃ 'ի յայսմաւուրս Հայոց՝ ասի, թէ կայսերք
հալածական արարին զպետրոս հայրապետ յաթոռոյ:
Այլ այս ոչ հակառակի այնմ, զոր եդաք ը̃ հին վկա-
յաբանութ̃, թ̃է ինքնակամ խոյս ետ սբ̃ն յաթոռոյ. զի
պատ-

պատճառ այսմ եղև հալածումն բռնաւորաց յարու-
ցեալ ընդդէմ նր ։

(6) 'Ի Հ. բացայայտ գնի՝ թէ լինն ամ կրեաց հալածանս յօտարութեան՝ վտարեալ յաթոռոյն. իսկ ոմանք ցուցանեն՝ թէ թէպէտ լինն ամեայ ժամանակաւ կրեաց զհալածումն, բայց յաթոռն իւր կալով. և յիններորդ ամի վտարեցաւ, և ըմբռնեցաւ. այսպէս երևի գնել և լեբէն հատ. ը. երես. 397 ։

(7) Բազումք համարեցան՝ թէ արիոս բանադրեալ եր յերիցութեան իւրում՝ վն բանի աղանդոյ իւրոյ ընդդէմ ածութէ բանին. այսպէս գնեն և յոլովք 'ի վկայաբանութեանց և 'ի հեղինակաց. զնոյն ցուցանէ և յայսմաւուրքն հայոց ։ Բայց սակայն ըստ հնագոյն պատմութեանց և բուն վկայաբանութէ՝ որպ պնդէ բարոնիոս, յայնժամ չև եր յայտնեալ աղանդ նր, և չև եր քահանայ. այլ միայն վն յարելոյն 'ի մելիտիոս և զայրացուցանելոյ զհերձուածն՝ եր բանադրեալ ։ Իսկ չընդունել սբյն զնա 'ի հաղորդութիւն նաև 'ի վերջին պահու՝ եր յածային յայտնութէ. որով գիտաց ոչ զոր էրն յայնժամ, այլ յաւէտ զոր լինելոց եր. և տեսիլն իսկ ոչ այնչափ զեղեալն, որչափ զլինելոցն գուշակեր, թէպէտև յանցեալ ժամանակի խօսելով յասելն, պետրոսեաց ։ Եւ այսմ չէք տարակոյս. զի արիոս տակաւին յայնժամ եր սարկաւագ. որ և յետոյ սպրդեալ՝ եղև քահանայ յաքիլլասայ. որպ վկայէ և սոզոմենոս. Գիրք. ա. Գլ. 14. և յետ ժամանակաց յաւուրս աղեքսանդրի յայտնեաց զըղձայրութիւն իւր. մինչև դատապարտեցաւ 'ի սբ հարցն նիկիոյ ։

(8) Ասելն՝ աստանօր պետրոսի վէս, նոյն է ըստ ասուէս, պատուեաց զպատմուածոնն իմ խորհրդաւոր ։ Այլ ծանիր, զի թէ 'ի յայսմաւուրս հայոց՝ և թէ 'ի բասիլեանն յունաց, որպ և առ ծր իէլի, ոչ գնի խնդիր բայի. այլ՝ լոկ բայս պետրոսեաց. որով խմանի նախայիշեալ պատմուածոնն՝ զորմէ հարցանէր պետրոս ։ Իսկ 'ի հին վկայաբանութէ գնի, պետրոսեաց ինչ. որ և նոյնանայ ըստ իմաստիցն ։ Բայց մեզ ընտրելագոյն թուեցաւ գնել զէս. զի նախ այսպէս գրի 'ի Հ=Յ. (ըստ 'ի հնագոյն օրինակի յայսմաւուրաց հայոց՝ որ ըստ կարգի յունաց շարադասեալ՝ սկսանելով 'ի սեպտեմբեր ամսոյ.) * ծր՝ ո՞վ պետրոսեաց զէեղ ։ և նա ասէ, արիոս || ։ Եւ երկրորդ՝ զի նաև սբն ներսէս լամբրոնացի, յայտ է թէ հնագոյն օրինակաց հետևելով՝ 'ի մէջ բերէ զայս

այսպէս 'ի թուղթն առ ոսկան միաբանակեաց, գեղեցիկ
խորհրդածութեք կշտամբելով զբաժանօղս եկեղեցւոյ,
յասելն. * Յամբարտաւանութեն բարձրոյ զիրեարս
„ նետահարեք անդոնելով, և զքո՛ւ մարմին 'ի պար-
„ զամիտս և յախմարս խոցոտեալ պատառէք. զի որում
„ տացն առ պետրոս. արխս պաշտօնեայ զէն. ոչ մի դա-
„ ւանութեն միայն, այլ՝ զեկեղեցւոյն պատառումն՝ Քր
„ համարեցաւ, և ծանր համարեցաւ ք զհերձուածոյն
„ բաժանութե: Իսկ դուք աչառադիկ 'ի մնալ իրս
„ զեկեղեցւոյ պատառումն առ ոչինչ համարիք, և ոչ
„ յանդուգանելովն 'ի ձեզ հաւանեցուցանէք, այլ՝ մըր-
„ ցելովն պատերազմակիցս յարուցանէք||: Իսկ 'ի բա-
սիլեան վկայաբանութե գնի բացատրութի այսպիսի.
* Պատառեալ պատմուճանն նշանակէր զբաժանումն
„ մեծեալ հայհոյութեն արիոսի 'ի սբ երրորդութեն||:
Եւ այս ևս փակի 'ի բանս անդ լամբրոնացւոյն, յասելն՝
* ոչ մի դաւանութեն միայն ||: Յորոց ունիս 'ի միտ
առնուլ, զի տեսիլն այն նշանակէր զկրկին պատառումն
մեծեալ յարիոսէ. մի՝ զի հերձուածոյ պառակտմանե-
կեղեցւոյ՝ որ է մարմին քի. զոր և արար արիոս յա-
ռաջ և յետոյ է զայն տեսիլ. և միւս ևս՝ զի ժանտ հե-
րետիկոսութե, որով բաժանէր զնոյն իսկ զանձն բա-
նին այ, ուրանալով զմծութե նր՝ և զմշտնջենաւորու-
թե՝ և զհամագոյութեն ը հօր. և զայս յայտնի արար
զինի տեսլեանն եղելոյ:

(9) 'Ի հին վկայաբանութե յունաց գրի և այս՝ թէ տառ-
ցեալ իցէ քս առ պետրոս. * Պատճիրեամ նաև աքի-
„ ղասայ և աղէքսանդրոսի երիցանց, ուք զինի քս ունելն
„ հովուել զեկեղեցի իմ, զի մի իմք խոր ընկալցին զնա
(ֆ զարիոս)||: Զնոյն երկրորդէ և թր իէլ՝ վարդա-
պետ հայոց, որոյ բանիճ եգաք և մեք: ոք և օրինակն
Հ=Յ: Զայս թուէ խորհրդով զանց արարեալ Հ. 'ի
յետին օրինակս. որովհետև աքիլղաս ընկալաւ զա-
րիոս 'ի հաղորդութի. նոյնպէս և աղեքսանդր՝ առ ժա-
մանակ մի: Բայց 'ի զուր. զի ուր նաև Հ. ցուցանէ,
թէ գուշակեաց պետրոս զյաջորդելն աքիլղասայ և ա-
ղեքսանդրի, և յայտ արար նց զնենգ արիոսի, նմին իսկ
յայտ է թէ 'ի տեսլենէ անտի գիտելով զգուշացու-
ցեալ էր զնս պետրոս: Իսկ թէ զխարդ եղև նոցա ան-
զգուշ կալ զնի, չէ ինչ զարմանք. թէպէտև էին աք
առաքինիք և քաջ հովիւք. զի աղուէսաբարոյն արիոս
այնպէս ձևացոյց զինքն պատրաստ յապաշխարել, մին-

չև

չէ անմարթ երևեցաւ ինձ մերժել զաղաչաւորօղն · վասնզի և ականաց կամօք ընկալան զնա : Այլ զխորամանկութն արիոսի լսով ունիս իմանալ 'ի պատմութեանց ժողովոյն նիկիոյ :

(10) 'Ի հին յունարէնն ասի, թէ զայս ձայն՝ πέτρου [illegible] , καὶ πέτρου [illegible] , լուեալ լինէ կոյս ումն հեռաւոր՝ որ ոչ գիտէր զաղօթելն պետրոսի, և ծանուցեալ այլոց · այլ թուէր թէ նոյն իսկ պատուական էր այն՝ որ տանէր զկոյսն 'ի վաճառել · և էր ականատես եղելոյն : Որպէս և լինէ՝ մեք եդաք ըստ հայերէնին, ուր ասի ընհանրապէս, թէ եկն ձայն յերկնից : Իսկ թէ յինչ միտս կոչեցաւ պետրոս հայրապետ՝ πέτρου [illegible] , առաջի դնէ բարոնիոս՝ առեալ 'ի յունականէն · * քանզի (ասէ) վերջինն 'ի մէջ ամ հայրապետաց մարտիրոսացելոց, որք կրեցին հալածանս 'ի հեթանոսաց, պետրոս եղև || · և այս յաւէտ հայելով յաթոռն աղեքսանդրիոյ : Մանաւանդ զի յետ կատարման սորին պետրոսի առ սակաւ սակաւ շիջաւ Տատարած հալածանքն սկսեալ յաւուրց անտի դիոկղետիանոսի, 'ի փայլել բարեպաշտ արքային կոստանդիանոսի :

(11) 'Ի Յ· առանց յիշելոյ զթիւ զօրականաց՝ որք եկին 'ի նահատակել զսբն, ասի՝ թէ հինգ ոսկի դահեկան էառ սպանօղն սրբոյն՝ յընկերաց իւրոց : Իսկ 'ի Հ· դնի՝ թէ հինգ զօրականք էին · և սպանօղն էառ քան դահեկան (կամ դեկան) · զի իւրաքանչիւրն 'ի միացել չորեցունց ընկերաց՝ հինգ հինգ դահեկան եդեալ էին 'ի մէջ : Այլ այսպիսի տարբերութիւնք ոչինչ վնասեն, այլ յաւէտ հաստատեն զճշմարտութիւն իրացն, որ ըստ գոյացութե միօրինակ գտանի նաև 'ի մանրապատում գործողութիս,

(12) Զժամանակ նահատակութե սրբոյն՝ բարոնիոս դնէ յամի տն · 310 · նոյնպէս և պետաւիոս՝ և այլք ոչ սակաւք : Իսկ պագիոս պնդէ լինել յամի՝ 311 · նոյնպէս և լեքէն՝ և այլք բզմ : Երկոքին ևս հիմնեալ են 'ի հաստատուն ժամանակագրութե եւսեբեայ · որ 'ի պատմ · է · կէտ · է · 32 · զնահատակութե սորա դնէ յիններորդ ամի հալածանաց · արդ՝ սկիզբն հալածանաց առեալ լինի յամէ տն · 302 · կամ 303 · և ըստ այնմ միով ամաւ տարբերին բանք քննչաց : Թող զի ոմանք լրացեալ ամօք չափեալ՝ եդին զնահատակութիւն յամի · 312 :

Իսկ օր ամսեանն, ըստ Հ · և Յ · միօրինակ դնի 'ի 25 · նոյեմբ · այսպէս դնէ և լեքէն՝ համեմատութբ ամսոյն

աղեք-

աղէքսանդրացւոց, ը այլոց բ(?)։ Այլ 'ի վկայագիրս համեմատեցուց դնի 'ի 26. նոյեմբ. ըստ բարոնիոսի' որ 'ի հին օրինակս յունաց սաէ գտեալ 'ի Է. կաղանդաց դեկտեմբերի. բայց թուի սխալ գրչաց. և պարտի լինել 'ի Է. կաղանդաց դեկտ. որ է նոյեմբերի. 25. զի լաւ ևս գիտեն աղէքսանդրացիք զօրն' յորում տօնեն զհայրապետ իւրեանց։ Թող զոր ասենք 'ի նոր հեղինակաց եդին. 27. նոյեմբ. որ չունի ինչ հիմն։ Այլ թէ հայք ըէ՞ր փոխադրեցին զօր յիշատակի սրբոյ 'ի սկիզբն տարեգլխոյ տօնացուցին, որպէս և ըստ յայսմաւուրս' 'ի սկիզբն համեմատեցուց տարւոյն, 'ի յունվարի. 15. (Թէպէտև գրի անդ 'ի յայսմաւուրս' թէ 'ի նոյեմբերի. 25. եղև կատարումն սրբոյն, և իէլ վարդապետն յիւր յայսմաւուրս կարգէ զպատմուն սրբոյն 'ի նոյն. 25. նոյեմբ.) երևին կրկին պատճառք. նախ' 'ի սակս կամելոյ անցուցանել 'ի կարգ տարւոյն, ուր կատարին տօնք սրբոյն անուանի արքայի մեծարելոյ նր. և երկուց անուանի հայրապետաց նոյն աթոռոյն աղէքսանդրեայ. ըստ աթանասի և կիւրղի. և երկրորդ' զի որպէս զպետրոս զգլուխն առաքելոց եդեալ են մօտ 'ի յայտնութեն տն, նոյնպէս և զպետրոս զկնքեցեալն զրաւ մարտիրոսաց' 'ի սկիզբն տօնից վկայից զկնի յայտնութեն առընթեր մեծ կարապետին և յառաջ քան զսբն անտոն։ Յորմէ և ինքնին յայտնի լինի, թէ 'ի յետնոց ոմանց ագիտաց մուծեալ է 'ի Հ. ատտանօր զկնի վարուց սրբոյն պետրոսի պատճառաբանութեն ինչ անհիմն' մնացանդ թէ անիմանալի. որ չէք ստ. տր իէլի գիտնաւորի։ Ո՞չ է մարթ չփոթել զպետրոս հայրապետ, և զաբեղայն կիմ զգեթխողոմ սարկաւագ նր' ը միում այլ անձին պետրոս աբեղայ կոչեցելոյ, որ 'ի նոյն հալածանս մաքսիմիանոսի կատարեցաւ 'ի կեսարիա պաղեստինոյ. բայց ամիս և օր նահատակութեն գուցէ չփոթեալ իցէ յոմանց։ Զի և սորա յիշատակն է ըստ Հ. և Յ. 'ի յունվարի. 11. և ըստ Լ. յուլ. 3։ որպէս և եղեն' որք չփոթեցին զսբն պետրոս աբեղայ ը այլում սբյ պետրոս բաղսամոս կոչեցելոյ։

(13) Իսկ հաշիւ ամաց' զորս եկաց սբն պետրոս յաթոռ հայրապետութե. որոշակի յիշի յեւսեբեայ' որպէս և եդաք, ըստ տմ' երկոտասան ամ. երիս ամս 'ի խաղաղութե, և ինն 'ի հալածանս։ Այլ սակայն 'ի Հ. չփոթին դնի' թէրևս 'ի գրչաց վրիպմանէ. որպէս թէ ինն ամ միայն նստեալ իցէ. զի գրի անդ, թէ * ինն ամ յաթոռին

ռին կացեալ սբ հայրապետն՝ և հրէից յաթոռն իւր ոչ նստաւ || . և դարձեալ առի ՚ի վերջն . * և սբ հայրապետն պետրոս ինն ամ յաթոռին եկաց , թող զհալածանսն . և ինն օր ՚ի բանտին , ը ամն մերոյ յմի քնի՝ ինն ամիս յորովայն կուսին || : Բայց այսմ ընդէմ եւանէ՝ որ գրի անդ ՚ի սկզբան . * Եւ այսպէս ինն ամ հալածական եղեալ՝ (և դարձեալ) եկն յաթոռն իւր յաղեքսանդրիա || : Յայտնի յայտ է՝ թէ սխալանք ինչ գրչաց մտեալ է ՚ի միւս բանսն . փոխանակ զի պարտ էր գնել . երեք ամ եկաց յաթոռն խաղաղութբ . թող զինն ամս հալածանաց և բանտարգելութե . որով ը ամ լինի՝ երկոտասան ամ : Այլ և զոր առի դարձեալ ՚ի Հն. մն արխոտլամայ՝ թէ ը նմա ժուժկալեալ էր ամս ժե. ՚ի հալածանս անօրինացն , պարտ է ընթեռնուլ՝ ամս ժը :

ՎԱՐՔ

Սրբոյն Անտոնի անապատականին՝ մեծի աբբային , Հարանց հօր :

Հ. Յ. Լ. յունվար. 17 : Լատինացիք՝ Բա-նի՛ նոյն ամսեան : Մարտ հարանց : Պաւղոսի . Հերմոգենեայ . Աբրահ. և այլք ԲՂՏ : Բոլլանդ յաւելուածն ՚ի Ե. հատ. յուն. երես. 107 = 163 :(1)

ՆԱԽԱՀԱՅՐ ԱՆԱ-պատաւորաց՝ սբ հայրն մեր Անտոնիոս, երանաշնորհ առաջնորդ միայնակեցաց՝ և պարագլուխ Ճգնաւորաց , զարդն անապատի՝ և հայելի կրօնաւորութե , էր ազգաւ եգիպտացի՝ այն

ռայն է գիւղի , 'ի զարմէ աւագաց՝ մեծատուն և բարեպաշտ ծնողաց զաւակ , ծնեալ յամի տն 250 , 'ի կոմայ աւանէ նախարարութեան Հերակլիտայ՝ որ 'ի սահմանս եգիպտոսի , մօտ 'ի քաղաքն՝ փոքր Հերակլիա անուանեալ : Նա եղև Անտոն 'ի մանկութէ՝ առանձնասէր և աղօթասէր , այր ընդաստուն և առանց պաճուճանաց . յաճախէր յեկեղեցի ը̄ ա̄ծանէր ծնօղս իւր , և խորշէր 'ի մանկական զբօսանաց . Հեզ էր բարուք , և Հլու ամ̄ բանից ծնողացն . և ոչ իւիք նեղէր զն̄ո 'ի սնունդն վ̄ս կերակրոց և համադամից լաւուէ ոչ̄ ժառանգ տանն : Ոչ գիտէր զուսումն դպրութ̄ , այլ կարդացման սբ̄ գրոց ունկն դնէր մեծափափաքմամբ , և զառ 'ի նոյն օգուտ յինքն ամփոփէր մտավարժութբ̄ և առաքինասէր փութով : (2)

Իսկ 'ի վախճանիլ ծնողացն՝ ինքն միայն մնացեալ լինէր ութուտասան ամաց , Համդերձ քերբ միով կրտսերաւ . և էր Հօգաբարձու տան և քեռն : Եւ մինչ ամիսք վեց անցանէին մահուան ծնողացն , յերթալն իւրում ը̄ սովորութ̄ յեկեղեցին՝ խորՀէր վ̄ս առաքելոցն սբ̄ց , թէ ո՞րպ̄ թողեալ զա̄մ՝ զՀետ գնացին ք̄ի . և վ̄ս այլոց բազմաց՝ եթէ զինչ վաճառէին զինչս , և բերէին զգինս նց̄ առ առաքեալս՝ բաշխել աղքատաց , յուսով մեծամեծ վարձուց և երկնաւոր գանձուց : Եւ մինչդեռ յայսմ էին խոՀք նորա , լուաւ յեկեղեցւոջ զաւուր ընթերցուածն 'ի սբ̄ աւետարանէ , որ ասէ . * Եթէ կամիս կա-

կատարեալ լինել, երթ վաճառեա՛ զամ՛ զոր ինչ ունիս, և տուր աղքատաց, և եկ զկնի իմ. և ունիցիս գանձս յերկինս‖ : Յայնժամ անտոն իբրև լուր ուսեալ, համարեցաւ՝ թէ վա՛ նորա է ասացեալն. և անդէն վաղվաղակի 'ի դուրս ելեալ 'ի տրունական տանէն՝ սկսաւ թօթափել յանձնէ զամ՛ ստացուածս իւր՝ զոր ունէր 'ի նախնեաց. զի էին նորա անդք քաջաբերք երեք հարիւր. նա և զայն շնորհէր մերձաւորաց իւրոց գեղջ'ից, զի մի՛ բնաւ նեղիցի 'ի նցի՛. իսկ որ այլ ինչ էր շարժուն կարասի՝ վաճառեաց և ժողովեաց ոսկի և արծաթ բզմ՛, և բաշխեաց կարօտելոց. միայն սակաւ ինչ քեռն թողեալ յայնմանէ : Այլ իբրև միւսանգամ եմուտ 'ի տրունիս, և լուաւ յաւետարանէն՝ որ ասէր, * մի՛ հոգայք վա՛ վաղուէ՛ին ‖, ոչ կարաց յապաղել, այլ վաղվաղակի 'ի դուրս ելեալ զայն ևս բաժանեաց աղքատաց. և զքոյրն յանձն արար հաւատարիմ և ծա՛ կուսանաց, զի զսրբուի և զպարկեշտուի ուսցի 'ի մանկուէ. և ինքն ազատացեալ խապաւ 'ի հոգոց տի՝ ընտրեաց իւր բնակուի առանձին արտաքոյ շինին. և այնուհետև կարգօք և կրօնիւք ժուժկալուե կրթէր զանձն ձ՛նշելով : Սա եղև սկիզբն եղանելոյ անտոնի յԾԷ 'ի հասակի իննև տասն կամ քսան ամաց՝ յամի տն 269, կամ 270. մինչև էր շինեալ վանքեից 'ի սահմանս եգիպտացւոց, և ոչ ոք գիտէր 'ի միայնակեցաց զհեռաւոր անապատն. այլ որ միանգամ կամէր կրօնաւորել

'ի

'ի ճմլելն, ոչինչ հեռի յինքեան գեղջէ միայնացեալ բնակէր ։ Յորոց մի էր և ծեր ոմն խստակրօն՝ մերձ 'ի գիւղն կոմայ միայնութ̃ կրօնաւորեալ 'ի մանկութ̃ ։ զնա տեսեալ անտոնի՝ նախանձեցաւ զբարուք նախանձն, և արար ը̃ օրինակի նր̃ տեղի միայնութ̃ փոքր մի հեռի 'ի գեղջէն, այց առնելով երբեք երբեք ծերոյն այնմ, և այլոց եղբարց համգարտելոց յայն տեղիս ։

Նա եթէ զուրուք փոյթ լեր առաւելեալ առաքինութ̃, 'ի խնդիր ելանէր իբրև զիմաստուն մեղու ։ և ոչ դառնայր 'ի տեղի իւր, եթէ ոչ ուսանէր զկարգ նր̃, և հաւաքէր 'ի ն̃մ զծաղիկս կատարելութ̃ ։ և այնպէս զամենեցուն զառ 'ի ք̃ս բարեպաշտութ̃ն յինքն համբարեալ պահէր, և զամէն յանձն ժողովէր զբարին ։ և զամենեքումբք զանցեալ խոնարհութ̃ առ յետինս զանձն ունէր, և սիրով և զուարթութ̃ վարէր ը̃ ամենին ։ և որք տեսանէինն զանտոն, սիրէին զնա, ոմանք ո̃պ զորդի, և ոմանք որպէս զեղբայր ։ և անուն կոչէին նմա ածասէր, կամ սիրելի ա̃յ ։

Իսկ բարեատեաց բանսարկուն ոչ կարաց համբերել այնպիսի յառաջադիմութե̃ պատանւոյն ։ և սկիզբն արարեալ փորձութեցն՝ զառաջինն յուշ արկանէր զքեռ իւրոյ ըղգութ, և զազգատոհմն, զինչս և զփառս և զայլ ևս հանգիստ՝ զոր եթող ։ Ը̃ նմին և զդժուարութի ճ̃պհին՝ զոր կալաւ, զխստամբերութի առաքինութ̃, զտկարութի մարմնոյն, և զճմլելն զերկարութի ։ Սակայն յայս ա̃մ

պա-

պտղովն խորհրդոց եւեթ զինքն թշնամին անզօր առ. անտոն, և պարտեալ ի նր անշարժ հաւատոյն և 'ի ստէպ ստէպ աղօթիցն ։ Այլ միւս ևս մարտ յարդարէր՝ որով սովորութիւն է նր յարձակիլ 'ի վր նորահաստից. քզի 'ի միտս նր արկանէր խղճս աղտեղիս, և 'ի մարմինն մարմաջմունս ցանկութե. իսկ նա աղօթիւք զնետս մուխս չարին շիջուցանէր, և պահօք զմարմինն սպանանէր. և յամօթ առնէր զնմ հնարս դիւին. քանզի օգնական էր նմ տր և յաջողիչ, որ վս մեր մարմնացաւ, և մարմնով ետ յաղթօղ լինել

Ըդէմ անմարմին թշնամւոյն ։

Յետ այսորիկ տեսեալ բանսարկուին՝ եթէ ոչ կարաց իմիք սասանել անտոնի, յերեսս իսկ երեւեցաւ նմ իբրեւ մանուկ դարշ և սեւադէմ. և անկեալ առ ոտս նր՝ գանգատէր և ասէր մեղկային ձայնիւ. զբզմս խաբեցի, և զոմանս յերկիր կործանեցի. այլ այժմ քո ճգանօք վատթարեալ անկարացայ ։ Եհարց զնա անտոն. ով ես դու՝ որ ըդ իս այսպիսի բանս բարբառիս. և նա ասէ. ես բարեկամ եմ պղծութե, և ոգի պոռնկութե կոչիմ. որ յոգունց յաղթեցի, և ընդ տիղմ թաւալեցուցի. և ես եմ՝ որ բզմ անգամ ըկեցի զքեզ, այլ ամօթով յետս վանեալ՝ եղէ փախստական առ 'ի քէն ։ Իսկ անտոն՝ գեղեցիկ օրհնութբ գոհութի մատուցանէր տյ, և արհամարհեալ զնովաւ՝ ասէր. ուրեմն կարի յոյժ գձուձ ես դու և արհամարհ, թուլ տեսլեամբ, և տկար և անզօր ոչ մանուկ.

նուկ. և իմ այսուհետև չիք ինչ հոգս վ՟ս քո. զի տէր է իմ օգնական, և ես տեսի զթշնամիս իմ: Օ այս իբրև լուաւ չարն, վաղվաղակի 'ի բաց հեռացաւ 'ի սմ՟նէ. և ոչ իշխէր այլ ևս մերձենալ 'ի նա:

Այս եղև առաջին նահատակուն՟ անտոնի ը՟դէմ բանսարկուին. և զի ուսեալ էր անտոն 'ի գրոց, եթէ բ՟զմ են թշնամւոյն խարդաւանք մեքենայքն, ևս ք՟ զևս փոյթ տանէր արթնութ՟ե մտաց, և ճնշելոյ զմարմինն 'ի հնազանդութ՟ի. և կամէր այնուհետև առաւել ծանր և խիստ կրօնիւք հանդխանալ ը՟դէմ փորձողին. մինչև սքանչանալ բազմաց ը՟ ճգնութիս ն՟ր. զի հսկէր յաղօթս այնչափ, մինչև զգիշերն 'ի գլուխ անքուն անցուցանէր. և ոչ միանգամ, այլ բ՟զմ անգամ յերեկորի յետս կոյս թողեալ զարեգակն (քանզի ընդ արևելս աղօթէր), ը՟ առաւօտն 'ի դէմս իւր ծագեալ գտանէր: Յաւուրն միանգամ ճաշակէր 'ի մուտս արեւուն. և էր՝ զի յետ երկուց և երից աւուրց, կ՟մ 'ի շաբաթու միանգամ ուտէր. իսկ կերակուր ն՟ր հաց և աղ լոկ, և ջուր ըմպելի: Եւ 'ի քուն լոկ խստեղինօք լինէր՝ արկեալ 'ի ներքոյ պրտուեղէն փսիաթ, և երբեմն խորդ մազեղէն. այլ բ՟զմ անգամ ևս գետնախշտի յերկիր անկանէր. ը՟ միտ ածելով զառաքելականն բան, եթէ յորժամ տկարանամ, յայնժամ զօրանամ զօրութ՟բն ք՟ի: Եւ այն էր սքանչելի. զի ոչ գոյր չափ առաքինութ՟ե ն՟ր, այլ օր ք՟ զօր 'ի լաւ անդր ձեպէր.

պէր . այլև ոչ յիշէր զանցեալ ժմկին զվաստակսն , այլ հնմզ սկիզբն առնէր առաջինական փութոյ , և մեծապէս առնէր աճումն վաստակոց յառաջադիմմն , զառաքելոյն զբան երկրորդելով . զառ 'ի յետոյսն մոռացեալ եմ , և յառաջինսն նկրտիմ :

Սովին խորհրդով նախանձաւոր լե ընթացից առանձնուէ մեծին եղիայի և յովհաննու մկրտչի՝ դէմ եդեալ գնաց 'ի շիրիմս ուրեք հեռագոյն 'ի գեղջէն , պատուիրեալ միումն 'ի ծանօթից իւրոց՝ յետ աւուրց բազմաց տանել նմ զհացիկն . և ինքն եմուտ 'ի մի 'ի շիրմաց անտի , որ էր գերեզման ումեմն իբրև քարանձաւ . և 'ի գալ առնա եղբօրն՝ որ զհացն բերէր , ետ փակել 'ի վր իւր զմուտս շիրմին իբրև զդուրս . և մնաց ինքն 'ի ներքս , և արար անդ ամս հնգետասան՝ անտանելի ճգնութբ և ազգի ազգի հանդիսիւք փորձանաց :

Քանզի անդէն իսկ 'ի սկզբան զչարեցաւ բանսարկուն ընդ հեռանալ նորա 'ի մրկան բնակութէ , զի մի և այլք ուսցին նովաւ առանձնանալ յանապատ . վյ եկն 'ի վր նր 'ի միում գիշերի հանդերձ բզմ դիւօք . և այնչափ սաստիկ գանիւք տանջեաց զնա , մինչև անբարբառ անկեալ դնէր երանելին . որ և զկնի պատմէր ինքնին , թէ ոչինչ էին առ նովաւ՝ ամ առ 'ի մրկանէ հարուածք :

Եւ 'ի վաղիւ անդր եկեալ ծանօթ եղբայրն՝ բերել նմ զհացիկն , իբրև եբաց զդուրսն , և ետես զնա՝ զի յերկիր անկեալ դնէր իբրև

զմեռ-

զմեռեալն, 'ի վեր էառ զնա, եւ տարաւ 'ի գա-
ւիթ եկեղեցւոյն՝ որ 'ի շինին ։ Յայնժամ
բ̃մք յազգականաց անտինք եւ 'ի գեղջկեցն
անցեալ շուրջ զնովաւ նստէին իբրեւ զմե-
ռելով ։ Իսկ 'ի մէջ գիշերին յինքն եկեալ
անտոն, տեսանէր զայլսն ննջեալ, եւ զծա-
նօթն միայն արթուն . ակնարկէ նմա աղաչե-
լով՝ բառնալ տանել զինքն լռելեայն անդ-
րէն 'ի շիրիմն ։

Նա իբրեւ տարեալ եղեւ, առնէր ը̃ս սովորութն
դրձլ դրօքն փակելովք 'ի ներքս միայն .
եւ զի յոտն կալ ոչ կարէր վ̃ս դի՛ւացն հար-
ուածոց, գետնատարած աղօթէր ։ Եւ յետ
աղօթիցն ասէ մեծաձայն . ա՛ստ եմ ես ան-
տոն ո՛վ չա՛ր դեւք, եւ ոչ փախչիմ 'ի ձերում
հալածանացդ հարուածոց, այլ անկեալ
դնիմ յաղօթս . զի թէպէտ եւ աւելի ինչ
առնիջիք, ոչինչ է՝ որ մեկնէ զմեզ 'ի սիրոյն
ք̃ի ։ Եւ յետ այսորիկ սաղմոսէր եւ ասէր .
Թէ յարիցէ 'ի վերայ իմ պատերազմ, ոչ եր-
կիցէ սիրտ իմ . Թէ յարիցէ 'ի վերայ իմ ճա-
կատամարտ, սակայն եւ այսուիկ 'ի տ̃ր եմ
յուսացեալ ։

Իսկ չարասէր բանսարկուն դժուարեալ յոյժ
ը̃ այն, առ ինքն կոչէր զիւր համաշունչսն .
տեսէ՛ք ասէր, զի ո՛չ ոգւով պոռնկութե, եւ
ո՛չ հարուածովք դադարեցուցաք զսա . այլ
ըմբոստանայ եւս ը̃դէմ մեր . եկա՛յք մերձե-
ցարո՛ւք 'ի սա այլով օրինակաւ ։ Յայնժամ
'ի գիշերին յայնմիկ թնդիւն առնէին դեւքն
այնչափ սաստիկ, մինչեւ կարծել զտեղին

դղրդեալ 'ի հիմանց , և զօրեսին անկիւնս
խցկանն պատառեալ ․ և անդէն վաղվաղա-
կի տեղին ընդոր առ աչս տեսլեամբ չար դի-
ւաց՝ 'ի նմանութիւն առիւծուց և զօձարա-
կաց , արջոց և ընձուց , գայլոց , օձից և կար-
ճաց , և այլոց սողնոց թունաւորաց ․ և իւրա-
քանչիւրն 'ի նմէ ըստ բուսոյ բարուցն աղա-
գին շնչմամբ և ոխերիմ սրտմտութբ 'ի վե-
րայ յարձակեալ՝ կենդանւոյն կամէին կլա-
նել զնա ։ Իսկ անտոն թէպէտև անհնարին
ցաւս ըունէր 'ի նմէ , սակայն ոչ զանգիտէր ․
և որ անկեալ դնէր 'ի գետնի և հեծէր վն
մարմնոյն ցաւոց , ողջ էր հոգւովն և զգաստ
արթնութբ խորհրդոյն ։ Եւ իբրև ծաղր առ-
նելով զթշնամիսն՝ ասէր ․ եթէ զօրութի ինչ
գոյր 'ի ձեզ , մինչ 'ի ձէնջ բաւական էր ինձ ․
այլ վն զի ջղատեաց զձեզ զօրութն քն , վնկ
'ի կերպս կերպս երևեալ բազմութբ հնա-
րիք ինձ ահ արկանել ․ և տկարութ ձերոյ
նշանակ այդ է՝ նմանել ձեզ 'ի կերպարանս
այլանդակ գազանաց ․ զի եթէ իշխանութի
ունիք 'ի տնէ և կարէք , արարէք ը օրինակի
կերպարանացդ ․ ապա թէ ոչ՝ զի՞ 'ի զուր
վրդովեալ էք ․ զի պահապան մեր սբ խաչն
է , և պարիսպ ամրութե տր յքս ։ Իսկ դևքն
զայրանային՝ կրճտէին զատամունս իւրեանց
'ի վր նր ․ և ոչ ևս իշխեալ 'ի նա մերձիլ՝ զմի-
մեամբք խաղային խռովայոյզ շփոթմամբ ։
Յայնմ վայրի 'ի վեր հայեցաւ անտոն , և
ետես զձեղունն բացեալ , և զճառագայ-
թումն լուսոյ՝ զի իջանէր առ նա , և անդէն

դեւքն աներևոյթ լինէին ․ 'ի նմին ժամու և ցաւք մարմնոյ սրբոյն դադարեցին ․ և տունն գտաւ ողջ բովանդակ որպէս զառաջինն։ Իբրև գիտաց Անտոն զՏեառն այցելութիւն՝ ոգի առեալ թեթևանայր իսպառ 'ի ցաւոցն, և ասէր ․ ո՞ւր էիր Տէր իմ Յիսուս, ո՞ւր էիր, և ո՞ւր էր զօրութիւն տեսլեանդ յառաջագոյն, որով բուժեցեր զիս 'ի ցաւոցս ․ և հալածեաց զդևս խաւարայինս լոյսդ՝ որ երևեցաւ 'ի քումմէ սրբութէդ։ Եւ եկն ձայն յերկնից՝ որ ասէր ․ աստ էի ես Անտոնիէ, որ մերձ եմ 'ի յուսացեալս իմ․ այլ կայի մնայի տեսանել զքո նահատակութիւնդ ․ արդ՝ վասն զի համբերեցեր դու, յաղթեցեր՝ և ոչ յաղթեցար պատրանօք ․ այլ արդ եղէց քեզ միշտ օգնական ․ և արարից զքեզ անուանի ընդ ամենայն երկիր ։ Եւ զայս իբրև լուէր Անտոն, յոտն կացեալ՝ կայր յաղօթս ․ և այնչափ զօրանայր 'ի վերին շնորհացն, մինչ զի առաւել յաւելուած զօրութեան ընդունէր յանձն իւր քան զառաջինն ․ և էր յայնժամ ամաց իբրև երեսուն և հնգից ։
Յետ այսորիկ ըստ առաւելոյ բաղձանաց յանձն Անտոնի առ անզբաղ ծառայութեան Աստուծոյ յառանձնութեան անապատի, չոգաւ առ նախաձառեալ ծերն, և աղաչեաց զնա՝ զի 'ի միասին դիմեսցեն յանշէն վայրս։ Եւ 'ի պատճառել նորա զծերութիւն իւր և զկրացն նորուն, ինքնին ընթացաւ յանապատն կոյս՝ դէմ եդեալ հասանել 'ի լեառն մի բարձր, աներկիւղ գնալով զանկոխ ճանապարհն։ Իսկ դեւն խափանել կարծելով զնա յառաջեդեալ խորհրդոյն՝
ընկէց

ընկեց 'ի վ՟ր ճ՟պ՟հի սկաւառակ մի արծաթի (կի՟մ ոսկի) ։ Զոր տեսեալ անտոնի՝ ասէր ը՟ միտս ․ ուստի՞ իցէ անօթ այսպիսի յայսմ անկոխ վայրի ․ այդ քո հնարք են չա՛ր դեւ ․ մի՛ լինիր ինձ խոչընդակն ․ արծաթ քո ը՟ քեզ լիցի 'ի կորուստ ։ Եւ նոյնժամայն անհետ եղեւ սկաւառակն իբրեւ ծուխ յերեսաց հրոյ։ Իբրեւ յա՟ռջ ընթացաւ փոքր մի, տեսանէր այլ ինչ ձոյլ ոսկւոյ զոդոյ ․ եւ 'ի զարմացումն եղեալ՝ զի ոչ առ աչօք ինչ թուէր իբրեւ զառաջինն , եանց ը՟ այն փութապէս՝ փախուցեալ իբրեւ յերեսաց հրդեհի ․ եւ հասեալ 'ի սորոտ լերինն՝ եանց ը՟ գետն , որ գնայր առ լեռնոտամբն ․ եւ ելեալ 'ի վե՛ր՝ եգիտ յարկ ինչ աւերակի , կի՟մ քարայր մի 'ի բերդամայացեալ ․ ուր լցեալ էին գազանք վայրի եւ զեռունք ․ այլ ը՟ տեսանելն զանտոն՝ տեղի ետուն առն ա՟յ , եւ մեկնեցան անտի ։ Յայնժամ եխից երանելին քարամբք զմուտս այրին , եւ դադարեաց 'ի ներքս՝ ունելով ը՟ իւր հաց եւ ջուր չափով , մինչեւ բ՟ւ՟ն լինել նի՟մ զամիսս վեց ։ Եւ այս եղեւ յամի տ՟ն 285 ․ յառաջնում ամի կայսերուէ՟ն դիոկղետիանոսի եւ մաքսիմիանոսի հերակլեայ ։ Այս է առաջին անապատ անտոնի ․ ուր եկաց նա միայնացեալ զամն քսան ․ ո՛չ ինքն ել արտաքս, եւ ո՛չ զոք երբեք 'ի ներքս ընկալաւ ․ բայց միայն երկիցս 'ի տարւոջ լուլթը՟ ը՟ունէր զհաց , զոր արկանէին ը՟ երդս յարկին ։ Եւ լինէր՝ յորժամ գային բ՟ղ՟մք եւ առ դուրս նո՟ր ագանէին , զի թերեւս երբեք մարթա-

ցին տեսանել զնա՝, լսէին զկոխ՛ բազմութ՟
'ի ներքուստ՝ ասելով ցանտոն. Ո՞վ է քեզ՝
զի բռնացեալ ես 'ի բնակութիւն մերում. զի՞
կայ քո և անապատի, 'ի բաց գնա 'ի սահմա-
նաց մերոց. չի՛ք քեզ հնար բնակել աստ,
կմ ժուժկալել ընդդէմ հնարից մերոց: Իսկ
նա ընդդիմանայր նոցա բանիւ՛ և հակառակէր.
մինչև կարծել որոց կային արտաքոյ, եթէ
ոմանք 'ի մէկանէ սանդուղս եդեալ՝ մտեալ
իցեն առ նա. և կագեն ընդ նմ: Բայց իբրև
ընդ ծերպս որմոյն հայեցեալ տեսանէին և ոչ
զոք, յայնժամ 'ի միտ առնուին՝ եթէ դևք
վիճեն ընդ սրբյն. մինչ զահի հարեալ դառնայ-
ին. և կենաք առ ահի յօգնութիւն կարդային
զանտոն: Իսկ նորա մերձ եկեալ 'ի դուռն՝
խրատէր զնս չերկնչել 'ի մնոտի արհաւրաց
դիւաց, այլ՝ կնքել զանձինս նշանաւ սրբոյ
խաչին, և գնալ 'ի տեղիս իւրեանց: Ոմանք
ևս յորժամ գային 'ի դուրս նորա, լսէին
զերգս յաղթութ՝ զոր սաղմոսէր ընդդէմ բա-
նակաց չարին. յարիցէ Աստուած և ցրուեսցին ամ
թշնամիք նր. փախիցեն ատելիք նր յերե-
սաց նր. և թէ՝ ամ ազինք շրջեցան զինև, և
անուամբ Տն վանեցի զնս:

Եւ եղև յետ քսան ամաց արգելանացն Ան-
տոնի՝ յորժմ եհաս թագաւորել մեծին Կոստան-
դիանոսի յամի Տն 306, բզմք 'ի բարեպաշ-
տից 'ի նախանձ բարի բերեալ ճգնհին Անտո-
նի՝ դիմեցին առ նա աշակերտել միակեցական
վարուց նր. թող զբազմութի ախտաժետաց
եկելոց անդր 'ի գտանել զբժշկութի աղօ-

թիւք

թիւք նր ։ Եւ իբրեւ կարի սաստկեցին զնա եւ ոչ կարէին հաւանեցուցանել ելանել յար-գելանաց անտի , քակեցին զմուտս տեղ-ւոյն եւ բռնի հանին զնա արտաքս . եւ գտին զերանելին զուարթ եւ կայտառ ամենեւին հոգւով եւ մարմնով ։ Յայնժամ ազատեաց զբ͞զմս յայսոց չարաց , եւ զբ͞զմս բժշկեաց 'ի պէսպէս ախտից . եւ սկսաւ ուսուցանել զամ ժողովեալսն ա͞ծուսոյց բանիւք , մխիթարել ամփոփել եւ կրթել 'ի փոյթ ա͞ծպաշտութե . յորմէ յորդորեալ առաքինասիրաց՝ մտա-դիւր տային զանձինս յառաջնորդութի նր՝ լինել նմ գլուխ եւ հայր , եւ ուսուցիչ կենաց ճ͞շին ։ Մինչ զի 'ի սակաւ աւուրս բազմա-ցան յոյժ , որք թողին զա͞շ , եւ կրօնաւորեցան ընդ ձեռամբ անտոնի . շինեցին սենեակս եւ խրճիթս իբրեւ տաղաւարս 'ի լերին անդ . եւ հանդարտեալ կանխէին յօրհնութիւս ա͞յ եւ 'ի սաղմոս , յաղօթս եւ 'ի կարդացմունս ս͞բ գրոց . եւ այր զարամբ ելանէին 'ի ճգունս եւ 'ի վարս սրբութե . եւ եղեւ անբնակ լեառն յանշէն անապատին՝ բնակետղ հրեշտակա-

կրօն զինուորացն ք͞ի ։

Սոցին օրինակաւ վառեալ եւ որք հրաժարող կան կեանս վարէին 'ի կողմանս արսենոյայ , այն է ք͞ղք կոկորդիլոսաց 'ի նախարարութեն արսենոյիտայ , եկեալ աղաչէին զանտոն՝ այց առնել նց , եւ հաստատել 'ի նոսա զնոյն ձեւ բարեկրօնութե ։ Եւ ս͞րն յօժարակամ եհաս առ նս՝ աներկիւղ անցանելով ը͞ գետն որ լինէր խեցի գազանօք եւ կոկորդիլոսօք . եւ

յետ օրինադրելոյ զնս̃ և հաստատելոյ ա̃ծի-մաստ խրատուք՝ դարձաւ անդրէն 'ի տեղի իւր . և անձանձիր ուսուցանէր զմ̃մն բանիւ և օրինակաւ իւրով 'ի մարդս կրօնաւորութե̃ , հայր եղեալ հասարակաց՝ մեծի և փոքու :

Բանայր առաջի նոցա և զազգի ազգի խարդախութիւնս փորձողին , զորոց անձամբ անձին զփորձ առեալ էր , և զմ̃մի զդեղ դարմանոց ցուցանէր . պատմէր նը̃ և զզանազան երևոյթս դիւաց՝ որք եղեն առ նա յայնչափ ամս առանձնութե̃ , և զօրինակ զգուշութեն ուսուցանէր : Փոյթ լինել խրատէր՝ միայն ծ̃յելոյ անախտութե̃ , և ոչ խնդրել զանձինս իւիք իրօք . ո՛չ նշանագործութեց և տեսլեանց ակնունել , այլ ուղղուե̃ փառաց պատկառ կալ , և առաւելապէս զօ̃արթ լինել յմ̃մ 'ի փաստակս առաքինութ̃ , և զմ̃մ մտօք յոյզս խորհրդոյ առ ոչինչ դնել , անպակաս ունելով 'ի միտս զյիշատակն մ̃յ , և առաջի նը̃ քղքավարելով միշտ՝ ապաւինել յամենախնամ հովանաւորութի նը̃ :

Օ այնու ժամկաւ յամի իբր 310 . սաստկացաւ հալածումն յեգիպտոս յերեսաց մաքսիմիանոսի կայսեր (որ և մաքսիմինոս դաժ) , և բ̃զմք նահատակեցան յաղեքսանդրիա , և ևս բազմագոյնք 'ի բանտ և 'ի մետաղս արգելան . յորոց մի էր և ս̃րն պետրոս հայրապետ աղեքսանդրու : Յայնժամ աւ̃ երանելին անտոն զգլխաւորս յաշակերտաց իւրոց . ե՛ն եկայք երթիցուք և մեք 'ի ցանկա-

լի

ըն հանդէս եղբարց մերոց, ոչ միայն տեսօղս լինել ճգնութեան նոցա, այլև գործակից և նահատակակից ։ Եւ այնպէս եկն էջ յԱղեքսանդրիա՝ ծարաւեալ վկայական մահուան ․ և զի չէր օրէն անձամբ զանձն մատնել, մնայր դիպօղ ժամու կատարման փափաքանաց իւրոց ։

Սա յորժամ տանէին զկապեալսն յատեան, մերձենայր առ նոսա Անտոն, և սրտապնդէր՝ մի՛ ինչ երկնչել յահէ անօրինաց, այլ՝ անվեհեր խոստովան լինել զՔրիստոս, և ուրախութեամբ վկայ լինել նորա ․ զի առօրեայ տանջանաց յաջորդէ անանց արքայութիւն ։ Այնպէս և ՚ի բանտս յաճախէր ՚ի տես երանելեացն ․ սպասաւորէր նոցա, և զօրաւոր բանիւ քաջալերէր զմի մի ՚ի նոցանէ ․ զի շնորհք բղխէին ՚ի բերանոյ նորին, և զուարթացուցանէին զքաջ նահատակս ։ Եւ յորժամ տանէին զնա ՚ի տեղի կատարման, ընթանայր և Անտոն զհետ նոցա ․ և ականատես լեալ նահատակութեան նոցին՝ մեծաւ ցնծութեամբ լնոյր, որպէս եթէ ինքն էր՝ որ էառ զյաղթանակն վկայութեան ։

Իսկ կռապաշտից զայրացեալ ընդ այսպիսի համարձակութիւն Անտոնի և որոց ընդ նմա, զեկուցին դատաւորի ․ և նա հրաման ետ ահագին սպառնալեօք, զի աբեղայ մի երևեսցի ՚ի քաղաքին, թող թէ իշխել մերձենալ ՚ի տեղի ատենի ։ Յայնժամ թաքեան այլ միայնակեացք ․ իսկ Անտոնիոս ոչինչ զանգիտեաց, այլ առեալ լուաց զպարեգօտ իւր՝ զի առաւել երևելի լինիցի ․ և ՚ի վաղիւն անդր եկաց ՚ի վերայ ձգհէ՝

է որ անցանէր դ՟ուռն․ այլ երբեւ զանց արարին զնովաւ, տրտմեցաւ երանելին՝ զի ոչ եհաս խնդրոյ նահատակութեան․ բայց 'ի տնէ եղեւ այն․ զի ոչ էր կամքն ա՟յ մարտիրոսանալ անտանի, այլ թողուլ զնա յերկրի՝ յառաջնորդութի կրօնաւորին կարգի ամ՟ ծի ։

Արդ՝ յետ կատարման սորին պետրոսի հայրապետի, է որում բզ՟մ ընտանութ֊ խօսակից եղեւ երանելին 'ի վերջին աւուրս նորա, երբեւ ետես՝ թէ ոչ յաջողեցաւ հեղուլ զարիւն իւր վ՟ս անուանն ք՟ի, մինչ թէ եւ հեղեղ հալածանացն ցածնուլ սկսաւ, դարձաւ 'ի մենարան իւր, եւ յաւել 'ի ճգնութի պահօք եւ տքնութ֊ ինքնակամ մարտիրոսութ յանձին կալեալ հնազօրեայ․ 'ի ներքուստ խարազնազգեաց, եւ արտաքոյ մաշկահանդերձ ։ Եւ որչափ նա առանձնութե էր սիրող, այնչափ առաւել խուռն ընթանային առ նա բզ՟մք 'ի պէտս բժշկութե․ եւ նա աղօթս արարեալ առողջացուցանէր զամենեսին անուամբն ք՟ի ։

Այլ ձանձրացեալ 'ի բազմութենէն՝ խորհեցաւ գնալ յայլ հեռաւորոյն տեղի՝ մօտ 'ի բաբելարոն․ ուր ոչ ոք ճանաչիցէ զնա ։ Եւ առեալ հացչափիկ եկն նստաւ յափն գետոյ գտանել նաւ եւ անցանել յայնկոյս․ յայնժամ եղեւ առ նա ձայն 'ի վերուստ․ Անտոնիէ յո՞ դիմեալ երթաս․ եւ վ՟ս էր ։ Եւ նա ասէ․ Զի ոչ թողուն զիս հանգարտիլ աստ, 'ի վերին թեբայիդ կամիմ գնալ ։ Զայնն ասէ․ եթէ 'ի թեբայիդ գնաս, առաւել ձանձրանաս․

նոսա. ապա եթէ հանդարտութիւն խնդրես, երթ 'ի տաճկաստան, և մուտ 'ի ներքսագոյն անապատ ։ Իսկ մինչդեռ խորհէր անտոն, թէ ո՛ ցուցցէ նմ զայն ճ՚պհ անկոխ, ետես զխաճառականս իսմայէլացւոց՝ որք դառնային յեգիպտոսէ յանապատն կոյս. ընթացաւ առ նոսա, և աղաչեաց տանել զինքն ը̃ իրեանս 'ի խորին անապատն. և նք̃ մըդաբուք̃ ընկալան զնա ։ Իբրև գնացին զերիս տիւս և զերիս գիշերս, հասին 'ի լեառն մի բարձր յոյժ. զորով պատէր դաշտ փոքր, ուր կային արմաւենիք քանի մի. և առ ստորոտով լերինն գնայր ջուր բարեհամ ։ Ընդ դադարեաց անտոն իբրև 'ի տեղի պատրաստեալ նմ յոյ. և տեսեալ իսմայէլացւոց՝ եթէ հաճոյ է նմ բնակել անդ 'ի փապարս լերին, սքանչացան. և 'ի գութ շարժեալ բերէին նմ ը̃ ժմկին յանցանելն առ նովաւ հաց և այլ ինչ պէտս ։

Իսկ այս է երկրորդ անապատ անտոնի, որ կոչեցաւ լեառն սբյն անտոնի. ուր և կրկին լերինք կային. մին ներքսագոյն և առաւել բարձր, որ եղև առանձին ճգնարան սբյն. և միւսն արտաքին և ընստագոյն, որ կոչիւր վանք անտոնի կմ աշակերտաց անտոնի՝ պիսպիւրի անապատ ասացեալ. ուր է զի 'ի հինգ աւուրս, և է զի 'ի տասն կմ 'ի քսան աւուրս միանգամ յայցելանէր անտոն աշակերտաց իւրոց. և անդ ընդունէր զհիւրս ։ Քանզի իբրև գիտացին մըդիկն զառանձնութիւն սբյն յայն տեղի, ոչ դանդաղեցան գալ առ նա,

և

և բերել զպէտս նորա. իսկ ծերն զի մի աշխատ արասցէ զնա, աղաչեաց զեղբարսն, և բերին առ նա բրինձ և ցորեան. և այնուհետև ինքնին գործէր զերկիր և սերմանէր, և իւրովք վաստակօք գտանէր զսակաւապէտ կերակուր իւր. արար և պարտէզ բանջարոյ 'ի մխիթարութիւն եկելոցն առ նա: Այլ 'ի ճարակել երէոց զբանջարսն նորա, սաստեաց նոցա յանուն տեառն. և ոչ ևս յաւելին դառնալ անդր: Ընդ որ սրտմտեալ դիւքն՝ ժողովեաց զնմ գազանս և զանասունս անապատի (3) 'ի բնակարանս նորա. այլ նա գիտացեալ զհնարս չարին, ասէ ցնոսա. եթէ 'ի տեառնէ եղև ձեզ հրաման, գիշատէշ պատառեցէք զիս. ապա եթէ 'ի դիւէն վարեցայք այսր, երթայք վաղվաղակի յիւրաքանչիւր տեղիս. զի ծառայ քրիստոսի եմ ես. և զոյգ ընդ բանին իբրև 'ի սաստիկ հրամանէ ընդոստուցեալք գնացին 'ի բաց 'ի նմանէ:

Բայց դևն այլ ևս բազմօրինակ փորձանս յարուցանէր 'ի վերայ նորա՝ ազգի ազգի առ աչօք տեսիլս ցուցանելով. և շատ ևս այն էր՝ զի դունդք դիւաց իբրև 'ի մարտ ճակատեալ՝ ահագին դղրդմամբ հասանէին 'ի վերայ նորա. իսկ երանելին մենամարտեալ ընդդէմ նոցա աջաւոր անուամբն քրիստոսի և նշանաւ ամենայաղթ խաչին՝ վանեալ ցրուէր զնոսա իբրև քաջ նահատակ:

Եկին առ ծերն աշակերտք նորա յառաջին անապատէն, ընդ նոսին և ծանօթք նորա յեգիպտոսէ. և բռնադատեալ տարան զնա՝ զի

մխէ

մխիթարեցին տեսութեամբ նորա և բանիւք ․ իսկ
՚ի ճանապարհի իբրև ծարաւեցան յանջրդի վայրի,
բղխեցոյց ջուր աղօթիւք ․ և հասեալ առ
եղբարսն՝ զուարթացոյց զնոսա ․ դարձեալ
զփոյթ նոցա յառաջինն վարս, և յառաւելն
յորդորեցոյց ։ Գնաց և ՚ի տեսութիւն քեռն
իւրոյ՝ որ էր լեալ մայր վանից բազմութեան կուսա-
նաց, և անցեալ զաւուրբք ․ ուրախ եղև հայրն
անտոն ընդ բարեկրօն ընդ քաջավարութին քեռն իւ-
րոյ և որոց ընդ ձեռամբ նորա ․ և զօրացուցեալ
զնոսա բանիւք մխիթարութեան՝ փութացաւ դառ-
նալ յանապատ իւր ։ Անդ ածին առ նա դի-
ւահար զոմն ՚ի պաղատինաց, զի բժշկեսցէ ․
և ծերն չառնոյր յանձն, այլ ասէ ցնա ․ աստ
ոչ կարեմ բժշկել, այլ արի երթ յեգիպտոս,
և անդ վիճակի հասցէ քեզ ողորմութիւն քո ․
և եղև այնպէս ․ որ և յայտնեցաւ սրբոյն ՚ի տնէ ։
Ընդ որում և այլ յայտնութիւնք լինէին հօրն անտո-
նի ․ զի եղև նա կատարեալ հոգետես ․ ետես
և զհոգի սրբոյ հօրն ամոնի՝ որ բնակէր ՚ի լե-
րինն նիտրիոյ՝ երեքտասան աւուրբք հեռի
յանապատէն անտոնի, զի ելանէր յերկինս
դասուք հրեշտակաց ․ և պատմեաց աշակեր-
տաց իւրոց ․ որոց նշանակեալ զօրն՝ տեղե-
կացան յետոյ և գտին ՚ի նմին աւուր լեալ
զփոխումն ամոնի ։

Յաւուր միում մինչդեռ զննէր ժամս
աղօթման մատուցանէր անտոնիոս, յափշտա-
կեցան միտք իւր, ոչ թէ լուսազգեստ ոք
վերացոյց զնա յօդս ․ և տեսանէր խաւարայ-
ին սևադէմ մարդիկ՝ որք ընդ առաջ եկեալ ոչ

Թոյլ

Թոյլ տային Անտոնի եղանել յերկինս 'ի վեր. և լուսաւոր այրն ընդդիմանայր նոցա, և մարտնչէր ընդ օդային դևսն, և ասէր. զինչ մեզ խցեն արդարոյդ՝ զի կամիք արգելուլ զդա. իսկ նոքա խորհէին 'ի համար բերել զգործս մանկութեան նորա:

Եւ լուսազգեստ այրն ասէ ցնոսա. Աստուած եթող զտղայութեան մեղս Անտոնի՝ յեղանելն նորա յԱստուծոյ. և 'ի միակեցութեան մեղս ինչ ոչ արար: Եւ 'ի կրճտել նոցա զատամունս 'ի վերայ նորա, սաստեաց նոցա հրեշտակն բանիւ Տեառն. յայնժամ սեաւքն ամենայն ամօթալից լեալ՝ անկան յերկիր. և Անտոն անարգել ել յերկինս: Եւ ապա դարձան միւսք խոր առ ինքն. և եկաց յողբս անսուաղ զաւուրս բազում, և ասէր. աղօթեսցուք եղբարք, զի անարգել անցցուք ընդ խըխանութեան այսոցն օդականաց:

Դարձեալ յայլում ժամու 'ի հարցանել զնա եղբարցն յաղագս վիճակի հոգւոց, եղև առ նա ձայն. Անտոնիէ ել և տես. և նոյնժամայն ելեալ 'ի սենեկէն, հայեցեալ ետես զայր մի սևադէմ՝ երկայն և չարատեսակ. մինչ զի հասանէր գլուխն յօդս վերին. և տեսանէր թռուցեալ բազում մարդիկս թևաւորս՝ որք վերանային յերկինս. բայց ահաւոր հսկայն ձգեալ զձեռն՝ տայր ձեռօքն 'ի վայր, և յերկիր ընկենոյր զբազումս. և ուրախանայր ընդ անկումն նոցա. և այլք վերաթռուցեալ լինէին, և անարգել յերկինս մտանէին. և կրճտէր զատամունս իւր 'ի վերայ նոցա: Եւ անդէն եղև բարբառ. իմա զոր տեսաներդ Անտոնիէ.

և

և բացան իմաստք մտաց նր, և գիտաց՝ զի նքէին հոգիք մդկան. և երկոյն սևադէմ այրն՝ սատանայ, որ ընկղմէր զհոգիս մեղաւորացն յանդունդս. իսկ՝ արդարքն անխափան յերկինս մտանէին :

Զայս և զոր այլ ևս տեսիլս և յայտնութս ըստ ժամուն պիտոյից պատմէր եղբարցն հայրըն անտոն՝ բռնադատեալ ՚ի նցէ, և հոգեփրատ բանիւք քաջալերեալ յորդորէր զնս ՚ի փոյթ առաքինութն : Գային ՚ի տես սբյն և ՚ի լուր բանից նր նաև եպսունք և քհնյք և սարկաւագունք. և նա խոնարհութբ հայցէր զօրհնութի և զաղօթս նց. և արձակէր զնս շինեալս յոյժ յիւրմէ : Եկին երբեմն և ոմանք յարիանոսաց նենգանօք խօսել ընդ նմ. իսկ ծերոյն ՚ի վր հասեալ անօրէն աղանդոյ մոլորութե քսամարտիցն՝ ՚ի բաց հալածեաց զնս ՚ի լեռնէ իւրմէ. այլ նոցա երթեալ համբաւեցին յաղեքսանդրիա, եթէ և անտոն ընդ մեզ խորհի :

Զայն լուեալ մեծին աթանասի հայրապետի տեղւոյն՝ բանիցս պատմողի, քանզի ընտանութի յոյժ ունէր առ անտոն, յղեաց առ նա և աղաչեաց գալ և յամօթ առնել զչարալեզուս. զնոյն աղաչէին և այլք յուղղափառ եպսացն՝ գալ օգնել նոցա : Յայնժամ փութապէս էջ ծերն յաղեքսանդրիա յամի իբր 330. և առաջի բազմութե հրապարակախօսեալ՝ գեղեցիկ քարոզեաց զորդին այ ած ճշմարիտ յայ ճշմարտէ, ծնունդ հօր հարազատ՝ համաբնակից և մշտնջենաւորակից.

իսկ

իսկ զորս ասենն զնա արարած, նզովեաց,
և զայլս ապականիչս անուանեաց. զի ոչ-
ինչ ընդհատ են աստ նոքա 'ի հեթանոսաց,
որք ծառայենն արարածոց, և ոչ արարչի,
որ է ա͞ծ օրհնեալ յաւիտեանս:
Եւ եղև ուրախութ͞ի մե͞ծ ա͞մ ժողովրդեանն
ուղղափառաց, և հաստատութ͞ի 'ի վ͞ր ճ͞պ͞հին
ճշմարտութե͞, տեսանելով զաղանդն չար
հերքեալ յայտնապէս յերանելւոյն, որ յա-
մենեցունց սուրբ եկեղեցւոյ ճանաչիւր: Եւ
ոչ միայն հաւատացեալքն զեղուին 'ի վերայ
ծերոյն՝ խնդրել զօրհնութ͞ի ն͞ր, այլև հեթա-
նոսք՝ որք 'ի քաղաքին, կարդային զնա այր
ա͞յ, և ջանային գոնէ 'ի հանդերձս ն͞ր մերձե-
նալ: Բերին առ նա և հիւանդս և ախտա-
ժէտս և դիւահարս. և ը͞ն մերձենալն 'ի ցնցո-
տի զգեստու ն͞ր՝ ընկալան զառողջութ͞ի. որով
և յոլովք 'ի կռապաշտից եկին 'ի ս͞բ հաւատս:
Եւ 'ի նեղելն բազմութե͞ զծերն՝ իբրև կա-
մէին ոմանք յաշակերտաց նորա հեռի առ-
նել զամբոխն, ասէ ծերն ժպտելով. մի թէ
շատ իցէ այս ամբոխ բարեսիրաց՝ քան զբա-
նակս դիւաց որք պատէին զմեօք 'ի լերինն:
Իսկ իբրև դարձաւ անտի յանապատ իւր,
եկին առ նա միանգամ և երկիցս ոմանք յի-
մաստնոց ժի՝ 'ի հելլենացի իմաստասիրաց
անտի հեթանոսաց, և համարէին յաղթել
նմ͞ բանիւք ճարտարութե͞ իբրև անուսում-
առն. բայց այրն ա͞յ ա͞ծուստոյ գիտութ͞բ իւ-
րով պապանձեցոյց զն͞ա. մինչև յապուշ կր-
թել նոցա ընդ հանճար ս͞ր͞յն. միանգամայն
և

և տեսեալ զնշանսն՝ զոր առնէր, զահի հա-
րան 'ի նմէ, և դարձան յետս՝ խոստովան
լինելով, եթէ առաւել տեսաք՝ քան զոր
լուեալն էաք ։

Հասեալ էր համբաւ սրբոյն մեծին Անտո-
նի և յԾս հեռաւորս, եւ առաւել 'ի դուռն
կայսերին․ վ՞յ նա ինքն բարեպաշտ ինքնա-
կալն Կոստանդիանոս, և որդիք ն՞ր Կոստաս
և Կոստանդ՝ ստէպ գրէին առ նա թուղթ․ և
աղաչէին՝ զի մխիթարեսցէ զն՞ն պատասխա-
նագրութ՞բ, և եթէ հնար իցէ՝ նաև անձամբ
գալ առ նոսա (4)։ Բայց նա խորշէր յամե-
յընտանութ՞է իշխանաց Ծ՞ի․ մինչև հազիւ
հաւանեցուցանէին զնա աշակերտքն՝ առ-
նել պ՞նի թագաւորական թղթոցն․ և ն՞րն
խոնարհեալ յաղաչանս նոցա՝ գրեաց բանս
հոգեշահ խրատուց և յորդորանաց․ զոր ըն-
կալեալ Կոստանդիանոսի և որդւոց ն՞ր՝ ու-
րախ լինէին, և պատիւ համարէին անձանց
կոչիլ որդիս Անտոնի ։

Ուրախ լինէր և երանելին Անտոն՝ տեսա-
նելով զեկեղեցիս ծաղկեալ ա՞ծպաշտութ՞բ
առ բարեպաշտն Կոստանդիանոսիւ․ այլ ո՞ր
եցոյց ն՞մ զոր լինելոցն էր յաւուրս որդւոց
ն՞ր՝ 'ի զօրանալ արիանոսաց, և զայլեւս չա-
րիս առ յուլիանոսիւ ուրացողիւ, և առ վա-
ղեսիւ․ զի զայս ա՞մ գուշակէր տեսանելն
ծերոյն՝ զի ջորիք մտանէին 'ի խորանս եկե-
ղեցւոյն, և աքացանելով կործանէին զս՞բ սե-
ղանն, և ցրուէին զա՞մ ինչ․ և լսէր ձայն 'ի
վերուստ, թէ 'ի գարշութ՞ե եղիցի սեղանն
իմ․

իմ ։ Օ՛ր բազումողորմք պատմեաց ծերն
աշակերտաց իւրոց ․ այլ անդրէն քաջալե-
րեաց ևս զնա , եթէ ոչ յերկարեսցին այն-
պիսի աւուրք , այլ փութով գացէ եկեղեցի
զառաջին պայծառութի իւր ։

Օ օրագլխի ուրումն եկեալ յարտաքին վանս
անտոնի՝ հանդերձ դատաւորաւ և այլ ևս
իշխանօք , առաքեաց առ ծերն , և աղաչեաց
իջանել 'ի լեռնէն և գալ առ նա ․ որոյ ե-
կեալ , և խրատ տուեալ փոքր մի՝ փութայր
դառնալ 'ի սենեակ իւր ․ և իբրև ստիպե-
ին զնա մնալ և ևս անդր , պնի տայր ան-
տոն ․ ո՛չ կարեմ անագանել առ ձեզ ․ զի որ-
պէս ձկունք անագանեալք 'ի ցամաք երկրի
մեռանին , նոյնպէս և միանձունք յերկար
դեգերեալք ընդ աշխարհիկս՝ լուծանին
յարտաքինս , և տկարանան հոգւով ․ վն
որպէս ձուկն անդրէն 'ի ջուրն փութայ ,
նոյնպէս պարտ է մեզ 'ի լեառն փութալ ․
զի մի՛ երբեք անագանեալ՝ մոռասցուք որ
ինչ 'ի ներքս իցէ ։ Օ զարմացաւ զօրավարն ,
և ասէ ․ արդարև ճշմարիտ ծառայ ես այ ․
զի ուստի՞ գտանի մարդոյ այսչափ և այսպի-
սի միտք , թէ ոչ սիրեցեալ իցէ յայ ։ Իսկ
այլ ոմն զօրագլուխ՝ կուսակից արիոսեանց
որում անուն էր բաղակիոս , խրատեալ թղ-
թով 'ի սբ հօրէն անտոնէ՝ դադարել 'ի հա-
լածելոյ զուղղափառս , և անսաստ գտեալ ,
չարաչար մահու կորեաւ՝ ըստ գուշակելոյ ծե-
րոյն ․ ըստ որ զարմացան և զահի հարան ամ
լօղք ․ և պատկառէին 'ի բանից առն այ ,

և խրատուք նր 'ի լաւ անդր բերեալ լինէին. և բազումք 'ի զինուորաց և 'ի մեծատանց ընկեցեալ զայս կենաց ծանրութի՝ միանձունք լինէին ը առաջնորդութե նորա ։ Իսկ էր անտոն իբրև ճարտար բժիշկ հոգւոց և մարմնոց տուեալ յայս երկրին եգիպտացւոց, մանաւանդ թէ և ամ տի. զի յամ երկիր սփռեցաւ պտուղ վաստակոց նր, և ամքին հաղորդ եղեն բարեաց նր ։

Իսկ եղև 'ի հասանել անտոնի 'ի խոր ծերութե իբրև յիսնսուն ամաց, աղաչեցին զնա աշակերտքն բնակեալք 'ի պիսպիռեան արտաքին վանս՝ մի ևս երթալ յառանձին ձգնարան իւր 'ի ներքսագոյն լեառն, ուր և մինալն իսկ սովոր էր, այլ՝ ծերատածիլ առ իւրեանս և մխիթարութի գտանել, մանաւանդ թէ մխիթարել զորդեակս իւր. բայց նա ոչ կամեցաւ, այլ միայն թոյլ ետ երկուց եղբարց կալ առ նմա 'ի լերին. որոց անուանք էին ամաթաս և մակարիոս. և սոքա սպասաւորեցին որյն 'ի ծերութե զամս հնգետասան՝ սկսեալ յամէ տն 340 ։ Իսկ 'ի նոյն ամի եղև երանելւոյն անտոնի գնալ յայտնութ տն 'ի տեսութի որյն պօղոսի անապատականի թեբայեցւոյ. զորոյ զպատուական մարմինն ամփոփեալ՝ դարձաւ և պատմեաց զառաջինն երկուց այնոցիկ ընտանի աշակերտաց. և զպարեգօտն արմաւենի՝ զոր էառ 'ի պօղոսէ, զգենոյր յաւուրս տօնից ։

Յետ այսորիկ իբրև անցին ամք քանի մի, ելեալ անտոնի ըստ սովորութե իւրում տեսա-

նել զմիանձունս իւր յարտաքնում լերինն
պխզլեայ, պատմէր եղբարցն՝ ի վերին յայտ-
նութէ մն վախճանին իւրոյ. զայս՝ ասէր,
ձեզ այցելուն վերջին եհաս ինձ առնել. զի
ժամ է ինձ այսուհետև հրաժարել՝ ի մարմ-
նոյ աստի՝ իբրև ամաց հարիւրից և հնգից:
Իսկ նոցա լուեալ լային, և գիրկս արկեալ
համբուրէին զծերունին: Այլ նա զուարթ-
զինքն ցուցանէր՝ և լի խնդութբ, իբրև յօ-
տար տէ յիւր քաղաք հայրենի հանդերձէր
երթալ. և տայր նց պատուէր չլքանիլ՝ ի
վաստակոց, և ոչ ձանձրանալ՝ ի վարուց ա-
ռաքինուէ, այլ հնպզ իբրև մեռեալ կեալ
յաշխարհի, և յիշել զյառաջագոյն աւա-
ցեալ խրատս իւր, հեռի լինել ամենևին՝ ի
հերձուածոյն մելիտիանոսաց և արիանոսաց,
և զպղծ կալ հարցն մղպութէ, և ածայինն
պատուիրանաց սբ գրոց. և յիշատակաւ վա-
րուց և գործոց նցն զօրանալ՝ ի պատուի-
րանապահութի:

Եւ ՚ի բռնադատել զնա եղբարց մնալ առ նս,
զի առ նս վախճանեսցի, չառնոյր յանձն մտ
քմ իրաց ինչ, և ս առաւել՝ զի մի արասցեն
պատիւ մարմնոյ իւրում ըստ օրինի եգիպտաց-
ւոց՝ չթաղելով ի հող, այլ ուրոյն պահե-
լով. ուր ինքն իսկ էր՝ որ սաստէր յանդիմա-
նէր զայն սովորութի: Եւ այսպէս փութա-
ցեալ երանելույն հրաժարել յեղբարցն՝ գար-
ձաւ ՚ի մենարան իւր ՚ի ներքսագոյն լեառն:
Անդ յետ սակաւ ինչ աւուրց հիւանդանայր.
և կոչեալ զերկոսին աշակերտսն՝ որք առ-

նմա

նմա կայլին 'ի սպասու , ասէ ցնս ․ Ես՝ որ
գրեալ է , զճ՜պհս Հարց իմոց երթայց ․ Տեղի
տեսանեմ զիս կոչեցեալ 'ի տնէ իմմէ , և փու-
թամ ձեռնիմ յերկնայինս ․ բայց դուք ով
սիրելի զաւակք իմ՝ զգաստ եղերուք , և
զբազմաժամեայ զվաստս ձեր մի կորուսա-
նէք ․ այլ որ՜պ որդ սկիզբն արարեալ՝ պահել
փութասջիք զյօժարութի ձեր , և իբրև Հա-
նապազօր մեռեալ կացջիք ․ միաբանեալ ձեզ
նախ ը տն, և ապա ը որս նր ․ զի յետ մահ-
ուանն ձերոյ զձեզ յարկսն յաւիտենից իբ-
րև զսիրելիս և զծանօթս ընկալցին ։ Արդ՝
դուք զայս խորհեսջիք , զայս հոգասջիք ․
և եթէ կամք իցէ ձեզ վն իմ, յիշեսջիք իբ-
րև զհայր ։ Մի ումեք թոյլ տասջիք առնու-
անել զմարմին իմ յեգիպտոս ․ թաղեցէք
դուք զծերս ձեզէն , և 'ի ներքոյ երկրի ծած-
կեցէք ․ և եղիցի բանս իմ պահեալ 'ի ձէնջ ,
և մի ումեք հասցէ գիտել զտեղի իմ՝ բաց
'ի ձէնջ միայն ․ զի ես 'ի յարութեն մեռելոց
զանապականութի 'ի փրկչէն ընկալայց ։ Բա-
ժանեսջիք զիմ ագանելիս ․ զմի պարեգօտն
իմ մաշեղէն , և զլեշկամաշկս՝ յորոյ վերայ
անկեալ դնիմ, տուք աթանասի եպսին (5) ․
և զմիւս մաշեղէն խորգն տացէ սրապիոն
եպսն ․ և դուք առջիք զայծեայ ագանելիս
իմ, և զարմաւենի պարեգօտն պօղոսի ։ Եւ-
արդ՝ ողջ մնասջիք որդեակք , վն զի անտոն
փոխի , և այլ ոչ ևս ը ձեզ իցէ ։

Զայս ասացեալ՝ ողջունեաց զնոսա համ-
բուրէ ․ ապա զոտս յինքն ամփոփեալ՝

զուարթ երեսօք , իբրեւ խնդացեալ ընդ տեսիլ սիրելեաց՝ որ զուարթնոցն եկելոց առ նա , աւանդեաց զհոգին իւր որ առ ած՝ 'ի ժէ աւուր ամսեանն յունուարի , որ օր իէ էր դիբայ ամսոյն ըստ եգիպտացւոց , յամի տն 356 , կմ 357 , 'ի հասակի ՃԵ ամաց , յամի մնացեալ առանց փտասու իբրեւ յառոյգ հասակի . զի եւ զաչսն առանց հաշմելոյ ունէր , եւ զտեսիլ կերպարանացն բարւոք . եւ յատամանցն եւ ոչ մին թափեալ , բայց փոքր մի 'ի ներքոյ ընդացն մաշեալ էին . առողջ պահեալ ձեռօք եւ ոտիւք եւ ամ մասամբք յայնպիսի խստակրօն վարս՝ ք զփափկացեալս յոյժ . եւ որ 'ի ծածուկ ձգնէր , քարոզեցաւ ամ ուրեք՝ իբրեւ զճրագ լուսատու տիեզերաց . զի եւ առ կենդանութ հնչեաց անուն նր յարեւելից մինչեւ յարեւմուտս , 'ի սպանիա եւ 'ի գաղղիա , ամ եւ 'ի մեծն հռոմ . եւ օրինակ վարուց նր եղեւ կանոն ամ միայնակեցաց :

Իսկ պատուական մարմին երանելւոյն՝ ամփոփեալ յերկուց աշակերտաց նր ըստ հրամանի նր , մնաց թաքուն 'ի մդկանէ 'ի լերին անդ գամն իբր 170 . եւ ապա եղեւ գիւտ նշխարաց նր ածային յայտնութբ , 'ի սկզբան թգրութեն յուստինիանոսի մեծի՝ որ նստաւ յամի տն 527 . (6) . եւ բերեալ յաղեքսանդրիա քղք եգիպտացւոց՝ եդաւ յեկեղեցւոջ սբյն յովհաննու մկրտչի : Ապա յետ դարու 'ի վր անցելոյ եղեւ փոխադրութի երկրորդ՝ յեգիպտոսէ 'ի թգրեալ քաղաքն 'ի կոս–

կոստանդնուպօլիս առ Հերակլին կին յա-
ւուրս որդւոց և Թոռանց նր . զի 'ի զօրանալ
ամէն հագարացւոց յարևելս և 'ի լիբիա , և
'ի մտանել եգիպտացւոց՝ այս է ղփտեաց
քրիստոնէից ը ընդ ծառայութ նց , յոլովք
յուխտի մանկանց և 'ի կրօնաւորաց չուեցին
անտի գալ հանգարտել 'ի տրութե հաւա-
տացելոց . և բարձեալ ընդ իւրեանս զբզմ
սպասս և զսբ նշխարս՝ հանդերձ մարմնով
մեծին անտոնի , հասին 'ի կոստանդնուպօ-
լիս . ուր ինչ ինչ նշխարս եդին 'ի սբն սո-
փիա . այլ զառաւելն ընդ մարմնոյ սբյն ան-
տոնի յեկեղեցի մի արտաքոյ քղքին՝ պար-
գևեալ զփտոց 'ի կայսերէ :

Իսկ զկնի երկուց ևս այլ դարուց՝ 'ի տաս-
ներորդ կմ 'ի մետասաներորդ դարու՝ եղև
երրորդ փոխադրութ նշխարաց սբյն , 'ի կոս-
տանդնուպօլսոյ 'ի վիեննա քղք գաղղիաց-
ւոց՝ որ 'ի գաւառին Նարբոնայ . և եդաւ 'ի
վանս կրօնաւորաց՝ որ կառուցաւ յանուն
սբյն , հանդերձ բազմապատիկ նշանօք բը-
ժշկութեց բարեխօսութ նր . այլ զայսմանէ
ճոխագոյն տացուք տեղեկութ 'ի ծանօթու-
Թեանս՝ որ զկնի : (7)

Բայց քանզի ոչ բովանդակ նշխարքն էին բե-
րեալ յարևմուտս , նմին իրի յետ այլ ևս
դարուց երկուց՝ յամի 1231 . հաւ. ասեն 'ի
բիւզանդիոյ զմասն ինչ 'ի բազկէ սբյն լամ-
բերտ ոմն վերակացու տաճարի սբ. ածածնին
որ 'ի բուրգս արևմտից , և բերէր հանդոյց
անդր . ուր և մասն մի 'ի մօրուաց սբյն՝ ե-

զաւ 'ի կողմնս ագրիպպինայ․ սոյնպէս և այլ երևելի մասունք նշխարաց նր 'ի զանազան տեղիս ։ Ո՛ղ զի բզմ տաճարք և վանորայք շինեցան յանուն սբ. հօրս մերոյ , և յոմ եկեղեցիս փառաւորեալ է յիշատակ նր ․ լցաւ ծ աշակերտութբ նր, և հաստատեցան կարգք և կրօնք յանուն նորա (8) ․ և եղև անուանի ընդ ամ երկիր՝ ըստ խոստմանն ոմն , որ գիտէ փառաւորել զփառաւորիչս իւր ․ նմ փառք յաւիտեանս յաւիտենից ․ ամէն ։

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ։

(1) Ս ռաջին հեղինակ վարուց մեծին անտոնի՝ եղև մեծն աթանաս հայրապետ աղեքսանդրու , ժամանակակից և ականատես․ վս 'ի նմանէ առնուն և զնր զհետ երթան անխոտոր ամ յայսմաւուրք և վկայագիրք , հանդերձ մանաւոր յաւելուածովք՝ որք գտանին 'ի վարս հարանց առ խուրաքանչիւր ազգս ։ Գործն այն սբյն աթանասի թարգմանեցաւ 'ի յունականէ 'ի հայ բարբառ 'ի նախնեաց մերոց , և էանց 'ի կարգս ճառընտրաց ․ յորմէ և մեք քաղեցաք՝ բզմ ուրեք պահամամբ ոճոյ շարադրուե ։ Բայց քզի հաւաքօղն ճառընտրաց զանց արնէ զբզմ իրս , որք հային 'ի խրատս և 'ի տեսիլս և 'ի սքանչելիս սբյն , և յղէ զընթերցօղս 'ի լիակատար պատմուէին , զթերին անտի լցուցաք․ թէպէտև մեք ըստ կարի համառօտել փութացաք․ զի արդէն տպագրեալ է ամբողջ գործն աթանասի՝ թարգմանեալն պարզաբանօրէն 'ի վաղուց 'ի լատին 'ի ձեռն եւագրի անտիոքացւոյ յամի տն 388, և անտի 'ի մերս առ մեօք՝ 'ի Հ, բարսեղ վֆպէ մերմէ կեռլացւոյ ։ Հարազատ գործ սբյն աթանասի լինել զառաջնկայ վարս սբյն անտոնի, միաբան հաստատեն վկայաբանք՝ ըստ հին մատենագրաց․ յորս մեծ ևս է վկայուե սբյն գրիգորի ածաբանի, զի աւէ յարձանականն աթանասի , որ և ճառ․ իա․ * Սա և զմծայնոյն անտոնիոսի 'ի գիր արհա

„ ճանաչողց զվարս · որ Ը ձեռամբ պատմուէ՝ օրինագրուէ
„ է հաստատուն միանձնական վարուց || · ուր այդ առած
գլխովին՝ առեալ է 'ի յառաջաբանութեն աթանասի ։
Մեծ է և վկայուն սրբոյն եփրեմի · որոյ 'ի մէջ բերեալ
զգործս ինչ սրբոյն անտոնի՝ վկայ կոչէ զաթանաս · ոչ
և առնէ ի մէկ սրբ ներսէս լամբրոնացի ։ Զնոյն հաս_
տատէ և հին հեղինակ վարուց սրբոյն պախումեայ · ոչ
և հերոնիմոս ընդ պաւղոսի, հուփինոսի, սոկրա_
տայ, և այլոց բազմաց · թող զի սոկրեբերան, սոզոմե_
նոս, և այլք անհամարք քաղեն զբանս 'ի վարուց ան_
տոնի անտոնի գրելոյ յաթանասէ՝ առանց յիշելոյ զանուն
նորա իբրև յայանի առ ամենեսին ։ Զայս ամ յերկար ցու_
ցանէ յովհաննէս բոլլանդ՝ յապացոյց հնութեան անխար_
դախ վարուց սրբոյն անտոնի, ընդդէմ նորաղանդից և ան_
կրօնից վերջին ժամանակի · որք 'ի ճգնութեանց մարմ_
նոյ մանչուցաւ խորշելով՝ խորհին 'ի դերև հանել զբա_
նուգութն այնպիսի խստակրօն ընդքաղաքրութե սրբոց · այլ
'ի զուր և յամօթ իւրեանց · ուր և աթանաս վկայէ՝ թէ
բանք իւր ոչ են ըստ այնոցիկ, որք զերկրաւորս և եթ
խորհին · միանգամայն և հաստատէ բազմօք, թէ երկ_
բաւերք անդամ չեն քաջառող 'ի գրգանս իւրեանց՝
ոչ անտոն 'ի ճգնութես իւր ։ Եւ յայս մտ գեղեցիկ եր_
կրորդէ բոլլանդ ընդդէմ նորաղանդից · * Զկարգ անա_
„ պատականաց ասէ) ծանուցնս երգիծանեն, ոչ եթէ
„ անձնապաշտք լոկ իցեն, կամակար տուեալ զանձինս
„ 'ի պաշս · 'ի խաղաղն, և յայլ խոստամբեր ճգնութս ·
„ այլ պարտ էր նշ օրինակ խրատու առնուլ յանտո_
„ նիոսէ, որ եկաց ցխորին ծերուն՝ զամս 105 · ուր յայնմ
„ միջոցի ժմկին՝ ուտէր Ը զկան և մի կայսերք նստան,
„ իբր զվմեանց կնի յաջորդելով · և իւրով օրինակաւ
„ ուսոյց՝ եթէ պահք օգտակար են առողջութե || ։

(2) Միանգամ և երկիցս յիշէ աթանաս՝ թէ անտոն ոչ
ուսաւ գիրս կամ դպրութի · և պատմէ իսկ՝ թէ խօսե_
լով Ը իմաստունս ՅԻ՝ ըմբերանեաց զնոսա, ցուցեալ
զնախապատուութի մտաց ք գրոյ ։ Գրէ և սոկրատ · Դ ·
23 · թէ * Ան արդարն անտոնիոս մատուցեալ մի ումն
„ յիմաստնոց ժմկին ասէր · զիարդ ժուժես ո հայր զուրկ
„ 'ի մխիթարութէ գրոց ։ Անտոն ասէ · իմ գիրք՝ ո իմաս_
„ տասէր, բնութի եղելոցն է · և կայ առ ձեռն պատ_
„ րաստ, որժամ կամիմ զբանս վերծանել այ ||։ Ըստ նմին
և սոզոմենոս · Ա · 13 · և այլք հնրահօրէն ցուցանեն,
թէ չէր ուսեալ երբէք անտոնի զգիրս · և յայս մտ կը_

չէ զնա օգոստինոս ՚ի ա̃. գիրս. յզ. երեսփոխանեալն ձեռագրէ, Թէոփիլաքդոսի, ի̃ ամսուայց: Եւ յիրաւի, զի ամսային խմառութ լեալ՝ խեղամուտ գտաւ ամ բանից ամսաշունչ տառից, յորոց սակս վկայութիւն ՚ի մէջ առնուր ՚ի խօսս իւր. Նոյնպէս եւ ՚ի վկայութիւն եկեղեցւոյ կիրթ, մինչեւ քաջ ախոյեան լինել ընդդէմ արիանոսաց եւ մանիքեցւոց եւ այլոց չարափառաց. յղեաց եւ բազմապատիկ թուղթս յորդորականս յեգիպտացի բարբառ առ բազումս. մինչեւ թուել զնա հերոնիմոսի ՚ի կարգս եկեղեցական մատենագրաց. յորոց եօթն թուղթք յանուանէ յիշատակին եւ գտանին ցարդ ՚ի մատենադարանի հարց, ո̃ եւ այլ պէսպէս գրուածք. տես անդ ՚ի հատորն. ա̃. 633 = 712: Եւ ի̃ ասելոյ ոմանց՝ զթուղթս նորա գրեալս առ եկեղեցիս եգիպտացւոց՝ ընթեռնուլին ՚ի պատարագի հանգոյն առաքելական թղթոց: Եւ զի ոչ նշանակի ուրեք՝ թէ ՚ի ձեռն նոտարաց գրել իցէ զթուղթսն, ո̃ յիշատակի ունել թարգման ՚ի խօսելն ը̃ յոյնս, յայս հայեցեալ ընտրեցին ասել ոմանք յառաջնոց, եւ առաւել յետինք, որոց ձայնակից լինել յօժարի եւ բոլլանդ, թէ գուցէ գիտէր գիր եգիպտացի. այլ ասի չգիտել. նախ՝ զի ՚ի մանկութէ չէր ուսեալ, երկ̃դ՝ զի չէր կրթեալ ՚ի դպրոցս արտաքին ուսմանց. եւ երրորդ՝ զի ոչ երբեք ուսաւ զյունարէն դպրութ̃, որ էր միայն համարեալ յայնժամ նշան գրագիտութե̃, եւ սովորական իսկ էր առ եգիպտացիս. եւ յայս միտ ասէն անգամնեկին զնա հելլենացիք: Այլ մեզ չէ ինչ փոյթ որոշել զայս խնդիր անստոյգ. ուր ի̃ ասելոյ սո̃յն աթանասի՝ լեալ էր յանձին անտոնի բանն այն, եթէ * եղիցին ուսեալք յո̃յ ||. եւ զոր ինչ լսէր ՚ի բանից գրոց, իբրեւ ՚ի պայծառ հայելւոջ նկարէին ՚ի միտս նորա: Մինչ զի գիրքն՝ զոր նկարեն յոլովք ՚ի պատկերահանաց ՚ի ձեռս սո̃յն անտոնի, ոչ այնչափ ցուցանէ՝ թէ անձամբ վերծանէր զգիրս, որչափ թէ խոկացող էր բանից գրոց ՚ի տունջեան եւ ՚ի գիշերի. կամ հետեւօղ աւետարանական խրատուց, եւ̃:

(3) Ուր մեք եդաք անապատնս անապատի, նոյնպէս եւ լատին թարգմանն պէլլաււ, ՚ի յունական բնագրի սո̃յն աթանասի գնի Ծէնա, կամ Հէտյէնա. որ պէսպէս առեալ լինի. այլ համարակօրէն թարգմանի բորենի. որպէս է տեսանել յէբէն. ծէ. 9: Եւ սակայն ի̃ որում ծագի ՚ի բառէս՝ Ծա, որ է խող, նշանակէ եւ զխողեանն կամ ըզվարազս եւ զկինձս, եւ մանաւանդ զխողքորակս. որ ՚ի

դէպ

դէպ գայ ԺԵ աւելոյ ամանց՝ այնմ, զի խող նկարի առ-
ռաւելք ամին · զորմէ և զինի լսցի բան :

(4) Աթանաս յիշէ միայն զանդրելն ինքնակալին և որդ-ւոց նորա զպխնի թղթոյ Լևոնանց՝ կարօտին մակթա-րական բանից ամէն · իսկ 'ի վարս հարանց գրի 'ի գլ· ԺԱ · երես · 215 · այսպէս · * Առեալ երբեմն Հայրն ,, անտոնիոս 'ի ձեռս իւր նամակ գրեալ 'ի կոստանդիա-,, նոս արքայէ՝ եթէ եկ առ իս 'ի կոստանդինուպօլիս, զի ,, օրհնեցայց 'ի քէն · և խորհէր 'ի մնի՝ եթէ զինչ ա-,, րասցէ · և ապա եհարց ցպօղոս աշակերտ իւր · եթէ ,, պարտ իցէ գնալ : Ասէ ցնա պօղոս պարզամիտն · է-,, թէ գնասցես, անտոն կոչեսցիս · իսկ եթէ ոչ գնաս-,, ցես, Հայր անտոն կոչիս || : Նոյն բան 'ի դէմս անտո-նի գրի 'ի յայսմաւուրս հայոց՝ այսպէս · * գրեաց ,, մեծն կոստանդիանոս և որդիքն իւր առ սբ հայրն ,, անտոն՝ երթալ առ նոսա · և նա առաց աշակերտաց ,, իւրոց · եթէ երթամ, լինիմ տր անտոն · և թէ ոչ ,, երթայց, լինիցիմ աբեղայ անտոն || :

(5) Աթանաս այս է նոյն ինքն պատմիչ վարուցն սբն աթանաս հայրապետ աղեքսանդրու, որոյ տուեալ էր արդէն նմին անտոնի մեծի զայն պարեգօտ 'ի գալ նր յաղեքսանդրիա · ոմ և զմիւս այլ՝ որով պատեաց ան-տոն զմարմին սօղոսի անապատականի : Իսկ սրապիոն եպն թմուեայ 'ի սահմանս եգիպտոսի՝ էր մի յընտանի բարեկամաց կմ յայց ելողաց անտոնի, ԺԲ յիշելոյ նորին աթանասի · զոր և երկրորդէ հերոնիմոս յաւելուածով՝ յաւելն 'ի գիրս եկեղեցական մատենագրաց · գլ · ՂԹ · * Սրապիոն եպս թմուեայ, որ յաղագս խոր ուշիմութ ,, մտացն՝ սքոլաստիկոս ասացաւ, մտերիմ սիրելի ան-,, տոնի անապատականի, շարագրեաց գիրս բազմ-,, մասս ըդէմ մանիքեսի, և միւս այլ գիրս յաղագս ,, վերնագրաց սաղմոսի · և թուղթս շահաւէտս գրեաց ,, առ բազումս · և փայլեաց խոստովանողական ար-,, դեամբք յաւուրս ինքնակալին կոստանդեայ || :

(6) Առաջին փոխադրութի կամ գիւտ նշխարաց սբյն՝ միօրինակ աւանդի լեալ յամ վկայաբանից 'ի սկզբան թգրութե յուստինիանոսի · և զի նա նստաւ յամի տն 527 · ոմանք յայնմ ամի հաստատեն զգիւտն · և այլք 'ի յաջորդ ամի · 528 · յոլովք ևս 'ի 529 · ոմ և ոմանք 'ի 531 · կմ նաև 541 · և ըստ նմին՝ է որ առէ զմարմին սբյն մնացեալ յանապատի իւրում զամս 170, կմ 172 · և է որ այլ աւելի կամ պակաս · որ չէ ինչ : Առաւել

տալ-

տարբերին հեղինակք վն ժմկի երկրորդ փոխադրութեն, որ եղև փոքր ինչ յետոյ քան զելս ամիրապետին . զի ոմանք դնեն առ հերակլիւ, յամի 633 . այն առ է դարձի խաչին յաշխարհէն պարսից . կամ փոքր մի զկնի . կէսք յաւուրս կոստանդեայ թոռին հերակլի, որ նստաւ յամի 643 . և այլք առ որդւովն սորա կոստանդին պօգոնատոսիւ յամի 670 . ոմն և ոմանք յամի 704 . Այնպէս և զերրորդ փոխադրութին' թէպէտև հասարակօրէն առեն լինել յաւուրս լօթարիոսի երկրորդի' արքային գաղղիոյ, որ նստաւ յամի 954 մինչև 'ի 986 . բայց են' և որք յայլոյ աւուրս դնեն յամի 1070 . և կէսք իբրև ընդ մէջ երկուց ժմկաց' յամի իբր 1010:

(7) Ժամ է արդ 'ի մէջ բերել և զպատմութի վերջին փոխադրութեն . զորմէ թէպէտև բազումք բազում ինչ աւանդեն, բայց ամէն բանք յայս բովանդակին, թէ 'ի տասներորդ կամ 'ի մետասաներորդ դարու' կոմս ոմն գաղղիացի 'ի վիեննայ քաղաքէ, անուն նորա յովկելինոս (կամ յակելինոս, և կամ յակոբինոս) որդի գուիլելմոսի բարեպաշտ իշխանի, գնացեալ ուխտի աղագաւ յեհէմ' շրջեցաւ յետոյ 'ի տեղիս վանորէից և միայնանոցաց արևելից . և վն ջերմեռանդն փափաքանաց առ նախահայրն ճգնաւորաց' հետաղօտէր, թէ ո՞ւր գտանիցի մարմին սբյն անտոնի աբբայի . ուստի և ընդ ասելոյ ոմանց' զնոյն փոյթ վաղագոյն արկեալ էր 'ի սիրտ նոյն կոմսին նա ինքն սբն անտոն 'ի ձեռն տեսլեան: Իսկ իբրև գիտաց' թէ բազում ժմկք են, յորմէ հետէ 'ի կոստանդնուպօլիս է փոխադրեալ սբ գանձն այն, փութացաւ դիմեաց 'ի թագաւորական քաղաք անդր' հանդերձ պաշտօնէիւք իւրովք . և մտասիրութի գտեալ 'ի կայսերէ ժմկին' բազում խրօք հաճոյ ընծայեցոյց զանձն յաչս նորա . և յետ բազում աղերսանաց և հնարից' մակթացաւ բառնալ անտի զմարմին սբյն, խմբ զօսկերս նր ըստ գլխաւոր մասանցն . և տարեալ 'ի նաւ' տարաւ ընդ իւր յաշխարհ իւր 'ի գաղղիա :

Իսկ կամեցեալ շինել եկեղեցի յանուն սբյն, զի անդ հանգուսցէ զնա, հիմն էարկ այնմ 'ի տեղին կոչեցեալ մոթա սբյն դեսիդերիոսի, ուր էր մատուռն մի փոքրիկ ամենասբ կուսին: Բայց սակայն 'ի պէսպէս հոգս պատերազմաց և աշխարհական գործոց զբաղեալ' ոչ կարաց գլխաւորել զշինուածն, թող զի և գաղղիա ողջոյն յայնժմ' 'ի կռիւս և յարեան ճապաղիս կայր : Այլ քանիցս և եղանէր կոմսն 'ի պտրզմ ընդդէմ օտարաց, ընդ

իւր

խոր շրջեցուցանէր 'ի բանակի զօրաց մարմինն մեծին անտոնի՝ բարձեալ տապանակաւ 'ի վե՛ր սայլի. որով ոչ միայն յաջողումն գտանէր գործոց իւրոց, այլև ընդ որ անցանէր սուրբ գանձն այն՝ բազում նշանք բժշկութեան կատարէին :

Յետ մեռանելոյ կոմսին՝ զնոյն առնէին և ժառանգք նորա 'ի բազում ժամս. զի ուր և երթային՝ ընդ իւրեանս տանէին հաւատով զմարմին սրբոյն : Եւ թէպէտ ո՛չ առ պարզմտութեան գործէին զայս, բայց իբրև եհաս բանն 'ի լսելիս հռովմայ հայրապետին, ծանր թուեցաւ նմա և անվայելուչ. զի անարգութիւն երևէր լինել սրբոյն 'ի մէջ խառնիճաղանճ զօրաց և ամբոխին. միանգամայն և ոչ այնչափ պաշտել զնա թուէր, որչափ 'ի պէտս օգտի իւրեանց վարել : Եկն բազում անգամ պատուէր զգուշութեան իրացս 'ի հռովմայ առ գաղղիացիս. բայց անհոգ լինէին նոքա մինչև յաւուրս ուրբանոսի երկրորդի, որ նստաւ յամի տեառն 1087. յորում ժամի իբրև ոչ գտաւ ո՛ք յորդւոցն յովկելինայ կոմսի, անկեալ էր սուրբ գանձն այն 'ի ձեռս հուգոնի կամ գիկոնի իշխանի դեսիդերիոս կոչեցելոյ, յազգականութենէ նոյն կոմսին :

Եւ եղև 'ի աւուրսն 'ի այնոսիկ գալ ուրբանոսի հայրապետին 'ի գաղղիա. ուր արար ժողով մեծ 'ի պայծառաձորն՝ վասն յորդորելոյ զհաւատացեալս յառումն սրբոյ երկրին, և կարգեաց զմիաբանութիւն խաչակիր զօրաց՝ յամի 1095 : Յայնժամ ականատես լեալ իրացն՝ պատուիրեաց հայրապետն հուգոնի իշխանին՝ ընդ սպառնալեօք բանադրանաց, զի մի այլ իշխեսցէ շրջեցուցանել ուրեք զտապանակ սրբոյն անտոնի, այլ՝ հանգուսցէ զայն յարժանաւոր տեղւոջ, և կամ տացէ միում 'ի վանորէից և կամ յաբբայանոցաց՝ պահել և պատուել զնա երկիւղածութեամբ : Յայնժամ իշխանն ձեռն արկեալ կատարեաց զշինութեան եկեղեցւոյն հիմնարկելոյ 'ի յովկելինոսէ, և յաւել կառուցանել վանս 'ի մէջ մայրեաց 'ի սահմանս կալուածոց իւրոց՝ 'ի նախասացեալ տեղւոջն մոթայ. և եդեալ անդ զկրօնաւորս 'ի կարգէ սրբոյն բենեդիկտոսի աբբային՝ յանձն արար նոցա զսուրբ գանձն՝ հանդերձ երևելի ստացուածք և հասոյթք. յորմէ և կոչեցաւ մենաստանն այն՝ վանք սրբոյն անտոնի աբբայի. և կրօնաւորք տեղւոյն ընկալան զանուն կարգի անտոնեան :

Իսկ յետ սակաւ ինչ յաւուրս հայրապետութեան կաղլիստոսի երկրորդի, որ նստաւ յամի 1119, բացին զհնացեալ

ցեալ

ցեալ տապանակին սբ̃յն, և գտին անդ զմարմինն կի̃ զոսկերս նր̃ մեծամեծս՝ հանդերձ պարեգօտիւ միով․ և փոխադրեցին յայլ տապանակ նոր՝ շինեալ յազնիւ փայտից ։ Այլ զինի դարու միոյ՝ փոխեցին յայլ տապանակ արծաթի․ և ապա հանին 'ի դուրս զաջ սբ̃յն, և ուրոյն պահեցին պատուով 'ի համբոյր հաւատացելոց․ զոր և յետոյ պատեցին ոսկւով և ակամբք պատուականօք ։

Արդ՝ 'ի հանդիսանալ յարգուէ նշխարաց սբ̃ հօրն անտոնի, առաւելան օր ը̃ զօր և զքանչելիք նորա յառողջութիւն հոգւոց և մարմնոց ։ Այլ առաւել նշանաւոր եղև զքանչելագործութիւն սբ̃յն 'ի վ̃ր ախտացելոց զանբուժելի ախտն՝ կոչեցեալ տապ, կի̃ սրածուէ հրային, և կամ հուր սրբազան․ որ փայլ ճարակի 'ի մարդ և յանասուն, և խարշատեալ զմարմինն ողջոյն՝ տոչորէ և կիզու, մինչև յածուխ դարձուցանել․ որ և բազում անգամ տարածեալ յաշխարհս՝ փարատեցաւ բարեխօսութբ̃ սբ̃յն անտոնի ։ Քանզի նախ յամի տն̃ 1080, և 1089․ տարածեցաւ այս ախտ հրատոչոր 'ի փլանդրիա և 'ի լօթարինգիա, և առ սակաւ սակաւ կալաւ զերեթէ զբոլորական զն̃ գաղղիացւոց․ զբ̃մս խանձողեալ՝ 'ի գոյն սևուէ փոխէր իբրև ածուխ, և սպանանէր․ և զբազմաց անդամս կծկեալ՝ հաշմ և անպիտան կացուցանէր, կամ անդամաթափ և ծայրատեալ թողոյր․ որոց վ̃ս լինէին հանդիսական պաղատանք յեկեղեցիս և արտաքոյ՝ 'ի թափոր ելանելով ։ Դէպ եղև, զի 'ի կարդալ բազմաց յօգնութիւն զսբ̃ հայրն անտոն, դիւրաւ զգացին յախտէն, և առողջանեցան․ և օր ըստ օրէ իբրև յայտնի եղև ամ̃ենպատ սբ̃յն, դունդադունդ դիմէին 'ի տաճար նորա՝ որ 'ի մոդա, և առ ժամայն բժշկէին․ որով և մեծացաւ անուն սբ̃յն յոյժ յոյժ յն̃ին գաղղիոյ․ և անուն տեղւոյն մոդայի փոխեալ՝ կոչեցաւ սբ̃ անտոն․ և եղև ուխտատեղի հռչակաւոր․ զի ամ̃ յամէ զեղուին անդր ախտաժէտք և վտանգեալք ըստ մարմնոյ և ը̃ս հոգւոյ, և գտանէին զդեղ դարմանոյ անձանց․ ուստի եղև սովորութի բազմաւէ եկելոց ուխտաւորաց թափօր մեծ կազմել ամ̃ ը̃ս ամէ յաւուր համբարձման տն̃ 'ի պատիւ մեծին անտոնի․ ուրանօր իշխան նահանգին այնորիկ և մեծամեծք վ̃ննոյ քաղաքին բարձեալ տանէին 'ի վ̃ր ուսոց իւրեանց զտապանակ նշխարաց սբ̃յն․ այլ զայս պաշտօն յետոյ յինքեանս գրաւեցին առ ջերմեռանդութէ իշխանք մեծիշխանու-

զի

զի ինքեանք լինիցին բարձօղք գանձուն այնորիկ կամ
անձամբ, կամ 'ի ձեռն նց՝ զորս կարգեսցեն 'ի տեղի իւր-
եանց:

Եմուտ և այլ սովորութ առ ջերմեռանդս սոյն · զի ա-
մի ամի 'ի նմին աւուր հանդիսի ցօղեսցին այնիւ գինեաւ
զպատուական ոսկերս սոյն, և տայցին զայն ըմպել հի-
ւանդաց և ախտացելոց 'ի պէսպէս ցաւս, և օծանէին
զվիրաւորս · որով բազմաց շնորհեցաւ բժշկութ, մա-
նաւանդ ըմբռնելոց 'ի հրային ժանտախտէ · զնոյն գեղ
'ի կիր արկեալ գալուց 'ի գարս՝ 'ի փոքունց մինչև 'ի մե-
ծամեծս, նաև Թագաւորք անգամ · և գտին զառող-
ջութ ցաւոց իւրեանց · մինչև ասել այմարոսի փալկո-
նի՝ որ գրեր յամի տն 1530 · * 'Ի սմին իսկ տարւոջ՝
,, յորում գրեցաք զբանս զայսոսիկ, զբազումս ծանեաք
,, ըմբռնեալս նովին չարաչար ախտիւ · և վկայ է տր,
,, զի 'ի կարդալ յօգնութ զպաշտպանութ սոյն և 'ի լուծա-
,, նալ զտեղիս վիրացն՝ կամ 'ի ցօղել գինեաւ, որով ցօ-
,, ղեալ էին նշխարք սր ոսկերացն, յառաջին առողջութ
,, անդր դարձան ||: Եւ յաւելու գրել նոյն մատենա-
նագիր · * Մարթ էր ինձ առաջի առնել յայսմ վայ-
,, րի զբազմապատիկ հրաշս՝ որք իբր անհաւատալի
,, կարծին, Թէպէտև տմիճ ստոյգ · այլ չէ ժամու յեր-
,, կարել զնրացս, զի և մատեան մեծ պիտէր 'ի սոյն · և
,, ոչ իսկ կարծեմ Թէ բաւական ոք լինիցի 'ի Թիւ ար-
,, կանել զսմ սքանչելիս նորա ||: Սոյնպէս խօսին և
այլք:

Եւ զի ձեռն արկին ոմանք տարապայման ջերմեռան-
դութ զնոյն գինի ցօղման նշխարաց անտոնի 'ի կիր ար-
կանել 'ի նիւթ բաժակի սբ պտրգին, առեալ յաճախէին
լուծանալ գինւով զոսկերս սոյն: Զայն իմացեալ հռովմայ
հայրապետին՝ Թէպէտև ոչ մերժեաց զգործն, բայց պատ-
ուիրեաց՝ զի մի ոք այլուր ունիցի իշխանութի զայն
ցօղեալ գինի 'ի կիր առնուլ վս պտրգի, բայց միայն
'ի նմին եկեղեցւոջ՝ ուր հանգուցեալ էին նշխարք սոյն
'ի վանսն՝ որ կոչի անտոնի աբբայի՝ մօտ 'ի վեննա գաղ-
ղիոյ:

Այլ ոչ բարեբար գտաւ սր հայրն անտոն առ ջեր-
մեռանդս իւր, նոյնպէս և վրէժխնդիր առ անարգուս ·
զի որպէս գրէ բարոնիոս յամի · 1089, որք միանգամ
բանս ինչ անարգանաց կամ հայհոյութ ձգեցին ընդդէմ
սոյն կամ պատկերի նորա, ըմբռնեցան յայն ժանտախտ
հրատոչոր կամ յայլ ծանր պատուհաս · * Եւ այս եր-
,, կիւ-

,, կերակրին նշան (ասէ) առ ամենին տեւէ մինչեւ ցայսօր ։
,, մինչ զի յառաջս եղեւ ասել ․ ուր եւ անպատիժ մեղանչէ
,, յանդուգն ||․ եւ այսպէս բազում օրինակս ՚ի մէջ բերէ բու-
լանդ ։

Մեծամեծս գրէ զնշանագործութեանց մեծին անտոնի եւ երեւելի այրն յոլովամնեաս գերասն՝ առեխադալիր փառ-զեան, յառեխախոսութիւն իւրում՝ որ ՚ի կոստանդեան ժողովին․ եւ առաւել հոգւոյ քան մարմնոյ բժիշկ երագահաս զնա լինել քարոզէ, յասելն ։ * Ո՞ բաւական
,, իցէ ասել, քանի՞ սքանչելեօք առ կենդանութեամբ, եւ
,, քանի՞ երախտեօք եւ նշանօք յետ մահուան փայ-
,, լեաց անտոնիոս․ առաւելապէս յայս սեպհական ձիրս
,, իւր, զի զհրակեզ տապն փարատէ ՚ի մարմնոց՝ ՚ի նշա-
,, նակ այնմ, զի երբ յօգնութիւն ոք զնա կարդայ, փարա-
,, տէ ՚ի սրտէ նորա զեւս զհասարակարագոյն տապ ցանկու-
,, թեան մարմնոյ ։ Գոչեսցէ ըմբռնեալն յայն տապ դժո-
,, խոյն․ ով որ անտոն օգնեա ինձ ||։ Իսկ դարձեալ
գրէ ՚ի ճառն Ժ․ ՚ի ԿԷ գլ հօրն անտոնի ․ * Արժանահա-
,, ւատ է ասել, թէ որն անտոն առեալ իցէ յիւր զայս
,, սեպհական շնորհս առողջացուցանելոյ զախտացեալս
,, ՚ի մարմնատոչոր հրոյ՝ վասն յաղթօղ գտանելոյ իւրոյ
,, ընդդէմ հոգեմարտ հրոյ անօրէն մարմնոյ ||։ Իսկ վասն
բազմութեան սքանչելեաց որոյն այսպէս ասէ յայլում ճա-
ռի․ * Զինչ պէտք են մի առ մի յառաջ բերել․ զի ոչ
,, եթէ նոր ինչ ունիմ ասել, ուր ամենի են քաջածա-
,, նօթք ||։ Յայտնի է եւ ասելն որոյն թովմայի ակուի-
նացւոյ, թէ պահպանիչ է հայրն անտոնիոս ՚ի բուն իսկ ՚ի հրոյն դժոխոց, որոց կարդան առ նա բոլորով սրտիւ ։

Արդ՝ ոչ միաբանին ասել երեւելի խուզարկուք, յաղագս այսպիսի առանձնական ձրից որոյն անտոնի՝ իբրեւ պատատարարի յերեւելի եւ յաներեւոյթ հրոյ, կամ ՚ի բացակեալ ախտից հոգւոյ եւ մարմնոյ, եւ ընդհանրապէս բարեխօս եղելոյ վասն ազատելոյ յամ ազգէ ժանտախտից եւ հրկիզութեանց, այլ առաւել ՚ի նախաձառեալ ախտէն՝ զոր եւ հուր անտոնեան կոչեն, նկարի առ նովաւ հուր վառեալ կամ բոց ։

Յոր յաւելցուք եւ զպատճառն այլոց նշանակաց որոյն․ որ՝ դաւազան նկարի առ նմա, կամ յեցեալ ՚ի վերայ ձեռամբ, ՚ի նշանակ լինելոյ նորա առաջնորդ միայնակեցաց․ այս եւ ամ հովիւք եւ տերայք են դաւազանաւոր ։ Թող զի ՚ի գրելոյ կասսիանոսի՝ նախնի միայնակեցաց առ-

վոր

վոր էին ցուպ 'ի ձեռին շրջիլ, ոչ միայն առ ծերութե՛, այլ յաւէտ վ՛ն Ը լերինս և Ը անապատս ընթանալոյ՝ 'ի նեցուկ ամրութ՛ ։ Եւ յայս միտ գրի վ՛ն սրբյն անտո-նի՝ 'ի վարս պօղոսի անապատականի ․ * յարուցեալ ե-„ բանելի աւերոյն առնոյր ցուպ 'ի ձեռն, և յայն յե-

ցեալ՝ յուղի անկանէր ||։

Եւ զանգակն նկարեալ՝ է նշան արթնութ՛ և զուարթ հսկողութ՛, որ է կեանք կրօնաւորի ․ բայց ոմանք առն և զայլ պատճառ ․ իբր զի՝ որպէս ունիմք պատմել 'ի առորև, շինեալ էր 'ի գաղղիա հիւրանոց մեծ վասն աղ-քատ հիւանդաց, ուր առնէին ողորմութիւն յանուն սրբյն անտոնի, և կոչէին զնոսին՝ անտոնեան տուն ․ և որք կարգեալ էին 'ի ժողովել զտուրս ողորմութ՛, առ-վոր էին զանգակ առաջի տանել 'ի նշանակ գալստեան իւրեանց ․ ոմ՛ և երբեմն կախեալ լինէր զանգակ զպա-րանոցէ խոզին պարարելոյ 'ի պէտս աղքատացն այնո-ցիկ յընչից հասարակաց ։ Եւ զի ոմանք նկարեն եկե-ղեցի ինչ հանդերձ զանգակատամբ, ասի՝ թէ այն իցէ նշան առաջնոյ անտոնեան տան, կամ եկեղեցւոյ և վա-նից՝ որ շինեցաւ յանուն սրբյն 'ի գաղղիա ․ բայց յայտ է թէ նոյն նշան դնի և առընթեր այլոց հիմնադրաց

վանաց կամ կրօնից ։

Իսկ այն՝ զի խոզ նկարի առ ոտամբ սրբյն անտոնի, ո-մանք ասեն՝ թէ բժշկեալ իցէ նր՟ երբեմն զխոզ հիւան-դացին ։ Իսկ այլք, թէ այս նշան եդաւ 'ի ցուցանել, թէ բարեխօսութ՛ սրբյն պաշտպանէ ա՛ծ և զանասունս ընդհան՛ 'ի յարկածից ․ ոմ՛ առ 'ի մաղթել զայս օգնա-կանութի՝ 'ի միաբանութիւս ինչ սնուցանեն զխոզ, զոր անուանեն սրբյն անտոնի ․ կամ թէ ասեն, թէ երևս նախ-նիք նկարեալ իցեն զխոզ 'ի նշանակ դիւին, զոր կոխան առնէր իւրոց սրբոյ ոտին ։ Թող զի բազումք յարևմտեայց 'ի պարանոցս խոզից կախէին զզանգակ զնշանակն սրբյն անտոնի, 'ի հայցել և 'ի խոստովան լինել զպաշտպանութ՛ անասնոց 'ի ժանտախտից բարեխօսութե՛ սրբյն ։ Այլ և իցէ՝ այսպիսի նշանակք 'ի վերջին ժամս հնարեցան ․ զի չեք նշմարանք նոցա 'ի բանս հին մատենագրաց ․ վ՛ն 'ի

դէպ է պէսպէս մեկնաբանել, ոմ՛ առնեն բազումք ։

(8) Ընդհանրապէս խօսելով՝ ա՛ծ միայնակեացք և կրօ-նաւորք որք Ը տեղերս՝ յերրորդ և 'ի չորրորդ դարէ և այսր, աշակերտ ծանուցին ս՟բ հօրս մերոյ անտոնի աբբայի՝ հարանց հօր ․ զի ա՛ծ կարգք և կրօնք միայնա-կեցաց և միաբանակեցաց 'ի նմէ առեալ կամ ընդօրինակու-

և

և կամ զաձուածն․ այլ մեզ 'ի դէպ է նշանակել աստա_ նօր զառաւել սեպհական յաջորդութն աշակերտաց ան_ տոնի, և զկարգս աշակերտելոյ յանուն նր։

'Ի վանս պխոմիայ և 'ի լեառն նըյն անտոնի՝ ծաղկե_ ցան առ նովաւ և ընդ ձեռամբ նր բազում և մեծամեծ անձինք․ յորս երևելի էին ձեռասուն աշակերտք նորա՝ Հայրն սարմատաս, ամաթաս, և մակարիոս։ Ջհօրէն սարմատայ գրէ հերոնիմոս 'ի Ի ամի կոստանդեայ կայ_ սեր (այն է յամի տն․ 356, կմ 357, միով ամաւ յետ վախճանի նըյն անտոնի), թէ սպանաւ 'ի սարակինո_ սաց՝ որք դիմեցին 'ի վանս նըյն անտոնի։ Իսկ մակար և ամաթաս՝ որպէս քաղի 'ի բանից աթանասի և պա_ լադիոսի, զառաջինն նստէին 'ի նոյն արտաքին վանս պիս_ պիռ կոչեցեալ՝ մօտ 'ի գետն, 'ի պէտս վերակացութե եղբարց։ Քանզի և սոյն այս մակար երևի լինել կոնո_ մոն, որ անուանի կմ հոգաբարձուն կերակրելոյ զհիւրս․ զոր սովոր էր հարցանել Հայրն անտոն վն եկելոցն․ եգիպտացի իցեն, եթէ երէմացի (որ յաւմպէմոս եկեալ իցեն, եթէ վն հոգևոր շահու)․ և սոքա երկոքին գը_ նացին 'ի վերջին աւուրս անտոնի 'ի լեառն նորա, և եղեն սպասահարկու նմին զամս ԺԵ, թերևս թողեալ զամբ_ մասս 'ի վերակացութե վանիցն․ և մին 'ի սոցէ էր՝ որ արկանէր ջուր ձեռաց անտոնի․ և 'ի նմէ առաւելագոյն լուաւ աթանաս զգործս անտոնի, որպէս նշանակէ 'ի յառաջաբանութե․ այլ վն իւրք համաձայնութե՝ համարեցան ոմանք, թէ աթանաս զանձնէ խօսի․ վն և զնա ըն աշակերտս անտոնի թուեցին․ կամ թէ զանուանն ամա_ թաս չփոթեցին ըն անուանս աթանաս։

Այլ զայս թողեալ՝ տեսանեմք, զի բազումք յառաջ_ նոց և 'ի յետնոց՝ որոց ձայնակից զինքն ցուցանէ բոլ_ լանդ, համարին՝ թէ սա ինքն ամաթաս իցէ նոյն՝ որ կոչի հայրն ամմոնաս կմ ամոն, գլխաւորն յաշակերտս անտոնի․ որ և յաջորդեաց նմին իբրև ժառանգ առա_ քինութե նր և հայրութե միայնակեցաց, նստելով 'ի ներքսագոյն լերին անտոնի․ և յետ նր յաջորդեաց նմ հայրն պիտիրիոն՝ յաշակերտաց անտի անտոնի։ Իսկ մա_ կարիոս եկեալ նստաւ յարտաքին լերին 'ի պիսպիռեան վանս, ուր որն անտոն առաջնորդ լեալ էր իբրև հինգ հազար միայնակեցաց (զոր ոմանք՝ յիսուն հազար ա_ սեն)․ և կալաւ զտեղի անտոնի՝ իբրև աբբայ միաբա_ նակեցաց․ և մակարայ յաջորդեաց հայրն պաւթուղիոս, որ նոյնօրինակ առաջնորդէր հինգ հազար կրօնաւորաց,

որք բնակէին 'ի Նեղոս գետոյ մինչև 'ի Ներքին լեառն նորին անտոնի՝ է՟ տարածութիւն իբր երեսուն մղոնաչափ վայրի ։ Քննիչք գժուարին որոշել՝ թէ ո՞ր իցէ այս պատմութիւնս, որ և յոմանց պատմութիւնս գրի․ զի են՝ որ ասեն լինել զհայրն պախումիոս, և են՝ որ զհայրն պիմէն՝ որ թարգմանի հովիւ․ վն̃ և առ լատինս պատ_ տառ ասի․ բայց զի՞նչ եթէ այլ իցէ յերկոցունց ։ Ար_ տաքոյ այսոցիկ՝ որք աբրայուն մեծին անտոնի յաջորդ_ գրին, յիշատակին իբրև գլխաւորք յաշակերտս նորա՝ հայրն խառհակ, որ էր թարգման նորին, և հայրն պե_ ղուսիանոս, և հայրն պօղ պարզամիտ, որ և աբբայ պօղոս ասի․ է՟ որս և նորն պափնուտիոս խոստովանող, որ յետոյ եղև լեալ վերին թեբայեցւոց՝ առաջնկայ գտաւ 'ի ժողովն նիկիոյ ։

Վն̃ այլոց աշակերտաց մեծին անտոնի յառաջին անա_ պատի նր̃ և յայլ կողմանս եգիպտոսի՝ չէ մարթ յան_ ուանէ նշանակել․ միայն հռուփինոս թուէ զոմանս 'ի գլխաւորաց այսպէս․ Աշակերտք անտոնի ասէ՝ ընդ եգիպտոս, և առաւել յանապատին նիտրիոյ լերին, էին մակար և խիկորէ, և միւս մակար, հերակլիտէս, և պամբոյ․ զորս անուանէ վն̃պս անապատի, և հարս միակեցական վարուց․ և յաւէ․ * որք՝ որոց քաղաքա_
,, վարուն, և ընթացք կենաց և գործոց, ոչ էր է՟ այլս
,, 'ի միջկանէ, այլ՝ է՟ վերին զուարթունս || ։ Այլ այն երկոքին մեծանուն հարք՝ մակար և մակարիոս անուա_ նեալք, մին աղէքսանդրացի կմ̃ քաղաքացի կոչեցեալ, որ և մակար միայնակեաց, և միւսն եգիպտացի՝ կամ մեծն մակար ասացեալ, ոչ այնչափ ասին աշակերտեալ առ ատս նորին անտոնի, որչափ կենաց կցորդ նմին լեալ և բնտանի խօսակից և հեռևօղ առաքինութեց նր̃․ բայց քանզի պարծանս համարէին անձանց՝ աշակերտս ան_ տոնի կոչիլ, նմին իրի և յոմանց գասեցան 'ի կարգս աշակերտաց նր̃․ զոր ոչ առնեն այլք ։ Ջի թէպէտ են որ ջանան ցուցանել՝ թէ նոյն ինքն ընկեր ամմոնայ իցէ մին յերկուց այտի, և ընտրեն ասել՝ թէ իցէ ա_ ղէքսանդրացին․ բայց բոլանդ պնդէ՝ թէ այլ է այն յերկոցունց աստի․ որպէս և բնակուն իսկ նշ̃ հեռի էր 'ի վանաց նորին անտոնի․ զի բնակէին 'ի կողմանս սկիտոյ, և 'ի սահմանս լիբիոյ և 'ի սենեակս և 'ի լեառն նիտրիոյ․ և անդ վախճանեցան, եգիպտացին՝ յամի 391 ․ և աղէքսանդրացին՝ յամի 404 ։ Իսկ ձեռասուն աշա_ կերտն անտոնի՝ 'ի թեբայիդ եկաց (ուստի և վն̃ որո_

չելոյ կոչի 'ի բուլղանդայ՝ մակար Թեբայեցի), նախ յար_ տաքին վանս սկսեալ, ապա 'ի ներքսագոյն լեառն անտոնի. և յետ նորա եղև առաջնորդ ի սկսեալն. և անդ վախճանեցաւ յամի քր 370, կամ փոքր մի յետոյ: Թող և զայլս 'ի հարց մակար անուամբ: Յիշումք և զայլ հարս՝ որք հասակակից էին անտոնի, և բարե_ կամք նր՝ քան աշակերտք. որպէս հայրն նիստերոն մեծն, և մեծն եսայիաս, և ստեփաննոս լիբէացի, ևն: Այլ 'ի մէջ սկիտացւոց ծաղկեալն հայրն պիոր՝ 'ի մանկութենէ աշակերտեալ էր մեծին անտոնի. որպէս և

այլք բազումք:

Եղեն և այլ յոլով հարք արտաքոյ սահմանացն եգիպ_ տոսի՝ բնակեալ 'ի պաղեստին և յերկրին ասորւոց և յարաբիա, որք զառաջինն աշակերտեցան նըյն անտո_ նի. կամ առ ժմկ մի առ նմ կացեալ՝ նախանձաւոր է_ ղեն առաքինութեց նր, և զնոյն ճգնաւորս կալան և ինքեանք, և այլոց ևս ուսուցին: 'Ի մէջ սոցա անուա_ նի եղև մեծն իլարիոն կամ հիլարիոն հաւանց հայր. ո_ րոյ լուեալ զանուն սրբութե անտոնի՝ որ հնչէր յամ տեղիս, գնաց առ նա (յամի քր. 306). և Բ ամսա_ նելն ընդ նմ՝ փոխեաց զհանդերձս իւր, և կացեալ առ_ նմ իբրև ամիս երկուս՝ յանձն իւր օրինակեաց զքա_ ղաքավարութի նր. և դարձ արարեալ 'ի գաւառ իւր 'ի պաղեստին հանդերձ ոմամբք 'ի միայնակեցաց, եմուտ 'ի պաղեստին և 'ի յասորիս զկարգ միայնակեցութե, և զարգացոյց վանորէիւք: Նոյնպէս և 'ի մերձակայ սահ_ մանս զայնու ժմկօք սկսաւ ծաղկիլ կրօնաւորութին, որ ուրեք բնաւ չգոյր, և ուրեք կարի նուազ գտանիւր: Եւ մեծն իսկ բարսեղ կեսարացի՝ առաջնորդ կրօնաւո_ րական կարգաց, և կանոնադիր միակեցական վարուց 'ի պոնտոս և 'ի գամիրս և 'ի մերձակայ տեղիս ասիացւոց, զառաջինն յեգիպտոս սկիզբն արար կրօնաւորական կր_ թանաց առ ոտս պորփիւրիոսի արքիմանդրիտայ. և ա_ պա զնոյն կարգ եմուտ յասիա՝ զարգացուցելով և ճոխա_ ցուցանելով. և նորին գործակից նըն գրիգոր ածա_ բանն՝ Ը եւագրի պոնտացւոյ յեգիպտոս երթեալ, և անդ կենաց կցորդ լեալ նր միայնակեցաց՝ զհետ եղև

նմանիլ քաղաքավարութե նոցա:

Իսկ 'ի հասիմ՝ առ բուլանդ, առ ժմկօք նըյն անտո_ նի չև էր ծանուցեալ կարգ կրօնաւորութե. թերևս առոյգ ևս իցէ առել՝ խափանեալ կայր և իբրև 'ի մո_ ռացօնս եղեալ 'ի դարս հալածմանց. ուստի Ժ դրե_

Լայ

ըստ Հերոնիմոսի 'ի վարս ս̃րյն մարկեղեայ՝ զ̃ի նորուն
իրայն անարգ իմն թուէր և վատահամբաւ ։ Այլ 'ի
վախճան նոյն չ̃րդ դարուն եմուտ զայն յիտալիա ս̃րբն
Եւսեբիոս եպ̃ս վերկեղայ, որ քաջ մարզեալ էր 'ի նոյն
'ի ժմկի աքսորանաց իւրոց յեգիպտոս ։ Մեծն օգոս_
տինոս այնպէս ցուցանէ՝ թէ նախ քան զդարձ իւր և
ոչ իսկ զանուն կրօնաւորի լուեալ էր յարեւմուտս. բայց
յետոյ առ կենդանութ̃բ իւրով եւեթ 'ի համօր զմիայ_
նակեացս ը̃ ձևոյ արեւելեայց. և ինքն գլխովին եղև ա_
ռաջնորդ և կանոնադիր առանձին կարգի կրօնաւորաց՝
նախանձաւոր լինելով հրեշտակակրօն ընթացից ս̃րյն
անտոնի և հետևողաց ն̃ր ։ Եւ այնպէս առ սակաւ սա_
կաւ տարածեցաւ ը̃ ամ̃ եւրոպէ և յափրիկէ կրօնաւո_
րութիւն, սկիզբն առեալ յօրինակէ մեծին անտոնի և
հարազատ աշակերտաց ն̃ր, միանգամայն և 'ի վարուց
նորին վերծանութ̃ե. (տես զոր գրէ նա ինքն օգոստինոս
'ի գիրս խոստովանութ̃ե. ը̃. 6 = 12) ։ Վ̃ն առանց ը̃
բանս ինչ ածելոյ աստ աստանօր բոլանդ. * Յայտ
„ամ̃ քաջայայտ է, թէ տիրապէս նախահայր ամ
„ս̃րբն անտոնիոս երևելի միանձանց, որք ծաղկեցան
„յարեւելս և յարեւմուտս || ։

Միայն անաչառ խօսելով՝ եթէ գիտէր բոլանդ, թէ
'ի սկզբան անդ միայնակեցուե̃ ս̃րյն անտոնի՝ ծաղկե_
ցաւ հայաստան Դ կրօնաւորական կարգօք յառաջնոր_
դուէ̃ երից երանեալ ս̃ր լուսաւորչին, գործակցութ̃
ս̃ր միայնակեցաց կեսարացւոց անտոնի և կրօնիդեայ,
կարող էր յաւելուլ՝ թէ հայաստանեայք միայն 'ի ն̃մէ
ուսան զկրօնաւորութիւն, յորմէ և զք̃նական հաւատս ։
Բայց և այն ճ̃մարիտ է, թէ 'ի նորոգել մեծին ներ_
սեսի զկարգ միանձնութ̃ե յ̃ծիս հայոց՝ ը̃ օրինակին
բարսղի 'ի պոնտոս, անշուշտ ընկալեալ է զբազում օ_
րինակ բարեկարգուէ̃ 'ի հարց եգիպտացւոց աշակեր_
տելոց կարգին անտոնի. ո̃ւ և արդի հիմնադրուէ̃ մե_
րումս որդեգրական կրօնի՝ թէպէտև 'ի վ̃ր լուսաւոր_
չադիր վանական կարգի է հաստատեալ 'ի բարեկարգու_
տակ հօրէն մերմէ մեծէն մխիթարայ վ̃պէ սեբաստաց_
ւոյ, բայց 'ի սակս նորոգայարդար բարեկարգուէ̃ զա_
նուն կրէ ս̃րյն անտոնի աբբայի. յորմէ և առաջնորդն
մեր աբբայհայր ձայնի. և նշանակ միաբանութ̃ս մեր_
հական՝ է խաչանիշ դրոշմ՝ յայտարար աշակերտութ̃ե
մեծին անտոնի, եւսթև գաւազանաւն հրոմէ զան_
գակաւ, և ուխտարանաւ, հանդերձ խորհրդական տա_

[library stamp]

ռիւք, որք բացատրին՝ Ոսդէգիր Կոտոյն, Վէգ Ազպա-
խարոյէ, ըստ նկատակի պաշտաման մերոյ. զորմէ չէ աւե-
լորդ ձառել:

Մնայ մեզ յիշել և զայլ կարգս կրօնաւորաց, որք յան-
ուանէ կոչին Անտոնեան, կամ որոշագոյն դաւանին զան-
ձինս աշակերտեալս մեծին Անտոնի: Նախ զառաջինն՝
յայտ է 'ի կանխատացեալ տեղեկութեց, թէ 'ի սահմանս
Եգիպտոսի՝ գրեթէ համօրէն բազմութիւք միայնակեցաց
և միաբանակեցաց 'ի նմին իսկ 'ի սրբոյն Անտոնէ ունելով
զբարեձևութե կրօնաւորութե, անխտիր կարող էին կո-
չիլ Անտոնեան. այլ չեղև սովորութի. զի շատանային
արգեամբք պաշտել զհրաման և զկանոնս նր, և զանունն
կրել. միայն բնակեալքն 'ի բուն լերան սրբոյն Անտոնի,
և 'ի վանս նր՝ որ 'ի Պիսպիռ, հարկաւ յանուանէ տեղ-
ւոյն Անտոնեան ձանաչէին և ձանաչին ցարդ ևս. զի յետ
նուաղելոյ իսկ առաջին եռանդեան պայծառազարդութե
վանորէից Եգիպտոսի և միայնանոցաց նիտրոյ, դեռ
յատին կայ ըստ տանելոյ այժմու վիճակի ըստ կրօնաւորութե օ-
տարաց՝ նոյն այն վանք Պիսպիռեան՝ վանք սրբոյն Անտո-
նի, առեալ 'ի մէջ բարձր պարսպի յերեսաց աւազա-
կաւորաց. մինչ զի չունի և դուռն կամ այլ ինչ մուտս,
այլ՝ կառամբք ելանեն և իջանեն աբեղայք վանիցն (որ
են ղփտիք). նոյնպէս և զամ պէտս իւրեանց լնուն 'ի
զամբիւղս, և խաղացուցանեն լարիւ, մինչև և զանա-
սունս անգամ: Թող և զայլ վանորայս 'ի կողմանսն յայ-
նոսիկ, և 'ի Լիբանան, որպէս և յԵթէովպիա, ըստ կանո-
նաց սրբոյն Անտոնի կամ Բարսղի:

Իսկ յարևմուտս սկիզբն եղև առանձին Անտոնեան կար-
գի՝ յետ փոխադրութե մարմնոյ սրբոյն Անտոնի 'ի Գաղ-
ղիա. զի բաց 'ի Բենեդիկտեան կրօնաւորաց անտի՝ ա-
որս պահեցաւ մարմին սրբոյն ըստ նախագրելոցս, յորմէ և
վանքն և վանականքն առին զանուն Անտոնի, պատմի՝
թէ 'ի նմին նահանգի վիեննայու գաղղիացւոց՝ յամի տն
իերր 1095. այր ոմն ազնուական և բարեպաշտ՝ Գաս-
տոն անուն, ըմբռնեալ յանբուժելի հիւանդութե ե-
գիտ զառողջութի 'ի ձեռն բր հօրն Անտոնի. յետ այսո-
րիկ հիւանդացաւ և որդի նր՝ որ կոչիւր Գիրոնդոս կամ
Գիրինոս, մինչև 'ի մահ. յայնժամ Գաստոն ուխտեաց
սրբոյն Անտոնի, զի թէ բժշկեսցէ զորդի իւր, երկոքին
ևս զամ աւուրս իւրեանց պարապեսցին հոգևոր գոր-
ծոյ իմիք 'ի պատիւ նորին սրբոյ, և զամ ինչ իւրեանց
ծախեսցեն 'ի ծառայութի նորա:

Յայն-

Յայնժամ 'ի տեսլեան գիշերոյ երեւեցաւ դատաւորին սրբ
հայրն անտոնիոս ալեւոր հասակաւ և ցուպ 'ի ձեռին.
և հայրաբար խրատելով ասէ ցնա. զի՞ է՝ զի ցանկայք
հնչել մարմնաւոր առողջութե, քան ելանել 'ի մարմնոյ՝
և մտանել առ ած. այլ զի ընդունելի եղեն ոչ աղօթք
քո, ահա պարգեւեաց նաև որդւոյ քում զառողջութի.
և արդ՝ 'ի միտ առեք զոչ երախտիսն, և հետեւիմ լե-
րուք 'ի ծառայութե նր: Եւ ես զուխտն՝ զոր ուխտեցեր
առ իս, ընկալայ, և ընդունիմ զձեզ ինձ յորդիս. այլ
կամիմ՝ զի շինեսջիք տուն ողորմութե վն աղքատ հի-
ւանդաց, և ժողովեսջիք անդր և դարմանեսջիք զան-
տերունչ ցաւոտս, և զմերձեալս 'ի հրաժեշտ ժանտ-
ախտէ. ձեզ յանձն առնեմ զտառապեալսն, զի մի եւս
արտաքոյ ագանիցին, այլ 'ի տան իմում. և ձեզ աներկ-
բայ բացցի դուռն երկնից, և գանձեսջիք ձեզ գանձս
յերկինս:

Իսկ դատաւոն ուրախութբ ընկալեալ զպատուէր սրբյն.
այլ վարանէր 'ի միտս՝ եթէ ուստի՞ ունիցի դարմանել
զայնչափ բազմութի հիւանդաց: Յայնժամ կարկառեալ
սրբյն զգաւազանն՝ զոր 'ի ձեռին ունէր 'ի ձեւ թաւ նը-
շանի կամ եռաթեւ խաչի, T, ետ դատաւորին, և ասէ.
առ և տնկեա զսա 'ի գետնի: Եւ իբրեւ արար զայն,
ետես վաղվաղակի արմատացեալ և ոստս արձակեալ զբմ
վայրօք՝ ծաղկալից և պտղաւէտ յոյժ. ընդ որոյ հովա-
նեաւ հանգչէին անթիւ բազմութք աղքատաց, և կե-
րակրէին 'ի պտղոյ նր. և երեւէր յերկնից 'ի վերուստ
աջ լուսաւորաչեն՝ որ տայր զօրհնութի: Ապա ասէ սրբն
անտոն ցդատաւոն. ահա այսպէս բարգաւաճեսցի գործ
ողորմութե քո օրհնութբ բարձրելոյն. միայն զայս պատ-
ուէրեմ, զի ունիցիս զսէրն քի առ աղքատս, և 'ի սոյն
պարապեսցիս դու և ամ հետեւողք քո ը քեզ՝ նուիր-
եալքն ինձ յորդիութի: Եւ նոյնժամայն զարթեաւ դատա-
ւոն 'ի քնոյ. և եգիտ զորդին իւր զգիրոնդոս բոլորո-
վին ողջացեալ:

Այնուհետեւ անյապաղ ձեռն 'ի գործ արարեալ երկո-
ցունց նոցա՝ միաբանեցան ը հուէլիգոնի դեսիդերիոսի,
յորոյ 'ի ձեռս էր տապանակ նշխարաց մեծին անտոնի,
և եառուն շինել զհիւանդանոց աղքատաց կմ զտուն ո-
ղորմութե անտերունչ հիւանդաց: Յայնժամ յարեցան 'ի
նս 'ի գործակցութե և այլք 'ի բարեպաշտից. կրելով 'ի
հանդերձս իւրեանց զնախասացեալ նշանն եռաթեւ խա-
չի՝ հանդերձ սատճերագրութբ նոյն տեսլեան: Եւ այն-

դէս կարգեցաւ միաբանութիւն ինչ քաւալեր եղբարց յաշ-
խարհական կարգէ՝ կոչեցեալ անտոնեան. և որ քան
զոր յառաջացեալ՝ եղև վանք միաբանակեցաց ՚ի կար-
գէ սրբոյն անտոնի աբբայի՝ ընդ կանոնաւ սրբոյն օգոստի-
նոսի, ունելով և զպաշտօն սպասաւորելոյ հիւանդաց
սրբոյն անտոնի. որոց գլխաւորն՝ ՚ի սկզբան անդ կոչիւր
վերատեսուչ. այլ յետ երկերիւր ամաց՝ յամի տն 1297.
առաջնորդ նց, որում անուն էր ստեփաննոս այմոն,
եառ և զպատիւ աբբայութե՝ կոնգրակաւ վոնիփակիոսի
ութերրորդի հռովմայ հայրպետի. կարգեալ մեծաւոր վա-
նաց սրբոյն անտոնի աբբայի՝ որ ցայն վայր էր ՚ի ձեռս
բենեդիկտեանց: Այս եղև ՚ի գաղղիա. և ապա տա-
րածեցաւ նոյն կարգ սրբոյն անտոնի աբբայի յայլ ևս
կողմանս աշխարհի. յորս շինեցան վանորայք նոյն միա-
բանութե, ուր և ՚ի մեծն հռոմ:

ՎԱՐՔ

Եւ քաղաքավարութիւն սրբոյն Թէոդոսի Թագաւորի մեծի ։

Ծն. յունվարի. 18 ։ Տր եղեւ. յունվ. 19 ։ Ննջեաց ՚ի Միլանոյ յունվարի. 17 ։ Սբն Ամբրոսիոս յարյանախանձն Թէոդոսի ։ Արեւելք. Կէրպ. Է. Կլ. 2. մեռեալ ՚ի 26 ։ Ամուսնացաւ. Է. 4 = 29 ։ Թէոդորէտ. Է. 5 = 25 ։ Հռոմէական ։ Թէոդոսիանոս ։ Կերպէնոս. եւ այլք ։ Պատմագիրք հայոց ։ Թագաւորեաց՝ յամի. 379 = 395 ։ Թագաւորեաց. ԺԶ ։ Կեցեալ. ամս. ԾԷ. ՚ի հայրապետական պատմութիւն ։ (1)

Ք ՐԻՍՏՈՍԱՊՍԱԿ ԱՐքայն Թէոդոս՝ որ լոկ ՚ի մեզ ածատուր, տիրապէս յոյ տը-ճեալ ՚ի շինուն եկեղեցւոյ եւ ՚ի հաստատուն ուղղափառութեն՝ իբրեւ երկրորդ կոստանդիանոս, էր ազգաւ եւ ծաւ սպանիացի՝ յիտալիկայ քղքէ, որդի առն պատուականի Թէոդոս անուն կոչեցելոյ (2). զինուորեալ ՚ի դուռն կայսեր, եւ յառաջադէմ գտեալ յամի. մինչեւ ընտրեցաւ սպարապետլատ՝ այն է զօրավար, յաւուրս կայսերացն վաղեսի եւ վաղենտիանոսի. եւ արար մեծամեծ քաջութիւն յայլեւայլ տեղիս՝ ոն յաղթ-

զելով. զի էր այր բարեպաշտ և երկիւղած յԱյ, արդարակորով, և զօրաւոր զօրութբ: Սա յաւուրս զօրավարութեան իւրոյ՝ Թէպէտ և երկիցս առաքեցաւ զօրօք ՚ի վր Հայոց Ծին ընդդէմ արշակայ արքայի վտարանջելոյ ՚ի կայսերաց, այլ խոնարհեալ յաղաչանս մեծին Ներսեսի սբ Հայրապետին մերոյ՝ մդասիրութբ և խաղաղութբ վճարեաց զկռուն առանց հեղլոյ զարիւն ուրուք: Նաև յերկրորդում նուագի՝ յորժամ եկաւ պատանդս ՚ի Հայոց, յորդորեաց և զմեծն Ներսէս գալ ը իւր ՚ի կոստանդնուպօլիս՝ առ ՚ի հաշտ առնել զերեսս վաղեսի. բայց ելք իրացն ձախողակի պատահեցին. զի վաղէս արիոսեան գոլով և Թշնամի Հայոց, արտասահման արար զսն Հայրապետն, յամի տն 378:

Այլ ՚ի մեռանիլ վաղեսի յետ ոչ բազմաց չարաչար օրհասիւ, տիրեաց բովանդակ կայսերութեան արևմտից և արևելից որդի եղբօր նր վաղենտինիանոսի բարեպաշտն գրատիանոս, դաշնակից ունելով զեղբայր իւր զփոքրն վաղենտինիանոս մանուկ. և առ սոքօք՝ ևս քան զևս երևելի լինէր քաջ զօրավարն Թէոդոս հիացուցիչ գործովք յարքունիս և ՚ի մրցմունս պտզմի. մինչ զի բմք յաւագանւոյն նախանձաբեկ լինէին ը յաջողմունս նր, և խեռային ը նմ. վյ տեղի ետ առաքինի զօրավարն առ ժմկ մի յերկիր իւր ՚ի սպանիա. զի մի՛ աղմուկ լինիցի ՚ի պատճառս իւր, կմ դաւ ինչ գործեսցի նմա:

Յաւուրսն յայնոսիկ զօրացեալ էին գութք

ֆ գոթացիք (3) , և այլ բարբարոսք Թշնամիք Հռոմայեցւոց 'ի կողմանս Թրակիոյ , և յոլով վնասս գործելին՝ աւերածով և կոտորածով և գերութեամբ . յորոց նեղեալ Գրատիանոսի՝ խորհեցաւ զօր բազում արձակել 'ի վերայ նոցա . այլ չգտեալ զոք ընտիր զօրագլուխ , ասէ . այս գործ քաջին Թէոդոսի է . նա միայն կարող է նուաճել զԹշնամիս . նմին իրի կոչեաց զնա պատուով , և տուեալ 'ի ձեռս նորա զամենայն իշխանութիւն ընդհանուր սպարապետութեան՝ արձակեաց 'ի վերայ բարբարոսաց ։ Յայնժամ դիմեալ Թէոդոսի՝ եհար և խորտակեաց զամենայն զօրութիւն Թշնամեաց , և ահիւ տագնապեցոյց զբանակ նոցա , մինչև կոտորել զմիմեանս . և դարձ արարեալ յաղթութեամբ մեծաւ՝ փութացաւ անձամբ յողջոյն ինքնակալին քան զչու բանակին , և պատմէր նմա զյաջողութիւն պատերազմին՝ որ եղև 'ի Թրակէ ։

Իսկ մախացող բանսարկուքն սկսան ասել ցԹագաւորն . ոչ ապաքէն այդ յանկարծ եկեալ Թէոդոսի յայտ առնէ , եթէ փախուցեալ է նորա յերեսաց Թշնամեաց ։ Իսկ Գրատիանոս Թէպէտ և ոչ լինէր ունկնդիր չարախօսաց , բայց երկուանայր ընդ իրսն , եթէ զիարդ փութով մարթացաւ նա 'ի գլուխ տանել զայնպիսի յաղթութիւն ։ Յայնժամ Թէոդոս ետ առաքել զնոսին իսկ զչարախօսս հանդերձ հաւատարիմ արամբք՝ առնուլ զհամար Թշնամեաց անկելոց 'ի պատերազմի , և տեսանել զաւարն՝ զոր ժողովեալ էր արքունի զօրուն ։

Եւ

Եւ իբրեւ նք̃ գնացին, 'ի նոյն աւուրս տե- սանէր Թէոդոս սպարապետ 'ի տեսիլ երա- զոյ, զի երանելին Մելիտոս անտիոքայ հայ- րապետ՝ որ տակաւին կենդանին էր, բայց անծանօթ նմին երեսօք, արկանէր զնովաւ քղամիդ արքունի, և դնէր 'ի գլուխ նորա պսակ կայսերական։ Եւ յորժամ պատմեաց զայն իւրոց ծանօթից, միաբան ասէին, աճ- այն է տեսիլդ, և մի̃այ քեզ թգ̃ւրել 'ի մօտոյ․ բայց ինքն Թէոդոս չառնէր ինչ փոյթ թգ̃րութե, զի չէր 'ի խնդիր անցաւոր մե- ծութե։ (4)

Եւ եղեւ իբրեւ դարձան՝ որք առաքեցանն, և պատմեցին՝ եթէ հազարաւորք անկեալ են 'ի թշնամեաց, և ահ Թէոդոսի պաշարեալ է զա̃մ ազգ բարբարոսաց, ուրախ եղեւ յոյժ Գրա- տիանոս։ Եւ զի ինքն անբաւական զանձն տեսա- նէր 'ի տնտեսել զծ̃արձակատարած իշխա- նութի համօրէն կայսերութե, թգ̃րեցոյց 'ի վր̃ արեւելից զնա ինքն զԹէոդոս սպարա- պետ՝ մինչդեռ էր 'ի կողմանս սիրմիայ ք̃ղքի իլիւրիկեցւոց, և անուանեաց զնա կայսր 'ի տեղի վաղեսի՝ յամի տն̃․ 379։

Այնուհետեւ բարեպաշտն Թէոդոս՝ փոյթ կալաւ նախ քան զա̃մ հաւանութբ̃ գրատիա- նոսի յետս դարձուցանել զա̃մ ուղղափառ եպ̃սն աքսորեալս 'ի վաղեսէ․ ը̃ որս և զմեծն ներսէս․ զոր բերեալ 'ի թգ̃րական քղ̃քն 'ի կոստանդնուպօլիս՝ ունէր 'ի պատ- ուի․ ոչ̃ և առ ա̃մ հոլիճս եկեղեցւոյ սէր և հպատակութի մեծ ցուցանէր, ունելով

զնա

զնմա առ եռեղակալս իւր, և զանձն իւր ծառայ նորա ։ Բայց նեղեալ վտանգայր յոյժ է պառակտումն եկեղեցեաց յերեսաց բազմագլխի հերձուածոց ժամանակին, առաւելագոյն յարիանոսաց ․ և խորհէր հնարս ուղղութեան և բարեկարգութեան ։

Ապա յառաջնում ամի անդ Թագաւորութեան իւրոյ յաղթութիւն մեծ արարեալ ընդդէմ սկիւթացւոց՝ իբրև դարձ առնէր 'ի կոստանդնուպօլիս, հասեալ 'ի Թեսաղոնիկէ քաղաք Մակեդովնիոյ՝ հիւանդացաւ անդ յամի ․ 380 ․ և տեսեալ զանձին վտանգ՝ կոչեաց փութանակի զուղղափառ եպիսկոպոս քաղաքին, որում անուն էր աքիւղաս կամ աքողիոս՝ այր երևելի 'ի կեսարիոյ կապադովկացւոց և ծանօթ մեծին բարսղի ․ և խնդրեաց 'ի նմանէ զսուրբ մկրտութիւն, զոր չև էր ցայնժամ ընկալեալ ըստ դժպատեհ սովորութեան բազմաց 'ի ժամանակին, զի 'ի վերջին աւուրս ձգէին զդեղն փրկութեան ։ Եւ իբրև մկրտեցաւ, ոչ յետ բազում աւուրց ստացաւ զկատարեալ առողջութիւն ․ և գրեաց անդէն հրովարտակ ընդ ամենայն տէրութիւն իւր, զի նիկիական հաւատք քարոզեսցին յամենայն տեղիս, և նոքա միայն ուղղափառ կոչեսցին՝ որք զնոյն ունիցին հաւատս ․ իսկ օտարացեալքն 'ի նմանէ՝ հերետիկոս ձայնեսցին, և մի անուանեսցին եկեղեցի ։

Յետ այսորիկ դարձ արար 'ի Թագաւորեալ քաղաքն ․ ուր ընդ առաջ ելեալ արտաքոյ քաղաքին՝ ընկալաւ զնա փառօք սուրբն գրիգոր աստուածաբան, որ այն ինչ ընտրեալ էր յաթոռ պատրիար-

գութե

դուէ կոստանդնուպօլսոյ 'ի մի ուղղափառ-
ռաց դասուն . և ածասէր Թգրն մեծապէս
պատիւ ցուցեալ սբյ հայրապետին՝ խորհր-
դով նր ձեռն եարկ մաքրել զեկղքն յարիա-
նոսաց , վերստին հրաման հանեալ , զի որք
ընակել կամին 'ի Թգրեւ քղքի , զնիկիայն
կալցին հւտս . ապա թէ ոչ՝ 'ի բաց մեկնես-
ցին . յայնժամ ելեալ գնացին ընդմք՝ հան-
դերձ եպսօք , որոց կալեալ էր զեկեղեցիս
'ի քառասուն ամաց հետէ արիոսի աղանդովն.
և 'ի տեղի նց կարգեցան ուղղափառք : Եւ
մի ամի այսոցիկ ընդ վտանգս կրեցին յա-
րիանոսաց Թէոդոս Թգրն և գրիգոր ածա-
բանն . և տակաւին մնացին ևս 'ի քաղաքին
բզիք 'ի հոգեմարտից համախոհիցն մակե-
դոնի . նոյնպէս և եւնոմեանք և ապողինա-
րիսք . վսյ խորհեցաւ բարեպաշտ կայսրն
ժողով մեծ առնել եպսաց , և ձգել զմո-
լորեալսն 'ի ճշմարտութեն ճպհ . միանգա-
մայն ցանկայր 'ի ձեռն ժողովոյ դադարեցու-
ցանել զվէճս , որ 'ի մէջ հովուաց մի թե-
մից և աստիճանաց . եւս առաւել մի աթո-
ռոյն կոստանդնուպօլսոյ , ուր մուծեալ էր
ոմանց զմաքսիմոս ոմն անարժան՝ 'ի տեղի
ածաբանին :

Սո այսր ամի երկ սբ ժողովն կոստանդնու-
պօլսոյ 'ի հարիւր և յիսուն հայրապետաց՝
յամի տն 381 . յորս երևելի էր սբն մելե-
տոս հայրապետ անտիոքայ : Եւ 'ի սկզբան
անդ՝ 'ի ժողովիլ եպսաց , և 'ի գալ զառա-
ջինն 'ի պալատն արքունի յողջոյն ինքնա-

կա-

կալի, պատուիրեաց արքայ՝ զի մի ոք յայտ-
նեսցէ նմա, թէ ո՞ է 'ի նմա մեղուսս անուն
պատրիարգ անտիոքայ. զի ես ինքնին թե-
րեւս ծանեայց ասէ զնա. վն զի հնազ յու-
շի ունէր՝ զոր եւեսն 'ի տեսլեան յոչ քան
զթղթբերլ իւր ։ Իսկ իբրեւ հայեցաւ շուրջ զա-
մենեքումբք, խոկ եւ խոկ ծանեաւ զերանե-
լին զմեղուսս 'ի կերպարանաց անտի նր՝ յոր
եւ նման տեսլեանն. եւ նոյնժամայն ընթա-
ցեալ ընդառաջ՝ անկաւ զպարանոցաւ հայրա-
պետին, եւ համբուրէր անյագ փափաքմամբ
զաջ նր սբ, եւ զլանջս եւ զաչս. եւ պատմէր
նմ, եթէ ո՞ք եւեւս զնա յառաջագոյն տես-
լեամբ, եւ պսակեցաւ 'ի ձեռաց նորա ։ Իսկ
իբրեւ սկիզբն եղեւ ժողովոյն, հիմնադացաւ
երանելին մեղուսս՝ որ էր այր ծեր, եւ փո-
խեցաւ առ ած. զոր եւ արձանական ճառիւ
ներբողեցին յատենի անդ ոմանք 'ի հարց ։
Ապա՝ յայս ժողով հաստատեցաւ նիկիական
հաւատք, եւ հերքեցաւ մոլորուն մակեդո-
նեանց հոգեմարտից. մերժեցաւ յաթոռոյն
կոստանդնուպօլսոյ մաքսիմոս աղեքսանդ-
րացի՝ հետեւող շնական ասացեալ աղանդոյ
փիլիսոփայից. եւ 'ի հրաժարել յայնմ պատ-
ուոյ նաեւ ածաբանին գրիգորի վն յաչաղ-
կոտաց ոմանց, կարգեցաւ պատրիարգ տեղ-
ւոյն նեքտարիոս կոստանդնուպօլսեցի. եւ
ուրախ եղեւ մեծն թէոդոս ընդ կատարումն
կարեւոր ժողովոյն, եւ արձակեաց պատուով
զհարս յիւրաքանչիւր տեղիս, ընդ որս եւ
զսբն ներսէս 'ի հայս ։

Յետ

Յետ այսորիկ դարձեալ ոչ դադարէր բարե-պաշտ արքայն ՚ի ձեռն առանձին ժողովոց հնարս հնարել վասն շահելոյ զեմպունս պա-ռակտեալս յեկեղեցւոյ ուղղափառաց՝ տա-լով քննել զխնդիր միոյ զդաւանութիւն ձեռա-գրով իւրաքանչիւրոց, և ստէպ աղօթս առ-նելով առ Ած վասն կարգաւորութեան եկեղեցւոյ. որով շահեցաւ իսկ զբազումս, և զայլսն յանձ-նեաց եա ՚ի բաց որոշել, զի մի դատանիցեն գայլք ՚ի մէջ քրիստոնէական հօտին. յորս և զա-նօրէնն Եւնոմիոս հերձուածապետ արտա-սահմանեաց ՚ի մետաղս. որ յաքսորանս անդ վճարեցաւ ՚ի կենաց: Իսկ զայնոսիկ՝ որք ջատագովն էին ուղղափառութեան, մեծապէս սի-րով պատուէր, և զխնձանելոյն վասն խոստո-վանութեան հաւատոյ՝ արժանաւոր կարգօք մե-ծարէր: Նա և վասն ՚ի նմին ժամանակի եա բերել յանկիւրիոյ ՚ի կոստանդնուպօլիս զմար-մին սրբոյն պօղոսի խոստովանողի, որ աքսոր-եալն էր ՚ի կուկիսոն փոքուն հայոց, և նա-հատակեալ առ կոստանդեաւ արքայիւ յա-րիանոսաց. զոր մեծաշուք փառօք ընկալեալ հանգոյց ՚ի վկայարանի, որ յանուն նորա կոչեցաւ:

Յայսու ժամու յամի Տն 383, կնքնակալն Թէոդոս ի օրինի Թէփրայ դահակից իւր ա-րար զերէց որդին զԱրկադիոս, որ էր յայն-ժամ իբր վեց ամաց. այլ կամեցեալ քաջ մարզել զնա ՚ի բարեպաշտութեան և յիմաս-տութեան՝ խնդրեաց ՚ի Գրատիանոսէ հռոմէից արքայէն առաքել նմա իմաստուն զոք՝ դաս-

տիա-

տիարակ որդւոյ իւրում. և նա 'ի ձեռն դա-
մասոսի պապին ընտրեալ յղեաց զարսե-
նիոս սարկաւագ եկեղեցւոյն հռոմայեցւոց
(այն՝ որ յառաջն էր իշխան փառաւոր, և յե-
տոյ եղև անապատական սքանչելի, կոչե-
ցեալ հայրն արսէն) ։ Որդ՝ սմա յանձն ա-
րար Թէոդոս զորդի իւր՝ ասելով, այսուհե-
տև դու ես դորա հայր՝ քան ես ։ Եւ եղև 'ի
միում յաւուրց եկեալ Թէոդոսի 'ի տես դաս-
տիարակութեան որդւոյն, ետես՝ զի արսէն յո-
տին կայր, և մանուկն արկադ զարդարեալ
արքունի պսակաւ՝ բազմեալ էր շքով և այնպէս
դաս առնոյր ։ Զայրացաւ հայրն, և ասէ.
զի՞ է՝ զի աշակերտն նստի, և վարդապետն յոտին
կայ ։ Իսկ արսէն առնէր պատասխանի. մի ինչ դըժ-
ուարեսցի տէր իմ արքայ. զի անմարթ էր ինձ
նստիլ և այնպէս ուսուցանել զորդի ինքնա-
կալի՝ զաթոռակից հօր իւրոյ ։ Յայնժամ
ձգեալ Թէոդոսի զձեռն՝ 'ի բաց իլեաց զպը-
սակն 'ի գլխոյ արկադեայ, և հրամայեաց
նմա բացաւ գլխով կալ առաջի ուսուցչին. և
զարսէն բազմադատեալ նստոյց յաթոռ. մի
զի ասէ՝ յայնժամ արժանի լինի ինքնակա-
լութեան որդին իմ, եթէ զոյգ ընդ իմաստից գի-
տութեան կրթեսցի և 'ի վարս աստուածպաշտութեան և
յընտիր քաղաքավարութեան ։ Այսորինակ դաս-
տիարակեցաւ յետոյ և կրտսեր որդի Թէո-
դոսի ոնորիոս, որ յայնժամ էր մանուկ դե-
ռածին ։

Եւ եղև յետ այսորիկ միւսանգամ յառնել
հերետիկոսաց 'ի Թրակական քաղաքին ընդ ուղղա-
փառս

փառս և է այլափառս , որք էին յարխանոսաց և 'ի պէնկս հերձուածոց . բայց սմանք 'ի սոսա եպիսկոպոսաց անտի նոցա պատճառանօք դեգերեալ յայտնի և անյայտ 'ի սահմանս բիւզանդիոյ , և առ սակաւ սակաւ վերստին մուտ գտեալ 'ի թագաւորեալ քաղաքն , սկսան ժողովս առնել , և վիճել ընդ ուղղափառս . միանգամայն և խորհէին հաւանեցուցանել զարքայ կեղծաւորելի հնարիւք , զի թոյլ տացէ նոցա ունել առանձին եկեղեցի , և կալ 'ի խաղաղութեան . վասն որոյ օր ըստ օրէ յաճախէին եպիսկոպոսունք արխանոսաց բանիւ և գրով աղաչանս մատուցանել ինքնակալին : Իսկ բարեպաշտն թէոդոս թէպէտև ոչ զիջաւ կամաց նոցա , բայց չկամեցաւ ևս բռնի վարել կամ հալածել զնոսա՝ վասն առաւել հլութեան և հնազանդութեան իւրոյ , զոր ունէր եկեղեցականացն կարգաւորաց . նմին իրի խորհէր սիրով խօսել ընդ նոսա , և հրաման տայր առանձին ժողովով վճարել զիրսն :

Զայն տեսեալ ուղղափառ եպիսկոպոսաց և սրբ. արանց՝ խիթային միանգամ զօրանալ արխանոսաց . վասն որոյ և ինքեանք սաստէպ կանխէին առ կայսրն , զի մի իւիք իրօք տացէ տեղի չարափառաց : Ընդ որս յանդիման եղև կայսեր յաւուր միում և սուրբն ամփիլոքիոս եպիսկոպոս իկոնիոյ՝ աշակերտ բարսղի կեսարացւոյ (5) . և յորժամ այլք յեպիսկոպոսաց երկիր պագին արքայի , և գահակցի նորա արկադեայ արքայորդւոյ՝ բազմելոյ առ հօր իւրում , ամփիլոքիոս ոչ զարքայն ողջունեաց օրինօք . իսկ

զորդին նր ոչ նոյնպէս․ մանաւանդ թէ մա-
տամբն մերձեցեալ 'ի նա՝ նեղէր զմանուկն
խրբև ընդ խաղս : Ո՛չ որ թուեցաւ բանն
յաչս Թէոդոսի, և ասէ ցեպսն․ օրհնեալ և
ողջունեալ հայր որ և զթդրեալ որդիս իմ :
Ասէ ցնա եպսն․ դու բաւական ես մեզ թա-
գաւոր․ զքա ոչ պատուեմք, բայց թէ ընդ
ծառայութ արքայի : Ընդ այս առաւել ևս
ցասուցեալ Թէոդոսի՝ ակնարկեաց հանել
զայրն յերեսաց իւրոց : Յայնժամ ասէ ցնա
ամփիլոքիոս․ արդարացի է ցասումն քո ինք-
նակալդ բարեպաշտ․ այլ 'ի միտ առ, զի և
հայրն երկնաւոր ոչ զմին օրինակի շարժի 'ի
բարկութի՝ տեսանելով զորդի իւր միածին
անպատուեալ 'ի չարափառաց․ զի թէ դու
մանկանցուդ զանպատուութի որդւոյ քո
ոչ տանիս, և զհաւասարիլ նորա ընդ ծնդս,
իսկ անմահն ած և բարձրեալն ամենակալ՝
զմիածնին իւրոյ զարարած ասելն տանիցէ՞
երբէք : Զայն լուեալ Թէոդոսի՝ սքանչա-
ցաւ և զահի հարաւ ընդ բանս եպսին․ և
խնդրեալ 'ի նմէ զթողութի՝ այնուհետև ա-
ռաւել կալաւ զգուշութի, և 'ի բաց վարեաց
զամ արիանոսս և զհամախոհս նց 'ի քաղա-
քէն և 'ի սահմանաց նորին․ և արգել սաս-
տիկ հրամանաւ, զի մի ոք վիճաբան լիցի 'ի
վր խորին խորհրդոց ածուն առաջի ռամ-
կին 'ի կործանումն ազգաց :

Նաև էր կին Թէոդոսի՝ մայր արկադեայ և
ոնորիոսի՝ բարեպաշտ դշխոյն փլակիլէ․
որ իւրով առաքինազարդ վարուքն՝ և մխա-

սիրովն առ աղքատս և հիւանդս, օրինակ բարի լինէր առն իւրում․ քանզի անձամբ սպասաւորէր ցաւագնոտաց՝ շրջելով 'ի հիւանդանոցս, և հոգալով զպէտս նոցա․ մինչև ձեռօք իւրովք ջամբել և զկերակուր և զըմպելի նոցա, և իբրև զմի յաղախնայց յանարգ գործս ծառայել նոցա․ և այսպիսի գովելի քաղաքավարութեամբ փոխեցաւ առ Տէր յամի 385․ և սուգ մեծ եղև բարեպաշտին Թէոդոսի, և որդւոց նորա ։

Իսկ իբրև 'ի մէջ անցին ամք երեք, (յամի Տեառն, 388,) ըմբոստացեալ բնակչաց Անտիոք քաղաքի ընդ ծանրութիւն արքունի հարկաց՝ որ 'ի պէտս պատերազմաց յաճախելոց յամենայն կողմանց, յարուցին աղմուկ շփոթի, և արարին անկարգութիւնս ոչ սակաւ․ մանաւանդ խառնիճաղանճ ամբոխն․ որք 'ի թըշնամանս Թէոդոսին՝ 'ի վայր ընկեցին զպղնձի պատկեր Փղակիղայ թագուհւոյն զկանգնեալն յերևելի տեղւոջ, և զետնաքարշ արարին նախատանօք ընդ հրապարակս ։ Իբրև լուաւ կայսրն զյանդգնութիւն նոցա, լի եղև բարկութեամբ․ և սպառնացաւ 'ի սուր սուսերի մաշել զնոսա․ էառ և զպատիւ քաղաքին Անտիոքացւոց՝ ոչ ևս կոչել նմա մայր քաղաքաց, և ետ զայն Լաւդիկ քաղաքին՝ որ և Լաւոդիկէ ։

Բայց իշխանք քաղաքին Անտիոքայ կամեցեալ հաճել զմիտս կայսեր՝ կալան և սպանին զգլխաւորս ապստամբաց․ և այլք 'ի զօրականէն սուսերամերկ յարձակեալ 'ի մէջ

քենաց-

քղքացւոց՝ հարկն զամանս 'ի նցէ ։ Մինչև
լուեալ էր Թէոդոսի զայս ամ, առաքեաց
զերկուս յերևելի մագիստրոսաց իւրոց՝ ո-
րոց անուանք էին Ելլեբիկոս և կեսարիոս ,
ահագին սպառնալեօք 'ի վր բնակչացն ան-
տիոքայ . և եղև 'ի մտանել նոցա 'ի քղքն՝
խուճապեալ տագնապէին անտիոքացիք առ-
հասարակ ։ Եւ էին աւուրք քառասնորդաց .
յորս սքանչելին յովհաննէս՝ նորընծայ քա-
հանայ ընտրեալ , որ յետոյ ոսկեբերան կո-
չեցաւ , քարոզէր զօր ամ յեկեղեցւոջ ան-
տիոքացւոց , և յանդիմանէր զժղվն վս
չարեացն զոր գործեցին . միանգամայն խրա-
տէր կարդալ աղօթիւք առ ած , զի ցածու-
ցէ զբարկութի թգրին և ծառայից նորա ։
Զնոյն առնէր և փլաբիանոս պատրիարգ
քղքին . որ և զանձն 'ի վր եդեալ հօտին՝
եւ գնաց յոտս ինքնակալին Թէոդոսի , որ էր
յայնժամ բանակեալ ուրեք ընդդէմ Թէնա-
մեայ , ակնունելով հաշտեցուցանել զերեսս
նորա ։ Գործակից գտան ջանից նց և միայ-
նակեացք անապատի՝ բնակեալք առ լեռ-
նատամբն անտիոքայ . քանզի իջեալ 'ի քա-
ղաքն՝ աղերս արկանէին առաջի ծառայիցն
Թէոդոսի խնայել 'ի ժղվրդն ։
Եւ էր յայնժամ 'ի մէջ միայնակեցաց՝ ծեր
ամն ոք՝ ապրողն կամ Մակեդոն անուն . սա
հանդիպեալ 'ի ձիհի երկոցունց մագիստրո-
սաց , որք գնային հեծեալք յերիվարս , կա-
լաւ զհանդերձէ միոյն 'ի նցէ , և հրամայ-
եաց նց իջանել 'ի վայր . և 'ի դժուարել նց

ը̃ այն՝ ազդ արարին այլք 'ի մերձակայից, թէ այր ա̃յ է ծերունին այն, լուարուք բանից նորա: Յայնժամ իջեալ նոցա յերկիւրայ՝ երկիրպագելն ծերունւոյն. և նա յետ խրատելոյ զնոսա՝ երթալ և զիջուցանել զցասումն արքային, ետ գրով տանել առ թագաւորն զնոյն օրինակ բանից. Գիտացէ՛ր (ասէ) ով թագաւոր, զի մեք զօրհանապազ անարգեմք զպատկերն ա̃յ զհողեխ մեր 'ի մարմինս մեղօք, և զմ̃ծ գլխովին պատուիրանազանցութ̃բ մերով. և դու ոչ ցասնիս և ոչ բարկանաս ը̃ այդ. իսկ վ̃ս անարգանաց պղնձի պատկերի թագուհւոյն՝ երբեք քոյին պատկերի՝ ցասնուս, և զպատկերս ա̃յ զինչ սպանանես. զայդ անգիտանաս, որ զպղնձի պատկեր շատ կարես առնել, այլ մ̃դ պատկեր ա̃յ և ոչ մի. զի և ոչ հեր մի 'ի գլխոյ կարես սպիտակ առնել կամ թուխ:

Եւ լուեալ մեծին թէոդոսի զբանս ս̃բյ ծերոյն, ը̃ նմին և զաղերս փիլաքիանոսի հայրապետին, պատկառեաց և ցածեաւ 'ի սրտմտութ̃էն, և հաշտեցաւ ընդ քաղաքին. և յարձակեալն զփիլաքիանոս խաղաղութ̃բ 'ի տեղի իւր՝ յղեաց յառաջոյ նորա սուրհանդակս՝ աւետաւորել ժ̃ղվրդեան զհաշտութ̃ն. զի մի՛ յերկարեսցին վարանք նոցա: Զայս ա̃մ տեսեալ անտիոքացւոց՝ լցան ուրախութ̃բ, և դարձաւ սուգ ն̃ց 'ի տօն ցնծութ̃ե. որոյ վ̃ս և բերանն ոսկի՝ երանելին յովհ̃ան՝ բազում գովու̃թս խօսեցաւ 'ի քա-

բո

րոզի 'ի վերայ մարդասիրութեան քննասէր թա-
գաւորին ։

Յետ այսորիկ խաղաց պատերազմաւ Թէոդոս 'ի վերայ Մաքսիմոսի բռնաւորի բրիտանացւոյ, որոյ սպանեալ էր դաւով զինքնակալն Գրատիանոս, և բռնակալեալ թագաւորել ընդ նորա յարեւմուտս ։ Որում պատահեալ քաջին Թէոդոսի 'ի սահմանս արեւմտից՝ երկիցս և երիցս եհար վանեաց զգունդս նորա առաջի իւր, և նկուն արար խուսա․ մինչև յանհընարս մտեալ միաբանելոյ ընդ ապստամբին՝ կալեալ կապեցին զՄաքսիմոս, և ետուն 'ի ձեռս Թէոդոսի․ և այնպէս դիւրագոյն 'ի գլուխ տարաւ արքայ զկատարեալ յաղթութիւն, ըստ յառաջագոյն գուշակելոյ նմա սրբոյ միայնակեցին Յոհաննու եգիպտացւոյ՝ առն գիտնաւորի։ Այլ իբրև կայուցաւ Մաքսիմոս կապանօք առաջի Թէոդոսի, տեսեալ կայսերն զողորմ տեսիլ կերպարանաց նորա, հայեցաւ 'ի նա աչօք գթութեան, և սկսաւ քաղցրութեամբ խօսել ընդ նմա․ յայնժամ փութացեալ արքունի զօրաց՝ 'ի բաց կորզեցին զբռնաւորն յաչաց արքային, և հարին զկառափն նորա․ զի մի տացի տեղի ներողութեան ։ Ապա գնացեալ Թէոդոսի ընդ Վաղենտիանոսի կայսեր 'ի Հռովմ՝ հաստատեաց զնա յաթոռ եղբօր նորա Գրատիանոսի․ և յետ հանդիսի ուրախութեան՝ կարգաւորեալ զանկարգ սովորութիւնս զառ 'ի հեթանոսութենէ մնացեալս 'ի քաղաքի անդ, դարձաւ խաղաղութեամբ 'ի Կոստանդնուպօլիս ։

Ընդ այն ժամանակս՝ յամի տեառն 390, եղև խռովու-

թ̄ի մեծ 'ի Թեսաղոնիկ ք̄ղքի․ ուր սպանին ք̄ղքացիքն զԲոտերիկոս իշխան զօրաց Իլիւրիկեցւոց, և զոմանս 'ի մագիստրոսաց քարկոծ արարին [6] ։ Իբրև եհաս բանն առ ինքնակալն Թէոդոս՝ յաւելուածով չարախօսութեանց 'ի քսու արանց, վասն 'ի սպանմանէ բարկութե̄ն՝ արձակեաց զօրս 'ի վ̄ր Թեսաղոնիկեցւոց․ և ն̄ք դաւաճանաբար 'ի վ̄ր յարձակեալ մեծի և փոքու, արանց և կանանց, ծերոց և տղայոց, եկաց և բնակաց, առանց խտրելոյ զյանցաւորս և զանմեղս, տապաստ արկին է̄ ք̄ղքամէջն ոգիս իբրև եօթն հազար, և զես բ̄ղն՝ վիրաւորս և անպիտանս կացուցին․ վ̄յ ոմանք դնեն զթիւ կոտորելոց՝ հնգետասան հազար․ և նստաւ 'ի սուգ քաղաքն ա̄մ ։

Իսկ եղև զկնի սակաւուց գնալ Թէոդոսի 'ի Միդուլէն ք̄ղք իտալիոյ (որ և Մեդիոլան, կամ Միլան)․ և կամէր ը̄ստ սովորութե̄ մտանել յեկեղեցի․ յայնժամ ել ը̄դդէմ ն̄ր քաջ հովիւն և այրն ա̄յ Ամբրոսիոս, որ եպս էր ք̄ղքին․ և բուռն հարեալ զծիրանեաց արքային՝ կասեցոյց զնա արտաքոյ սրահի տաճարին, և ոչ թողացոյց կոխել զյատակ տանն ա̄յ, ասելով․ Ո՞ դիմե՞ս դա այր արեան արբու․ ո՞չ ամաչես արեամբ շաղախեալդ մտանել 'ի տաճար ա̄ն, և կոխել զգաւիթս ս̄բ եկեղեցւոյ․ եթէ ո՞չ գիտես զանօրէնութիւն զոր գործեցեր, կամ թէ արքունի շուքդ կուրացոյց զաչս հոգւոյ քո՝ հնայել յերկինս 'ի վեր, և տեսանել զի վերուստ դա-

տաս-

տաստանս արդարադատն Աստուծոյ ․ և որո՞վ ակամբ
իշխեցես հայել 'ի տաճար սուրբ Տեառն, և ո՞չ
համբարձցես զձեռս յաղօթս՝ զմխեալն յա-
րիւն անմեղաց ․ Կ զիա՞րդ ընկալցիս պղծեալ
ձեռօք զպատուական մարմինն Տեառն, և ի՞բր
մերձեցուցես 'ի շրթունս քո զարիւն որդ-
ւոյն Աստուծոյ, որ զայնչափ արիւն արդար հեղեր
'ի ցասումն սրտմտութեան քո ։ Դարձիր յետս՝
դարձիր, և տուր քեզ կապանս՝ զոր տայ քեզ
Աստուած բանիւ բերանոյ իւրոյ ․ մինչև առողջա-
ցիս հոգւով 'ի ձեռն երկնաւոր բժշկին 'ի
խղճմտութեան վիրացդ ։ Սարսեցաւ թագաւորն ընդ
հրաբուղխ բանս բերանոյ առն Աստուծոյ ․ և զամօ-
թի հարաւ յոյժ ․ մինչև գլխակորեալ դար-
ձաւ ընդ կրունկն դառն արտասուօք և հե-
ծեծանօք ․ և ասէր ․ հնազանդ եմ Աստուածադիր
հրամանաց քոց ով սուրբ հայրապետ ․ միայն
թէ տացի ինձ տեղի ապաշխարութեան ։ Յայն-
ժամ սքանչացան ամենեքեան՝ որք անդ կային ․
և ոչ գիտէին՝ թէ ընդ ո՞ր առաւել զարմա-
ցին ․ ընդ աներկիւղ համարձակութիւն արդեօք
սուրբ հայրապետին, եթէ ընդ խոնարհական
հպատակութիւն Աստուածասէր թագաւորին ։

Նա եղև յետ բանիցս այսոցիկ՝ երբև ամիսք
ութ 'ի վերայ անցին, եհաս օր տօնի հրաշա-
փառ ծննդեանն Քրիստոսի ․ և յորժամ բազմութիւն
հաւատացելոց խուռն ընթանային յեկեղե-
ցի Աստուծոյ, արքայն Թէոդոս նստեալ 'ի պալա-
տան՝ լայր դառնապէս յառանձին սենեկի ։
Նա 'ի մտանել առ նա Ռուփինոսի մագիստ-
րոսի՝ տեսեալ զթագաւորն յոլով արտասուաց,

ասէ ցնա . ընդէ՞ր լաս տէր իմ արքայ :
Պինի եւ Թ̃գրն հառաչելով 'ի խորոց սրտին և հեկեկալով . զի՞ հարցանես զգառանցեն ոգիս՝ իբրև անդխտակ անքերելի ցաւոցս , զի ահա ծ̃յք իմ և մուրացիկք երկրի աղքատք են և արձակք յ̃ամ տեղիս . և ես Թ̃գրս կապեալ կամ յերկինս և յերկրի . ք̃զի քաջ գիտեմ զտ̃րունական հրամանն , թէ զոր կապիցէք յերկրի՝ եղիցի կապեալ յերկինս . վ̃յ և զդրունս երկնից փակեալ ինձ գտանեմ , ո̃ղ և յերկրի զդուռն տանն տ̃յ . այսօր տեսանեմ զ̃ամ ոք մտեն 'ի տուն տ̃ն , որք վայելեն յերկնաւոր պարգևաց տանիս , և զիս միայն զրկեալ 'ի շնորհացն տ̃յ :
Ասէ ռուփինոս . ընթացայց արքայ փութանակի առ հայրապետն , և երթեալ աղաչեմ զնա վ̃ քո , զի լուծցէ 'ի կապանացդ . ո՞չ ապաքէն այս ութեր̃դ ամիս է ապաշխարութեդ : Ասէ Թ̃գրն . ես ոչ իմամ 'ի նմ̃ թէ լսէ քեզ , կի̃ աչառէ երեսաց քոց և արհամարհէ զօրէնս տ̃յ իւրոյ , եթէ չև լիցէ լցեալ ապաշխարանաց ժմկ . վ̃ զի ամբողիոս ոչ ակնածէ 'ի ծիրանեաց երկրաւոր արքայի , այլ՝ երկնաւոր Թ̃գրին է ծ̃ռյ հաւատարիմ : Բայց ռուփինոսի վստահացեալ համձեալ զհայրապետն՝ յարուցեալ չոքաւ առ նա վ̃ վղկի . և Թ̃գրն ինքնին յուղի անկաւ զկնի նորա , զի թերևս ստուգեսցին բանք ռուփինոսի :
Իսկ եպ̃ն իբրև ետես զռուփինոս , և իմացաւ զպատճառս գալստեան նր̃ , ասէ . յոր-

գործո՛ց չարեաց և խրատատո՛ւք անօրէնութեան յո՞ դիմեալ գայք 'ի բարեխօսել, ուր և դուք գլխովին կցորդ էք մեղաց նորա ։ Յայնժամ անկաւ ռուփինոս լալագին յոտս եպիսկոպոսին, և ասէ․ ահա թագաւորն գայ յոտս քո՝ բարեխօսութեան զխնդ՟ անձնիս ։ Իսկ սքանչելին ամբրոսիոս վառեալ աստուածային նախանձու՝ ետ պատասխանի, և ասէ․ ասեմ քեզ ռուփինէ, ո՛չ իշխեմ առնում յանձն ընդունել զնա ընդ յարկաւ տանն Աստուծոյ, այլ՝ 'ի բաց վարեմ 'ի գաւթաց տաճարիս, մինչև տեսից զնշանակ կատարեալ ապաշխարողի․ ապա եթէ զինքնակալութիւն 'ի բռնակալութիւն փոխելով՝ բռնանալ կամիցի և սպանանել զիս իբր զայլսն, պատրաստ եմ յօժարութեամբ 'ի մահ․ այլ զարեանարբուն յեկեղեցիս ոչ թողից ։ Յայնժամ ռուփինոս արձակեաց փութապէս արս ընդառաջ արքային՝ ասել․ մի՛ 'ի զուր աշխատ լինիր գալ այդր, հանդարտեա՛ց 'ի պալատանդ․ զի ոչ լսէ քեզ եպիսկոպոսն ։ Իբրև լուաւ զայս Թէոդոս զճ՟պհայն, ասէ․ ո՛չ այդպէս, ես ինքնին երթայց առ հովուի՛ն իմ և տեսուչ հոգւոյ իմոյ․ ես գնամ առ նա, և առնում 'ի նմանէ զարժանի զնախատինս յանցանացս իմոց ։

Ուր հասեալ 'ի սրահս եկեղեցւոյն՝ ոչ եմուտ 'ի ներքս թագաւորն, այլ կայր արտաքոյ դրանն, և գոչայր բարձր ձայնիւ՝ խնդրելով զարձակումն 'ի կապանաց ։ Իսկ սուրբ հայրապետն՝ որ նստեալ էր յատենի եկեղեցւոյն, ել արտաքս 'ի ձայն թագաւորին, և ասէ ցնա․

ցնա . ամբարտաւանե՛ս յանդգնե՛ս , և իշ-
խես բանի մտանել յեկեղեցի այ , և ատ-
տոն կոխել զօրէնս ան : Ասէ Թէդրն . ոչ
հայր սբ , առանց քո կամացդ ոչինչ առնեմ .
միայն արձակեա՛ զիս 'ի կապանաց մեղաց և
մեզ՝ աղաչեմ , և մի՛ փակեր ինձ ընդդէմ ըզ-
դուռն տաճարին , զոր եբաց ած ամ ապաշ-
խարողաց : Ասէ ամբրոսիոս . և դու զո՞ր ա-
պաշխարութի ցուցեր , զի տաց քեզ մտանել
զեկեղեցի այ . և զո՞ր դեղ ընկալար 'ի բը-
ժշկութէ կարեւէր խոցուածոցդ : Ասէ Թէդրն .
քո է ցուցանել զդեղն , և կազմել զսպեղա-
նիս վիրայն . և ինձ անկ է անդիմադարձ
կամօք զնոյն առնել . զպահս և զաղօթս
և զողորմութի՝ զոր պատուիրեսցես հայր , կա-
տարեցից զամ , այս ուխտ ամխս է . և զոր այլ
ինչ հրամայէ սրբութիդ , աւասիկ կամ առա-
ջի քո :

Յայնժամ ասէ ցնա սբ հայրապետն . բար-
կասիրտ ես և խիստ առ յանցուցեալն , և դի-
ւրակործան 'ի բանս զրպարտողաց՝ չարա-
խօսաց և քսողաց , և զիրաւունս դատսնի՝
Թեւադրութե ցասման ներքոյ արկանես . ո-
րով ոչ բանն , այլ բարկութե՛ն լինի վճռատու .
և արդ՝ գրեա՛ քո ձեռամբդ նոմոս արքունի՝
քննել զերիս աւուրս զչարախօսութի ամբաս-
տանողաց , որք դատախազեն առաջի քո .
և զյայտնի մահապարտս անդամ պահել
զաւուրս երեսուն կմ քառասուն (7) , մինչև
հարցափորձ լինիցի ամիր , և սիրտ քո պա-
ղաղեսցի և հանդարտեսցի . և յետ այն-
չափ

չափ աւուրց անցանելոյ՝ եթէ այլազգ 'ի վ՜ր
հասեր, մի՛ ծանր թուեսցի ունայնացուցա-
նել զառաջին հրամանն կամ զգատակնիք մա-
հուն՝ զոր գրեցեր. և զայս օրէնս պահեսցեն
հաստատութ՜ ամ՜ դատաւորք և իշխանք՝ որք
ը՜ ձեռամբ քո իցեն: Զայս ամ՜ իբրև լուաւ
արքայն Թէոդոս, զարմացաւ ընդ իմաստուն
խրատս ս՜բյ եպ՜սին, և առժամայն 'ի գործ
եդեալ մտադիւրութ՜ զպատուէր նորա՝ ետ
գրել հրովարտակս, և հաստատեաց ձեռա-
գրով իւրով՝ յղեաց առ ամ՜ դ՜տւրս: Իսկ ա-
պա արձակեաց եպ՜սն 'ի կապանաց զԹ՜րն,
և ետ հրաման մտանելոյ յեկեղեցին:
Յայնժամ եմուտ արքայ 'ի ներքս ահիւ և
դողութ՜, և անկեալ 'ի վ՜ր երեսաց իւրոց՝
Թանայր արտասուօք զյատակս տաճարին.
և յաղօթս կացեալ՝ զդաւթին արձակէր բար-
բառ. մերձեցաւ անձն իմ 'ի հող, ա՜ր կե-
ցո զիս ըստ բանի քում: Զայս ասէր, և
բաղխէր զկուրծս իւր, զձանկտէ հարկանէր,
և զհերս ձողէր, խնդրելով յա՜յ զթողուի:
Զոր տեսեալ բազմութ՜ ժողովրդեանն՝ ձայ-
նակից լինէին զորովանօք, և կական բար-
ձեալ լային դառնապ՜ ը՜ Թ՜րին:
Իսկ հաս ժամ ընծայաբերութ՜, յորում օրէն
էր հաւատացելոց մատուցանել ընծայս 'ի
սեղանն. յարուցեալ գնաց և Թէոդոս արքայ
մօտ 'ի բեմն, և մատուցեալ զնուէրս իւր՝
զկայ եաւ 'ի ներքսակողմն վանդակին 'ի
դասն, ո՜ր օրէնք էին Թ՜րաց 'ի Թ՜րեան
կոստանդնուպօլիս: Այլ անդէն միւսան-
դամ

գամ 'ի խոնարհութին նուաճեցայց զնա երա-
նելին ամբոխոս , յայտ արարեալ՝ թէ ոչ
ըստ կանոնաց էր այն սովորութին ունելոյ թագաւորին
նստարան ներքսագոյն քան զվանդակն . նմին
իրի իբրև յանդէտս հարցանէր զնա , զինչ
կամիս դու աստ : Նա յաւել արքայի , թէ
մնամ մինչև ընդունել զմեծայն խնդիրն , հրա-
մայեաց հայրապետն սարկաւագի իւրում՝
տալ նմա . ներքսակողմն՝ քահանայից է
սեպհական ով թագաւոր . իսկ ժողովրդականաց՝
մեծի և փոքու անհպելի կայ մնայ . մեզ լաւ
է քեզ հաւատարիլ ընդ ժողովրդեան ցածութե .
քղի ծիրանիդ արքունական՝ արքայ զքեզ
կացուցանէ , և ոչ քահանայ . թող զի պարտ
էր քեզ յետոյ քան զամ ժողովրդն կալ խոնար-
հագոյն , մինչև խապաւ սրբեսցիս . յիշեա
թէ որքան մարս անորդիս արարեր , և որ-
չափ հարս անդաւակ . որքան եղբարս՝ անեղ-
բայր , և քորս՝ անհարազատ :

Նա յայնմ ևս՝ սիրով խոնարհեցաւ հեզն
թէոդոս , յօժարութբ ընկալեալ զհրաման
եպսին . միայն զեկոյց նմ 'ի ձեռն սարկա-
ւագին , թէ ոչ յանդգնութբ ինչ փքացեալ
իշխեցի կալ 'ի ներքսակողմն վանդակին ,
այլ զոր գիտէի օրէնս 'ի կոստանդնուպոլիս՝
զնոյն և աստ նոյնպէս համարեցայ լինել .
բայց շնորհ ունիմ աստ ոք հայրապետիդ և
յաղագս խրատուս այսմիկ :

Նա զայս ասացեալ ել արտաքս թագաւորն խո-
նարհ միտօք և զուարթ դիմօք . և չոքաւ զյե-
տին տեղին կալաւ , և կայր յօժար կամօք

ընդ

ընդ ապաշխարօղսն ։ Այսքան էր ջերմ եւ երկիւղ թգրին առ ած , եւ սէր եւ հնազանդութիւն առ քհնյս նր ։ Եւ զայս կարգ բարեպաշտութեան զոր ուսաւ մեծն Թէոդոս 'ի մեծէն Ամբրոսիոսէ , անփոփոխ պահեաց եւ 'ի թագաւորական աթոռ իւր . զի իբրեւ դարձաւ 'ի կոստանդնուպօլիս , եւ դէպ եղեւ նմ յաւուր տօնախմբութե մատուցանել ընծայս յեկեղեցւոջ , եդեալ զայն 'ի վր սեղանոյ՝ իսկ եւ իսկ փութացաւ ել արտաքոյ ք զվանդակս ։ Նեկտարիոս պատրիարգ քղքին խռովեցաւ ը գործն , եւ անդ խօսեցեալ զպատճառն՝ ստիպէր աղաչելով զինքնակալն՝ ունել զիւր տեղի սովորական 'ի ներքսակողմն ։ Յայնժամ հառաչեաց երանելին Թէոդոս, եւ ասէ . հազիւ ուրեմն ուսայ՝ զինչ խտիր կայցէ ը քահանայ եւ ը արքայ , քզի եւ անգամ գտի զվրդպն ճշմարտութե . եւ զիարդ զոր գեղեցիկ վրդպեաց՝ անտես արարից . ուր զմի եւեթ Ամբրոսիոս տեսի՝ արժանի եպիսկոպոսական անուան ։

Այսչափ օգտեաց Թէոդոսի՝ ածային նախանձ քաջ հովուին . ուստի եւ յառակս եղեւ զկնի եկելոց իմաստնոց , եթէ դիւրամարթ էր գտանել Թէոդոսս՝ թէ գտանելն Ամբրոսիոսք . որոյ եւ հկտկնէ ճշմարտեալ . զի ուր ածասէր թգրք լինէին նմանօղք Թէոդոսի , դիւրաւ 'ի վեր երեւին եւ հովիւք քաջք հետեւօղք Ամբրոսիոսի ։ Բայց յաւուրց անտի Թէոդոսի եղեն օրէնք առ կայսերս հռոմոց , զի թգրն նստէր արտաքոյ վանդա-

կի

կի դասուն՝ իբրև ի մէջ ժողովրդեան և քա-
հանայից ։

Խնամակալու բարեպաշտ արքայն Թէոդոս և այլ բազմապատիկ բարեկարգութեանց 'ի շինութի եկեղեցւոյ , և ծաղկեցոյց ամ ուրեք զճշմարիտ ածպաշտութի , բնաջինջ բարձեալ զմնացուածս մեհենաց և հեթանոսական պաշտամանց 'ի տեղեաց տեղեաց ․ ուր յաւուրց անտի մեծին կոստանդիանոսի ուրեք ուրեք քանդեալ , և ուրեք լոկ փակեալ էին տունք կռոց , այլ արձանք նոցա կային ամբողջ ․ զորս անդրէն 'ի վեր եհան ուրացողն յուլիանոս ․ և որ զկնի եղեն կայսերք՝ միաբանգամ եատուն ծածկել ․ իսկ անօրէնն վաղէս թոյլ տուեալ էր՝ որոց կամիցին պաշտել զհեթանոսութի ․ մինչև ածասէրն Թէոդոս խոյառ խախանեաց և անհետ արար 'ի Թիւրութէ իւրմէ զհեթանոսական պաշտօն ։

Իսկ եւգինէոս ոմն բռնաւոր յարևմուտս , որ 'ի վերին երեսս դարձեալ էր 'ի կռապաշտութէ 'ի քրիստոնէութի՝ առ ստանալոյ իշխանութի 'ի կայսերաց , օգնական իւր գտեալ արս ստամբակս՝ սպան դաւով զվաղենտինիանոս կայսր մանկահասակ , և զբռնն 'ի հեթանոսաց համամիտ իւր ունելով՝ զօրացաւ յոյժ ․ և կացոյց իւր զօրագլուխս 'ի հեթանոսաց անտի ․ որք տային բերել նմ պատգամս սուտս 'ի կռոց իւրեանց՝ ոմ թէ տիրել նմ համօրէն ինքնակալութե ։ Յայնժամ աճապարեաց մեծն Թէոդոս՝ միաբանգամ խաղալ 'ի կողմն արևմտից , հարցեալ խնդ-

'ի

'ի յովհաննէ միայնակեցէ եգիպտացւոյ՝ որ ունէր զշնորհս մարգարէութեան ․ և ընկալաւ պատասխանի , թէ ոչ անաշխատ յաղթող լինիցիս ընդ առաջնումն նուագի , այլ՝ բազում ճգամբք և վտանգօք զօրաց քոց ։ Այլ նա յետ ապաւինեալ՝ վառեցաւ պատրաստեցաւ 'ի պատերազմ՝ առեալ պահօք և աղօթիւք՝ քան զինուք և զարդուք ․ և չու արար աներկիւղ ։ Իսկ մեկնեալ 'ի բիւզանդիոյ՝ իբր եօթն մղոնաւ , և հասեալ 'ի վկայարան սրբոյն յովհաննու մկրտչի՝ զոր ինքն իսկ շինեալ էր , և հանգուցեալ անդ զպատուական գլուխ նորա , եկաց յաղօթս , և խնդրեաց 'ի տեառնէ բարեխօսութեամբ սրբոյ կարապետին զյաջողումն առաջիկայ մարտին ։ (8)

Իբրև եհաս Թէոդոս 'ի սահմանս գաղղիոյ , էառ զլուր անթիւ բազմութեան թշնամեաց՝ որք հեթանոսական օրինօք պատրաստեալ էին 'ի պատերազմ , կրելով առաջի բանակին զարձանն վահագնի որ հերակլեայ ․ և ինքն անվեհեր սրտիւ ճակատեցոյց զզօրս իւր ընդդէմ գնդի նոցա ։ Իսկ իբրև ժամ եղև պատերազմի , ինքնին Թէոդոս Թագաւորն նախադրաւ շահատակեալ՝ մեծամեծ նախճիրս գործէր 'ի զօրս թշնամեաց ․ բայց անկան և յոլովք 'ի զօրաց իւրոց , և վտանգեցաւ բանակն արքունական ․ վասն 'ի տարաժամել աւուրն՝ խրատ տային արքայի զօրագլուխք զօրուն յետս նահանջել 'ի տեղի անքոյթ , և ձմերել մինչև այլ եւս զօրք հաւաքեսցին ։ Այլ Թէոդոս ոչ ետ տեղի բանից նոցա ․ մեր առա

ջի ընթանայ առ՝ որ նշանն ամենայաղթ ․
իսկ թշնամիք զհերակլեայ բարձեալ բերեն
զպատկեր ․ և զխաչդ լինիցի մեզ նախատինս
դնել ամենազօր խաչին քի ։

Ապա յորդորէր զնոսա՝ առ ած կարդալ ա-
ղօթիւք զգիշերն զայն ․ և ինքն թգրն մտեալ
'ի քարայր մի՝ ուր կայր մատուռն սբյն յով-
հաննու աւետարանչի և փիլիպպոսի առա-
քելոյ , տարածեաց զանձն 'ի վ՛ր գետնոյ ,
և ջերմեռանդն աղօթիւք և արտասուօք գո-
չեաց առ տր զօգուտ ժամս գիշերին ։ Եւ
'ի մերձենալ ժամու հաւախօսին զքնով ան-
կեալ տեսանէ յանուրջս երկուս արս սպի-
տակազգեստս՝ հեծեալս 'ի ձի սպիտակ ․ և
հարցեալ տեղեկանայր 'ի նցէ , զի էին յով-
հաննէս և փիլիպպոս աշակերտք քի ․ որք
և ասացին ցնա ․ ահաւասիկ առաքեաց զմեզ
տր օգնել քեզ ․ մի զարհուրիր 'ի բազմութէ
թշնամեաց , և այլում օգնականի մի՛ հնար-
գի վաղին է օր յաղթութե ։ Զնոյն տեսիլ
ետես և ոմն 'ի զօրականէն , և զարթուցեալ
պատմեաց զօրագլխաց ․ իսկ նք ընթացեալ
առ արքայ՝ պատմէին նմ իբրև նոր ինչ նշան
աւետաւոր ․ յայնժամ ուրախ եղև յոյժ
թգրն , և զուարթացոյց զնոսին՝ ցուցեալ
եթէ և նմա եղև այնպիսի յայտնութի ․ և
այնմ սրտապնդեալ առաջորդն՝ կազմ կային ․
և ընդ ծագել արևուն՝ ձեռն 'ի գործ առնէին
պատերազմի հանդերձ թգրաւն ։

Իսկ բռնաւորն եւգինէոս ոչ եմուտ ան-
ձամբ 'ի ճակատ , այլ ելեալ 'ի տեղի մի

բարձրադիտակ՝ յոխորտս բարբառէր ը̅դէմ
Թէոդոսի, և ասէր. մահ կամի նա անձին
իւրում. որոյ վ̅ն համարձակ 'ի մարտ մխի
սակաւ արամբք ը̅դէմ ահագին բազմութես.
և առ իւրսն խիզախէր՝ ասելով. 'ի վ̅ր հա-
սէք, ձերբակալ արարէք զարքայդ, և ա-
ծէք կապանօք առաջի իմ ։ Իբրև խռնեցաւ
պտ̅րզմն, բզ̅մք աստի և անտի Թաւալգլոր
խաղային. և սաստկանայր յոյժ կոտորածն
երկոցունց կողմանց. մինչև պարտասեալ
արքունի զօրաց՝ սկսան Թիկունս դարձու-
ցանել և 'ի փախուստ աճապարել ։ Զայն
տեսեալ ք̅ջասէր արքային Թէոդոսի, էջ
յերիվարէն, և առաջի բանակին միայնակ
փոքր մի յառաջ խաղացեալ եւ եկաց 'ի վ̅ր
վիմի միոյ բարձու՝ ուստի մարթ էր երևելի
լինել ա̅մ զօրուն. և 'ի բաց եդեալ յանձնէ
զզէնս՝ անկաւ 'ի վ̅ր երեսաց իւրոց, և հե-
ղոյր զանձն առաջի ա̅ծ, և ասէր այսպ̅. դու
տ̅ր ամենակալ գիտես, զի յանուն ք̅ի որդ-
ւոյ քո մտի 'ի հանդէս պատերազմիս ը̅դէմ
հեթանոսական գնդին՝ վրէժ խնդրել ար-
դարութե̅. և արդ՝ եթէ արտաքոյ օրինաց
իցէ գործս առաջիկայ, մի՛ յաջողեսցի. ա-
պա եթէ օրինօք, կարկառեա՛ զաջդ ամենա-
զօր, և օգնեա՛ ինձ. զի 'ի քեզ տ̅ր յուսացայ,
և 'ի քեզ ապաւինեալ՝ եկի յայս ձիգն մար-
տի. մի՛ երբէք ասասցեն 'ի հեթանոսս, ո՞ւր
է ա̅ծ ն̅ց ։ Իսկ յաւել ասել առ տ̅ր. * ո՞ւր
ես ա̅ծդ Թէոդոսի ‖ ։ (9) Զայս ասաց՝ ասէ
ս̅բն ամբրոսիոս, * զի իբրև մօտ ը̅ մօտ ե-

ղելոյ Քրիստոսի խօսէր. մ՟ զի ո՛վ կարօղ էր ա-
սել զայդ, եթէ ոչ գիտէր զանձն իւր մեր-
ձաւոր լինել Քրիստոսի ։ Այլն բանիւս զամենե-
սին ընդոստուցանէր, և օրինակաւ զամենե-
սեան սպառազինէր. այն՝ որ հասակաւ ար-
դարև ծերացեալն էր, այլ՝ առոյգ հաւա-
տով ։

Յայնժամ՝ ի յաջողելոյ Տեառն զօրութեանց՝ զօրա-
ցան սիրտք և ձեռք արքունի գնդին, և զգե-
ցեալ նոր ոգի՝ անդրէն յարձակեցան ՚ի վերայ
Թշնամեաց. և էր գլխաւոր ՚ի զօրականն՝ Բա-
կուր անուն այր լի հաւատով, և անպարտելի
ուժով. որոյ միջամուխ լեալ արութեամբ ՚ի բանակ
հակառակամարտից՝ զբազումս ՚ի նոցանէ սատակէր, և
զևս բազումս փախստեայ առաջի իւր տանէր.
Նոյնպէս և այլք ՚ի զօրաց հալածական տա-
նէին այր զախոյեան իւր հանդէպ երեսաց
իւրեանց ։ Այլ զի յայտնի երևեսցի՝ թէ ՚ի
վերուստ անտի տուաւ յաղթութիւն, մինչ ևս
սքանչելիք ՚ի տեղւոջն ցուցեալ լինէր. Քանզի
յանկարծակի հողմուժգին շնչեալ ՚ի հան-
դիպոյ Թշնամեաց՝ զնետս նոցա ՚ի վերայ նո-
ցին դարձուցանէր ՚ի սատակումն իւրեանց,
և ևս առաւել զնետս արձակեալս յարքունի
բանակէն՝ սաստիկ յարձակմամբ ՚ի Թշնա-
միս անդր Թափէր. և զամենայն զէնս և զասպարս
նոցա Թօթափեալ ցիրուցան կացուցանէր, և
հողմահոս փոշւով զաչս նոցա շլացուցանէր. և
այնպէս անհնարին տագնապ կոտորածի լինէր
՚ի զօրս բռնաւորին, մինչև առ հարկ գոչել
առ ինքնակալն Թէոդոս՝ ձեռն տալ ՚ի նմա, և
դա-

դադարեցուցանել զանողորմ զհարուածն։ Եւ արքայ գթասիրեալ խնայեաց 'ի նոսա. միայն տուք ասէ 'ի ձեռս իմ զբռնաւորն կենդանի։ Յայնժամ ընթացան զլխաւորքն նոցա 'ի բլուրն՝ ուր նստէր Եւգինէոս. իսկ նա կարծէր՝ եթէ աւետիս բերեն նմա յաղթութեան. ասէ. արդեօք ածիք և զԹէոդոս կենդանւոյն։ Նոքա ասեն. ո՛չ զԹէոդոս յոտս քո ածեմք, այլ զքեզ յոտս Թէոդոսի տանել եկեալ եմք. զի այսպէս յաջողեցան իրքն 'ի տեառնէ երկնից։ Զայս ասացեալ՝ բուռն հարին զբռնաւորէն, և ձգեալ բերին կապանօք առաջի կայսեր։ Յայնժամ անկաւ Եւգինէոս լալագին յոտս Թէոդոսի, և աղաչէր գո՛նէ 'ի կեանս իւր խնայել։ Եւ նա ասէ ցնա. յո՞ւշ լիցին քեզ չարիքն՝ զոր գործեցեր, և այնչափ վնասուց պատճառք եղեր. և 'ի վերայ դրօշմի՝ առաջնորդ քեզ առեր զպատկեր դից Հերակլեայ, որպէս թէ յաղթել կարծելով կենդանարար նշանի սրբոյ խաչին։ Իսկ բռնաւորն ամօթապարտ զանձն խոստովանեալ՝ զողորմութիւն ժտէր, ապաւինեալ 'ի հեզիկ քաղցրութիւն ինքնակալին։ Եւ մինչդեռ բանքն 'ի բերանն էին, երկուցեալ զօրացն արքունի՝ գուցէ խնայեսցէ 'ի նա արքայ, ոչինչ սպասեցին հրամանին Թէոդոսի, այլ անդէն առ ոտս նորա խողխողեցին զբռնաւորն. և այնպէս յաղթութեամբ և բազում աւարաւ դարձան 'ի պատերազմէ՝ յամի. 393։

Իսկ երանելին Թէոդոս Թէպէտև եղև այնուհետև միահեծան կայսր արևմտից

և արևելից, այլ 'ի բազում ճգանց պատե-
րազմի և յաշխատութեանց ճգնի վտանգեալ՝
անկաւ 'ի հիւանդութիւն դժուարին՝ ախտի
ջրգողութեան. և եկեալ հանդարտեաց 'ի մի-
դոլն. ուր եւ ածեալ 'ի կոստանդնուպօլսոյ
զերկոսին որդիս իւր. յորոց զկրտսերն զոնո-
րիոս կացոյց կայսր արևմտեայց, ոպ զանդ-
րանիկն զարկադիոս կարգեալ էր 'ի տեղի իւր
յարևելս. և ետ նց 'ի կտակ վերջին զփոյթ
ճշմարիտ ածպաշտութե, հաստատուն կալ 'ի
հաւատս ուղղափառութե, և 'ի վարս անպար-
սաւս, և արդարութե վարել զթգրութիւն, զած
ունելով յամի օգնական՝ որ մերձ է յերկիւ-
ղածս իւր. սոյնպէս և զիշխանս և զզօրա-
գլուխս յորդորեաց 'ի բարեպաշտութի: Ը-
բար կտակ՝ բաշխել և ողորմութի առատ յաղ-
քատս, ոպ և առնէր զամ աւուրս իւր. կալ-
դաւորեաց և այլ ինչ բազում յօգուտ հա-
ւատացելոց և 'ի շինութի եկեղեցւոյ՝ արժա-
նի իւրում առաքինութե. և հաղորդեալ պատ-
ուական մարմնոյ և արեան տն՝ պատրաս-
տեցաւ 'ի մահ իբրև յաւիթ կենացն ան-
վախճանից: Եւ 'ի նմին իսկ աւուր՝ յորում
լինէր հանդէս կայսերութեն ոնորիոսի, մինչ-
դեռ երևէր փոքր մի դիւրութի գտանել ածա-
սէր թգրն 'ի հիւանդութեն, յանկարծ ու-
րեմն նորոգեցան ցաւք նր, և աւանդեաց
զհոգին 'ի ձեռս այ՝ իբրև ամաց վաթսնից,
յետ ժզ ամաց թգրութեն յամի տն 395, 'ի
ժէ կամ 'ի ժզ կաղանդիցն փետրվարի, այն
է 'ի յունվարի 16. կամ 17. որ 'ի յայսմաւուրս

դնի

դնի 'ի յունիւ 18 . իսկ 'ի հին ձայնոցս՝ ը̄ ա̄ր
ինչը, 'ի յունիւ 19 :

Սման նմա ո՛չ եղև 'ի կայսերս հռովմայեցւոց՝ զկնի մեծին կոստանդիանոսի, փայլեալ բարեպաշտութ̄ք և առաքինութ̄ք . ամրութի ուղղափառութե, և պարիսպ եկեղեցւոյ ս̄բոյ . հլու առաջնորդաց, և երկիւղած յամի . թո՛ղ զանհամեմատ արութիւ քաջութե, և ըղդեղեցիկ տնտեսութ̄ի թ̄գրութե . մինչև վկայել և արտաքնոցն, թէ թէոդոս յատին կացոյց զինքնակալութ̄ի հռովմայեցւոց՝ որ մերձ էր 'ի կործանումն յերեսաց թշնամեաց շուրջանակի . վ̄ զի ա̄ծ էր ը̄ նմ̄ : Սնէր երանելին թէոդոս և զառանձին ճգնութիւ 'ի մարմնի՝ ընդ արքունական ծիրանեաւ, անյայտ 'ի մ̄դկանէ . և 'ի մեռելութ̄ի կրթէր զանձն 'ի բ̄դմ̄իրս՝ իբրև օտար յ̄է կացեալ յ̄ի : Սա ինքն ք̄սասէր թ̄գր կրէր միշտ 'ի վ̄ր արքունական թագի զնշան խաչի, ո̄պ և 'ի վ̄ր սաղաւարտի 'ի պ̄րզմունս . զնոյն աբարին և որդիք ն̄ր, և այլք զկնի ն̄ց : (10)

Իսկ յաւուր վախճանի մեծին թէոդոսի՝ ո̄պ և զկնի քառասուն աւուրց ս̄դ̄ոյ՝ երանելին ամբրոսիոս խօսեցաւ ճառ արժանական 'ի վ̄ր բարեպաշտ ինքնակալին, արժանաւոր գովութ̄ք հռչակելով զառաքինութիւ ն̄ր . զորոյ զքաղուա̄ծն տեսցես 'ի ծանօթութիւ (11) :

Իսկ զմարմին թէոդոսի հրամանաւ արկադեայ և ոնորիոսի բարձեալ տարան 'ի կոստանդնուպոլիս շքով մեծաւ, և թաղեցին պատուով 'ի տաճարի ս̄բց առաքելոց :

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ։

(1) Օ նախագրեալ վարս մեծին Թէոդոսի՝ (բազմաց բարեացապարտ եղելոյ ազգիս մերում,) քաղեցաք 'ի նշանաւոր հեղինակաց, որոց միաբան գտանի բազում մասամբ և Հ. ուր գնի 'ի վերնագրի. * Յիշատակ (ս̅րյն) Թէոդոսի Թագաւորին ||. կամ ըստ ոմ̅ր իմն. * Տօն է Թէոդոսի Թագաւորին ||. և գրիպատմութիւն մեծին Թէոդոսի ևեթ՝ առաւել համաձայն ընթացից բանից Թէոդորետոսի: Իսկ 'ի սովորական օրինակս (որ չեք 'ի հին ձեռագիրս, ոմ̅ առ ոմ̅ր իմն,) գնի յետոյ և յաւելուած յղ̅ս յաջորդ կայսերաց՝ Արկադեայ և Թէոդոսի փոքու. տալով և նմ̅ չափաւոր գովեստ (առանց յուսաբերոյ իմիք՝ Թէ և նոցա յիշատակ լինիցի) Իբրև ծննդոց ոմանց Թագաւորի. յորմէ և եղև գնել ոմանց 'ի յետին օրինակս ինչ ասնացուցից յոքնակի. * Թէոդոսեաց ||, խմ̅ յիշատակ մեծին Թէոդոսի և յաջորդաց նր̅. Թող զմուրացածոյ սոսյօդ բանս յառուրց առեալս, և եդեալս 'ի վերջին օրինակս Հ. վ̅ գործոց եղելոց յաւուրս փոքուն Թէոդոսի: Իսկ 'ի Ճառընտրի սովորականս բանք լինին վ̅ մեծին Թէոդոսի՝ համառօտ բանիւ, և ժողովոյն կոստանդնուպօլսոյ՝ որ եղև առ նովաւ. յոր յարի և յիշատակ մանկանցն եփեսոսի. զորոց ունիմք գրել առանձինն. և այպ ուրոյն խորագրով գնի պատմութիւն ժողովոյն եփեսոսի առ փոքրն Թէոդոսիւ:

Իսկ առ այլ եկեղեցիս չեք որոշ յիշատակ տօնի Թէոդոսի՝ մեծի կամ փոքու. միայն Թէ բոլլանդ 'ի 17. յունվարի. հատ. Բ. երես. 72. այսչափ ինչ նշանակէ, որ շատ իսկ է մեզ. * Թէոդոսի մեծի կայսեր վախճանն
,, 'ի նմին աւուր նշանակի 'ի յայսմաւուրս գերմանացւոց
,, 'ի միլանոսէ և 'ի փերրարիոսէ: Սբ̅ կոչէ (զնա) պետ-
,, րոս նատալեան. Գիրք. Բ. Գլ. 93. և ասէ, Թէ գըր-
,, եալ կայ 'ի յունաց 'ի գաւառկարգի ո̅րց. բայց չեք
,, 'ի յայսմաւուրս նոցա: Բազում ինչ պանծալի գրեն
,, զնմանէ եկեղեցական մատենագիրք. զվարս նր̅ ու-
,, րոյն շարագրեաց բեռլարմինոս. 'ի Դ. գիրս, յաղագս
,, պարտաւորութե քրիստոնեայ իշխանի ||:

'Ի գործս անդ բոլլանդեանց 'ի 30. յունվարի. հատ. Է. եր.

էր · 129 · գրի և այս ևս · * Բարեպաշտ կայսեր Թէո_
,, դոսի Նորոյ (կիՏ փոքու) անուն գտանի գրեալ 'ի
,, ձեռագիր օրինակն մեր ասուրինեան ը · 'ի քաղուածս
,, յայսմաւուրաց ամբրոսեան գրատան · որ և 'ի յա_
,, ևելուածն սիրմոնդեան : Բայց ինքնակալս այս՝ որ
,, 'ի յուլիսի · 29 · նոյնպէս և 'ի 30 · որ բարեպաշտ, և
,, ոչ որ երանելի, թող թէ որք, յիշատակի առ յոյնս ·
,, և ոչ է այլուստեք գիտելի՝ թէ պատճեալ իցէ 'ի
,, նշնէ երբեք հանդիսական , տօնական . օրինաւոր , կիՏ
,, գոնէ բաւական յարգանօք || : Միայն 'ի ժամագիրս
յունաց 'ի 29 · յուլիսի կայ այսպիսի բան · * Յիշա_
,, տակ երանելւոյն յաղթանակ զօրականի , և կոստան_
,, դիանոսի պատրիարգին կոստանդնուպօլսոյ , և բա_
,, րեպաշտ Թագրին Թէոդոսի Նորոյ (կիՏ փոքու) || :

(2) Գրէ աւրելիոս վիկտոր՝ լատին պատմաբան հին
մը Մեծին Թէոդոսի, թէ * առեն զանուն որ եդեալ
,, 'ի ծնողաց՝ ազգամբ տեսլեան երազոյ · զինշանակէ՝
,, յայ տուեալ || · իսկ անուն հօր նր էր ասէ ոնորիոս,
և մօրն Թերմանտիա , 'ի սերնդոց տրայիանոսի : Բայց
այնքէ բարոնիոս վկայու Ժմկակից արանց՝ որպն ամբ_
րոսիոսի, որոզիոսի, ամմիանոսի և, թէ անուն հօր
նր ոչ էր ոնորիոս , այլ Թէոդոս : Եւ սակայն ասելի է՝
թէ ըստ սովորուԹ նախնեաց երկանուն էր . որ թէ մին
իցէ յատուկ անուն , և միւսն մականուն · ապա թէ ոչ՝
եթէ հայրն միանուն լինէր , թերևս ոչ զնոյն անուն կրէր
և որդին : Ամենին միաբանին՝ թէ էր յԾէն սպանիոյ ·
այլ ըղըղքն ոմանք կոչեն իտալիկա , և ոմանք կաւկա
գաղղեկիոյ :

(3) Զպատիւ Թէոդոսի ըն դուԹս՝ եդաք ըն Թէոդորե_
տոսի յառաջքան զկայսերութն , ուր այլք ոմանք ըստ
վկայելոյ բարոնիոսի յամն · 379 , յետոյ դնեն ք զԹա_
գաւորելն · բայց մարթ է ասել , թէ բանք նորա յայլ
պատրգմ հայլն , և մեր յայլ · զի որ ինքն իսկ բարոնիոս
գրէ անդանօր , * ոչ մի , այլ բազում պատրգմաւ վա_
,, նեաց յառաջագոյն Թէոդոս զգոթացիս՝ ըն աւանդելոյ
,, վիկտորի և մարկեղինոսի || : ապաթէ ոչ՝ պարագայքն
յառաջ բերեալք 'ի Թէոդորետոսէ ոչ 'ի դէպ գան
Թէոդոսի 'ի կայսերութն , այլ՝ 'ի ստրատելատութն · մինչ
զի ունիմք ասել , թէ որովհետև որպ կայսրն՝ նոյնպէս
և ստրատելատն ինքնակալ կոչիւր , ըստ հրամանատու ,
յայսմանէ կարծեցին ոմանք՝ թէ նա կայսր էր յայն_
ժամ · և այսպիսի պատճառաւ երկրին պատմաբանք

ազգիս աւելի ժամս տալ Թգրութէ Թէոդոսի՝ ք զկայ-
սերական պատմութիւնս :

(4) Ըստ վկայելոյն կղզիանոսի քերթողի՝ մի միայն Թէո- դոս գտաւ 'ի մէջ կայսերաց, որ ոչ անձամբ զհետ եղև ծիրանեաց, այլ՝ ծիրանիք զնա խնդրեցին, 'ի Թագա- ւորեցուցանել զնա գրատախանոսի վն քաջութեանց և երախ- տեաց նորին : Իսկ զեղանակ Թագաւորելոյ նր՝ զոր մեք եդաք ըստ երևելի մատենագրաց, այլազգ աւանդէ առնէ Հ. յանծանօթ պատմութեանց կամ յաւանդութեանց ուստեք՝ օրինակ զայս. * Բարեպաշտ և մեծ Թագաւորն Թէո-
,, դոս՝ յետ մահուանն վաղեսի ամբարշտի առ զԹագ
,, նր՝ հրամանաւ գրատախանոսի հռոմայ Թգրին, որ էր
,, աներ նորին, և Թէոդոս փեսայ՝ և զօրագլուխ զօ-
,, րաց նորին. և նա զբաժինն վաղեսի զաթոռն կոստան-
,, դինուպօլսի ետ նմա : Բայց ոչ ընկալան զնա իշխանքն
,, բիւզանդիոյ, զի ոչ էր յազգէ Թագաւորաց : Եւ մինչ-
,, դեռ յայնմ խորհրդեան էին՝ որ ոչ հնազանդէին նմա,
,, յաւուր միում 'ի ժամ սբ պատարագին՝ էր բազ-
,, մաւն ամբոխին յեկեղեցին 'ի սբն սոփի : Անդ էր և
,, նորընծայ Թագաւորն Թէոդոս՝ որ Թարգմանի ածա-
,, տուր. և Թագն վաղեսի եդեալ էր 'ի սբ սեղանն.
,, մինչ զի յայտնեսցի ժառանգ Թագին և աթոռին. և
,, քաղաքացիքն ոչ կամէին տալ զԹագն 'ի գլուխ սորա
,, նայելոյն Թէոդոսի : Իսկ հրեշտակ տն 'ի նմանութեան ար-
,, ծուոյ երևեալ յանկարծակի 'ի սբն սոփի, և առեալ
,, 'ի սեղանոյ անտի զԹագն արքայական, և շուրջ ածեալ
,, զեկեղեցեաւն երեք անգամ 'ի վր ժողովրդեանն, և
,, տարեալ եդ 'ի գլուխ Թէոդոսի : Եւ այս հաւանել
,, տն իշխանաց քաղաքին՝ երկիր պագին նմա, և առա-
,, ցին միաբան, կեցցէ արքայ|| :

Զայս մեք այլուստ ոչ գտաք, բայց անտարակոյս եմք, Թէ Հ. առեալ է 'ի յունական գր ց ինչ. որում օրի- նակ լիցի և միւս այլ նորալուր կարծեցեալ պատմու- Թի՝ որ գրի 'ի Հ. այսպէս. * Գնաց փափաքանօք յԵմ.
,, և ըստ սովորութեան իւրոյ՝ 'ի խաղաղանալ գիշերին յե-
,, րեկոյին պաշտաւն՝ գնաց 'ի սբ յարութին, զի աղօթես-
,, ցէ յանդիման գերեզմանին քսի. և 'ի նմին ժամուն
,, կանթեղք տն խորանացն շիջեալ էին. և 'ի մտանել
,, Թագաւորին 'ի ներքս՝ երեք արամբք, և աղաւթութն
,, էր. և նոյն ժամայն տն կանթեղքն ինքնին վառեցան :
,, Զայն իբրև ետես կայսրն բարեպաշտ, զուարճացաւ
,, յոգի իւր, և գիտաց առ ինքն զգթութին այ. և այնու-
,, ծան-

„ ծանեաւ զԹողուլն մեղաց խորոց || ։ Զի աՀա զնմանն
սմին գտանեմք և 'ի գիրս կեդրենոսի, որ գրէ յերես
255, կմ 323, այսպէս ․ * Սա ինքն մեծն Թէոդոս յան_
„ կայաւ երԹալ յեէմ ․ և արկեալ զկերպ զզգեստ իբրև
„ զմիոյ 'ի բազմաց, եկն 'ի դուռն որդւոյ յարուե ․ և 'ի
„ բազխելն՝ երաց նմա ումն 'ի պաշտօնէից ․ և մինչդեռ
„ ծրագունք ամ չՃէալ կային, ըստ մտանել Թագաւորին
„ առ ժամայն վառեցան ամն՝ առ յաւուրս Հանդիսի ․
„ իսկ գանազանն ապաշխարեցեալ՝ առեալ սարաւ զնա
„ առ յովՀաննէս Հայրապետն ․ և նա 'ի ձեռն աղօԹից
„ ծանեաւ զնա, և երանի ետ նմ. զի այր Թագաւոր՝
„ այնպիսի ձեռնՏեկեալ է յերկրպագուԹիւն ըստ տեղեաց || ։
Որում ոչ ինչ այլ ըստ դիմուն գտանէ բարոնիոս յամին ․
393 ․ Համար ․ լԹ ․ բայց միայն զպատկառական ձեռնարկ՝
յաւելն ․ * Նյոմ բանի կեդրենեայ անդիտակ գտանին
„ Նախնի Հեղինակք ․ զոր եԹէ առուգեալ տեսանէին,
„ ոչ զանց առնէին յիշել || ։

(5) Վա ամփիլոքիոսի՝ որ ի Հ ․ գրի անփիլքիոս ․ այլ
ըստ յունականին է ամփիլօխիոս, իբրև զծերունի երից_
ունէ կամ զառաջնորդէ ուժմնէ անշան քաղաքի իսօնի
սողոմենոս ․ Է ․ 6 ․ բայց զոր մեք եդաք ըստ Հ ․ լինել
մեծանունն ամփիլոքիոս եպս իկոնիոյ, պարզամտ Հաս_
տատեն Թէոդորետոս ․ Ե ․ 16 ․ նիկեփորոս ․ ժբ ․ 9 ․ և
բարոնիոս յամի ․ 383 ։ Դարձեալ 'ի Հ ․ գնի, Թէ նա
* ոչ ողջունեաց || իՃէք զարկադ ․ ամին նման գրէ և
Թէոդորետոս ․ իսկ սողոմենոս ասէ ․ * մատուցեալ առ
„ նա իբրև առ այլոյ մանուկ մի, ասաց ․ ողջ եր որդեակ ․
„ և մատամբն շարժեաց զնա || ․ որք ոչ Համաւակին
միմեանց ․ զի առՀնրկ յայտ առնեն՝ Թէ չէր զարժանա_
ւոր պատիւն ։

(6) ԽռովուԹեն անտիոքայ գնի ըստ բարոնիոսի՝ յամի ամն
388 ․ իսկ Թեսաղոնիկեայն երկու ամօք յետոյ 'ի 390 ․
այսմ Համաձայնի և կարգ պատմուէ Հ ․ որ նախ պատ_
մի անցք անտիոքացւոց, և ապա Թեսաղոնիկեցւոց ։
Միայն Թէոդորետոս ըստ Հկռկն դնէ, և այնպէս կարգէ
զբանն, ասպ Թէ Թէոդոս կանխաւ խրատեալ 'ի յանդիմա_
նուԷն ամբրոսիոսի՝ որ վա կոտորածի Թեսաղոնիկեց_
ւոց, բազում զգուշուԹի ցուցեալ իցէ 'ի կոտորածն
անտիոքացւոց ․ այլ այս արտաքոյ ելանէ ուղիղ ժամա_
նակագրուէ ․ որպէս և սոգատեն զնա ծանօԹարարք
յայսմ մասին ։ Դարձեալ գիտելի է, զի 'ի Հ ․ գնի
խռովուէ անտիոքայ լեալ 'ի պատՃառս պատկերին * գա_

լե-

,, լինելոյ կնոջ Թ̃րին Թէոդոսի, որ էր դուստր Գրա_
,, տիանոսի արքային Հռովմայ ||. և սակայն այլք սուհ̃րկ
կոչեն զնա Փլակիլլա կին բարեպաշտ՝ առանց յիշելոյ թէ
որոյ դուստր իցէ. յորմէ ծնան Արկադէոս և Ոնորիոս.
և վ̃ն պատկերի սորա եղև մեծ խռովութիւն. և ապա է_
առ Թէոդոս զայլ կին՝ որում անուն էր Գաղղա Փլա_
կիտիա՝ դուստր Վաղենտինիանոսի արքային Հռովմայ. և
Թուի թէ 'ի Հ. երկոքին անուանք 'ի մի գումարեալ
իցեն: Մեծ ևս է մոլորակ Կեդրենոսի՝ որ շփոթէ ը̃
անցից Թեսաղոնիկեայ զանցս անախորժս, ուր համարի
լինել զմեծ կոտորածն. և վ̃ն այնր դնէ յանդիմանեալ
զԹէոդոս յամբրոսիոսէ: Սխալի և Սոզոմենոս (եթէ
չիցէ յմնաւառաջաւն պատմուէ,) զկնի մահուն Եւգե_
նեայ բռնաւորի դնելով զանցս Թեսաղոնիկեայ և զյ_
յանդիմանուն Թէոդոսի յամբրոսիոսէ. որ է արտաքոյ
ա̃մ ժամանակագրաց: Թուի զի 'ի Հ. դնի մահ մաքսիմոսի
բռնաւորի յե̃րդ ամի Թէոդոսի, և յետ տասն ամաց
ասի լինել մահ Եւգինեայ. ուր այլք հ̃րկօրէն զա_
ռաջինն դնեն 'ի տասներորդ ամի Թէոդոսի, և յետ
երից կամ հնգից ամաց զերկրորդն:

(7) Վ̃ն օրինաց Թէոդոսի՝ զոր եդ ը̃ խրատու ամբրո_
սիոսի՝ չսպանանել զմահապարտս նախ ք̃ զեռօրեայ
քննութե, 'ի Հ. դնին աւուրք Խ. իսկ այլ ա̃մ պատմիչք
դնեն Լ: Իւ սակայն ոնդեն քննիչք և օրինադէտք,
թէ այս օրէնք. Լ. աւուրց կայր և յառաջագոյն յաւուրս
Նախընթաց կայսերաց. վ̃ն կէսք համարին ասել՝ թէ
թերևս առ խափանեալ գոլոյ՝ Թէոդոս նորոգիչ լեալ
իցէ. և այլք զայլ լուծումն հնարեն. բայց թէ գի_
տելին զԹ̃ին Խ. աւուրց, որ 'ի Հ. թերևս ստուգա_
գոյն համարելին ասել, եթէ Թէոդոս այլ ևս աւուրս
տասն յաւելեալ իցէ յօրէնսն առաջինս:

(8) Սոզոմենոս. է. 24. 'ի մէջ բերէ և զայլ առանձին
պատմութե 'ի հաստատել, թէ օրինակնութ̃ ո̃րբյն յով_
հաննու մկրտչի յաջողեցաւ յաղթութիւն 'ի ձեռս Թէո_
դոսի. ք̃զի ասէ. * Ասի թէ 'ի ժամին՝ յորում մղէր
,, մարտղին, դիւահար ո̃մն՝ 'ի տաճարէ անտի ա̃յ, ուր ա_
,, զօթեալ էր կայսեր յերթալն 'ի պատերազմ, յոգս յափշ_
,, տակեալ 'ի գիշերին՝ ձգեր բանս անարգանաց ը̃դեմ
,, մկրտչին յովհաննու, և զգլխատումն նր̃ 'ի Թշնամանս
,, առեալ՝ բարբանջէր, և գոչէր մեծաձայն. դու ես՝
,, որ յաղթահարես զիս, և դարանակալ լինիս զօրաց
,, իմոց ||: Եւ որք 'ի տեղւոջն կային ասէ՝ և լսէին, նշա_

նա_

նակեցին զնրան 'ի գեր. և ապա 'ի դառնալ կայսերա-կան գնդի յաղթութ 'ի պտրզմէ, քննեցին և 'ի վր հա-սին, զի նոյն այն էր օր պտրզմի նղ և յաղթութե : Տես
և զբան շարականին՝ որ զկնի :

(9) Յայսմիկ բանս ամբրոսիոսի, որ և յայլ աղօթսն Թէոդոսի՝ որ 'ի վկայարանի մկրտչին, և որ 'ի մատ-նան ուխտարանչին, ևս առաւել 'ի հանդէս Ճակատա-մարտին՝ հայի ասացեալն 'ի շարականի. * Որ քոյին սբ
,, աղօթիւքդ վանեցեր զԹշնամին. կախելով զատա-
,, նայ՝ ը երկնայինն գաւեցար || . սոյնպէս և այլ բանք շարականացն ունին զնոյն առանձինն՝ հայելով 'ի բա-ղանդակ պատմութե վարուց մեծին Թէոդոսի. բայց ոչ այնչափ 'ի մանունս խնանելով, որչափ ընդհանրապէս ակնարկելով. որ զի և այլ Թքրայ սէց յարմարեցին ներբողական բանքն՝ 'ի նուաճել զնոյն բանս 'ի տօնի
իւրաքանչիւրոց :

(10) Կեդրենոս նկարագրէ զմեծն Թէոդոս՝ օրինակ զայս. * Թէոդոս արքայ՝ էր ազգաւ սպանիացի (կմ
,, որ նոյն է՝ իբերացի յեսպերեանց), ազնուական ը տոհ-
,, մի, և սքանչելի 'ի պատերազմունս . . . բարեպաշտ և ուղ-
,, ղափառ. միջակահասակ, (ը Հ. հասակաւն երկայն,)
,, և անարատ յամեն մինչև 'ի գլուխ. չնկարդոյն դիմօք, և
,, ոսկեհեր. փոքրունչ և արծուանին. շնորհալի բանիւք,
,, և բարեզարդ գնացիւք || : Այս ինքն Կեդրենոս՝ որ սի-րէ հաւաքել զհեշտալուր բանս (Թէպէտև ոչ միշտ հա-ւաստիս), բերէ և զայս ինչ նորալուր, Թէ Թէոդոս 'ի պատերազմին խուռն ը եւգինէոսի 'ի կիր արկեալ իցէ * զյովհաննու մեծի միայնակեցի եգիպտացւոյ ըզ-
,, գաւազանն փոխ նիզակի, և զկնդուղն 'ի տեղի սաղա-
,, ւարտի || . զոր այլուստ ախորժէաք ստուգել:

Իսկ զամս կենաց Թէոդոսի եդաք վաթսուն, ը սոկ-րատայ, սոզոմենեայ, Թէոփանեայ, կեդրենեայ, և այ-լոց բազմաց՝ ը Հ: Միայն յաղէքսանդրեան ժամանակա-գրութե գնի. կե. իսկ առ վիկտորի, ծ. որում զհետ
երթայ և բարոնիոս իբրև այգույն մատենագրի :

(11) Արձանական ճառ սբյն ամբրոսիոսի 'ի մեծն Թէո-դոս՝ յառաջիկայութե որդւոց նր անորիոսի կայսեր՝ այս-պէս սկսանի. * Զայս մեզ սաստանութիւք երկրի աշա-
,, գինք, զայս անդուլ անձրևք սպառնային, և բաց ոչ
,, առլորութե մառախուղ Թխպացին քուշակէր, եթէ
,, բարեգործ ինքնակալն Թէոդոս հանդերձեալ է փո-
,, խել 'ի յերկրէ. յայտ է թէ տարերք դլխովին սգաց-
,, դեաց

,, գեաց լինելին ընդ մեկնիլ նր ||։ Եւ յընթացս բանիցն ասէ. * Արդ նա դնաց առնուլ իւր թագաւորութիւն,
,, զոր ոչն եդ 'ի բաց, այլ՝ փոխեաց. 'ի խորանան քնի
,, հրաւիրեալ երանամբք ածպաշտութեան, 'ի վերինն Եդեմ,
,, ուր արդ բնակեցեալ՝ ասէ. որպէս լուաք, նոյնպս
,, և տեսաք 'ի քաղաք ածն զօրութեց, 'ի քաղաք այ մերոյ.
,, որում ած հիմն եարկ յաւիտեան։ Այլ սակայն զայ_
,, լովս եթող ըզք զինեալս 'ի հայրենի խնամոց, առա_
,, ռելալէս զորդիս. այլ չէն զուրկ սինլքեալ՝ զորս
,, ժառանգս եթող իւրոյ բարեպաշտութեան. ոչ են թո_
,, ղեալ լքեալ՝ որոց զքաջն շահեցաւ շնորհս, և զհա_
,, ւատարմութիւն զօրուն, որում յայտնի եղև՝ թէ ած
,, ձեռնտու է բարեպաշտութե, և վրէժխնդիր անիրա_
,, ւութե։ Եւ արդ զայսպիսի իշխանի նախ 'ի մօտոյ ըղ_
,, վախճանելոյն կարգ կատարեցաք միաձայնութբ, և
,, այժմ զքառասնորդսն հաշակեմք... Եւ զի են որ
,, զօրն երրորդ և զերեսներորդն, և են որ զեօթնե_
,, րորդն և զքառասնորդն սովորեցան առնել. զի՞նչ
,, խորհուրդ իցէ ընթերցուածոյն, տեսցուք... Յով_
,, սէփն գեղեցիկ զքառասնորդ հօր իւրոյ յակոբայ կա_
,, տարեաց... և մեք զթէոդոսին կատարեմք զքառա_
,, նորդ, որ յակոբայ եղեալ նմանօղ՝ հիմն 'ի վեր տա_
,, պալեաց զբռնաւորացն զանզգամութիւն. որ զկուռս
,, հեթանոսաց թաքոյց. զի հաւատք նորա զնմ պաշտա_
,, մունս դրօշելոց խափանեաց, զնմ զանապաշտութիւ
,, նց հետախաղաղ ծածկեաց։ Որ և ցանէր, զի որոց
,, ներեացն մեղուցելոց առ ինքն՝ 'ի դէրև եւ իւր նե_
,, րողուե, և ոչ թողու մարդասիրութե. այլ ոչ ժըխ_
,, տեսցեն որդիքն՝ զոր ինչ հայր նոցա շնորհեաց... և
,, պատուէիրեաց օրէնս տալ ներողութե՝ զոր դրով ե_
,, թող. և զի՞նչ քաջալերելուչ, քան օրէնք լինել կտա_
,, կի ինքնակալին.... Եւ մըպիսի ինքնակալի. բա_
,, րեպաշտ ինքնակալի, ողորմած ինքնակալի, հաւա_
,, տարիմ ինքնակալի.... Զի՞նչ պանծադոյն ք զհա_
,, ւատս ինքնակալի. զոր ոչ փքացուցանէ իշխանութիւն,
,, ոչ սնոտացուցանէ ամբարտաւանութիւն, այլ խոնարհ
,, առնէ բարեպաշտութիւն... Երախտիս ընկալեալ զանձն
,, համարէր օգոստոսյիշատակն թէոդոս, յորժամ ապա_
,, չէր ոք զնա ներել. և յայնժամ առաւել ներողամիտ
,, գտանէր, յորժամ առաւել ծանրացասումն լինէր։
,, Նշանակ ներողութե էր 'ի նմա ցասուցեալն գոլ. և
,, ցանկալի լինէր 'ի նմա՝ որ ինչ յայլս երկիւղալին էր,
,, զի

,, զի բարկացի : Այս դեռ հնարից էր յանցաւորաց.
,, զի որ 'ի վր ամենեցուն իշխանութն ունէր, ծնողա-
,, բար արդահատել կամէր՝ քան դատաւորաբար պա-
,, տուհասել... Ոչ երբեք ժխտէր խոստովանողի զթո-
,, ղութն. ապա եթէ էր ինչ պաղտանածածուկ պատր-
,, ուակեալ, յած առնեմ ապաստան՝ ասէր : Յայսմ
,, բարբառոյ նր առաւել քան 'ի պատուհասէ դողային
,, մարդիկն. ուր ինքնակալն զայնպիսի պատկառանս
,, 'ի կիր արկանէր՝ կրօնիւ քան եթէ երկիւղիւ զհդիկ
,, յինքն յանկուցանել կամեցեալ... Թէոդոս լի եր-
,, կիւղիւն այ, լի ողորմութ, ակն ունիմք՝ եթէ զաւա-
,, կաց իւրոց խնամարկու է առ քսի ... Հարցանէին
,, հրշտկք և հրշտկապետք. զի՞նչ գործեցեր յերկրի.
,, զի ծածկագէտ ած միայն : Ասէր, սիրեցի. այս է
,, ասել, զօրէնսն կատարեցի, զաւետարանաւ ոչ ան-
,, ցի : այս է ասել, մահու զանձն իմ պատարագեցի.
,, և զօրհանապազ համարեցայ ոտ ոչխար 'ի զենումն...
,, Եւ քզի խոնարհ զանձն ընծայեցոյց ինքնակալն Թէո-
,, դոս, և ուր մեղք սպրդեցին, թողութն խնդրեաց,
,, դարձաւ անձն նր 'ի հանգիստ իւր... այս հանգիստ
,, է՝ որ արդարոցն ննայ, և ժխտի անարժանից ....
,, Ցնծայ Թէոդոս ընդ ազատանալ իւր 'ի խայթոցաց
,, հոգոց Տիս... Յա՞յն հանգիստ փութացաւ մտանել
,, Թէոդոս, և 'ի քաղաք անդր եէմ, զորմէ ասացաւն,
,, և Թագաւորք երկրի լուսազգեաց լինէին 'ի փառաց
,, նր.... Եւ արդ զերծ յերկրայինն մարտէն՝ վայելէ
,, այժմ օգոստափառն Թէոդոս 'ի լոյս մշտնջենաւոր,
,, 'ի յաւերժական անդորր. և փոխ որոց գործեացն 'ի
,, մարմնի՝ ածեղէն փոխարինացն արդասեօք շնորհաւո-
,, րի : Ապա ուրեմն՝ քանզի սիրեաց օգոստոս Թէոդոս
,, զտր ած իւր, արժանի եղև տեսցն դասակցութ : Եւ
,, ես՝ 'ի կնքել վերջաբանութ զիմ ճառ, սիրեցի զայրն՝
,, ողորմած, և խոնարհ 'ի մեծութե ինքնակալութե, մա-
,, քուր սրտիւ, և հեզ հոգւով, զոր տրն բնաւորեալ
,, է սիրել՝ յասելն. յո՞ հանգեայց, եթէ ոչ 'ի խոնարհն
,, և 'ի հեզն : Սիրեցի զայրն՝ որ առաւել զյանդիմա-
,, մանիչն՝ քան զմարդելոյզն սիրէր : Յերկիր տարա-
,, ծեաց՝ զամ զոր ունէր նշանակ արքունի, ելաց յե-
,, կեղեցւոջ հրապարակաւ զմեղս իւր՝ որ այլոյն խար-
,, դաւանօք 'ինա սպրդեցաւ. հեծութ և արտասուօք
,, խնդրեաց զթողութն : Յորմէ սոսկանք ամաչէն, ոչ
,, ամօթ համարեցաւ կայսրն, հանդիսապէս առնել ա-

,, պաշ-

,, պաշխարութեն․ և ոչ եղև օր այնուհետև՝ յորում ոչ
,, ցաւէր ընդ սխալանսն։ Զի՞նչ ապա․ զի Թէպէտև
,, յաղթու՟ն մեծ ժառանգեաց, բայց քանզի Թշնամիքն
,, տապաստ անկան 'ի Ճակատու, հրաժարեաց 'ի հա-
,, զորդելոյ խորհրդոց, մինչև գալստեամբ որդւոցն 'ի
,, միտ եառ զտ՟ն շնորհս առ ինքն։ Սիրեցի զայրն, որ
,, զիս 'ի վերջին աւուրս վերջին ոգւով խնդրեր։ Սի-
,, րեցի զայրն, որ 'ի լուծանիլ անդ 'ի մարմնոյ՝ առա-
,, ւել զվիճակէ եկեղեցւոյ հոգայր՝ քան զանձին վը-
,, տանգէն ․․․․ Եւ արդ 'ի լոյս բնակէ Թէոդոս, և
,, 'ի պարս սր՟ց փառաւորի․ անդ փարի այժմ զգրատիա-
,, նոսիւ՛ ․․․․ որպէս ը՟հակառակն՝ մաքսիմոս և եւգե-
,, նէոս 'ի դժոխս՝ գիշեր գիշերի գոգցես ցուցանեն
,, զգիտու՟ն աւաղելի, օրինակաւ ուսուցանելով՝ Թէ
,, քանի՛ խիստ է զէն վերացուցանել ը՟դէմ տ՟րանց իւ-
,, րեանց ․․․․ Այժմ գիտէ զանձն Թագաւորել օգոս-
,, տոս Թէոդոս, յորժամ 'ի տ՟ն յ՟ի ք՟ի արքայութե՟ն է,
,, և հայի 'ի տաճար անդր նորա։ Այժմ է տիրապէս
,, Թագաւոր ․․․ յորժամ 'ի կոստանդիանոս յարի ․․․ 'ի
,, նախնի հաւատացեալ Թագաւորս ․․․ և 'ի սրբայիշա-
,, տակ մայր ն՟ր հեղինէ ||․ և այլն։

ՆՆ ՋՌԻՄՆ

ՆՆՋՈՒՄՆ

և Յարութիւն եօթն խոստովանող մը Մանկանցն Եփեսոսի :

Հ. հոկտեմբ. 24 : Յ. հոկտ. 23. կամ 22. և և օգոստ. 4 : Լ. յուլ. 27 : Ասոր. մարտ. 7 : Արաբ. հոկտ. 22. կամ սեպտ. 1 : Ղատրնտ. Ի. երես. ՉԼԷ : Ուղղանդեանն կոչեր. 'ի Է հաւատ. յուլ. եր. 375 = 397 : Յակոբ սրճեցի : Գրիգոր տուրոնեցի : Նատալիոս աղեքսանդրացի : Փոտ 'ի մատենադարանի. մատ. ՃԺԴ : Սուրիոս 'ի մեղավբաստեան : Ասսեման. մատենագր. արևել. Ա. 336. և այլք : (1)

ԵՕԹՆԵԹԵՒ ԼՈՒսաւոր ճրագունք մը եկեղեցւոյ՝ եօթն ննջօղք քնով անմահութե՛ 'ի հաւատս յարութե համօրէն ննջեցելոց , էին 'ի ժամանակս թագաւորութե դեկոսի կռապաշտ կայսեր հռովմայեցւոց՝ որ նստաւ յամի տն 249 , պատանիք և երիտասարդք ծաղկահասակք՝ բարետեսիլք և վայելուչք , յեփեսոս քաղաքէ ասիացւոց , որդիք փառաւոր իշխանաց հեթանոսաց . և անուանք նց առաջին , աքիլլէոս , դեմետրիոս , դիոմեդէս , եւգինէոս ,

պրո-

պրոքատիոս, շամբատ, և կոլիկոս (որ ըստ այլոց՝ կիւրակոս) :

Եւ եղև 'ի խաղալ դեկոսի արքային 'ի կողմանս արևելից, և 'ի շրջիլ զերևելի երևելի քաղաքօք 'ի սահմանս տէրութեան իւրոյ, եկն եհաս և յեփեսոս քաղաք մեծ. ուր բնակէին հեթանոսք և քրիստոնեայք ոչ սակաւ. և ցորչափ եղև անդ կայսրն, հանապազ առաջակայք էին նմա եօթանեքին այն մանկունք աւագաց՝ ինքեանք և հարք իւրեանց, որկեալք զմիջով զկամար ոսկի և զզարդ զինուորութեան : Իսկ դեկոս կամօք արքայ, և դաւն հալածիչ քրիստոնէից՝ յաւուր միում արար 'ի քաղաքի անդ հրապարակաւ հանդէս պաշտաման սուտ աստուծոց իւրոց, իբրև տօն խրախութեան 'ի պատիւ արամազդայ, ապողոնի, և արտեմեայ դիցն : Հրաման ետ թագաւորն, և ժողովեցան 'ի տեղի անդր մեծամեծք և փոքունք, և մատուցին զոհս և խունկս անշունչ տարերաց ձեռագործաց, և ուրախ լինէին 'ի յիմարութեան պաշտամանս իւրեանց : Մոլեցին և զքրիստոնեայսս յայն գործ դառնութեան. և որ վատասիրտքն էին, զոհեցին կռոց. իսկ քաջասիրտքն և հաստատունքն 'ի հաւատս՝ մատնեցան 'ի ծանր տուգանս և 'ի պէսպէս տանջանս, և բազումք 'ի նոցանէ խնդութեամբ ընկալան զմահ վասն անուանն քրիստոսի :

Զայսպիսի համբերութիւն երանելի նահատակացն տեսեալ եօթանեցունց մանկանցն, կարեկից լինէին նոցա սրտացաւութեամբ. զի ըն-

տանիք էին քրիստոնէից , և հաճեալք ընդ
գնացս նոցա և ը̃ կրօնս պարկեշտութե̃ . ու-
րով և ձեպեալք որպէս հասու լինել
ճշմարտութե̃ ք̃ական հաւատոց՝ հաւատացին
'ի ք̃ս եօթանեքին միանգամայն , և մկրտե-
ցան 'ի ծածուկ . և փոխեալ զանուանս իւր-
եանց՝ զոր 'ի ծնողացն ունէին , կոչեցան՝
մաքսիմիանոս (կամ մաքսիմոս) , մարտիա-
նոս (կամ մարտինիոս) , ամբլիքոս , դիոնե-
սիոս , կոստանդիանոս , անտոնինոս , և յով-
հաննէս (2) . և այնուհետև հանպ̃զորդէին
'ի պահս և յաղօթս ։ Եւ յաւուր՝ յորում
միւսանգամ կատարէին հեթանոսք զտօն
զարշելի կռոց իւրեանց , խոյս տուեալ նո̃ց
յամբոխէ՝ մտին յեկեղեցի . և քրձազգած
եղեալ՝ տարածեցին զանձինս 'ի վ̃ր գետ-
նոյ , և արկեալ մոխիր 'ի վ̃ր գլխոց իւրեանց՝
հեղուին արտասուս առաջի տ̃ն . և խնդրէին
զդարձուածն մոլորելոցն ։

Ազդ եղև բանս այս յականջս դեկոսի . բար-
կացաւ յոյժ , և ետ ածել զն̃ս կապանօք ա-
ռաջի իւր՝ իբրև զգառինս ձգեալ 'ի գայլոց ։
Խօսել սկսաւ ը̃ ն̃ս թ̃գ̃րն ահագին սպառ-
նալեօք , և նեղէր զն̃ս 'ի բաց կալ 'ի ք̃սէ ,
և զոհել կռոց ։ Իսկ նոքա համարձակ ընդ
մի բերան խոստովան լինէին՝ ասելով . պատ-
րաստ եմք մինչ 'ի մահ վկայ լինել ճշմար-
տութե̃ ք̃սի ա̃յ մերոյ և տ̃ն , և ոչ ոք կարէ
մեկնել զմեզ 'ի սիրոյ ն̃ր ։ Դարձեալ ողո-
քանօք խօսէր ընդ նոսա դեկոս՝ մեծամեծ
խոստմամբք հանդերձ , եթէ հաւանեսցին

նի. բայց ոչինչ կարաց յաղթել նոցա. մինչ հրամանն եւ կտրել զգօտի նց, եւ մերկացուցանել զնս 'ի պատուոյն, հարկանել զծնօտ նոցա, եւ գանել գաւազանօք իբրեւ զաւազակս. եւ այնպէս արձակեաց զնս առ ժմկ մի՝ գնալ 'ի տունս 'ի պատիւ երեսաց ծնողաց նոցա, ժամ եդեալ աւուրս քանի մի. զի թերեւս զղջասցին ասէ, եւ յուղղուն եկեսցեն. կմ թէ հարք նց հաւանեցուսցեն զնս. քանզի ինքն թգրն հանդերձեալ էր գնալ 'ի գործ ինչ կարեւոր արտաքոյ քաղաքին, եւ դառնալ:

Իսկ նք ելեալ յերեսաց թագաւորին՝ խորհեցան գտանել տեղի թաքստի, զի մի՛ վտանգ ինչ հասանիցէ նց 'ի պատճառս ծնողացն. եկա՛յք ասեն մեկնեսցուք 'ի քաղաքէ աստի, մինչեւ է դարձեալ այսրէն ոսոխն հոգւոց մերոց: Եւ նախ ժողովեալ զոսկին եւ զարծաթն՝ զոր ունէին 'ի ծնողաց եւ 'ի զինուորութէ, ցրուեցին 'ի տնանկս. եւ ապա սակաւ ինչ առեալ 'ի պէտս իւրեանց, ելին գնացին լռելեայն 'ի մերձակայ լեառն՝ Ոքղոս կամ Ողքոս կոչեցեալ, (որ ըստ ոմանց ասի երկու մղոնաւ հեռի լինել 'ի քաղաքէն, եւ յոմանց կարծի լինել Ոլիմպոս մին 'ի լերանց՝ որք կոչին այժմ Քէշիշ տաղը.) եւ մտեալ 'ի քարայր մի մեծ՝ դադարեցին 'ի ներքին խորշս նորա. եւ կացեալ յաղօթս՝ խնդրէին յայ արտասուօք ցուցանել նց զճպհ կենաց, եւ ապրեցուցանել 'ի կորստենէ հոգւոյ քան մարմնոյ: Եւ կացեալ անդ զժմկ ինչ՝ օր զա-

ւուր

ուր առաքէին 'ի քաղաքն զամղիքոս, (որ ըստ այլոց՝ յամբղիքոս ասի, և ըստ ոմանց մաղքոս,) որ էր կրտսերագոյն 'ի նոսա, այլ իմաստուն, և յոյժ 'ի գործս ժիր և ճարտար՝ և ոտիւքն արագ, գնել հաց, և տեղեկանալ վասն անցիցն հալածմանց։ Եւ նա ծպտեալ 'ի կերպարանս մուրացիկ աղքատի՝ երթևեկէր զգուշութեամբ։

Եւ յաւուր միում գնացեալ ամղիքոսի յանծանօթս՝ լուաւ, եթէ անդրէն եկեալ է դեկոս 'ի քաղաք անդր եփեսացւոց. և ետես իսկ՝ զի բանիւ նորա խստագոյնս տանջէին զհաւատացեալսն 'ի Քրիստոս սրով և հրով, կապանօք և բանտիւք. ետես և զայլս 'ի կախաղանս և 'ի քերանս. և զի զօրս սպանանէին՝ զգլուխսն 'ի ձող ցցեալ՝ կանգնէին արտաքոյ 'ի դրունս քաղաքին։ Լուաւ և զայն, զի արքունի խնդրակք զհետ մտեալ էին գտանելոյ զեօթն պատանիս զորդիս իշխանաց, և խնդրէին զնոսա 'ի հարց իւրեանց։ Յայնժամ աճապարեալ ամղիքոսի, և հազիւ հազ առեալ սակաւիկ մի հաց՝ փախեաւ գաղտաբար 'ի քաղաքէն, և ելեալ 'ի լեառն՝ պատմեաց ընկերացն զոր ետես և զոր լուաւ։ Եւ եդեալ առաջի զսակաւ հացիկն՝ կերան և գոհացան զԱստուծոյ. և յարուցեալ կացին յաղօթս վասն հալածմանցն դադարելոյ։ Եւ ապա ասեն ցամղիքոս. ընդ առաւօտն կանուխ երթիցես 'ի քաղաքն, և դարձեալ տեղեկասցիս անցիցն մեր. և փութով առցես յոլով հաց՝ որ բաւական լիցի մեզ աւուրս քա-

նի մի . մանաւանդ զի այժմ քաղցեալ մնա-
ցաք ։

Եւ զայս ասացեալ՝ յանձն արարին զանձինս 'ի ձեռս ամենախնամ տեսչութեան այ, և 'ի քուն մտին . և ՟է մարմնական քնոյն աւան-դեցին զհոգիս իւրեանց առ ած, մնալով իբրև կենդանի ննջեալ, և պահեալ անվնաս և անապական՝ խնամօք ամենակալին ։

Իսկ Թգրն իբրև խնդրեաց զնս աւուրս բա-զումս, և ոչ եգիտ, նեղէր զծնօղս նց յայտ-նի առնել զտեղի թաքստեան որդւոց իւ-րեանց . և նք քանզի տեղեկացեալ գիտէին՝ թէ 'ի լերինն ոքղոսի զօղեալ կան յայրին, յականայ կամ պատմեցին Թգրին ։ Յայն-ժամ հրաման ետ դեկոս փակել զդուրս այ-րին մեծամեծ վիմօք . զի անդէն շնչարգել և սովամահ կորիցեն ։ Իսկ 'ի խնուլ անդ զմուտս այրին, Թէոդորոս և Ռուփինոս իշ-խանքն՝ որ վերակացու էին գործոյն, քզի 'ի ծածուկ քրիստոնեայ էին, գրեցին 'ի տախտակ մի կապարեայ զանուանս եօթնե-ցունց պատանեկացն, և զժմկս իրացն, և թէ զիարդ վս որ 'ի քս հաւատոց հալածա-նօք կատարեցան աստ 'ի յայրիս՝ սովալլուկ եղեալ ։ Եւ եդեալ զտախտակն 'ի մէջ վի-մաց շինուածոյն 'ի ներքոյ կողմանէ՝ փակե-ցին արտաքոյ . զի թերևս եկեսցէ ժմկ, և գտցեն ոսկերք սբցն . և յայտնի լիցի՝ թէ ովք իցեն ։ Զայս արարեալ՝ դարձան առ Թգրն, և այնուհետև լռուի եղև զնցէ ։ (3)

Անցին աւուրք իշխանութեան կռապաշտ կայսե-
րաց ,

րաց, և զօրացաւ թշ̃րութ̃ քրիստոնէից յետ
մեծին կոստանդիանոսի. և զկնի առ փոքր
մի կրկին վերոյիշելոյ հաւատացելոց 'ի հա-
լածանս յուլիանոսի ուրացողի, և վաղեսի
արիանոսի, եհաս ժամ մեծին թէոդոսի կայ-
սեր (4). առ որով խափառ զիջաւ հեթանո-
սութի̃, և լցաւ ամ̃ երկիր քրիստոնէութ̃, և
խաղաղութի̃ էր եկեղեցւոյ յերեսաց սու-
րաց ։ Բայց կային ազգք ազգք հերձուածո-
ղաց և աղանդաւորաց 'ի մէջ հաւատացելոց.
զորս օր ք̃ զօր նուաճել և յուղղութի̃ ածել
փութային արթուն հովիւք ընդ ա̃ծասէր
թագաւորին ։ Յայնպիսում ժմ̃կի յարեան
և արք ոմանք չարաղանդ հերձուածով ոչ
միայն յՕտականաց և յաննշանից, այլև 'ի
քաջից և 'ի նշանաւորաց, յորս էին թէո-
դորոս և գայիոս երիցունք կամ եպ̃սունք պա-
ղեստինացիք, որք ասէին թէ չիք յարութի̃
այս հողացեալ մարմնոյս (5) ։ Իսկ թէոդոս ար-
քայ և ամ̃ անձինք բարեպաշտից յոյժ հո-
գային, և աշխարէին զայն յետին մոլորութի̃
սադուկեցւոց, խնթալով զի մի ճարակեսցի
'ի ժողովրդեանն ամ̃ ։ Այլ մարդասէր տ̃րն
ողորմեցաւ եկեղեցեաց ուղղափառաց, և
նորահրաշ սքանչելեօք հաստատեաց զա̃մն
'ի հաւատս յարութե̃ հասարակաց ։
Քանզի էարկ 'ի սիրտ իշխանի միոյ եփեսաց-
ւոյ՝ որում անուն էր դալիոս կմ̃ ադողէ, զի
մերձ 'ի յայրն՝ յոր փակեալ էին մանկունքն,
կամեցաւ նա փարախ շինել խաշանց իւ-
րոց և հօտից. և 'ի շինելն ծառայք իշխանին

Թաւալեցուցին քարինս 'ի դրանց քարայրին
առ 'ի պէտս շինուածոյ իւրեանց ։ և զի
ծերպք ևս բացեալ էին յերեսաց ծմակին ,
յայնժամ բացաւ և այրն ։ այլ նոքա ոչ մտին
'ի ներքս , այլ յայն օր դարձան ընդ երեկս 'ի
տունս իւրեանց ։

Սակայն յայնմ առաւօտու յարոյց Ած զեօթանե֊
սին որք մանկունսն իբրև 'ի խոր քնոյ՝ տալով
նոց կենդանութի իբրև զառաջինն ։ մինչ զար֊
թուցեալ նոցա պայծառ տեսլեամբ , և 'ի
միտս եկեալ կարծէին , թէ յերեկային ննջե֊
ցին , և ընդ փաղորդայն զարթեան (6) ։ քզի և
հանդերձքնոց և ամ ինչ անփուտ և անեղծ
կային, և ահն և երկկեղն դեկոսի տակաւին
էր 'ի սփրտանս ։ Ամին իրի փութապէս առա֊
քեցին զամղքոս 'ի քղքն գնել հաց բաւա֊
կան՝ ընդ առաջին բանի իւրեանց ։ միանգա֊
մայն և տեղեկանալ ևս՝ թէ զինչ խորհի
վս նց թգրն դեկոս ։ եթէ ստիպով խնդ֊
րեսցէ առնել զմեզ 'ի ձեռաց ծնողաց մերոց ,
պատրաստ եմք մատնել զանձինս 'ի մահ վս
քո, զի մի 'ի պատճառս մեր այլք վտանգես֊
ցին ։

Տեսեալ ամղիքոսի ընդ դուրս այրին՝ իբրև ե֊
տես զքարինսն կուտեալ 'ի տեղւոջն , զա֊
հի հարաւ ։ զի չէր ինչ իմացեալ նց զլինուլն
այրին քարամբք , և զվերստին բացումն ,
յերեսաց ամծառաք քնոյն՝ զոր ննջեցին ։ վս
համարեցաւ դաւ ինչ լինել 'ի հեթանոսաց ։
ծածկեաց փակեղամբն զերեսն , և այնպ
գնայր զճնհ իւր զգուշութբ, զի մի ոք 'ի կա֊

պաշ֊

պաշտից ճանաչիցէ զնա ։ Եւ իբրեւ մերձ ե-
ղեւ 'ի քաղաքն՝ շուրջ հայեր տեսանել, թէ
կայցէ՞ ուրեք յուրքումնի սպասաւորաց . եւ ոչ ե-
տես զոք յորոց կասկածէր . եւ հասեալ 'ի
դուռն քաղաքին՝ ետես զշինուածսն այլափո-
խեալ յոյժ . մինչեւ յերկբայս լինել նմ, ե-
թէ Եփեսոսն իցէ այն . ետես եւ զնշան ս͞բ
խաչին ք͞ի 'ի դրունս եւ 'ի պարիսպս քաղաքին,
եւ երկրպագեալ ահիւ եւ դողութ՞ այլ յայլմէ
լինէր եւ զարմանայր ը͞ն նոր տեսիլն, զոր տե-
սանէր ։ Լուաւ եւ զձայն ժամահարին . եւ ե-
տես զի մեղկին խաչակնքէին զերեսս իւ-
րեանց, եւ ողջոյն տային միմեանց ըստ օրինի
քրիստոնէութ͞ե, եւ երդնուին առ միմեանս
յանուն յ͞սի ք͞ի . ետես եւ զեկեղեցականս
անձինս ոչ սակաւ, որք համարձակ շրջէին ։
Եւ հիացեալ ասէր յինքեան . յերէկ այս
նշանս գաղտնի էր, եւ այսօր յայտնի զիարդ
եղեւ . եւ շուրջ եկեալ ը͞ն քաղաքն՝ զնոյն տե-
սանէր եւ լսէր, եւ յաւելույր 'ի զարմացումն
մեծ, եւ խռովէին ոգիք ն͞ր . զի իբրեւ երազ
համարէր տեսանել, եւ ոչ կարէր համօրէն
կալ 'ի վ͞ր իրացն փոփոխութե . երէկ ասէ
լի էին հրապարակք բազմութ͞բ անհաւատից,
որք խոշտանգէին զհաւատացեալս ք͞ի . եւ
այսօր համարձակ ք͞ս պաշտի, եւ անհաւա-
տից նշան ինչ ոչ երեւի ։ Եւ կալեալ այր մի՝ ե-
հարց, թէ քաղաքս այս Եփեսոսն է . եւ նա ա-
սաց . այո որդեակ ։ Իսկ ամղիքոս շօշափէր
'ի կարծիս անկանէր . մի արդեօք հնարք ի-
ցեն այն՝ հեթանոսաց, առ որսալոյ զմթա-

քուցեալսն 'ի քրիստոնէից. կամ թէ ասէ՝ դարձոյց արդեօք ա՛ծ զսիրտ արքային, և թոյլ ետ պաշտել աներկիւղ զքրիստոնէութի. սակայն և այնմ ոչ ունէր կալ 'ի վր̄ խորհրդոցն՝ յերեսաց այլ և այլոց փոփոխման ա̄մի, զոր տեսանէր: Եւ ասէ այրն ցամղիքոս. և դու ուստի՞ իցես՝ որ ոչ գիտես զք̄ղ̄քս եփեսացւոց: Իսկ նա ոչինչ ասաց առ այշուէն. այլ գնացեալ ետ զդրամն 'ի հացավաճառն, թէ հա՛ց տուր: Եւ նր̄ տեսեալ զդրամն հին և անսովոր՝ ոչ կարաց ճանաչել. ցուցանէր և այլոց եղելոց 'ի շուկայն. և ոչ նք̄ ծանեան: Եւ ասեն ցամղիքոս. ա՛յր դու ուստի՞ է քեզ այս. մինթէ զա՞նձ գտեր 'ի հնոց: Իսկ նորա ևս քան զևս վարանեալ 'ի խիղճս իւր, և չև ևս հանդարտեալ յահէ հեթանոսաց՝ աղաչէր սախպելով, և ասէր. փութամ գնալ յիմ գործ. խնդրեմ՝ տո՛ւք ինձ հաց 'ի գին դրամոյս, և կամ զդրամն դարձուցէ՛ք յիս, և թողէ՛ք երթալ. բայց նք̄ հարկեցուցանէին ասել, թէ ուստի՞ 'ի ձեռս բերեալ իցէ նր̄ զայն դրամն:

Եւ 'ի տարածիլ համբաւոյն 'ի մէջ ամբոխին՝ զեղան զնովաւ բազմութի՛ մ̄դկանն, և առեալ տարան զամղիքոս առ բդեշխ քաղաքին՝ որ կոչիւր անթիպատրոս: Հարցանէր զնա բազմօք բդեշխն. և նա ո՛չ գիտէր՝ թէ զինչ ասիցէ. զի զարհուրեալ էր և 'ի զարմացման եղեւ: Յայնժամ արկին զփակեղն 'ի պարանոց նր̄, և առեալ տարան զնա առ եպ̄ս ք̄ղ̄քին, որում անուն էր Մարինոս (7).

Եկն

եկն անդր և բդեշխն իւրովքն հանդերձ · և տեսին՝ թէ այրս այս վաղեմի գանձ է գտեալ ։ Իբրև ետես եպիսկոպոսն զդրամն , և ընթերցաւ զանուն դեկոսի՝ որ գրեալ կայր 'ի նմին, ասէ ցամղիքոս · ուստի՞ է քեզ այս , և ո՞ւր գտեր զսա որդեակ ։ Պատասխանի ետ ամղիքոս հեզաբար · ո՛չ ուստեք իբրև նոր ինչ գտի զդրամս , այլ զոր յերէկն և յեռանդն վարէր քաղաքս ողջոյն · զի և ես ինքն յայսմ քաղաքի ծնեալ եմ և սնեալ ։ Այլ իբրև ետես՝ թէ ոչ հաւատան նմա, և ոչ է ոք՝ որ ճանաչէ զնոքն , համարձակեցաւ յայտնել զանձն , և ասել զանուն հօրն և զպատուոյն· որդի եմ ես ասէ հռուփոսի կոմսի , որ մի է յաւագաց քաղաքիս և 'ի մագիստրոսաց դեկոսի արքայի ։ Իսկ որք լուանն՝ ծաղր առնէին զնա իբրև թափեալ 'ի խելաց · և այլք համարէին խօսել բանս խաբէութեան ։

Իսկ բդեշխն երկեցուցանէր զնա և ասէր· եթէ ոչ ասես՝ թէ ուստի՞ իցէ դրամս այս , ընդ տանջանօք փորձեմ զքեզ ։ Յայնժամ ասէ ամղիքոս · աղաչեմ զձեզ տեա՛րք իմ , ասացէ՛ք ինձ զոր ինչ հարցանեմս · քաղաքս այս եփեսո՞ս է · և դեկոս թագաւորն 'ի քաղա՞քս է՝ թէ ոչ ։ Զայս ասաց , և անդրէն շուրջ հայէր՝ տեսանել, թէ գտանիցէ զոք 'ի բազմութենէ անտի 'ի ծանօթից իւրոց։ Իսկ նոքա ասեն · քաղաքս եփեսոս է · այլ չի՛ք թագաւոր 'ի վերայ երկրի՝ որոյ անուն նորա դեկոս կոչի · թող թէ 'ի քաղաքիս , ուր նստի իշխան 'ի դիմաց

քսա-

քաասէր արքայն Թէոդոսի: Եւ ամղիքոս․
պաշտունի ունի զխոսս իմ, և ոչ գիտեմ զինչ
ասացից․ ես յերէկ 'ի քղքի աստ յայսմիկ
տեսի զդեկոս․ և իշխանք նր և ծռյք տու-
բէին քղքիս: Յայնժամ ասէ եպսն․ ով այր
դու, կամ դու յիմար ես, և կիմզմեզ խա-
բել կամիս․ ուր է դեկոս, զոր հարցանես
զմեզ․ 'ի վաղեմի և 'ի կուապաշտ թգրաց էր
նա: Արկնեաց անդրէն ամղիքոս, յերէկ
դեկոս 'ի քղքս էր, և չարչարէր զքրիստոն-
եայս․ և մեք փախեաք 'ի նմէ, զի և մեք
քրիստոնեայք եմք․ և թէ ոչ հաւատայք
ինձ, եկայք ընդ իմ, և ցուցից ձեզ զըն-
կերսն իմ՝ որ կան 'ի թաքստի յողքոս լե-
րին․ և թէ զանձ կարծէք զտեալ 'ի մէնջ,
ոչ վրիպիք 'ի յուսոյդ:

Յայնժամ ասէ եպսն ցդեշխն և ցիշխնս․
ով եղբարք՝ տեսիլ իմն է բանս այս, և ցոյցք
Տն երկրի: Եւ յարուցեալ գնացին միաբան
ընդ ամղիքոսի․ և յորժամ հասին 'ի դուռն
այրին՝ եգիտ եպսն զկապարեայ տախտակն,
և ընթերցեալ՝ տեղեկացաւ և ցուցանէր
ամէն ապշութբ: Իսկ որք 'ի ներքս նստէին
երանելի մանկունքն, լուեալ զտնաձայն
բազմութե ամբոխին, համարեցան՝ եթէ
յիմրանել զինքեանս զան սպասաւորք դե-
կոսի․ բայց ամղիքոս յառաջեաց եմուտ առ
ընկերս իւր, և պատմեաց նոցա զնորահրաշ
փոփոխումն իրացն, և քաջալերեաց զնս բա-
նիւք խնդութե․ զի մեծ արար տր ասէ զո-
ղորմութի իւր ընդ մեզ, և յայտնի արար զմե-
ծու-

ծութեն սքանչելեաց իւրոց : Յետ այսորիկ մտին և այլք 'ի գլխաւորաց եկեղեցւոյ 'ի այրն . և տեսին զնոսա մանկունսն նստեալ զուարթ և լուսափայլ դիմօք . և երկրպագեն ողջոյն տուին և համբուրեցին զկենդանի նահատակս քրիստոսի : Յայնժամ սկսան նոքա պատմել մի ըստ միոջէ որ ինչ անցք անցին ընդ նոսա , և զամենայն եղեալ գործսն յաւուրս իւրեանց :

Եւ վաղվաղակի փութացաւ գրեաց եպիսկոպոսն առ թէոդոս թագաւորն զսքանչելիսն՝ որ եղեն 'ի սքանչելի յարութեան մանկանցն եօթանեցունց : Եւ նա իբրև լուաւ , լի եղև անպատում ուրախութեամբ . յարեաւ ճեպով ճեպոյ աբար 'ի բիւզանդիոյ և եկն յեփեսոս , և բազում ժողովուրդք ընդ նմա . զի որք լսէինն՝ զհետ ընթանային : Եւ 'ի մերձենալ արքային՝ ելին սրբքն ընդառաջ նորա . և տեսեալ թէոդոսի զերանելի մանկունսն , զի փայլէին երեսք նոցա անպայման գեղով իբրև զկերպարանս զգեցեալ հանդերձելոցին , սքանչացաւ յոյժ . և իջեալ յերիվարէն՝ ողջունեաց զնոսա . և անկեալ զիւրաքանչիւր պարանոցաւ՝ համբուրէր զնոսա ջերմ արտասուօք :

Յետ այսորիկ մտեալ 'ի այրն՝ նստան 'ի տեղւոջն , ուր քունեցեալ էին երանելիքն . խօսեցան ընդ թագաւորն , և ասեն . խաղաղութեամբ կացցէ թագաւորութիւն քո . և արդ՝ գիտեա , զի վասն տրտմութեան սրտի քո և ամենայն բարեպաշտից՝ յարոյց զմեզ աստուած իբրև 'ի մեռելոց . զի սովաւ 'ի միտ առնուցուն ամենեքին զզօրութիւն արարչին ,

ցին, և ծանիցեն մդիկ՝ եթէ գոյ յարութիւն հոգացեալ մարմնոց մդկան. զի նոյն տէր է՝ որ յարոյց զմեզ 'ի մահահանգոյն ննջմանէս յետ այսչափ ժամուց, և ունի յարուցանել զամենեսին՝ որք ննջեն 'ի գերեզմանս: Եւ զայս ասացեալ՝ խնդրեցին օրհնութիւն յեպիսկոպոսէն, և խոնարհեցուցեալ զգլուխս իւրեանց առ ոտս յանդիման թգրին՝ աւանդեցին զհոգիս 'ի ձեռն հրշտկաց այ:

Իսկ թգրն և եպսն հանդերձ ամ բազմութբ 'ի հիացման եղեալ՝ փառաւոր առնէին զած: Յայնժամ հրամայեաց թգրն՝ առնել մի մի տապանակս ը թուոյ եօթանց սբց, և զարդարել ոսկւով և արծաթով, և դնել 'ի նս զմարմինս սբցն այ: Եւ մինչդեռ կազմէին զայն, 'ի գիշերին յայնմիկ երևեցան սբքն թգրին, և ասեն. զմեզ ած 'ի հողոյ յարոյց, և ոչ յոսկւոյ կամ յարծաթոյ. վասն յերկրի անդ՝ ուր յարեաք, ամփոփեա զմեզ. զի և 'ի միւսանգամ գալստեան փրկչին՝ 'ի հողոյ անտի յարիցուք: Ապա 'ի վաղիւ անդր հրամանաւ արքայի փորեցին զտեղին, և անդ եդին զսբսն. և արարին զայրն եկեղեցի, և զարդարեցին ոսկեզօծ ապակւով. և կատարեցին անդ ամենաժողով տօն սբցն. և ապա դարձաւ թգրն 'ի կոստանդնուպօլիս ուրախութբ մեծաւ գոհանալով զայ: Եւ որք լուանն, հաստատեցան 'ի հաւատս յարութեան. և եղև անպատմելի խնդութիւն ուղղափառաց: (8)

Գործեցաւ այս ամ՝ ը ճշգրիտ ժամանա-

կա-

կայսրութե՟ , յամի տ՟ն 389 , որ էր մետասա֊
ներորդ ա՟մ թ՟գ՟րութե՟ մեծին Թէոդոսի , ճ՟խ
ամօք յետոյ քան զաւուրս դեկոսի ․ որպէս
մեկն գնի 'ի յայսմաւուրս մեր ․ և մ՟նկ իսկ
խորհրդով կատարի 'ի մեզ տօն 'սբ մանկանցս
եփեսոսի՝ զոյգ ը՟ տօնախմբութե՟ ս՟րյն Թէո֊
դոսի Թ՟գ՟րի , բայց յուրոյն յիշատակէ նոցին
եօթն ննջողաց յայլում նուագի ․ ո՟պ Թէ
այն իցէ յիշատակ ննջման ն՟ց ․ և այս յիշա֊
տակ յարութե՟ ն՟ց ։

Նոյնպէս գտանեմք և 'ի տօնացոյցս յու֊
նաց և մոսկովաց եկեղեցս 'ի տարւոջ զյիշա֊
տակ սոցա ․ յօգոստոսի 4 ․ և 'ի հոկտեմբե֊
րի 22 ․ Թէպէտ և 'ի բասիլեան յայսմա֊
ւուրս յունաց՝ 'ի միում վայրի ևեթ գրի
պատմութի նոցա ․ 'ի հոկտ ․ 23 ․ ո՟պ և յայս֊
մաւուրքն մեր գնէ լոկ 'ի հոկտ ․ 24 ։ Եր֊
կիցս յիշատակեն զսոսա և եթէովպացիք և
ղփտիք՝ 'ի զանազան աւուրս ․ իսկ առ հռով֊
մայեցիս Թէպէտ և 'ի 27 ․ յուլիսի գնի յի֊
շատակ 'նց , բայց առ այլևայլ վկայաբանս
նոցին գտանի և 'ի 27 ․ յունիսի ․ կ՟մ յօգոստ ․
28 ․ և կամ 11 ։ և չիք ազգ քրիստոնէից՝ որ
ոչ առնիցէ զյիշատակ ս՟ցս գ՟ոնէ միանգամ
'ի տարւոջ ։

Իսկ որպէս սքանչելի եղև ննջումն և յա֊
րութի ս՟բ մանկանցս , նոյնպէս և երևելի
սքանչելիք պատմին զ՟նցէ յետ միւսանգամ
վախճանի ն՟ց ․ յորս մեծ է այն , զի և 'ի յե֊
տագայ դարս ասի՝ Թէ անապական պահե֊
իցեն մարմինք ն՟ց 'ի նմին այրի , և տեսեալ

'ի

'ի բազմաց՝ ոչ միայն յարևելեայց, այլ յարև-մտեայց ևս։ Քանզի վկայէ և Գրիգոր տու-րոնեցի՝ որ ծաղկեցաւ սրբութբ 'ի վախ-ճան վեցերորդ դարուն, թէ յաւուրս իւր կային անդ յայրն աղբօսի մօտ յեփեսոս մարմինք սրբոց՝ իւրեանց զգեստուք ծած-կեալք։ Նա՛ 'ի վարս սրբյն վիլլիբալդոսի գրի 'ի Ը դարու, թէ յուցանէին զմարմինս նոցա ուխտաւորաց եկելոց անդր՝ տակաւին իբրև կենդանիս։

Նոյնպէս կային և 'ի ԺԱ դարու. սմ յայտ է 'ի վարուց սրբյն եդուարդայ արքային անգ-ղիացւոց, զոր գրեաց եղրեդոս աբբայ 'ի յա-ջորդ դարուն. ուր պատմի և այսպիսի ինչ հրաշալի. զի յաւուր սրբ զատկին յետ հա-ղորդելոյ 'ի տր խորհրդոյն՝ եկն արքայ եդ-ուարդ յապարանս, բազմիլ 'ի սեղան ը մե-ծամեծս իւր. բայց մինչ նք ոչ զկերակրովք և զըմպելեօք յածէին, այլ՝ զերկնային խոր-հրդովք և զնծային յայտնութբք. մինչ զի սակայ սակայ զանձն ժողովէր յուսեկն՝ սմ պատկառելով յումեքէ, և յեղակարծ փո-փոխմունս 'ի դէմսն ցուցանէր՝ զուարթուն և տխրուն։ Սոյ իբրև առանձինն եղև ընդ-ոմանս 'ի մտերիմ սիրելեաց իւրոց՝ յառաջի-կայուն եպսի միոյ, և աբբայի միոյ, թա-խանձէին զարքայ՝ ասել զպատճառս այն-պիսի շարժմանց այլայլութն։

Յայնժամ յօդւոց եհան բարեպաշտ ար-քայն, և ասէ. մինչդեռ բազմեալ կայի 'ի սեղանի, յափշտակեալ հոգւով՝ տեսանէի

զեօ.

զեօթանեսին մր մանկունսն եփեսոսի 'ի լե-
րինն ողքոսի՝ ընկողմանեալս յայրի անդ իւ-
րեանց . և յակնարկել խմում խնդամիտ կա-
րօտանօք 'ի կերպարանս զխմոց նց և զխառ-
կի և զգեստուց , տեսի և ահա յանդիման
աչաց իմոց շրջեցին զանձինս կողմանէ 'ի
կողմն իբրև յանկողնի . զի որք ցայժմ հանգ-
չէին 'ի վր աջոյ կողման , դարձուցին զան-
ձինս յահեկակողմն ։ Եւ այս է ասէ նշան
մեծի փոփոխմն , որ հանդերձեալ է լինել
'ի վր երկրի վն մեղաց մրդկան , յառնել ազ-
գի 'ի վր ազգի , և լինել ահագին արկածից՝
ցամս եօթանասուն . զի զայնչափ ամս կաց-
ցեն մր մանկունքն 'ի վր ձախոյ ուսոյ իւր-
եանց ։ Իսկ որք լուան զասացեալն 'ի թա-
գաւորէն՝ զարմանային . զի և չէին իսկ տե-
ղեակ վն բանի մանկանցն այնոցիկ . և թա-
գաւորն սկսաւ պատմել նց մի ըստ միոջէ զկարս
և զչարչարանս նց , և զօրինակ ննջմանն և
յարուեն՝ տալով և զանուանս իւրաքանչիւր ։
Յայնժամ խարհեցան եպսունք և մեծամեծք
անդղիացւոց առաքել դեսպանս առ կայսրն
յունաց 'ի կոստանդնուպօլիս՝ վն ստուգու-
թե բանիցս այսոցիկ . և հրամանաւ կայսեր
գնացին ոմանք յեպսաց և յերիցանց յունաց
յեփեսոս՝ հանդերձ դեսպանօք արևմտ-
եայց . և մտեալ 'ի յայրն եօթն ննջողաց իրն-
կօք և մտեղինօք՝ տեսին զնս տարածեալս
'ի վր ձախոյ կողման իւրեանց . և դարձան
հիացմամբ 'ի տեղիս իւրեանց ։

Օ այսոսիկ յետ բերեն Բոլլանդեանք խօս-

զոր-

զարկուք հին վկայաբանութեց՝ առանց ընդ-
բանս ինչ ածելոյ, առեալ 'ի գրոց Եղլեգո-
ւի աբբայի Հռեփալլեցւոյ՝ որ էր 'ի ժէ դա-
րու՝ մերձաւոր ժմկաւ. զնոյն վկայէ ասեն
և ժմկակից նր Գուլիելմոս Մալմեսբուրացի,
և հաստատէ զկատարումն գուշակութեն յա-
ւուրս իւր լինել: Նաև մեք յայտնի տեսա-
նեմք զայս նշան գուշակութե արդեամբք
գլխաւորեալ 'ի նմին ժմ դարու՝ գրեթէ 'ի
վերայ համօրէն տիեզերաց. զի յետ մահու
նախասացեալ երանելւոյն Եդուարդայ ար-
քայի եղև փոփոխումն մեծ 'ի վր Ծի՝ 'ի զօ-
րանալ Թուրքաց յարևելս. որ է ժմկ բարձ-
ման թգրուե ազգիս մերոյ 'ի տանէ Բագ-
րատունեաց, և աւերածոյ Ծին Հայոց և Ա-
սորւոց և այլ բզմ տեղեաց յերեսաց Տուղ-
րիլայ և Ալփասլանայ. յորում ժմկի աւար-
հարին և զԵփեսոս ասիացւոց. թող և զաղ-
գի ազգի խռովութիւն՝ որք կային զայնու
ժմկաւ 'ի տրուե յունաց և արևմտեայց:
Պատմէ և Հռեներբոս միայնակեաց ժէ դա-
րու 'ի Լեոդեան վանս սրբյն Լաւրենտիոսի՝
զայլ առանձին նշան բժշկութե եղեալ 'ի վր
անձին իւրոյ բարեխօսութբ եօթանց ոք ման-
կանց ննջողաց: Քանզի անկեալ իմ ասէ 'ի
հիւանդութի ծանր՝ հիւծեալ էի իսպառ 'ի ցա-
ւոց, և ոչ կարէի շարժել անձամբ զանձն.
և մինչդեռ ես յոգիս ապաստան կայի՝ ակն
ունելով մահու, եկն առ իս ոմն յեղբարց,
և խրատ ետ կարդալ յօգնութի զեօթն ննջող
մանկունս, ասելով թէ նոքա երագահաս

օգնական են հրեշտակաց, և տան նց քաղցր նինջ : Այլ ես լռեցայ նմա, և արարի զի բանի նր . և փղձկելի եղև առ ի ձայն 'ի ներքուստ՝ զի ասէր . Հաւատք քո կեցուցին զքեզ . և 'ի զարմացման եղեն տեսանել հոգւով զդասս երանելեաց՝ որ յերկինս, և 'ի մէջ նց զեօ-թանեսին 'որ. մանկունսն պայծառացեալ փառօք : Այլ իբրև դարձան միտք իմ յիս, գտի զանձն իմ ամի առողջ, և զօրացեալ յարեայ յանկողնոյ, և կատարեալ առողջութ. չոքայ ը եղբօրն ը այնմիկ 'ի մատուռն մօ-տակայ, և գոհացայ զնյ :

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ :

(1) Ոպատմութեն սբ մանկանցս Եփեսոսի՝ որ առ-գերահրաշ սքանչելեացն ննջման և յարութե նց յաղուշ կրթէ զամ լսելիս, և ծածանէ զհնգս թերեհաւատից, ոչ միայն քրիստոնեայք ը ամ Ծ սփռեալք՝ 'ի սկզբա-նէ և այսր ունին հաստատութ (ոչ հաստատեալ և փառ՝ որ էր 'ի Թ դարու), այլ և այլազգիք անգամ անդը-տին 'ի ծագմանէ դենին իւրեանց 'ի Է դարու . զի որում նախնին առաջնորդն նց՝ ոչ զայլ ինչ ինչ, նոյնպէս և զայս հրաշալուր անցս առեալ 'ի քրիստոնէից՝ այ-լովք հանգամանօք անցոյց 'ի գիրս իւր . զոր և յետինք նր իբրև թարգմանք բանից նորին առեալ են ծանրա-ցուցին տարապայման յաւելուածովք : Զայս ամ հա-տատէ Հռենաւտոդիոս 'ի պատմութե պատրիարքացն աղեքսանդրիոյ՝ 'ի մէջ բերելով զանուանս հագարացի և պարսիկ հեղինակաց :

Բայց զայդ թողեալ՝ և ակնարկեալ մեր 'ի վկայաբա-նութիւնս իւրաքանչիւր ազգաց քրիստոնէից, միա-բնակ գտանեմք յամենին զճշմարտութ պատմութեն՝ զի գլխաւոր պարագայից, որք միայն են խնդրելի . և եթէ անաչառ կամք լիցին՝ ոչ մեղ ասել, նոյնոչ և այ-

քոց լսել, ճշգագոյն և ընտրելագոյն ուսմանց առաջի-կայս պատմութե 'ի յայսմաւուրս հայոց՝ իբրև 'ի հնա-գոյն օրինակէ և յանապակ աղբերէ առեալ, քան առ-այլս · վ̃ն և մեք առաւել զմերս կալցուք անփոփոխ, և սակաւ ինչ կարօտացաք առնուլ և յայլոց: Նախ՝ զի այլք բազում մասամբ՝ պէսպէս խորհրդածութեց զհետ կրթեալ, և հռետորական ը̃ւյնմանց կի̃ պատճառա-բանութեց (զի յայս ձգէ զմ̃տ ընթացք հրաշական ան-ցիցս), չունին այնչափ զգուշաւոր հնութե̃ նշանակ · ա̃ղ հայումս: Երկրորդ՝ զի ոչ գտանի ինչ 'ի հայումս, որ ոչ գտցի յայսմ կա̃ յայնմ հին վկայաբանութե̃ յու-նաց, լատինացւոց, ասորւոց, արաբացւոց, եգիպտաց-ւոց, եթէովպացւոց են · իսկ յայլս իւրաքանչիւր գտա-նի ինչ ինչ՝ որ չմիաբանի և ոչ ը̃ միումն յայնչափ լեզ-ուաց կամ 'ի մատենագրաց · ա̃ղ ուսանէ՝ որ միան-գամ մանր կրկնէ: Երր̃դ՝ որ մեծն է քան զա̃մ, առոյգ ժմկագրութեն յամենին տկարանայ · իսկ 'ի հայումս ամե̃ն անվրէպ ընթանայ:

Եւ պարզաբար ասել · հայերէն օրինակն մեր պիտէր բոլլանդեանց՝ 'ի ցրել զիւրաւ զպէսպէս առարկուածս յետնոց: Տեսանեմք՝ զի բարոնիոս հանէ քանի մի ը̃-դիմութիւնս 'ի վր̃ պատմութե̃ եօթն մանկանցս եփեսոսի · բայց քաջ լուծանէ զը̃դիմութիւնս նո̃ ասեմանի ասորի, ա̃ղ և մատթէոս հռադերոս յոնեան · և յիրաւի՝ զի դուզ-նաքեայ մտածութիք են, և սովորական գիւտք կրիտի-կաց, ո̃ գտանողաց՝ 'ի դժուարահաւատալի իրս · մինչ զի աւելորդ է մեզ երկրորդել աստանօր: Այլ և բոլ-լանդեանն գուլիելմոս կուպեր՝ թէպէտև չկամելով յաղ-թօղ ցուցանել զասեմանի ք̃ զբարոնիոս, անտարբեր կամի պահել զանձն ընդ մէջ նոցա, բայց արդեամբք 'ի կողմն ճշմարտասիրութե̃ ձգի, և ըմբերանէ զայնոսիկ՝ որք վայրապար տարակոյս հանեն 'ի վր̃ ճշմարիտ պատմու-թեց · մանաւանդ յորժամ չկէ նո̃ ակնարկել և յարևելեան մատենագիրս, այլ յարևմտեայս ևեթ յածեալ: Եւ արդ՝ եթէ ասեմանի արևելեան իւրոց գիտակ իւրով մասամբ (ո̃ տեղեկութ̃ ասորի և արաբացի գրոց)՝ ըստ բաւականին լուծիչ գտաւ առարկութեց արև-մտեայց, քանիօն առաւել յաջողակի յառաջ խաղայր 'ի բանս իւր, եթէ և հայերէն վկայաբանութե̃ լինէր հասու:

Վն̃ զի գլխաւոր վարանք ամ̃ խուզարկուաց և երկուա-ածք վիճողաց յայսմ պատմութե̃՝ հաստատեալ է 'ի մի և

'ի

'ի նոյն անհատատատ հիմն, յոր յանդէտս միաբանին. այն է՝ թէ 'ի յառնել եօթն ննջողաց՝ կայսր հոռոմոց լեալ փոքրն Թէոդոս. և ԺԸ ամին չափեն զմիջոց ննջմանն մանկանցն՝ յաւուրց անտի դեկոսի։ Բայց սակայն պարտ էր գտնել ըստ հայումն՝ յաւուրս մեծին Թէոդոսի. որոց ճառընտիրն մեր 'ի բուն իսկ 'ի պատմութե վարուց նց խօսի զանցից եօթն մանկանցն՝ իբրև զգործոց ժմկի նց. զնոյն է տեսանել և 'ի հայերէն թարգմանութե սոկրատայ. և յայսմաւուրքն մեր ոչ միայն յիշէ զանուն * Թէոդոսի մեծին, և բարեպաշտ ուղղափառ թգրին ||, այլև դնէ զմիջոց ննջմանն նց ամս ճխ. որ անկանի անմերձ յաւուրս մեծին Թէոդոսի. զի դեկոս նստաւ յամի տն 249. յոր յաւելեալ զամս 140, լինի ամ տն 389. այն է ժամերորդ ամ թգրութե Թէոդոսի մեծի։ Համաձայնի այսմ (լոկ տարբերութբ երից եւեթ ամաց) և եւտիքիոս պատրիարգ աղեքսանդրիոյ 'ի տարեգրութե արաբացւոց՝ յասելն. * Յութերրդ ամի կայսերութե Թէոդոսի մեծի յայտնեցան մանկունքն՝ որք յաւուրս դեկոսի արքայի թաքուցեալ էին յայրն եփեսոսի ||. որոց և 'ի գլխոց եփեսացւոց երկրորդէ ասելով. * որ այժմս թգրէ՝ Թէոդոս մեծն է ||։ Սոյնպէս պարտ է խոհնալ և զոչ սակաւս 'ի մատենագրաց և 'ի վկայաբանից. որք պարզամտ ասեն՝ Թէոդոս թգր կմ կայսր, առանց գնելոյ մեծ կմ փոքր։ Ուր այլք առհասարակ եթէ հինք և եթէ նորք, գնեն Թէոդոս փոքր, կմ Թէոդոս որդի արկադեայ. որ է յայտնի վրիպակ՝ և քար գայթակղութե գատողաց. զորս միայն գրութե մեր ունի ամբել։ Դ,ախ՝ զի 'ի դնիլ փոքուն Թէոդոսի՝ ընդդէմ բարոնիոս, թէ չգոյր յայնժամ այլ հերձուած յեկեղեցւոջ բայց 'ի նեստորականաց և յեւտիքականաց. և չէր բան առ ումեք՝ թէ յարուցեալ իցեն յայնժամ ժխտողք յարութե մեռելոց. այլ 'ի դնել ԺԸ մեզ Թէոդոս մեծ՝ չունի ասել զայդ, այլ Է հկոկն. զի ԺԸ ամ մատենագրաց ժմկ էր այն՝ ամ հերձուածոց և աղանդոց. զորս և բազմօք թուէ ժմակիցն գրիգոր ածաբան յատենաւոր վարս իւր, և Է նն 'ի համար արկանէ և զուրացօղս յարութե մարմնոյ։ Երկրորդ՝ առաւել զօրէ առարկութեն 'ի պակասական ձեռնարկութե առ Թէոդոսին փոքու, Դ առ մեծաւն. զի յաւուրս փոքուն են ծաղկեալ եկեղեցական պատմիչք գլխաւորք՝ սոկրատ, սոզոմենոս, Թէոդորետոս, և այլք. որք 'ի պատմելն զերևելի անցս ժմկի իւրեանց՝ հաւանականաբար ունէին յիշել և զպատմութե

եօթն ննջողաց, եթէ յաւուրս իւրեանց լինէր յարու_
թին նոցա. և սակայն չէ ինչ՝ եթէ չգրեցին զեղելոյն
յուղարկոյն առ մեծն Թէոդոսիւ. առ որով և չկայ իսկ
երևելի պատմիչ եկեղեցական, ոչ կամ արտաքին պատ_
միչք հեթանոսք. որք յայտ է թէ և կամակար լռեն
զայնպիսի պանծալի վկայութիւն քնական հաւատոյ:
Արդ՝ անլուծանելի թուի առարկուածն այն, թէ առ_
փոքրն Թէոդոսիւ չգոյր եպս յԵփեսոս մարինոս ան_
ուամբ, որ յիշի 'ի պատմութեան եօթն ննջողացս ը̃ հին
վկայաբանութեանց հանդոյն հայումս. մինչև յանհնարս
մոլեկեանց բազմաց՝ անհաւատալութ̃ փոխեցին զայն ա_
նուն, և եդին՝ ոմանք Մեմնոն, և ոմանք Ստեփանոս.
զի սոքա էին եպիսկոպոսունք եփեսացւոց յաւուրս Թէոդոսի
փոքու: Եւ սակայն 'ի պահել զԺմկ մեծին Թէոդոսի՝
քանզի ինչ լինի այդ դժուարութ̃. զի ոչ յայտ է 'ի պատ_
մութէ սոկրատայ, Ե. 23. և սոզոմենոսի, Է. 17. յաւուրս
մեծին Թէոդոսի՝ մարինոս ոմն, որ երբեմն եղև եպս
արիանոսաց 'ի կոստանդնուպօլիս, անկեալ յայնմ ա_
թոռոյ՝ դէտ եղև եպսութե եփեսոսի, ուր իւր իսկ
եդեալ էր զայլ ոմն ադապիոս անուն 'ի համախոհից
իւրոց. զի յայնմ այր արիանոս եպսունք զօրացեալ էին
յերևելի քաղաքս. զորս առ սակաւ սակաւ փոխեաց բա_
րեպաշտն Թէոդոս՝ կամ յաթոռոյ, և կամ յաղանդոյ:
Արդ՝ զի թաց 'ի յայսմաւուրաց մերոց, ուր անվրէպ
դնի Ժմկագրութիւն յաւուրց դեկոսի մինչև ցյառնել
մանկանց առ Թէոդոսիւ մեծաւ՝ յետ 140 ամաց, այլք
առհասարկ՝ որք առ Թէոդոսիւ փոքու դնեն զյարութե
նց, զանհեթեթ վրիպակ Ժմկագրական բարձեալ բե_
րեն. զի 'ի գիրս յակոբայ սրճեցւոյ դնի, թէ եօթն ման_
կունքն ննջեցին զամս 372. զոր եթէ յաւելցես 'ի Ժմկ
թագաւորութե դեկոսի՝ որ նստաւ յամի տն 249, յարութի
մանկանցս լինի յամի տն 621, որ է ժաերորդ ամ հե_
րակլի. յորում Ժմկի մեռեալ էր 'ի վաղուց և ինքն սրը_
ճեցին. մինչ զի հարկ է ասել՝ թէ հաշիւն այն 372,
ամաց, պարտի լինել ոչ միջոց ննջման սրբ մանկանց,
այլ՝ Ժմկ յառնելոյ նց առ Թէոդոսիւ մեծաւ. զի ար_
դարև Թէոդոս մեծն թգրեաց յամի մրդեղութե 372, ըստ
հաշուի յունաց. որ պիտի հարկ թուականին քի 379:
Բայց սակայն զնոյն անբերելի վրիպակ վարէ և սու_
րիոս իբրև 'ի մետափրաստեսէ, մեկնաւելով. * ան_
ցեալ էին 372 ամք յօրէ անտի ննջելոյ նց մինչև ցօրն
յորում յարեան ||. և կրկին նա դնէ 'ի բերանոյ դա_

տա_

տաւորին՝ թէ դրամն այն զոր ունէր ամենեքս, * 'ի մանկութենէն և 'ի նշանէն ցուցանի՝ 380 ամօք յառաջ է զմեզ լեալ || . եւն ։

Զնոյն սխալանս Յօրինակէ և փոխ՝ յառեալն, թէ մանկունքն յարեան * յետ 372 ամաց, յորժամ ընկալաւ և վարէր զկայսրութեն Թէոդոս՝ մինչև յերրորդ ամն ||, որ է ասել՝ առ Թոռամբ նր Թէոդոսին փոքու. ըստ որոյ և յարէ զկնի, թէ * լէ երրորդ ամ էր յորժամ Թգրութեն Թէոդոսի, յորժամ զայս մեծ նշան եցոյց տծ Յի || ։ Զնոյն վրիպակ պաշտեալ տեսանեմք և առ տր Իէլի ։ Նոյն սխալ գնի և 'ի բասիլեան յայսմաւուրս յունաց, թէ եղև յարութի եօթանց ննջողաց * յանցանել ամաց երեքհարիւր և հն. յաւուրս Թգրութե Թէոդոսի փոքու || . որ է՝ ըստ վկայելոյ նաև բոլլանդեանն կողերոյ՝ * Թանձր վրիպակ ժմկագրական || ։ Զնոյն գտանես և 'ի վկայաբանութե մանկանց՝ հանդերձ այլով անխմանալի սխալանօք. զի ասի. * ննջեցին ամս 372. և մեռան յամի 377 || . ուր երկրորդ թըւականն առաւել դժուարութի կրէ ք զառաջինն, որ զկարգ և խմացիս, եթէ ոչ ընթեռնուցուս այսպ, ննջեցին մինչև ցամ մտեալն 372. և յայնժամ յարեան, և անդրէն մեռան յետ հնգից ամաց յամի 377. բայց ոչ ոք գնէ զնս հինգ ամ կացեալ յետ յառնելոյն, այլ 'ի նմին ամի փութով ննջեալ անդրէն (գուցէ յետ հնգից աւուրց) ։ Նոյնն սխալանօք և 'ի հին օրինակս վկայաբանութեց տօնից և արաբացւոց և մարոնեաց առասեմանոյ՝ գնի միջոց ննջման նց ամս 372. կմ 309 ։ ոմ և 'ի ժամերգութե տօնից գնին ամք 350. եւս և

'ի գիրս այլազգեաց՝ ամք 360 ։

Զայս տմ տեսել բոլլանդեանն կողերոյ՝ ասէ. * Եւ ո՞ կարէ դիւրաւ որոշել, թէ այս վրիպակ արդեօք առաջին հեղինակին իցէ ընծայելի, եթէ հին գրչի, որում զհետ չոքան և այլք հետ զկուրայն || ։ Միայն ասենք ասենք 'ի զգաստ մատենագրաց 'ի վր հասել ակնյայտնի սխալանաց՝ անձամբ անձին յօրինեցին զժմկագրութե յարմարական. զոր Թէոփանէս եգ զմիջոց ննջման մանկանցն՝ ամս 184. կեդրենոս՝ ամս 170. ոմն 175, այլ ոմն 187, կմ 197. միւս եւս այլ. 152. և այլք այլազգ. յորոց և ոչ մին ունի զվաւերականութի. զի հայելով յՃշգրտակ ամս Թգրութեն Թէոդոսի փոքու՝ (առողջ Ենթադրելն զյարութի մանկանցս), զի մի գնէ ոմն յայս ամ, և ոմն յայն ամ նոյն Թգրի. ուստի և

վայրապար 'ի քերման մտանէ կոչել բոլանդեան, թէ մին 'ի նշէ լսէ սուրբ. * զոյն (ասէ) գործ է գտանել, և սուտ է ամ ձեռն աշխատութե ||. Ըէր արդեօք, զի և ոչ ասէ՝ որք զերծ են 'ի թանձր սխալանաց առաջնոյ, * մեծապ տարաձայնեն 'ի մէջ իւրեանց՝ 'ի նշանակել զամն, յորում եղև այն հրաշալի յարութն ||. զի ըստ հաշուի թէոփանեայ՝ լինի յամի թն 434. ըստ կեդրենեայ՝ 420. ըստ գլինեսեայ ասորւոյ՝ որում զհետ երթայ ասսեման, յամի 425. որպ և ըստ այլում ասորի հեղինակի՝ զոր նոյնպ ըռւնելի գտանի ասսեման, յամի 437. ըստ սիգիբերտոսի՝ յամի 447. որք առհսրկ հային յաւուրս թէոդոսի փոքու. իսկ ըստ մամբրիտոսի՝ անկանի յամ թն 402. որ է ժմկ արկադեայ կայսեր: Յաւելու կոչեր, թէ * այլք անորոշակի դնեն զկերպաւն յանունն վկայից՝ 'ի վերջին ժմս կայսերութե թէոդոսի. և այլք զայլ ինչ ընտրեն ասել. մինչև ճշմարտիլ առտանօր այնմ առակի, թէ որչափ մարդիկ՝ նոյնչափ կարծիք ||: Բայց՝ որպ ասացաք, բառնի այս ամ տարաձայնութն և կնճիռն՝ գրութբ յայսմաւուրաց մերոց. և ոչ եթէ կարօտիմք ասել ընդ կոչերայ, * այլ այս վրիպակք ժմկագրութե ինչ ոչ յիշասեն ճշմարտութե պատմութե ||, այլ թէ՝ այս ամ վրիպակք գեղեցիկ ուղղագրին 'ի յայսմաւուրաց մերոց, և այնպ անտարակուսա-
պահի ամբծ ճշմարտութն:

(2) Ամքին միաբանին՝ թէ եօթն էին թուով ննջող մանկունքն եփեսոսի. միայն գլինեսիոս ասորի թուէ ութ, այսպ. մաքսիմիլիանոս, ամղիքոս, մարտեղոս, գլինեսիոս, յովհաննէս, սրապիոն, էքսուստադիանոս, անտոնինոս. որ է վրիպակ աւելալ 'ի հոմաձայն բանից, զոր վարէ յակոբ սրճեցի. զի 'ի խօսելն զմիոյ յընկերութենէ սրբոցս՝ մերձ դնէ զայս ձև բանից. * և եօթն ընկերք նորա ||. որ է թիւ բոլորական խմբի նոցա. կամ թէ զկրկին անուանս սրբոյ՝ որ 'ի հեթանոսութե և որ 'ի քրիստոնէութե, չփոթեալ են ոմանք, և զմին 'ի նոցունց կրկին եդեալ. որպ և առ զնոյն վկայագիրս գտանի ինչ ինչ տարբերութ 'ի մէջ անուանց նոցա. զի 'ի վկայաբանութե իմիք յունաց գրի վս հնգեցունց 'ի նոցանէ, թէ * երանելիքս այս յածային մկրտութե զայսպիսի ընկալան փոփոխութ անուանց. զի մաքսիմիլիանոսն կոչեցաւ աքիղլոս. դեմետրիոսն՝ յամբղիքոս. էքսակուստոդիանոսն՝ գիմեդէս. անտոնինոսն՝ կիւրակոս, և մարտինոսն՝ եւգինէոս ||. իսկ անուանք

ուծանք երկուցն պակասին : Գրիգոր տուրոնեցի՝ որ էառ զայս պատմութեան յասորի գրոց թարգմանութէ, դնէ՝ թէ առաջին անուանք նց էին . աքիղեւտոս, գիոմեդոս, եւգինէոս, ստեփաննոս, պռոբատիոս, սամբատոս, և կիւրակոս . և 'ի միրոնեան կոչեցան սոքա . մաքսիմոս . մաղքոս, մարտինիանոս, կոստանդիոս, դիոնեսիոս, յովհաննէս, և սրապիոն : Իսկ այլք առանց որոշելոյ զառաջին և զվերջին կոչմունս անուանց նց՝ զեօթն անուանս եւեթ թուէեն (իմա յաւէտ՝ զոր 'ի միրոնեան ընկալան) . Հ . այսոք . մաքսիմիանոս, մարտիանոս, ամղեքոս, դիոնեսիոս, կոստանդիանոս, անտոնինոս, և յովհաննէս : Յ . մաքսիմիլիանոս, յամբղիքոս, մարտինիանոս, դիոնեսիոս, յովհաննէս, կոստանդինոս, և անտոնինոս : Լ . մաքսիմիանոս, մաղքոս, մարտինիանոս, դիոնեսիոս, յովհ . սրապիոն, կոստանդին : Վկ . մոսկովայ . մաքսիմիլիանոս, դիոնեսիոս, ամղեքոս, մարտինոս, անտոնինոս, յովհաննէս, և մարկեղոս : Յարաբացի տարեգրութիւն եւտիքիոսի աղեքսանդրացւոյ . մաքսիմիանոս, ամղեքոս, դիանոս, մարտինոս, դիոնեսիոս, անտոնիոս, և յովհաննէս : Առ փոտայ, և 'ի վկայագիրս ինչ յունաց . մաքսիմիլիանոս, եքսակուստոդիանոս, յամբղիքոս կամ ամղեքոս . մարտինիանոս կամ մարտինոս, դիոնեսիոս, յովհաննէս, և կոստանդինոս : Յորս դուզնաքեայ եւեթ խոտոր տեսանի . իսկ մեք ընտրեցաք զմեր ընթերցուած՝ որ 'ի յայսմաւուրս, միայն 'ի փոխ առեալ յայլոց զնախկին կոչումն անուանց նց . զոր և երևի նշանակել վկայագիրն եթէովպացւոց՝ համդերձ երևելի տարբերութ, 'ի թուել անդ զեօթն մանկունս այսոք . արտհալեդէս, դիոմեդէս, եւգինէոս, դիմաթէոս, բռոնաթէոս, ստեփաննոս, և կիւրակոս . զորս պարտ է վերածել 'ի համեմատութ այլոց վկայաբանից :

Իսկ մանկունք կոչին եօթն ննջօղքն, ոչ այնչափ վս տղայական հասակին, զի ոմանք 'ի նս պատանիք էին, և ոմանք երիտասարդք, որչափ վս զի էին պալատական պաշտօնեայք կմ զինուորեալք 'ի սպաս արքունական . վն և փոտ կոչէ միանգամայն՝ մանկունս, և պատրիկս . ոմ և յաւետարանի՝ ծռյ հարիւրապետին մանուկ կոչի յունական ոճով . և 'ի գիրս թգրաց՝ սաւ, յարիցեն մանկտին և խաղասցեն . ըս զօրականք առյգք (թերևս 'ի դասէ առաւել քաջաց, կմ նորոգ ընտրելոցն) . և 'ի պտրգամատուցի՝ զօրք առ հօրկ թգրաց

քրիստոնէից՝ կոչին զինուորեալ մանկունք նոցա:

(3) Վ՞ կայսերեայ ասպատակին՝ զոր ամբին յիշէ. սու_րիոս և եւտիքիոս հանդերձ յաւելուածով խօսին, թէ եղեալ էին երկու ասպատակք կայսերեայք 'ի պղնձի արկղ փակելի՝ երկոքումբք արծաթի կնքովք կնքեալ 'ի գրոցաց անտի: Զորոց զանուանս համաձայն հայ_ումս՝ թէոդորոս և ռուփինոս ասեն հին օրինակք յու_նականն վկայաբանութեց. իսկ տուրօնեցին կոչէ՝ թէո_դորոս և ռուբէն. և սուրիոս՝ թէոդորոս և բարբրու_ոս. և ենթադրեցի հեղինակ ոմն՝ թէոդորոս և մակե_դոն: միայն եւտիքիոս զմի անուն յիշէ՝ տադդէոս պատ_րիկ դեկոսի կոչելով. և վ՞ բացման այրին դնէ՝ թէ 'ի ձեռն հոլոմայ առ ամիսս ամիսս բարձեալ էին քարինք 'ի դրանէ այրին, և մուտ ինչ բացեալ. թող զի և զաղանդ ժխտողաց յարութ՞ չյիշէ սա բնաւ, զոր այլք առ հերկ յուշ առնեն:

(4) Վ՞ թէոդոսի թագաւորի սէս զոր ասացաք 'ի ծա_նօթ՞. (1):

(5) Գլխաւոր աղանդաւորացս յիշի լոկ թէոդորոս ա_փոսայ, առ մետափրաստեսի, և առ այլս ոմանս. բայց գրիգոր տուրօնեցին համաձայն հայումս յաւելու և զգայիոս, թէպէտև առանց յիշելոյ՝ թէ եպիսկոպոսք էին: Փոտ զթէոդորոսն զայն կոչէ եպս եգէացւոց, և մե_տափր՞ առ սուրիոսի եպս եփեսացւոց. իսկ ըստ լիէլ կոչէ թէոդիոսն եպս եգեսիայ քաղաքի:

(6) Զեղանակ ննջման ս՞ մանկանցս անմարթ է որո_շակի յայտնաբանել, որդեօք ախտալէս մեռեալ էին, և թէ ըստ ոճոյ գրոց փոխաբերաբար ննջել ասին, եթէ լոկ 'ի քուն թմրութեան կային: Որն և դիւրին է գերաբնա_կան սքանչելիք առ յայ. զառաջինն յայտնեն հնօրէն վկայաբանք ե՞ հ՞. իբրև առաւել յարմար յեղծումն աղանդոյ ժխտողաց զյարութ՞. բայց կան և ոմանք՝ որք զերկրորդն թուին իմանալ. որ չէ այնչափ ընդունելի և մտաւորն քննողաց:

Իսկ զլեռն, ըստ ձեռ՞. կամ ըստ տպ՞. զողքոս լեառն Ծարրայ թողումք որոշել. այն՝ որ 'ի տուրօնեցւոյն և յայլոց ոմանց կոչի կելէոս կամ քելէոս. զոր անդրա_տառութ՞ դասենս ողքոս. ոչ և ամլիքոս անուն մարթի լինել փոխադրութ՞ մաղիքոս, ուստի և մաղ_քոս կոչի առ լատինս: Եւտիքիոս աղեքսանդրացի դնէ զանուն լերինն քաոս. բայց սուրիոս համդոյն հայ_ումս ունի՝ ոքղոս կամ ոքղոն լեառն:

(7) Զանուն եպսին Եփեսոսի՝ հանդոյն Հ., Մարինոս կոչէն Տուրոնեցին և այլք յոլովք՝ մանաւանդ 'ի լա-տին վկայագրաց. որ առ Փոտայ և յայլ յայն օրինակս պակասութ միոյ վանկի կոչի Մարոս, կամ Մարին. որ և առ մր իւրն՝ Մարիս. զոր Եւտիքիոս կարծեալ է լի-նել Մարկոս։ Իսկ Սուրիոս կամ Մետափրաստէս կամս-կար փոխեալ է 'ի Ստեփաննոս, որ և այլք ոմանք փո-խեն 'ի Մեմնոն, կամելով նշանակել զեպս որ ժամակից Փոքուն Թէոդոսի. որ է հիմն խախուտ. ոչ բաղդք ցուցեալ եղև 'ի վեր անդր ։

(8) Նորալուր ինչ յաւելուած դնի 'ի Հ. 'ի վախճան պատմութե սրբոյ այսմ. * Ասեն ոմանք՝ թէ 'ի դուռն ,, այնմ այրին՝ եդեալ է մարմին մարիամու մագդա-,, ղենացւոյն ||: կամ ոչ դրէ մր իբրև. * Ասեն ոմանք. ,, թէ 'ի դուռն այրին այնորիկ եդեալ կային նշխարք ,, Մարիամու Մագդաղենացւոյն || ։ Այս առանց՝ թէ-պէտև ոչ գտանի նշանակեալ առ այլս. բայց հիկին միա-բնութեցուցանել ունի յոյն և լատինական. յորոց՝ ոմ կարծեմ, սիրով թուելով յանձն առնուն. զի մը նշ մա-րիամ մագդաղենացին յեփեսոս էառ զերջանիկ հանգս-տեան հենաց իւրոց. իսկ լատինք՝ որք (մանաւանդ 'ի յետին դարս) հաստատեալ են 'ի միտ, թէ 'ի մար-սիլիա գաղղիացւոց վախճանեցաւ նա՝ ծանեալ յայլն միաւմեն. ուրեմն առէ՝ թէ այրն մարսիլիոյ չփոթեալ է ը այրին եփեսոսի. միայն թէ և զհետին 'ի դէպ է է երկբայել։ Այսպիսի հնձաց դուռն բանայ և այլ առանց արեւմտեայց. զոր 'ի մէջ բերէ սամոր կո-պեր բոլանդեան 'ի վկայութե այլև այլ հեղինակաց. որպէս թէ բաց յեօթն ննջողաց որ մանկանց եփեսոսի լեալ իցեն այլ ևս եօթն ննջողք 'ի հիւսիսային գեր-մանիա կամ 'ի նորվեգիա. և դարձեալ այլ ևս եօթն ննջողք 'ի գաղղիա. բայց առաջինքն 'ի վաշէ ասին առ-կաւին 'ի ներքոյ կալ. և յետինքն 'ի շահաւ հաւակի իւ-րեանց փոխեալ առ ձեռ պայծառ գինս. և լոկ այլա-բանորէն ննջօղ կոչեցեալ. որպէս օրէն է զմի վախճա-նեալսն 'ի մր ննջեցեալս կոչել։ Որ առէ կալեր, թէ են ոմանք՝ որք շփոթեն զսոսա ոչ միայն ը միմեանս, այլև ընդ եօթն մանկանցն եփեսոսի. բայց լինքն անա-չառ խուզարկու՝ յայս հնքէ զբանն. * ասոյդ է, թէ ,, ննջօղքն որ 'ի գերմանիա, և որ 'ի գաղղիա, որիշ են ,, յեօթն ննջողաց եփեսոսի || ։

ՎԿԱ.

ՎԿԱՅԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

սրբուհւոյն Յուղիտայի, և որդւոյ նորա՝ նը մանկանն Կիւրակոսի։

Ղ. յուլիսի. 15։ Տր ԵԷԼ. մարտ. 15։ Յ. յուլիսի. 15։ Լ. յունիսի. 16։ Թէոդորոս եպիսկոպոս Եկոնիոյ. ՚ի Ռուին. առ Զոսիմոս։ Պոլլանդեանն Եւսեբեայ. ՚ի Գ. հատ. յունիսի. երես. 15 = 37։ Հաւաքածոյ. երես. 419։ Ռուինարդոս յամի Տն. 305. ԹՎ. (1)

ԵՐԱՆԵԼԻՆ ՅՈՒՂԻՏԱ էր կին բարեպաշտօն և ազնուատոհմ ՚ի Թիւրական գեղջ, յիկոնիոն քաղաքէ՝ որ ՚ի լիկայոնիա գաւառի՝ ՚ի սահմանակցութենէն իսաւրացւոց, յամն կռապաշտ արքային դիոկղետիանոսի. և յետ մեռանելոյ առն իւրոյ այրի մնացեալ՝ հանդերձ փոքրիկ երախայիւ, որում անուն էր Կիւրակոս, անդադար պարապէր գործոց բարեպաշտութեան, և ջերմեռանդն աղօթիւք կանխէր առ Աստուած՝ ցուցանել նմա զճանապարհ փրկութեան. և զյիշատակ սրբոց անխափան կատարէր։

Այլ եղև՝ իբրև սկսան դառնաշունչ հողմք հալածանաց շնչել ՚ի վերայ քրիստոնէից յերեսաց

սաց

սաց դիոկղետիանոսի , կարգեցաւ հրամա-
նաւ նորա դատաւոր նահանգին լիկայոնից
դոմետիանոս ոմն՝ այր գազանաբարոյ , և
յոյժ կամակից արիւնհեղութե՛ սր՛ց , յամի
տ՛ն՝ իբր · 303 :

Յայնժամ ո՛ք կինն յուղիտա երկեաւ բնա-
կել 'ի հայրենիս իւր , զի ծանօթ էր առ
ամենին քրիստոնէութի՛ն նո՛ր՝ հանդերձ երեխե-
տամբ իւրով . և առաւել մ՛ն մանկանն հա-
գայր՝ զի մի՛ կորզեսցի յանօրինաց . զի էր
մանուկ կայտառ և գեղաւորագոյն՝ տիօք ե-
րից ամաց : Ա՛ս որոյ թողեալ զամ՛ ինչս և
զստացուածս իւր՝ թէպէտ և բա՛մ էին յոյժ ,
և առեալ զորդին իւր զկիւրակոս տղայն՝
հանդերձ երկու և եթ նաժշտօք , մեկնեցաւ
'ի քաղաքէն իկոնից , և գնաց 'ի սելեւկիա՝
որ և սուղեկայ , մայրաքաղաք իսաւրից կի՛
սուրացւոց : Բայց և անդ եգիտ զաղմուկ
հալածչաց հաւատոյ . զի աղեքսանդրոս ոմն
դատաւոր նորոգ հասեալ էր անդր արքու-
նի հրամանաւ՝ խոշտանկանօք չարչարել և
կորուսանել զորս միանգամ չառնուն յանձն
զոհել դիցն ապօրէնի :

Զայն տեսեալ յուղիտայ , և խորհեալ որ
ինչ՝ յա՛ծային գիրս գրեալ է , եթէ տուք տե-
ղի բարկութե՛ , (զի մի՛ յանկարծակի անկցի
'ի ձեռս անօրինաց ,) անտի ևս խոյս ետ , և
գնաց 'ի տարսոն կիլիկեցւոց , ուր կարծէր
անծանօթ լինել երեսօք և անդորր գտանել :
Եւ ահա յետ սակաւ աւուրց եհաս անդր
նա ինքն աղեքսանդրոս դատաւոր . և դա-
նուէ

նութ. նեղէր և չարաչար տանջէր զքրիստո-
նեայս, որոնելով զնա 'ի ձեռն պաշտօնէից
իւրոց և մատնչաց :
Իսկ տեսեալ քաղաքացւոցն տարանիլ զբա-
րետոհմ կինն յուղիտա և զպարկեշտ քաղ-
քաւորուհին, հարցփորձ արարեալ 'ի վե-
հասին, զի թգրազն է և յերևելի տանէ :
Այլ երբեւ տեղեկացեալ գիտացին՝ զի քրիս-
տոնեայ է հաւատով, ըզի և երկիւղածու-
նք և համեստու[թ] փառացն վկայէին զնմէ,
կալան զնա և տարան առ դատաւորն աղեքսան-
դրոս : Էին յայնժամ առ նմա և երկոքին
նաժիշտքն . որոց տեսեալ եթէ կալան կռա-
պաշտք զտիկինն, թողին զնա և փախեան .
և կացեալ 'ի հեռաստանէ՝ հայէին տեսա-
նել՝ թէ զինչ արասցեն ընդ նմա :
Իսկ երբեւ ածաւ յուղիտա 'ի ձեռն զօրակա-
նաց առաջի դատաւորին, 'ի գիրկս ունելով զորդին
կիւրակոս՝ զմեծակոչ վկայն՝ տղայ գեղեցիկ,
եհարց դատաւորն՝ և ասէ . ո՞վ ես դու տիկին,
և յինչ կրօնս . զինչ է բախտ քո և անուն և այլն :
Յայնժամ համարձակեալ երանելւոյն յու-
ղիտայի՝ զքրիստոնեական անունն ևեթ 'ի վեր ար-
կանէր, և ասէր . ես քրիստոնեայ եմ, և վասն
քրիստոնէական հաւատոյս թողեալ եմ զմե-
ծութիւն իմ, և բազում ստացուածս կայուն և
շարժուն, և զազգականս իմ և զծանօթս,
և եկեալ եմ պանդխտանալ յօտարութե.
հանդերձ մանկամբս, զի թերևս պահեսցի
հաւատս քի :
Բարկացեալ դատաւորն ը անմեհեր սխինս եա-

առ

առնուլ զտղայն 'ի նմէ, և բերել առ ինքն ։ Ապա սկսաւ ըստ սաստիկ սպառնալ երանելւոյն Յուղիտայի, զի թողցէ զօրէնս իւր ։ Իսկ նա աներկիւղ դաւանէր զՔս ածն, և յանդիմանէր զանօրէն պաշտօն հեթանոսութե, յօժարակամ յանձն առեալ մեռանիլ վս անուանն ին ։ Յայնժամ հրամանս ետ դատաւորն գան հարկանել զնա դալար արջառաջլօք ։ Իսկ մանուկն Կիւրակոս կողկողագին հայէր, զի դառն տանջանօք հարկանէին զմայրն իւր, և յորդաբուխ արտասուօք լայր՝ լաց եղեալ վս գթոյ մօրն ։ Իսկ երանելի մայրն մնացեալ զիւր զկիրս տանջանաց՝ 'ի նա հայէր ըն ամ տրտմութք և ձգնութք. և 'ի սրտէ գոչէր առ ածն՝ ողորմիլ մանկանն ։ Իսկ նա քանզի լսէր 'ի մօրէն՝ որ ասէր 'ի մէջ տանջանացն, թէ քրիստոնեայ եմ, և զՔր յս պաշտեմ, զնոյն և տղայն՝ որ Կիրակոս իբրև զաղաւնի քաղցր բարբառով զ'ի մօրէն ասացեալն երկրորդէր, թէ քրիստոնեայ եմ, և զՔր յս պաշտեմ ։

Յայնժամ վայրի դահիճքն ևս է զևս հարկանէին դժնեայ և անողորմ զերանելի կինն ։ Իսկ նա ոչ այլ ինչ պատասխանի առնէր, այլ բազում համարձակութք երկրորդէր, ես քրիստոնեայ եմ. և իբրև զանշունչ որք ընդունէր զամ զչարչարանս հարուածոց ։ Զնոյն և մանուկն Կիւրակոս ասէր բարբառէր զմօրն բարբառ՝ լալագին հեկեկանօք ։ Իսկ դատաւորն առեալ զտղայն 'ի գիրկս իւր՝ գգուէր և ողոքէր, զի մի լացցէ. և

կա-

կամէր Համբուրել զգեղեցիկ երեսս նորա ։ Իսկ նա յերամելի մայրն դարձեալ Հայէր խաղաղատեսիլ. և առաւել ևս կեղէր զերխմանն, և աքցոտէր, և զերեսս 'ի բաց դարձուցանէր 'ի նմէ. և ձեռօք խլրովք Հակառակէր ընդդէմ իշխանին՝ ելանել 'ի գրկաց նր, և գլխել առ մայրն ։ Իսկ յոչ Թողացուցանել դատաւորին՝ եղնգամբն խլրով մագլցէր զերեսս նորա, և զձանկն 'ի մօրուսն ձգէր ։ Իսկ 'ի Հարցանել դատւորին՝ թէ զի՞ է քեզ, և զի՞նչ խնդրես, նա փինկ պլնուղ՝ իբրև ձայն տատրակի քաղցրաձայն՝ 'ի բունոյ խլրմէ ձայնի մօրն Հետեւելով՝ զատացեալն 'ի մօրէն անդրէն նուաղէր և ասէր. ես քրիստոնեայ եմ ոչ զոհիկին մայրն իմ. Մինչև զայրացեալ դատաւորին, և զզըրգռեալս յանՀնարին կատաղութ փոխեալ՝ կալաւ զոտից մանկանն և 'ի բարձրաւանդակէ անուի բեմին, այս է 'ի բարձր գահոյից ընդատինձանսն 'ի վայր ընկենոյր՝ զարկուցէն զգետնի. և Հարեն գքարի՝ ձեղքեցաւ գլուխ ամենայաղթ մարտիրոսին որ՞յն կիւրակոսի. որով և ցնդեցաւ ուղեղն որ տղայն. և վըտակը որ արեանն ռոգանէին զերեսս ատենին. և Հրեշտակ մն ասանդեաց զմաքուր Հոգի նր 'ի ձեռս տյ ։

Զայս տմ առաջի աչաց տեսեալ առաքինի մօրն՝ Թէպէտև զալարէին աղիք նր 'ի գորովանաց մայրենի գԹոյն, այլ խրախամիտ լինէր անպատում զուարթուն որոյ մարտիրոսանալ որդւոյն, և մեծաւ գոՀութ

փառս

փառս տայր այ ․ Փառք քեզ առ տր իմ յս, զի նախահրաւէր կոչմամբ ընկալար զորդեակն իմ՝ զպտուղ որովայնի իմոյ, փոխանակ վարդագոյն արեանն պսակել զնա անթառամ վարդիւք ։ Գոհանամ զքէն քս, զի արժանի արարեր զորդի իմ մեռանել վս անուանդ քո սբյ, և հասանել երկնային պսակացն ։

Նա զայս լուեալ դատաւորին՝ զարմացաւ ․ և առաւել ևս զայրացեալ՝ հրամայեաց զնա կախել, և ուժգնապէս քերել ․ և անողորմ դահիճքն երկաթի քերչօք քերեցին զմարմին նր 'ի պարանոցէն մինչև ցգօտեկապսն ․ և թափեցաւ մարմինն, մինչև բանալ ոսկերաց ․ և նա կայր 'ի չարչարանս իբրև զվէմ հաստատուն, և գոհանայր զայ ուրախութբ ։ (2)

Իսկ դատաւորն տեսեալ զսքանչելի արութն երանելի կնոջն՝ հրամայեաց և ևս սաստկացուցանել զտանջանս նր ։ Այլ ձէթ և նաւթ եռացուցեալ 'ի կաթսայս՝ արկին զմարմնով նր և զոտիւքն ․ և քարոզն աղաղակէր հրամանաւ դատաւորին՝ ասելով առ սբն Յուղիտա ․ ողորմեա՛ց անձին քում, և զոհեա՛ դիցն ․ և զերծիր 'ի տանջանացդ, զի մի՛ իբրև զորդին քո չարաչար մեռցիս ։

Իսկ սբ աղախինն քի առնացի քաջութբ և ճգնողական վկայութբ՝ համարձակաձայն ասէր ․ ես դիւաց և անշունչ տարերաց ո՛չ զոհեմ ․ զի քի պաշտօնեայ եմ ․ և խոստովանիմ զմիածին որդին այ զարարիչն ամ ա-

րա-

րարածոց, և զՏէր Աստուած Հայր ամենակալ, և զՍուրբ Հոգիդ՝ որ առաջնորդեաց մեզ յայս հանդէս նահատակութեան. և ես արժանի լինել որդեկին իմոյ սրբոյն Կիւրակոսի՝ վկայութեան մահու. որ և ես ընթանամ զհետ նորա. զի հանդերձ նովաւ երկնից արքայութեան եղէց ժառանգորդ ՚ի Քրիստոս Յիսուս ։

Որպէս ետես դատաւորն զհամբերութիւն երանելոյն, և զանփոփոխելի միտսն, և զխոստովանութիւն՝ որ ՚ի Քրիստոս, մռնչեաց իբրև զառիւծ բարկութեամբ. և եհատ ՚ի վերայ նորա վճիռ մահու ։ Եւ դահճացն հարեալ զայլ ՚ի բերան նորա՝ առեալ տարան կապանօք ՚ի տեղի սպանմանն մահապարտաց ։ Նա աղաչեաց զՏէր. կինն զդահճիճն՝ ներել սակաւ մի յաղօթս կալ առ Տէր. և խոնարհեցուցեալ զծունր ՚ի վերայ երեսաց իւրոց՝ այսպէս ասէր. Գոհանամ զքէն Քրիստոս Աստուած իմ, որ կոչեցեր առ քեզ զորդին իմ յառաջքան զիս, և արժանացուցեր զառժամանակեայ կեանս թողուլ վասն քո սուրբ անուանդ, և յաւիտենական կենացն արժանաւոր լինել, և անդ ժառանգորդ անպատում բարեաց. և արդ ընդ սուրբ որդեկին իմոյ և զիս արժանաւորեա զաղախին քո մեծի պարգևիդ. զի մտից ՚ի թիւ իմաստուն կուսանաց՝ յանապական և յանանց հարսանիսդ՝ ժառանգել զյաւիտենական ուրախութիւն. և օրհնել ընդ սիրելիս քո և ընդ սուրբ մօր քո և աղախնոյ՝ զհայր ամենակալ, և զորդիդ համագոր, և զսուրբ հոգիդ կենդանարար ։

Եւ իբրև կատարեաց զսո՛ր աղօթսն , անդէն վաղվաղակի դահիճն հանեալ զսուրն՝ եհատ զգլուխ երանելոյն ։ Եւ այնպէս կատարեցաւ ՚ի Քս բարեյաղթ վկայուհին՝ երանելին յուղիտա՝ զհետ երջանիկ որդւոյ իւրոյ սրբոյն կիւրակոսի ՚ի հնգետասաներորդ աւուր ամսեանն յուլիսի , յամի տն̃ 304 . կամ 305 ։ Իսկ զպատուական մարմին աղախնոյն Քի և զորդւոյ նորին հրամայեաց դատաւորն արկանել արտաքոյ քան զքաղաքն իբր օրինակի գիշակաց դատապարտելոցն ՚ի մահ . այլ ՚ի վաղիւ անդր մինչև էր լուսացեալ աւուրն՝ եկեալ երկուց նաժշտաց ՚ի պահու լռութե , առին զմարմինս սրբոցն՝ զմօրն և զորդւոյն . և տարեալ եդին գաղտաբար յայրի միում արտաքոյ տարսոն քաղաքի ։

Եւ յետ ոչ բզմ̃ ամաց՝ յաւուրս բարեպաշտ ինքնակալին կոստանդիանոսի՝ ՚ի յայտ եկին նշխարք սրբոցն (3) . զոր առեալ պատուեցին , և շինեցին ՚ի վր̃ եկեղեցի՝ յանուն սրբոյն կիւրակոսի և մօր նր̃ յուղիտայ ։ Յորում ժամանակի սփռեցան նշխարք ինչ նց̃ ՚ի ձեռս հաւատացելոց . այլ զկնի ժմկաց ըստ մեծի մասին կամ ամբողջ մարմինք նց̃ առին բերեալ յարևմուտս . և մինչև ցարդ աւանդի լինել ՚ի գաղղիա և ՚ի սպանիա և յիտալիա՝ յայլ և այլ եկեղեցիս , որ շինեալ կան յանուն սրբոյն կիւրակոսի . և յամենեսին քարոզի զօրութիւն սքանչելեացն Այ̃՝ բարեխօսութեամբ սրբոց ։ (4)

Տօն յիշատակի սրբոցս կատարի առ յոյնս ՚ի

յուլիսի 15. որ է օր նահատակութե̄ն նոցին. և ը̄դ նմին դնի և 'ի յայսմաւուրս մեր՝ 'ի նմին աւուր. բայց տօնն՝ է զի յայն միջոցս պատահէ, և բազում այն է՝ զի 'ի կարգս ապայից, ը̄դ որում եդեալ կայ և 'ի տօնացուցի։ Իսկ առ լատինս լինի յիշատակ սոցա 'ի յունիսի. 16։

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ։

(1) 'Ի խորագրի նախ եդաք զանուն յուղիտայ, և ապա զորդւոյ նորա կիւրակոսի. զի այսպէս պահանջէր կարգ վկայաբանութեանս, ը̄դ որում և 'ի Հ. և առ այլս ես հասարակօրէն այսպէս դնի. այլ յաւուր յիշատակի սր̄ այլազգ դասաւորի, զի ասեմք, կիւրակոսի՝ և մօրն նր̄ յուղիտայ. որպէս տեսանես և 'ի տօնացուցի և 'ի շարականոցին, և առ սր̄ լինի. բայց չէ ինչ, զի որդին մարբն՝ և մայրն որդւով միօրինակ պատուին, ը̄դ գեղեցիկ նուագելոյ շարականին 'ի սաղմոսէ. * մայր որդւով բերկրեալ ||։ Դարձեալ՝ 'ի կիր առաք զձայնս կիւրակոս, զի այսպէս տեսանի յաճախագոյնս յընտիր օրինակս. բայց մարթ է անխտիր վարել և զձայնս կիրակոս. որպէս է 'ի սովորութեան։ Զայս յայն սակս յիշեցաք, զի և առ յոյնս կայ վէճ 'ի վր̄ այսր ձայնի՝ հայելով առ նախայիշեալ սր̄ մանուկն. քանզի բազումք հասարակօրէն գրեն նախընթաց լիփիլոնիւ, գիւրիգօս, որ առաւել պինդէ անուանս կիւրակոս. և ստուգաբանեն տէրունի կամ տէրունական. իսկ ոմանք գրեն նախընթաց իգային, գիրիւգօս, որ մարթի պինդել յաւէտ անուանս կիրակոս. և ստուգաբանեն քարոզիչ, եղեալ սեռականապէս 'ի բառէս քիրիքս, որ է քարոզիչ. ը̄դ որում է տեսանել 'ի բանս յոյն երգաբանից 'ի պաշտամունս նոցա։ Այլ թողեալ զայսոսիկ թեթև իրս՝ 'ի կարևորն մատիցուք։

Արդ՝ գիտել պարտ է, զի պատմութեան վկայաբանութե̄ սրբ̄յն կիւրակոսի և մօր նր̄ յուղիտայ՝ անդստին 'ի հին ժմկաց հետէ կրկնակի 'ի լոյս ընծայեցաւ. մին՝ հարազատ և ճիշդ, այն է՝ որ գտանի մինչև ցարդ 'ի յայսմա-

մաւուրս հայոց և յունաց՝ ամենայն համեմատ իրերաց , յորոց առաք և մեք . և միւսն անհարազատ՝ և խառն օտարոտի բանիւք՝ ընդարձակ յօրինեալ . և թէպէտ ասէ բարոնիոս , թէ այժմ չերևի ՚ի միջի անհարազատ պատմութիւն այն ամբողջ , այլ՝ ջնջեալ և բարձեալ իցէ ՚ի նախնեաց հետէ , բայց բոլլանդեան քաջ քննիչք՝ որ զամենայն խորշս մատենագրութեանց մանր զննեցին , գտին մինչև ցարդ մնացեալ զնոյն ՚ի գիրս ոմանց լատին հեղինակաց՝ փոքր ինչ ևեթ թօթափմամբ յաւելորդաց . և պահմամբ գոյացութեան առաջի եդեալ . ես և զնշմարանս նորին առ բազումս ՚ի յետնոց անգիտաբար ընդունելի լեալ՝ իբրև ստոյգ ։ Իսկ թէ երբ ՚ի վեր երևեցաւ անհարազատ պատմութիւն այն , և երբ հարազատն , և զինչ ինչ քննութիւնք և վէճք եղեն զայսցանէ առ յոյնս և լատինս , սակաւուք նշանակեսցուք . զի հաստատութիւն բանից յայսմաւուրաց մերոց ինքնին յանդիման լիցի ։

՚Ի հինգերորդ դարու (իբր 150 ամօք յետ նահատակելոյ սրբոյն կիւրակոսի և յուղիտայ) ՚ի վեր ել գրուած ինչ անվաւերական . յորում ընդարձակ առաջի դնիւր վկայաբանութիւն սոցա՝ հանդերձ անհեթեթ պարագայիւք ըստ բանից , ըստ գործոց , և ըստ ժամանակին ։ Ըստ բանից նկարագրեալ էին ձօխ ատենաբանութիւնք ՚ի բերանոյ կիրակոսի մանկանն , որպէս թէ ծանր բանիւք կշտամբեալ իցէ զդատաւորն՝ վկայութեամբք գրոց իբրև զմի յերևելի հայրապետաց . խրատիչ լեալ իցէ մօրն՝ խուսափողի ՚ի տանջանաց , դարձուցեալ իցէ զբազմութիւն հեթանոսաց . ևն ևն ։ Ըստ գործոց՝ նկարագրեալ էին ոչ միայն ազգի ազգի տանջանք բազում՝ կիւրակոսի տուեալք ընդ մօրն . որոց չէք նշմարանք ՚ի հարազատ պատմութեան , ես և ՚ի միասին գլխատումն երկոցունց . որ օտար է ՚ի հարազատէն . այլև հրաշք մեծամեծք , մանաւանդ թէ և հրէշք . որպէս փոխիլ կօշկաց դատաւորին ՚ի ցուլ , և ուտել զկերակուր . հարիւրաւոր անձանց նորոգ նահատակելոց՝ յառնել ՚ի մեռելոց բանիւ կիրակոսի . դատաւորին անձամբ զանձն տանջել մինչև ցմահ՝ կարծելով զկիւրակոս չարչարել , ևն ։ Ըստ ժամանակին եդեալ էր , թէ այս ամենայն լեալ իցէ յաւուրս աղեքսանդրի կայսեր , փոխանակ դնելոյ աղեքսանդրի դատաւորի . որպէս և ընդ տեղւոյն՝ փոխանակ դնելոյ տարսոն , եդեալ էր անտիոք ։

Արդ՝ իբրև տարածեցաւ օրինակ այսր պատմութեան յարևմուտս . մանաւանդ ՚ի գաղղիա և ՚ի սպանիա , թէպէտև բազումք այն էին ՚ի նոսա , որք հաւատս ընծայ-

էին իրացն. բայց բազումք ևս հայեցեալ յանկերպարան գործս և ՚ի պարագայս՝ երկբայելի դատէին, և կարօտ զտեղոյ. որոց վս և ՚ի լինել քննութե ՚ի վր սորա և անստոյգ գրուածոց ՚ի հաւաքման յաւուրս Գելասիոսի հայրապետին՝ որ նստաւ յամի տն. 492. պապն դասեաց զայն պատմութե ՚ի մէջ գրուեց ապոկրիֆա կոչեցելոց,

որ է անյայտ կամ երկբայական:

Զնոյն կարծիս կասկածանաց ունէին և իմաստունքն ՚ի մէջ յունաց. վս զի Զոսիմոս ոմն եպս գրեաց թուղթ վս սոցին իրաց առ Թէոդորոս եպս կիլիկիոյ ՚ի սկիզբն վեցերորդ դարուն յաւուրս յուստինիանոսի կայսեր առաջնոյ՝ կամ յուստինիանոսի մեծի, զի որովհետև որքն կիւրակոս և յուղիտա հայրենեօք յիկոնիոյ էին, քննեսցէ անդ զիրսն, և զստուգութե իրացն ՚ի լոյս ածցէ. քանզի չկարեմք ասէ տանել այնմ պատմութե՝ որ ցարդ յածի ՚ի ձեռս բազմաց: Յայնժամ Թէոդորոս եպս հետամուտ լեալ իրացն ըստ խնդրուածոյ ՚ի ձեռն մարկիանոսի կայսերական նոտարի՝ հայեցաւ ՚ի հին յիշատակարանս. և հարցափորձ ևս արար ՚ի ծերունեաց և յաւանդութեց իկոնիացւոց, յորս գտանէին և ոմանք իջեալ յազգականութե տանն յուղիտայ. և յոմանց հաստատուն ստուգեալ՝ թէ ո՞ ոք էր նա, և յորում ժամի նահատակեալ հանդերձ որդւովն, յորմէ՞ դատաւորէ, յորում քաղաքի՝ և որպիսի տանջանօք, հաւաքեաց զգուշութբ՝ ճշգելով և համառօտելով զայն ինչ, որ ստուգագոյնն էր և համաձայն հնութե. և գրեալ անդրէն թուղթ առ Զոսիմոս եպս՝ առաջի եդ նմա զօրինակն այնր հարազատ պատմութե, և յորդորեաց տարածել

զնոյն և առ այլս:

Նոյն այն է հարազատ վկայաբանութե սբցս՝ որ սփռեցաւ յետոյ ՚ի մէջ յունաց և հայոց: Վս և որ ինէն մեր այսպիսի վաւերական յիշատակագրութբ սկսանի գրել զվկայաբանութե կիւրակոսի և մօր նր յուղիտայի. * Մար-
„ կիանոս ոմն տրիբոն և դպիր՝ նուէրակալեա էր բա-
„ րեպաշտ թագաւորին յուստինիանոսի. և զի նոյն այր
„ երևելի, որ էր նր աթոռակից յերկրին տիւրացւոց.
„ և այսպէս յաղագս սբյն խնդիր արարեալ, զի առհ-
„ մակիցք էին նր և ՚ի գաւառէն լիկիացոց՝ գեղեցիկ
„ ծաղիկն որքն կիւրակոս, և յաղթող վկայն քնի յուղի-
„ տայ. որ անականծելի վարուք վարէր, և զՔս պաշ-
„ տէր բարեպաշտութբ, և զյիշատակ սբց անխափան կա-
„ տարէր: Բայց և այլ ևս տոհմակիցք նր պատուով
„ դոր-

» գործեցին զայս 'ի Ք̅Ս̅ ։ Եւ էր երանելին յուղիոսս 'ի Թէրրական ազգէ ||․ ևն ։

Զնոյն հարազատ պատմութիւն գտանեմք 'ի բաբիլեան ծիրգ յայսմաւուրս յունաց, և 'ի ժամագիրս նշ․ որպէս և յայլում ճառագրութէ՝ որ ասի լինել գաւթի հռետորի կմ մետափրաստեսի, և առ այլ բազում մատենագիրս․ որոց բանքն ամմբ համաձայն ելանեն եղելոյն 'ի Հ․ և բանք Հ․ Ք̅Ս̅ յայսմաւուրաց մերոց ձգին մաբանին ընդ աւանդելոյն 'ի Թէոդորոսէ եպիսկէ․ մինչև մարթ է ասել՝ թէ նոյք կամ 'ի Թղթոյ անտի նորա են Թարգմանեալ զհարազատ պատմութին, և կմ յայլ հնագոյն վկայաբանութէց՝ նմին համաձայն եղելոյ․ իսկ Թուղթ Թէոդորոսի գտանի յունարէն մինչև ցարդ հանդերձ լատին Թարգմանութբ առ կոմբէփիզայ և առ այլ հաւաքօղս հնութեց․ ե̅ որում 'ի մէջ բերէ և բաբեպրոք բոլլանդեան 'ի Գ հատորն յունիսի․ երես․ 23 = 28․ և համեմատութբ նորին 'ի յայտ բերէ զանվաւերականութն մեւս անհարազատ պատմութեն գտելոյ 'ի գիրս ոմանց լատին հեղինակաց | Ճէլք եէլք փոփոխութբ ։ Յորմէ ունիս իմաստասիրել, թէ առ հայս ոչ երբեք տեղի եգիտ անհարազատ պատմութին, այլ միայն հարազատն․ զի նախնի հեղինակք յայսմաւուրաց մերոց զգուշութբ յուղեալ միշտ զատուգագոյն աղբիւրս հնն վկայաբանութեց՝ ե̅ նմին են եգեալ․ նոյնպէս և սքանչելի յօրինուած շարականի և գանձն 'ի վլր նրյն կիւրակոսի և յուղիտայ 'ի նմին մաքուր ականէ են բղխեալ ։ Իսկ 'ի յոյնս՝ Թէպէտև առ ժմկ մի նաև անհարազատն տեղի գտեալ էր, բայց յետոյ առաւելապ հանդիսացաւ հարազատն․ և ըստ նմին յօրինեցան պէսպէս տաղք 'ի բանաստեղծից նոցա․ սոք էտեսանել 'ի կարգս ժամերգութե նոցա յաւուր յիշատակի նրյն կիւրակոսի և յուղիտայ․ ուր կան տաղասացուԹք կամ շարականք հնգեցունց երեւելի երգաբանից նշ ըստ այլևայլ ձայնից․ Ք̅Ս̅ նրյն գերմանոսի 'ի Է․ դարու յօրինեալ 'ի վլր առաջին ձայնի ե̅ յունաց․ և բիւզանդոսի ուրումն 'ի Ժ․ դարու 'ի վլր երկրորդ ձայնի․ և նրյն յովսեփայ երգաբանի 'ի նմին դարու․ և մաւրոպեանգի յայլում դարու․ Եւս և անատոլեայ պատրիարգի՝ որ էր 'ի Է․ դարու ։ Ամի նշ տաղք և երգք համաձայն ելանեն հարազատ պատմութէ․ Թէպէտև սուտէրք ինչ անհարազատին նշմարին յոմանց ե̅ ճոխաբանութէ մասին․ որ չէ ինչ․ զի և այն անհարազատ կոչեցեալ պատմութին ոչ էր գլխա_

վին ստուգօք, այլ՝ 'ի վերայ Ճշմարիտ հիման՝ կերպարանեալ ը-
տարրոյ բանից ։

Արդ առ լուսինս դժուարաւ տեղի եգիտ հարաւային պատմութիւն, և այն 'ի վերջին դարս․ զի ընդ բազում դարս առ յոլովս 'ի նշել անհարաւային պատմութիւն յարդեցաւ․ իսկ առ ոմանս նաև հարաւային անընդունելի գտաւ․ և որ մեծն է՝ մինչև ցայժմ կենդանի իմն անլուծանելութեան առ նոսա վէ այսր բանի․ զորմէ բազում ինչ խօսին և գուշակեն բանասիրեանք, և գրեթէ զերս իրացն ոչ գտանեն ։

Քանզի նախ զառաջինն՝ անհարաւային պատմութեան տեսիլ գտեալ զնոյն հակերակութիւն առաջնորդ եղանող վասնորոյ 'ի գաղղիա՝ 'ի Ժ․ դարու, և փիլիսոփայ ոմն արար 'ի ԺԲ․ դարու, օրինակելով բառ առ բառ զանհարաւային պատմութիւնն՝ գտին ինչ այլայլութ․ իսկ զերկրայական դատելն գերասխալ պատմին զայն պատմութեն՝ տալով ինչ ոչ ճշմարիտ Ճշմարտութե իրին ։ Իսկ այլք ոմանք բա-զադրեցին 'ի հարաւայինն և յանհարաւայինն, և միջա-կան ինչ յօրինեցին․ և կէսք ը հինգն՝ այլ և այլ պատ-մութ զանազան որք համարեցանզերկրաւորան ։ Եւ այս-պէս յաձախեցին տարբերութիք կարծեաց և պատմու-թեց, և սկսաւ օրինակաւ 'ի լոյս ընծայեցան 'ի ձե-ռագիր և 'ի տպագրեալ օրինակս բազումս ։ Եւ ըստ այսմ տեսանեմք՝ զի 'ի հեռաւորեան կոչեցեալ վկայա-բանութե գին նահատակութե կիրակոսի և յուղիտայ յան-ախոք քաղաքի՝ հանդերձ 404․ վկայիւք, որք և զօրա-կանք կոչին յօրինակս ինչ․ և այս աշխ հինն ունի յան-հարաւային պատմութեն ։ Իսկ յայլ մատենագիրս լատին վկայաբանութեց տարբեր և չփոթ հնչմունք տեսանին յանուանս կիւրակոսի և յուղիտայ՝ և այլոց, որք ասին ը նո նահատակեալ ։ Եւ զի 'ի բազում տեղիս յարև-մուտս գտանին նշխարք որց յանուն կիւրակոսի և յուղիտայ, որպէս ունիմք յիշել և 'ի սորև, համարե-ցան ոմանք՝ թէ բաց 'ի որյն կիւրակոսէ և յուղիտայէ նահատակելոց 'ի տարսոն՝ լեալ իցեն և այլ կիւրակոս և յուղիտա յանտիոք կմ այլուր նահատակեալ․ և ոմանք գուշակեցին՝ թէ այս երկրորդ կարծեցեալ յուղիտայն իցէ անուն առն ուրուք, և ոչ մօրն կիւրակոսի ։ Եւ զի լատինք յայլ օր առնեն զյիշատակ կիւրակոսի և յուղի-տայ՝ քան զյոյնս, ասէին իսկ զօրացաւ երկբայութեն, թէ գուցէ այլ և այլ որք իցեն․ որ չէր ինչ․ զի աշա և որ ինչ յայլ օր կարգէ տարբեր յանմանց, բայց զնոյն պատ-

պատմութեն հարազատ ևեթ ունի : Այլա 'ի վեր եղե-
յարեմնաս ծանր վէճ, թէ որ յերկոցունց իցէ, զոր տօ-
նեն լատինք ի յունիսի . 16 . արդեօք այն՝ զոր տօ-
նեն յոյնք 'ի յուլիսի . 15 . ՟Բ սրբուհին յուղիտա իկո-
նիացի նահատակեալ 'ի տարսոն հանդերձ որդւովն իւ-
րով կիւրակոսիւ, թէ միւսն այն՝ որ կարծի յանտիոք
նահատակեալ հանդերձ այլովք ընկերօք :

Այդ՝ յուղիտ կամելով նորոգութեանց աստիս, թէ նոյն ՟Բ րք են և 'ի լատինացւոց յիշատակեալքն, բայց վրիպակ ինչ է մտեալ 'ի թիւ ամսոյն և յանուն քաղաքի . զի փոխ դնելոյ 'ի 15 . յուլիսի, եդեալ իցեն նախնիք լատինացւոց 'ի 16 . կաղանդից յուլիսի . որ է . 16 . յունիսի . և փոխ դնելոյ՝ 'ի տարսոն նահատակեալ և անտի յանտիոք տեղափոխ կամ յանտիոք տարեալ փոխադրեալ նշխարքն . եդեալ իցեն յանտիոք նահատակեալ՝ վն տեղւոյ բերեալ լինելոյ նշխարաց յարեմնաս : և կամ բստ այլոց՝ 'ի յունիսի . 16 . լեալ իցէ փոխադրութիւն ինչ նշխարաց յանտիոք՝ որոյ նահատակեկելոյ 'ի տարսոն . և յայն օր ընդ անուամբ անտիոքքաղաքի եդեալ իցէ յիշատակ նոցա 'ի լատինս : Այլ այսու թիւ տանց կարելոյ որոշել զնոսն՝ բաղումք 'ի լատինացւոց հաստատուն համարեցան զեդեալն 'ի գիրս իւրեանց զանուն քաղաքի և զօր ամսոյն՝ ՟Բ կանայն : Եւ ՟Բ այսմ փլորոս հեղինակ ճառօրէն վկայաբանութե՝ զհետ գնալով անհարազատ պատմուեն եդզնահատակութի կիւրակոսի և մօր նր յուղիտայ լինել յանտիոք առ կայսերութն աղեքսանդրոսի՝ 'ի յունիսի . 16 : Զհետ գնացին փլորոսի ուսումարդոս և ադոն երևելի հեղինակք վկայաբանութեց . և նոյն կարծիք արմատացաւ յայմ եւրոպիա . և ՟Բ նմին տպագրեցաւ

'ի բաղում գիրս :

Իսկ յետոյ ոմանք քննուն արարեալ իրացն, և տեսեալ՝ թէ ՟Բ հարազատ պատմութե՝ 'ի յուլիսի 15 . պարտի լինել . բայց չկամելով և զերեանցն փոխել՝ յաւելին կրկին անգամ դնել զյիշատակ կիւրակոսի և յուղիտայ, ՟Բ թէ 'ի յունիսի . 16 . և թէ 'ի յուլիսի . 15 . զի որոց հաճոյ թուի՝ յայս կամ յայն օր կատարեսցեն զյիշատակ նոցա . և կամ որք այլ և այլ ՟Բս համարին՝ կրկին յիշատակ արասցեն . և այսպիսիքս անխտիր վարեին զանհարազատ և զհարազատ պատմութիս՝ իբրև զանազան ՟Բս համարելով : Բայց այլք տհաճեալ ՟Բ իրսն՝ 'ի յաջորդ տպագրութիս բարձին զնմանօրինակ անհարա-

դատ պատմութեանց : Եւ յաւուրս Պտղոմէի հինգերորդի՝ նաև զանուանս մուծեալս 'ի յուլիս ամիս՝ բարձին 'ի մէնացուցէ. ուր և յայժմուս չէք. և մնաց այն՝ որ է-դեալ էր վրիպանօք 'ի յունիսի. 16. հանդերձ նշմա-րանօք անհարազատ պատմութեան, կարծելով զայն ստու-գագոյն լինել :

Յուսկ յետոյ յաւուրս Գրիգորի ԺԳերորդի՝ յորժամ վէճ և խնդիր եղև առ իմաստունս, որոց հոգատար եղև բարոնիոս, թէ զինչ պարտ է առնել վն աւուր յիշատակի նըցա՝ որ օտարանայր 'ի սոյդ վկայաբա-նութե, հաճոյ թուեցաւ անփոփոխ թողուլ զօր ամսոյն, որովհետև այնպէս սովորեալ էին բովանդակ արև-մտեայք. այլ միայն զհնացուցանել երկրայական պատմու-թեն ջնջել՝ զուղիղն յարմարեցին ըստ յունաց. և այն է՝ որ գտանի յայժմու տօնացուցի լատինացւոց 'ի յունի-սի. 16. տարբեր ըստ աւուրն յայլոց ազգաց, և համա-ձայն ըստ պատմութեն :

Զայս ամ ձեռագրոյն գտցես առ բոլլանդեանն դանիէ-լի պապէբրոքայ 'ի յունիսի Գ. հատորն. այն է 'ի յու-նիսի. 16. ուր թէպէտև տիրապէս ասէ զանհարազատ պատմութեն, բայց անորոշ թողու՝ թէ քանի իցեն կիւ-րակոս և յուղիտա, զի արդեօք միայն իկոնացի կիւրա-կոս և յուղիտա կայցեն ՚րբք, թէ նաև անտիոքացիք, կամ նաև արևմտեայք՝ վն բազում գոլոյ նշխարաց յա-նուն այսոցիկ ՚րբցս, և վն պէսպէս լինելոյ կարծեաց հին հեղինակաց լատինացւոց : Որպէս և իցէ՝ զայս ինչ լիով տայ իմանալ, թէ յետ այնչափ քննութեց և վիճմանց տեսեալ են և լատինք, զի այն պատմութիւն միայն է անտարակուսելի և հարազատ զոր 'ի մէջ բե-րէ թէոդորոս եպիսկ իկոնիոնացի. այն է՝ որ գտանի 'ի յայսմաւուրս հայոց. և այսպիսի պարզերես փայլէ ըղ-գուշաւորութի նախնի յօրինողաց հայերէն վկայաբա-նութեց, և հեղինակութե նոցա հաստատութն :

(2) 'Ի հին լատին թարգմանութե բանից թէոդորոսի եպիսկոպոսի՝ քերուբի մարմնոյ ՚րբ կնոջն յուղիտայ՝ այսու ոճով բացատրի. * հրամայեաց դատաւորն՝ 'ի ծայրից գա-,, գաթան կախել զնա, և մորթեզերծ առնել || : Բայց չէ պարտ իմանալ ամբողջ զմորթն հանեալ՝ ոչ արա-րին ՚րբյն բարթուղիմէոսի, այլ՝ երկաթի քերչօք քե-րեալ մինչև 'ի կողսն. զի զայս ևեթ ցուցանեն յունա-կան բառք՝ ըստ եդելոյն 'ի Հ. որում համաձայնի և թարգմանութին կոմբեփիզայ :

(3) Ի Հ. գլխի՝ թէ նախքան զյայտնել նշխարաց սրբոց մեռան աղախնայքն. և առ յաւուրս կոստանդիանոսի կայսեր՝ ազդմամբ հրեշտակաց ինչ (կամ ոմն ասէ թէ իւէլ, 'ի շնորհաց սբ հոգւոյն) յայտնեցաւ այրն, ուր ամփոփեալ էին նշխարք սրբոյն յուղիտայ և կիւրակոսի : Իսկ յայժմու օրինակս թղթոյն թէոդորոսի գրի, թէ մին յաղախնայց մնաց կենդանի մինչև ցաւուրս կոստանդիանոսի. և 'ի ձեռն նր ծանուցաւ և բացաւ այրն : Այլ թէ որդեօք 'ի հնոյն հետէ այսպէս էր գրեալ, եթէ յետոյ այլայլեալ իցեն բանք յունարէնին կամ հայերէնին, չունիմք ասել. զի երկոքին են հաւանական թուին, և 'ի հին օրինակաց առեալ. մեք և մեք ինչ ոչ որոշեցաք զեղանակ յայտնութե նշխարացն. որպէս և ոչ յօրինակն Հ = Յ. որոշի ինչ :

(4) Իսկ թէ ուր իցեն այժմ մարմինք կամ ոսկերք սրբյն կիւրակոսի և յուղիտայ. բազմաձայն վճռեն բոլանդեանք՝ թէ չմնացին յարևելս. այլ յարևմուտս բերեալ եղեն 'ի հին ժամուց հետէ. բայց զորոշ տեղին նշել դժուարին, որովհետև բազում են՝ ուր ասիցեն առ իւրեանս լինել: Ի մէջ բերէ հեղինակնիսս բոլանդեան 'ի վերայ սրբյն ամատորի զձեռագիր ինչ գրուն գտեալ 'ի հռոմ, ուր պատմի՝ թէ նա ինքն սրն ամատոր, որ եղև եպիսկոպոսն աւտիսիոդորոյ յամի տն. 388. և փոխեցաւ յամի. 418. չուեալ երբեմն յարևելս 'ի սահմանս անտիոքայ ը սարինոսի գործակցի իւրում, գտեալ իցէ յանտիոք քաղաքի զնշխարս կիւրակոսի և յուղիտայ. և բերեալ յարևմուտս 'ի գաղղիա. և զբազումս սբյ մանկանն տուեալ սարինոսի՝ զայլսն 'ի բնակարանի իւրում իցէ հանգուցեալ: Յետոյ աստի փոխադրեալ նշխարք սրցս 'ի նիվերնիա. ուր աւագ եկեղեցի նորա պաշտպան ունէր զսրն կիւրակոս անդստին յիններորդ դարէ՝ յաւուրց կարոլոսի արքայի՝ կարլոս կոչեցելոյ. և գտանի հրամանագիր լուդովիկոսի բարեպաշտի՝ տուեալ յամի. 1377. առ աբբոն եպիսկ՝ վս աւանդին ձրից տուելոց եկեղեցւոյն նիվերնիոյ՝ որ յանուն սրբյն կիւրակոսի վկայի : Այլ անտի, 'ի հին ժամուց հետէ եւս ը մասին կամ ը բոլորին հուկրալոտս աբբայ, և փոխադրեաց յիւր վանս էլնոնեան. և յայլոց յայլ և այլ տեղիս աւանդի տարեալ լինել: Վս մինչև ցաւուրս մեր մնանաւոր եկեղեցիք գաղղիոյ ասիցեն առ իւրեանս ունել զնոյն կամ զնոյնանուն նշխարս երևելիս. և մանաւանդ 'ի նիվերնիա, 'ի տուլուզա, յարելատ, և 'ի հաննոնիա՝ ուր

է

է էջմիածնեան վանքն, և նա 'ի ձեռն կոչնոտայ 'ի վանս
ջնջեալ յանուն սրբոյն Կիւրակոսի և Յուղիտայ, և դար-
ձեալ 'ի յաւէրժս՝ յեկեղեցին կանգնեալ յանուն նը·
և յաւէտ եւս 'ի հանդիսաւոր փառօք՝ 'ի տեղին մեծ
ծխոտ կամ մեծաւ եւ փրկագործ տեսանել (ցուցումն յուղէ-
տայ) · որ է հին եկեղեցի ժողովրդապետական՝ յա-
նուն սրբոյ, իբր երկու փարսախ և փոքր ինչ աւելի
հեռի 'ի փարիզէ · ըստ որում գրէ սուրբայս 'ի դաշ-
ղնական միայնարանութեն, և այլ եւս մասունքն Է նշխ·
յորոց միջի նեխալդայս ընթացանդ 'ի սկիզբն ժԸ դա-
րու՝ 'ի մէջ նշխարաց եկեղեցւոյն սուրբ մարմնոյ յեղէ * ըղ-
:, մարմնոյ սրբոյն Կիւրակոսի և մօրն նր յուղիտայ || :
Բայց այլք ասեն, թէ 'ի սպանիա է մարմին սրբոյն կիւ-
րակոսի՝ 'ի բուրգ քաղաքի, որ երբեմն աքքայանիստ էր
կատոլիկոյ՝ յեկեղեցւոջ սրբոյն կիւրակոսի՝ արքայական
տիրապետէ · կան և այլ բազում եկեղեցիք 'ի սպանիա յա-
նուն սրբոյն : Եւ թէպէտ ոմանք համարին՝ թէ այլոց ու-
րուք սրբոյ կիւրակոս կոչեցելոյ՝ մարմին իցէ այն, բայց
սպանիացիք զնա մանուկն կիւրակոս համարին · մա-
նաւանդ զի և բանք պաշտամանց նց 'ի յիշատակի սրբոյն
առ նր մանուկն կիւրակոս հային · և այն յօրինեալ Թ
աւանդութեան անհարազատ պատմութեան անցելոյ առ նոսա
'ի գաղղիացւոց անտի : Այլ մեծն վն մարմնոյ սրբոյն
կիւրակոսի եղելոյ 'ի սպանիա սատակմանց այսու, զի
կոչէն զնա՝ սպանիացւոց մեկայ, կմ սպանիացի մարտի-
րոս · որով ոմանք խմանան սպանիացի զնն նահատակ
լինել 'ի ժմկս հալածմանց մաւրիտանացւոց, և կեաք
իւրն 'ի հռովմայ կամ այլուստ անդր բերեալ, զի պատ-
գամս որ համարեալ է առ անիծին :
Իսկ այլք ասեն՝ թէ նոյն իսկ իկոնիացի սրն է որ-
դի յուղիտայի՝ 'ի սահմանացն խաւրիոյ, 'ի տարսոն
կիլիկեցւոց նահատակեալ · վն և խաւրացի և կիլիկե-
ցի կոչէն 'ի գիրս : Զոր ուսոյնացուցանել կամելով ո-
մանց 'իքննչաց՝ փոքր խաւրացի մեկայ ասելոյ՝ սպանիա-
ցի սկսան գրել · և փոքր կիլիկեցոյ՝ գրեցին կիկիլիա-
կամ սիկիլիա · բայց պահելով տակաւին զանուն քա-
ղաքի նահատակութեն՝ տարսոն, և ասելով՝ թէ և այս
կիւրակոս էր մանուկ ամն Է մօր իւրում նահատակել :
Յոր յաւելին ոմանք, թէ փոքր տարսոնի պարտ է գր-
նել տարակա, որ ասի երբեմն քաղաք լինել հնոյն սպա-
նիոյ՝ կարծեցեալն յաման ոսկերբեր թարշիշն սողոմոնի :
Այլ առաւել անլուր է այն, զի գրեցին ոմանք՝ թէ
կի-

կիրակոս և յուղիտա ելեալ 'ի քաղաքէ իկրէ սոլունիոյ՝ իկոնիոն կոչեցելոյ՝ գնացեալ իցեն 'ի կիլիկիա, և անդ նահատակեալ յաղեքսանդրոս կայսերէ, բազմացուցալով զիկոնիոն. և այլք այլազգ՝ ամփին խառնաշփոթ, հիմնեալ 'ի վր անստոյգ պատմութեց և մատենին գուշակութեց: Ոմանք են եդին՝ թէ ոչ կիրակոս և յուղիտա նահատակեալ իցեն առ ներոնիւ, և այլ առ ալեքսանդրոսիւ. երկոքին են յԺէն սուտնիոյ 'ի տարւոյն դընացեալ պանդխտութ : Հուսկ յետոյ խմտուտեբն 'ի նմ հաստատեցին, թէ մի և նոյն է կիրակոս և յուղիտայ՝ յիշատակեալն 'ի տօնացուցի հռոմէացւոց. և թէ նոյն սրբն կիւրակոս է հանգուցեալն 'ի բուրդ քաղաքի յեկեղեցին շինեալ յանուն նր :

Այլ առաւել քան զամենայն սոյն հաւանեցաք յիտալիա. և իբրև անյուշ հաստատեն 'ի հին աւանդութեց՝ թէ առ իւրեանս 'ի հռովմնեա քաղաքի յեկեղեցւոջ սրբոյ յովհաննու մկրտչի 'ի ներքոյ աւագ խորանին իցեն մարմինք սրբոց կիւրակոսի և յուղիտայ : Զայս ամն քննութ յիշատակարանաց և բանից այլ և այլ հեղինակաց առաջի դնեն բոլլանդեանք, և ոչ որոշեն զստոյգն հաւաստեաւ. զի և չէ իսկ մարթ որոշել: Այս ինչ հաւաստի է՝ զի առ ամենին մեծապատուով մեծարեն արժանաւոր և երջանիկ սրբ վկայքն կիւրակոս և յուղիտայ՝ վանորէիւք, եկեղեցեաւք, և խորանօք բազմօք, որք կանգնեալ են յանուն նց, և ոչ սակաւ նշանք բժշկութեց եղեալ են և լինին ըն հաւատոյ բարեպաշտից և ջերմեռանդից յայլ և այլ տեղիս. ըն որում է տեսանել 'ի յիշատակարանս իւրաքանչիւր եկեղեցեաց :

'Ի վախճանի արժան է գիտել, զի այլ է 'ի նախայիշեալ յուղիտայէ իկոնիացւոյ՝ միւս ևս որ կին յուղիտա անուն կեսարացի, նահատակեալ հրով 'ի կեսարիա կապադովկացւոց. յորոյ վր պանծալի ներբող յօրինեաց մեծն բարսեղ հայրապետ կեսարիոյ. որպ է տեսանել 'ի կարգի գործոց նր. հատ. ա. ճառ. Է. զորոյ զյիշատակն կատարեն յոյնք և լատինք 'ի յուլիսի. 30 : Այլ է և յուղիտա կին յուլիա վկայուհին անկիւրացի, մին յեօթն կուսանաց՝ որք կատարեցան ընդ սրբոյն թէոդոտոսի գաղատացւոյ : զոր յոյնք և լատինք տօնեն 'ի մայիսի. 18. և հայք 'ի մայիսի. 22 :

ՎԿԱ-

ՎԿԱՅԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

տ̃ն Վահանայ գողթնացւոյ ։

Հ̃. Մարտ. 28 ։ Ղեւոնդ. Ա. Երէց. պր̃ ։
Պատմագիրք հայոց ։ (1)

ԱՍՈՒԲԻՆ ՆԱՀԱ-տակ, և այր ախոյեան ք̃ոական հաւատոյ՝ գեղեցիկ անուամբ արդիւնացեալ՝ Վահանն պանծալի, էր իշխան փառաւոր 'ի կարգէ սեպհաց ազատաց՝ որդի մեծ նախարարին հայոց խոսրովու՝ գողթան տ̃ն, ծնեալ յամի տ̃ն իբր 700, և 'ի թուին հայոց. ճխթ. յաւուրս երանելւոյն սահակայ ձորափորեցւոյ նշանագործ կաթողիկոսի ։ Յորում ժ̃մկի արձակեաց միրման ամիրապետն այլազգեաց ըզզօրավար իւր մոհմմատ որդւոյ անուն զօրօք բազմօք 'ի հայս՝ կորուսանել զազգն, և աւերել զե̃կս. այլ 'ի ձեռն միջնորդութե̃ ն̃րյ հայրապետին՝ որ յետ մահուն իբրև կենդանի ցուցեալ՝ գութ եարկ առաջի զօրավարին այլազգեաց, զերծաւ Հ̃ս մեր 'ի վերահաս վտանգէ անտի. բայց տակաւին դողահ և երկիւղ կասկածանաց 'ի վ̃ր բնակչաց աշխարհին ։

Իսկ

Իսկ զկնի սակաւուց՝ յամի 704. ճծգ. այն է ձեերորդ ամ տէրութեան տաճկաց [2], իբրեւ նստաւ ամիրապետ աբդլմէլէք որդի մրուանայ՝ աբդլլայ ասացեալ, որ երբեմն ոստիկանն էր Հայոց երկրին, ոխս 'ի սրտի ունելով ընդդէմ նախարարաց՝ խորհեցաւ նենգանօք վրէժ առնուլ 'ի նոցանէ : Պատգամ առաքեաց առ զօրավար իւր կաշմ կամ կասմ անուն՝ որ նստէր 'ի նախիջեւան, եւ կարգեաց զնա յոստիկանութիւն երկրին, պատուէր տուեալ ամենայն մարդասիրութեամբ փորձել ընդ Հայս 'ի վերին երեսս, եւ երդմամբ խաղաղութեան հաստատել 'ի միջի, եւ խոստմունս մեծամեծս առնել իշխանաց Հայոց. զի դիւրաւ ըմբռնեսցէ զգլխաւորս, զզօրավարս եւ զզօրս Հայաստանեայց, եւ սպառսպուռ ջնջեալ զնոսա՝ կալցի զերկիրն անկասկած. քանզի դժուարին համարէր այլազգ յաղթել քաջացն Հայոց : Սոյին խորհրդով դեսպանս արձակէր արքունի հրովարտակօք եւ առ նախարարս Հայոց. զի ականաւորքն 'ի նորա յանդիման լիցին կաշմ ոստիկանի. եւ ժողովեալ 'ի մի վայր իբրեւ 'ի դիւան արքունի՝ տացեն գրել զանուանս իւրաքանչիւր, զի ազգովին ազատ անուանեսցին, եւ ընկալցին ըստ կարգի աւագութեան իւրեանց զիշխանութիւն եւ զպատիւ հանդերձ զօրօք իւրեանց :

Յայսպիսի համբաւոյ ստութեան եւ խաբէութեան ոչինչ կասկածեալ իշխանաց երկրին՝ ժողովեցան 'ի քաղաքն նախիջեւան, որսացեալք անմեղութեամբ 'ի կորուստ դառն մահու. քանզի

առ-

առեալ այլազգեաց նենգութբ զզէնս զար-
դուց նց՝ ժողովեցին 'ի տուն ոն 'ի մեծ եկե-
ղեցի քաղաքին, ուր զի երդումն տացեն կալ
հաստատուն 'ի միաբանութե իրուէն. և ան-
դէն զգրուսն 'ի վր ածեալ փակեցին, և 'ի
ներքս արգելին զնմն. նաև աղխսով ամ-
րացուցին. և ապա հրով զյարկս տանն նց
լուցեալ՝ այրեցին զեկեղեցին, գերեզմանս
յօրինել զտուն աղօթիցն. ուր ամբարձումն
բոցոյն և ծխոյն՝ զբաբելոնական հնոցին ու-
նէր զնմանութի. իսկ քաջ նահատակքն՝ նա-
խարարազունք հայոց հանդերձ ազատորդ-
ւովքն՝ զերից մանկանցն 'ի բերան առեալ
զերգս, զնոյն երգէին զօրհնութի մինչև 'ի
նուաղել ոգւոյն յանլուծանելի բանտին.
և այսպէս առ հրոյ սպառեցան բազմութի
իշխանաց Քին 'ի դաւաճանողացն անողոր-
մից: Ըստ սմին օրինակի գործեցաւ աղէտք
դառնութե և 'ի խրամ քաղաք [3]. զի նոյն-
պիսի դաւանօք յեկեղեցի փակեալ՝ ծախե-
ցան 'ի հուր դունդք ազատացն հայոց. և
Ռ ոմ՝ ոփխք իբրև եօթն հարիւր զայնօրի-
նակ մճարեցան 'ի կենաց:

Իսկ այլազգիքն իբրև տեսին՝ թէ ոչ կամաց
խորեանց զրաւեցաւ գործն, զգլուխս հա-
տին զխախձանելոցն չջարդել ծխով հնո-
ցին [4], և 'ի տես մեհաչունին առաքեցին.
և զխանձողեալ մարմինս նց զփայտէ կախե-
ցին յահարկուրի բնակչաց Քին. և ինքեանք
սփռեցան ըստ Քն ոմ՝ ժողովել զառ և զա-
ւար սպանելոցն՝ քննելով զտունս և զգանձս
նց.

նց . և զընտանիս նց տարան 'ի նախճուան և 'ի գողթն . և լինէր այս 'ի մեծի զատկի տօնին : Եւ զփափկասունս և զհովասունս 'ի գերելոց անտի յարգելանս բանտից արկանէին 'ի ջերմ յամարային ժամս , մինչև բնաւ մեռան 'ի ջերմուէն . և զմնացեալսն առեալ խեղդեցին յերկիրն ասորւոց համարով զրոյն յաշխանային ժամս . և հասեալք 'ի դամասկոս՝ ուր աթոռն էր յայնժամ ամիրապետին , զորգիս նախարարացն և զընտանիս նց յարքունիս տանէին . և զմանկագոյնս 'ի նցն յուսումն դպրոցաց տային :

Մի 'ի սոցանէ էր մանուկն վահան գողթնացի՝ ամաց երից չորից, բարեձևոր երևելի և սիրեցեալ յաչս այլազգեաց . զոր առեալ թլփատեցին , և այնուհետև վահաբ զնա ձայնէին . և կամեցեալ հաստատուն առնել զնա 'ի դենն իւրեանց 'ի տղայական հասակին՝ առաւել հոգ տանէին նմա յուսմանն իւրեանց . և զի ուշիմ էր նա մտօք և ճարտար , երևելի եղև 'ի դպրութիս նց , և ամ ուսումնականացն իւրոց վեհագոյն գտաւ . մինչև 'ի զարգանալ հասակին լինել նմ դիւանագիր, և դպրապետ արքունի, և ամենայն խորհրդոց հմուտ, և սիրելի աւագացն . այլ զճշհն արդարութե անգիտացաւ անգստին 'ի տղայ տիոց . միայն գիտել գիտէր՝ եթէ քրիստոնեից է զաւակ :

Մեռաւ աբդլմելիք , և նստաւ ամիրապետ վլիթ կն̃ մելիքի , և յետ նր սուլէյման , և ապա օմար երկրդ՝ յամի տն̃ իբր 717 . և 'ի

Թուին

Թուին մերում. Ճկզ. (5)։ Սա էր իշխան ար-
դարակորով և քաղցրահայեաց առ նեղեալս.
զորոյ զմարդասիրութե զչափ առեալ գերեացն
հայոց, մատուցին աղերս՝ հրաման տալ նց
դառնալ յերկիր իւրեանց. և սիրտ իշխանին
դառնայր յողորմութիւն 'ի վերին խնամոցն, և
դարձուցանէր զգերեալսն յիւրաքանչիւր տե-
ղիս, փոյթ կալեալ առնել իրաւունս ամէն՝
որ էր իւրով իշխանութե։ Յայնժամ և վահան՝
կոչեցեալն վահաք՝ երթեալ աղաչէր տեառ-
նել զընիկ տն իւր, շարժեալ 'ի հոգւոյն ե-
ռացմանն՝ գտանել զճշմարիտ հաւատոյն՝ որ
'ի քս, զոր կորոյս տղայական հասակաւ. և
աղաչէր զշմն 'ի մեծամեծաց սիրելեացն,
և օժանդակս զնոսա առեալ 'ի կատարումն
խնդրոյն, հաւանեցուցանէր զամիրապետն
այսպիսի պատճառանօք. զի երթայց և ա-
ռից առ զժառանգութիւն իմ հայրենի 'ի քո
անդորր ժմկի, և կարգեցից գործակալս,
և դարձայց 'ի քո տրունդ։ Իսկ նա թէպէտ
և ապաշաւէր զայրն վասն պիտանութեն և
ազնուականութեն և լաւ բարուցն, սակայն
վս իրաւանցն՝ զոր արար, և արդար դա-
տաստանին, արձակէր զվահան հրովարտա-
կով. զի զերկիր դաւառն գողթան առցէ, և
մի որ էր դիմացի նմ. բայց պատուէր 'ի վր
դնէր՝ փութով դառնալ անդրէն. նաև մե-
ծամեծ պարգևս խոստանայր տալ՝ յորժամ
դարձցի յարքունիս. և այնպէս շքով և պա-
տուով և տրովք յղարկեաց լինել վահան
յերկն հայոց. և եկեալ հասանէր 'ի հայրե-

նիս իւր ՚ի գողթն գաւառ :

Յայնժամ ժողովեցան բնակիչք երկրին, և խնդային ընդ ընծիկ տէրուն իշխանին իւրեանց. և յիշեցուցանէին նմա զառաջին աղէտսն՝ որ անցին ընդ նա. և զնորա ՚ի տղայութենէ յետս դարձուցին յիշէին և յոգւոց հանէին : Իսկ նորա հայեցեալ ՚ի կարգ և ՚ի կրօնս քրիստոնէութեան՝ ընտելանայր օր ըստ օրէ յօժարութեամբ, և քաջ տեղեկանայր ճշմարտին ճշմարտութեան. և այնուհետև ՚ի զեղջ մեծ եկեղեցւոյ, և յարտասուս եղեալ՝ լայր դառնագին մինչ կորստեան անձին իւրոյ. և զամենայն շարժէր յարտօսր՝ որ զնովաւն էին. և յանկարծակի յարուցեալ կայր յաղօթս՝ յիւր մտացն ՚ի խորութենէ սրտին բանս աղօթական յարմարեալ, և ասէր. Տէր երկնաւոր՝ մեղայ յերկինս և առաջի քո, որ առաքեցեր զմիածին որդին քո ՚ի փրկութիւն մարդոյ, դարձուցանել զմոլորեալս ՚ի գիտութիւն ճշմարտութեան, և տալ ճանաչել զմի աստուածութիւնդ հօր և որդւոյ և հոգւոյդ սրբոյ, և երկրպագել և օրհնել զամենասուրբ զերրորդութիւնդ, և մկրտել յանուն քո սուրբ : Իսկ իմ այսմ արժանաւորեալ, վերջացայ ՚ի մասնէ երանութեան, զի յանօրինաց ընկղմեցայ ՚ի խորս անօրէնութեան յանկատար հասակի, և հարան յիս մեղք յետսդարձութեան անգիտութեամբ, որպէս դու իսկ գիտես՝ որ ՚ի միտ առնուս զամենայն գործս մարդկան : Իսկ արդ մեղուցելոյս ՚ի խորոց սրտից կարդամ առ քեզ. ողորմեա ինձ Աստուած, ողորմեա ինձ Տէր, ողորմեա ինձ և ընկալ զիս գթութեամբ քո. և արա առ իս զգութ-

մարդասէր շնորհաց քոց, որով դառնան մե-
ղաւորք յապաշխարութ՟ի վ՟ն ներելոյ քաղց-
րութ՟ե քո. որ տաս երկայնմտութ՟ի տարակու-
սելոց, և կեանս այնոցիկ՝ որ մաշեալ են
սրտիւք. և ոչ ցանդ բարկանաս, և ոչ յաւէ-
տեան պահես ոխս ըստ մ՟դկան մեղաց, որ
կարդան առ քեզ տ՟ր ա՟ծ: Նմանեցայ ես ա-
նառակ որդւոյն, և մերժեցայ ես 'ի հայրենի
ծոցոյ՝ որ լուսաւորեաց զիս վերստին ծնըն-
դեամբ աւազանին 'ի նորոգութ՟ի հոգւոյ՝
կեալ ը՟ն ա՟յ մինչև 'ի չափ հասակի կատարմանն
ք՟ի. և այժմ դարձայ առ հայրդ գթած. յի-
շեա՛ զանկատար հասակն իմ, յոր մեղայ ան-
գիտութ՟բ, և զմեղս տգիտութ՟ե իմոյ մի յիշեր.
այլ յիշեա՛ զիս տէր ը՟ո ողորմութ՟ե քում և
ը՟ո քաղցրութ՟ե. և արա՛ զիս իբրև զմի 'ի վարձ-
կանաց քոց, և ազատեա՛ զիս 'ի կերակրոց
անմաքրոց խոզենեացն. լուա՛ և սրբեա՛ ապաշ-
խարութ՟ե արտասուօք. զի մաքրեալ 'ի մեղաց՝
'ի հաճոյս կամաց քոց կացից յայսմ ա՟շ՟ի ա-
նարատ վարուք և ուղղափառ հաւատով,
անփոփոխ մտօք փառաւորելով զանփոփո-
խելի ա՟ծութ՟իդ՝ զհայր և զորդի և զս՟բ հո-
գին՝ այժմ և միշտ և յա՟նս յա՟նից. ամէն:
Եւ ապա յետ այնորիկ զլուսաւոր կարգաց
բուռն հարկանէր՝ հաստատուն հաւատովք՝
պահօք և աղօթիւք, տքնութ՟բ և արտա-
սուօք իբրև վերստին լուացմամբ. զի զարտա-
սուսն առնէր հանապազ երկրորդ աւազան 'ի
մաքրութ՟ի մեղացն՝ զոր անգիտութ՟բն մեղաւ.
Զ՟ե որ հայեցեալ բազմաց՝ փառաւոր առնէին

զա՟ծ

զնմ 'ի վր եղելոց ողորմութեանցն նյ , որ ցուցայլն : Յայնժամ իբրև տեսին զողջախոհութիւն վահանայ , և զպնդութիւն հաւատոյն՝ որ 'ի քս , որ խուժքն էին , խորհեցան 'ի վերայ կենցաղոյս մուծանել զնա . զի մնասցէ որդի նորին ժառանգորդ տէրութեանն 'ի գողթան : Իսկ նա ոչ առնոյր յանձն . և բռնադատեցին զնա մեծաւ թախանձանօք , մինչև հաւանեցուցանէին կամաց իւրեանց . և այնպէս հարկեալ եմուտ 'ի կարգ ծի , և փեսայացաւ իշխանին սիւնեաց (բաբկենի) : Բայց յիւր ածասէր կամացն ոչ փոխեցաւ . և խոկայր միշտ՝ զի մի խափանեսցէ զնա ծիս մեծութի . և մի ծածկապէս պաշտեսցէ զնմ առ աչհի այլազգենից . վն և զելս հնարից աղօթիւք 'ի տր ապաստան առնէր :

Ընդ այն ժամս եհաս փոփոխման ամիրապետին՝ որ արձակեաց զնա յիւրային ծն , և պատուէր ետ դառնալ առ նա . և այնմ զերծանէր վահան 'ի նր դաշանցն . սակայն 'ի կասկածի կայր յերեսաց այլազգեաց՝ որք ունէին զիշխանութիւն հայոց ծին , զի մի դուշակեսցէ ոք առ նոր ամիրապետն վն նորա դառնալոյն 'ի քրիստոնէութի . որ եղև իսկ . զի եհաս համբաւն մինչև 'ի դուռն արքունի : Զայն տեսեալ վահանայ՝ խորհեցաւ գնալ յծն յունաց հանդերձ ընտանեօք իւրովք . եթող զնմ իշխանութի իւր , և առեալ զն իւր սակաւ թոշակ , և հեծեալ ձիաւորս եօթն՝ տարծինկ կամէր լինել (c) : Ու հասեալք 'ի վայոցձոր՝ յոյժ թախանձեալ լի-

ներ անդ 'ի կնոջէն աղաչանօք՝ պատմել ուր երթալոց էր . և նա պատմեաց նմա ։ Իսկ տիկինն այդ արար եղբարց իւրոց, որք էին 'ի սիւնեաց նախարարութէն . և նք եկեալ փութով արգելուին զնա յոյժ՝ Թախանձելով ամ ընտանեօքն իւրովք . և բռնադատել 'ինոցանէ՝ հաւանեցաւ 'ի հարկէ դադարել անդ , ոչ և կամեցան . և անցոյց 'ի սիւնիս տարի մի՝ պէսպէս փորձանօք բանսարկուին . զի այլազգիքն զհետ էին զրուամբ ածել զնա . և յայնպիսի վտանգի քաջ հանդիսացաւ հաստատուն մնաց նր 'ի քս , և քննուի կամացն երևելամբ յայտնեցաւ՝ առ 'ի չորոչելոյ 'ի սիրոյն, զոր ունէր յինքեան առ ած , և առ խաղաղ լքանելոյ զձի սէր և զցանկութի նր . մինչև յայնմհետէ ոչ լինէր նմ հանգիստ և դադար ուրեք , այլ՝ զկինն թողեալ առ ընտանիս իւր՝ ետ զինքն այ և կամաց նր . և զոմանս առեալ ընդ իւր 'ի զինուորաց՝ այսր անդր յածէր աներևութաբար երկիւղիւն այ , խուսափել 'ի կասկածանաց Թշնամեաց՝ որք որսային զնա 'ի կորուստ ։ Օ ի ստուգեցաւ ամիրապետին՝ Թէ դարձաւ 'ի քնական հաւատն , և արհամարհեաց զդենն իւրեանց . և նորին հրամանաւն յուզէին զնա ։ Եւ այնմ հալածական շրջէր երանելին վս արդարութէ , զի և ոչ ոք իշխէր մատուցանել զնա առ ինքն . մինչև վտանգեցան ամ ինչք նր . և որք ը նմա էին՝ հերքեալ 'ի բաց կային 'ի նմանէ . և զնա միայն Թողին ։ Բայց նր յած ապաւինեալ՝

ոչ

ոչ անյոյս լինէր յապագայիցն , այլ գոհա-
նայր զնմանէ 'ի փորձուածն . և այլակերպէր
զինքն ձևով աղքատութեան . և երթայր հան-
դիպէր հայրապետին (որ էր յայնժամ տէր
դաւիթ կթղիկս յաջորդն յովհաննու իմաս-
տասիրի) 'ի վաղարշապատ քղքի . և ծանու-
ցանէր նմա զփորձանսն՝ զոր կրէր 'ի պտրզմա-
սէր դիւէն . և հրաման առնու երթալ յա-
նապատս և 'ի վանորայս՝ հանդերձ գրով
նր , զի ընկալցին զնա միաբանութբ . և այն-
պէս ամրանալ ուրեք և պաշտել զած պա-
հօք և աղօթիւք , և ճգնութբ անփորձ մնալ
'ի մեղաց : (7)

Իսկ վահան յօժարութբ անկնդիր եղեալ՝ չը-
քաւ 'ի մենաւորանոցս ուրեմն , մնբ 'ի վանս
միանձանց ճգնաւորաց՝ որ 'ի շիրակ գաւա-
ռի . և մտեալ ճգնէր անդ յառանձին սենե-
կի առաւել քան զառաւել , և աւազան զար-
տասուս առնէր . և յամ պնդութբ նահատա-
կէր 'ի վերայ առաքինութե . և անցուցանէր
երբեմն ամիս մեց խստակրօն ժուժկալութբ .
և զարմացուցանէր զամենեսին : Յայնժամ դևն
յարուցանէր պտրզմ փորձիչն . զի ահ արկա-
նէր կրօնաւորացն 'ի պատճառս նր . և նք
յայտնէին զիրսն տիկնոջ գաւառին . և նա
սաէ . երթիցէ 'ի բաց , զուցէ մեզ և ձեզ
պատուհաս հասցէ յարքունուստ վս նր :

Յայն լուեալ ճգնաւոր նահատակին քի
վահանայ՝ յարուցեալ գնաց անտրտունջ
զուարթութբ առ այլ միայնակեացս Տին յա-
նապատ ուրեմն անյայտ . և անդ առաւել

ը զառաջինն ձգնէր ամ մի՝ միով հանդեր-
ձիւ և բոկոտն․ և զմախիր ոմն զհաց ուտէր,
և զամպեղիս արտասուօք խառնէր՝ ընդ ասա-
ցելոյ սաղմոսին, և ընդ խրատու առաքելոյն՝
թէ լաւ է շնորհօք հաստատել զսիրտ՝ քան
թէ կերակրօք․ զի ոչինչ օգտեցան՝ որք այն-
պէսն գնացին ։ Եւ ընթերցանէր և ունկն-
դիր լինէր գրոց ս̃րց, և խելամտէր և քննէր
և ուսանէր զհին և զնոր կտակարանս , և
տեղեկանայր ՚ի նմէ զհաճոյն ա̃յ կամացն․
և հարց ուսուցանողաց էր հպատակ և հլու․
և խոկայր զօրհնս ա̃ծ ՚ի տուէ և ՚ի գիշերի․
և ոչ միով իւիք զանց առնէր զպատուիրա-
նին պահպանութ̃ վ̃ն փրկութ̃ անձին իւրոյ ։
Եւ այնպէս որ է զօր վառեալ ՚ի բորբոքումն
ա̃ծեղէն սիրոյն՝ այնուհետև զմարմնական
կարիս և զհանգիստ քամահէր , և արտա-
քոյ մարմնոյ և ն̃ի խորհէր․ և ցանկայր վկա-
յութ̃ և մկրտութ̃ արեան՝ ասելով զսաղմոսս
զայս․ որպէս փափաքէ եղջերու յաղբերս
ջրոց, այնպէս փափաքէ անձն իմ առ քեզ
ա̃ծ ։

Եւ սովին խորհրդով ընդ առաջադրութ̃ն ա̃յ՝
հաստատեաց դէմ եդեալ գնալ ՚ի դամաս-
կոս ՚ի դուռն արքունի, և յայտնապէս խոս-
տովան լինել զքրիստոնէութիւն , և յայտնել
յանդիման այլազգեաց զիւր անդխուութ̃
մեղմն՝ որով ՚ի նոցանէն պարտեցաւ․ զի ՚ի
նմէ մեռցի․ և կի̃ համարձակութ̃ առցէ ու-
նել զքրիստոնէութ̃ զկարգն և զհաւատն ,
զոր ծանեաւ և դարձաւ ։ Եւ այնպէս հրա-

ժա-

ժարեալ 'ի ճգնաւորացն՝ աղաչէր աղօթս առնել վն՟ նր՟ ։ Եւ հասեալ 'ի վանս մաքենոյաց՝ որ յերկրին գեղամայ, ծանուցանէ զա՟մ հօրն ստուգութ՟ և վն՟ ճանապարհին և վն՟ ցանկութեն առ մարտիրոսութի. և լուանէր 'ի նմէ յորդորական խրատս և քաջալերութիս 'ի ք՟ս. զի և առաջնորդ ուխտին սողոմոն անուն էր այր առաքինի և գիտնաւոր ըստ ա՟յ (անդէր և սողոմոն՝ որ յետոյ 'ի խոր ծերութե ընտրեցաւ կթղկս) ։

Անդ 'ի տօնի սբ՟ խաչին հաղորդեցաւ երանելին վահան պատուական մարմնոյ և արեան ք՟ի. և առ նմին տեսիլ իմն սքանչելի ցուցանի նմա 'ի ք՟նէ. զի լոյս անճառելի երևեցաւ 'ի բարձանց, և ձայն լսելի եղև՝ որ ասէր. Քաջալերեաց վահան, զի թողան քեզ անգիտութե մեղքն. և ցանկութի քո կատարեսցի վկայութ՟ք. և զխոստացեալ պարգևսն ընկալցիս 'ի ք՟նէ ։ Եւ ոմանց 'ի վանականաց անտի զլոյսն տեսեալ՝ սքանչացան ը՟ անպատմելի անհասութի տեսլեանն, որ ցուցաւ ը՟ առաքելոյ տեսութե. և ամե՟ն փառաւորելով զա՟ծ՝ յուղարկեցին զնա մեծաւ սիրով և արտասուօք ։

Եւ անտի գնաց 'ի Թեղենիս. և արարեալ նաև յայն վանս աւուրս ինչ, եկն յայլ վանս սոփի անուն. ուր առաջնորդ ուխտին յոհաննէս մեծաւ սիրով կալաւ զնա (ծ). և քաջալերեալ յորդորեաց զնա 'ի բարւոք ճգնողութե իւրում, տեղեկացեալ՝ եթէ վն՟ ա՟յ երթայր 'ի մահ 'ի տեղին ուր անգիտացաւ

զքս՝ զի ծանիցէ . և հայրն փխնկ իւր առա-
քէ զհետ նր̃ զոմանս յեղբարցն՝ տեսանել
զվախճան խորհրդոյ նորա :

Արդ՝ յուղարկեալ անտի՝ եկին հասին 'ի սուրբ երաշխաւորսն , այն է 'ի վանսն արծկէոյ՝ երաշխաւոր կոչեցեալ՝ 'ի բզնունեաց գաւառին . և էր անուն առաջնորդի ուխտին արտաւազդ (որ և ը̃ ումանց երկանուն՝ տր̃ աբրահամ կոչեցեալ) . որ ը̃ առաջ եղեալ վահանայ եղբարցն՝ բզմ̃ մարդասիրութե̃ ընկալաւ զնա (9) . և հարցեալ տեղեկացաւ 'ի նմէ զա̃մ ինչ՝ որ պատահեցաւն յանգիտուէն , և զդարձն իւր , և զփորձանսն՝ զոր ինչ միանգամ կրեաց 'ի հալածանս ամս չորս . և թէ այժմ 'ի հինգերդ ամի հալածանացն երթայ տր̃ 'ի կատարումն անձին իւրոյ : Զայն լուեալ հօրն և ուխտին՝ փառաւոր առնէին զա̃ծ 'ի վր̃ սքանչելեացն . և երանէին զբարիոք մտածութիւն և զվախճանն սր̃՝ որ յղ̃ս ա̃յ էր , զոր հանդերձեալ էր կատարել . և այլովք բանիւք բազմօք մխիթարէին զնա , և քաջալերէին յա̃ծային դրոց . և յանձն արարեալ զնա ա̃ն՝ յուղարկեցին ողջունիւ և արտասուօք և աղօթիւք . և մի ումն յեղբարցն չոքաւ ընդ նմ̃ , սպասաւորել նմա որչափ և կամեսցի :

Եւ զբ̃մ օթևանօք զանց արարեալ՝ գայ հասանէ 'ի քաղաքն ուրհայ՝ երկիրպագանել փրկչական պատկերին քր̃ի , որ 'ի նր̃ դաստառակին . և աղօթս արարեալ առ տէր՝ յանձն առնէր շնորհաց հոգւոյն սրբոյ , և

գնայր զճնպ̃հն սաղմոսիւք և անդադար աղօթիւք, հանդերձ եղբարբք՝ որ ընդ նմա. մինչև եկն եհաս ՚ի դէմ եղեալ տեղի կատարմանն յերկրին դամասկոսի, ուր էր յայն ժամ ամիրապետն ՚ի ռուծափ քղ̃քի՝ մօտ ՚ի բերիա ՚ի մէջ Համայ և Համսայ։ Յայնժամ ասաց ցկրօնաւորսն՝ որք զհետ նր̃ էին, կալ ՚ի բացեայ, զի մի ըմբռնեսցին ՚ի պատճառս իւր։ Եւ ինքն առաքինի նահատակն՝ ա̃րն վահան՝ եկեալ ծանուցանէր զանձն սպասաւորաց դրան արքունի, թէ ով ոք իցէ նա. ասէր միանգամայն և զպատճառս գալստեան իւրոյ յարքունիսն։

Եւ նր̃ լուեալ սքանչացան. և ոչ հաւատային բանից նր̃։ Իսկ նա աղաչէր պատմել վասն նր̃ դպրապետին և մեծամեծացն. մինչև եհաս բանն առ նա. և եկեալ և տեսեալ զնա ոմանց՝ զարմացեալ կային, թէ ո̃պի կերպարանս ունի աղքատութ̃ե, յիշելով զառաջինն՝ թէ որպիսի ոք էր այրն՝ երևելի և փառաւոր յարքունիսն. համարեցան այլազգ ինչ լինել վ̃ս այնպիսի հանդերձեալ իրաց. սկսան հարցանել, թէ զի՞ այդպէս ես։ Եւ վահան զճշմարտութ̃ իրացն խոստովանէր, թէ վ̃ս ք̃սի զկամաւոր աղքատութ̃ յանձն առի, արհամարհելով զանցաւոր մեծութ̃իս՝ առ սէր նր̃, որ վ̃ս իմ աղքատացաւ՝ որ մ̃րդն է և ա̃ծ յ̃ս ք̃ս. և նր̃ ողորմութ̃ք̃ն ապրեցայ ՚ի մեղաց. և այժմ եկի այսր՝ զի մեծացայց զանանց մեծութիւն արեամբ վկայութ̃ե. արդ աղաչեմ զձեզ՝ ծանուցանել զայս այսպէս

ամի-

ամիրապետին․ զի եղիցի կատարումն առա-ցելոցն առ իս 'ի մէնջ ։ Այլ նա՛ ափշեալ ընդ-իրսն, միանգամայն և մոլորութիւն համարեալ զնորայն բան և զգործ, խրատ տայր նմա զգօն լինել․ և դպրապետն սաստեաց նմա խստագոյն սպառնալեօք ։ Իսկ ուրախութիւն սրտին վահանայ է անարգանս նորա՝ զգոյն ե-րեսացն առաւել պայծառացուցանէր․ և ոչ երկնչէր ինչ 'ի սպառնալեաց դպրապետին ։ Այլ նա խնդրեաց 'ի նա՝ մատնել զնա ամի-րապետին․ այլ ետ նմա Ն դրամ, և ասէ․ երթ զնա՛ 'ի բաց, և մի՛ մատներ զմանկունս քո տանջանաց, և զկեանս քո մահու․ և այնպէս մերժեաց զնա 'ի դրանէն ։ (10)

Իսկ իբրև ոչ գտանէր ելս իրացն երանելւոյն Վահան՝ ծանուցանել ամիրապետին, վն ո-րոյ երթեալն էր, եկն անկաւ առաջի ա՛յ՝ խնդրել հնարաւորութիւն իրացն․ և զայս ա-ղօթս մատուցանէր․ Ո՛վ խաչին որդի ա՛յ՝ որ մոլորեալ ոչխարին հովիւ կոչեցար, և գը-տեալ զնա՝ 'ի վր ուսոց բարձեր․ և տարա-ծեալ զբազուկս քո՝ առ քեզ ժողովեցեր ըզ-հեռացեալ ազգս մարդկան․ դու ես յոյս իմ քս․ մի՛ անօգնական թողուր զիս, այլ ըն-կա՛լ զպաղատանս իմ, և լուա՛ զյանցանս իմ քո սբ արեամբդ և կենարար մարմնովդ, որ մանանայդ ես յերկնից իջեալ, և զի կեանս շնորհես․ որ կամաւ հօր և հոգւոյդ սբյ ա-ռաջնորդես 'ի կեանս՝ քոյոց երկրպագուաց, առաջնորդեա՛ ինձ, զի լուսովդ քո տեսից ըզ-լոյս․ և տաց փառս ամենասուրբ երրորդու-

թեդ

թեանդ այժմ և յաւիտեանս . ամէն ։

Նա յետ աղօթիցն գնաց առ դահճապետն , և ծանոյց նմա զպատճառս գալստեանն իւրոյ . և գրով զիրսն ստուգեալ՝ եւ ցուցանել ամիրապետին ։ Իբրև ընթերցաւ ամիրապետն , զարմանայր ընդ գիրսն և ընդ բանսն . եւ հրամանն ածել առաջի . և հայեցեալ 'ի նա՝ ասէ ընտանի և հեշտալի բանիւ . Ընդէր աղքատ կերպարանիս վա՛հան՝ մերկեալ 'ի քո փառաւոր իշխանութենէն . ուրեմն երկիրն հայոց զքեզ յայդ հասոյց ։ Պատասխանի ետ Վահան . իմ՞ որն զանձն ունայնացոյց վասն իմ՝ 'ի կերպարանս աղքատութեան եկեալ . և հնազանդ եղև մահուչափ . արդ զոր նա վասն իմ կրեաց , և ես յայնմանէ ոչ վերջանամ ։

Ասէ ամիրապետն . մոլեգնիս 'ի դիւաց սանապատ լերանցն հայոց ։ Վահան ասէ . այն (այս չար) որով 'ի ձեր ուսմանցն յանդիտուէ ըմբռնեցայ , հալածեցաւ յինէն . վասն զի խաւար 'ի լուսոյ փախչի ։ Ասէ ամիրապետն . ասեն ձեր իմաստունքն , թէ դիւացն 'ի բարձուն 'ի վայր անկեալ՝ այլոց չարք եղեն . և ստոյգ է՝ զի ձեզ եղեն չարք յաւի սաստ և 'ի հանդերձեալն ուր յուսացեալն էք . արդ մի մոլորիր , և մի որոշիր 'ի դենէս մերմէ . զի՞ է քեզ բարիատեաց այր . Ընդէր մոլեկանաց նմանեալ՝ 'ի բաց թողուս 'ի քէն զփառաւորութիւն կենաց քոց ։ Ապա հրամայեաց բերել գանձս ոսկւոյ և արծաթոյ և հանդերձս , և ասէ . առ զայդ . և յաւելից քեզ

ծնոյս և աղախնայս և ձիս և ջորիս . և իշ-
խանութիւն քեզ տաց՝ ուր և կամիս , եթէ
աստ , և եթէ 'ի գողթան ժառանգաւոր քո
իշխանութեն . և ած զմեաւ զպատգամա-
ւորն մեր , որ ետ մեզ յերկրի աստ զայս իշ-
խանութիւն մեծութե , և անդ զդրախտին
փափկութեն :

Առ այս ասէ երանելին համարձակութ̃բ .
յառաջագոյն լուեալ է իմ զքո բազմախառն
ճարտարիմաց բանս և զխորամանկութիս ,
որով զբազումս որսայեր 'ի ճշմարտութէն
'ի վերջ կորստեան՝ գեհենակից քեզ առնել .
զոմանս աշարկու ձայնիւ , և զոմանս ող-
քական բանիւք , զոմանս կարասեաւ և զո-
մանս իշխանութբ պատրեալ յուրացութի .
զորոյ տալոց ես զվրէժն՝ յաւիտենական գե-
հենին այրմամբ . բայց ծառայիս ո̃յ ոչ կա-
րես յաղթել չարաչար մեքենայիւք քովք .
զի պարսպեալ եմ երկիւղիւն ո̃յ , գիտու̃ք
ամրացեալ՝ հաւատով և յուսով հանդերձ :
Տեղեակ և հմուտ եմ աւետարանին քի̃ . և
առաւել հմուտ եմ քան զձեզ ձերում ա-
ռասպելախօսութեդ . մ̃ զի մոլար վարդա-
պետին ձերոյ՝ զոր ասէք պատգամաւոր լի-
նել , ոչ ոք վկայէ 'ի մարգարէից , և ոչ յայլ
ազգաց . բայց միայն դուք . և ոչ դուք ամէնք .
բայց քի̃ ո̃յ մերոյ՝ ամ̃ ազգ : Այլ թէ խո-
նարհիլ կամիս 'ի բանս իմ , տուր ինձ հա-
մարձակութի՝ ունել զքրիստոնէութիս , և
նոյն կարգօք վարիլ 'ի կենցաղումս՝ մերիմ
ծառայութ̃բ ո̃րութեդ . ապա թէ ոչ՝ այդ ,

ՈՐ

զոր դու ինձ խոստանաս, կորուստ է հոգւոց. այլ ես ոչ ինչ ցանկացայ խոստմանց քոց անցաւորաց. և եթէ կամք են քեզ՝ և զգաւառն իմ առցես. և ը̅ արժանեաց հատուցմունք մնան 'ի թգ̃րէն անմահէ, որոց

'ի կեանս, և որոց 'ի մահ ։

Յայնժամ բարկացեալ թգ̃րն՝ հրամայեաց տանել զերանելին 'ի բանտ, և պնդել 'ի կաձեղս. իսկ նա մեծաւ ուրախութ̃բ երթայր 'ի բանտն, և գոհութ̃ մատուցանէր այ̃ ։ Ապա արձակէր թգ̃րն պատգամ յա̃ն հայոց առ ոստիկանն՝ որ զիշխանութ̃ն ա̃լին ունէր, տեղեկանալ վ̃ն առնն, զի ստուգիւ գիտասցէ զծագումն նր̃ և զհայրենի պատիւն, և զպատճառս գալստեան նր̃ 'ի դուռն ։ Եւ զայնչափ աւուրս՝ զորս եկաց 'ի բանտին քաջ նահատակն քն̃ի ա̃րն վահան, ոչինչ փոյթ առնէր վ̃ն մարմնաւոր պիտոյից, այլ զցայգ և զցերեկ օրհնէր զա̃ծ սաղմոսիւք և խնդրուածովք. և զօրանայր 'ի կապանս 'ի շնորհաց հոգւոյն ս̃բյ ։ Իսկ զատաւորն ոչ դադարէր համապազ յղել 'ի բանտն յիւրեանց իմաստնոցն՝ խօսել ընդ նմա 'ի բաց կալ 'ի քն̃է. և դառնային 'ի նմանէ պարտեալ և լի ամօթով, և զարմացմամբ զպարտութ̃ն խոստովանէին. զի ոչ կարէին զդէմ ունել անչափ իմաստութեան և կորովի առնն. զոր իւրև պատմէին ամիրապետին՝ զարմանայր, և պատուէր տայր մի ումեք գիտել զայն ։ (11)

Ապա եկեալ 'ի բանտն ոմն 'ի քրիստոնէից տեղւոյն՝ յայտնէր զանձն քահանայ լինել

առ

տարի, և յորդորէր զերանելին, և ասէր․ եթէ առցես զվերջին թոշակն զմարմին և զարիւնն քո 'ի փրկութիւն քեզ․ զի իմումն հանդերձեցար քահանայութեան ։ Եւ նա ասէ․ եթէ ոչ խորես զճշմարիտ քահանայութիւն քո՝ որ յամենեկեղեցիս քրիստոնէից պաշտի, ընկալայց սիրով՝ զոր փափաքեմս․ ապա թէ ոչ՝ իմով արեամբս մկրտեցայց, և ելից յԱծ 'ի փառս նոյ․ և քհնյն զարմացեալ ընդ իմաստուն սբն՝ հաղորդեցոյց զնա ընդ կարգի օրինաց ։ (12)

Եւ 'ի գալ ողոգոմէին մեծի տօնին՝ որ է օր օրհնեալ (իմա ծաղկազարդի, եւ առաւել զատկի), օրհնէր վկայն զԱծ 'ի մէջ սքանչելեաց աւուրն խորհրդածութեան (13) ։ Եւ ապա ասէ ցքահանայեան զուարթ սրտիւ․ խաղաղութբ թողից զքեզ յետ իմոյ ելանելոյ յԱծս, զի բարեաւ ընկալար զիս ։ Եւ զարմացեալ այրն ասէ․ զի՞նչ դիւրութիւն ցուցի քեզ․ զի դու առեցեր զդիւրութիւն մարմնոյ, և սիրեցեր զվտանգ՝ զոր արդարև յուսացեալ 'ի Տր․ վասն զի յոյժ իսկ երևէր շնորհ լուսաւոր քում անձինդ․ զոր և այժմ հրաժարման իմն ցուցանես բանն՝ զոր չէ իմ լսեալ ։ Եւ սբն ասէ․ հատուցանօղն երախտեաց հատուսցէ քեզ․ այլ ես վաղիւն փոխիմ սրով առ որ անձկացեալն եմ ։

Եւ եղև ընդ մարգարէութեան երանելւոյն․ զի 'ի վաղիւ անդր եհաս հրովարտակն 'ի հիւսիսային իշխանէն (յոստիկանէ հայոց աշխարհին), որ սաստէր ամիրապետին զկա-

հա-

հանայ գողթնացւոյ , թէ յիմաստնոց է և բարետոհմիկ , և ոչ օտար ազ անձիկ . և յաղագս այնորիկ եկն 'ի դուռն , զի առցէ իշխանութիւն և համարձակութիւն քրիստոնէութեան յիւր բնիկ աշխն , և կամ հասցէ նմա վն քոյ մեռանիլ ։ Ընդ այս հիանայր ամիրապետն . ապա հրամայեաց ածել զառաջինին զառաջեաւ , և ասէ . զի՞նչ ունիս ասել , եթէ և արդ ոչ զգաստացար 'ի յամառութենդ ։ Ասէ երանելին . Ճշմարտութիւն մի է , և ոչ ունի բանս ստութէ . ես զգաստացայ յծային դրոց , և ծանեայ զմոլորութիւնդ ձեր , որով զիս որսայիք 'ի կորուստ յանգէտ տղայութեն ։ Բայց արդ ոչ այնպէս , զի ոչ փառք և ոչ պատիւ , ոչ պարգևք և ոչ մեծութիւն , նաև ոչ տանջանք , ոչ բանտ և ոչ կապանք , ոչ հուր և ոչ սուր , և ոչ ազգի ազգի հնարք մեքենայից կարեն մեկնել զիս 'ի սիրոյն քո՛ . որ ոչ յիշեաց զմեղս մանկութէ իմոյ , այլ յիշեաց զիս ըստ ողորմութեան իւրոյ և ըստ քաղցրութեան դառնալ 'ի խաւարէ 'ի լոյս , յանգիտութենէ յածգիտութիւն . և զի՞նչ հատուցից տն ըստ ամ ողորմութեան իւրոյ . այլ զբաժակ մահու ընկալայց , և զանուն տն կարդացից , և փառաւորեցից առաջի ամ ատելեաց նր ։

Յայնժամ բարկացեալ ամիրապետն՝ հրամայեաց արագ լուծանել զնա 'ի կենացս . և որք ընդ նմա մեծամեծք էին՝ աղաղակէին անյապաղ զրաւ լինել . զի մի հայհոյեսցի 'ի նմանէ դենն մր . քզի հմուտ էր , և ոչ կա-

րէին

րէին զդէմ ունել զօրութե բանիցն ։ Ապա հրամայէր դահճապետին՝ տանել 'ի տեղի սպանմանն, և անդ ևս ահ արկանել, թերևս դարձցի . իսկ եթէ ոչ հաւանեսցի, մեռցի ։ Արթայր երանելին 'ի մահ մեծաւ ուրախութբ՝ սաղմոսելով, առ քեզ տէր համբարձի զաչս իմ՝ որ բնակեալդ ես 'ի յերկինս . և բազմութի ժողովրդոցն զկնի երթային յոմ ազգաց՝ տեսանել զնահատակութի նորա ։

Եւ իբրև եհաս 'ի տեղի կատարմանն, ընձեռս իւր յերկինս համբարձեալ՝ ասէր . Գոհանամ զքէն տէր՝ որ զհանապազորդ զարտասուս իմ և զհառաչանս ոչ անտես արարեր, այլ՝ արժանի արարեր մեռանել վն անուանդ քո մեծի և ահաւորի . արդ՝ յիշեա զիս տէր մարդասիրութբ քո, և ողորմեա ինձ, և արժանի արա ընդ սիրելիս քո մտանել յանվախճան կեանսդ . և արա յամօթ զբռնաւորն պերճացեալ ինքեան գործակցաւն . և զմանկունս եկեղեցւոյ քո պահեա հաստատուն և անշարժ 'ի վր վիմին հաստատութե, ըստ երկնաւոր կոչմանդ ճգհորդել 'ի հանդերձեալսդ, և ընդ որդիս լուսոյ փառաւորել զամենասուրբ զերրորդութին . ընդ որս և ես արժանի եղէց օրհնել զքեզ այժմ և միշտ և յաւիտեանս յաւիտենից ։ Իսկ դահճապետն մերկացուցեալ զսուրն՝ ասէ ցվահան . ահա եկն եհաս քեզ օր դառնութե և մահու . և դրձ՝ կենաց, եթէ կամիս ։ Ասէ սրբն . ընտրեցի զմահ վն քն՝ քան զկեանս անցաւորս ։ Եւ

անդէն վաղվաղակի հատին զպարանոցն : Այսպէս կատարեցաւ փառաւոր իշխանն՝ տէրն գողթնեաց՝ սուրբն Վահան, յռուծափ քաղաքի (որ է արաբացւոց՝ ռուսափէ) յերկրին դամասկոսի, ի շամոյ, յամի տեառն 738 (կամ 737), և 'ի թուականութեան հայոց ՃՁԷ (կամ ՃՁԶ), որ օր լինէր մարգաց, այն է ըստ ժամանակին ըստ այսմիկ՝ յապրիլի 14 · յերկուշաբթի օր զատկին (14), յիններորդ ժամու · 'ի հասակի ԼԷ ամաց, զկնի ԼԵ ամաց գերութեանն : Իսկ ժողովհաւատացելոցն տեսեալ՝ օրհնէին զԱստուած · բայց ոչ ոք 'ի նոցանէ իշխէր մերձենալ 'ի նշխարս սրբոյն · քանզի քարոզն աղաղակէր զպատուհասն ամիրապետին : Ապա 'ի գիշերին յայնմիկ տեսիլ լինէր ահաւոր զարհուրեցուցանէր զամիրապետն (15) · վասնզի և 'ի փողոցն անդր քարոզէր բանիւ նորա ներքինապետն, եթէ համարձակ լիցի քրիստոնէից առնուլ ըզ-մարմինն Վահանայ : Իսկ անդէն վաղվաղակի ժողովեցաւ բազմութիւն քրիստոնէից արանց և կանանց · և հաւաքէին զկաթուածս արեանն ըստ իւրաքանչիւր կարի : Իսկ զի ոչ գոյր 'ի քաղաքին ժողովուրդ ազգային 'ի հայոց անտի, այլ միայն հոռոմ, ասորի յակոբիկ, և նաստուրի կամ նեստորականք, անկաւ վէճ և հակառակութիւն 'ի մէջ նոցա՝ վասն մարմնոյ սրբոյն · մինչև յետոյ ուրեմն խաղաղացեալ, իւրաքանչիւր ոք 'ի նոցանէ 'ի սրբոյ արենէ և և 'ի հանդերձէ վկային առեալ մասն ինչ՝ տային օրհնութիւն Աստուծոյ · իսկ զնշխարս մարմնոյն միաբան բարձեալ դնէին 'ի պահեստի

ուրեմն, և մնային տեսչութեանն այ։

Իսկ այր մի Թէոփիլոս անուն հոռոմ՝ ՚ի զօրացն արքունի՝ քրիստոնեայ, գողացաւ ըզնշխարս սրբոյն ՚ի գիշերի արամբք չորիւք, և տարեալ դնէր յիւրում սենեկին։ Եւ ՚ի նմին գիշերի յայտնեցաւ եպիսկոպոսի քաղաքին՝ զոր ինչ արար Թէոփիլոս. և յայտնի եղև ամենայն, զի պատմեաց եպիսկոպոսն զտեսիլն. և ժողովեցան ամենեքին ՚ի համբաւն՝ տեսանել թէ որպէս արասցեն. և միաբանեալ հաւատացելոցն՝ բերին զպատուական զանձն յեկեղեցին. և խորհեցան շինել վկայարան սրբոյն վահանայ։ Իսկ հիւանդ մի մերձ ՚ի մահ՝ աղաչէր տանել մերձեցուցանել զինքն ՚ի նշխարս սրբոյն. և իբրև մերձ եղև, առ ժամայն բժշկեցաւ ՚ի ցաւոցն. և յարուցեալ օրհնէ զած, և գնայ ինքնին ՚ի տեղի իւր. և ամենայն տեսեալ փառաւոր առնէին զած. և առաւել ևս յորդորէին շինել զհանգստարան սրբոյն ամենազարդ գեղեցկութբ։

Եւ այր մի ՚ի բարձրաբերձ որմոցն գթեալ ՚ի վայր անկանէր յերկիր. մինչև ամենքն ձիչ բարձեալ ասէին՝ եթէ մեռաւ. իսկ նա ողջ առանց վնասու ապրեալ լինէր. և յոտն կացեալ՝ ասէր. կենդանի եմ, և ոչինչ վնասեալ. զի տեսի յայտնապէս զվկայն այ զվահան, զի ՚ի գթեւն իմում՝ բուռն հարեալ իջոյց զիս ՚ի խոնարհ։ Եւ ամենայն տեսեալ և լուեալ զսքանչելիս ՚ի վերայ սքանչելեաց՝ փառաւորէին զած. և շինեցին վկայարան սրբոյն, և մեծազարդ սպասուք զարդարեցին զեկեղեցին.

ցին . և 'ի հանգիստ փոխեցին զնշանագործ վկային քոյն՝ ըստ օրինի փառաւորեալ նահատակաց սրբոց . յորում տեղւոջ և բազում հիւանդք 'ի պէսպէս ցաւոց զառողջութիւն ընդունին , և օրհնեն զած՝ 'ի ձեռն սրբոյ վկային վահանայ : (16)

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ:

(1) Եկեղեցի պանծալի վկայարանութես որ 'ի Ծ. Ա. մ 'ի Ճառընտրի մերում մեծի , ճանաչի լինել ումն 'ի ժամանակակից մատենագրաց ազգիս . հաւանական թուի՝ թէ իցէ մին 'ի կրօնաւորաց անտի , որք յերկուց վանաց՝ մ 'ի սոլեայ , և յերուշլաւորաց՝ ուղեկից եղեն սրբոյն մինչև յերկիրն գամասկոսի 'ի տեսանել զկատարումն նր : Սա հեղինակիս պահեցաւ 'ի մեզ յոմ ընթացս պատմութես , զուն ուրեք եւեթ յառաւել պարզուն վերածելով զմթութես ինչ ինչ բանից և բառից , կամ յաւելլով զքանի մի բառս 'ի յայտնաւորաց՝ որ է քաղուած նորուն պարզաբանական . միանգամայն և զանց առնելով զյառաջաբանութեն հեղինակին . զոր սոժամ է աստ արձանագրել 'ի նշանակ վաւեր ոճոյ նորա . զի եղեալ վերնագիր այսպէս , * Պատմութ անցից 'ի
,, հարաւային ազգէ 'ի վր հայոց , և վկայաբանութ սրբյն
,, վահանայ որդւոյ խաւլոռնի գողթան տն ||, սկիզբն
առնէ բանից իւրոց այսպէս :

* Ահա մերկացաւ վաղակաւորն 'ի պատենից , զոր տէ-
,, սանօղն յառաջագոյն գուշակեալ ողբայր՝ զբարկութ
,, տն 'ի վր իէլին այն : Զարթեաւ ազգն իսմայելի
,, յանխնայ վանել զազգն հայոց՝ 'ի սով , 'ի սուր և 'ի
,, գերութ , աւերել և քանդել զեն հայոց , և զվայե-
,, լուչ տեղիս և զերգոս յինքեան ըմբռնէր . զաղաւութ
,, և զարւոյն նախարարացն պէսպէս աղետիւք խորտե-
,, ցան բառնալ . և զսոյծառութի լուսաւոր կարգաց
,, եկեղեցւոյ լուսազարդեալ սպասիւք և քհնայկան
,, խորհրդածուէ հանդերձ պաշտօնէիւք չքացուանէին .

,, և զբարութիւն՝ որ փոխ դրախտին շնորհեցաւ մեզ,
,, զուարճանալ 'ի նմա սաղմոսիւք և օրհնութք երգել
,, ՏՆ, և պատմել զմեծութիւնս քո, որ կենաց փայտն
,, որ խաչն պատուեցաւ 'ի մեզ զքեզ ած փրկիչ Տր,
,, զայս խափանել ջանային, և զփառաբանութիւն ան-
,, ուանն քո. և տեսանէ ողբոյն երեմիայի երևել ըն-
,, ներ. Թէպէտև ոչ պք էր՝ որ հոգւովն երեմիայի եր-
,, գեր զողբս ը խորաքանչիւր վտանգից, որ եհաս հայ-
,, ոց ||: Իւ ապա անմիջապէս սկսանի զպատմութիւն
առաջնկոյ աղէտից Տին և այրման իշխանաց 'ի Նախ-
ջըւան. սաեւրոյ. * Իւ եղև 'ի ճմկս տաճկաց բանա-
,, կալուն || ևն: Իսկ Հ. Թէպէտև չպահէ հնորհօրէն
զոճ նախընթացին. բայց յայսմ վայրի յետ պատմելոյ զայ-
րումն իշխանաց՝ 'ի կիր առնու զխախտարգելեալ ձև բա-
նից յաւելուածով այսմ. * Իւ ահա մերկացաւ սուրն
,, վաղվաղակի 'ի պատենից իւրոց, և մէգ և մառախուղ
,, 'ի վր մեր տարածեցաւ ||. ևն:

(2) Ծ. առանց դնելոյ զճմկ նստելոյ աբդլմէլէք ամի-
րապետին՝ նշանակէ զտարին, յորում առաքեաց նա
զխլրան 'ի կործանել զեկեղեցիս հայոց Տին, * յութ-
սուն և եօթն ամի ունելութն իւրեանց ||. այն է 'ի ձԷ
Թուին տաճկաց. այլ զի ըստ բազում մատենագրաց
այս անցք անցին յառաջնում ամի աբդլմէլիքայ, որ
նստաւ 'ի ձԵ, կամ 'ի ձԶ Թուին իւրեանց. վա մարթ
է ասել թէ 'ի Ծ. վրիպակաւ գրչաց մնեալ է ձԷ,
փոխ դնելոյ՝ ձԵ. և կամ եթէ չկայցէ վրիպակ, դրուե
այլոց վերածելի է 'ի նոյն իբրև յառաջել սոցա: Իսկ
Հ. դնէ ըստ հնրկ օրինակաց՝ 'ի Թուին հայոց. ՃԾԲ.
որ պինէ Թուականին տաճկաց, ձԴ. և ը միում օ-
րինակի՝ ՃԾ. որում համեմատի՝ ձԲ Թիւն նոցա:

(3) Ծ. յիշէ միայն զանցս նախջուանայ, (զոր և անխտիր
դատանեմք գրեալ նախճաւան կամ նախջաւան, և կամ
նախչըւան). բայց Հ. հանդերձ այլոց պատմագրաց
յաւելու յիշել և զխրամ. և 'ի վր ածէ. * 'որ 'ի հա-
րաւակողմն նախջըւանայ է առ ափն երասխայ, որ արդ
շամբխոր կոչի ||: 'Ի տպ. Հ. յայտնի վրիպակաւ եդեալ
է այրումն իշխանաց * յերկոտասան տեղիս ||, փոխա-
նակ գրելոյ ութ դնեն ձեռագիրք. յերկոտասն կմ յերկո-
սեան տեղիս. ութ և զկնի ասի * յերկու եկեղեցին ||:

(4) Այսպէս բացատրեցաք զմիտս Ծ. որ ոչ խօսի զայ-
րոց ումանց, այլ յայտնի ցուցանէ՝ թէ նոյն իշխանաց
այրեցելոց գլուխք հատան, և մարմինք նց զխալէ կա-
խե-

խեցան : Բայց Հ.· իբրև որոշ ինն գրէ յետ այրման իշխանացս. թէ * և բզմք 'ի մեծամեծ իշխանացն գլխատեցան, և շատք 'ի փայտից կախեցան ||· որ և է հաւանելի :

(5) Ըստ Ծ.· դարձուցիչ գերեացն՝ Է որս էր և Վահան, համարի լինել Վլիթ ամիրապետ որդի Աբդլմելիքայ · բայց յայտնի շփոթութիւն է գրչաց · զի Վլիթ հմ Վլիթ անուն յայնմ ժամանակի ոչ էր ամիրապետ, այլ՝ ոստիկան Հայոց եկեալ յառաջին ամին Օմարայ, որ արար զգերեդարձն · զի սա ինքն Օմար էր յայնժամ ամիրապետ՝ յաջորդ Սուլէյմանայ՝ յաջորդին Վլիթայ հմ Վեղիտայ, Ը միաբան աւանդելոյ պատմագրաց :

(6) Ջեօթն թուով ձիաւորս յիշէ · Հ., որպէս երևի՝ 'ի լրագոյն օրինակաց առեալ · ուր իմերս Ծ.· ոչ նշանակէ այն · այլ միայն զինի սոի անորոշակի, * և զոմանս առեալ Է իւր 'ի զինուորաց ||· զոր և մեք երկրորդեցաք : Մթին էր յոյժ սոսանօր և այս ձև բանից Ծ.· * Իւ բռնադատեալ 'ի նմէ՝ հաւանեցաւ 'ի հարկէ, որպէս ,, և կամեցան : Իւ փորձուն հակէր յայն 'ի փորձողէն · ,, և քննուե կամացն երևելապէս յայտնելով զառն բա- ,, րաւորութիւն (թերևս՝ բարեպաշտութիւն), որպէս որոշէա- ,, ցի սերն՝ զոր ունէր յինքեան առ Քս, եթէ Ծի սէր և ,, որ 'ի նմ յարմարին ցանկուեք · և յայնմ հետէ ոչ լե- ,, ներ նմա հանդիստ և դադար ուրեք ||· Լն · այլ մեք զհնարաւոր իմաստ նոյն առաջի եդաք :

(7) Հ.· դնէ զկաթողիկոս Ժմին լինել Տր Եղիա · որ է յայտնի վրիպակ ժամանակագրական · զի յայնժամ ոչ միայն Եղիա կաթողիկոսն էր վախճանեալ, այլ և յաջորդ նր իմաստասէրն Յովհաննէս · և նստեալ էր կաթողիկոս Տր Դաւիթ · թէպէտ և Ծ.· ոչ յիշէ զանուն հայրապետին, զոր մեք փակագծիւ յաւելաք :

(8) 'Ի Հ.· պակասի անուանս սոյն, այլ շփոթի Է անուան առաջնորդին Յովհաննու · որպէս և 'ի Ծ.· պակասի յիշումն Թեղենեաց · չյիշի և ոսն Արագածու, հմ նախկին գաւառս Վահանայ անդր · բայց Հ.· որպէս յառաջն եդեալ էր, * գնաց 'ի վանսն Յովհաննու յոսն Արագածու ||, և այս 'ի Վաղարշապատ · Ը նմին և սոս գրէ, թէ եկն 'ի Թեղենիս · * և անտի դարձեալ եկն 'ի վանս Յովհաննու · և Յովհաննէս առաջնորդ նր ուխտին սիրով ընկալաւ զնա ||: Այն է ստուգեալն մեր ըստ Ծ.· * և եկեալ 'ի վանս սոյն անուն, և առաջնորդ ուխտին Յովհաննէս մեծաւ սիրով ընկալաւ զնա ||:

(9) ՚ի Ձ. հայր վանացն երաշխաւորաց կոչի լեալ Արտա-
ւազդ. իսկ Հ. յաւելու կոչի, երբ երկրորդ անուանե-
նաև Աբրահամ. հանդերձ յաւելուածով կարևոր բա-
նից՝ օրինակ զայս. * Եւ հայր վանացն Արտաւազդ ա-
,, նուն որ Աբրահամն ընկալաւ զնա սիրով, և խոստ-
,, ցաւ ը̅ նմա բանս մխիթարականս. և ասաց, թէ կա՛ց
,, մնա՛ առ մեզ. և աղօթեա՛ ը̅ ժրաջան և մշտնջենաւոր
,, եղբարցդ. քանզի անխափան էր աղօթք ժամանեղաց
,, որ ուխտին՝ փոխանորդութ̅ որ կրօնաւորացն : Եւ
,, ասաց հայրն Աբրահամ ցսբ̅ն Վահան, թէ ես քեզ ե-
,, րաշխաւոր առնեմ քո՝ դատակից լինել սբ̅ցն ա̅յ :
,, Ասէ Վահան. ես յօժար եմ, թէ ամենեքեան զիս հայր
,, որ. ք̅ս վ̅ս մեր մեռաւ. և ես ուրախութ̅ մեռանիմ
,, վ̅ս անուան ն̅ր. զի պարտական եմ լինել զպակասու-
,, թիւն չարչարանացն ք̅սի ՚ի մարմնի իմում. ընդ թշնա-
,, մանացն՝ թշնամանս, և ը̅ անարգանացն՝ անարգանս.
,, ը̅ հալածանացն՝ հալածանս. և ընդ կապանացն կա-
,, պանս. ընդ ատենին դատապարտութի. և ը̅ սուտ-
,, վկայիցն արդար վկայութի. թէ քրիստոնեայ եմ ես :
,, Ընդ կիւրենացւոյն՝ ես բառնամ զխաչ փայտն : Ընդ
,, դեղարդեանն՝ սուսերս. և ընդ մահուն՝ մահ. միայն
,, թէ արժանի գտայց ողորմութեն ա̅յ : Իսկ որ հայրն
,, Արտաւազդ երբև ետես զհաստատութ̅ն մտաց նորա, և
,, զսէրն՝ զոր ունէր առ ք̅ս, յաջողեաց զճանապարհն.
,, և ետ ուղեկից նմա մանկագոյն աբեղայ մի || : Զայս
ամ թերևս առեալ է Հ. յայլմէ լրագոյն օրինակէ, կամ
՚ի յիշատակարանաց նոյն ուխտին. զի գեղեցիկ միաբա-
նին ը̅ վկայաբանութեան :

(10) Զայս բան՝ որ վ̅ս տուչութ̅ գրամոյ, պակասեալ
գտանեմք ՚ի Ձ. այլ եդաք ը̅ Հ. երբև ՚ի լրագոյն օրի-
նակաց առեալ. միայն թէ որ ՚ի Ձեռ" Հ. գրե՛լ դրամ,
՚ի տալ. եդեալ է՝ դեկան մի, ո՛չ թէ ընթերցեալ է-
ցէ զդրամ :

(11) Ձ. ոչ որոշէ զթիւ աւուրց բանտարկութ̅. այլ
առէ. * Եւ զայս աւուրս անփոյթ արարեալ ՚ի բան-
տին վ̅ս մարմնաւոր պիտոյից || : որ ՚ի Հ. պարզեալ է
այսպէս. * և մնաց այնպէս ՚ի բանտին զաւուրս ը̅ . ան-
սուաղ || . այլ սակայն պարտ է իմանալ զայլ ևս աւելի
ժմ̅կ մինչև ՚ի գալուստ միհրանայ հրովարտակին, զոր
յղեաց ամիրապետն յՌն հայոց : Եթէ գտանեմք և ՚ի
Ձ. զթիւ աւուրց ութից, գուցէ հայեր այն ՚ի վեր-
ջին աւուրս սբ̅յն՝ յորժ ծաղկազարդի մինչև ՚ի զատիկ.

ՂՐ.

՝ղորմէ տառացի զնին ։

(12) Այսու օրինակաւ բանից մարթացաք միաբանել զՀ· Ը Ծ· կամ անվրէպ բացատրել զթիւս սոյն, զոր Ը առաջին տեսուէ ներհակ մինաւոց գտանեմք 'ի Ծ· և 'ի Հ· քանզի Ծ· ունի այսպէս· * Այսպս եկեալ 'ի բանան ,, ամն 'ի բարեպաշտից հաւատացելոց յաղդէ առաջ_ ,, նոց, քաջալերէր զերամակլին, և ասէր· եթէ աղեա ,, զվերջին թողակն զմարմին և զարիւնն քրի 'ի փրկուե ,, քեզ· զի խնամս հանդիպեցար քոյդուէ ։ Եւ նա ասէ· ,, խմել արեամբս մրտեցայց· և եկեց յՇէ 'ի փառս իւր || ։ Եւ ոչ յիշէ երգք հաղորդիլն· ուստի և երևի 'ի բա_ նէս, թէ որն տեսեալ զառաքի քննոյն՝ զի փորձել կա_ մի զնորս, խորհելով զքննուե ազգի և ազգի, և զերբն լաւագոյն ցուցանել, չիցէ յանձն առեալ հաղորդել 'ի նմէ, այլ շատացեալ միրոնովն արեան ։ Եւ սակայն Հ· ոչ յիշէ զայս պարագայ կարևոր, այլ պարզապես գրէ երր 'ի կողմն առաքի քննոյն լինելով)· * Եւ ե_ կեալ առ սբն վաճառ ճշմարիտ քննյ մի (յօրինակ ինչ յաւելեալ է զնին, յակորեկ առաքի) քաջալերեաց զնա 'ի բանսն, և հաղորդեաց զնա մարմնոյ և արեանն Քսի ||· և Ը նմին պատասխան դնի յետոյ 'ի կումն որ վը բարձման մարմնոյ սբյն, այսպէս· * առաքէն ասէին, թէ 'ի մեռանել հաղորդեցաւ· մեզ պարտ է առնուլ զնա ||։ Արդ՝ եթէ ճշմարիտ է հաղորդիլն սբյն (զոր և մեք հաւանական գրեմք), ճշմարտագոյն պարտ է դնել և զբանս Ծ·, որ է աղբիւր յայսմանորաց· և այնպէս 'ի միաբանել զերկոսին հարկ 'ի վր կայ խմանալ զանցս իրացս Ը օրինակին, զոր բացատրեցաք յաւել_ ուածովք քանի մի կարևոր բանից՝ որք թողլինանկեալ 'ի գրչաց ։

(13) Մեծ տօն տղոգումէի՝ և օրհնել օր ասի 'ի Ծ· նա_ խընթաց օր կատարման սբյն· և կատարումն նր դնի 'ի վաղիւ անդր յերկուշաբաթի օր զատկին· որք Ը եղերացն անհամաձայն զատկին· եթէ ոչ կամ ողոգո_ մէի խմացուք առա զզատիկ, և կամ յիմանալ նոմա_ զծաղկազարդն, գիցուք՝ թէ երկուշաբաթի օր զատկի կոչի առա օրն աւագ երկուշաբաթի· այսպ դնի 'ի Հ ։ բայց թէ զորն առաւել գիցես, 'ի յաջորդ ծանօթութե ունիս և ես առուգել·

(14) Ծ· դնէ զնահատակուե սբյն 'ի ճնճ թուակա_ նուե հայոց (այն է ամ տն· 737)· յերկուշաբաթի օր զատկին, որ օր լինէ եր մարգաց ։ Իսկ· Հ· դնէ

ղայն 'ի Թուէս մեր ՃՀԷ, կմ՝ ըստ այլ օրինակաց՝ ՃՀԵ, յաւուր երկուշաբաթի օրն. (Թող զօր ամսոյն՝ որ չունի աստ տեղի. զի եղեւ է յարեգի Է, և 'ի մարտի 28. ԺԲ յարմարուէ անշարժ տումարին՝ որով վարի Հ. ուր Ծ՛ վարէ զբուն շարժական տումար Հայոց): Զօր ամսոյն համաձայն ծառընտրի գտանեմք և 'ի ձեռագիր ծաղիգս ևս. ԺԳ մարգաց ԻԷ: Բայց յայլ օրինակս ծաղիգաց լաւ ևս գրի, մարգաց. ԻԵ. մինչ զի հարկիմք և 'ի ծառընտրի ընթեռնուլ նոյնպէս ԻԵ: Ըստ նմին հարկ համարիմք ընտրել և զԹուականն ՃՀԷ, և 'ի նոյն վերածել զընթերցուածն՝ ՃՁԶ. որով և անտարակոյս գտնել զերկուշաբաթի օր զատկի՝ խմանալով զկնի զատկի. քան թէ խմանալ և գտնել զաւուր երկուշաբաթն՝ ԺԲ Հ: Պատճառ ամի այսորիկ այն է, զի յամի ան 738. այն է Թուականին Հայոց ՃՁԷ, (գուցէ ԺԲ խմէք և ՃՁԶ.) մարգաց ԻԵ լինէր 14 ԻՆ ապրիլի. որ և խոկ է յայնմ ամսեան երկուշաբաթի օր զկնի զատկի, կմ՝ երկրորդ օր Նբ յարութե. քանզի յայնմ ամի գիր տարեկան էր Ը. վէպ և զատիկն յապրիլի 13. այն է 'ի մարգաց ԻԴ ըստ շարժական տումարի: Իսկ աւուր երկուշաբաթին՝ ԺԲ երկրորդ օր զկնի ծաղկազարդի՝ անկանի յապրիլի 7. 'ի մարգաց ԺԲ:

Այլ 'ի Թուէին Հյ. ՃՁԶ. և քնի. 737. երկուշաբաթի օր զատկի անկանի 'ի մարտի 25. և 'ի մարգաց՝ Է. զի գիր տարեկան էր Գ, և զատիկն 'ի մարտի 24. և 'ի մարգաց Զ: Իսկ աւուր երկուշաբաթին 'ի մարտի 18. և 'ի մարերի ԻԲ:

Որ և 'ի Թուէին Հյ. ՃՁԵ. և քնի, 736, երկուշաբաթի օր զատկին անկանի 'ի 9 ապրիլի. որ է Ի մարգաց. զի էր նահանջ ամ, և գիր տարեկան Ծ Ղ: և զատիկն 'ի 8 ապրիլի, այն է 'ի ԺԹ մարգաց. Իսկ աւուր երկուշաբաթին 'ի 2 ապր. և 'ի ԺԴ մարգաց: Զորս բաղդատեալ ընդ բանից ծառընտրին և յայսմաւուրաց՝ սառգագոյն գտանես միայն զառաջին հաշիւն:

(15) Ուր մեք եդաք ԺԲ Ծ. 'ի գրչերին յայնմիկ տեսիլ ԻՆ աչաւոր զարհուրեցուցանէր զամբաստեան, Հ. գնէ. * 'ի գրչերին յայնմիկ տեսեալ անօրինացն լըս պայծառ ծագել 'ի վը ՆԲ ||. զոր եթէ առեալ իցէ 'ի լուսոյն օրինակէ, բարի է:

(16) Բաջայայս է, թէ զիմրդ գեղեցիկ յօրինեալ է շարականին առանձին 'ի վը սբյն վահանայ յար և նման վկայաբանութեան, իբրև արձանագիր տապանի նր. կմ

փնկ

փենկ վկայարանի, որ շինեցաւ յօտար երկիր՝ ուր կատարեցաւ ։ Այս բան ՚ի ծերունեաց աւանդուէ. Թէ քոյր սորին լեալ նահատակեալ վասն սերմանելի շարախոսի. զոր ցանկամք տեսանել ստուգել ։

ՎԱՐՔ ՍՐԲՈՑՆ

Աթանասի մեծի աղեքսանդրու հայրապետին ։

Հ. յունվր. 19 ։ Տր եէլ. յունվր. 18 ։ Յ. յունվր. 18 . և մայիս. 2 ։ Լ. մայիս. 2 ։ Ղատինք. Աղ. ԷԸ ։ Ի. ԼԷ. բանին տեսմանեայ աշխերտեն աթանասի ։ Գիր. ամփոփ. ներբող աթանասի ։ Աղթանաս ՚ի գործս էոր ։ Բուղլանդեանն բաբեղոն. ՚ի ա հատ. մայ. երես. 186 = 258 ։ Հերմանս. ՚ի պատմ. Է. դպրու ։ Հռուփինոս ։ Սոկրատես ։ Սոզրոմ ։ Սոզոմենոս ։ Թէոդորետոս ։ Փոտ ։ Մետափ ։ Աղնանան պատմիչ. և այլք ։ (1)

ՅԱՒԻՏԵՆԱԿԱՆ ՅԻշատակաց արժանի, և անմահական անուանս տօնելի, մեծն ՚ի հարս՝ որ և երջանիկ հայրապետն Աթանաս (որ Թարգմանի անմահ,) էր ազգաւ եգիպտացի, ծնեալ յաղեքսանդրիա քաղաքի եգիպտացւոց՝ յաւուրս դիոկղետիանոսի կայսեր, յամի տն իբր 295, ՚ի քրիս-

քրիստոնեայ և 'ի բարեպաշտ ծնողաց. անուն հօր նորա մարկեղոս, և մօրն սողոմի։ Որք 'ի տղայական տիոց նուիրեցին զզաւակ իւրեանց 'ի պաշտօնն այ՝ որպէս աննա զսամուէլ. և նովին հոգւով զարգանայր մանուկն, և սնանէր խրատու և իմաստութեան. և ը տանելոյ անչափահաս հասակին վարժեալ 'ի գիրս՝ պարկեշտ և առաքինի վարուք օրինակ բարի լինէր ամ հասակակից և մնդակից մանկանց։

Եւ եղև յաւուր յիշատակի սրբյն պետրոսի հայրապետի քաղաքին, յորժամ յետ կատարման համդիսի երանելին աղեքսանդրոս հայրապետն աղեքսանդրու կամէր 'ի կոչունս հրաւիրել զժառանգաւորս եկեղեցւոյն, և նստեալ հանգչէր առ վայր մի 'ի բարձր տեղւոջ 'ի ծովահայեաց վայրի, ետես զբազմունի մատաղերամ մանկտւոյ՝ որք խաղային 'ի ծովեզրն. յորս մանուկն աթանաս ձևացեալ էր իբրև եպս, և ձեռնադրէր զոմն 'ի քհյ, զոմն 'ի սարկաւագ. և զորս միանգամ գտանէր 'ի մէջ տղայոցն չև ևս մկրտեալս՝ և փափաքօղս մկրտուե, մկրտէր զնս ը կարգի խորհրդոյն։ Յայնժամ ձայնեաց աղեքսանդրոս հայրապետ զոմանս յիւրոցն, և ցուցեալ նց զնորատեսիլ խաղ մանկանցն՝ հրաման ետ փութանակի երթալ ունել զնս, և ածել առաջի իւր։ Եւ իբրև եկին, հարցանէր զնս հայրապետն՝ թէ զի՞նչ էր, զոր առնէիք. իսկ նց զամօթի հարեալ՝ առ ահին զերկիր նշմարէին.

և

և յորժամ կարի տրտմեցան, ասեն. զոր տանենն այլք յեկեղեցւոջ՝ տանջանք և մեք, առաջնորդ մեզ ունելով զաթանաս զայս [2] ։ Հայեցեալ Հայրապետին՝ 'ի շնորհազարդ կերպարանս աթանասի՝ սիրեաց զնա. և հրամայեաց կարգել 'ի դասս ուխտի մանկանց , ծանուցեալ հոգւովն՝ եթէ այն զործ նորա նախապատրաստ էր աստիճանին յոր ունէր հասանել ը՟ ժմկին. նոյնպէս և զընկերս նորա ընտրանաւ հրաման ետ յեկեղեցական կարգ դնել , և սնուցանել ը՟ աթանասի 'ի հայրապետանոցի՝ կամակցութ՟ ծնողացն ։

Այնուհետև ըստ աճելոյ հասակին յառաջադէմ գտեալ աթանասի 'ի գիտութե արտաքին և ած՟ային գրոց , և փայլեալ վարուք առաքինութե , եղև նօտար աղեքսանդրի Հայրապետին. և ապա ձեռնադրեցաւ 'ի նմէ սարկաւագ. և էր իբրև աջոյ բազուկ նր՟ յուսուցանել և 'ի յանձանձել զժողովուրդն. զի կատարեալ էր յերիտասարդութե իմաստութ՟ ալեօք ծաղկելոյն , առատ 'ի բանս , և շնորհաբուղխ քարոզ ճշմարտութե , լի հոգւով ս՟րբ՟ և գերազանցեալ զամենեքումբք ։ Եւ յայսր ամի մ՟ր 'ի քաղաքի բնակելով՝ զառանձնասէր վարէր կեանս ոչինչ ընդհատ 'ի միայնակեցաց , հնազօր խորհրդապգած 'ի հոգևորականս , և առաւել վարուք ը՟ բանիւ 'ի շինութե կարգեալ ամենին ։

Ընդ այն ժամս առ կայսերութ՟ մեծին կոստանդիանոսի յարեաւ չար հերձուածն արիոսի երիցու աղեքսանդրացւոյ , որ ուրա-

նայր

նայր զա̃ծութի բանին և զ է հօր համագոյութի,
արարած հայհոյելով զնա՝ և ոչ ծնունդ ։ Ի
սերմանել զառաջին վնասակար որոմնն
՚ի սահմանս եգիպտացւոց, մերժեաց զա-
րիոս ՚ի հաղորդութէ եկեղեցւոյ աղեքսանդր
հայրապետ, և բազմօք հնարեցաւ գործակ-
ցութե̃ աթանասի արմատախիլ առնել զա-
զանդ նր̃ · բայց չեղև ձեռնհաս · զի օր քան
զօր բազմանային թևակիցք արիոսի ՚ի մե-
ծամեծ իշխանացն արքունեաց և յեպ̃սաց ·
և մ̃ն այսր բազմապատիկ թուղթս լի իմա-
տութե̃ գրեր աթանաս ՚ի դիմաց աղեքսան-
դրի ՚ի կողմանս կողմանս ։ Այլ եւսեբիոս
նիկոմիդացի՝ գլխաւորն ՚ի կուսակիցս արիո-
սի՝ շնորհս գտեալ առաջի աւգոստոսին,
զա̃մ վնասն արկանէր զաղեքսանդրիւ, ոչ̃
թէ ՚ի սակս ը̃ռունայն խնդրոց վրդովէ զե-
կեղեցի ։ Այս հրամանաւ կոստանդիանո-
սի եղև ժողով յաղեքսանդրիա՝ դարման
տանել խաղաղութե̃ ։

Իսկ իբրև առաւել ձախողակի վճարեցան
ել̃ք իրացն, գումարեցաւ այնուհետև տիե-
զերական սբ̃ ժողովն նիկիոյ՝ յամի տն̃ · 325,
՚ի յ̃ժը հայրապետաց · յորոց մի էր և երա-
նելին աղեքսանդր պատրիարգ աղեքսանդ-
րիոյ եգիպտացւոց, և աթանաս աւագ-
սարկաւագ նր̃ ը̃ նմ̃ ։ Որդ յաղթող ախոյ-
եան հանդիսացաւ աթանաս ը̃դէմ արիոսի
մ̃ծապարգև մ̃քպութ̃ իւրով· մինչև սքանչա-
նալ մ̃մ սբ̃ց հարց սինհոդոսին ը̃ զօրաւոր
բանս նր̃ հոգելից, և նախանձաբեկ լինել
արի-

արիանոսաց դասուն , և կործանել զաստուածն
'ի վերնոյ :

Պատմի յոմանց և այս , թէ իբրև 'ի խնդ-մտանելին սրբոյ հարքն վասն յօրինելոյ զդաւն հաւատոյ , քանզի զհանգամանակ 'ի ջաղխումն ա-զանդոյն արիոսի , 'ի սկզբան անդ ոչ սահ-մանեցաւ ինչ որոշակի՝ մինչև անվթար յօ-րինեսցի : Եւ եղև 'ի միում յաւուրց անտի՝ յորժամ դարձան աղեքսանդր և աթանաս յօթևանս իւրեանց , նստէր աթանաս ա-ռանձինն միայն . և երևեցաւ նմա հոգին սբ 'ի նմանութիւն հայրապետին իւրոյ աղեքսանդ-րոսի , որպէս թէ արտաքուստ 'ի տունն եկեալ . և ասէ ցնա . որդեակ առ 'ի ձեռն քո զգր-րիչ և քարտէս , և գրեա զոր ասեմ . զի տարեալ յառեան սուրբ հոգւոյն ընթերց-ցես՝ յորժամ ասացից ես քեզ : Եւ նա արար ըստ հրամանի վարդապետին իւրոյ . և սկիզբն արարեալ գրեաց զբանս հանգամանակին . Հաւատամք 'ի մի ած , և որ 'ի կարգին : Եւ իբրև վախ-ճանեաց զգրելն , ելեալ արտաքս 'ի սենե-կէն որ երևեցաւն նմա՝ աներևոյթ լինէր : Իսկ զկնի ժամու 'ի վերա անցելոյ՝ մինչդեռ աթանաս ընթեռնոյր զոր գրեացն , եկն նա ինքն աղեքսանդր հայրապետ . և տեսեալ եթէ վերծանէ ինչ ինքնագիր , լուեայց ասէ զինչ է զոր ընթեռնուդ : Նա ետ պտսխնի . այն է տէր իմ՝ զոր արդ հրամայեցեր ինձ գրել : Զարմացաւ ըստ այս աղեքսանդրոս . և լուեալ զգրեալսն՝ ինչ ոչ ասաց , գիտացեալ հոգւովն՝ եթէ ածային տեսչութեան է գործն :

Եւ

Իսկ եղև 'ի խմբիլ միւսանգամ սինհոդոսին, և 'ի լինել բանից վ՛ն սահմանի հաւատոյ, մատոյց աթանաս զթուղթն առ հայրապետ իւր, և ասէ․ տէ՛ր իմ ահաւասիկ բանքն՝ զոր հրամանաւ քով գրեցի, հանել յատեան առաջի սրբոց հարց ժողովոյս։ Իսկ հայրապետն հրամայեաց նմ կարդալ զայն 'ի լուր ամյն։ Իսկ իբրև ընթերցաւ հոգելից բերանոյն զթելադրեալսն 'ի հոգւոյն սրբոյ, միաբան հաւանութ՟ ընկալան զնոյն ամ բազմութ՟ հայրապետացն՝ հանդերձ բարեպաշտ թգւն կոստանդիանոսիւ և մեծամեծօք նր․ և հաստատեցին զուղղափառ սահման հաւատոյ՝ խոստովանելով զհամագոյ և զմիասնական ամենասբ Երրորդութին, և դաւանելով զորդի՝ ած յայ հօրէ, ծնունդ՝ և ոչ արարած․ յաւելեալ և նզովս՝ որոց յանդգնեին զԸդէին հայհոյել։ (3)

Յետ այսորիկ զկնի արձակման ժողովոյն իբրև անցին ամիսք հինգ, եկեալ երանելի հայրապետն աղեքսանդրոս յաթոռ իւր՝ հիւանդացաւ մերձ 'ի մահ․ և զի ամյն ակն եդեալ էր 'ի վ՛ր աթանասի՝ զնա նստուցանել յաթոռն, զայն գիտելով նր՝ փաղաղոյն ծածկէր զանձն, խոյս տուեալ 'ի տեղի մի անծանօթ 'ի մեկանէ՝ պատճառանօք իւիք գործոյ յանձնելոյ նմ 'ի հայրապետէն իւրմէ։ Իսկ աղեքսանդր՝ քանզի գիտէր 'ի հոգւոյն յայտնութէ զաթանասին ընտրութի 'ի յաջորդ իւր, մինչդեռ շունչն 'ի նմ էր՝ ձայնեաց 'ի մահճէ անտի զաթանաս յանուանէ․ և որք

լուանն

լռեալն՝ կարծելին, եթէ զայլ ոք կարգայ․
զի աթանաս չէր 'ի միջի․ վաղ 'ի ներքս ըն-
թացեալ առ նա այլ ումն 'ի պաշտօնէից աթա-
նասայ անուն․ և հարցանէր՝ թէ զի՞նչ հրա-
մայես: Իսկ սրբ Հայրապետն ոչ ետ նմ պխնի,
այլ անդրէն միւսանգամ և բազում անգամ
ձայնէր, ա՛թանաս, ա՛թանաս : Յայնժամ
'ի միտ առին՝ որք 'ի տանն էին, եթէ զերա-
նելին աթանաս զարկաւագ իւր կարդայ․
և պխնի տուեալ ասեն․ տ՞ր չէ՛ նա աստ, զի
քո հրամանաւ երթեալ է ուրեք 'ի գործ :
Իսկ Հայրապետն ասէ․ կարծես փախչիլ ա՛-
թանաս․ բայց փախչելով ոչ փախիցես․ յայտ
արարեալ՝ թէ առաջի կայ նմ յանձին կրել
զառաջնորդական պատիւ, և մեծամեծ փոր-
ձանաց տանել․ որ և եղև իսկ :

Քանզի 'ի վախճանել սրբոյն աղեքսանդրի
ժողովեցան միաբան բազմութիւնք եպսաց, և
յուզէին խնդրակօք ամենին զերանելին աթա-
նաս, և բռնադատեալ ձեռնադրեցին զնա
յեպսուի և 'ի պտրիարգուի աղեքսանդրաց-
ւոց յաթոռ սրբոյն մարկոսի աւետարանչի :
Իսկ եղև ուրախուի մեծ ամ ուղղափառաց,
զի գիտէին զնա քաջ հովիւ, և հզօր ախոյ-
եան ընդդէմ ապականիչ գայլոց արիանոսաց․
մինչև ասել բազմաց, եթէ յարոյց մեզ ած
եղջիւր փրկութե 'ի խորտակել զզօրութի
թշնամեացն հաւատոյ : Իսկ ը հկկն՝ դա-
նուի անհնարին տիրեաց հերձուածողացն
դասու, և ամպ մթագին պատեաց զնոքօք․
որոյ վն իսկ չհնչել սկսան այսր անդր ընդ-

դէմ

դէմ աթանասի, զի մարթասցին իւիք պաշ-
տաւադիր լինել նմ̄, և յեղծումն դնել զա-
նունն բարեհամբաւութե̄ն նր̄, որ առաւել քան
զառաւել հռչակէր ը̄ ա̄մ տեղիս յօրէ անտի
նստելոյ նորա յաթոռ հայրապետութե̄. և
երևելի նշանօք ևս սքանչելի լինէր։

Ո՛չ զի և յառաջնումն նուագի անդ՝ յորում
էր՝ ՚ի ս̄ր բեմն հայրապետական զարդու, մա-
տուցանել զմեղաքաւիչ խորհուրդ մարմնոյ
և արեան տ̄ն ՚ի ս̄րբն անասատան՝ յառաջիկայ-
ութե̄ յօքնաթիւ եպ̄սաց և քհ̄նյից և ուխտի
մանկանց, յանկարծակի բացաւ ձեղուն յար-
կի տաճարին, և լոյս սաստիկ զեղեալ լցաւ
՚ի ներքս։ Եւ մինչդեռ երանելին աթանաս
՚ի սաստկութե̄ լուսոյն ՚ի պակուցման եղեալ
հիանայր, հայեցեալ ետես ՚ի վերոյ քան
զինքն ո̄չ կամփակս իւղոյ ՚ի սոր իջեալ,
և ը̄ նմին բազմութե̄ անմարմնական զօրաց
պարառեալ զս̄բ սեղանովն. և յորժամ ՚ի
ձեռս էառ հայրապետն զս̄բ խ̄ձն, տեսա-
նէր զնա ինքն զթագաւորն փառաց՝ զմա-
ծին բանն ա̄յ բազմեալ իբրև ՚ի գահոյս ՚ի
մ̄ջ ձեռաց իւրոց. որ և ինքնին զանգեալ
զհացն ընդ անապական մարմնոյն՝ բանայր
զս̄բ կողս իւր, և հոսէր զպատուական ա-
րիւնն ՚ի նուիրանոցն։ Եւ զայս ոչ նա միայն,
այլև ա̄յլքն՝ որ բեմականքն էին՝ տեսին.
յորոց մի էր և ընտանի աշակերտ նր̄ տիմո-
թէոս, որ զայսոսիկ պատմէ. վ̄յ առ հա-
սարակ յահի ըմբռնեալ՝ սոսկացեալ կային։
Եւ իբրև աւարտեաց զս̄բ հայրապետն ըն-

 խոր.

խորհրդական աղօթսն հանդերձ արտա-
սուօք, ապա համբարձաւ տէրն հրեշտակօք
յերկինս ։

Նոյն առ նմին՝ երեւեալն ՚ի յորդանան հոգին սբ աղաւնակերպ թեւօք սլացեալ՝ հանգչէր ՚ի վր փրկական խորհրդոյն. և ՚ի մատուցանել հայրապետին զգոհացողական աղօթս՝ աներեւոյթ լինէր տեսիլն ամ ։ Նոյն յորժամ հաղորդեցաւ հայրապետն սբ խորհրդոյն, և հաղորդեաց զպաշտօնակիցս իւր, ապա բերեալ մատուցանէր և ժողովրդեանն ։ Նոյն ահա ոմն ՚ի բազմուէն՝ որ անարժանութբ իշխեաց մերձենալ ՚ի սբ խչին, հրակիզեալ մեռաւ անդէն. և այլ ոք դարձեալ անմաքուր սրտիւ համարձակեալ՝ խնկոյն մօտեցնել սկսաւ, մինչև իւրովն խածատել զմարմինն իւր ։ Զոր տեսեալ ամյն՝ ահաբեկ լինէին. և այլ ոք ոչ իշխեաց ՚ի ժամուն մատչիլ անխտիր ՚ի խչին ահաւոր ։ Յայնժամ և սբ հայրապետն խրատս ածիմաստս առաջի դնէր ամյն, զառաքելականն յուշ առնելով, թէ փորձեսցէ մրդ զանձն իւր, և ապա ՚ի հացէ անտի կերիցէ և ՚ի բաժակէն արբցէ. զի որ ուտէ և ըմպէ անարժանութբ, դատաստան անձին իւրում ընդունի. զի ոչ խորէ զմարմինն տն. վյ ասէ՝ պարտ է մաքուր լինել հոգւով և մարմնով, մաքրեալ զսիրտս յամ աղտեղութէ չարին, և անխիղճ մտօք մերձենալ ՚ի սբն սեղ. Նախ քննակարան լինել անյայտիւք՝ յայտնեցելոցն, և ապա ընդունել ՚ի սիրտս մեր զբնակեալն ՚ի

լոյս անմատոյց։ Այնպէս և յորժամ բանս քա-
րոզութե՛ խորոյ՝ երկնաւոր վրդպութե՛ խրատեր
և ուսուցանէր զժողովուրդն ըստ տուչութե՛ հոգ-
ւոյն 'ի նմ բնակելոյ․ և պատկառելի ան-
ձամբ և անարատ քաղաքավարութբ ձգեր
զամենին յունկնդրութի․ և խոնարհ և հեզ
յամի զանձն ընծայեցուցեալ՝ համարձակ
մատուցանէր յինքն զմեծն և զփոքրն, կարե-
կից լինել և դարման տանել վշտաց միոյ միոյ
'ի նոցանէ, իբրև գործակցութ հայր ողոքա-
տաց, և դիւրահնար բուժիչ ախտացելոցն
հոգւոյ։

Աւ 'ի վր անչափ վաստակոց և հոգոց 'ի
հովուել զհօտն, անզբաղուլի ունէր հոգւոյ
սքանչելի․ և յիւրոց սովորական մխիթա-
րութեց ոչ վերջանայր, աղօթասէր գտեալ և
ճգնասէր․ և անդադար 'ի կարդացմունս
սբ գրոց, և 'ի շարագրութիս հոգեշահ վրդպու-
թե։ Ի ՅԼ որ այսու ամի՛ անհամեմատ ցու-
ցու, ես առաւել հանդիսանայր իբրև մի
միայն 'ի խոստովանող հարս՝ 'ի տանել ան-
պարտելի համբերութբ նեղութեց և հալածա-
նաց յերեսաց օտարաց և սիրելեաց, 'ի թըշ-
նամեաց և յընտանեաց հաւատոյ․ զի դըրե-
թէ ոխեղերք ամ զինեցան ընդդէմ նորա, և
իշխանք և թգրք՝ քհնյք և եպսկունք միաբա-
նեցան ընդդէմ նր․ մինչև անմարթ է գրով
բովանդակել՝ զոր ինչ կրեաց անվանելի նա-
հատակն ճշմարտութե․ այլ առ 'ի փոքր 'ի
շատէ նշանակել՝ սկիզբն եղև հալածմանց
նր այսպէս։

Յա-

Յաւուրց անտի սարկաւագութե՟ մեծին ա-
թանասի՝ ոխս պահէին նմ՟ համախոհք ա-
րիոսի ․ ք՟զի տեսին՝ թէ գրգռիչ և խրատ-
տու աղեքսանդրոսի հայրապետին 'ի մերժել
զարիոս՝ ոչ այլ ոք է , բայց աթանաս միայն ․
և իբրև զփորձ առին նախանձայուզութե՟
նորա 'ի վ՟ր ուղղափառ հաւատոյ 'ի ժողովն
նիկիոյ , առաւել ևս զչարեցան ։ Այլ ք՟զի
յետ ժողովլոյն յաքսորս առաքեցան արքու-
նի հրամանաւ կուսակիցք արիոսի , յորս գըլ-
խաւորագոյնք էին եւսեբիոս եպ՟ս նիկոմի-
դացի , և թէոգնիոս նիկիացի ․ միանգամայն
և աթանաս ամբարձաւ յաթոռ հայրապե-
տութե՟ աղեքսանդրացւոց , ոչ զօրէին առ ժ՟մկ
մի սոսանել ինչ նմ՟ ․ մինչև ինքեանք յետ
ոչ բազմոց առ երեսս ապաշխարութե՟ կեղ-
ծաւորեալ՝ դարձան յաքսորանաց միջնոր-
դութ՟ կոստանդիայ քեռն կոստանդիանոսի ․
և առ սակաւ սկս՟ զօրացեալ՝ հանել սկսան
յաթոռոց զուղղափառ եպ՟սունս , և մուծա-
նել 'ի տեղի նց՟ զարիանոսս ․ և զի առաւել
ջանք նց՟ էր ընդդէմ աթանասի , զայսպիսի
չարարուէստ հնարս նիւթեցին ։

Հաւանեցուցին զմեծն կոստանդիանոս մ՟տ
արիոսի , թէ՝ և նա միաբանի 'ի նիկիական
հաւատս ․ և այնմ՟ հրաման առեալ՝ դարձու-
ցին զնա յաքսորանաց , և յղեցին յերկիր իւր
յաղեքսանդրիա ․ և քանզի աթանաս չըն-
կալաւ զնա 'ի հաղորդութե՟ եկեղեցւոյ հան-
դերձ ուղղափառ հօտիւն , յարեցաւ արիոս
'ի նախնի համաշունչս իւր 'ի մելիտոնեանս

(զորոց ասացաւ 'ի վարս պետրոսի Հյրպտի) ·
զի՞ոք թէպէտ յերկուս երեսս վարէին, բայց
առաւել համամիտք էին եւսեբեայ · վյ
և սրբն աթանաս խսպառ օտարացոյց յիւրմէ
զնե լատինոսաց դասս ։ Զայն լուեալ եւսե-
բեայ նիկոմիդացւոյ՝ մեծամեծս սպառնայր
բարկութ̃ 'ի վ̃ր աթանասի · այլ զի մի թը-
հեսցի յանդգնութ̃ ինչ գործել, գրէ նա-
մակ սիրոյ կեղծաւպատիր և ամոք բանիւ
առ աթանաս, յորդոր լինելով նմ̃ ընդունել
զարիոս և զորս ը̃ նմ̃ 'ի հաղորդութի ։ Իսկ
մեծն աթանաս համարձակ պնդի առնէր,
թէ զսերմանացանս չար հերձուածոց և ըղ-
թշնամիս ճշմարտուե՝ զդատապարտեալսն
'ի տիեզերական սը̃ ժողովոյ, անմարթ է
ինձ ընդունել 'ի հաղորդութի ։

Յայնժամ լցեալ եւսեբի ցասմամբ մեծաւ՝
մատուցեալ չարախօս եղև զաթանասէ ա-
ռաջի կոստանդիանոսի · նա միայն է ասէ՝ որ
ձեռներէց լինի խռովել զեկեղեցի ա̃յ, և
երկպառակութ̃ բաժանել զհաւատացեալսն
ք̃նի ։ Եւ այնչափ ինչ խօսեցաւ և արար բան-
սարկութիւ, մինչև ետ գրել արքայի գիր
սպառնալեաց առ աթանաս · զի կմ̃ ընկալ-
ցի զարիոս և զայլսն ը̃ նմ̃ զկարծեցեալ ա-
պաշխարօղս՝ 'ի հաղորդութի, և կմ̃ մի ակն-
կալցի մնալ յաթոռ իւր ։ Իսկ սրբն աթա-
նաս գրեաց աներկիւղ առ թգրն · չիք հա-
ղորդութի ուղղափառաց եկեղեցւոյ ը̃ քրս-
մարտ հերեսիովտապետի ։

Ընդ այս համարձակախօսութի աթանասի
ծան-

ծանրացաւումն լինէր արքայ , ը՟ սադրելոյ նենգամիտն եւսեբեայ . որ և առիթ դիպող համարեալ զգժգմնունս արքային՝ փութացաւ գրեաց ձեւով յաղէքսանդրիա առ մելի-տիանոսս, զի յաճախեսցեն առ թգրն նիւթս ամբաստանութե զաթանասէ : Գրեցին յայն-ժամ և նք ը՟ կամի . 'ի նոյն միաբանեցան և այլ համախոհք նց 'ի նիկոմիդացւոց . այլ քզի 'ի նիկոմիդիա էին 'ի ժամուն այնս և մակար երիցունք աթանասի, ս՟ք յանդիման լեալ ինքնակալին՝ 'ի դերև հանին զսնոտի չարախօսութիւս նց : Եւ իբրև 'ի վր եհաս թգրն սուտ է չարախօսաց , պատուհասեաց զգլխաւոր նոցին՝ որում անուն էր իսխիւ : Յետ այսորիկ յաւելին մելիտիանոսք և զայլ չարախօսութիս 'ի դրդմանէ եւսեբեայ , ոմ թէ աթանաս սատար լեալ իցէ ընչիւք ու-մեմն ապստամբ եղելոյ 'ի թգրէն . և այլ ինչ բզմ : Յայնժամ կայսրն յղեաց պատ-ուէր առ աթանաս՝ գալ առ ինքն, և տեսա-նել զդատ մելիտիանոսաց : Եւ իբրև եկն եհաս աթանաս , և քննեցաւ յառէնի ամ խնդիր հկրկուէ , յայտնի եղև ամ սուտ չարախօսաց . վասն որոյ 'ի բաց մերժեաց զնս կայսրն յիւրմէ, և զաթանաս պատուով դարձոյց 'ի տեղի իւր , գրեալ հրովարտակ առ աղէքսանդրացիս՝ ը՟ունել զարժանաւոր

հովիւ իւրեանց իբրև այր այ :

Այնուհետև զայլ չարիս մեքենայեցին մե-լիտիանոսք . զի զոմն 'ի համախոհից իւրեանց արսենիոս անուն եպս կողմանցն եգիպտո-

ոն՝ յոտար երկիր փախուցին և թաքուցին ,
և համբաւեցին զնա դաւով սպանեալ յա-
թանասէ . և 'ի հաստատութի անհեթեթ
գործոյն՝ զայլոյ ուրուեմն հատեալ ձեռս այսր
անդր շրջեցուցանէին յանուն արսենիոսի .
և յղէս այսորիկ բազմապատիկ երթևեկք
թղթոց լինէին 'ի մէջ եպսոց և դ̃ուրին, և
արքայի իսկ գլխովին . և անկաւ շշնջիւն մեծ
ը̃ ամ̃ տեղիս ։ Բայց մեծն աթանաս անվր-
դով միօք կացեալ՝ առաքեաց խնդրակս , և
ետ յուզել և գտանել զարսենիոս . որ թէ-
պէտ և նա զառաջինն ժխտէր , թէ չեմ ես
արսենիոսն այն . բայց պարտեալ 'ի բազմաց
վկայութե՝ որք զնա քաջ ճանաչէին , խոստո-
վան եղև և ինքն . մինչև 'ի բաց կալ նմա 'ի
համախոհից իւրոց , և յարել յաթանաս .
զնոյն արարին և այլք 'ի նմին հերձուածոյ
մելիտիանոսաց , և յաւելան 'ի դասս ուղ-
ղափառաց ։

Եւ մինչև էր տարածեալ առ ամ̃սին՝ թէ
կենդանի գտաւ արսենիոս , արիանոսք հար-
կեցուցին զինքնակալն՝ զի լիցի ժողով եպիս-
կոպոսաց 'ի տիւրոս յաղագս գործոցն աթա-
նասի . վասն զի բ̃մ են ասեն չարիքն՝ որք
պատմին զնմէ . և կայսրն գրեաց առ աթա-
նաս՝ իջանել 'ի տիւրոս եպսօք իւրովք , և
տալ պ̃ինի դատախազից իւրոց առաջի ժո-
ղովոյն ։ Իսկ սբն աթանաս թէպէտև գի-
տէր զպատիր հնարս թշնամեաց , ցածուց̃
յանձն էառ զհրամանն արքունի . և առեալ
ընդ իւր զքառասունևինն եպսունս ֆին ե-

գիպ-

գիպտացւոց՝ չոքաւ 'ի ժողովն անդր, տարեալ ընդ իւր և զարսենիոս անյայտ 'ի մարդկանէ : Այլն և այլ եպիսկոպոսունք 'ի տեղեաց տեղեաց՝ հարկեալ 'ի կայսերական հրամանէ . այլ արիանոսք՝ կամ թէ ասել եւսեբեանք՝ էին համախոհադիրք և գլխաւորք ժողովոյն. միանգամայն և դատախազք աթանասի , ունելով և զոչ սակաւս 'ի մելիտիանոսաց՝ գործակիցս :

Երբև ուղղեցաւ ատեանն յառաջիկայութեան արքունի դատաւորաց , սկսան զառաջինն ամբաստան լինել եւսեբեանք զաթանասէ, եթէ այն թէ գործեալ իցէ զանարժանս ընդ կնոջ միում՝ յօթևանիլ երբեմն 'ի տան նորա . և զայս պնդէին փութահուպ , զի կաշառօք ուսուցեալ էր նոցա զոմն կին չար՝ վկայել յատենի անդ զանօրէնութիւն զայն , եթէ բռնաբարեալ յաթանասէ : Ի չարախօսել անդ կնոջն՝ աթանաս կայր արտաքոյ. և իբրև կոչեցին զնա գալ 'ի ներքս , և տալ պատասխանի , եառ նա ընդ իւր զտիմոթէոս զաշակերտ իւր՝ զոր 'ի վեր անդր յիշեցաք , պատուէր տուեալ նմա , զի փոխ իւր նա տացէ պատասխանի բանից կնոջն , ոչ թէ ինքն իսկ իցէ աթանաս : Իսկ եղև յորժամ խօսեցաւ կինն ըստ թելադրութեան խրատուց իւրոց, դարձաւ և ասէ ցնա տիմոթէոս . արդարև կին դու՝ իջևանեա՞լ իցէ իմ երբէք 'ի տան քում, կամ գործեալ զայնպիսի ինչ : Եւ նա լրբեալ ասէ. այո այո դու աներկիւղդ յոյժ և անպատկառ 'ի մարդկանէ բռնադատեցեր զիս՝ 'ի

բառնալ յինէն զծաղիկ պարկեշտութեանս:
Եւ առ դատաւորսն ասէր. երդնում 'ի Տէր, զի
այս այր է՝ որ լլկեաց զիս:

Զայն իբրև լուաւ բազմութեան ժողովոյն՝ դատաւորքն հանդերձ, շարժեցան 'ի ծաղր. և սաստիկ 'ի բաց մերժեցին զկինն յատենէ անտի. մինչև Թշնամիքն առհասարակ շառագունեալ՝ ամօթալից կորանային. զի զարմացոյց զնոսա իմաստութիւն Աթանասի, որ լռութեամբ իւրով հրատարակեաց զիւր անմեղութիւն: Յայնժամ դատաւորքն կամէին պատուհասել զկինն, և քննել զխրատատուս նորա. այլ Եւսեբեանք՝ յորոց 'ի ձեռս էր իշխանութիւն այնր ատենի, խափանեցին զիրսն. և ինքեանք սկսան 'ի նորանոր ամբաստանութիւնս բերել ընդդէմ Աթանասի. բայց ոչ կարացին ինչ հաստատել:

Յաւելին յետոյ ասել, թէ արտաքոյ կանոնաց խաբանօք և բռնի կալեալ իցէ նորա զաթոռ պատրիարգութեան. 'ի մէջ առին և ստայօդ գիր բողոքանաց 'ի բերանոյ ժողովրդեան ընդդէմ Աթանասի, և այլ ինչ բազում: Եւ իբրև յատենի արդարացաւ երանելին Աթանաս՝ դէմ յանդիման ցուցանելով զստութիւն կարկատուն բանից չարախօսաց իւրոց, նոքա այնուհետև յառաջ մատուցին զհատեալ ձեռն՝ որ կարծիւր Արսենիոսի. և սկսան Թշնամանել զարդարն՝ ասելով, թէ ահա նշանակ արիւնհեղութեանն՝ զոր գործեցեր, կամ ետուր գործել:

Եհարց ցնոսա Աթանաս, թէ արդարև այդ ձեռն

ձեռն Արսենիոսի իցէ. Ճանաչէ՞ք դուք զԱր-
սենիոս, և զձեռն նորա ։ Եւ յասել նոցա իբրև
՚ի միջի բերանոյ, այո՛ ճանաչեմք, և այս է
նորա ձեռն, ակնարկեաց Աթանաս իւրոցն՝ ՚ի
ներքս ածել զԱրսենիոս կենդանի, զոր տո-
ւեալ էր պահել ուրոյն ՚ի ծածուկ ։ Եւ ե-
ղև ՚ի մտանել նորա, մատեաւ առ նա Աթա-
նաս. և կալեալ զերկոցունց ձեռացն՝ ցու-
ցանէր դատախազից իւրոց և դատաւորաց,
ասելով. ո՞չ սա այն Արսենիոս է՝ որ սպա-
նեալ քարոզի. ո՞չ այս ձեռք նորա են՝ աջոյ և
ձախոյ հաստատուն և անթերի ՚ի տեղիս իւ-
րեանց. և ո՞ր է ապա միւս այլ ձեռն հա-
տեալ, թո՛ղ դատախազքդ իմ վկայեսցեն ։
Յապուշ կրթեցան առ այս՝ ժողովեալքն առ-
հասարակ. զի եթէ բարեկամք և եթէ թշնա-
միք Աթանասի կային, որք քաջ ճանաչէին՝
եթէ նա ինքն Արսենիոս է կենդանի և ողջ-
անդամ, որ համբաւիւր սպանեալ դաւով
յԱթանասէ ։ Յայնժամ յանհնարս մոլեալ
ոսոխացն՝ սկսան աղաղակել. մո՛գ է Աթա-
նաս, կախարդ է և հմայօղ. և յայնչափ կա-
տաղութիւն բրդեցան, մինչև առ եւեղ կամէին
գիշատել զնա, եթէ չէր ապրեցուցեալ զնա
Արքեղայոսի մեծի պատրկի՝ որ գլուխն էր
արքունի դատաւորաց ։

Յետ այսորիկ ձեռն արկին Եւսեբեանք ա-
ռաքել առս յԱղեքսանդրիա և ՚ի սահմանս
նորա, և աճարկու ձեռագիրս պահանջել ՚ի
բազմաց և վկայութիւնս սուտս ընդդէմ Աթա-
նասի, պատուհաս ՚ի վերայ ածեալ անհաւան

եղե-

եղելոյն . մինչև լնուլ աղմկաւ զՔն եղիպ-
տացւոց ։ Օ այս իմ տեսեալ աթանասի՝
խոյս ետ 'ի տիւրոսէ , և դէմ եդեալ գնաց
'ի կոստանդնուպօլիս առ կայսրն կոստան-
դիանոս՝ ցուցանել նմ զանկարգութի եւսե-
բեանց, և զատութի չարախօսութեց նոցա ։
Իսկ Թշնամին պաշարեալ յերեսաց բազմադիմի
ամբաստանութեց յաճախելոց ընդդէմ աթա-
նասի յարանց եպսաց և 'ի քհնյից, հրաման
յղեաց առ եպսունս ժողովեալս 'ի տիւրոս՝
երթալ յեղմ, և անդ կատարել զնաւակա-
տիս տաճարի փրկչին՝ զոր ինքն էր շինեալ,
և ապա անդանօր միաբանգամ քննել զդատ
աթանասի առանց խռովութե ։ Այլ եւսե-
բեանք յոչ է զընունելութի նամակի կայ-
սեր՝ պարտաւոր վճռեցին զաթանաս . և ար-
ժանի անկանելոյ յաթոռոյ իւրմէ՝ մն խոյս
տալոյ նր 'ի տիւրոսէ ։ Եւ ապա եկեալ 'ի
ժողովսն եէմի՝ հաստատեցին միաբանգամ
զաթանասէ անարժան լինել գլխովին աթո-
ռոյն իբրև խանգարիչ եկեղեցւոյ , և ին-
քեանք սահմանեցին՝ ը ուղղափառս գրել
զարիանոս ։ Բայց քզի ոմանք յեպսաց՝ որք
յուղղափառաց դասէն էին , ընդդէմ զինե-
ցանն նր քաջութբ , ինչ ոչ կարացին Թշնամիքն
վճարել . և յուզէին անհնարին խռովութիւ
օր քան զօր ։

Ազդ եղև այս իմ յականջս կոստանդիանո-
սի . մջ հրաման ետ , զի առ ինքն եկեսցեն
եպսունքն՝ որք ունէին հկռկութի ընդ աթա-
նասի . զի անձամբ լուիցէ զդատն ։ Յայն-
ժամ

ժամ աճապարեալ Եւսեբեայ Նիկոմիդաց-ւոյ՝ էառ ընդ իւր զգլխաւորս 'ի համախո-հից իւրոց, և ազգի ազգի հնարիւք խափա-նեալ զմուտս ջատագովայն Աթանասի առ արքայ, ինքն միայն իւրովքն հանդերձ յան-դիման եղև կայսեր. և յետ ծանր ծանր ամ-բաստանութեց՝ յաւել հաստատել 'ի ձեռն սուտ վկայից, ոչ թէ ասացեալ իցէ Աթա-նասի խրոխտալով ընդդէմ ինքնակալին, թէ կարող եմ ես արգելուլ՝ զի մի ևս բերցին զո-րեան յաղեքսանդրիայ 'ի կոստանդնուպօ-լիս : Ընդ այս գժուարեալ կայսեր, և ոչ ևս հանդարտեալ իրացն քննութե, խոկ և խոկ հրաման ետ աքսորել զԱթանաս յերկիր հե-ռաւոր յազգն գաղղիացւոց : Յայնժամ եղև խնդումն մեծ եւսեբեանց և ամ՟ արբանեկաց նոցա. զի այնուհետև յիւրեանց ակն ունէին կացուցանել պատրիարգ յաղեքսանդրիա . բայց ոչ հաւանեցաւ կայսրն . և այնպէս ա-ռանց հովուի մնայր աթոռն այն առ ժմկ մի : Իսկ երանելին Աթանաս յԱծ ապաստան ա-րարեալ զօգնութն եկեղեցւոյ՝ անվրդով մտօք տարաւ այնմ հալածանաց (որ եղև յամի Տն. 336) . մինչ թէ և խնդութբ ընկալաւ, զի գիտէր զանձին անմեղութին : Եւ հասեալ 'ի տեղի արտասահմանութե՝ 'ի տրեվերիս օգոս-տայ կոչեցեալ, անդադար պարապէր ըն-թերցուածոց և աղօթից, և բզմ նպաստս հոգևորս մատուցանէր բնակչացն արևմտից ածիմաստ բանիւք և գրովք իւրովք :

Մինչդեռ յաքսորս էր մեծն Աթանաս, գուն

դոր-

գործեցին եւսեբեանք՝ զի ժամուն արիոս ա-
ղեքսանդրացի, որ ցայն վայր կենդանի էր՝
բայց խորշելի ամ̃ցն, ընդունելի լիցի 'ի հա-
ղորդութի հաւատացելոց, և մտցէ յեկեղե-
ցի. և իբրև բազմօք թախանձեցին վ̃ս այսր
զինքնակալն կոստանդիանոս սուտ եպիսկո-
պոսունք, կոչեաց զնա կայսրն առաջի իւր,
և հարցանէր, եթէ պահես հաւատարիմ
միօք զհաւատս կաթողիկէ եկեղեցւոյն ա̃յ։
Եւ անօրէնն 'ի վերին երեսս եցոյց զանձն
միաբան լինել 'ի հաւատս ը̃ ուղղափառաց.
և երդուաւ առաջի արքայի։ Յայնժամ ա-
սէ ցնա կայսրն. եթէ ուղիղ իցէ հաւատքդ քո,
ուղիղ և երդուար. ապա թէ ոչ՝ ը̃ երդման քո
դատեսցի զքեզ ա̃ծ. և արձակեաց զնա խա-
ղաղութ̃։ Եւ այն ինչ խնդային արիանոսք
ուրախութ̃ մեծաւ, 'ի նոյն իսկ աւուրս սա-
տակեցաւ արիոս 'ի գարշելիսն. և յամօթ
եղեն ա̃մ արքանեակք նր̃. և ցնծութի մեծ ե-
ղև ա̃մ ուղղափառաց։

Բայց ժղ̃վրդն աղեքսանդրացւոց և ա̃մ միա-
նակեացք եգիպտոսի տակաւին 'ի սուգ մեծ
կային վ̃ս զրկելոյ 'ի քաջ հովուէն իւրեանց
յաթանասէ. և ստէպ գիր աղաչանաց յղէին
առ կայսրն՝ դարձուցանել զնա յաթոռ իւր.
գրեաց վասն սոցին իրաց և երանելի հայրն
անտոնիոս զարդն անապատի, յայտ արարեալ
թղ̃թին՝ թէ ա̃մ ամբաստանութիք որք եղեն
ը̃դէմ աթանասի, են սուտ յօդ. հնարք չարա-
փառաց։ Իսկ կայսրն ոչ կարէր հաւատալ
այսմ. զի թէ ասէ 'ի հնի̃կ ժողովրդենէ ոք

և

լինէր դատախազ ն՟ր , յոչինչ գրեն · բայց զն՟ արարից , զի դումարք եպսաց և քհնյից ն՟ց դատախազեն զնմե · և ոչ գիտէր՝ թէ այնպիսիքն էին անձինք նենգաւորք · մինչև յետոյ ուրեմն ինքնին հասու եղև չարուե ն՟ց , և անմեղուե աթանասի · և խոստացաւ դարձուցանել զնա փութանակի ։ Եւ մինչդեռ յայսմ մտաց խորհրդի էր , եհաս վախճան կենաց մծանէր թգրին կոստանդիանոսի , աւանդեալ հաստատուն կտակաւ՝ զի դարձուսցեն զաթանաս յաթոռ իւր ։

Եւ եղև իբրև յաջորդեցին 'ի կայսերութե երեքին որդիք ն՟ր յամի տն 337 , կոստանդին երիցագոյնն յորդիս ն՟ր՝ ընդ կոստասայ կրտսերոյ յարևմուտս , և կոստանդ միջին որդին յարևելս , յապաղեաց դարձն աթանասի · զի կոստանդ կայսր արևելից՝ յորոյ 'ի ձեռս էր կտակն , եղեալ 'ի բանս արիանոսաց՝ անփոյթ արար 'ի գլուխ տանել զպատուէր հօր իւրոյ ։ Այլ յետ այնորիկ կոստանդին կայսր արևմտից հաւանեցուցեալ զկոստանդ՝ դարձոյց զաթանաս պատուով յաթոռ իւր , յետ կալոյ նորա 'ի տեղի աքսորանաց իբրև ամս երկուս , և ամիս չորս ։ Եւ եղև անսպառելի ուրախուե հօտի ն՟ր · և ամ՟ դասք ուղղափառաց զօրուե զգեցան ։ Իսկ թշնամիք երանելւոյն մախացեալ ընդ փառս նորա , միանգամայն և խիթացեալ գուցէ հաճոյ գտցի նա յաչս կոստանդեայ կայսեր , և ձգեսցէ զնա 'ի կողմն ուղղափառաց , իսկ և իսկ սկսան կուտել ամբաստանուեիս

'ի

'ի վերայ աթանասի առաջի արքային ։ Իսկ նախ զայս ինչ կարկատէին, թէ որ ժողովով եպսաց ընկեցաւ յաթոռոյ, չէր օրէն նմ ա-ռանց ժողովական հաւանութե դարձ առնել անդրէն. զնոյն գրեցին և առ կոստանդին և առ կոստաս յարևմուտս ։

Յաւելին արդ և զայլ պէսպէս չարախօսու-թիւն՝ ցուցանելով զաթանաս ոչ յանցաւոր 'ի բզմ իրս Եգիպտ. քղքական օրինաց. մինչև հրաման առեալ 'ի կոստանդեայ՝ ժողով ա-ռարին յանտիոք, և գրեցին զաթանասէ աղ-գի ազգի ամբաստանութիւն առ գլխաւոր ա-ռաջնորդս, ոչ զի միաբանեսցին հանել զնա միւսանգամ յաթոռոյ. և կամելով իմն ահ ար-կանել աթանասի՝ գրեցին թուղթ և առ Ե-րանելին յուլիոս հռոմայ հայրապետ, թա-խանձ արկանելով նմա՝ զի ժողով մեծ գու-մարեսցի. և դու լիցիս ատեան դատաւոր ։ Զայն իմացեալ աթանասի՝ յղեաց և ինքն դեսպանս առ յուլիոս, և ունայնացոյց զպր-պարտութիս չարախօսաց ։

Յայնժամ ժողովեցան և եպսունք ուղղա-փառաց 'ի սահմանացն եգիպտացւոց և 'ի մերձակայ տեղեաց յաղեքսանդրիա քղք. և գրեցին նամականի պնդատուութե ըն հայ-րապետին իւրեանց աթանասի առ յուլիոս և առ այլ աթոռս, միով առ մի ցրելով զսուտ ամբաստանութիւն չարափառաց, և յայտնի կացուցանելով՝ թէ ո՛մ փոյթ նոցա հայի 'ի ծաւալումն աղանդոյ իւրեանց, որոյ ջաղխիչ է աթանաս, և 'ի խափանումն ուղղափառու-

թե

թէ ծաղկելոյ 'ի ձեռն նորին աթանասի ․ զորս գրեցին և այլ երևելի եպիսկոպոսունք յայլոց վիճակաց առ յուլիոս հայրապետ՝ միաբան վկայելով ճշմարտութեան ։

Ապա գրէ յուլիոս առ աթանաս և առ դատախազս նորա, զի անդանդաղ 'ի հռոմ եկեսցեն, և 'ի ձեռն օրինաւոր ժողովոյ հաստեսցի խաղաղութիւն ։ Յօժարութեամբ ունկնդիր եղև աթանաս երանելին ․ և փութանակի յուղի անկեալ գնաց 'ի հռոմ (յամի ․ 339) ։ Այն իբրև տեսին հակառակորդք, զարմացան յոյժ, զի ոչ ունէին այն վստահութիւն գնալոյ նորա ․ և ինքեանք երկուցեալ՝ գուցէ յամօթ լիցին առաջի ժողովոյ քահանայապետին, չառին յանձն երթալ 'ի ժողով հռովմայ՝ պատճառելով զխռովութիւն պատերազմաց և զայլ ինչ բանս ։ Եկաց աթանաս 'ի հռոմ ամ մի և ամիս վեց՝ սպասելով գալստեան չարախօսաց իւրոց ․ այլ ոչ ոք 'ի նոցանէ համարձակեցաւ գալ ․ թէպէտև բազում անգամ գրեաց առ նոսա յուլիոս ։ Յայնժամ փութացաւ աթանաս դառնալ 'ի տեղի իւր ․ զի մի սեպհական հօտն անհովիւ մնացեալ՝ վտանգ ինչ կրեսցէ ։

Իսկ եւսեբեանք յետ ազգի ազգի հնարից՝ զոր խորհեցան ընդդէմ աթանասի, գումարեցին ժողով մեծ յանտիոք հրամանաւ կոստանդեայ կայսեր իբրև 'ի կարևոր պէտս եկեղեցւոյ, խառն յարիանոսաց և յուղղափառաց ․ ուր երկդիմի բանիւք խոստովանեալ զհաւատս՝ ցուցին զանձինս միաբան ընդ նիկիա-

կիական դաւանութե, և սահմանեցին ինչ ինչ կանոնս իբրև 'ի բարեկարգութե սակս. և զաթանաս պարտաւորեալ իբրև պառակտիչ եկեղեցւոյ՝ կարգեցին 'ի տեղի նորա 'ի պատրիարգութի աղեքսանդրիոյ զոմն 'ի համախոհից իւրեանց՝ գրիգոր անուն յազգէն կապադովկացւոց (յամի. 341)։ Որոյ առեալ ընդ իւր գունդս զօրականաց՝ հանդերձ բազմութբ արիանոսաց եմուտ յաղեքսանդրիա, գործակից ունելով և զքղքապետն փիլագրիոս ուրացօղ, որ ունէր ընդ իւրև զօրս 'ի հեթանոսաց և 'ի հրէից, և էր ձեռնտու արիանոսաց։ Այլ եղև խռովութի մեծ 'ի քաղաքի անդ. զի ժղվրդն առ հասարակ զաթանաս խնդրէին զուղղափառ հովիւ իւրեանց հարազատ. այլ բռնացաւ 'ի վր նոցա քղքապետն, և զինուորք նորա սուսերօք և բրօք վանեցին զամբոխն, և բզմ և անհնարին չարիս գործեցին 'ի տունս և յեկեղեցիս. վսյ և աթանաս չգտեալ դադար յաթոռ իւր՝ հալւ մարթացաւ ճողոպրել զանձն փախստեամբ 'ի տեղի մի անքոյթ. և զրովծանոյց դասուց ուղղափառաց 'ի տեղիս տեղիս զայն տմ յանդուգն չարութի այլափառաց։

Երբև այսու օրինակաւ տիրեաց քղքի բռնաւոր եպսն գրիգոր, էառ զտմ եկեղեցիս 'ի ձեռաց ուղղափառաց, և եդ 'ի նոսին զիւր պաշտօնեայս յարիոսեան աղանդոյ. և նեղեաց յոյժ զուղղափառս զձայնակիցս աթանասի բանտիւք և կապանօք և աքսորանօք՝

'ի ձեռն բաղակայ անողորմ իշխանին . և եղև պատճառ կորստեան հոգւոց բազմաց . Ըզնոյն արար և 'ի մերձակայ սահմանս Եգիպտոսի , չար ևս քան զհեթանոսս չարչարելով զքրիստոնեայս , և զքահանայս և զեպիսկոպոսնսն : Յայնժամ գրեաց առ նա յանապատէ երանելին սուրբ հայրն Անտոնիոս խրատ յանդիմանութե . այլ նա քամահեալ զբանիւք սրբոյն՝ ոչ ինչ ցածեաւ 'ի չարութենէն :

Իսկ զի ծարաւի էր արեանն Աթանասի , ետ գրել քաղաքապետին գիր բողոքանաց առ կոստանդ կայսր իբրև 'ի դիմաց բովանդակ քաղաքին , ցուցեալ զԱթանաս ոչ միայն անարժան աթոռոյ , այլ և մահու պարտական : Բայց քանզի գիտէր զարևմտեայս 'ի կողմն Աթանասի լինել , գրեաց և առ կոստաս կայսր արևմտից (զի մեռեալ էր կոստանդին ,) բամբասելով զԱթանաս իբրև պատճառ ամ խռովութեանց եկեղեցւոյ : Զնոյն արարին և եւսեբեանք՝ որք ժողովեալ կային յանտիոք . քանզի դեսպանս արձակեալ առ կոստաս արքայ՝ պատ 'ի պատ բանիւք ուղղափառ զանձինս ցուցանէին , և զԱթանաս միայն առիթ հերձման և պառակտիչ եկեղեցւոյ :

Յայնժամ երանելին Աթանաս միւսանգամ աշխատութի յանձն առեալ դիմեաց 'ի Հռոմ , և յայտնի արար արևմտեայց զամ նենգութի արիանոսաց և արբանեկաց նոցին . հասին անդր և այլ բզմ եպիսկոպոսունք և երիցունք՝ փախուցեալք 'ի հալածմանց եւսեբեանց . և

առաջի ամ̃ենոց վկայեալ ցուցաւ անմեղու-
թիւն Աթանասի, և չարանենգութիւն հա-
կառակորդաց. առ որս գրեաց Յուլիոս գիր
խրատու և յանդիմանութե̃, և աղաչեաց դա-
դարել 'ի խռովութե̃ց. այլ քանզի չեղև ինչ
օգուտ, ոչ իշխեաց Աթանաս դառնալ յա-
րևելս՝ ուր ոչ գոյր նմա հանգիստ: Յայնմ
ժամանակի՝ կայսրն Կոստաս, որ էր 'ի մե-
դուլէ (որ և մեդիոլան քաղաք Իտալիոյ),
կոչեաց անդր զԱթանաս, և առ իւր պա-
հեաց բազում պատուով. և յաւել գրել մ̃ծ
ն̃ի թուղթ զօրութե̃ առ եղբայր իւր Կոս-
տանդ յարևելս, միանգամայն յորդորելով
զնա խնամ ունել խաղաղութե̃ եկեղեցւոյ
'ի ձեռն օրինաւոր ժողովոյ:

Եւ վ̃ոկ եղև ժողով մեծ 'ի Սարդիկէ քա-
ղաք Թրակիոյ (յամի 347). ուր գումարե-
ցան բազմութիւք եպ̃սաց յարևելից և յարև-
մտից. Եւ զի յայտնի էր անմեղութի̃ մեծին Ա-
թանասի, չիշխեցին արիոսեան եպիսկոպո-
սունք յանդիման լինել ժողովոյն. թող զի
մեռեալ էր յայնժամ զօրաւոր բազուկն իւ-
րեանց Եւսեբիոս Նիկոմիդացի՝ դրօշակակիր
արիանոսաց: Յայնժամ հարք ժողովոյն
ստուգութե̃ քննեալ զդատ Աթանասի և զայ-
լոց եպ̃սաց հալածելոց վ̃ն արդարութե̃, ար-
դարացուցին զն̃ս. և 'ի յայտ բերեալ զմա-
խանս չարախօսաց՝ հանեին զխռովարարն
յաթոռոց. և գրեալ գիր յամ̃ եկեղեցիս՝
ծանուցին զիրացն ճշմարտութի:

Զայն տեսեալ հակառակորդաց՝ ժողովե-

ցան

ցան և ինքեանք 'ի փիլիպպուպօլիս մօտ 'ի սար-
դիկէ ․ և զամ վճիռ ժողովոյն ընդ վայր հա-
րեալ՝ զընդդէմն սահմանեցին յաւելուածովք
չարախօսութեանց ընդդէմ աթանասի ․ և զբանս
իւրեանց հրատարակեցին յանուն սարդի-
կեայ ժողովոյն ։ Եւ ոչ այսչափ միայն, այլև
վստահացեալ 'ի կայսրն կոստանդ՝ զոր յիւր-
եանց կողմն գիտէին, ետուն ըմբռնել զո-
մանս յուղղափառ եպիսկոպոսաց, էր զոր 'ի բանտ
տային, և էր զոր յաքսորս առաքէին ․ յղե-
ցին և պատուիրակս յաղեքսանդրիա՝ չտալ
տեղի աթանասի, եթէ եկեսցէ նա անդր ։
Այլ իբրև յանչափս բերեալ եղեն թշնա-
միքն ճշմարտութեան, մինչև գործել և զայլ
յայտնի գործս անարժանութեան, տաղտկացաւ
'ի նոցանէ կայսրն կոստանդ ․ և ետ պատուէր
հրամանի՝ մի ինչ առնել ընդդէմ աթանասի
և միաբանելոցն ընդ նմա ։ Եւ յետ քանի մի ամ-
սոց 'ի մեռանիլ գրիգորի բռնաւոր եպիսկոպոսի,
գրեաց արքայ թուղթ հրաւիրանաց երկիցս
և երիցս առ մեծն աթանաս, որ էր 'ի ժամկին
յակուիլիա իտալիոյ, գալ և նստիլ պատ-
ուով յաթոռ իւր յաղեքսանդրիա ։ Յայն-
ժամ (յամի ․ 349) երթեալ վերստին երա-
նելոյն աթանասի 'ի հռովմ՝ հանդիպեցաւ
յողջոյն յուլիոսի հայրապետին ․ և անտի
բազում շքով յուղարկեցաւ 'ի տեղի իւր ․ և
վասն այսր յուլիոս գրեաց գիր ուրախակցութեան
առ աղեքսանդրացիս ։

Հասեալ աթանասի 'ի կողմանս անտիոքայ՝
յանդիման եղև անդ կոստանդեայ կայսեր ․

և բժշկ մարդասիրութեամբ ընկալեալ 'ի նմանէ՝ ա-
ղաչեաց զարքայ, զի անդէն առաջի նորա
եկեսցեն չարախօսք իւր՝ յորոց բազումք էին
յանտիոք, և եթէ ունիցին ինչ ասել ընդդէմ
նորա՝ ասասցեն. և մի 'ի հեռուստ ընդ վայր
աշխատ արասցեն զարքայ գրովք զրպարտու-
թեանց. բայց չարախօսքն յամօթ եղեն լռե-
ցին. և ոմանք ևս եկեալ առաջի՝ խնդրէին
զթողութիւն: Յայնժամ հրամայեաց թագաւորն
անհետ առնել 'ի միջոյ զամենայն թուղթս չարա-
խօսութեանց՝ որք գրեալ կային զաթանասէ. և
յաւել երդմամբ խոստանալ աթանասի, թէ
այլ ոչ ևս ունկն մատուցից չարախօսաց քոց:
Եւ եղև իբրև տեսին եպիսկոպոսք արիանոսաց
զսէր բարեկամութեան որ 'ի մէջ աթանասի և
կոստանդեայ կայսեր, բանս 'ի բերան եդին
արքային՝ ասել ցաթանաս. և արդ քանզի եր-
թաս խաղաղութեամբ յաթոռ քո, մի ինչ ծանր
թուեսցի քեզ՝ լսել զխնդիր մի թեթև,
զոր խնդրեն 'ի քէն այս եպիսկոպոսք. զի զմի
'ի բազմաց անտի եկեղեցեացն աղեքսան-
դրու՝ շնորհեսցես ժողովրդեան նոցա, որք
ոչն կամիցին քեզ հաղորդել: Յայնժամ
զմտաւ ածեալ աթանասի իմաստութեամբ 'ի դե-
րև հանել զխնդիր նոցա՝ ետ պատասխանի արքային
ցածութեամբ, և ասէ. և զիա՞րդ հնար իցէ ու-
մեք անլսող լինել առ խնդիր ինքնակալիդ,
յորոյ 'ի ձեռս է հրամանատու լինել ամենայնի.
բայց մի ինչ է՝ զոր և ես հայցեմ յինքնակա-
լէդ փոքր խնդրոյդ այդմ: Եւ յասել ար-
քայի, խնդրեա զոր ինչ և կամիս, ասէ ա-

թա-

Թանաս · խնդիր իմ այս է · քանզի և յան-
տիոք կան բազումք 'ի մէնջ' որք չառնուն յանձն
հաղորդիլ ընդ եպիսկոպոսս տեղւոյդ, թոյլ տա-
ցի և նոցա ունել եկեղեցի առանձին ։ Հաճոյ
թուեցաւ բանն առաջի կայսեր, և իրաւա-
ցի դատեցաւ զխնդիր աթանասի · այլ իբրև
զեկոյց զայն արիանոսաց' յորոց 'ի ձեռս էին
եկեղեցիք անտիոքացւոց, չառին նոքա բնա-
ւին յանձն · ոչ զեկեղեցի նոցա կամիմք ասեն,
և ոչ զմերն տամք նոցա ։ Յայնժամ 'ի միտ
եառ կայսրն զգեղեցիկ հնարս աթանասի ·
և արձակեաց զնա բազում մեծարանօք 'ի տեղի
իւր յաղեքսանդրիա, պատուէր յղեալ առ
ամենայն իշխանս գաւառաց' արժանաւոր պատ-
ուով ընդունել զնա և զմխիթարս ընդ նմա, և
ջնջել յամենայն տեղեաց զամենայն գրուածս չարախօ-
սաց ։

Ո՞ կարէ պատմել զուրախութիւն և զցնծութիւն
ուղղափառաց ընդ դարձ մեծին աթանասի
յաթոռ իւր · խուռն ընթանային յամենայն կող-
մանց յաղեքսանդրիա' տեսանել զքաջ հո-
վիւն և զառաքինի նահատակն, ոչ զմի յա-
ռաքելոց Քրիստոսի · մանաւանդ թէ զնոյն ինքն
զՔրիստոս տեսեալ համարէին · մինչև նմանօրի-
նակ շքով ընդունել զնա · որպէս զի 'ի վերայ յաւա-
նակի հեծուցեալ զՔրիստոսի հայրապետն' 'ի ձայն
երգոց և օրհնութեան մուծին 'ի քաղաքն, և ա-
րարին հանդէս մեծ' որպէս ոչ 'ի գալստեան
կայսեր լինէր երբէք ։ Իսկ ինքն երանելին
զփառս և զպատիւ յոչինչ համարեալ' ընդ այն
եւեթ ուրախ լինէր մեծապէս, զի եգիտ զհօտ

 իւր

իւր անարատ պահեալ տէր, և հաստատուն 'ի հաւատս ուղղափառութեան ։

Սկսաւ այնուհետև կենարար ջրով հոգւոյն մկրտութեան արբուցանել զպապաքեալս, և զուարթացուցանել զամենին հոգեբուղխ բանիւ շրթանց իւրոց ։ Ներեաց սիրով ամենայն նենգողաց իւրոց, և հաշտեցոյց զթշնամիս իւր ․ մինչև բազումք յեպիսկոպոսաց՝ որոց յառաջագոյն միաբանեալ էր ընդ ոսոխս աթանասի, անձամբ յատեան նորա դիմեալ, և կամ գիր խոնարհական յղեալ առ նա, ներել աղաչէին ․ Եւ սուաւեալ ողջամիտք և մտերիմք յիւրաքանչիւր տեղեաց թուղթս խնդակցութեան յանձնէին առ նա ․ և ինքն իսկ կոստանդ կայսրն ստէպ ընտանի նամակագրութեամբ մեծարէր զերանելին ։

Ապա յետ կալոյ սորին աթանասի խաղաղութեամբ յաթոռ իւր առ ժամ մի՝ կրկին եւս յարեաւ հալածումն ընդդէմ նորա ․ քանզի իբրև սպանաւ կոստաս կայսր արևմտից, և կոստանդ վանեալ զապստամբս՝ տիրեաց բովանդակ կայսերութեան միահեծան իշխանութեամբ, փութացան արքանեակք արիանոսաց յանձնել առ նա չարախօսութիւն զաթանասէ, որպէս թէ՝ ոչ դոյզն սատար լեալ իցէ և նա ապստամբաց, և բազում ինչ գործեալ ընդդէմ կայսերական պետութեան և եկեղեցական օրինաց ․ և որ մեծն է ասեն, ցորչափ աթանաս նստեալ կայ յաթոռ աղեքսանդրու, օր յօրէ 'ի վատթար անդր բերի վիճակ եկեղեցւոյ, և կործանին հաւատք ․ քանզի նա հերետիկոսս զմեզ կարդայ և զորս ընդ մեզ

հա

հաղորդին, որպէս և զինքնակալդ գլխովին ։ Զայս և առաւել քան զոյն խօսեցեալ արիանոսաց՝ որոց համարձակութն էր յոյժ առաջի կոստանդեայ կայսեր, շրջեցին զմիտս նր յատելութի ըդէմ երանելւոյն ։

Եւ զի ը այն աւուրս վախճանեցաւ երանելին յուլիոս հռովմայ հայրապետն՝ մտերիմն աթանասի, և յաջորդեաց լիբերիոս (յամի. 352), արբանեակք չարութեն եռանդն բերել գիր յանուն լիբերիոսի ընդդէմ աթանասի. և ազգի ազգի դաւաճանութբ և բանսարկութբ արկին երկպառակութի նաև 'ի մէջ ուղղափառաց ։ Եւ 'ի յուզիլ խռովութեն ընդ ամ եկեղեցիս՝ հաւանեցոյց լիբերիոս ըզկայսրն, զի ժողով լիցի եպսկոպոսաց յակուիղա. բայց արիանոսք դուն գործեցին՝ զի 'ի միդուլէ գումարեսցի ժողովն, ուր էր յայնժամ կայսրն, և առ նմ բազմութիք ոսոխացն աթանասի ։ Այնուհետև հրաման ելանէր 'ի կայսերէ՝ ժողովել եպսկոպոսաց յարևելից և յարևմտից 'ի միդուլէ (յամի. 354), ոչ վս օգտի ինչ եկեղեցւոյ, այլ զի դատապարտ արասցեն զաթանաս և զկուսակիցս նր, որք ոչն հաւանին անխտիր հաղորդել ընդ արիանոսս. սմին իրի և ոչ 'ի մէջ եկեղեցւոյ սահմանեցին զտեղի ժողովոյն՝ որպ օրէն էր լինել, այլ՝ յապարանս արքունի. որպ զի չունիցին եպսունք լիով զազատութի առաջնորդական, այլ հարկեսցին ակն ածել յերկ֊ սաց արքայի ։ Պարծեալ և զայլ չարութիւն խորհեցան. զի ը հասանել ուրուք յեպսկաց 'ի

'ի քաղաք անդր, նախ բռնադատէին զնա՝ տալ ձեռագիր ընդդէմ աթանասի, և ապա մտանել 'ի կարգ ժողովոյն. և կիմահ արկանէին նմ՝ չիշխել ասել ինչ բան ընդդէմ կամաց ինքնակալին. սոյնպէս և զայլս՝ որք ոչ եկին անդր, ստիպէին արքունի հրամանաւ՝ ձեռն տալ հաւանութե յանկումն աթանասի յաթոռոյ. որում կամակար զիջան յոլովք յառաջնորդաց վատասրտաց, պատճառելով՝ թէ չէ արժան վն պաշտպանելոյ զայր մի՝ զողջոյն իսկ զեկեղեցին խռովել, և կիմ չարժել զթգրն ընդդէմ ամ ուղղափառաց:

Երբև ըստ այսմ օրինակի հանդխացաւ չարաժողովն այն միդուլեայ, նա ինքն կայսրն կոստանդ եղև անդէն դատախազ և դատաւոր աթանասի, և վճռեաց զնա յանցաւոր ը̃ թելադրութեան արբանեկացն արիոսի: Յայնժամ յոտն կացեալ ոմանց յուղղափառ եպ̃սաց՝ բողոք բարձին, և արիաբար զդէմ կալան արքայի, ասելով. անիրաւ է ժողով այսպիսի, և դատակնիք մր. զի աթանաս՝ որ 'ի ձեռնջ դատի, չէ աստ առաջիկայ, և ոչ քննութի օրինաւոր 'ի վր նր. ատեան հարստահարողաց է ատեանս, և ոչ գումար հովուաց եկեղեցւոյ. քաւեալ եմք մեք առաջի այ: Զնոյն բողոքեցին գրով և այլք յեպիսկոպոսաց՝ որք ոչն կամեցան տալ յայն ժողով անիրաւութե: Եւ թգրն բարկացեալ՝ մատնեաց զնս բանտից և կապանաց և աքսորանաց. արձակեաց և յաղեքսանդրիա զօր բազում՝ ձերբակալ առնել զաթանաս. քանզի

գիտէր՝ թէ ոչ թողուն զնա ժողովուրդք երկրին։ Եւ եկեալ յանկարծակի աւելի քան զհինգ հազար արանց սուսերամերկաց՝ պատեցին պաշարեցին զեկեղեցին, յորում կայր երանելի հայրապետն հանդերձ բազմութեամբ ժողովրդոց 'ի պահու գիշերային պաշտաման. և ասէին, տո՛ւք 'ի ձեռս մեր զԱթանաս միայն ըստ արքունի հրամանի, և ոչ միում ումեք 'ի ձէնջ հասցէ ինչ վնաս։ Եւ 'ի լինել ահագին դղրդման և շփոթութեան, յորդոր լինէին հայրապետին՝ որք զնովաւն կային, ծածկել զանձն 'ի մէջ ամբոխին, և փոյթ տալ ընդ նմա 'ի տաճարէ անտի։ Իսկ երանելին տայր պատասխանի. քա՛ւ լիցի ինձ՝ յանձն իմ խնայել, և զհօտն Քրիստոսի 'ի վտանգ մատնել. եթէ զիս խնդրեն, աւասիկ եմ. միայն թէ դուք ապրեսջիք։ Զայս ասացեալ՝ նստաւ յաթոռ իւր, և հրաման ետ սարկաւագին նուագել 'ի լուր ժողովրդեան զայն բան սաղմոսին. * զի յաւիտեան է ողորմութիւն նորա ||. և ապա հրամայեաց, զի ամենայն ժողովուրդն երթիցէ իւրաքանչիւր 'ի տունս իւրեանց. և յելանել նոցա զեղուին և զինուորքն 'ի ներքս. և յամենայն կողմանց զգուշանային՝ զի մի և Աթանաս ելցէ ընդ ամբոխին։

Յայնժամ վերատին աղաչէին զհայրապետն դպիրք եկեղեցւոյն՝ փութալ ձողոպրել զանձն. այլ նա դարձեալ ասէր. ո՛չ ելից աստի, մինչև ոչ ելանիցէք դուք ամենեքին ողջանդամ արտաքս. զի լաւ է ինձ վտանգիլ՝ քան միում 'ի ձէնջ։ Իսկ նոցա ոչ հանդարտեալ

հրա-

Հրամանի նորին՝ բռնի ձգեցին զնա Է իւրեանս , և խառն ընդ ամբոխին՝ իբրև զմի ՚ի ժողովրդենէ ՚ի դուրս կորզեցին և ապրեցուցին զհովիւն իւրեանց . զի թէպէտ և շուրջ պատեալ կային զինուորքն , և կէսք այսր անդր ընթանային ՚ի մէջ տաճարին , այլ ոչ ոք ՚ի նոցանէ կարաց տեսանել զելս հայրապետին . և այնպէս խնամովք Տեառն անվնաս զերծաւ երանելին (յամի 356) :

Իսկ պաշտօնեայք նորա յանծանօթ վայրս թաքուցին զնա . մինչև պարապ գտեալ նորա՝ խոյս ետ ՚ի կողմանս անապատի . և եկաց յառանձնութեան զաւուրս ոչ սակաւ : Բայց անօրէնք զօրականքն իբրև տեսին՝ թէ աթանաս չէ ՚ի միջի , յարձակեցան գազանաբար ՚ի վերայ ամբոխին՝ արանց և կանանց . և արարին կոտորած մեծ . որում չէր ինչ գիտակ հայրապետն . բայց այն իսկ էր հոգ սրտի նորա . վասն զի լաւ համարէր դնել զանձն ՚ի վերայ ժողովրդեան :

Յետ այսորիկ և այլ բազմապատիկ չարիս գործեցին արբանեակք արիանոսաց ՚ի քաղաքի աղեքսանդրացւոց , մինչև յուզել զամենայն տունս և զեկեղեցիս և աւար հարկանել . աստի համարձակութիւն առեալ և հեթանոսաց՝ ոտնակոխ արարին զսուրբ տեղիս , և բազում ոճիրս գործեցին :

Յայնժամ հրամանաւ կայսեր առաքեցաւ յաթոռ աղեքսանդրիոյ՝ գէորգ անուն ոմն կիր գործոնիոս կապադովկացի՝ այր ժանտ և արեանարբու , ձեռնադրեալ յարիանոսաց

յան-

յանտերք. և զի 'ի բաց խորշեցան 'ի նմէ ամենայն ժողովուրդք ուղղափառաց, և չկամէին հաղորդիլ, վասն զի զոմանս 'ի նոցանէ մահու դատեցաւ, և զեւս բազումս զանխուք և կապանօք խոշտանգեաց ։

Ընդ որ չհանդուրժեալ ամբոխին՝ յաւուր միում յանկարծակի դիմեցին 'ի վերայ նորա 'ի մէջ եկեղեցւոյ լի ցասմամբ. և նորա մազապուր ճողոպրեալ 'ի ձեռաց նոցա՝ անկաւ առ կայսրն. և առեալ 'ի նմէ օգնականութիւն եկն վերստին, և բռնանայր 'ի վերայ ժողովրդեան չար քան զառաջինն ։

Իբրև եհաս լուր այսր ամենայնի առ Աթանաս, և այդ ևս եղև նմա՝ Թէ բազումք յեպիսկոպոսաց իբրև 'ի պատճառս իւր մատնեալ են 'ի բանտս և 'ի մեռանս և յազգի ազգի նեղութիւնս, ընդ որս և Լիբերիոս Հռովմայ հայրապետ, և երևելին Ոսիոս եպիսկոպոս Կորդուբայ (որ գլուխ էր ժողովոյն Սարդիկեայ), խորհեցաւ դիմել անձամբ առ կայսր, և գտանել դարման եղելոցս այսոցիկ. զի ոչ համարէր՝ եթէ հաւանութեամբ նորա լեալ իցեն այն ամենայն չարիք ։

Իսկ եղև յելանել իւրում 'ի ճանապարհ, լուաւ՝ եթէ սաստկացեալ է հալածումն ընդ ամենայն տեղիս արքունի հրամանաւ. և կամակցութեամբ նորին Կոստանդեայ կայսեր արիանոսք բռնացեալ են յեկեղեցիս ուղղափառաց, և 'ի խնդիր են կորուսանել զԱթանաս և զայլ եպիսկոպոսունս ուղղափառաց՝ որ ոչն առնուն յանձն միաբանել ընդ արիանոսս ։

Յայնժամ անյոյս լեալ Աթանասի դատել
'ի

. 'ի մղկանէ զհնարս խղդուէ, և յամ միայն ապաստան եղեւ աղօթիւք՝ դարձ արար անդրէն յանապատ. շրջէր 'ի խրճիթս հարց եգիպտացւոց, և նոքօք հեթ մխիթարէր յանհնարին տրտմութէ սրտին: Բայց քզի անդր եւ հասին արիանոսք, և ձեռն արկին չարչարել զնա միայնակեացս, զի յայտնեսցեն նմ զԱթանաս, երկուցեալ երանելոյն՝ զի մի 'ի պատճառս իւր վտանգ ինչ հասցէ նմ, մեկնեցաւ յնս խորագոյն անապատ. և այնպէս հալածական շրջեցաւ՝ մոլորեալ 'ի լերինս և յամայի տեղիս, և զօղեալ յայրս և 'ի քարանձաւս զամս վեց, սակս փոփոխելով զտեղի թաքստի. մինչև բնակել երբեմն և 'ի մէջ գբոյ՝ առանց տեսանելոյ զարև 'ի

բզմ աւուրս:

Իսկ լինէր յորժամ հանդարտէր ուրեք յանկասկած վայրս անապատի, ոչ դադարէր երանելին անձանձիր գրութբ քարոզ լինել ճշմարտութե՝ զոր չկարէր լեզուաւ վճարել. քանզի զցայգ և զցերեկ 'ի հոգս եղեն վն վտանգի եկեղեցւոյն ոյ յերեսաց աղանդաւորաց զօրացելոց՝ գրէր թուղթս խրատականս և մխիթարականս առ հաւատացեալս, և յորդոր քաջալերութե առ առաջնորդս իւրաքանչիւր եկեղեցեաց՝ հաստատուն կալ 'ի հաւատս ուղղափառութե. անդ գրեաց և բազումՃառս ընդդէմ մոլորութե արիոսի, ոյ և ընդդէմ հոգեմարտից մակեդոնեանց այն ինչ 'ի վեր երևելոյ իբրև շառաւիղ դառնութե յարմատոյն արիանոսաց: Նաև գր-

եաց

եաց և գիր ընդարձակ առ կայսրն Կոստանդ՝ 'ի յայտ բերելով զամենայն դաւաճանութիւն պատրողաց անձին նորա, և յուշ առնելով նմա զիւր և զայլ ևս սրբոց եպիսկոպոսաց զջան և զվտարակ 'ի վերայ եկեղեցւոյն Քրիստոսի ։ և զի թշնամանելին զնա արիանոսք իբրև յանցաւոր փախստական եղեալ, յայտնի կացոյց՝ թէ ոչ յանցանք իւր, այլ՝ դժնէութիւն նոցա հարկեցոյց զնա խոյս տալ յառանձնութիւն ։ քանզի և չէր իսկ օրէն ասէ՝ տարապարտ մահու մատնել անձամբ զանձն, որպէս նոքա կամէին, այլ՝ ըստ տէրունեան հրամանին փախչել քաղաքէ 'ի քաղաք ։ Եւ եղև 'ի մեռանիլ Կոստանդեայ կայսեր յամի տեառն 361, յորժամ յաջորդեաց 'ի կայսերութիւն հօրեղբօրորդին նորա Յուլիանոս ուրացողն, հրաման եհան առ ամենայն եպիսկոպոսունս արտասահմանելոց 'ի ձեռն Կոստանդեայ՝ դառնալ 'ի տեղիս իւրեանց ։ ոչ զի յինքն յանկուցէ զսիրտ ժողովրդեանն՝ իբրև զգթածագոյն զանձն ցուցեալ քան զնախորդս իւր։ Եւ զի 'ի նմին ժամու նաև Գէորգ արիոսեան՝ որ բռնութեամբ ունէր զառաջնորդութիւն Աղեքսանդրիոյ, արար ինչ ընդդէմ կամաց հեթանոսաց, և չարաչար մահու սպանաւ 'ի նոցանէ, այնուհետև համարձակութեամբ եղև երանելւոյն Աթանասի դառնալ յաթոռ իւր ։ յորոյ 'ի մտանել 'ի քաղաքն՝ անպատմելի ցնծութիւն եղև հօտին ։

Յայնժամ երանելի Հայրապետն իսկ և իսկ խնամ կալեալ բարեկարգութեան եկեղեցւոյ՝ ժողով արար յԱղեքսանդրիա, և բանիւ և

գրով

գրով գուն գործեաց բառնալ 'ի միջոյ զն՟մ երկպառակութի՟ն, որ ծագեալ էր 'ի պատճառս միաբանելոցն ը՟ արիանոսս յակամայ կամս. և ընկալաւ սիրով զդարձեալսն յապաշխարութի. և զայնոսիկ՝ որք տարապարտ բաժանեալ էին յիւրեանց վ՟ս հակառակութե՟ 'ի վ՟ր ձայնից և բառից, միաբանեաց 'ի մի հաւատս՝ հայելով յողջմտութի դաւանութե՟ ք՟ 'ի պէսպիսութի՟ ձայնի։ Արդ՝ թէպէտև այսու օրինակաւ համդարտեաց եկեղեցի 'ի հալածանաց արիանոսաց, բայց առ նմին յարեաւ մեծ ևս հալածումն 'ի վ՟ր ա՟մ քրիստոնէից յերեսաց յուլիանոսի ուրացողի, որ ջանայր զա՟մ ազգս շրջել 'ի կրօնս հեթանոսաց՝ նախ հնարիւք խաբէութե՟, և ապա բռնաւորական տանջանօք. յորում ժ՟մկի բազմօք ճգնեցաւ 'ի վ՟ր հօտին իւրոյ երանելին աթանաս. մինչև ոչ միայն զիւրան պահել հաստատուն 'ի հաւատս, այլև զա՟յլս 'ի հեթանոսաց դարձուցանել 'ի ճ՟պհն ճշմարտութե՟։

Ընդ աւուրսն ը՟ այնոսիկ պաշտօնեայք ամպարշտութե՟ն յուլիանոսի բացին զգերեզմանն ս՟րյն յովհաննու մկրտչի առ սեբաստէ քաղաքաւ պաղեստինոյ, և ցրուեցին զս՟ր նշխարս ն՟ր. և անդրէն 'ի մի հաւաքեալ՝ այրեցին 'ի հուր, և զմոխիրն յանդաստանս ցանեցին. զի մի՛ անկցի 'ի ձեռս քրիստոնէից։ Այլ խնամով ա՟ն անդ հանդիպեալ ոմանց 'ի կրօնաւորաց եգիպտացւոց՝ հնարիւք իմն կորզեցին մասունս քանի մի յոսկերաց ս՟րյն, և տարան առ հայր վանիցն՝ որ կոչէր փիլիպպոս. և

ն՟ր

նէ անբաւական զանձն համարել ՝ի պահել
աներկեան զայնպիսի գանձ անգին՝ յղեաց
առ մեծն աթանաս ՝ի պարգեւս ։ Նաև սուրբ
հայրապետն ետ բերել զորմն պահարանի կից
աւանդատան եկեղեցւոյ , և անդ եդ ՝ի պա-
հեստ . մինչև յայտնեսցէ տէր այլոց ՝ի ժամս
խաղաղութե ։ Բայց՝ այս գործ թէպէտև ոչ
ել ՝ի վեր, բայց անկաւ շշնջիւն ՝ի մէջ հե-
թանոսաց, թէ աթանաս է գլխաւոր պաշտ-
պան ամենայն իրացն քրիստոնէից . և ասէ-
ին , թէ ցորչափ նստի նա գլուխ նազովրեց-
ւոց աղանդոյն , խոչընդակն է մեծ՝ դենիս
մերոյ տարածմանն. և զի նմին ծանուցանս ամ-
բաստան լինելին առաջի յուլիանոսի զնմէ ։
Յայնժամ գրեաց յուլիանոս գիր հրամանի
առ աղեքսանդրացիս և առ դատաւորն եգիպ-
տոսի՝ ՝ի բաց հալածել զաթանաս զթշնա-
մին չաստուծոց ՝ի քաղաքէ անտի և յամ սահմա-
նացն եգիպտացւոց , պատճառանս եդեալ
ընդդէմ իւրումն առաջին հրամանատուութե ,
թէ առանց իմոյ գիտութես առաջնորդ նստի
անդ , այն՝ որ կայսերական հրամանաւ էր
արտասահմանեալ . և զի ատիպեալ է ասէ
զտիկնայս հելլենացւոց դառնալ յօրէնս գա-
լիլեացւոյն , և մկրտել ։ Ընդ այս տրտմե-
ցան յոյժ հաւատացեալքն, և բոլորեքեան զհայ-
րապետաւն իւրեանց՝ լային դառնագին . իսկ
երանելին աթանաս մխիթարեաց զնա՝ գու-
շակելով վաղագ արագ վճարումն առաջիկայ
հալածանաց . մրրիկ է ասէ յանկարծական,
որ փութով անցանէ ։

Եւ

Եւ եղև 'ի խնդրել զնա արքունի խնդրա-
կաց՝ մուծին զնա հաւատացեալքն 'ի նաւակ
մի, և խաղացուցեալ ընդ նեղոս՝ փութային
զերծուցանել յայլ տեղի: Այն իբրև գի-
տաց կոմսն՝ որ զհետ մտեալ էր սրբյն, էառ
է իւր արս սիկարեանս, և պնդեցաւ զկնի
նր նաւակաւ: Յանժամ սկսան խուսլիլ ու-
ղեկիցք սրբյն. և խրատ տային նմա ելանել
առ տեղեաւն 'ի ցամաք, և փախչել յանա-
պատ: Նա ասէ աթանաս. ոչ այդպէս. այլ մեք
մեզէն է առաջ ելցուք հալածչին մերոյ, զի
յայտնի լիցի՝ թէ մեծ է օգնականն մեր քան
զհարստահարիչն. և հրամայեաց դարձու-
ցանել զնաւակն: Իսկ կոմսն քզի ակն ոչ
ունէր՝ եթէ է առաջ գայցէ նմ խնդրելյն,
հարցանէր ցաթանաս և ցորս ը նմա, եթէ
տեսեա՞լ իցէ նց զաթանաս 'ի վր դետոյն,
և կամ լուեա՞լ իցէ նց թէ ո՞ւր իցէ նա: Նէ
ետուն պխնի. արդ և տեսաք զնա. զի չէ
ինչ հեռի 'ի տեղւոջէ աստի: Յանժմ փու-
թացոյց կոմսն զծնյս իւր՝ երագ հասանել
զկնի նր. և այսու օրինակաւ յոջ ընթացան
խնդրօղք անձին նր՝ զոտհետ վարեալ. և
աթանաս անվնաս զերծեալ տե՝ դարձ արար
յաղեքսանդրիա. և զհասարակ գիշերաւ
գնաց թաքեաւ 'ի յարկս պառաւ կուսի ու-
մեմն, և անդ դադարեաց. և ոչ ոք գիտաց
զնմէ թէ ո՞ւր իցէ, ո՛չ 'ի հեթանոսաց, և ո՛չ
'ի հաւատացելոց:

Յետ կալոյ սրբյն 'ի թաքստի անդ ամիս
ինչ, ուրացօղն յուլիանոս սատակեցաւ անե-

ըեայթ ձեռամբ 'ի պարսս. և 'ի թ̃գրել յո-
բիանոսի կամ յովիանոսի ընդ նորա. յամի
393, դադարեաց հալածումն 'ի քրիստոնէից:
Յայնժմ̃ ելեալ և աթանաս 'ի տեղւոջէն՝
ուր կայր, եկն եկաց յանկարծակի 'ի մէջ
եկեղեցւոյ 'ի պաշտաման գիշերային ժամու.
Է որ ափշեցան ամ̃քին, և լցան անպատմելի
խնդութ̃: Ապա հաւանութ̃ առեն երանել-
ւոյն 'ի նոր իշխանակալէն՝ նստաւ անդրէն
համարձակութ̃ յաթոռ իւր, և սկսաւ հով-
ուել զհօտն: Նա էր սիրելի և արդոյ յոյժ
յաչս կայսեր. մինչև աղաչել նմ̃ զաթանաս
գրել առ ինքն զբանս հաւատոյ, և ցուցա-
նել՝ թէ ո՞յք 'ի դասուց հաւատացելոց զան-
մոլար ճշմարտութե զհետ ընթանան. Քզի 'ի
վարանս էր յովիանոս յերեսաց բազմութե
հերձուածոց ժմկին: Յայնժամ գրեաց առ-
նա մեծն աթանաս ըստ իւրում ամ̃իմաստ
հանճարոյ գիր հաւատոյ սքանչելի վ̃պու-
թբ̃. և թ̃գրն մեծաւ սիրով և հաճութբ̃
ընկալեալ զայն՝ հաստատեցաւ 'ի հաւատս
ճշմարտութե, և բազմօք մարդասիրութ̃ ցու-
ցանէր դասուց ուղղափառաց: Նա կամեցեալ
սր̃յն աթանասի պատուասիրել զբարեպաշ-
տութի̃ կայսեր՝ եկն 'ի տեսութի̃ նր̃ 'ի կողմանս
անտիոքայ. և եգիտ մեծարանս յոյժ առ 'ի
նմէ: Օ եղան անդ 'ի վր̃ իշխանակալին բազ-
մութիք յաչաղկոտաց, և սկսան յաճախել
չարախօսութիս ընդդէմ աթանասի. բայց
թ̃գրն 'ի բաց մերժեաց զնս̃ յիւրմէ, և զա-
թանաս դարձոյց պատուով 'ի տեղի իւր:

Մինչդեռ ակնունէին ուղղափառք վայելել 'ի խաղաղութե ը հովանեաւ տրութեն յովիանոսի , փութով եհաս նմա վախճան՝ յամի տն 364 . և թագւորեցին երկու եղբարք աննմանք միմեանց , վաղենտիանոս ուղղափառ յարեմուտս , և վաղէս արիոսեան յարևելս : Սա ինքն վաղէս սադրեալ 'ի չար խրատուհաց՝ հրաման եհան առ իշխանս իւրաքանչիւր տեղեաց , զի ամ եպսունք ուղղափառաց՝ որք աքսորեալ էին առ կոստանդեաւ, և անդրէն դարձեալ առ յուլիանոսիւ , միւանգամ ընկեսցին յաթոռոց և արտասահման լինիցին . և եկեղեցիք նոցա տացին 'ի ձեռս արիանոսաց :

Յայնժամ եղև հկկութի մծ աթանասի . Զղի իշխան քղքին կամէր և զնա հանել յաթոռոյ . իսկ աղէքսանդրացիք պնդէին , թէ հրաման վաղեսի ոչ է մն հայրապետիս մերոյ . զի սա թէպէտև առ կոստանդեաւ աքսորեցաւ , այլ ոչ դարձուցաւ տիրապէս յաթոռ իւր 'ի յուլիանոսէ , առ որով տակաւին 'ի տառապանս կայր . բայց միայն առ յովիանոսիւ կալաւ զաթոռ իւր խաղաղութբ : Իսկ 'ի լինել շփոթից՝ զանգիտեալ աթանասի , գուցէ չարիք հասանիցեն ժղվրդեան 'ի պատճառս իւր , մեկնեցաւ առ ժմկ մի 'ի տեղի ուրեք առանձին : Բայց կայսրն վաղէս կամելով խաղաղել զամբոխն , ետ առաւել զի ակն ածէր յանուանէն աթանասի , գրեաց հրաման դարձուցանելոյ զնա յաթոռ իւր : Այլ 'ի զօրանալ հալածանաց արիանոսաց

ընդ-

ընդդէմ ուղղափառաց 'ի բազում այլ տեղիս , տեղ գրէր Աթանաս թուղթս յորդորանաց եւ քաջալերութեան առ ուղղափառ եպիսկոպոսունս · եւ առանձին ընտանութիւն սիրոյ թղթակցութիւն առնէր ընդ մեծին Բարսղի նստելոյ յաթոռ եպիսկոպոսութեան կեսարու կապադովկացւոց ։ Սա զի 'ի մէջ ամենայն եկեղեցեաց՝ որք բազում վիշտս կրեցին յերեսաց Վաղեսի , դիւրութիւն էր յայնժամ եկեղեցւոյն աղեքսանդրացւոց, համարձակ առ Աթանաս դիմէին նեղեալքն ամենայն · եւ նա բանիւ եւ գրով մխիթարէր եւ զօրացուցանէր զամենեսին 'ի Տէր · եւ բազում անգամ ժողովական խորհրդակցութեամբ հոգ տանէր բարեկարգութեան եկեղեցւոյ , եւ նուաճութեան աղանդոյն արիանոսաց ։ Գրեաց եւ առ Դամասոս հայրապետն Հռովմայ՝ սանձահարել զաղանդաւորս , որք զօրացեալ էին 'ի կողմանս արեւմտից ։ Սա զայնու ժամու յաւուրս ծերութեան իւրոյ գրեաց զվարս սրբոյ հօրն Անտոնի անապատականի ։

Սա այնպէս 'ի հնազորդեան գրութիւնս եւ յաշխատութիւնս վասն եկեղեցւոյ ծախեալ զաւուրս իւր , եւ կատարեալ զընթացս կենաց Աստուածահաճոյ քաղաքավարութեամբ , եւ առաւել մըշտատեւ նահատակութեամբ 'ի հալածանս եւ 'ի նեղղութիւնս , լի արդեամբք փոխեցաւ յերկինս , արթուն հովիւն եւ հզօր քարոզ բանին ճըշմարտութեան երանելին Աթանաս , յամի Տեառն իբր 371 , 'ի հասակի Հ , կամ ՀԵ , ամաց ·(4) պատուէր տուեալ վասն մարմնոյ իւրոյ՝ մի՛ ինչ երեւելի պատիւ ընծայել , այլ 'ի հասարա-

կաց գերեզմանս թաղել արտաքոյ քաղաքի։ Որ և արարին իսկ՝ երկուցեալ դիմադարձ լինել բանի սորին. և սուրբ. առին ՚ի վ՛ր նորա ոչ միայն աղեքսանդրիա և ամ՛ եգիպտոս, այլ և համօրէն եկեղեցիք ուղղափառաց ըն՛ տիեզերս. զի առ ամենին հասեալ էր նր՛ հոտ անոյշ սրբութեան և ծաւալեալ լուսաւոր վարուց նր՛՝ յարևելից մինչև յարևմուտս։(5)

Իսկ եղև յետ կալոյ մարմնոյ սորին առ ժամ մի՝ ՚ի տեղւոջն, ուր թաղեցին զնա ըն՛ հրամանի նր՛, ապա առ ժամօք (ոչ կարծի) մեծին թէոդոսի կայսեր փոխադրեցաւ պատուով ՚ի տեղի մի նշանաւոր ՚ի քաղաքի անդ աղեքսանդրացւոց. մինչև՝ յանցանել քանի մի դարուց, (զոր ոմանք դնեն ՚ի ը. դարու յաւուրս սորին գերմանոսի) բերեալ եղեն նշխարք նր՛ ՚ի թագաւորական քաղաքն ՚ի կոստանդինուպօլիս, և ամփոփեցան ՚ի հոյակապ տաճարի սորին սոփիայ. և զի անտի ևս փոխեցին այլք զնի յայլ տեղի քաղաքին՝ քսերոլոփոն կոչեցեալ, ուր շինեցաւ եկեղեցի յանուն նր՛, դէպ եղև առնել քերթողացն յունաց՝ թէ դարձեալ այսր անդր բերի երանելին աթանաս՝ ոչ թէ և յետ մահուն վտարանդի լինելով։

Իսկ ՚ի յետոյն ժամս եղև վերջին փոխադրութին նշխարաց սորին ՚ի հանդարտեալ կղզին վենետկեցւոց՝ ըն՛ օրինակիս ըն՛ այսմիկ։ Յամի տն՛ 1453, յորում առին այլազգիք զկոստանդինուպօլիս, ՚ի կողոպտել եկեղեցեաց և ՚ի ցրուել սը՛ն սպասուց և պատուական

նշխա-

նշխարաց սրբոյ, նաւապետ ոմն վէնետիկեան
քանս եղեալ ընդ ումեմն մետրապօլտի յու-
նաց՝ եբարձ 'ի քսիրոլոփ ասացեալ տեղւոյն
զմարմին սրբոյն աթանասի՝ 'ի ժամու սաստիկ
անձրեւոյ՝ պատեալ 'ի մէջ քրձի . և եդեալ
'ի նաւ իւր՝ եբեր 'ի յաջորդ ամի 1454, 'ի
վէնետիկ՝ յաւուրս երանելւոյն լաւրենտիո-
սի յուստինեան՝ առաջին պատրիարգի տեղ-
ւոյն, և փրանկիսկոսի փոսկարինեայ դքսի,
ամբողջ ամենայն անդամօք, և անապական մար-
թով մարմնոյն . բաց 'ի գլխոյն՝ որ ասի տա-
րեալ 'ի Հռովմ հանդերձ անապական լեզ-
ուաւն, և ապա փոխադրեալ 'ի սպանիա,
կամ թէ այլուր 'ի գաղղիա՝ 'ի թեմն տուրոնի-
եան՝ 'ի թաղն տիւսէրրին ասացեալ. և բաց
'ի միոյ 'ի մատանցն՝ զոր կանխաւ հատեալ
և բերեալ էր այլուր 'ի վէնետիկ, և եդեալ
'ի կուսաստան սրբոյն լաւրենտիոսի անուան-
եալ : Այլ 'ի գալստեան անդ ամբողջ մար-
մնոյ սրբոյն թէ նախագրելոց՝ կազմեցին վէ-
նետիկեցիք մեծահանդէս թափոր՝ հանդերձ
ամենայն ուխտիւ եկեղեցւոյ և բովանդակ ծե-
րակուտին . և նախ բերեալ զպատուական
գանձն 'ի մեծ եկեղեցի սրբոյն մարկոսի աւե-
տարանչի՝ նախկին հայրապետին աղեքսան-
դրու, կատարեցին տօն ցնծութեան երգովք
օրհնութեան՝ վասն շնորհելոյ նոցա Աստուծոյ զսուրբն աթա-
նաս հայրապետ զարժանաւոր յաջորդն ա-
ւետարանչի :

Այլ ապա պատրաստեալ տեղի հանգստա-
րանի սրբոյն, քարձին զզահաւորակն՝ յորում

կայր մարմինն՝ ուր եպ̃սունք զարդարեալք 'ի հայրապետական զգեստս. և այլ ևս եպիսկոպոսունք և քհ̃նյք, և պատրիարգն և դուքսն ը̃ նր̃, համդերձ դասուք կրօնաւորաց և Յականաց. և անցուցին նաւակօք 'ի համդիպակաց կղզին՝ որ կոչի Եուտայիքա (ռամկօրէն՝ ալազուէքքա). և համդուցին յեկեղեցւոջ սբ̃յ Խաչին, որ 'ի վանս կուսանաց բենեդիկտեանց. ուր և կայր մինչև ցաւուրս մեր (որում և եղաք ականատես) 'ի վր̃ բեմի կառուցելոյ 'ի միջավայրս տաճարին՝ ոսկեզօծ տապանակաւ. յորում տեսանի ընդ ապակի փեղկս մարմին սբ̃յն՝ տարածեալ 'ի վր̃ Թիկանց, մեծագին հայրապետական զգեստուք. և յերկոսին ձեռսն ագուցեալ մատանի ականակապ, և հողաթափ յոտսն. իսկ 'ի տեղի գլխոյն՝ յարմարե̃լ կայ պաճոյճ բեհեզեայ՝ և խոյր 'ի վր̃ : Նախ քան զնորոգումն այնր եկեղեցւոյ 'ի յետին ժամանակս՝ կայր և յորմն մերձակայ արձանագրե̃լ յիշատակարան վարուց սբ̃յն, և փոխադրութե̃ մարմնոյ նր̃ 'ի տեղի անդր. ոպ̃ և բազում արծաթի տախտակք ընծայեալք սբ̃յն յուխտաւորաց նորա, և նկարք հրաշից եղելոց նորին բարեխօսութե̃. յորոց և բազումք մնացին մինչև 'ի ժամանակս մեր : Քանզի յօրէ յորմէ բերե̃ եղև անդր մարմին երանելւոյն աթանասի, բազմապատիկ սքանչելիք և նշանք բժշկութե̃ գործեցան 'ի ձեռն նորա. և նախ՝ բուրէր 'ի սբ̃ մարմնոյն այնպիսի հոտ անուշութե̃,

Թէ, մինչև զմայլիլ ամ՟ցն և սքանչանալ յաւուր անդ փոխադրութ՟ նորին՝ ը՟ ամ՟ձ՟պ՟հն, ընդ որ անցանէր :

Եր յայնժամ 'ի վենետիկ պատանի ոմն 'ի մօտակայ երկրէն բարմայու. սա 'ի նոյն աւուրս ըմբռնեալ 'ի ժանտախտէ՝ իբրև վըտանգեցաւ 'ի մահ, տեսանէ յանուրջս զեպ՟ս ոմն. որոյ քաջալերեալ զնա՝ պատուէրէր գնալ 'ի սբ՟ խաչ, և մերձենալ 'ի նշխարս աթանասի. և յորժամ տարան զնա անդր՝ մինչդեռ ք՟հնյք յարդարէին զհանգստարան տապանի սբ՟յն, և մերձեցուցին 'ի նա զնըշխարս սբ՟յն, առժամայն փարատեցաւ 'ի նմէ ախտն մահաբեր : Եւ կին ոմն զամս հնգետասան տանջեալ անդամալուծութ՟, և ոչինչ օգտեալ 'ի հնարից բժշկաց, իբրև դիմեաց առ սբ՟ն աթանաս, վաղվաղակի հաստատեցան ամ՟ անդամք ն՟ր, և առողջացաւ բոլորովիմբ : Մանուկ մի փոքրիկ զրկեալ էր 'ի տեսութ՟է երկոցունց աչաց՝ յերեսաց սաստիկ ուռուցաց բոլանդակ գլխոյն. զոր իբրև տարաւ մայրն 'ի տապան սբ՟յն, զիջաւ ուռոյցքն, և բացան աչք ն՟ր :

Երեխայ մի նորածին՝ լի էր բորիւ. մինչև 'ի փոխել զերիզապինդսն՝ 'ի վայր թափէին մասունք մարմնոյ ն՟ր, և ոսկերքն իսկ երևէին. իբրև յանձն արարին զնա սբ՟յն ուխտիւք, բժշկեցաւ վաղվաղակի : Սոյնպէս եղև ընդ այլ մանուկ բորոտեալ՝ չորեքամեայ. վ՟յ փոխեցին զանուն մանկանն 'ի պատիւ սբ՟յն, և աթանաս կոչեցին : Եղև

երբեմն ալեկոծութի սաստիկ 'ի ծովուն վենետիկեցւոց ․ և դիզացեալ ալեացն՝ կորզեցին զՀնգետասան ոգիս 'ի նաւէ ուստեք 'ի ծովն ․ այլ ը՟ կարդալ նոցա զանուն սրբյն Աթանասի՝ անդրէն զերծան 'ի նաւ անդր անվնաս ։ Բազում և այլ նշանք այսպիսիք եղեն ը՟ ժամանակս ժամանակս ։

Յոյնք բնակեալք 'ի վենետիկ, ուր ունին առանձին եկեղեցի 'ի քաղաքին սր՟ գէորգ անուանեալ, սովորութի ունէին մինչև ցաւուրս մեր ամ՟ ըս՟ ամ՟ 'ի տօնի սրբյն Աթանասի՝ 'ի մայիսի 2, երթալ յեկեղեցի անդր սր՟յ խաչի՝ 'ի յարգութի նշխարաց նորին մեծին Աթանասի իբրև մ՟պի եկեղեցւոյ իւրեանց, և անդ կատարել զերեկոյին պաշտամունս ըս՟ կարգի իւրեանց Հանդիսաւ՟ ։ Իսկ 'ի մեկնիլ իւրեանց 'ի տաճարէ անտի՝ անդ թողուին զբերեալ մոմեղէնս 'ի պատիւ ․ և տանուին 'ի կուսանաց անտի վանից սր՟ խաչին զծաղիկ մի փառաւոր՝ Հանդերձ ձեռագրով վըկայութե զգալստեան իւրեանց ։ Բայց 'ի մեռանիլ եպսի նց՟՝ դադարեաց այն սովորութի ։ Թող զի յաւուրս յայսոսիկ՝ և մարմին սրբյն փոխադրեցաւ 'ի բուն քաղաքն վենետիկ՝ 'ի մեծ եկեղեցին սրբյն զաքարեայ ։

Իսկ 'ի մեծն Հռովմ՝ որ եղև տեղի ապաւինի սրբյն 'ի կենդանութե, շինեցաւ եկեղեցի վայելուչ յանուն նր՟՝ 'ի գրիգորէ ժգ՟ երորդէ, Հանդերձ դպրոցաւ 'ի պէտս մանկանցն յունաց՝ ը՟ պաշտպանութ՟ նորին սրբյն Աթանասի պանծալի վ՟պին եկեղեցւոյ ։

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ։

(1) Զինչ եկեղեցական պատմիչ՝ որ ոչ խօսեսցի զմեծէն Աթանասէ. զի և զնովաւ յաւէտ յածին երևելի անցք եկեղեցւոյ 'ի չորրորդ դարու. և որ մեծն է՝ գրեթէ որոշումն ուղղափառաց յայլափառաց յայնմ ժմկի հաստատեալ էր 'ի լինելն միաբան կամ անմիաբան ընդ Աթանասի։ Կայ պանծալի արձանական նորա՝ զի ներբողական ճառ 'ի կատարումն կենաց նր յօրինեալ 'ի Գրիգորէ Ածաբանէ. որոյ և բազմապատիկ գովութիւնք զնմէ 'ի գիրս յետագայ հարց առ հասարակ, եւ աւանդեալ առ Կիւրղի Աղեքսանդրացւոյ, և առ Գելասիոսի Կիւզիկեցւոյ՝ որ աստ գրիչ պատմութեան ժողովոյն Նիկիոյ։ Քաջ գիտակ են այսմ ամի և բովանդակեանք՝ 'ի հաւաքել անդ 'ի սրբէ զնիւթ վարուց սրբոյն Աթանասի. միայն անծանօթ գտանին առաջին հեղինակի վարուց նր. որ այն ինքն է ընտանի աշակերտ նր Տիմոթէոս. որոյ գրուածն՝ հին թարգմանութիւն նախնեաց մերոց գտանի 'ի Ճառընտիրս մեր, մակագրեալ այսպէս. * 'Ի պատմութէ վարուց սրբոյն Աթանասի, զոր ասացեալ է Տիմոթէի աշակերտի նր․․ և Աթոռակցի Աղեքսանդրացւոյ ||. որով խմանան Ճառընտիրք մեր զնոյն զայն Տիմոթէոս՝ որ գործակից էր սրբոյն 'ի բազում իրս. որպէս և յատենի անդ՝ յորում չարախօսէին թշնամիք զԱթանասէ, սա ինքն Տիմոթէոս էր՝ որ զդէմս Աթանասի յանձին բերեալ նշաւակեաց զչնարս նց. զի որում եդաք 'ի կարգի պատմութես. և նոյնն է՝ որ յաջորդեաց յաթոռ սրբոյն Աթանասի՝ զկնի եղբօր իւրոյ Պետրոսի։ Իսկ ոչ բազում ինչ 'ի գրելոցն 'ի Տիմոթէոսէ աստի՝ գտանի և առ այլ եկեղեցական պատմիչս. նոյնպէս և գտանի ինչ ինչ առ սմա՝ ինչեան և եթ սեպհական իբրև աւանդեալ տեղեկագունի առանձին գործոց մեծին իւրոյ. զի է բաց յայլոց իրաց և սքանչելիքն ցուցեալ 'ի ձեռնադրութե նր՝ կամ 'ի հանդիսական պտոյտի առաջնում. մինչ առէ անդանօր Տիմոթէոս. * սովորեալ պահուցեալ կայաք՝ որք էաք մերձակայ. իսկ հանդիպեցայ և ես՝ մինչև ցայս ժամ կայացեալ ||։ Զայս եդաք, զի իմասցիս՝ թէ ուր ուրեք գտանի ինչ մի 'ի վարս սրբոյն Աթանասի, որ չեկայցէ առ այլս, այլ միայն առ մեզ, 'ի վաւերական գը_

րու_

բութեանց անտի տխմարութեան է առեալ, և անցեալ նաև 'ի յայսմաւուրս մեր:

Ուր ծանիր և զայն, զի ոչ 'ի Հ. յնվ. 19. դնի յիշատակ աթանասի և կիւրղի 'ի միասին, և 'ի տօնացուցի միանգամայն կատարի տօն նց. նոյնպէս և առ յոյնս է տեսանել միով աւուրբ յառաջ' 'ի յնվ. 18. միայն թէ նք դարձեալ ուրոյն ուրոյն ևս տօնեն զնս, զաթանաս 'ի մայիսի. 2. և զկիւրեղ 'ի յունիսի 27. իսկ լատինք ոչ ունին զաւուրցն' ՚ի միանգամայն տօնել զերկոսեան, այլ զերկրորդն. զի զաթանաս տօնեն 'ի մայիսի 2. և զկիւրեղ 'ի յնվ. 28:

(2) 'Ի Հ. և 'ի Ճ. բանքս տխմարութեան աշակերտին աթանասի' ոչ յինչ որոշակի բան մերուէ, այլ միայն ակնարկէս ձեռնագրութեանց' զոր առնէր մանուկն աթանաս ընդ խաղս: Իսկ հռուփինոս և այլք 'ի պատմագրաց յունաց' բաց 'ի ձեռնագրութէ' մեկն ևս գրեն զմկրտութեանէ. մինչև առիթ եղև յետնոց խնդիր յարուցանելոյ, թէ արդեօք յիրաւի մկրտեցան այն մանկունք, եթէ ոչ. որովհետև խաղ էր գործն և առաջին տեսութե. և միանգամայն կարէր զօրել 'ի սուտ գործութե գիտաւորուէ մկրտելոյ: Առ այս չկամելով ոմանց տալ պատասխանի, մանաւանդ թէ խոյս տալով 'ի դժուարութէ' ջանան և առասպելս գրել զայդ դիպուած. բայց այլք ասիցեն' թէ յիրաւի մկրտեցան. զի աթանաս' թէպէտև մանուկ, գիտէր սակն տիրապէս մկրտել զոչ մկրտեալսն. և նք ևս զնոյն կամէին. որպէս յայտ է 'ի վկայուէ հռուփինոսի ժամանակակցի, որ իբր և 'ի կենակից եղելոց աթանասի լուեալ' գրէ, թէ աղեքսանդր հայրապետ եհարց և ստուգեաց յաթանասէ և յընկերաց նր, թէ զինչ ասէին 'ի մկրտելն և 'ի մկրտիլն. և յարէ. * Եւ իբրև ետես զամ ինչ ըստ կար-
,, գի կրօնիս մերոյ 'ի գլուխ ելեալ, խօսեցաւ ընդ ուխտի
,, եկեղեցւոյն, և հաստատեաց' ոչ աւանդի, թէ որոց
,, անթերի պահմամբ հարցմանց և պատասխանեաց մկրտեալ
,, էր 'ի ջուր, չէ օրէն երկրորդել զմկրտութիւն, այլ միայն
,, լնուլ զոր ինչ օրէն է պաշտաման քահանայից || : Ըստ նոյն հաստատեն և այլք 'ի մատենագրաց' զհետ գնալով հռուփինոսի իբրև արժանահաւատ հեղինակի. և ըստ նմին աւանդի նաև 'ի բասիլեան յայսմաւուրս յունաց. մայ. 2. յասելն' թէ աղեքսանդր հայրապետ ոչ զայլ ինչ արար, բայց միայն * ծծայլին մեռոնաւ զմանկունսն օծեալ' կատարեաց || : Արդ' եթէ ճշմարիտ իցէ այդ,

այդ. անմարթ է այնուհետև յետոյ նոր խնդիրս յուզել. զի նա ինքն սբն աղեքսանդրոս լաւ ևս գիտէր յայնժամ զհանգամանս գործոյն, ք թէ այլ ոք յայժմուս: Իսկ ուր եդաք ըստ Ռուփինոսի՝ թէ 'ի բարձր վայրէ տեսեալ իցէ աղեքսանդրոսի զմանկունսն, 'ի Հ. և 'ի Ծ. ամի տեսանել յանցանել անդ հայրապետին առ մանկամբքն կէս առ վարդապետարանն. թերևս զի յետ 'ի վերուստ տեսանելոյն եկեալ իցէ և 'ի մօտոյ նշմարել:

(3) Հանգամանքն նիկիական, որք յայտ է, Ա մասին է նոյն Ը առաքելական կոչեցեալ հանգամանքն՝ որ առաւել յարևմուտս է ծանուցեալ 'ի սկզբանէ և այժմ. և Բ մասին է յաւելուած բացատրական նորին իսկ սբ ժողովոյն նիկիոյ. և զի ժողովք ոչ զնոյն ինչ հանգամանայն 'ի բերանոյ ամենայն հաւաքելոյ յառենի անդ. այլ և զբմ ինչ ուրոյն նշանակեալ կանխագոյն՝ յառեան ածելոյն, և միաբան հաւանութե ՅԺԸ հարանցն և սահմանեցին, վասն ոչ ինչ խափ է՝ թէ հոգին սբ յառաջագոյն ազդեց իցէ զհանգամանքն զայն աթանասի. և յետոյ նոքա հանդիսացուցեալ 'ի ժողովն. և կամ յառենի անդ թելադրեալ իցէ նորա յօրինել միաբանաբար. բայց են որ ասեն՝ թէ բուն հեղինակ եղև մեծն ոսկիոս կորդուբացի: Կայ և միւս այլ սահման հաւատոյ վարդապետական, հանգամանք աթանասի ասացեալ (դուցէ առաւել ոսկիոսի յանկարծ). որոյ բնագիրն է լատին, և կարծի յաւուրց յօրինեալ յաթանասէ 'ի ժմկս դեգերմանց նր յարևմուտս. բայց քանզի բմ չառնուն յանձն ընծայել զայն աթանասի, այլ այլում ումեք 'ի հարց ընկնի նիկիական և կոստանդնուպօլսեան ժողովոյ, մեզ ոչինչ անհաւանելի թուէր վերագրել զայն սբյն կիւրղի, եթէ գիտէաք լինել գործ արևելեան հարց:

(4) Սոկրատ դնէ զվախճան սբյն աթանասի՝ յերկրորդ հիւպատոսն գրատիանոսի և պրոբոսի. *յետ վարելոյ զեպսկոպոսութիւն 'ի մէջ բազմագիմի մրցմանց զամս խԶ ||, որ անկանի յամ Տն 371. զնոյն հաստատեն և անանուն պատմիչ յայն և մետափրաստէս՝ նոյնչափ ամս տալով Ժմկի եպսկոպոսութե նր: Այնպէս և սբն կիւրեղ դնէ զամս խԶ. իսկ Ռուփինոս՝ փոխեցաւ ասէ 'ի խԶերորդ ամի եպսկոպոսութե. նոյն է և բարոնիոսի հաշուեկլն զժամանակ եպսկոպոսութե նր՝ յամէ Տն 326, մինչև 'ի 372: Բայց սակայն յայսմաւուրք և ժամագիրք յունաց ասեն, *զամս խԶ ծերեալ վն քնի ||, կամ * զամս խԶ, 'ի հալածանս

ծանս նահատակեալ ||. Ը նմին և 'ի Հ. գրի. * Խք ամ՛ փախստական եղ՝ ձգնեցաւ վն ուղղափառ հաւատոյն ||: Ը հակառակն ասմանք 'ի յետնոց հանդերին զաթանաս դեռ կենդանի լինել յամի տն 373. կամ 374. որով միջոց եղանէ նր ձգի յամս խէ: Այլ չէն ինչ տարբերութք մի և երկու ամաց՝ այլ և այլ օրինակաւ հաշուելոց: Մք և վն բովանդակ կենաց աթանասի այսմ առէ բարեկ_ մրք բոլլանդեան. * վն հասակի ամաց սրյն չէ մարթ որոշակի սահմանել ինչ. ինձ այսմ թուէր թէ մօտաւոր իցէ յայժ ուղղութանմանց՝ ք եօթանասնամեայ հասակի ||: Ա ինքն բարեպարտ հաշելով յերկուս աւուրս՝ յորս լէ_ նի յիշատակ սրյն աթանասի առ յոյնս. ք 'ի յնվ. 18. Ը կիւրղի. և 'ի մայ. 2. առանձին. զառաջինն վարկանի լինել օր ընտրութեն նր յետնութեն, և զերկրորդն՝ օր մահուն նորա. որ է լոկ հաւանական կարծիք. միայն զերկրորդն հաւանականագոյն ցուցանէ այն. զի 'ի մայի_ սի 2, դտանի յիշատակ նր բաց 'ի յունաց և 'ի լատի_ նացւոց՝ նաև առ եգիպտացիս և արաբացիս. թող ըղ_ քաղդեացիս կամ զմառոնիս. յորս դտանի կրկին յիշա_ տակութեն և 'ի յունվարի. 18. բայց առանց կիւրղի, որ գնի առ յոյնս: Այլ հայեցեալ նախատեսեալ խու_ զարկուէի 'ի բանս ժամագրոց յունաց. խոստովան լի_ նի՝ թէ գուցէ 'ի մայիսի 2. լեալ իցէ փոխադրութեն նշխարաց սրյն աթանասի 'ի սրն սոփի: Իսկ պատճառ տօնելոյ ('ի յունվարի. 18) ընդ կիւրղի առ այն. զի յետ ժմկաց անդր բերել եղեն և նշխարք սրյն կիւր_ ղի, և առ նմ ամփոփեցան. եթէ չիցէ բաւական պատ_ ճառ միադրութե տօնի երկոցունց՝ համանմանութիւն բազմարդեան և մեծանուն հայրապետացս մի և նոյն ա_ թոռոյ աղեքսանդրացւոց:

(5) Կարևոր է գիտել և զայս 'ի պէտս քաջ իմանալոյ զեկեղեցական պատմութիւն, զի զկնի սրյն աթանասի յաջորդեաց յաթոռ նր՝ Ը յառաջագոյն ընտրութե նր և հաւանութբ նմյն, պետրոս հայրապետ երկրորդ՝ ըն_ թացակից աթանասի և վաստակակից յամ հալածանս. բայց արիանոսք՝ որք յաթանասէ ևեթ երկնչէին, 'ի վախճանիլ նր՝ համարձակութ առեալ 'ի վաղեսէ՝ ան_ ըկցին եկեղեցեացն աղեքսանդրիոյ. և բազմապատիկ չարիս գործեալ՝ 'ի բանս արկին և զպետրոս. յորմէ հալածեալ զերծեալ նր՝ անկաւ 'ի հռովմ առ դամասոս. և յետ մահուն վաղեսի դարձաւ յաթոռ իւր. այս պետ_ րոս հայրապետ յամի գովելի դատաւ հանգոյն առաջնոյն

տօ_

տոնելոյ՝ բաց ՚ի իւր մարդկօրէն գայթակղութենէ, ա-րով միաբանեցաւ յանկուցին գլխովի ծածուկի յանձ-ռոյն կոստանդնուպօլսի, և ՚ի նոսին անդ մաքսիմոսի նենգաւորի ։ Յետ պետրոսի յաջորդեաց ՚ի պատրիար-գութեն ուղղափառաց ալէքսանդրիոյ՝ տիմոթէոս եղ-բայր նորա ։

Եւ յաւուրս սորին տիմոթէոսի կիր նախընթացի նորա պետրոսի խօսեցաւ ածաբանն գաբաձանականն աթա-նասի յաւուր յիշատակի նորա ՚ի կոստանդնուպօլիս ՚ի մատուանն անաստասիայ, սկիզբն առնելով այսպէս ։ * Զա-
,, թանաս ներբողելով՝ զառաքինութիւն ներբողեցից ։ զի
,, նոյն է զնմանէ ասել, և զառաքինութիւն ներբողել ։
,, Վ֊ զի զամ ինչեան համահաւաքեալ ունէր զառա-
,, քինութիւն ։ կամ ճշմարտագոյն ասել, ունի ։ զի կեն-
,, դանի են այ ամենեքեան՝ որ այ կեցին, թէպէտև աս-
,, տի աստի փոխեցան ... Եւ զառաքինութեն գովելով՝
,, զած գովեցից, յորմէ ՚ի մարդիկ առաքինութիւն ... Զի
,, սակաւք են այ, թէպէտև ամենեքին ձեռակերտք նո-
,, րա ... (՚ի սակաւուց սակի թուել զքն նահապետս,
,, զմարգարէս, զառաքեալս, զվ֊պս, զվկայս արեամբ
,, նահատակեալս և զքահանայապետս ՚ի մ֊ջ բերէ) ։
,, ՚ի սոցունց յայսցանէ աթանաս՝ ումանց հաւասարել
,, գտաւ, քան զոմանս փոքր մի խոնարհ երևեալ ։ է զի
,, և զայլովք ՚ի նոցանէ գերազանցեաց, թէ ոչ է յանդգ-
,, նութիւն ասել ։ և զոմանց զբանն, զայլոց զգործն ։
,, զոմանց զհեզութիւն, զոմանց զնախանձն, զայլոց ըղ-
,, մրցանս, զոմանց զբազում ինչ իրս ։ զոմանց զամն յի-
,, քեան նմանաբերեալ, և զայլ յայլմէ զգեղեցիկն ա-
,, ռեալ, որ֊ որք զկերպարանս են գերապանծ նկարա-
,, գրեն, և ՚ի մի իւր անձն ժողովեալ, զմի տեսիլ ա-
,, ռաքինութե յամենեցունց ճգնաւորաց ։ բանիւ զօրա-
,, ւորացն՝ գործով յաղթեալ, և գործնականացն՝ բա-
,, նիւ ։ եթէ կամիս, բանիւ՝ բանիւ պերճացելոցն, և
,, գործով՝ գործնականաց մեհագոյն հանդիսացեալ ...
,, Եւ եթէ մեծ է յառաջագունիցն քան զնա՝ օրինակ
,, նմին լինել առաքինութե, ոչ փոքր՝ ՚ի պարծանս մե-
,, րումս քաջի՝ որոց զկնի նորա լինել օրինակ ։ Արդ
,, զամ զնորայն ասել և զարմանալ, յերկարագոյն ար-
,, դեօք իցէ քան զառաջիկայս հանդէս ճառի ։ և պատ-
,, մուէ գործ, և ոչ ներբողենի ։ և զնոյն իսկ զսեպ-
,, հական գործս ն֊ գրով աւանդել ՚ի դաստիարակու-
,, թիւն և ՚ի զուարճութիւն յետնոց՝ աղօթից ինձ պէտք

,, (կամ

,, (կամ ուխտիւք փափաքելի) . որ նա ինքն զծայ-
,, նոյն անուանի զվարս չարագրեալ , զմիանգեցական վար-
,, բուց զօրինագրութիւն 'ի ձև պատմութեան ||:

Այս 'ի կարգի գովութեան առէ զնմանէ . * Զնոր զգին
,, և զնոր զնոր գիրս որոշեալ , որ և ոչ զմին ոք այլ ,
,, ճոխանայ թեորականաւ (ըստ տեսականաւ) . ճոխա-
,, նայ և վարուց պայծառութբ . և զօդէ հրաշալեօ
,, զերկուսին՝ որ ոսկի շղթայ գոգցես . զի բազմաց ան-
,, զօղելին . . . Զգիտակութեան ընդունելի ժողովըր-
,, դեանն նմա հաւատացելոյ . մանաւանդ թէ առել
,, զհամօրէն տեղեկոյց զներգործութեան . և ոչ ունիմ
,, առել , առաքինութեան առաւել յաղթանակ՝ եթէ ե-
,, կեղեցւոյ աղբիւր և կեանք առնու զկարգ սրբու-
,, թեն . . . . Առաքելաբար և հոգեւորապէս 'ի մարմ-
,, նին անթուռ վերաբերի , ոչ պակաս՝ բարեպաշտութեն ,
,, քան նախադահութեն յաջորդ . . . . Բարձր էր գոր-
,, ծովք , այլ խոնարհ մտօք . առաքինութբ անմերձե-
,, նալի , բարեմայն բարուք յոյժ դիւրամերձենալի .
,, հեզ , անբարկացող , կարեկից , քաղցր բանիւ , առա-
,, ւել քաղցր՝ քաղաքավարութբ . անյեղեալ հրեշտակա-
,, կան , հրեշտակագոյն մտածութբ . խաղաղ 'ի յանդի-
,, մանեալն , դատախարակօղ 'ի գովելն . . . յորոց մին քաղց-
,, րաբարոյութն , և միւսն խոնարհութն . և երկաքան-
,, չիւրն՝ իմաստասիրութն . . . համարձակի բանս մինչև
,, յայսոսիկ , զի քան զնոսէ կոչել զիրն զորս կեանն ը
,, քնի . . . . Աթանաս մեզ , ցորչափ կենդանի կայր ,
,, սիւն եկեղեցւոյ ||: և այլ ևս պանծալի բանք . որ
և ը Թարգմանութե անուանն կոչէ զնա * Անմահութ
,, սիրօղ և աւխթ և անուանակիր ||:

ՎԱՐՔ ՍՐԲՈՑՆ

Կիւրղի մեծի՝ աղեքսանդրու հայրապետին ։

Հռ. յունվր. 19 ։ Թր եգպ. յունվր. 18 ։ Յ. յունվր. 18. և յունիս. 27. կմ 9 ։ Լ. յունվր. 28 ։ Հնդ. ... Բ. պճէ ։ Ի՚ուլլահ յոհհաննէս. ՚էբ հատ. յունվր. էր. 843 = 854 ։ Ալեհնոտ. և այլ եկեղեցական պատմ ։ (1)

ՀԱՄԱՆՄԱՆ ԱԹԱնասի մի միայն յաթոռակցացն, ախոյեան ուղղափառութե և ամուր պարիսպ եկեղեցւոյ, բազմարդիւն ժիր մշակ յայգի տն զօրութեց՝ արական անուանմբ պատուեալ որ հայրապետն Կիւրեղ աղեքսանդրացի (2) ծնեալ յազնուատոհմ և 'ի բարեպաշտ ծնողաց՝ 'ի սահմանս աղեքսանդրիոյ եգիպտացւոց, մօտ 'ի վախճան չորրորդ դարու. և սնեալ 'ի մանկութե 'ի բարի վարս և յուսմունս, զի անձել հաստակին ևս ք զեւս մարզեցաւ 'ի կրթարանս իմաստութե՝ 'ի ձեռն խնամոց Թէոփիլեայ պատրիարգին աղեքսանդրիոյ. որոյ էր քեռորդի կամ եղբօրորդի (3). և քաջուսումն գտաւյում արտաքին գիտութիւնս իմաստասիրա-

կանս

կանս (4). և նա առաւել խելամուտ եղև ածային վրդպուն մարգարէական և առաքելական տառից, ո՛չ և բանից Նախնի Հարց և վրդպաց եկեղեցւոյ: Որ և ձեռնադրեալ սարկաւագ և քահանայ 'ի նմին 'ի Թէոփիլոսէ՝ զարմացուցանէր զամենեսին հզօր քարոզութբ̃ բանին և առաքինափայլ գնացիւք. վոյ 'ի մեռանել Թէոփիլեայ՝ գրեթէ համօրէն ժողովրդն խնդրէին զկիւրեղ լինել իւրեանց առաջնորդ. բայց ե̃ղի էին և ոմանք՝ որք զտիմոթէոս աւագ սարկաւագն խորհէին ընտրել, եղև եռօրեայ մաքառումն 'ի մէջ աղեքսանդրացւոց 'ի վ̃ր երկոցունցն այնոցիկ. մինչև 'ի կողմն կիւրղի միաբանիլ ամե̃ն, և նստուցանել զնա յաթոռ պատրիարգական շքեղ հանդիսիւ, 'ի մետասաներորդ ամի կայսերութեն Թէոդոսի փոքու. այն է յամի տն̃ 412. 'ի 18 հոկտեմբերի:

Իսկ երանելին կիւրեղ յօրէ յորմէ նստաւ յաթոռ հայրապետութեն, փոյթ յանձին կալաւ սրբել և անարատ պահել զհօտ իւր յայլ և այլ հերձուածող մնացելոց 'ի ծմկին: Քանզի Նաւատիանոսք՝ որ և Նովատեանք՝ ունէին ցայնժամ եկեղեցիս յաղեքսանդրիա, 'ի բաց եհան զնո̃ 'ի քղ̃քէ, և ետ զեկեղեցիսն նց̃ 'ի ձեռս ուղղափառ երիցանց. որոյ վ̃ս սկսան այլափառք Թշնամանել և բամբասել զկիւրեղ՝ ո՞չ հալածիչ անողորմ, զձ̃մարիտ նախանձաւորն հաւատոյ, և զարթուն հովիւն
եկեղեցւոյ: (5)

Այլ մեկուսի յաղեքսանդրիոյ իբրև տասն

վկայութեան՝ տեղի մի կոչեցեալ կանոպէ կամ կանոպոս. և փոքր ինչ բացագոյն 'ի նմանէ մանուֆէ գիւղն, յորում էր բնակուի այսոյ չարաց. զայն տեղի զառաջինն գուն գործեաց Թէոփիլոս մաքրել, և ոչ կարաց 'ի գլուխ տանել զգործն. ապա իբրև վ̃նոցին իրաց հոգայր մեծն կիւրեղ, և խնդրէր յա̃յ աղօթիւք՝ ցուցանել նմ̃ զելս հնարից, երևեցաւ նմա հրեշտակ ա̃յ 'ի տեսլեան, և հրամայեաց բերել 'ի տեղի անդր զնշխարս ս̃րց վկայիցն կիւրոսի և յովհաննու, և աւետարանչին մարկոսի, և շինել վկայարան 'ի տեղւոջն. և յորժամ արար կիւրեղ զհրամայեալսն (յամի. 414), այնուհետև անհետ եղեն վայրենի դևքն 'ի դեղջէ անտի։ Յարեաւ 'ի նմին ժմկի և աղմուկ մեծ յաղեքսանդրիա՝ ը̃ հրէայս և ը̃ քրիստոնեայս անհաշտ Թշնամիս իրերաց. և 'ի զայրանալ հակառակուե՝ միաբանեալ հրէից յարձակեցան բազմուբ՝ 'ի վ̃ր քրիստոնէից, և կոտորեցին զբ̃մս։ Բայց իբրև ընդոտնեցան գլխաւորք չարեաց, և նկուն եղեն խռովարարք, հրամանն եհան կիւրեղ հայրապետ, զի ա̃մ հրէայ՝ որ ոչ առնու յանձն զքրիստոնէութի, 'ի բաց մեկնեսցի 'ի քղ̃քէ անտի. և ն̃քա ելին ցրուեցան 'ի զանազան տեղիս. և մաքրեցաւ քաղաքն. եղեն և ոմանք՝ որք դարձան 'ի քնական հաւատս. և եղև խաղաղութի մեծ յաղեքսանդրիա։

Իսկ ովրեստէս իշխան քաղաքին Թէպէտև քրիստոնեայ, հաւատով՝ բանի խորհելով

զայրեցաւ է գործ սրբոյ Հայրապետին, զի պակասեցին առ այսչափ մինչ 'ի քրիստոնէից՝ շահաւէտք 'ի տուրևառս · և վասն գրեաց առ բաստամանունի առ կայսրն : Բայց կիւրեղ ունայնացոյց զբանսն իւր՝ յայտ առնելով կայսեր, թէ քանի՞ չարիք լինէին 'ի քաղաքի անդ յերեսաց առելեացն քնի : Եւ զի ոխս կալաւ յանձն հեռէն քրիստոնէին է Հայրապետին, իշխն յանապատէ բազմութիւնք միայնակեցաց՝ միջնորդ լինել հաշտութեան 'ի մէջ երկոցունց · այլ ելք իւրացն եւս ձախողակի պատահեցին · մինչև ծագեցաւ նոր աղմուկ շփոթի է կուսակիցս կիւրղի և է թևակիցս քրիստոնէին · և 'ի խռովութեան անդ սպանան բաց յայլոց ամանց՝ ամմոնիոս անուն միայնակեաց մեծամեծն, և հիպատիա՝ կին անուանի է ամ քաղաքն՝ դուստր թէոնեայ փիլիսոփային, զօրաւոր բանիւ և գրով՝ գերազանցեալ զիմաստասիրօք ժամին : Եւ սոր ուրեմն զկնի բազում վրդովմանց եղև խաղաղութիւն՝ զգօն առաջնորդութեամբ մեծին կիւրղի (յամի · 415) :

Այլ էր և մնացուած երկպառակութեան 'ի մէջ առաջնորդաց եկեղեցւոյ 'ի պատճառս անցից սրբոյն յովհաննու ոսկեբերանի · քզի անտիոքացիք և կոստանդնուպօլսեցիք և այլք յերևելի աթոռոց է մեծին հռովմայ արժանաւոր պատուով մեծարէին զանուն ոսկեբերանի՝ կատարելով զյիշատակ նորա ընդ այլոց հայրապետս · իսկ աղեքսանդրացիք օտարանային 'ի նմանէ՝ յաւուրց անտի թէոփիլոսի պատրիարգին իւրեանց , որ սոսկ ե-

ղև

զեւ ոսկեբերանի՝ պատճառանօք նախանձա-
յուզումն ընդդէմ որոգայթնեանց. մինչեւ կիւրեղ
անգամ առ ժամանակ մի մարդկօրէն խորհրդով ջա-
տագով ցուցեալ նախորդին իւրոյ Թէոփի-
լեայ, յորմէ ընդ երախտիս էր գտեալ, չհա-
ւանէր 'ի յիշատակ եկեղեցւոյ դասել զա-
նուն ոսկեբերանի. եւ գիր եւս յորդորանաց
ընկալեալ յայլոց առաջնորդաց՝ ոչ կարէր
հաւանիլ ։ Իսկ մինչդեռ նա յայս միտս խոր-
հրդի էր, աստուած բժշկեաց զմիտս նորա ։ Որոյ վասն
պատմի յոմանց այսպիսի ինչ (իմա՛ 'ի կու-
սակցացն ոսկեբերանի) . Թուէր նմա տեսա-
նել յերազի, զի ոսկեբերանն յովհան 'ի բաց
վարէր զնա 'ի դաւթէ եկեղեցւոյն, եւ ոչ թո-
ղոյր մերձենալ 'ի պաշտօնն աստուածայինս. տեսա-
նէր եւ զամենօրհնեալ աստուածածինն կոյսն զդշ-
խոյն երկնից, որ խրատէր զյովհան՝ խնայել
'ի կիւրեղ իբրեւ յանգիտացեալ յայսմ մա-
սին. զի դա՛ է առէ վրէժխնդիր փառաց ի-
մոց (6) ։ Իսկ իբրեւ զարթեաւ կիւրեղ 'ի տեսա-
լենէ անտի, 'ի միտ առ զխորհուրդ իւրայն, եւ 'ի
բաց եդեալ այնուհետեւ զտարապարտ կա-
ծիս ընդդէմ երանելւոյն յովհաննու՝ սկսա-
հռչակել գովութեամբ զանուն նորա, եւ տալ յի-
շատակել յեկեղեցւոջ 'ի կարգս սրբոց հայ-
րապետաց ։ Բայց լուրն տեսլեանն 'ի դը-
վուն կիւրղի գլխովին յանկ ելանէր զկնի ա-
մաց ինչ անցելոց ։

Քանզի յետ հաշտութեան եղելոյ ընդ աթոռն
աղեքսանդրիոյ եւ կոստանդնուպօլսոյ՝ յոր-
ժամ մեռաւ ատտիկոս պատրիարգ Թրա-

կան քղքին, և յետ նր՟ սխալմնելոյ կամ սխ-
ալմանս սակաւամտելեայ, ապա յաջորդեաց
յամի տն՟ իբր. 428. Մարդադաւանն Նեստոր,
որ յարոյց հերձուած չար յեկեղեցւոջ, և
ուսոյց մոլորութի հրէական՝ լոկ մդ՟ դաւանե-
լով զյս՟ զորդին մարիամայ, և բաժանելով
յանձնէ որդւոյն այ՟, յերկուս որդիս և յեր-
կուս դէմս որոշել. և սկիզբն և կատարած
խորումն հայհոյութե եդ՝ չասել զսբ՟ կոյսն
ածածին, այլ՝ քսածին. խմնալով մդածին.
և թէ՝ ասէր ածածին, խմանայր կրաւորա-
կէս և բարոյափոխ՝ յայ՟ ծնեալ. և ոչ ըստ
ուղղափառաց ներգործաբար և փիլիսոփա-
յէս, զի ծնօղ այ՟: Ո այս որումն սատանայ-
ական՝ մնոնծածոյ բանիւք ցանեալ զառա-
ջինն 'ի թտրական քղքի, սկսաւ և 'ի հեռա-
ւորս տարածանել թղթովք. մինչև եհաս
գիր նորա թունալից և առ միայնակեացս ե-
գիպտոսի. և անկաւ շշնջիւն և յոյզ խնդրոյ
առ բզմն՝ 'ի գայթակղութի տկարաց:
Նւ եղև իբրև եհաս բանն յականջս երանե-
լոյն կիւրղի, վառեցաւ ազդմամբ հոգւոյն
իբրև այր նախամարտիկ 'ի վրէժ խնդրութե
փառաց որդւոյն այ, և ամենօրհնեալ մօր
նր՟ ածածնի: Նւ առեալ 'ի ձեռս զհրաշա-
լի գրիչ իւր՝ գրեաց նախ թուղթ ըդհանուրէ
առ միայնակեացս անապատի, յամօթ առնե-
լով զյետին մոլորութի չարին, և յանդիմանե
կս ցուցանելով 'ի գրոց և 'ի հարց զուղղա-
փառ վրդպտի. շարագրեաց և երիս գիրս 'ի
ձևնամակի, զմին առ կայսրն Թէոդոս փոքր,
և

և առ փաղենտիանոս․ զե՟կղն առ եւդոքսիա թագուհի, և զե՟րդն առ պողքեր դշխոյ․ բայց առանց յիշելոյ զանուն նեստորի, զի մի երևեսցի նախատինս դնել կայսեր՝ մ՟ ընտրելոյ անխորհրդաբար զայնպիսի այր յառաջնորդութի՟ հօտին ք՟ի ։

Եհաս բանն և 'ի լսելիս երանելւոյն կեղեստիանոսի հռովմայ հայրապետի․ և նա գրեաց առ կիւրեղ՝ քննել ստուգութ՟ զիրսն, եթէ արդարև զայնպիսի մոլորութ՟ չար սերմանեալ իցէ նեստորի, զորմէ փոքր մի յ՟ռջ գովութիս մեծամեծս խօսէին բզմ՟ք՝ հայեցեալք յարտաքին գնացս կեղծաւոր և խաբամանկ օձին ։

Յայնժամ գրեաց երանելին կիւրեղ գիր ողոքական և խրատական առ նեստոր՝ միանգամև երկիցս՝ հոգեշահ և ազդու բանիւք ։ Իսկ նր՟ խցեալ զլսելիս իբրև առ ձայն թովչի ճարտարի՝ անսաստ գտաւ ամենևին, և յանդուգն պնդագրութ՟՝ քերէր յանձնէ զկեղտ անուն մոլորութե, և զկիւրեղ արկանէր ը՟ ստգտանօք իբրև անգէտ գրոց վ՟պութե ։ Եւ եղև յետ բզմ՟ հնարից՝ զոր հնարեցաւ իմաստունն կիւրեղ մ՟ դարձի մոլորելոյն, իբրև ետես զնա յամառ 'ի խոտորնակ միտս, դեսպան արձակեաց 'ի հռովմ, և զեկոյց զա՟մն կեղեստիանոսի հայրապետին ։ Եւ նր՟ ժողով արարեալ ե՟պսօք իւրովք 'ի հռովմ՝ դատապարտեաց զմոլորութի նեստորի․ և գրեաց թուղթս առ նեստոր և առ ս՟ն կիւրեղ․ զի թէ յետ աւուրց տասանց յ՟ըունե-

 լուէ

լուէ անտի նամակին՝ ոչ զգաստացի Նես-
տոր, անկցի ընդ նզովիւք, և հատցի 'ի հա-
ղորդութէ հաւատացելոց. և զնմի այսորիկ
զհոգ յանձն արար 'ի կիւրեղ՝ կարգելով զնա
իւր տեղակալ յայս կարևոր տնտեսուէ։
Եւ կիւրղի զնմ փոյթ 'ի մէջ առեալ՝ գրեաց
մն սոցին իրաց առ առաջնորդս իւրաքանչիւր
աթոռոց. և ինքն ժողով արարեալ յաղեք-
սանդրիա՝ դատապարտեաց զաղանդ նեստո-
րի. և յղեաց առ նա զգիր պայմանին եղե-
լոյ 'ի կեղեստիանոսէ քննայակեան, և զեր-
կոտասան զլուխս նզովից ընդդէմ միոյ միոյ 'ի
մոլար բանից նեստորի։ Իսկ նեստոր ընդդէմ
'ի մոլորուէ իւրում՝ ըմբոստացաւ, և սկսաւ
զգրգռել զեպիս ընդդէմ կիւրղի՝ համբաւե-
լով զնա իբրև յաղանդ ապողինարի հակա-
միտեալ. մատոյց և առ թէոդոս կայսր գիր
դանդատանաց. այլ ոչինչ օգտեցաւ։
Յետ այսորիկ 'ի զայրանալ խռովուէ 'ի մէջ
եկեղեցւոյ՝ հարկ եղև ժողով մեծ գումա-
րել յեփեսոս քղքի. ուր ժողովեցան ձեռ-
նարկուէ կեղեստիանոսի և հաւանուէ թէո-
դոսի՝ եպսունք աւելի քան զերկերիւր. եկն
անդր և նեստոր բազմուէ պաշտօնէից իւ-
րոց և սպասաւորաց. և սրբն կիւրեղ իւրովք
եպսկօք. նոյնպ և յոբնաղ պատրիարգ-
եմի. և սպասեալ մնային գալստեան յով-
հաննու անտիոքայ պատրիարգին։ Այլ 'ի
յամել նր պատճառանօք՝ սկիզբն եղև սրբ
ժողովոյն 'ի տաճարի ամենասրբ ածածնին.
ուստի խոյս տուեալ նեստորի՝ ոչ կամեցաւ
գալ

դալ ՚ի կոչ ժողովոյն , որով կոչեցին զնա ե-
րիցս անգամ . մինչև զկնի կարևոր քննութե՝
իբրև յայտնի ցուցաւ մոլորութի Նեստորի և
յամառութին , ընկէց զնա սբ ժողովն ՚ի պատ-
ուոյ եպսութե և ՚ի պաշտամանց քհնյութե .
և հաստատեաց զուղղափառ դաւանութի հա-
ւատոյ՝ խոստովանելով զՏր մեր յս քս՝ միա-
ծին որդի այ և որդի կուսին , մի որդի՝ ան-
բաժանելի միաւորութբ ածութե և մդկութե . և
զծնօղն նորա՝ ածածին : Եւ եղև հանդէս
ցնծութե ՚ի քղքի անդ . զի բարձաւ չարն ՚ի
միջոյ . և սբն կիւրեղ՝ որ ձեռնաշէր գլուխ
ժողովոյն իբրև տեղակալ հռովմայ հայրա-
պետին , վսյ և վերադոյն բազմեալ էր զդես-
պանս նորա , խօսեցաւ յատենի անդ ճառ
սքանչելի ՚ի ներբող ամենասրբ ածածնի , և
՚ի ջաղխումն աղանդոյն Նեստորի . և ապա
գրեցաւ թուղթ ժողովական առ կայսրն և
առ ուխտ եկեղեցւոյն կոստանդնուպօլսոյ :
Իսկ Նեստոր քնի ՚ի կողմն իւր ունէր զիշխա-
նաւորս և զպաշտօնեայս արքունի դրանն ,
զոմն հնարս հնարեցաւ՝ զի մի հասցէ նամակ
ժողովոյն առ կայսրն :

Յայնմ վայրի եհաս յեփեսոս յոհան պատ-
րիարքն անտիոքայ՝ որ էր աշակերտակից
Նեստորի . և լուեալ զդատապարտութի նր՝
ծանրացաւումն եղև . և արարեալ ժողովակ
առանձին իւրովք գործակցօք՝ դատապար-
տեաց զսբն կիւրեղ իբրև ծայրայեղ խոտո-
րեալ յայլ մոլորութի . ը նմին և զմեմնոն եպս
եփեսոսի՝ վս տարածելոյ նր զպատճէն նզո-

վիճն Կիւրղի՝ որ ը̄դդէմ Նեստորի, և մի̄ փա-
կելոյ զեկեղեցիս քաղաքին ընդդէմ համա-
խոհիցն Նեստորի. և ապաւինեալ յԾական
թագուհի՝ սպառնայր զնոյն առնել և այլոց
եպսաց, եթէ չառնուցուն յանձն ունայնա-
ցուցանել զբանս Կիւրղի։ Իսկ սր̄ եպսունք
ժողովոյն արդարացուցին զԿիւրեղ և զՄեմ-
նոն՝ նզովս եդին ՚ի վերայ Յոհաննու և գոր-
ծակցաց նր̄ մի̄ յանդգնուե̄ նոցին։
Իբրև այս ամ̄ խառնիխուռն համբաւով
հնչեաց յականջս կայսեր, համարեցաւ նա՝
եթէ և Կիւրեղ և Մեմնոն օրինօք դատա-
պարտեալ իցեն. քանզի այնպէս զգացուցին
նմ̄ արքունեակքն Յոհաննու. վ̄ոյ յղեաց
պատուէր ՚ի ձեռն արքունի գործակալաց՝
հրատարակել զԿիւրեղ և զՄեմնոն ը̄ Նես-
տորի իրաւամբք պարտաւորեալս, և զերե-
սին զնս̄ իբրև զգլխաւորս խռովուե̄ միօրի-
նակ ՚ի բանտ մատնել։ Այլ իբրև ՚ի վերայ
եհաս ստուե̄ համբաւոյն, և գիտաց՝ եթէ
յանիրաւի բանտարգել արար զԿիւրեղ և
զՄեմնոն, յետ կոչեաց զառաջին հրամանն
իւր. և ՚ի դերև հանե̄ զբանս ժողովակին
Յոհաննու անտիոքացւոյ, հրաման ետ փա-
կել զնեստոր ՚ի վանս ուրեք անտիոքայ իբ-
րև ՚ի դիպահօջ, մինչև զգաստասցի։
Այլ քանզի ժամն Նեստոր ոչ դադարէր
նաև անդանօր սերմանել զորոմն չարութե̄
իւրոյ, արտաքսահման եղև ՚ի յովասիս ա-
մայի վայր լիբիոյ. ուր որդնալից եղեալ
հայհոյիչ լեզուաւ՝ չարաչար սատակեցաւ.
և

և գրուածք նր՛ 'ի հուր այրեցան արքունի հրամանաւ ․ իսկ 'ի տեղի նորա ընտրեցաւ պատրիարգ կոստանդնուպօլսոյ Մաքսիմիանոս անուն ։

Եւ իբրև այսու օրինակաւ խաղաղացաւ եկեղեցին քնի, հասանէին այնուհետև նամականի գային առ Երանելին Կիւրեղ 'ի Կեղեստիանոսէ Հռովմայ հայրապետէ, և 'ի Մաքսիմիանոսէ կոստանդնուպօլսոյ, և յայլոց աթոռոց, կոչելով զնա սբն հաստատուն և խարիսխ ամրութ եկեղեցւոյ այ̃, քաջ հովիւ և նահատակ առաքինի ․ որ անվեհեր արկ զանձն յամենայն վտանգս՝ առ 'ի պաշտպանելոյ ճշմարտութե ։ Այլ և ինքն իսկ կանխաւ ասէր ․ ո՛չ տաց քուն աչաց իմոց, կամ նինջ արտևանաց իմոց, և կամ հանգիստ իրանաց իմոց, այլ մինչև 'ի մահ ճգնեցայց յայսմ պատերազմի՝ որ վս̃ հոգւոց փրկուէ ․ և փառս անձին համարեցայց մեռանիլ յայսպիսի մրցմունս ․ Նմին իրի և տէր ինքնին յաջողեաց նմ յաղթութ̃ 'ի գլուխ տանել զգործ մեծ և կարևոր ։

Այլ յովհան անտիոքացի տակաւին խեռայր ը̃ կիւրղի ․ որոյ վս̃ և ոչ սակաւ գայթակղութ լինէր յեկեղեցւոջ՝ ոմանց 'ի կիւրեղ յարելով, և կնոց 'ի յովհան, և ընդ ակամբ հայելով 'ի միմեանց վ̃ր, և խորշելով 'ի հաղորդութէ միմեանց ․ բայց մեծն կիւրեղ խոնարհութ̃ և երկայնմտութ̃ շահեցաւ զսիրտ յովհաննու ․ մինչև յետ բզմ̃ անցից անցելոց՝ գրեցին երկոքեան գիր դաւանութե առ-

մխեանս, և ցուցանէ մարմն լինել 'ի ձըր-մարտուն . և այնպէս հատանեցաւ հաշտութի և սէր 'ի միջի նց :

Բայց կրեաց երանելին կիւրեղ և զայլ բազում վիշտս 'ի սուտ եղբարց, որոց դժուարըմբռնելի էր խորհրդոց վրդպութի նր յանճառ խնդ. մարդեղութե բանին այ . մինչև գրեթէ զամ աւուրս իւր պարապել նմա ըմբերանել զհկ̃կորդս իւր, ուսուցանել զուգէտս, և տուեալ ևս իմաստնացուցանել զիմաստուն կարծեցեալս՝ բազմապատիկ գըրուածք իւրովք . յորս երևելի է գիրք պարապմանց նր յղ̃ս խորհրդոյ մարդեղութե. և գիրք գանձուց ընդդէմ ազգի ազգի հերձուածոց . Թող և զայլ բզմ ճառս նր և բղթուղթս՝ լի իմաստութբ և հոգւոյն այ, և զմեկնութիւս հին և նոր կտակարանաց լուսաւոր վրդպութբ :

Օրինեցաւ մեծն կիւրեղ նաև ընդդէմ արբանեկայն թէոդորոսի մոպսուեստացւոյ վրդպին նեստորի . զի սոքա իբրև տեսին՝ եթէ մերժեցաւ նեստոր և այրեցան գրուածք նր, սկսան 'ի մէջ առնուլ զգիրս վրդպի նր թէոդորոսի, որ և զնորուն վրդպի դիոդորի տարսոնացւոյ . որոց հռչակեալ էին անուանք առ բզմս : Այլ սրբն կիւրեղ յանդիման կացոյց, եթէ արմատ ամենայն փուտ վրդպութե նեստորի և իբրև աղբիւր դառնութե է գործ մոպսուեստացւոյն : Իսկ վասն սոցին իրաց ընտանի թղթակցութի եղև 'ի մէջ սրբյն կիւրղի և սրբյն սահակայ պարթևի

հայ

Հայոց Հայրապետի, որ համդերձ երանելեաւն մաշտոցիւ ընդ մեսրոպաւ, և բովանդակ ուխտիւ եկեղեցւոյն իւրոյ՝ գտաւ իբրև առաջին և գլխաւոր ջաղխիչ աղանդոյ մսատուեստացւոյն և հետևողաց նորա. վասն և զայնու ժամու որք միանգամ թշնամիքն էին կիւրղի՝ թշնամանէին և զհայս. որպէս և բարեկամք կիւրղի՝ սէր և ընտանութիւն մեծ ունէին ընդ հայս. յորոց սակի էր և սուրբն պրոկղ եպս կիւղիկոյ՝ որ յետոյ եղև պատրիարգ կոստանդնուպօլսոյ ։

Որդ՝ այսպիսի քրտնաջան աշխատութեամբ մեծ եկեղեցւոյ, և համապազորդեան տքնութեամբ լցեալ երանելւոյն կիւրղի զաստուածահաճոյ վարուց իւրոց զընթացսն՝ հանգեաւ խաղաղութեամբ ի քրիստոս, և փոխեցաւ ի դասս սրբոց Հայրապետաց, յամի տեառն իբր 444. կացեալ ի Հայրապետութեան աղեքսանդրու զամս լբ. և թաղեցաւ անդ յաղեքսանդրիա ի շիրիմս Հայրապետաց ։ Նշխարք յետ ժամանակաց՝ պատուական մարմինն նորա, կամ նշխարք ինչ յոսկերացն սորին բերեալ ի կոստանդնուպօլիս, և ամփոփեալ առընթեր նշխարաց սրբոյն աթանասի. ուր և առանձին տօնախմբութիւն կատարիւր ամ ըստ ամէ ի պատիւ երկոցունց սրբազերահռչակ սրբոց հայրապետացս աղեքսանդրիոյ՝ (7) ընդ աթանասի և կիւրղի, ի յունվարի 18. ըստ որոյ դնի և յիշատակ երկոցունցն ի մեր յայսմաւուրս ի յունվարի 19. կամ ըստ այլ իմն ի 18. համաձայն յունականին. և կատարի տօն նոցա միանգամայն ի

միում

միուամսուր 'ի կարգի աստ ապայից · թող
զոր յոյնք կոչեն և ստանեն զնա ուրոյն ուրոյն
'ի զնգն ամսուրս · և զայն ևեթ կարգ պահեն
հռովմայեցիք ։ (8)

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ ։

(1) Որպէս ընդհատ յաճախեալ՝ նաև կիւրղի գործք յայտնի են յամ եկեղեցական մատենագրաց ժամին, որք և յիւրոցն գրուածոց · վասն և իբրև քաջայայտ ամսյն՝ կարի համառօտ բանիւ խօսին ♉ · և ♈ · թող զի 'ի ♈ · ըստ օրինակաց ինչ արտնթեր աթանասի գնի ոչ միայն վարք կիւրղի աղեքսանդրացւոյ, այլև եփրեմ_ ացոյն · մինչև ոմանց թողուլ զաւուրսն, և զերկրորդն ևեթ գրել աստանօր 'ի յունվարի 19 · և զի չէ այն տեղի նր, վասն յաւելուն այլ օրինակք · * զոր ֆ զերուսաղէ_ " մացւոյն) կատարեալ պատմուեն թէ կամիս՝ 'ի մար_ " տի ժը գիտ և կարդա || ։ և թերևս ընդ ամսոյ սորա չփոթելով առի 'ի ♉ · վն կիւրղի աղէքս'' · * փոխեցաւ " առ ած, որ օր ին էր մարտի ամսոյ || ։ Մինչ թէ և առ այլ վկայագիրս վէՃ է վն աւուր փոխման կիւր_ ղի աղէքս'' · զայս գիտեմք՝ որ և այլոց ծանուցաք, զի յոյնք երկիցս տօնեն զկիւրեղ · նախ՝ 'ի յունվր · 18 · ը աթանասի · որպէս է տեսանել 'ի ℨ · բասիլ · և ժա_ մագր · և երկրորդ՝ առանձինն · որ 'ի ℨ · բասիլ · գնի՝ 'ի յունիսի 27 · իսկ 'ի ժամագր · 'ի յունիսի · 9 ։ Աղւ_ լատինք՝ որք ոչ տօնեն ը աթանասի, զկիւրեղ առան_ ձին գնեն 'ի 28 · յունվարի ։ Եւ զի ոմանք համարե_ ցան՝ թէ փոխումն կիւրղի յառաջագոյն լեալ իցէ 'ի 9 · յունիսի, ուր գնէ զնա առանձինն ժամագիրքն յու_ նաց, և կոչէ զօրն զայն՝ օր շնորհաց, կմ (երկնաւոր) ծննդեան նորին, առ այս ասէ բոլլանդ · * Օր ծննդեան՝ " 'ի յիշատակս նըցն նշանակէ հասարակօրէն զծնունդ իւր_ " նոր պաշտօն նոյ ուրուք յայնմ աւուր · վասն յունի ինչ " այնչափ հաւաստիս մակարերութ այդ || ։ Եւ ինքն յաւելու, թէ * գուցէ 'ի սմին աւուր (յորում տօնեն " լատինք) 'ի 28 աւուր յունվարի՝ ամի տն 445 · վախ_ " Ճանեալ իցէ, լցեալ զամս եպսուԷ լբ || · որպ լրացեալ

ցու_

ցուցանեն զայն ամս՝ աԹանաս քնոյ քեռորդի Կիւրղի, Թէոդորոս սարկաւագ աղեքսանդրիոյ, եւ Նիկեփ. կալլիստ. բայց յայտ է Թէ նոյն փաստ զօրէ եւ վՌ այլոց աւուրց յունվարի, կամ յունիսի, ոչ միայն ԶԹ յուլիսայն չափմանց ժմկագրաց. այլ եւ ըստ Նորին բոլլանդայ՝ որ դնէ զնատիլն Կիւրղի յամի 412. 'ի 18 հոկտ:

(2) ՑՆ. ժամագր. դրէ ոտանաւոր բանիւ 'ի սուրբ դարանուն անուան Ո՞րյն. * Զկիւրեղ գովեմ երգով ,, զոն խմյ զխրեղին, եւ զմիշտ կուսի ախրուհւոյն պաշտ ,, պան մրցական || . զի Կիւրեղ կամ Կիւրղոս. որ է յն. դիւրիլլոս, է նուազականն կամ փաղաքշականն բառիս դիւրիոս, Թ Տր. որպ եւ 'ի մեզ՝ 'ի Տր բառէդ լինի տէրուկ, տիրոջ, տիրատուր, տիրան, եՆ:

(3) Ծ. զԿիւրեղ կոչէ [illegible] Թէոփիլոսի. Հ. [illegible] . զի եւ առ այլս է համաձայն. Թ 'ի Ց. բս. դնի [illegible], որ առ լատինս նոյնն անորոշ նշանակուԹԲ Թարգմանի [illegible]. զի միօրինակ ստորագի զեղբօրորդւոյ եւ զքեռորդւոյ. միայն զեղբօրորդն աւելի յայտնէ այն, զի 'ի նոյն յն. բս. Թէոփիլոս կոչի [illegible] Կիւրղի, որ է յայտարար քեռոյ՝ քան հօրեղբօր: Այնպէս եւ 'ի ժամագր. յն. այլով անորոշ բառիւ Կիւրեղ կոչի [illegible] Թէոփիլոսի. որ ԶԹ որում ծագեալ 'ի բառէս [illegible]՝ է եղբօրորդի, եւ ԶԹ որում 'ի բառէս [illegible] է քեռորդի: Նոյն բառք են եւ 'ի դիրս այլոց մատենագրաց, Թ առ սոկրատայ. Է. 7. եւ առ Նիկեփ. կալլ. ԺԴ. 25. զորս համարակօրէն արդեք առաւել ընտրեն Թարգմանել սրական քան իգական առնչուԹԲ:

Ծանիր եւ զայն, զի ոմանք 'ի նոր մատենագրաց լատինացւոց համարեցան զՈրն Կիւրեղ լինել աղգաւ յոյն. բայց որպ երեւի՝ ԶԹարմակ ասամբ, ԶԹ որում աղեքսանդրացիք՝ որք էին բնիկ եգիպտացիք Թ զփոխք. յետ անկանելոյ Ը Տրուժեր յունաց, անխտիր վարէին զլեզու եգիպտական եւ յունական. եւ ԶՄ գպրուԹ Նյ էր առաւել հելլենական. որպ եւ յոյնք բՂՄ էին անդ եկք՝ իբրեւ բնակք. ապա Թէ ոչ՝ նոյնպիսիք ոմանք էին, որք եգին եւ զաղեքսանդրիա քաղաք լինել 'ի յունաստան, կամ յԾին հառոմց. յայտ է Թէ զսեղխան որ արտաքոյ եւրոպիոյ՝ լայնաբար յայն անուն կոչելով: Բայց առաւել համարձակախօս գտան այլք 'ի դըներն, Թէ Կիւրեղ երեւի բնիկ լինել 'ի կոստանդնուպօլսոյ. զի այդ ընդդէմ ելանէ ԶՄ մատենագրաց՝ որք զԾուն դաւառ Կիւրղի միաբան ասեն լինել 'ի սահմանս

մանս աղեքսանդրիոյ եգիպտացւոց. զոր և առաւել
յայտ առնեն ոմանս քննոյ աղեքսանդրացի՝ քեռորդի
կիւրղի. և Թէոդորոս սարկաւագ եկեղեցւոյն աղեք-
սանդրիոյ՝ ընտանի կիւրղի. 'ի բանս իւրեանց՝ զոր խօ-
սեցան առաջի չորրորդ ժողովոյն. զի երկոքեան խել
զնոյն ազգատոհմ կիւրղի ցուցանեն լինել աղեքսանդրա-
ցիս ծննդեամբ և բնակութ 'ի նախնեաց հետէ։ Թէող-
ղոյն՝ զի ամենին հաստատեն՝ Թէ որն կիւրեղ կամ էր
եղբօրորդի, և կամ քեռորդի Թէոփիլեայ աղեքսանդրու
հայրապետի. որ առայ յայտնի նշանակ՝ Թէ ծնունդ նո
եղև յաղեքսանդրիա։

(4) 'Ի նախանշանակեալ տարապարտ խնդրոյ Թուի ե-
կեալ և բղխեալ յաւել մի ուսումնարանին կիւրղի այս-
պէս. * Յորում տեղւոջ արդեօք. յաթենս՝ եթէ յա-
,, ղեքսանդրիա մարզել իցէ յուսումն գիտութեց. չգտա-
,, նեմք առ հին մատենագիրս ||: Այլ չէք տարակոյս՝ Թէ
'ի հնագոյն մատենագրաց է առեալ այն, որ առի 'ի
մեր ճ. * ննեալ և ուսեալ 'ի մեծն աղեքսանդրիա, որ
,, է մայր իմաստութեց՝ և տուն կրթարան ||: Բայց այն է
զարմանալին, յառաջին և արժանի ծաղու, զի կարմե-
ղական կոչեցեալ կրօնաւորք ոչ միայն յաթենս դնեն,
այլև անլուր աւանդութ սեթեւեթեն զիրսն, վերծանե-
լով 'ի ժամագիրս իւրեանց այսպ. * Կիւրեղ եպս ա-
,, ղեքսանդրացի՝ յերկրի ծննդոց ծագել, և եղբօրոր-
,, դի Թէոփիլեայ եպսի աղեքսանդրացւոց. մինչդեռ պա-
,, տանին էր՝ առաքեցաւ 'ի նմէ յաթենս յուսումն. և
,, բազմաց յառաջադիմեալ գտեալ գիտեաց գնաց առ յովհան-
,, նէս հայրապետ երուս՝ առ 'ի մարզել 'ի կրօնաւորութի
,, տնտեսական վարուց. և նորին սատարութ դիմեալ 'ի
,, լեառն կարմեղոյ՝ անդ է արս մենաստակաց բնակեալ 'ի
,, տեղւոջն երկնակենցաղ վարուք 'ի յերկրի քաղաքավա-
,, րեցաւ զԺմն ինչ ||: Այս գիտել է կարմեղականաց՝ որք
զԿիւրեղ կրօնակից իւրեանց ցանկան ունել, որպէս և
զայլ մեծամեծ սուրբս. բայց ոչ յայլ տեղիս՝ եւ առաւել
սոսանօր ասացեալ է նց յերեւոյթ քննչաց. մանդ բա-
րոնիոսի և բոլլանդեայ. որք 'ի հիմանց սուտ լինել ցու-
ցանեն զիրսն. որպէս և հիմնեալ է սուտ յաւանդութ
իւն անհնարին, ոչ Թէ գեսպան արքային գաղղիոյ ա-
ռաջնկայ գտեալ իցէ 'ի ժողովն եփեսոսի, և 'ի գաւ-
ձին վկայեալ իցէ՝ Թէ 'ի ժողովի անդ նախագահ էր
կիւրեղ միայնակեաց լերին կարմեղոյ, եւն. և զայս բան
ունել առեն կարմեղականք 'ի բարբառ գաղղիացի գրե-
ան.

անդստին 'ի Ճմկայ կիւրղի . ուր ըստ տեսլոյ Բարոնիոսի և Բոլլանդայ՝ չգոյր յայնժամ թիւք քրիստոնեայ 'ի Գաղղիա, և ո՛չ լեզու գաղղիական՝ յետոյ հնարեալ . Թէև այլք զհռչն կամիցին ցուցանել . զորմէ չէ մեզ փոյթ ։ Այլ թէ երբէք կրօնաւորեալ իցէ սրբն կիւրեղ նախ ք զեպսկւն իւր, անորոշ թողուն քննիչք ։

(5) Զգուշութ̃ պարտ է ընթեռնուլ յայսմ մասին և զԱնկրատ . որ ըստ Բարոնիոսի և Բոլլանդայ և այլոց՝ նովատեանց էր համախոհ . նմին իրի և գժկամակութ̃ խօսի զսրբյն կիւրղէ վն 'ի բաց վարելոյ նր զնովատիանոս յաղէքսանդրիոյ . մինչև յանդգնի արատ դնել նմ իբրև իշխանասիրի, և արտաքոյ ք զսահման եկեղեցականաց ձկտելոյ . և զնմ խռովութց եղելոց յաղեքսանդրիա զպատճառն զկիւրղիմ արկանէ ։ Այլ մեք ամի արդարացեալ տեսանեմք յանձն մեծին կիւրղի զնորին առած բեռնարդեան . * Սքանչելահրաշ ազգ սրբութն է, զի ոչ կարասցես նր համարիլ, թէ ոչ չարագործ երևեսցիս || ։ որոյ պատճառն է յայտնի . զի և գլուխն մեր քն սբն սբց է անօրէնս համարեցաւ ։

(6) Առաւել զգուշութե պէտք են յուղիղ առնել և 'ի լսել զպատմութե տեսլեանն կիւրղի վասն բանին յովհ. ոսկեբ . զոր գրէ նիկեփորոս կալլիստեան . ժդ . 25 , առեալ 'ի բանից գուցէ նիկետասայ ծաղկելոյ յիններրդ դարու . զնոյն գրեն և այլք 'ի վարս ոսկեբերանի, բայց այլևայլ ոգւով զնղն գրչաց . յորում պիտի ճշգրիտ ընտրութե հոգւոց, առ 'ի չգտանելոյ ինչ յանդգնութ՝ ըստ օրինակի ոմանց ոմանց արձակագիր հեղինակաց . զի մատենագիրք հին դարուց՝ է որ 'ի կողմն կոստանդնուպօլսեցւոց լինելով, և է որ 'ի կողմն աղէքսանդրացւոց, յաւուրց անտի ոսկեբերանի և թէոփիլոսի, ըստ դէմս իւրեանց գրեցին, և առ պատճառիրելոյ զեւրեանց կողմն՝ ծանր արատ եդին միւսոյ կողմանն . մինչև համել և համբաւ չար՝ թէ կիւրեղ ջանացեալ իցէ ջնջել 'ի միջոյ զգրուածս ոսկեբերանի . որ է անհնարին զրպարտութի 'ի վր սրբյն կիւրղի . ոտն և տխմարութ ձևացուցանել զանհեթեթ ինչ պարագայ 'ի տեսլեան անդ, իբրու թէ տիրամայրն աղաչանօք ամիքեալ իցէ զոսկեբերանն խնայել 'ի կիւրեղ . որ է անարգանք ոչ միայն թագուհւոյն երկնից, այլև ոսկեբերանի ։ Բայց չեն ինչ զարմանք՝ թէ զայսպիսիս խօսեալ իցէ ագիտաց ոմանց առ հնչկուէ, զի անդստին քաղաք ըստ քաղաքի ունէին հնչկուէ 'ի պատճառս ան-

ցից

ցից անցելոց ՚ի մէջ պատրիարքական աթոռոց․ զորս պարտ է տառապացուցանել յարանց սոցա․ զի թէպէտև մեծամեծ սոքա՝ գթել գթեցին երբեմն, այլ ոչ ՟Ը կարծեաց ախմարայ՝ ախտաւոր մաօք․ վ՟Ա զի ոմ գեղեցիկ առաջ ռուկերկրանն ՚ի մեկն․ Եսայ. Ճառ․ Ե․ * գի վայել-
,, չագեղ մարմինք ՚ի ներհակակիր անառողջուե անգամ՝
,, ոչ փոքր ընծայեցուցանեն մեզ հետս գեղապիղ պատ-
,, կերին․ այնպէս և սոցին անձինք և ՚ի սխալել անդ՝ զեւրեանց առաքինուե բարձեալ բերեն զնշանակս ||:

(7) Այդ տեսանես յընթացս գործոյս՝ անխտիր դնել զսեռականն հոլովն անուան քաղաքիս աղեքսանդրիա, մերթ աղեքսանդրիոյ, և մերթ աղեքսանդրու, որ առաւել յաճախեալ է առ Նախնիս․ առ որս գտանի երբեմն եդեալ՝ և աղեքսանդրի․ և յայտ է թէ երկոքին յեղինքս են հոմանայն, զի են սեռականն նաև անուան մ՚դյ՝ աղեքսանդր կմ՝ աղեքսանդրոս․ մինչև շփոթել ոմանց ՚ի դրչաց և ՚ի տպագրաց տանացուցի, կամ տալ շփոթել վերծանողաց՝ զանուն քաղաքի ընդ մ՚դյ. կետադրելով այսպ․ * սոյց հայրապետացն աղեքսանդրի, աթանասի, և կիւրղի || ․ կամ * աղեքսանդրոսի, աթանասի և կիւրղի || ․ որ է յայտնի վրիպակ, զի առս ոչ է երից հայրապետաց, այլ՝ երկուց, որք էին աղեքսանդրու հայրապետք․ ՟Ը պատրիարքունք աղեքսանդրիոյ քաղաքի եգիպտացւոց:

(8) Հոհտաւխոս պանկերուս՝ ՚ի գիրսն կոչեցեալ ծածկեալ գանձ հռովմայ՝ գրէ, թէ յաւուրս հալածանաց լեւոնի կայսեր խաւրայցւոյ ՟Ը դէմ պատկերացն և նշխարաց սրբոց ընդ այլ կրօնաւորս փախուցեալս յարեւելից յարևմուտս՝ փախստեայ գնացին և երկու կուսանք․ որք բաց յայլոց նշխարաց սրբոց՝ առին բերեալ ՟Ը խերեանս ՚ի հռովմ զմասունս ինչ սրբոյն կիւրղի, և եդեալ ՚ի պահեստ յեկեղեցւոջ սրբոյն մարիամու ՚ի մարտեանկմ յարեսեան դաշտի։

ՎԱՐՔ ՍՐԲՈՑ

Գրիգորի Աստուածաբանին՝ Նազիանզու եպիսկոպոսի։

Հ. և Յ. յունուար. 25։ Ն. մայիս. 9.(1)։ Նաւասարդի. ԱԶ. ճշմ = ԾԴ։ և Ի. դեկտ = դծե։ Գրիգոր երեց յոյն։ Նա էնտն կր. ածաբ. յստուածաւոր վարս եար, և յայլ գերս։ Աշնանուն պատմէշ ծոխադր. նշխ. սէյն։ Բոլլանդեանն Բաբելրոն. 'ի Է հատ. մայիսի. երես. 369 = 459։ Բարոնիոս. և այլ հին և նոր եկեղեցական պատմիչք։(2)

ԱՍՏՈՒԱԾԱՄԵՐՁՆ 'ի հարս, և գերագոյնն 'ի մէջ միտս, սիւն հաստատութեան հաւատոյ, և պարծանք ուղղափառաց, Աստուածաբանն Գրիգոր՝ էր յԱզէն երկրորդ կապադովկիոյ, 'ի քաղաքէն Նազիանզու(3), որ և յառաջնոց դիոկեսարիա անուանեցաւ, ազգաւ յոյն՝ ծնեալ 'ի սկզբան Դ դարու։ Մայր նր էր քրիստոնեայ հաւատով և յոյժ բարեպաշտ(4). որում անուն կոչի 'ի յունաց Նոննա, և 'ի մեզ Նունէ. իսկ հայրն՝ որ նոյնպէս Գրիգոր, կմ (առ որոշելոյ յորդւոյն) Գրիգորիոս կոչեցաւ, էր յայլակրօնից անուն հեթանոսաց հելլենացւոց, յաղանդոյ այնոցիկ՝ որք ոչ այնչափ կռոց պաշտօն

մատուցանէին , քան որչափ մնոտիապաշտք էին . զի զայլ դիս և զպաշտամունս զոհից մնդոմնեալ՝ պատիւ առնէին կրակի և ջրուդի , ճանաչելով և զմի ած բարձրեալ . ուստի բարձրելապաշտք ձայնէին . ունէին և ինչ ինչ յօրինակս աւանդից հրէից՝ պահելով զշաբաթս և զխտրանս ինչ կերակրոց , բայց զթլփատութի խոտէին : Ի յայսկոյն կոչնիւք վարեալ նր զամս բզմ՝ մինչև անցանել ք զյիսնամեայ հասակաւ , յետոյ ուրեմն 'ի մերին տունչութէ ընկալաւ զնր հաւատս քրիստոնէութե՝ ըստ այսմ օրինակի :

Մինչդեռ կին նր բարեպաշտուհին Նոննի անդադար աղօթիւք և արտասուօք խնդրէր յայ զդարձ առն իւրոյ , և հնազօր յորդոր ելներ նմ բանիւք հեզութե, և առաւել ևս բարի օրինակաւ վարուց իւրոց , առ փոքր փոքր վարեալ առն 'ի սէր և յընտանութի քրիստոնէական հաւատոց՝ յաւուր միում տեսանէ տեսիլ զարմանալի . զի 'ի քուն գիշերոյ թուէր նմ երգել զայն տուն սաղմոսաց , * ուրախ եղէ ընդ այնոսիկ՝ ոյք ասէին ցիս , 'ի տուն տն երթիցուք մեք || . զոր չէր նր երբէք ուսեալ . և զոյգ ընդ բանիցն եռանդն անկանէր 'ի միրտ նորա՝ դառնալ 'ի քրիստոնէութի : Եւ երբև զարթեաւ 'ի տեսլենէն , պատմեաց զայն կնոջ իւրում . և նունեայ ուրախ լեալ մեծապէս՝ աղաչէր զնա թախանձանօք մի անփոյթ առնել զկոչմամբն այ : Յայն խնդհաստատեալ զԳրիգորիոսի՝ սկսաւ այնուհետև պատրաստել զանձն առ մկրտութի : Կեպ եղև

յա

յաւուրսն յայնոսիկ զալ անցանել ը՟ քղ՟քն
Նազլանդայ՝ բազմուն՟ եկաց ուղևորելոց
՚ի գումարումն օդ՟ ժողովոյն Նիկկոյ . յորս
երևելի էր օդ՟ն ղևոնդիոս եկեալ կե-
սարու , ընդ որոյ իշխանուէ էր և Նազլանդ .
առ սոսա դիմեաց դրիգոր , և յայտ արար
զփափաքումն իւր առ օդ՟ մկրտութին . և նոքա
ուրախ եղեն , և երախայացուցին զնա՝ զի
մկրտեսցեն : Հասին անդր ՚ի նոյն աւուրս
և մերս արիստակէս երանելին , որ ՚ի զի-
մաց օդ՟ լուսաւորչին առաքիւր ՚ի ժողովն ,
և մեծն յակոբ մծբնայ հայրապետ , և եւ-
թաղէ եպս եդեսիոյ , և յովհան եպս պար-
սից : Սոքա ամենին առաջնկոյ փառաւ՟ հան-
դիսի մկրտութեն զդրիգորիսն՝ տեսին , զի
իբրև ելնա ՚ի ջրոյն՝ շուրջանակի լոյս փայ-
լատակեաց զնովաւ : (5)

Այս միւս ևս այլ նշան բարեգուշակ պատա-
հեր ՚ի տեղւոջն , զի ՚ի կատարել ընդ ըղ-
կարգ մկրտուէ , զոր գործակցուէ միմեանց
առնէին օդ՟ն ղևոնդ , և եպսն նազլանդու՝
հանդերձ առաջնկոյ եպսօք , յեղակարծ լին
յափշտակուէ ուշոյ սկսան տեսել ՚ի վր՟ նր՟ և
զբանս պատշաճեալս առ ձեռնադրուն քա-
հանայուէ և եպսուէ . այլ իբրև յուշ եղե-
նոցա՝ զոր գործէին , ասեն զմիմեանս , ոչ
վայրապար համարիմք՝ զոր յանդէտս սխա-
լեցաք , այլ հաւատոյ դաշակութ հաստատե-
լոյ սորա յետ սակաւուց յաստիճան եպսա-
կան . որ և եղև իսկ . զի յետ իբրև երկուց
ամաց վախճանեցաւ եպս նազլանդացւոց ,

և ձեռնադրեցաւ փոխանակ նորա յեպիսկոպոսութ՟ն տեղւոյն 'ի նմին ղևոնդեայ պատրիարգէ սա ինքն գրիգորիոս՝ հայրն գրիգորի ա՟ծաբանի ։

Իսկ ծնունդ ա՟ծաբանին գրիգորի եղև 'ի սկզբան քրիստոնէութ՟ հօր իւրոյ՝ այսպիսի իմն սքանչելեօք ․ մայր ն՟ր բարեպաշտ ստէպ խնդրէր յա՟յ տալ նմ՟ զաւակ արու , և նախ քան զյղանալն խոստանայր տուողին առաջի մատուցանել, նուիրելով զնա 'ի պաշտօն տաճարի ա՟ծ՟ , և կամ յուխտ միայնակեցաց ․ և բազմամեայ ժամօք 'ի նոյն հայցուած գեգերեալ՝ տեսանէ երբեմն յանուրջս զմանուկն՝ զոր հանդերձեալ էր ծնանել, մինչև պայծառ տպանալ 'ի միտս ն՟ր ը՟ կերպարանացն և ըստ առաքինազարդ բարեմասնութեցն ․ նոյնպէս և զանունն 'ի միտ առնոյր՝ գրիգոր լինել ։ Եւ իբրև արդիւնքն ը՟ տեսլեանն կատարեցան անվրէպ, և ածեաց մանուկն բարւոք սնընդեամբ ա՟ծպաշտութե , յուշ արար նմ՟ մայրն զուխտ իւր՝ որ վ՟ն նուիրելոյ զնա ա՟յ , և մանուկն գրիգոր խընդամիտ յօժարութ՟ յանձին կալաւ զիրսն ․ զի յա՟մի հլու զանձն ընծայէր հոգևլից խրատու քա՟ասէր ծնողին ։

Եւ մինչդեռ 'ի տիս էր տղայութ՟՝ ետես յերազի զերկուս պարկեշտ կուսանս, որք կային առաջի ն՟ր լուսե՟՝ խոնարհ դիմօք զաչս յերկիր կառուցեալ ։ Եւ 'ի հարցանել գրիգորի զն՟ս , ո՞ էք դուք ․ մինն ասէ ․ մաքրութին եմ ես ․ և միւսն՝ պարկեշտութի ․ և յորդորեին

զնա

զնա նմանօղ լինել ինքեանց . զի մեք ասեն՝ սիրելիք եմք և ընտանիք թ՟րին երկնաւորի . և զորս մեզ նմանին՝ լուսազգեստ զարդարեմք , և տարեալ կացուցանեմք առաջի աթոռոյ ա՟ծութեն . և զայս ասացեալ՝ մեկնեցան 'ի տեսութե՟ նր՟ : Զարթուցեալ գրիգորի 'ի քնոյ անտի՝ 'ի միտ առնոյր զպատի՛ հրեշտակական առաքինութեցն , և ցանկայր յանձին բերել զնոյնս անթերի . և որ ածել հասակին՝ որչափ ինչ խորհուրդք յառաջ լինէին նմ՟ ը՟դէմ մաքրութե՟ և պարկեշտութե՟ , զնոյն տեսիլ յիշէր և անդորրանայր հոգւով : Իսկ որ է զօր այնչափ քաղցրանայր նմ՟ առաքինութեն ձ՟պհ , մինչև առ ոչինչ համարել զա՟մ երկրաւոր վայելչութս , և որպէս 'ի դառն դեղոյ խորշիլ 'ի փափուկ կերակրոց և 'ի զգեստուց , և յա՟մ զուարճութեց և 'ի զբօսանաց հասակակցաց իւրոց :

Իղև և այլ եղբայր գրիգորի կեսարիոս անուն , և քոյր մի նր՟՝ գորգոնիա կոչեցեալ , նոյնօրինակ սնեալք 'ի բարեպաշտութեան վարս (6) . բայց գրիգոր դեռ 'ի վերոյ գտանէր , և 'ի մատաղ հասակի անդ՝ սքանչելի օրինակ տայր նոցա առաքինասէր փութոյ և երկիւղածութե : Բազում անգամ տայր 'ի ձեռս գրիգորի մայրն բարեպաշտ զգիրս ս՟րս , և բացեալ զպատմութս ս՟ր նահապետաց՝ առաջի առնէր նմ՟ նմանօղ լինել ա՟ծահաճոյ գնացից նր՟ . և այնպէս մանուկն գրիգոր վառէր հոգւով յուսումն ա՟ծային տաւից , և խելամուտ լինէր 'ի նոյնս , և 'ի նո-

ոյն զուարճանայր իբրև 'ի խրախուսնս կոչ-
նոց ։

Եւ յորժամ եղև պատանեակ, եռայր հո-
գի նորա 'ի նմ̃ ուսանել զամ̃ներքին և ար-
տաքին իմաստուն̃ . և ոչ գտեալ զոք բաւա-
կան յիւրում քաղաքի, խորհեցաւ գնալ 'ի
քաղաքս ականաւորս գիտուն̃ ։ Ս̃ոյ հաւա-
նեցուցեալ զծնօղս իւր՝ եանց զառաջինն 'ի
կեսարիա կապադովկացւոց . և յետ սակա-
ւուց ճ̃պհորդեալ քանի մի ուսումնակցօք 'ի
կեսարիա պաղեստինոյ (7) . և կացեալ անդ
առ ոսս թեոփեսայ ուրումն մեծանուն հռե-
տորի՝ 'ի սուղ ինչ աւուրս զարգացաւ յոյժ
յուսումնս մնկացուէց ։ Յետ այսորիկ յա-
ռաւելագոյնն փութացեալ՝ փոխեցաւ յա-
ղեքսանդրիա եգիպտացւոց . ուր առաւել
հռչակիւր դպրոց գիտունց . և յորժամ ան-
դանօր ևս մեղուաջան աշխատութ̃ բազում
մթերս իմաստից յանձին ամբարեաց, այ-
նուհետև տենչացաւ հասանել յաթէնս, որ
կոչիւր մայր իմաստուն̃ և տեղի իմաստա-
սիրաց ։

Եւ առ սաստիկ եռացման հոգւոյն՝ ոչ սպա-
սեալ գիպօղ ժամու նաւարկուե̃, փութա-
ցաւ եմուտ 'ի նաւ յաւուրս անբարեխառն
օդոց (որ̃ սոյ՝ յամսեանն նոյեմբերի) . և
ահա յանկարծակի յարեաւ մրրիկ մեծ 'ի
ծովու, և նաւն 'ի վտանգի կայր . մինչև ամ̃
նաւորդաց անյոյս լինել 'ի կենաց, և մեծա-
ձայն կոծել զկորուստ անձանց ։ Իսկ գրի-
գոր քան 'ի մահուանէ՝ 'ի վտանգէ հոգւոյն
զան-

զանգիտէր, մի՛ արդեօք առանց լուացման սր̃ աւազանին ելցէ 'ի կենցաղոյս. ք̃զի ըստ տարադէպ սովորութ̃ ժամկին՝ որ զօրացեալ էր առ բզ̃մս, եդեալ էր 'ի մտի՝ յերկա-սարդական տիս ընդունել զմկրտութի. վն̃յ յարտասուս ցնդեալ՝ ողբայր դառնագին անձամբ, և ասէր. մինչդեռ մնայի կենդանի ջրոյն, ժամանեաց ինձ ջուր մահահոսիթ. և առ տէր գոչէր. մի՛ ընկլցեն զիս պտոյտք ջուրց կորստական ծովուս, մինչև է իմ լուացեալ կենարար ջրով սր̃ աւազանին:

Եւ այնպիսի ձայն աղիողորմ յերկինս բարձ-րացուցանէր, մինչև նաւորդաց և նաւա-պետաց մոռացեալ զանձանց վտանգ՝ հարցա-նէին կարեկցութ̃ զպատճառս անչափ ողբոց գրիգորի: Իսկ նա փնկ պղնուոյ աւաւելոյր 'ի լողալն հեծեծանօք՝ կարդալով առ նա, որ միայն կարօղն է սքանչելագործել. և 'ի մաղթելն իւրում 'ի համար բերեալ զսքան-չելիսն ա̃յ յեգիպտոս և 'ի ծովն կարմիր՝ ա-սէր. կարօղ ես տէր և այժմ, ո̃ր և կամիս՝ կեցուցանել: Այլև ուխտս դնէր՝ ոչ ևս յա-պաղել զմկրտութիւն զկնի ազատանալոյն 'ի կորստենէն. նաև բոլորովին զինքն բոլորա-պտուղ ընծայել ապրեցուցանողին խոստա-նայր, մերկանալով յա̃է, և ա̃ն ևեթ ծա-ռայելով կրօնաւորութ̃՝ ը̃ ուխտի մօրն իւ-րոյ:

Այս անցք ալեկոծուե̃ յայտնեցաւ և ծնո-ղաց գրիգորի 'ի տեսլեան. վն̃յ և նք̃ ուժ-գին գոչմամբ առ ա̃ծ կարդային. և լսելի

լինէր աղօթք նց՟ և գրիգորի ։ Իսկ աՀա տե-
սանէր մի ոմն 'ի նաւավարաց՝ որ մտերիմ սի-
րելի էր գրիգորի, զի բարեպաշտուՀին նու-
նի մայր նորա միջամուխ լեալ 'ի ծով անդր՝
գնայր 'ի վ՟ր ջրոցն, և բուռն Հարեալ զնա-
ւէն՝ Հանէր 'ի ցամաքն ։ Իսկ իբրև պատմեաց
գրիգորի՝ զոր ետես, անդէն վաղվաղակի
տեսիլն արդիւնանայր (8) ․ վ՟ս զի յանակըն-
կալ պաՀու Համդարտեաց ծովն, և Հասին
խաղաղութ՟ 'ի Հռոդոս կղզի ։ Զոր տեսեալ
անՀաւատիցն՝ որք կային 'ի նաւի անդ, խոս-
տովան լինէին՝ թէ միայն ա՟ծն քրիստոնէից
է փրկիչ և օգնական որոց կարդանն առ նա ․
և ոչ սակաւք 'ի նց՟է Հաւատացին 'ի ք՟ս ։
Յետ այսորիկ յաջողակ Հողմով նաւարկեալ
գրիգորի՝ եկն եՀաս յաթէնս ․ և իսկ և իսկ
անյագ փափագմամբ տուեալ զանձն յիմաս-
տասիրական ուսմունս՝ վարժեցաւ յա՟մ Հրա-
Հանգս աթենացւոց, արարեալ անդ ամս
բզ՟մս ։ Իսկ յորժամ գրիգոր յաթէնս էր, եկն
անդր և բարսեղ կեսարացին յետ շրջելոյ 'ի
բիւզանդիա և յայլ քաղաքս նովին փութով
ուսումնասիրութե՟ ․ և եղեն երկոքեանն մի
սիրտ և մի ոգի՝ Հացակիցք միմեանց և բնա-
կակիցք ․ և ձեռնտուութ՟ իրերաց քաջ ու-
սան զա՟մ Հանճարս իմաստութե՟ արտաքնոց ։
Իսկ որ մեծն է՝ յորդոր և օրինակ լինէին այլ
ընկերի իւրում՝ յառաջադէմ գտանիլ յա՟ծ-
պաշտութե՟ քան յընթացս ուսմանց, ժուժկա-
լեալք 'ի պաՀս և յաղօթս իբրև 'ի կրօնս
միակեցութե՟, և կրթեալք յանարատ քք՟-
վա.

վարուն՝ ընթերցուածովք ո՛ր գրոց. մինչ
զի սքանչելատեսք և զարմանալիք էին ամ
աթենացւոցն. և ել համբաւ իմաստութե և
առաքինութե նց ը ամ ելլադա և 'ի վայրս
հեռաւորս. և ասէին, թէ ոչ յարեաւ ոք
յաթէնս նման գրիգորի և բարսղիոսի՝ կա-
տարեալ առաքինութ զոյգ ընդ կատարեալ
գիտութե :

Ընդ աւուրսն ը այնոսիկ՝ յամի ան 354, կամ
355, եկն յաթէնս իբրև ուսանելոյ աղա-
գաւ և յուլիանոս եղբօրորդի մեծին կոս-
տանդիանոսի, երիտասարդ սատահակ և չա-
րանենգ. զորոյ զգնացս և զբարս տեսեալ
գրիգորի՝ գուշակելով իմն կասկածէր զչա-
րեացն, զոր արար նա զկնի սակաւուց 'ի թա-
գաւորել իւրում. մինչև ասել առանձինն
'ի լսել այլոց ուսումնակցաց. քանզի զո՞րպի-
սի չար կորիւն սնուցանէ ինքնակալութի
հռոմայեցւոց. այլ տացէ ա՛ր՝ զի 'ի սուտ
ելանիցեն բանք բերանոյ իմոյ :

Յետ այսորիկ (յամի 355 կամ 356) խորհե-
ցաւ բարսեղ ելանել յաթենայ. զի ոչ ոք
կարծէր՝ եգիտ զաթէնս, և ոչ լցաւ ծարաւ
նորա առ կատարեալ իմաստութի : Եւ տխրե-
ցաւ յոյժ գրիգոր ընդ մեկնիլ նր 'ի նմէ. և
բազմօք ջանացաւ խափանել զնա, և ոչ կա-
րաց. ապա եդին բանս 'ի միջի, և ձեռն ե-
տուն միմեանց, զի 'ի դէպ ժամու գացեն
այր զընկեր իւր, և միաբան հրաժարեալ
յաշխարհէ՝ զառանձնական վարեսցեն կեանս 'ի
պաշտօնն այ ըստ օրինակի միայնակեցաց ա-

նա-

նապատի ։ Եւ ըստ նմին յետ բաժանելոյ 'ի միմեանց՝ զօր ամ յիշէին հաւաչանօք զմեմեանս ․ մինչև չհանդուրժեր գրիգորի՝ խորհէր վաղվաղակի հասանել զկնի բարսղի ։

Օ այն խնդացեալ աթենացւոց և այլոց ուսումնակցաց գրիգորի՝ աղաչէին զնա բազում թախանձանօք կալ մնալ առ նս ․ զի ցանկալի էր ամյն վայելել յիմաստութն նորա և 'ի հրեշտակային քղքավարութե ․ և կամելով խափան ինչ դնել նմ՝ բռնադատեցին զնա բազում անգամ ըունել զաթոռ իմաստութեն աթենացւոց , և լինել մղպ արխայագին ։ Տեսեալ գրիգորի՝ թէ ոչ թողուն զնա երթալ , ըռեաց առ ժմկ մի ․ և ապա յետ բազում աւուրց պատճառանօք խոյս ետ յաթենայ , և գնաց ըն ցամաք 'ի կոստանդինուպօլիս ․ ուր եգիտ և զկեսարոս զեղբայր իւր՝ այն ինչ եկեալ յաղեքսանդրիոյ , ուր կացեալ էր նր 'ի հրահանգս ուսման ։

Եւ ապա ըն թախանձանաց ծնողացն դէմ եդեալ գնաց 'ի հայրենի քաղաք իւր 'ի նազիանզ ․ և անդ՝ ոչ կարծի , զառաջինն ընկալեալ զմկրտութի 'ի հօրէն իւրմէ 'ի գրիգորիոսէ եպսէ (9) , և որոշեալ զինքն 'ի քաղաքայնոց իրաց՝ յանապատ փութայր ։ Բայց ծնօղքն նր փութով դարձուցին զնա , և ոչ թոյլ ետուն նմա առ ժամն մեկնիլ 'ի նցէ ․ ոչ և ոչ բարսղի՝ իւրքն ։ Եւ այսու օրինակաւ արգելեալ գրիգորի 'ի տան՝ դարմանէր զպէտս ծնողաց իւրոց 'ի ծերութե նց , միանգամայն անդուլ պարապեալ հոգևոր մար-

զից

զից և վերծանութեն գրոց . մինչև զարմանալ ամենին՝ որք տեսանէին զնա . զի ընդ կարևոր զբաղմանացն վասն տան հօր իւրոյ՝ ունէր և զկատարեալ հանգարտութիւն միայնակեցաց . երևէր՝ ի մէջ մէրկան բնակեալ , այլ քաղաքավարութի նր յերկինս էր . քզի և ուխտ եդեալ էր անձին իւրում՝ ամ ուրեք իբրև յանապատի կեալ , և յամի նախապատիւ առնել զպէտս հոգւոյ քն զմարմնոյ . զգոյշ կալ անձին յամ պատրանաց չի , և հանապազ զմերձն խորհել . ոչ խօսել ինչ բան դատարկ , ոչ երդնուլ՝ և ոչ զոք երդմնեցուցանել . և ոչ կալ երբէք անգործ , այլ՝ զգոյշ և զցերեկ դեգերիլ յամենայնում գիրս : Իսկ այսպիսի քն քաղաքավարութբ բոլորովին ը ած միացեալ՝ բզմ անգամ տեսանէր յայտնապէս ՚ի տեսլեան գիշերոյ զքս , և ամախօս լինէր ը նմա ընտանեբար :

Օ այնու ժամու զօրացեալ էին արիանոսք՝ ՚ի թագաւորութե կոստանդեայ որդւոյ կոստանդիանոսի . այլ բազմօք զինեցաւ ընդդէմ նոցա հայրն գրիգորի գրիգորիոս եպսն նազիանզու՝ օգնականութի գտեալ յորդւոյ իւրմէ . որ կատարեալ իմաստութբն ըստ այ և ճշմարիտ ածաբանութբ յաղթահարէր և դարձուցանէր զմոլորեալսն : Տեսեալ արիանոսաց՝ եթէ յանդիմանի յաղթահարաց մոլորութե իւրեանց , հնարեցան պատրանօք որսալ զեպսն՝ ՚ի տգէտաց և ՚ի գիտնոց՝ ՚ի ձեռն փոփոխութե տառի միոյ . քզի պատճառելով՝ թէ ամ խառնուրն է մի ձայնիս օմօուսիոն , որ է համա-

գոյ ,

գոյ, մուծին 'ի տեղի նո՛ր զձայնդ օմիուսիոն, այն է նմանագոյ. զի սա ասէն՝ ամենեցուն է ընդունելի, և առիթ խաղաղութե : Այս յայլոց հնարիւք ժողով արարեալ 'ի սելևկիա և յարիմինա՝ աղաւաղեցին զնիկիական սահման ուղղափառ հաւատոյ. և մանուածոյ բանիւք միաձայն նմին ցուցեալ առ արտաքս զդաւանութիւն իւրեանց՝ հրամանաւ կայսեր հարկեցուցին զբազումս յեպիսկոպոսաց ձեռն դնել ձախողակի վճռոյ ժողովոց իւրեանց. զոր և արարին իսկ երևելի երևելի անձինք ոչ սակաւ՝ ոչ դիտելով զդաւաճանութի այլափառաց. 'ի նոյն պատճառս ըմբռնեցաւ և գրիգորիոս հայրն գրիգորի, և ձեռնագրեաց վճռոյն արիմինոյ ըստ կամս ինքնակալին :

Զայն տեսեալ ժառանգաւորաց եկեղեցւոյն նազիանզու՝ մերձակայ միայնակեցօք հանդերձ, խորշեցան և 'ի բաց կացին 'ի հաղորդութե հովուին իւրեանց՝ ըմբռնելոյ 'ի թակարդս արիանոսաց : Եւ ինքն իսկ գրիգոր ծածկեցաւ առ ժամ մի 'ի տեսութե հօրն՝ օտարութի ցուցանելով առ նա վասն բանին այնորիկ. և ապա ազգի ազգի հնարիւք հաղացաւ անդրէն 'ի ձեռն ճշմարտութե դարձուցանել զծերունի ծնօղն, և զսարտուցեալսն 'ի նմէ միւսանգամ միաբանել ընդ նմա. քանզի 'ի լինել ծանր խնդրոց և երկպառակութեց՝ ընդ մէջ մտեալ սքանչելին գրիգոր զարդարեալն ամենայն իմաստութբ և առաքինութբ, շահեցաւ զհովիւն և զհօտն միանգամայն. զի զհայրն զերծոյց 'ի պատրանաց դաւաճանո

նողաց , և զժողովուրդ նորա հաշտեցոյց ընդ նմա. և զամենեսին հաստատեաց յուղղափառ դաւանութեան Նիկիական հաւատոյ՝ հոգեզօրեայ վարդապետութեամբ աստուածաբան բերանոյն ։ Եւ եղին բանք նորա այնչափ վսեմ և խորին՝ միանգամայն և ճարտար և վայելուչ , մինչև յինքն ձգել զամենայն լսելիս , և հաւանեցուցանել զամենայն անհաւանս ։

Իսկ եղև 'ի թագաւորել Յուլիանոսի ուրացողի՝ պատուեցաւ 'ի նմանէ Կեսարիոս եղբայրն Գրիգորի , ամբարձեալ յերևելի աւագութեան յարքունի դրան. զոր իբրև լուաւ երանելին Գրիգոր , գրեաց առ եղբայր իւր խրատ յանդիմանողական՝ զգուշացուցանելով զնա 'ի թունից չար վիշապին ։ Իսկ նա ունկնդիր եղեալ ազդու և օգտաշահ բանից հարազատին իւրոյ՝ յինքնակամ հրաժարեցաւ 'ի պատուոյն , և անձապարեալ դարձ արար 'ի հայրենիս իւր ։ Ընդ որ ուրախ եղև յոյժ Գրիգոր . և առաւել՝ զի այնուհետև 'ի դարմանել Կեսարիոսի զտուն հօր իւրոյ՝ դիւրին լինէր նմա դիմել յառանձնութիւն առ մտերիմն իւր Բասիլիոս ։

Իսկ այն ինչ պատրաստէր զանձն ելանել 'ի տանէ հօր իւրոյ , բռնադատեաց զնա հայրն և ձեռնադրեաց քահանայ. զի լիցի ինքեան օգնական 'ի ծերութեան 'ի պէտս եկեղեցւոյ[10] ։ Սա նմին օրինակի և Բարսեղ բռնադատեալ յիւրոցն՝ օծաւ 'ի քահանայ. նմին իրի գրէ առ նա Գրիգոր . ո՛չ դու՝ նոյնպէս և ես , միօրինակ ըմբռնեցաք երկոքին ։ Այլ յետ սակաւուց

'ի

'ի լինել իւրեք գժտութե՛ 'ի մէջ եւսեբիոսի եպսին կեսարու կապադովկացւոց և 'ի մէջ բարսղի, խոյս ետ բարսեղ 'ի ցանկալին իւր առանձնութի անապատի: Օ այն լուեալ գրիգորի՛ եարկ հաշտութի 'ի մէջ նց գրով, զոր գրեաց առ երկոսեանն. և ապա փութացաւ և ինքն գնալ առ բարսեղ յանապատ: Բայց զքղի խափանեղէն նմ ծանր խօթութիք հօրն և մօրն մինչև 'ի դրունս մահու, յաղօթս եդև ապաստան, և ընկալաւ յնց զառողջութի նց. և այնպէս յաջողեցաւ նմ երթալ առ բարսեղ 'ի կողմանս պոնտոսի՝ իբր խոյս տալով 'ի տանէ հօր իւրոյ:

Յայնժամ ապա զոր առ միմեանս դաշնաւորեալ էին, 'ի վար արկանէին զառաքինութեն զվարս. և միով հոգւով նաչատակէ՛ յանձին կրէին զխստամբերութե վարս կրօնաւորական հանդիսիւք, պահօք և աղօթիւք հանդերձ, հանդարտեալ յառանձին սենեակս՝ ուստից հեռի 'ի միմեանց. և բղմ այն էր՝ զի 'ի միասին խմաստասիրէին ձայնս բղմս 'ի վր քրիստոնէական հաւատոյ և ամբիծ քղքավարութե: Նւ ասէր երանելին գրիգոր. ինդամ մեծապէս, զի ոչ յայլ ինչ եղեն ինձ պիտանացու խմաստք աթենացւոց, բայց միայն առ արհամարհել զնոսին, և 'ի միո առնուլ զքաղցրութիւն ձաշակաց ամենայն մտութե. զի քաղցր են 'ի քիմս իմ բանք ամնք զմեզու խորխսխ. և 'ի ձեռն ամենայն տառեցս զփորձ առի մտատ խարէութեց երկրաւոր խմաստութե. որ առաջքեղ երևի պաձուձա-

ձա-

Ձանօք բանից լինել ինչ , այլ արդեամբք պակասեալ գտանի : Նա եղև յորժամ կոչէին զսուրբն թախանձանօք ծանօթք նորա 'ի կեսարիա , գրեաց նա ոմնի առ նոսա , և ասէ · զիա՞րդ զոր յետ բազում աշխատութեանց հազիւ ստացաք զփափաքելին մեր առանձնութիւն, 'ի բաց թողից վաղվաղակի · ներեցէք ինձ աղաչեմ՝ վայելել առ ժամս մի 'ի բարեմասնութենն , որում հանդիպեցայ , գտեալ ջրհոր խոր կենդանի ջրոյ՝ զանօթն ընտրութեան , զբանաշնորհ անձն, զգրիգոր ասեմ զբերանն Քրիստոսի :

Ընդ յանապատի գրեաց գրիգոր զգիրս յանդիմանութեան առ ուրացօղն յուլիանոս, որոյ արգելեալ էր մանկանց քրիստոնէից , զի թէ ոչ դարձցին յօրէնս հեթանոսութեան՝ մի՛ ուսանիցին զիմաստութիւն արտաքին գրոց · քանզի ասէր , թէ զխօսն զնուրեանցն · և երբ ուսանին և զմերս՝ երկուքումբք մարտնչին ընդ մեզ : Որում յայտնի կացոյց գրիգոր , թէ չունին ինչ պէտս արտաքնոյն իմաստութեան հաւատացեալքն Քրիստոսի · և վասն այսր իսկ յօրինեաց ինքն ճառս յոլովս մեծիմաստ հանճարով, և բանս իմաստասիրականս և տաղաչափութիւնս պէսպէս · և զայնս տայր ուսուցանել որդւոց քրիստոնէից · որովք առաւել հմտանային՝ քան թէ գրովքն արտաքնոց : Մինչև տեսեալ յուլիանոսի՝ թէ ոչինչ օգտեցաւ , ունայնացոյց զառաջին հրաման իւր · քանզի յոյժ վեհագոյնս տեսանէր զգրիգորի հանճարագրութիւն քան զիմաստնոցն հելլենացւոց · և որ

մեծն

մեծն է՝ քաջ ցուցեալ էր գրիգորի, թէ արտաքին գիտութիւնք առանց միաբանելոյ ընդ աստուածային տառից՝ ստուեր են գլխովին անմասն 'ի լուսոյ, և լի շաղփաղփութեամբ:

Յետ այսորիկ էր զի դառնայր գրիգոր 'ի նազիանզ քաղաք իւր 'ի թախանձանաց ծերունի ծնողացն, և էր զի յանապատն փութայր ընդ բարսղի: Բայց յորժամ թագաւորեաց վաղէս արիոսեան, և միւսանգամ հերձկուն առին արիանոսք, ստիպաւ կոչեաց հայրն գրիգորի զորդի իւր առ ինքն. և այնպէս հարկաւորեալ դարձ արար յանապատէ, և նպաստ մեծ եղև եկեղեցւոյ: Գուն գործեաց եւ՝ զի և բարսեղ ելցէ յանապատէ 'ի կեսարիա՝ լինել ձեռնտու ուղղափառացն դասու. գրեաց և առ եղբայր նորա գրիգոր նիւսացի՝ որ յայնժամ յուսմունս արտաքին դպրութեանց դեգերէր, թողուլ զերկրաւոր իմաստութիւն, և աստուածային գիտութեանց ուշ ունել. և նովին անհետ առնել 'ի միջոյ հաւատացելոց զհերձուածողացն սերմանս: Եւ եղեն յայնժամ երեքին որք իբրև եռալուսեան ջահս 'ի լուսաւորութիւն եկեղեցւոյ: Այլև հանդերձ այսու ճգամբք զոր ճգնէին վասն օգտի եկեղեցւոյ, ոչ վերջանային գրիգոր և բարսեղ յառանձնասիրութենէ իւրեանց. զի ստէպ ստէպ 'ի մերձակայ շէնս միայնացեալ՝ տային զանձինս 'ի խստակրօն վարս, և յաստուածային խոկմունս. և ըստ կարևոր պիտոյից եկեղեցւոյ՝ դառնային այց առնէին քաղաքաց իւրեանց:

Եւ իբրև մեռաւ կեսարիոս եղբայրն գրի-

գորի , պատուեաց զնա ա՟ծաբանն ներբողա-
կան ճառիւք , վկայելով զնմանէ՝ թէ բ՟զմ ան-
գամ տեսի 'ի տեսլեան զհոգին ն՟ր զուարթ
ևլուսափայլ . Նոյնպ՟ ներբողեաց և զբարե-
պաշտ քոյր իւր զԳորգոնիա 'ի վախճանին նո-
րուն : Իսկ յայնմհետէ հարկ եղև Գրիգորի
'ի տան դադարել . զի և ծնօղք նորա ծե-
րացեալ էին յոյժ . և եղև հովաբարձու ե-
կեղեցւոյն Նազիանզու 'ի տեղի հօր իւրոյ ,
որ էր իբրև Ղ ամաց :

Ընդ այն ժ՟մս եհաս վախճան Եւսեբեայ
եպիսկոպոսին կեսարու կապադովկացւոց . և
յաջորդեաց յաթոռ ն՟ր երանելին Բարսեղ՝
ձեռնադրեալ 'ի հօրէն Գրիգորի ա՟ծաբանի .
և այս առաւել 'ի ձեռն ջանից Գրիգորի , որ
գիտէր զառաքինութի՟ Բարսղի , և ճանաչէր
զնա մի միայն արժանաւոր այնմ աթոռոյ ,
և քաջ ախոյեան ընդդէմ աղանդաւորաց
ժ՟մկին : Իսկ այնուհետև ստէպ կոչէր ս՟րն
Բարսեղ զա՟ծաբանն Գրիգոր առ ինքն՝ լինել
նմ՟ օգնական յա՟մ պէտս եկեղեցւոյ . Բ՟յց
ասէ և լոկ առաքինութի՟ քո բաւական է 'ի
յաղթահարել զթշնամիս հաւատոյ . և այն-
պէս լինէր նմա ձեռնտու 'ի բ՟զմ գործս բա-
րեկարգութե՟ց , ո՟չ և 'ի դարմանս աղքատաց .
մինչև տալ շինել հոգետունս և հիւանդա-
նոցս և հիւրանոցս . և գրել ևս ճառս աղ-
քատսիրութե՟ :

Յետ սակաւուց 'ի լինել խռովութե՟ց 'ի վի-
ճակին Բարսղի յերեսաց իշխանասէր ան-
ձանց՝ հարկեցաւ նա բազմացուցանել ևս

զեկղեցարանս. և բռնադատեցին նաև զԳրիգոր՝
կամէր ձեռնադրել զնա եպս Սասիմայ, զի
մարթասցի ակրապէս հովուել զժողովուրդս
ծծաբան վճպուն խռովել: Իսկ Գրիգոր 'ի բաց
հրաժարէր՝ առ 'ի չզրկելոյ յառանձնութէ և
'ի հոգեպարար անդորս կենաց. քանզի և
տեղին այն լի էր խուժանօք ծական խրաց.
Թող զի տեսանէր ևս՝ զի բազմապատիկ բանք
անկան 'ի ժողովրդեան 'ի ձեռն յաջաղկոտաց,
որք բանսարկութե ադանդաւորաց բամբա-
սելին զառաքելականութի երկոցունց նց ը մի-
մեանս. մինչև փոքր միւս ևս գժտութի առկա-
նել 'ի մէջ նց գլխովին: Իսկ այն բարոզի
առ ուսինչ գրեալ զամ ըգիմունս՝ փութա-
ցաւ երկն անձամբ 'ի Նազիանզ, և անդ ձեռ-
նադրեաց զԳրիգոր յեպսուն քաղաքին Սա-
սիմայ:

Իսկ 'ի յառնել չփոթից յերեսաց Թշնա-
մեաց՝ որք ոչ Թողացուցանէին Գրիգորի վա-
րել համարձակ զպաշտօնն, զոր առ հարկի
ընկալաւ, ոչ կամեցաւ նստել յայն աթոռ,
այլ ինքնակամ դարձաւ 'ի տեղի իւր՝ 'ի խնդիր
լինելով վարուց միայնութե: Յայնժամ բռնա-
դատեաց զնա հայր նորա ծերունի՝ ըունել
զհայրոյն աթոռն Նազիանզու. զի ոչ ևս էր
ինքն կարող հովուել հօտին: Եւ երանե-
լին Գրիգոր Թէպէտև բազմօք ըղէմ դար-
ձաւ, բայց յաղթեալ 'ի հնազանդութե՝ յան-
ձին կալաւ իբրև գործակից ևեթ հօրն. և
այն՝ այսու պայմանաւ, զի զկնի հօրն վախ-
ճանի՝ մի ստիպեսցեն զնա կալ մնալ յայն

ա-

աթոռ, այլ՝ թոյլ տացեն նմա առանձնա-
նալ ՚ի փափաքանաց լերոց :

Յետ այսորիկ իբրև փոխեցաւ ՚ի կենաց եր-
ջանիկ հայր նր ծերունին գրիգորիոս եպս
նազիանզացւոց, յամի տն իբր 373, ոչինչ պա-
կաս ՚ի հարիւրամենից, զկնի վարելոյ զե-
պիսկոպոսն ամս խբ կամ խե, պատուեաց զնա
որդն գրիգոր արժանական ճառիւ յառաջի-
կայութե մեծին բարսղի, զսկիզբն բանից առ
նա ինքն առ բարսեղ ուղղեալ. ուրանօր մե-
ծամեծս և զարմանալիս խօսի զառաքինու-
թեց հօրն. և զի կենդանի էր տակաւին բա-
րեպաշտուհի մայրն նոնի, զնա ևս արժա-
նապ գովեաց անդանօր և մխիթարեաց:
Իսկ զկնի սակաւուց ՚ի վախճանիլ նաև մօրն,
ազատացեալ յայնուհետև երանելւոյն գրի-
գորի յամ հոգոց, յայտ արար նազիանզա-
ցւոց՝ թէ ես ոչ եմ ձեր եպս, և չեմ կալեալ
ի հովուութե իւիք եկեղեցւոյ. ընտրեցէք
ձեզ հովիւ զոք, և զիս ազատ կացուցէք :
Բայց ետես՝ զի ոչ թողուն զնա քղքացիքն
և առաջնորդք մերձակայ գաւառաց. քզի
պատճառանօք ընտրելոյ զայլ ոք՝ աղաչէին
կալ այլ ևս ժմկ ինչ. այլ այն կամք էին նց,
զի ոչ զոք ընտրեսցեն, և նա միշտ մնասցէ.
յայնժամ խոյս ետ լռելեայն ՚ի նազիան-
զայ, և անկաւ ՚ի սելևկիա իսաւրացւոց. ուր
դադարեաց ՚ի վանս եկեղեցւոյ սրբուհւոյն
թեկղի, կացեալ ՚ի լռութե ոչ սակաւ ժմս.
մինչև դիցեն այլ զոք եպս նազիանզու, և
ապա դարձայց ՚ի տեղի իւր: Նոյնին ամբ իւ-

րև Հինգ, և ոչ եղին նազիանզացիք զոք ի-րեանց ենքս. մինչև սկսան ոմանք յառաջնորդաց մեղադիր լինել գրիգորի՝ եթէ ոմ թողու զՀօտն անտէրունչ. մինչ Հարկեցաւ դարձ առնել անդրէն 'ի նազիանզ (յամի 378, կամ 379), և ինքնին Հովուել զժողովդն: Բայց ստէպ պնդէր, թէ ես չեմ ենքս տեղւոյս. ընտրեցէք ձեզ զոք Հովիւ:

Յայնմ ժմկի Հիւանդացաւ երանելին յերեսաց ծանր վաստակոց և ճգնութեց. և յայնպիսի նեղութե միջի լռեալ զփոխումն 'ի կենաց զնոյն բարսղի կեսարու Հայրապետին, և ընկղմեցաւ 'ի խոր տրտմութի. այլ յայսր ամի մր գրեաց գիր մխիթարական առ եղբայր նր գրիգոր նիւսացի. և իբրև փոքր մի թեթևացաւ 'ի խօթութէ, յօրինեաց զդամբանական բարսղի՝ նկարագրելով զնախանձելի վարս սրբութե նր. զոր և ած իւրումն վկայելոյ՝ բզմ անգամ տեսանէր 'ի տեսլեան գիշերոյ, և ընդունէր 'ի նմէ ազդարարութի և քաջալերութի արիաբար կալ 'ի պաշտաման իւրում, և մի վերջանալ 'ի վաստակոց, որ վս օգտի եկեղեցւոյ:

Յաւուրսն յայնոսիկ եղև ժողով եպիսկոպոսաց յանտիոք՝ վս դատնելոյ Հնարս խաղաղութե եկեղեցւոյ, և կարգելոյ ուղղափառ Հովիւս յաւրաքանչիւր եկեղեցիս, զի մի իսպառ զօրասցին արիանոսք: Գրեցին Հարք ժողովոյն նամակ և առ երանելին գրիգոր նազիանզացի՝ Հրամայելով նմ առանց ընդ բանս ինչ ածելոյ երթալ 'ի թագաւորական քաղաքն 'ի կոստան-

դէ

կոստանդնուպօլիս, և առաջնորդել ժողովրդեան ուղղափառաց. զի անդ առաւել զօրացեալ էին արիանոսք, և բազմացեալ աղանդք աղանդք հերձուածողաց. և վտանգ մեծ էր եկեղեցւոյն. և ոչ ոք համարձակէր լինել բաւական՝ ի յաղթահարել զչարափառս, և հաստատուն պահել զուղղափառս 'ի ճշմարիտ վարդապետութեան բաց յերանելւոյն գրիգորէ. որոյ անուն իմաստուն և սրբուն հռչակեալ էր ընդ ամենայն տեղիս: Յայնժամ յակամայ կամս բռնադատեալ երանելւոյն 'ի հարկեցուցիչ հրամանաց հարցն, և 'ի կարևոր օգտէ հաւատացելոց, եւ գնաց 'ի կոստանդնուպօլիս՝ յամի տեառն 379, 'ի ժամանակին՝ յորում մեռաւ վաղէս արիոսեան կայսր, և ընտրեցաւ 'ի կայսերութիւն մեծն Թէոդոս բարեպաշտ (11):

Իսկ եղև 'ի հասանել գրիգորի 'ի Թագաւորական քաղաքն՝ քանզի չև էր եկեալ անդր Թէոդոս արքայ, ոչինչ զօրեաց հրապարակաւ յայտնել զանձն. զի ոչ Թողուին նմա արիանոսք, որոց տիրեալ էր եկեղեցւոյն յաւուրց անտի վաղեսի, և կոստանդեայ իսկ. վասն որոյ եկն իջևանեցաւ 'ի տան միում առ ծանօթս իւր. ուր ժողովէին առ նա ուղղափառք իբրև 'ի ծածուկ՝ լսել զքարոզութիւն նորա: Իսկ յայնմ հետէ եղև տեղին այն իբր ժողովետղ և աղօթարան ուղղափառաց, և տիրապէս տեղի վերականգնելոյ ուղղափառութեան՝ որ ոչ կործան անկեալ Թուէր. ուստի և տեղին կոչեցաւ անաստասիա, որ Թարգմանի յարութիւն. ուր և յետոյ եկեղեցի շինեցաւ վայելուչ,

և անդ եղան նշխարք սրբուհւոյն Անաստա-
սիայ [12] ։

Նա թէպէտ տեղի քաղաքուն մէջն էր այս-
պիսի՝ անշուք և անծանօթ կարծեցեալ ,
բայց յօրէ յորմէ եմուտ անդր երանելին ,
ծաղկեցաւ 'ի քղքի անդ ուղղափառուն , և
բեկաւ զօրուն այլափառաց · մինչև լինել բա-
նի գրոյն , եթէ տունն դաւթի երթալով եր-
թայր և զօրանայր , և տունն սաւուղայ եր-
թայր 'ի նուաղուն ։ Անդ հանդիսացոյց ե-
րանելին գրիգոր զմծածիր պարգև հրաշա-
լի ածարանուն իւրոյ · քղի զոր ամ վճպեր
ժողովելոյն առհնորկ զհրաշափառ խորհրդոյ
համագոյ և միասնական սր երրորդուն , և
զանձնատնօրէնութէ միածնին՝ խորհմանց և
պղտու բանիւք · զմծուն բանին՝ ընդդէմ
քնամարտից յայտնի կացուցանելով , և զմծ-
ութն հոգւոյն սբյ՝ ընդդէմ հոգեմարտից ·
որով դասք ուղղափառաց հաստատէին 'ի
ճշմարտուն , և յամօթ լինէին հկռկորդք ·
քղի միաւ մի նշաւակէր զանոտի բարբանջ-
մունս ամ աղանդաւորաց ժմկին , արիանո-
սաց , մակեդոնեանց , եւնոմեանց , փոտի-
նեանց , մարկեղեանց , սաբելեանց , ապողի-
նարիոսաց , նաւատիանոսաց , և որոց 'ի նո-
ցին սակի · որք սոտեպ դայլին վիճել ընմա ,
և գլխակորեալք յետս դառնային , զի մին
զհապարս վանէր զօրացեալ ած ։ Յապուշ
կրթեալ էին ժղվրդք կոստանդնուպօլսոյ
ընդ ածխմաստ բանս՝ որք ելանէին 'ի բերա-
նոյ երանելւոյն գրիգորի · և կարդային զնա

ածա-

աստուածաբան, (յունարէն՝ Թէոլօղոս,) իբր սեպ-
հական անուամբ պատուեալ զկնի աստուածաբան
աւետարանչին յովհաննու ։

Եւ իբրեւ օր ըստ օրէ յառաջադէմ լինէր մեծապատիւն աստուածաբանն, եւ բազումք ՚ի մոլորելոց դառնային ՚ի ճշմարտութեան ճանապարհն, զայրացաւ ընդդէմ նորա նախանձ հակառակորդացն հաւատոյ՝ արիանոսաց եւ արքանեկաց նոցուն. եւ ոչ կարելով բանիւ զդէմ ունել նորա, սկսան ազգի ազգի թշնամանօք համբաւաբերծ առնել. եր՝ զի քաղաքական այպանէին զնա, իբրեւ անշան գեղջ ծնունդ, եւ եր՝ զի զգեստուքն անզարդէին իբրեւ գծուծ խոշորազգեաց. երբեմն զդիմացն անշքութիւն՝ ՚ի պատահարաց վտանգելոյ, մանաւանդ թէ եւ ՚ի ծերութենէ եւ ՚ի հիւանդութենէ նիհարացելոյ, որպէս տգեղ երեւայր հարկանէին, եւ երբեմն զձեւ բանիցն ծաղր առնէին լրբութեամբ. քանզի նախանձաբեկ լեալ էր սքանչելի բեմբասացութիւն նորա՝ որ ամենայն իրօք պերճախօսն էր եւ հրաշաբան, նետս նախատանաց ՚ի նա ձգէին՝ գուսանաց եւ վարձակաց զնա նմանեցուցանելով ։ Իսկ ՚ի միում նուագի առ յոյժ կատաղութեան իւրեանց՝ առ հորկ կրձտեալ զատամունս՝ դիմեցին ՚ի վերայ սրբոյն բրօք եւ քարամբք. այլ Տէր պահեաց զնա անվնասելի ՚ի յարձակմանց նոցա ։ Դարձեալ յայլում նուագի բարուրանս իմն սուտ խոխոտեալ զնմէ՝ իբրեւ յանցաւոր լինել յօրէնս արքունի, ձգեցին զնա կապանօք առաջի հեթանոս դատաւորի. այլ իբրեւ յայտնի արար երանելին հեզութեամբ զանմեղութիւն իւր, հրա-

մայեաց զտէրն թողուլ զնա ազատ։

Յայսմ ամի և յայլ բիւրապատիկ վիշտս և 'ի հալածանս ամին՝ անվրդով կայր երանելին. և որչափ առաւելոյր գազանութիւն ոսոխաց իւրոյ, նոյնչափ և նա իբրև զառն անմեղ՝ սիրով և քաղցրութեամբ խօսէր ընդ նմա. որով և զանհամարս 'ի թշնամեաց յինքն ձգեաց. մինչդի ունէր և զայս շնորհ առանձինն, զի 'ի դէպ ժամու և ընդ լսելեացն ընդունելութեան այնպէս յօրինէր զբանն, մինչև անմարթ էր միանգամ լսողին աննախանձ՝ չյարիլ 'ի նա. և այնպէս զբազումս դարձոյց յանուղղայ գնացից, և ծաղկեցոյց 'ի քրիստոնէից անդ ընդ ուղղափառ հաւատոց և զընթացս աստուածպաշտութեան։

Առ 'ի տարածիլ համբաւոյ նորա 'ի հեռաւոր վայրս՝ ընթանային առ նա բազումք յերևելեաց. յորոց միջի և մեծն հերոնիմոս գաղմատացի (որ եղև մի 'ի լուսաւոր և 'ի բազմարդիւն վարդապետաց հռովմայեցւոց,) ծաղկեալն ամենայն գիտութեամբ, որ դեգերէր յայնժամ 'ի կողմանս երկրին ասորւոց, դիմեաց 'ի բիւզանդիա առ աստուածաբանն գրիգոր, և փառս անձին համարեցաւ անուանիլ 'ի կարգի աշակերտացն նորա. զի դէր 'ի վերոյ տեսանեմ աւել զվարդապետութիւն սորա քան զամենայն վարդապետացն յունաց և լատինացւոց։

Եւ իբրև յամենայն կողմանց յաճախէին արդիւնք քարոզութեան երանելւոյն գրիգորի, միաբանեցան ժողովուրդ ուղղափառաց՝ որ 'ի կոստանդինուպօլիս, կացուցանել զնա իւրեանց պատրիարգ. զի ոչ գոյր նոցա յայնժամ եկեղեցի ուղ-

ղա-

ղափառ ։ 'Ի սոյն միտս միաձայնեցաւ և Հայրապետն Աղեքսանդրիոյ՝ Պետրոս երկրորդ, և գրով հաստատեաց զեպիսկոպոսութիւնն՝ լինել հովիւ Թագաւորական քաղաքին ։ Բայց երանելին Գրիգոր բազմօք ճգնէր դառնայր, և ջանայր յանձն զոյն պատիւ . մինչև արտասուօք աղաչել զգլխաւորս ժողովրդեանն՝ զի զայլ ոք արժանաւոր ընտրեսցեն . այլ նոքա ոչ յետս կացին 'ի խորհրդոց իւրեանց, և անուանեցին զնա Հայրապետ իւրեանց ։

Եւ քանզի տակաւին 'ի ձեռս արիանոսաց էին եկեղեցիք, և ինքնակալն Թէոդոս 'ի պատերազմունս և յայլ զբաղմունս տէրութեան դեգերէր 'ի հեռաւոր տեղիս, աղմուկ մեծ յարուցին արիանոսք 'ի Թագաւորական քաղաքին, և բազում չարիս գործեցին ընդդէմ դասուց ուղղափառաց . իսկ երանելին Գրիգոր սիրով և քաղցրութեամբ նուաճեաց զթշնամիս՝ յամի փոխանակ չարի բարի հատուցանելով ։

Ապա 'ի հասանել Թէոդոսի 'ի Թեսաղոնիկէ՝ տեղեկացեալ զխռովութիւն եկեղեցւոյ և զստահակութիւն արիանոսաց, եհան հրովարտակ՝ զի մի գտցի ոք 'ի Թագաւորեալ քաղաքի օտար 'ի Նիկիական հաւատոյ . այլ ամենայն այլաղանդք կամ դարձցին 'ի միաբանութիւն եկեղեցւոյ, և կամ 'ի բաց երթիցեն 'ի քաղաքէն ։ Այսու հրամանաւ Թէպէտև զօրացան ուղղափառք, այլ ոչ սպառ ընկճեցան չարափառք . զի ոչ ամենեքին մեկնեցան 'ի քաղաքէ . և բազումք այն էին՝ որք յայտնապէս

ընդ-

ընդդէմ դարձան արքունի հրովարտակին․
մինչև արևն ևս հեղուլ 'ի հրապարակի ։
Օ այս ամ տեսեալ մեծն Գրիգորի՝ դարձեալ զիւր հեզահամբոյր բարս 'ի կիր արկանէր առ զազանացեալ Թշնամիս, և քաղցրութբ ջանայր յանկուցանել զսիրտ նց․ զոր ամ սիրալիր յորդորանօք խօսէր ընդ նս, և այնպիսի մարդասիրութե ցուցանէր, մինչև բազմաց 'ի նոցանէ յաղԹեալ 'ի սիրոյ նր՝ մտադիւրութբ դառնային 'ի խոնարհութի, և 'ի հպատակութի եկեղեցւոյ ։ Այլ այս գովելի ընԹացք առն այ՝ որով դիւրագոյնս որսայր զամենին յուռկան աւետարանին, դժպատեհ Թըւեցաւ ուղղափառացն դասուց․ որոց ցայնչափ ժմկս հարստահարեալ յարիանոսաց, և առ ժամն համարձակութի գտեալ 'ի Թագաւորել մեծին Թէոդոսի, կամէին իմն հատուցանել զհատուցումն նոցա՝ նոցին, և
շնչէին ընդդէմ ածաբանին ։
Այս տրտունջ ժողովրդեան դուռն եբաց մեծի խռովութե․ քանզի կային ոմանք 'ի յաչաղկոտաց և 'ի փառասիրաց՝ որք 'ի խնդիր էին արատս դնելոյ ածաբանին, զի մարԹասցին 'ի բաց վարել զնա յաԹոռոյ, և ժառանգել զտեղի նր․ յորոց միջի գլխաւոր գտաւ մաքսիմոս ոմն աղեքսանդրացի՝ այր խորամանկ և ճարտար 'ի յոյզս խռովութե, աշակերտեալ կինիկեան՝ այս է շնական աղանդոյ փիլիսոփայից, և երբեմն զոհեալ ևս կաց․ որ վս իւրոց ապիրատութեց յաքսորս անկեալ՝ և ձաղուպրեալ, քարոզէր զանձն

երբև

իբրեւ հալածեալ վ՟քոյ եւ կենդանի նահատակ : Արդ՝ սա զառաջինն իւրով կեղծուպատիր հնարիւք շնորհս գտեալ առաջի երանելւոյն գրիգորի, եւ բազմօք երախտաւորեալ 'ի նմէ, մինչեւ լինել իբրեւ զմի 'ի սիրելի պաշտօնէից նո՟ր եւ յաշակերտաց, ապա եւ կենակից եւ սեղանակից, իբրեւ լուաւ զբրթմնջիւն ժողովրդեանն՝ որ զնմէ, սկսաւ օտարացուցանել զամբոխն 'ի գրիգորէ եւ յինքն ձգել. քանզի ցուցանէր զանձն իմ՟ ոգւով թշնամի չարափառաց, եւ ոչ որպէս զգրիգոր՝ որ համախոհ եւ համաշունչ է ասէ ը՟ թշնամիսն ճշմարտութե. եւ այսու օրինակաւ հաճոյացաւ յաչս բազմաց. եւ այնչափ յառաջեցոյց զչարարուեստ հնարս իւր՝ մինչեւ յանկուցանել յինքն եւ զմիտս պետրոսի աղեքսանդրու պատրիարգին. որոյ փոխեալ յառաջին հաւանութէ իւրմէ՝ որով հաստատեաց զպատրիարգութի գրիգորի, յղէ եպիսկոպոսունս յեգիպտոսէ՝ զի ձեռնադրեսցեն յաթոռն կոստանդնուպօլսոյ զնա՝ ինքն

զմաքսիմոս աղեքսանդրացի :

Եկեալ եպսաց 'ի թգ՟րական քաղաքն պատճառանօք այլ ինչ իրաց՝ գտին ժամա՟ ըննելութե՟ եւ հիւանդութե՟ յերանելւոյն գրիգորէ. եւ իբրեւ զաւուրս ինչ 'ի խն՟դ մնայէին վ՟ իրացն՝ զոր եկեալ էին կատարել, 'ի նմին ժամկի խօթացաւ երանելին գրիգոր. եւ նք՟ զայն առիթ գիւտ համարեալ՝ ժողովեցին 'ի գիշերի միում զհաւանեալսն ը՟ մաքսիմոսի, եւ գիշերայն ձեռնադրեցին եպս՟ զը-

մաք

մաքսիմոս 'ի տան ռամկի ուրումն կից փողոհարի, և անուճանեցին պատրիարգ կոստանդինուպօլսոյ. և զի չէր կայսրն 'ի քաղաքի, դիւրաւ ձգեցին հրապուրանօք և կաշառօք զմեծամեծս իսկ 'ի հաւանութի ։ Բայց քանզի ոչ ո՟մ ժողովրդն հաւան էր ը՟ այն, ընդյայտնիլ իրացն՝ անկաւ երկպառակութի անհնարին 'ի մէջ ամբոխին. և էր ալեկոծեալ քաղաքն ողջոյն ։

Իսկ երանելի ա՟ծաբանն հիւանդագին անձամբ մեկնեալ առ ժ՟մ մի 'ի քաղաքէն՝ ոչ զանձին ինչ հոգայր, այլ զժողովրդեանն ո՟յ. զի ակն յայտնի տեսեալ զվարատումն հօտին յերեսաց յափշտակիչ գայլոց՝ աշխարէր զվտանգ անդամոցն եկեղեցւոյ. վ՟յ գրով և բանիւ՛ յայտ առնէր ո՟մցն զվնաս հոգւոց՝ որ յառաջ գայր 'ի բռնակալութէն մաքսիմոսի աղանդաւորի ։ Եւ այնչափ ազդու եղէն խրատք ս՟յն, մինչև յետ ոչ բազում աւուրց 'ի բաց թօթափեցան 'ի մաքսիմոսէ համախոհք ն՟ր առ հասարակ. և ինքն անօգնական մնացեալ՝ դիմեաց առ կայսրն թէոդոս 'ի թեսաղոնիկ. բայց 'ի ն՟մէ ևս ամօթով մերժեալ՝ անկաւ յաղէքսանդրիա. ուր ստիպէր զպետրոս հայրապետ, զի կամ հաստատեսցէ զնա յաթոռն կոստանդնուպօլսոյ, և կամ ասէ և դու զրկեսցիս յաթոռոյ քումմէ. այլ փութով 'ի վ՟ր հասեալ քաղաքապետն՝ հալածական արար զնա 'ի տեղւոջէ անտի ։

Բայց քանզի չև էր հանդարտեալ աղմուկ

երկ-

երկպառակութե՟ն 'ի Թագաւորական քաղա-
քի, խորհեցաւ երանելին Գրիգոր թողուլ
զայն աթոռ, և դառնալ 'ի տուն իւր. վ՟ն
ել յաւուր միում 'ի բեմն, և ասէ ցժողովրդն.
կացէք մնացէք խաղաղութ՟, զի ես այսուհե-
տև հրաժարիմ իսպառ 'ի գործոյ հովուու-
թե՟, և մեկուսանամ յիմ առանձնութի. զի
մի՛ 'ի պատճառս իմ հերձուած և բաժա-
նումն անկցի 'ի մէջ հօտին ք՟ի. զայս միայն
յուշ առնեմ ձեզ աղաչելով, զի անթերի
պահեսջիք զհաւատս ուղղափառութե՟, և
մի՛ անգործ առնիցէք զվաստակս իմ՝ որ առ
ձեզ ։ Զայն լուեալ բազմութե՟՝ առ հ՟րկ
յարտասուս հարան, և չհանդուրժեալ է՟
մեկնիլ քաջ հովուէն՝ գոչէին 'ի մի բերան.
դու ես մեր հայր և հովիւ և վ՟պ. ոչ թո-
ղումք զառաջնորդդ մեր ։ Նա տեսեալ՝ թէ
ոչ կամի լսել նո՟ց ա՟ծաբանն, սկսան թախան-
ձել բողոքարկութ՟ 'ի ձայն կականման, և
ասել. եթէ 'ի բաց գնաս 'ի մէնջ ո՛ հայր
ս՟ր, 'ի բաց գնան 'ի մէնջ և հաւատք ճըշ-
մարտուն, և օտարանայ 'ի մէնջ երրորդու-
թի՟ն ս՟ր. և զկա՟րդ անտես առնիցես զժո-
ղովուրդ ա՟ն՝ զգլին արեանն ք՟ի. կի՟ զինչ
պինի տացես ա՟յ ։ Յայնժամ խոնարհեալ
ս՟բն յարտասուս նոցա՝ խոստացաւ կալ առ
ժամ մի, մինչև եկեսցեն այլք յեպ՟պսաց ։
Յաւուրսն յայնոսիկ (յամի. 380) եկն ե-
մուտ ա՟ծասէր Թ՟րն Թէոդոս 'ի կոստան-
դինուպօլիս. և տեսեալ զքաղաքն ծաղկեալ
ուղղափառութ՟ 'ի ձեռն վաստակոց ա՟ծաբա-

նին

նին գրիգորի, ուրախ եղև յոյժ. և ապա ընդ յորդորելոյ սրբոյն մաքրեաց զքաղաքն յայլազանգից, և ’ի բաց հանեալ զեպիսկոպոսունս արիանոսաց՝ յանձնեաց զեկեղեցիս ’ի ձեռս ուղղափառաց, յետ տիրելոյ անդ արիանոսաց ’ի քառասուն ամաց հետէ. և զերանելին գրիգոր իբրև օրինաւոր հայրապետ առեալ տարաւ հանդիսապէս յաւագ եկեղեցին:

Եւ եղև ’ի գնալ ինքնակալին ընդ հայրապետին ’ի տաճար անդր, յանկարծակի ամպ մթագին պատեաց զերեսս երկնի, զի խաւար թանձրամած երևէր ’ի լոյս տուընջեան: Զայն իբրև տեսին ջոկք հերձուածողաց, սկսան խայտալ և ասել. ահա այս նշան է յայտնի, զի ոչ կամէր Աստուած զարտաքսիլն մեր յեկեղեցւոյ թագաւորական քաղաքիս. և մինչ այն խաւար կալեալ զերկիր. և զօրին հրեշտակն՝ տրտմութիւն մեծ եղև պարզամտաց ’ի մէջ ժողովրդեանն ուղղափառաց, որք զաւուրն մթութին ’ի հանդիսական տօնս՝ գուշակ չարեաց առնէին. իսկ սուրբն գրիգոր քաջալերեր զնոսա՝ մի ինչ դնել զբանս այլափառաց:

Եւ եղև ’ի մտանել նորա ընդ արքային ’ի ներքս ’ի խորանն, փարատեցաւ ամպն, և ծագեաց լոյս պայծառ. ընդ որ ուրախ եղեն ուղղափառք, և զամօթի հարան հերձուածողք:

Յայնժամ պատուասիրեալ արքային զգրիգոր՝ ասէ ցնա. աւադիկ հայրդ՝ տէր ինքնին քեզ յանձն առնէ զեկեղեցիս, զորս քրտամբք քով ոռոգեալ ծաղկեցուցեր. քո է այսուհետև հօտս, և քո է աթոռն հայրապետական:

կան ։ Իսկ որչափ երանելին գրիգոր հակառակէր չմտանել ընդ այնպիսի լծով, նոյնչափ եւ կայսրն բարեպաշտ բռնադատէր զնա յանձին ունել զայն պաշտօն. եւ ունէր զաստուածաբանն աստուածասէրն Թէոդոս' ի կարի մեծարանս, եւ իբրեւ հարազատ հօր հոգւոյ հպատակէր նմա յամի. եւ սակայն եւս հրաւիրէր զնա' ի պալատն արքունի. այլ նա խորշէր, եւ ոչ տայր տեղի. իմ գործ է ասէ ծառայել հօտին քրիստոսի, եւ ոչ ' ի սպաս թագաւորաց վայելել ։

Իբրեւ տեսին արիանոսք եւ այլք' ի հակառակորդաց ճշմարտութեան, եթէ ջախջախին աղանդոց իւրեանց պատուեցաւ յոյժ յինքնակալէն, եւ տուին բազում դրամս միում' ի գազանամիտ զօրականէն' դաւով սպանանել զսուրբ հայրապետն. եւ նորա առեալ ընդ իւր այլ եւս գործակից' յանկարծակի եմուտ' ի սենեակն, ուր անկեալ կայր սուրբն ' ի մահճին' տկարացեալ ' ի սովորական խօթութեան մարմնոյն ։ Զայն տեսեալ սրբոյն' խլրտեցաւ' ի մահճաց, եւ զոտս իւր' ի դուրս արձակեաց ։ Յայնժամ անկաւ ահ մեծ ' ի տնէ ' ի վերայ առնն, եւ կալեցան ձեռք նորա, եւ ոչ զօրեաց առնել ինչ. եւ ' ի փախչել ընկերաց նորա արտաքս' տարածեաց այրն զանձն իւր արտասուօք առ ոտս երանելւոյն գրիգորի, եւ խնդրէր զթողութիւն մեղաց չարեացն' զոր եկեալ էր առնել ընդ նա. իսկ սուրբն քաղցրութեամբ խրատեաց զնա, եւ արձակեաց սիրով' ասելով. Աստուած իմ պահեսցէ զքեզ որդեակ, որ պահեացն զիս յորոգայթից թշնամւոյն. եւ ոչ եհան ումեք զբանն

'ի

'ի վեր. և այնպիսի անոխակալութ՟ե շահեցաւ զնոսա հկ՟ռկորդաց. զի և ընդ ա՟մ քաղաքն

քարոզեր հեզութ՟ն երանելւոյն:

Յետ այսորիկ ստէպ յորդորեր ա՟ծաբանն զբարեպաշտն Թէոդոս դարման տանել խաղաղութ՟ե եկեղեցւոյ, և մաքրել զտ՟րութի իւր յաղտոյ ազգի ազգի հերձուածողաց, որոց չար որոմունք սերմանեալ էին 'ի բզ՟մ տեղիս. առաւելա՟պ մակեդոնեանց հոգեմարտից. միանգամայն և աղաչեր գտանել զոք արժանաւոր և կարգել յաթոռն կոստանդնուպօլսոյ, և զինքն արձակել յազատութ՟ն: Եւ վ՟ն սոցին իրաց գումարեցաւ սբ՟ ժողովն կոստանդնուպօլսոյ յամի 381, 'ի հարիւր և յիսուն հայրապետաց. յորս երևելի էր սբ՟ն մելիտոս անտիոքայ հայրապետ: Արդ՝ զկնի կանոնելոյ զսահման հաւատոյ ը՟դդէմ հերձուածոց ժմկին, ապա սբ՟ն մելիտոս և այլք 'ի գլխաւոր եպ՟սաց բռնադատեցին զնա ինքն զա՟ծաբանն գրիգոր, և հաստատեցին 'ի պատրիարգութ՟ե թ՟գրական ք՟ղքին. և Թէպէտ ընդդէմ եկաց նա զառաջինն, այլ յետոյ յանձն էառ հնազանդիլ հարց ժողովոյն, հայեցեալ ոչ յառանձին իւր օգուտ համդարտութ՟ե՝ որում փափաքէր, այլ՝ յօգուտ հօտին ք՟ի, որ այնպիսի նախանձաւոր հովուի պէտս ունէր:

Եւ մինչև էր աւարտեալ ժողովն, վախճանեցաւ սբ՟ն մելիտոս. զոր պատուեաց ներբողական ձաւիւ, բայց յայլոց և ա՟ծաբանն գրիգոր. և 'ի լինել հկ՟ռկութ՟ե վ՟ն յաջորդի

նէ՟ր յաթոռն անտիոքայ՝ միջնորդ խաղաղութե՟
եղև ա͞ծաբանն , և խրատ ետ զոր արժանն
էր գործել ։ Նաև զի բ͞ք չեղեն հաւան խոր-
հրդոյ նորա , սաստկացաւ երկպառակութի՟ն .
մինչև դառնալ յոքունց 'ի թշնամութի՟ ը՟դէմ
սբ͞յն ։ Յաւելաւ յայնժամ միւս ևս խռովութի .
զի ոմանք յեպ͞սացն եգիպտացւոց անագան
հասեալ 'ի ժողովն՝ մեղադիր լինէին հարց ,
թէ զիա՞րդ առանց մեր կամաց նստուցիք զգրի-
գոր պատրիարգ , և ոչ անսացիք գալստեան
մերոյ ։ Ո այս առիթ առեալ և այլոց հկ͞կոր-
դացն գրիգորի՝ սկսան չարախօս լինել զնմա-
նէ , եթէ առանց հրաւանաց և արտաքոյ կանո-
նաց ընկալաւ զաթոռն կոստանդնուպօլսոյ՝
վասն փառաց և պատուոյ , 'ի բաց թողեալ
զնուաստ առաջնորդութի սասիմայ , և ապա
նազիանզու , ընդ թափառական հետամուտ
եպիսկոպոսարանաց . և հեգնելով ձայնէին
զնա եռեպիսկոպոս , զի երից տեղեաց ընտ-
րեցաւ եպիսկոպոս ։

Իսկ 'ի զայրանալ օր ըստ օրէ խռովութե՟՝ ե-
կաց երանելին գրիգոր յատենի ժողովոյն ,
և հրաշալի ատենախօսութ՟ե յայտ արարեալ
զզրպարտութիս չարախօսաց , և զիւր այնչափ
վաստակս 'ի վ͞ր հօտին ք͞ի , հրաման խնդ-
րեաց 'ի հարց հրաժարել յաթոռոյն . և ասէ .
եթէ վ͞ս իմ են խռովութիքս , չեմ ես լաւ քան
զյովնան . առէք ընկեցէք զիս 'ի ծով , և դա-
դարեսցէ մրրիկդ 'ի ձէնջ . այլ ես խնդամ
մեծ՟ս , զի ազատանամ 'ի տաղտկալից հոգոց ,
և դառնամ յիմ ցանկալի օթևան հանդար-

տուէ․ և ևս առաւել ուրախ եմ 'ի տ՟ր, զի
որք հանեն զիս յաթոռոյ՝ չկարեն յա՟յ 'ի
բաց հանել, այլ առաւել մերձեցուցանեն,
որում կարօտիմս․ տուք ինձ աղաչեմ զան-
դօս կեանս առանձնութե, լինել միայն ը՟ն
միայնոյ տ՟ն ա՟յ իմոյ․ և դուք ընտրեցէք ձեզ
զայլ այնպիսի՝ որ հոգւոյն ա՟յ վարեսցի, և
զեկեղեցին 'ի խաղաղութե կալցի․ քանզի և
ինձ ծանր է տանել այսպիսի գժուարակիր
բրտանց․ հեզութի ցուցանել՝ և մ՟ն այնր յան-
ցաւոր դատիլ․ և մ՟ն բարբարութե՝ չարա-
բար կարծիլ․ ոչ ևս եմ կարող կռուիլ ընդ
մախանաց, և միօրինակ մաքառիլ ը՟ն սիրելիս
և ը՟ն թշնամիս ։ Զայս ա՟մ և առաւել քան
զոյն բ՟զմ անգամ՝ խօսեցաւ ը՟ն հարս ժողո-
վոյն, և ը՟ն ժողովուրդն, և ը՟ն թ՟գրն․ և
հազիւ ուրեմն հաւանեցուցեալ զն՟ն՝ եա-
հրաման դարձ առնելոյ 'ի գ՟ւռ իւր հայրենի։
Բայց յայսր ա՟մի մ՟ր տխրութի ոչ սակաւ ու-
նէր զսիրտ երանելւոյն՝ առ 'ի չգիտելոյ՝ թէ
յո՞յր ձեռս անկանիցի հօտն, զոր ժողովեաց
այնչափ աշխատութբ․ և կամ զի՞արդ պա-
հեսցին հաւատք ուղղափառութե 'ի հոգևոր
որդիս իւր, զորս բ՟զմ երկամբք ծնաւ 'ի ք՟ս։
Նա այսու օրինակաւ ել մեկնեցաւ 'ի քաղա-
քէն կոստանդնուպօլսեցւոց՝ ուրախամիտ ը՟ն
զերծանիլ իւր յաղմկաց, և տխուր ը՟ն բաժա-
նիլն յորդւոց իւրոց ։ Նաև առաւել տրտմե-
ցան գլխաւորքն 'ի հարց սրբոյ ժողովոյն, և
արտասուս բ՟զմ հեղլին որդիք ն՟ր հարզատք․
և այնչափ էր թախծութի սրտի ճշմարտասէ-
րաց,

րաց, մինչեւ ոմանք յերեւելի եպիսկոպոսաց խոյս տուեալ մեկնեցան 'ի քէն՝ զձաղկատ հարկանելով, եւ զկուրծս բաղխելով. զի մի՛ լիցի նոցա տեսանել զայլ ոք նստեալ 'ի տեղի առն Աստուծոյ Գրիգորի ։ Իսկ եպիսկոպոսունքն՝ որք մնացինն, 'ի վարանս մտեալ՝ թէ զո՞ դիցեն յաթոռն փոխանակ Գրիգորի, ոչ գտանէին զելս իրացն վասն երկպառակութեան՝ որ 'ի մէջ մեծի եւ փոքու. մինչեւ յետոյ ուրեմն հաւանութեամբ ինքնակալին Թէոդոսի ընտրեցաւ Նեկտարիոս տարսոնացի՝ այր բարի՝ 'ի կարգէ պալատականաց ։

Իսկ երանելի Աստուածաբանն երթեալ առանձնացաւ 'ի կալուածս հօր իւրոյ 'ի կարպաղ անուանեալ վայրի արիազոն աւանին՝ մօտ 'ի Նազիանզ, տուեալ զանձն 'ի վարս միայնակեցական ճգնութեան ։ Ստիպէին զնա Նազիանզացիք՝ լինել նոցա առաջնորդ. բայց նա չառնոյր իւիք յանձն, զի մի՛ զրկեսցի 'ի հանդարտութենէն՝ զոր եգիտ ըստ տենչանաց իւրոց. այլ եւ ձեռնադրել յաթոռ եպիսկոպոսութեան Նազիանզու զեւղաղիոս ոմն 'ի ծանօթից իւրոց՝ զայր բարեկրօն. եւ ինքն զամենայն ինչս տան հօր իւրոյ բաշխեաց աղքատաց՝ զուարթ սրտիւ դադարեաց յարիազոն. եւ հանապազ գոհանայր զնմանէ. մինչեւ գրել եւ առ սոփրոնիոս իշխանն 'ի կոստանդինուպօլիս, թէ այլք իբրու զրկանս իմն առնել ինձ համարեցան՝ հանելով յաթոռոյ. այլ ես երանի տամ այսպիսի զրկանաց, որ տայ ինձ պարապել հանդարտութեան եւ անզբաղ իմաստասիրել ։

Ընդ գրեաց երանելին բազմապատիկ պի-
տանութիս և թուղթս յօգուտ և 'ի շինութի
եկեղեցւոյ, և 'ի նուաճումն աղանդաւորաց
Ճմկին. զի թէպէտև մեկուսացեալ էր 'ի հօ-
գոյ, այլ ոչ անփոյթ զխորհրդն ամ՝ որք
տուեալ էին նմ 'ի պայծառութի եկեղեցւոյ ։
Ընդ շարագրեաց և զվարս իւր ստանաւոր
բանիւ՝ առ 'ի խնուլ զանդուռն բերանս. զի
ընդդմ այն էին՝ որք առէին բամբասանէր մը-
տօք, թէ վն յանցաւորութե կմ մոլորութե
մերժեցաւ նա յաթոռոյ, և կեսք՝ թէ ակա-
մայ հրաժարեցաւ յիշխանութէ, և այլք եւս
զայլ արատս ջանային գնել 'ի վր այլեայլ
բանից և գործոց նր. նմին իրի հարկ հա-
մարեցաւ գրել ստուգութբ զամ անցս՝ որք
անցին ընդ նա, և առաքեաց առ բնակիչս
կոստանդնուպօլսոյ, որով յամօթ եղեն ամ
չարախօսք ։

Բայց տակաւին ոչ դադարեաց դեռ 'ի հան-
դարտութէ անդ յարուցանել փորձանս ընդդէմ
սորին. զի սկսան մերձաւորք նր բամբասել
զնա, թէ յայգեստանս և 'ի զուարճութիս
անցուցանէ զաւուրս ծերութէ իւրոյ, այն՝ որ
միակեցական վարս խստամբերութէ կար-
ծեցուցանէ յանձին կրել. և այլ եւս ընդդմ
բանք դժպատեհք ։ Իսկ զայն ոչ գիտէին,
թէ 'ի ծածուկ ճգնէր երանելին, և զօր ամ
տանջէր զծերացեալ մարմինն 'ի խիստ պահս
և 'ի գետնախշտութիս և 'ի խարազնազգե-
ցութիս՝ առաւել քան զխստակրօն ճգնաւորս
բնակեալս յանապատի. և 'ի վր հնդգոր-

դեան

դեան վշտաց հիւանդութեան՝ անխնայ զինքն
ընդդէմ անձին իւրոյ, մինչ դրեթէ առիթս
խնդրել տանջելոյ. ոմն և 'ի միում նուագի
թուեցաւ նմ, եթէ անհամբերութբ խիստ
ինչ խօսեալ իցէ ը ումեք ըստ ծերունեացն
բարուց, և մնկ զաւուրս քառասուն անբար-
բառ լռութբ սանձահարեաց զլեզուն ։

Հրաժարեցաւ սրն միանգամ և երկիցս 'ի
Թէոդոս կայսերէ և յեպսաց՝ գալ 'ի կոս-
տանդինուպօլիս՝ առ 'ի գումարել նոր ժողով
վս պսպս իրաց. այլ նա չէառ յանձն. զի ոչ
սիրէր զաղմուկս՝ որք լինէին 'ի մէջ եպսաց ։
Եւ իբրև կարի ստիպեցին զնա, ապա ե-
րանելին գրեաց. թէև յօժարէի 'ի գալ՝ ոչ
թողու զիս յետին տկարութի մարմնոյս և
մահացու հիւանդութիս. և ը այս խնդամ,
զի անկարանամ երթալ ։ Այլ այսու ամէ
ոչ դադարէր իմաստալից գրովք 'ի թիկունս
հասանել եպսաց՝ ուսուցանելով զարժանն,
և զօրաւոր ածաբանութբ յաղթահարելով
զհերձուածողս՝ մինչև ցվերջին աւուրս իւր.
քանզի և 'ի ծանր հիւանդութե միջի ոչ վեր-
ջանայր 'ի շարադրութէ բանից օգտակարաց.
էր զի անձամբ գրէր, և էր զի նօտարաց ա-
ւանդէր ։

Եւ իբրև վտանգեցաւ 'ի ցաւոց, և ետես
զանձն մերձեալ 'ի դրունս մահու, սկսաւ
խանդակաթ բանիւք խօսել ընտանեբար ը
քնի փրկչին իւրոյ. և 'ի խօսակցութե անդ՝
քաղցրութբ աւանդեաց զհոգին 'ի ձեռս նր,
յամի տն 389, կմ 390. ը այլոց՝ 391 (թող

զըափ ամաց հասակին անդխռելի՝ զոր ոմանք կը դնեն, և այլք ոչ պակաս ՟Է զԿ)․ Թողեալ 'ի գանձ եկեղեցւոյ՝ բաց յառաքելակն վատակոց՝ զհրաշալի մատեանս ածաբան վարդապետութե իւրոյ․ որ են անվրէպ կանոն և առաջնորդ ամ դասուց աշակերտելոց ճշմարիտ ածաբանութե, և վկայութիք բանից նորա անջինջ արձանագիրք յամ ժողովս եկեղեցւոյ :

Իսկ պատուական մարմին սըյն Թաղեցաւ զառաջինն յիւրում քաղաքի 'ինազիանզ առ գերեզմանի հօր իւրոյ․ մինչև յետ ըզմ ժմկաց՝ յամի տն իբր 945․ ասի փոխադրեալ 'ի Թագաւորական քաղաքն 'ի կոստանդինուպօլիս այսպիսի իմն օրինակաւ : Քանզի բարեպաշտ կայսրն կոստանդին պերփիւռոժէն՝ Թոռն վասլի արշակունւոյ՝ ստէպ մըտախոհ լեալ վն բազմապատիկ երախտեաց, զոր եգոյց ածաբանն գրիգոր 'ի կենդանութե իւրում առ բնակիչս կոստանդնուպօլսոյ, խօսեցաւ յաւուր միում ըն աւագանին իւր, և ասէ․ զիարդ զայնպիսի այր այ՝ զմեր բազմերախտ հայր, և զպայծառ ջահ եկեղեցւոյ, Թողին հարքն մեր յանծանօթս կալ իբրև 'ի Թաքստեան յամայի վայրս նազիանզու : Եւ խնդ արարեալ առաքեաց արս գլխաւորս 'ի նազիանզ՝ յուզել և գտանել զնշխարս սըյն, և բերել արժանաւոր պատուով 'ի Թագաւորեալ քաղաքն : Գրեաց Թգըն և գիր աղերսանաց խոնարհական ժառութը առ ածաբանն՝ իբրև առ կենդանի սըէ, ա-

ղա-

ղաչելով զնա լնուլ զփափաք իւր հոգւոր, և գալ հանգչել ընդ այլ ս՟բս՝ որք ամփոփեալ կային յեկեղեցիս Կոստանդնուպօլսոյ ։ Եւ առեալ արանցն զայս գիր՝ գնացին 'ի Նազիանզ, և գտին զտեղի գերեզմանի ս՟բյն ․ այլ քանզի երկու շիրիմք էին առընթեր միմեանց միաձև, յերկբայս անկան՝ թէ ո՞ր 'ի ն՟ցէ ա՟ծաբանին իցէ ․ վ՟ս զի և բնակիչք տեղեացն այսչափ միայն գիտէին աւանդութ՟՝ եթէ յայն շիրիմս կան թաղեալ ա՟ծաբանն Գրիգոր, և հայր ն՟ր Գրիգորիոս, և այլք 'ի տանէ ն՟ր ․ և ոչ գիտէին հաւաստեաւ՝ եթէ ո՞րն իցէ շիրիմ Գրիգորի ։

Յայնժամ արքն եկեալք յարքունի դրանէ սկսան արտասուախառն պաղատանօք կարդալ առ ա՟ծ, զի մի՛ ունայն լիցի աշխատութ՟ իւրեանց, և մի՛ 'ի դերև ելցէ ա՟ծահաճոյ խնդիր կայսերն ։ Եւ տ՟ր կատարեաց զհայցուածս ն՟ց ․ զի ը՟ բանալ զգերեզմանն ս՟բյն՝ յանկարծակի բուրեաց հոտ անուշութ՟, և գտան նշխարք ոսկերաց ն՟ր ամբողջ յարմարեալ 'ի կարգի իւրեանց ․ մինչև յայտնա՟պս 'ի միտ առնուլ ա՟մն 'ի բազմապատիկ նշանաց, թէ այն է մարմին ա՟ծաբանին Գրիգորի ։ Յայնժամ փութանակի ամփոփեցին զնա պատուով 'ի նոր արկղ՝ տանել ը՟ իւրեանս ․ զի առ յոյժ խնդութ՟ն շտապէին առօրին դարձ առնել 'ի տեղի իւրեանց ։ Եւ եղև հակառակութ՟ ը՟ բնակիչս տեղւոյն, որոց ցաւ մեծ լինէր զրկել յայնպիսի պատուական գանձէ ․ այլ արքն արքունի դրան

աղգի աղգի նրոք հաւանեցուցեալ զնո՛ բար-
ձին զնոր գանձն , և անկան 'ի ձ՟պհ ։

Ու եղև բանս այս 'ի կողմանս կողմանս . և՝ ահա գունդագունդ հասանէին զձ՟պհայն մեծամեծք և փոքունք , եկեղեցականք և Յականք, և խնկօք և մոմեղինօք յուղարկէին զմարմին ս՟բյն՝ հանդերձ երգովք օրհնութե՟ , և անը՟հատելի հանդիսիւ՛ , ո՟պ այն թէ թափոր յօրինել հետղհետէ 'ի նաղիանզայ մինչև 'ի բիւզանդիա ։ Իսկ իբրև մերձ եղև ս՟բն 'ի թ՟գրական քաղաքն , ելին ընդ առաջ մեծաշուք փառաւորութ՟բ թ՟գրն և ա՟մ մեծամեծք ն՟ր՝ բազմութ՟բ ք՟հնյից և ժողովրդոց . և այնպէս անպատմելի ցնծութ՟բ և օրհնութ՟բ մուծին 'ի ներքս յաւուրս ձմերայնոյ . և առեալ ածին նախ յեկեղեցի պալատանն արքայի . և ապա յօրինեալ զդագաղս ծիրանեօք և ա՟մ երևելի սպասուք՝ բարձին ըզմարմին ս՟բյն եպ՟սունք 'ի վ՟ր ուսոց իւրեանց, և բոլորեա՟լ զնովաւ դասք սինկղիտոսաց հանդերձ թ՟գրաւ՝ բերեալ հանգուցին 'ի հոյակապ տաճարի ս՟բց առաքելոց , առ մարմնոյ ս՟բյն յովհաննու ոսկեբերանի՝ 'ի կողմն մի խորանին ։ Այս այն եկեղեցի է , առ որ խօսելով ա՟ծաբանին 'ի մեկնիլ անդ իւրում յաթոռոյն կոստանդնուպօլսոյ՝ ասէր . խաղաղութ ը՟ ձեզ ա՛ռաքեալք , գեղեցիկ յարկ բնակութե՟ . և ահա նոյն տաճար գեղեցիկ՝ եղև հանգստարան ս՟բյն ։

Այլ յետ անցանելոյ այլ ևս դարուց՝ (թէպէտև ժմկն և եղանակն անգիտելի ,) բար-

ձին

ձին ոմանք անտի զնշխարս ա̃ծաբանին, և տարեալ 'ի Հռովմ՝ ամփոփեցին յեկեղեցւոջ ուրեք կուսաստանի՝ անուանեալ ս̃րյն Մարիամու՝ 'ի Մարտեան (կամ յարեսեան) դաշտի ։ Իսկ զկնի ժ̃մկաց բազմաց՝ յամի տ̃ն 1580, երևելին Գրիգոր ԺԳերորդ՝ Հռովմայ Հայրապետ՝ շինեալ մատուռն մեծակառոյց 'ի մէջ հոյակապ տաճարի ս̃րյն Պետրոսի, որ 'ի Վատիկան, անդ հանգոյց ձեռամբ իւրով զպատուական նշխարս ս̃րյն Գրիգորի ա̃ծաբանի՝ ընդ այլ նշխարս ս̃րց, շքեղ հանդիսիւ 'ի 11. աւուր յունիսի. բայց գտանին և մասունք ինչ յոսկերաց ն̃ր նաև յայլ տեղիս. և ա̃մ ուրեք ա̃մ յարգանօք պատուին 'ի հաւատացելոց՝ 'ի փառս փառաւորելոյն 'ի խորհուրդս ս̃րց իւրոց ։

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ ։

(1) Յոյնք 'ի յունվարի 30. կատարեն զտօնախմբութ̃ երից երևելի վ̃պաց միանգամայն, ս̃ բարսղի, գր. ա̃ծաբանի, և յովհ. ոսկեբերանի, հաշակելով ներբողանի պէսպէս 'ի վ̃ր երեցունց առ հ̃րկ. բայց առանձին և գլխաւոր տօն ա̃ծաբանին կատարի առ նոսա 'ի յունվարի. 25. այն օր է՝ յորում դնեն և յայսմաւուրք մեր զվարս ն̃ր, և 'ի նոյն միջոց հայք դնելն տօնացուցի մերոյ զա̃ծաբանն 'ի կարգս ապայից ։ Այլ որ արժանի է ծանուցման, ուր այլք 'ի պատմչաց յիշեն զօր վախճանի ս̃րյն, 'ի Ծառընտիրն մեր Բ., ա̃ղ և 'ի Հ. բացայայտ գրի, թէ հանգեաւ 'ի ք̃ս * 'ի յունվա,, րի ԻԵ ||։ Բայց ք̃ղի լատինք ը̃ստ հռովմէական վկայաբանութ̃ կատարեն զյիշատակ ա̃ծաբանին 'ի մայիսի. 9. յայն հայեցեալ՝ հաւանական դատի բաբեպրոք բոլլանդեան, թէ սոյն սա իցէ օր փոխման ս̃րյն յաստեացս.

եացս. իսկ զօրն յորում կատարեն յոյնք՝ ընծայէ Ժմկի փոխագրութե նշխարաց նր̃ ’ի կոստանդնուպօլիս. որ է անստոյգ և մտահաճոյ գուշակութի. զի թէպէտ յամսեանն յունվարի առի լինել փոխագրութիւն այն, բայց ոչ առի ուրեք (գոնէ առ յոյնս)՝ թէ ’ի մայիսի լեալ իցէ վախճան նր̃. մինչ զի կարօղ է ոք առնել իբրև ընդհնու՞կն, թէ և մայիսի 9. իցէ Ժմկ փոխագրութե նշխարաց սբ̃յն ’ի կոստանդնուպօլսայ ’ի հռովմ. և թէ ’ի հին և ’ի ստոյգ պատմութեց առեալ իցէ և եդեալ ’ի Հ. և ’ի Ճ. լինել վախճանի սբ̃յն ’ի յունվարի. և այնչափ առաւել՝ որչափ զի բաց ’ի հռովմէական վկայաբանութէ՝ այլ վկայագիրք լատինացւոց ոչ այնչափ դնեն ըզյիշատակ նր̃ ’ի մայիսի, որչափ ’ի յունվարի. զի ոմանք ’ի յունվարի 11. ոմանք ’ի յունվարի 13. և ոմանք ևս ’ի յունվարի 29: բայց յայսմիկ խնդիրս իւրաքանչիւրոք զիւր միտս հաճեսցէ:

(2) Աղբիւր ա̃մ մատենագրաց՝ որք գրեցին զվարս ա̃ծաբանին, նա ինքն ա̃ծաբանն ճանաչի. ո̃պ և մեկն վկայէ մետափր. յասելն. * Որք միանգամ գրեալք են
,, վարուց նր̃, ոչ այլուստեք՝ բայց ’ի նորին գրոց առին
,, զնիւթ բանից ||: Զնոյն խոստովան լինի և գրիգոր երէց՝ որ ճոխագոյն քան զամենին յօրինեաց ճառօրէն կմ̃ ներբողակերպ զպատմութի վարուց սբ̃յն ’ի Ժ դարու, յասելն ը̃ր հին թարգմանութե. * Ոչ ոք վր̃ նորա
,, եթող ինչ մեզ գրով. այլ իբրև ’ի հասու սերմանեաց
,, ժողովեցից ’ի պարարտ անդաստ բանից նորա՝ որ ինչ
,, միանգամ յղ̃ս նր̃ են. և նմանեցայց իմաստուն ճար֊
,, տարապետի, որ զմանր քարինս առ մեծամեծօքն ’ի
,, մի ժողովեալ՝ դնէ առ ’ի պատրաստութի որմոց. և
,, այնու յարմարեալ կազմէ տուն կատարեալ թագա֊
,, ւորի ||. և դարձեալ խօսելով զսբ̃յն՝ թէ ’ի վերջին հանդարտութե գրեաց ոտանաւորս ևն, յարէ. * ուստի
,, և ինձ գտաւ առատագոյն նիւթ ճոխութե առաջա֊
,, դրութե բանիցս ||: Ասացի՝ ը̃ր հին թարգմանութե. զի այս գործ գրիգորի յոյն երիցու, որ կայ տպագրեալ յունարէն՝ համդերձ լատին թարգմանութե̃ ’ի սկիզբն գրոց ա̃ծաբանին ’ի հատ. ա, նոյն այն է՝ զորոյ զհայկական թարգմանութի զոյգ ը̃ վարուց ոսկեբերանին ունիմք առ մեզ ’ի հին մատենի գրեալ ’ի խնդրոյ օշին սեբաստոսի (որ Ժմկակից էր վկայաբանին մերում, և նախահաւ լամբրոնացւոյն). ուր ’ի վերնագրի դնի.
* Պատմութի վարուց սբ̃ հօրն մերոյ մեծին գրիգորի
,, ա̃ծա

„ Ածաբանին Նազիանզու եպսի · զոր Թարգմանեաց 'ի յու_
„ նականէն 'ի մերս՝ որբաղան կեղկոն հայոց մեծաց գրի_
„ գորիս վկայասէր || · և սկիզբն բանիցն ունի այսպէս ·
* Այսօր հրաւիրեաց զմեզ մի այր եղբայր՝ մեծն
„ գրիգորիս Ածաբանութ ճոխացեալն՝ 'ի հոգևորական
„ խորախուհս իւրոյ ծննդաւորական բարեպաշտութեան
„ իմաստիցն հանդէս || : Նոյն գործ է և օրինակեալն
'ի Ա · Ճառընտրի · բայց այդ օրինակ յօրինակէ տարբե_
րի ըստ առաւել և ըստ նուազ զգուշաւորութ գրչաց : Եւս
առաւել ոչ սակաւ տարբերութիւն ունին ընդ այժմու_
յունարէն բնագիրն, և ընդ հին Թարգմանութիւն հայե_
րէն՝ ոչ միայն ըստ բառից, այլև ուրեք ուրեք յոյժ բա_
նիցն և յընթացս տարբերութեցն · բայց քանզի ըստ գո_
յացութե և ըստ հնոյն ընթացից է մի և նոյն գործ · վասն
և զհայկական Թարգմանութիւն նշանակեմք 'ի ծանօթու_
թիս ընդ անուամբ բուն հեղինակին՝ ըստ գրիգորի երի_
ցու :

Այլ է և հեղինակ միւս պատմութե վարուց Ածաբա_
նին՝ գտեալ 'ի Բ · Ճառընտրի մերում · որ ոչ միայն
բազմօք տարբերի յընթացից գրիգորի երիցու, այլև
ինչ ինչ նորանոր աւանդէ՝ զոր ոչ գտանեմք առ այլ
մատենագիրս · և ոչ գիտեմք՝ թէ ո իցէ հեղինակ այսր
գործոյ, որ է նոյնպէս հին Թարգմանութի : Իսկ Հ ·
է քաղուած բաղադրեալ կէս մի յառաջնոյն, և կէս մի
յերկրորդ օրինակէ գտեալ 'ի Ճառընտիրս ազգիս : Որ
Յ · և Ղ · են լոկ քաղուածք առաջնոյն, ըստ գործոց գրի_
գորի երիցու : Թող և զայլ վկայագիրս՝ որք 'ի վր
նոյն գործոյ պատմեսցեն և ինչ ինչ մասնաւոր պա_
րագայս, անձամբ անձին քաղելով վերստին զայլ բանս
'ի բուն գրոց Ածաբանին, և յայլ եկեղեցական պատ_
մագրաց · ըստ սմին օրինակի աշխատասիրեաց և բարո_
նիոս՝ յետ հանդերձելոյ նշխարաց սրբոյն 'ի վատիկան ա_
գրիգորիէ ժգ · քանզի 'ի յաճախել հռովմայեցւոց 'ի
համբոյր նշխարաց Ածաբանին, և 'ի հետամուտ լինել
պատմութե վարուց նր, ձեռն էարկ բարոնիոս 'ի թա_
խանձելոյ բազմաց նորոգ հաւաքել զվարս Ածաբանին
'ի գրոց նր · և նուիրեաց նմին գրիգորի պապին · զի
թէպէտև ասէ անբաւական զանձն իմ համարեալ՝ ասել
ցժողովս, * աւանիկ կայ ճառ ներբողենի գրիգորի ե_
„ րիցուն 'ի վր նազիանզացւոյն ||, այլ նք ասէ՝ * չա_
„ նուին յանձն զիս հրաժեշտ · իսկ վն գրիգորի երիցու
„ ասէին, թէ նա ոչ այնչափ զվարս, որչափ զճառս գո_
„ վէս

,, վերոյի գրեալ . և բզմ ինչ է՝ զոր ոչ զանց արար գրել ,
,, և զբազմաց համառօտել եանց . ինչ ինչ այլազգ պատ-
,, մէ , և ինչ ինչ ոչ անվրէպ միաձայն ը Հոմերոսի պատ-
,, մութե || : Բայց յայտ է քննողաց՝ զի գոյացուի իրաց ,
որ ասի , նոյն է՝ որ ինչ կայ առ գրիգորի երիցու , և
առ բարոնիոսի . զի և աղբիւր երկոցունց է մի , ը գըր-
ուածք նորին ճառարանի . և մեք որպէս 'ի վաղակայ ա-
ռաք . նոյնպէս և յաղբերէն Տօւաշիեաւ՝ յաղբիւր անգը
ը կարի մերձել հոգացաք զբանս կարևորս :

Այլ ո՛ ոչ գիտէ , թէ՝ և ույք խոստանան 'ի բուն աղ-
բերէն ևեթ ըմպել , ը 'ի գրոց ճառարանին , ոչ ունին
զնմ կարգ պատմուե տիրաց բովանդակել . այլ կա-
րօտին և յայլ եկեղեցական պատմագրաց և 'ի գործոց
ժողովոց հաւաքել բազում ինչ 'ի լրումն բանից . որ
և զգովուեն սրբյն՝ զոր սրն առ խոնարհուե բստ կա-
րի տառապատէ , յայլոց անտի հարց և 'ի վկայից ու-
սանել . զի թէպէտև արդիւնք նր լիով վկայեն , բայց
և ճանաչողք արդեանց նր յայտնագոյն խոստովանին .
որ է տեսանել 'ի վկայութիւն ապագրեալս 'ի մուտս
գրոց ճառարանին , զի մեծամեծս խօսին զնմէ՝ այլ ոչ
ինչ յափշտակեալց՝ ամ նախնի մատենագիրք : Մեզ շատ
լիցի պանծալի բան հռովմէայի Ժմկակից հեղինակի .
զի ասէ . * Գրիգոր՝ այր ամիժ անհամեմատ , որ բա-
,, նիւ և գործով ծաղկեաւ՝ զանազօտափայլ լոյս գի-
,, տուե ծագեացյեկեղեցիս քնի . զի զայն ինչ վարդա-
,, պետեալ , զոր արդեամբք կատարեաց . . . . Չէ մարթ
,, զոք այլ ('ի վկայից) գտանել՝ ընդ որ ք զնա վարուք ,
,, և առաւելեալ 'ի սրբուե . և ոչ 'ի պերճախօսութե
,, մասին գերազանց և ականաւոր , և ոչ հաւատով մաք-
,, րագոյն և ուղղագոյն . և ոչ գիտուե լիագոյն և կա-
,, տարելագոյն : Սա միայն է , զորոյ զվկայութիւն չկա-
,, րեն և ոչ իսկ անմիաբանքն յիւրեանս՝ յիւրեանց
,, կողմն ձգել և վիճել , որք սովոր են առնել զայլոցն .
,, այլ այնպիսի փայլէ արդեամբք առ այ և յեկեղեցիս
,, այ , զի որ միանգամ ժպրհեսցի իւիք իրօք հկռկիլ
,, վկայուե նր , նովին իսկ՝ զի առաւելագոյն ինչ իմա-
,, ցաւ՝ հերետիկոս գտանի . մինչ զի յայտնի նշանակ դը-
,, տանի զարտուղի լինելոյ 'ի հաւատոց՝ նց ամցն , որք
,, ոչ միաբան գտանին ը գրիգորի 'ի հաւատս || : Վյ և
իրաւամբք ասէր հերոնիմոս . * այնպիսի վկայաւ պար-
ծիմ և ցնծամ || :

Զնոյն վկայեն արդեամբք և համօրէն ճառարան վկայք
եկե-

եկեղեցւոյ՝ յաւուրց անտի գրիգորի և այսր. զի վկայութիւնք բանից Աստուածաբանին գրիգորի զարդարեցին ըզվիճակութիւն իւրեանց, է զի յանուանէ կոչելով, և շատ եւս այն է՝ զի սերտողաբար զբանս նորա իւրացուցանելով, համօրէն յետագայ վիճակք յունաց և հռովմայեցւոց և հայոց. որպէս յայտ է՝ որոց դեգերին 'ի գիրս հին և նոր վիճակաց ։

Բայց որ մեծն է՝ նոքին իսկ հերձուածողք, զորոց զաղանգս հզօրեղապէս ջախեաց Աստուածաբանն, մեծապէս ակնածէին յիմաստութենէ նորա. ընդ որում և փիլոստորգիոս արիոսեան պատմագիր՝ Ժամանակակից սորին, հիացմամբ մեծաւ խօսի զգրիգորէ. և ցուցանէ զնա գեր 'ի վերոյ լինել քան զամենայն վիճակս ծաղկեալս յառաջ քան զնա, և առաւել յաղթահարիչ աղանդոյ իւրեանց քան զմեծն աթանաս. որպէս և առ մեզ երևելի էին սոյն նաև բարսեղ կեսարացի, և ապողինար լաւոդիկեցի. այլ գրիգոր գերազանցեաց զամենեքումբք՝ գրով և բանիւ ։ Եւ յիրաւի. զի իւրաքանչիւր ոք 'ի վարդապետաց է որ յայսմ մասին առաւելաւ, և է որ յայնմ, սա 'ի գրուն, և սա յատենախօսութեան. սա առաւել յարտաքին գիտութիւնս, և սա յաստուածայինս. կէսք 'ի բարոյականն, և կէսք 'ի տեսականն. իսկ երանելին գրիգոր զամենայն գոգցես ձիրս յինքեան ունէր միահամուռ հաւաքեալ՝ 'ի տուչութենէ շնորհաց հոգւոյն ։

(3) 'ի Հ. ասի Աստուածաբանն լինել * 'ի քաղաքէն ազիազու ||. որպէս և յայլ գիրս հայոց գրի * անձիանձու ||. և 'ի Ճ. * ծնեալ 'ի քաղաքին նազիազու ||. այլ մեք եդաք ուղղագրելով ըստ յունականին՝ * նազիանզու || ։ Ընդ որում նոյնացուցանել երևին ոմանք զմերձակայ աւանն արիազին. որոյ եպիսկոպոս ասի լինել 'ի Հ. հայրն գրիգորի ։ Այլ է և գիւղն արիանզ 'ի հանգրուանս նազիանզու՝ տեղի ծննդեան գրիգորի անուանեալ 'ի նիկետասայ ։

(4) Յայտնապէս ասէ Աստուածաբանն զմօրէն իւրմէ 'ի ճառ. ԺԲ. լինել * անդրանիկ 'ի ծնէ՝ 'ի նախնեաց և 'ի սկզբանց
,, Աստուածոյ, և ջամբէր. և հայրենի ժառանգութիւն ըն-
,, կալեալ զառաքինութիւն ||. և ոչ որպէս զայր իւր 'ի վայրենի ձիթենւոյ 'ի բուն ձիթենի պատուաստեալ. և բազմօք հաստատէ՝ թէ կինն եղև պատճառ դարձի առն 'ի ճշմարտութիւն ։ Ապա յաւել ոմանց 'ի յոյն վկայաբանից՝ թէ ծնօղք Աստուածաբանին էին յառաջագոյն հեթանոսք, կարի լայնաբար խօսեցան՝ յոգնակի բանիւ, որ եղակի ևեթ ճշմարտի 'ի վերայ հօրն ։

Ըստ

Բառ նմին և գրիգոր երէց ; կմ որ նոյն է՝ Ծ · Ա · յար և նման բանից ճառընտրին գրէ · * Իսկ մայր նր սբ՝ և ,, 'ի սբ նախնեաց || ։ Զնոյն հաստատէ և Ծ · Բ · յաւելուածով մասնաւոր բանից՝ որ յղէս հօրն , այսպ · * Նա ,, ինքն ոչ ունելով զքաղկան հաւատոյն զծածկութիւն ,, քան թէ զհեթանոսական մոլորութիւն , 'ի սան թագա,, ւորին պատուհեալ առ գիոկղետիանոսիւ , և ստացեալ ,, զպետութի 'ի վր եօթն գործակալաց 'ի գլուն արքու,, նի · ունելով և կին 'ի հաւատացելոց՝ անուն նունի || ։ Զայսպիսի պատիւ հօրն ոչ գտանեմք առ այլս · բայց թէ էր այր մեծատուն , կմ գոնէ ոչ աննշան ոք , յայտնի ցուցանեն և այլք · վս թերևս գործակալութեն ինչ ունէր արքունի իշխանութբ 'ի կապադովկիա ։

Ածաբանն 'ի խօսելն զդարձէ նր՝ ասէ · * այնչափ է- ,, բարութբ զհետ ընթացաւ ծննդրութե , մինչև օտարա- ,, նալ նմ 'ի մօրէն և յընչիցն || · որով կարծի դեռ երիտասարդ կամ պատանեակ զնա ցուցանել · բայց յետագայ գործք նր յայտ առնեն՝ թէ յայնժամ անցեալ էր զխնամենիւք ։

(5) Զաքանչելիս՝ որք եղեն 'ի մկրտութն գրիգորիսի հօր ճառընտրին , գրէ թէ ճմ պատմիչք յիշատակեն , ունելով հիմն և 'ի բանից ճառընտրին · իսկ թէ առաջիկայ էին անդ և հայրապետքն՝ զորս յիշեցաք , մեկն գրէ մերս խորենացի 'ի խօսելն զգնալոյ սբյն արիստակեսայ 'ի ժողովն նիկիոյ · Է · 86 · այսպ · * Որոյ երթեալ՝ հասանէ մեծին ղևոնդի · և հանդիպի այնմ (առ · յայնմ ,, ժամուն) , զի մկրտէր զգրիգոր զհայրն գրիգորի ,, ճառընտրի · որ իբրև եւ 'ի ջրոյն , լոյս շուրջ փայլա- ,, տակեաց զնովաւ · զոր ոչ ոք 'ի բազմութենն ետես , ,, բայց միայն ղևոնդիոս՝ որ մկրտէրն , և մերն առիս- ,, տակէս , և եւթաղէ եգեսիայ , և յակովբ մծբնայ , ,, և յոմանց պարսից եպկք , որ նոյն շուրջք ուղևորէին ,, 'ի ժողովն || ։ Սմին նման գրի և 'ի Ծ · Բ · * և մկրտէր ,, հայրն գրիգորի ճառընտրին 'ի ձեռն երանելի հայրա- ,, պետին ղևոնդի , որ ձեռնադրեաց զսբն գրիգոր ըզ- ,, հայոց լուսաւորիչն ։ Պատահի անդ և սբն յակովբ ,, մծբնայ հայրապետն , և նեփթաղ եգիպտացւոց ,, եպն , և սբն առիստակէս՝ որ 'ի հայոց առաքեալ ,, էր սակս ժողովյն նիկիոյ որ 'ի քակտումն արիոսի չա- ,, րափառութեն · և տեսեալ սոցա ակն յայտնի զշնորհս ,, հոգւոյն սբյ ճառագայթաձև փարելով զճծայլին ա- ,, ւազանաւն · Է որ սքանչացեալ՝ օրհնէին զամենասբ

,, զեր-

„ զերբորդութիւն . և զդեցեալ նորա զքս փաղփաղուկն՝
„ ը առաքելական բանին, թէ մկրտեալքն 'ի քս՝ զքս
„ զգենուն ||:

Ուր արժան է գիտել, զի որպէս խորենացին, և Ծ.
Բ. նոյնպէս և բարոնիոս 'ի վարս ծծարանին՝ գնեն,
թէ մկրտօղն էր սբն զևոնդ . այլ ինքն ծծարանն ցու-
ցանէ՝ թէ թէպէտ սբն զևոնդ և այլ հայրապետք ա-
ռաջնկայ էին, բայց եպսն նաղիանզու էր՝ որ մկրտէր.
զորս զանուն չյիշէ . բայց ասէ՝ թէ գունչակեաց՝ զի
զոր կնքեացն, * յաջորդելոց է ինքեան յեպսութե ||:
Եւ ը այսմ գրէ բարոնիոս՝ հիւՀ առաջին կարծեաց
իւրոց, 'ի տարեգիրս . յամի 325 . հմր . Լը . * յետ սա-
„ կաւուց՝ սբ եպսն այն, որոյ մկրտեալ էր զնա, փո-
„ խեցաւ 'ի կենցաղոյս . . . . և յաջորդեաց հայր նր (ցր
„ ծծարանին)||: Այլ 'ի միաբանել զայսոսիկ՝ ասելի
է, թէ հանդիսադիր մկրտութե էր սբն զևոնդ իբրև
եպսապետ գաւառին . իսկ անմիջական մկրտօղ՝ եպսն
նաղիանզու իբրև առաջնորդ քաղաքին . և կմ անդրա-
դարձեալ . մինչ զի երկոքեան ևս ասին մկրտել իբրև
գործակիցք իրերաց : Զայս հաստատէ և ասելն ծծա-
րանին վն սկամայ սխալանացն 'ի ժամու մկրտութե .
* հոգևորական իմն վրիպակս՝ անախեղծ միթաւութե
„ վճպքն առնէն || . ցր մկրտօղ հայրապետքն՝ 'ի կատա-
րելն զկարգ մկրտուե՝ նաև ինչ ինչ ը կարգի ձեռնա-
դրութե արարին . ուր աՀա բազմաւորակի խօսելով՝
յայտ առնէ, թէ պաշտօնակցութբ միմեանց մկրտեցին:
(6) Գր . երէց ասէ զնուննեայ . * տենչայր մանկան ար-
ուէի || . այսպ գրէ և ինքն ծծարանն յատանաւոր վարս
իւր . յորմէ մակաբերութբ եգեալ է 'ի Հ . թէ * ա-
„ մուլ էր, և զաւակ ոչ ունէր || : Ըստ առաջնոյն մարթ
է ասել, թէ քոյր ծծարանին գորգոնիա (որ 'ի Հ .
գրի՝ գորգոնիա) իցէ երիցագոյն քն զնա . բայց հայե-
ցեալ յայն՝ զի մօտ 'ի ծերուե չէր լեալ նոցա այլ զա-
ւակ . 'ի դէպ է և զերկոսին հաստատել՝ թէ բնաւ իսկ
անզաւակ էին մինչև 'ի ծնունդ գրիգորի . և նուն՝
որ ցանկայր զաւակի, խնդրէր յԱյ զաւակ արու, և
տր եա նմա զերկուս ուստերս, և զմի դուստր, որք
յանուանէ յիշատակին :

(7) Վս կեսարիայ քաղաքի՝ ուր զառաջինն եմուտ գրի-
գոր 'ի դպրոց, անմիաբան են մատենագիրք . ոմանք
ընդ բարոնիոսի խմանան զկեսարիա պաղեստինոյ, ուր
ծաղկեցաւ երևելի դպրոց գիտութե, որ և եղև ու-
սում

ուսումնարան որոգինեայ, պամփիլոսի վկայի, եւսեբի կեսարացւոյ, եւ այլոց երեւելի արանց: Իսկ այլք ը՟ հեր-մենայ իմանան զկեսարիա կապադովկացւոց զերկիր ծննդեան սրբյն բարսղի. ուր զառաջինն ասեն ուսան գրիգոր եւ բարսեղ զսկզբունս մակացութեց, եւ ծանօթա-ցան միմեանց: Բայց պարտ է ասել՝ թէ յերկոսին քղքս իսկ համանուանս ուսաւ ածաբանն. զի բացայայտ գրէ գրիգոր երէց, թէ նախ չքաւ 'ի կեսարիա (յուսուցիս). եւ ապա նաւեաց աստ 'ի պաղեստին (նովին փութով ուսման). ուր բացարձակ կեսարիա ասելով՝ իմանայ զակնաւորն կեսարիա կապադովկացւոց ոչ ինչ հեռի 'ի նազիանզայ. եւ պաղեստին ասելով՝ իմանայ զերեւելի ուսումնարանն պաղեստինացւոց, այն է կեսարիա փի-լիպպեայ:

(8) Ճ. Բ. զտեսիլն ասէ լինել առ գրիգոր. եւ այն՝ կրկնակի, գրելով այսպ՟. * Իբր տագնապեալ՟ գրիգորիոս
„ աշխէ մեծաւ, տեսանէր 'ի տեսլեան կին՝ մերձ գո-
„ լով ըմբռնել զնա 'ի նաւէն, եւ ոչ տայր շարժիլ նմ՟
„ 'ի նաւէ անտի. եւ յարուցեալ զեկոյց զտեսիլն նա-
„ ւորդացն: Իսկ միոյն 'ի նցէ ասէ. կինն՝ զոր տեսեր,
„ նշանակ է ծովուս, ուստի ոչ եւս զերծանելոց... Իբր
„ 'ի բա՟մ արտմութե՟ եղեալ՟ նշէր. եւ տեսանէր այլ իմն
„ տեսիլ հրաշալի. կին մի երեւեալ՝ որոյ տեսութին զա-
„ ռաքինութին գուշակէր, մերձենալովն ըմբռնէր զնա
„ 'ի նաւէն, եւ ձգեալ կորզէր զնա 'ի ցամաքն. եւ զար-
„ թուցեալ պատմէ զտեսիլն: Իբր նշ՟ իմնեալ՝ ասեն.
„ արդարեւ բարեպաշտուհի ծնօղն քո՝ 'ի ձեռն նորա
„ (իմա, իւր) ը՟ռւնակ աղօթիցն յափշտակեաց զքեզ
„ 'ի խառուէ ծովուս. ուստի եւ մեք ապրիմք՝ զերծա-
„ նելով նորին աղագաւ եւ աղօթիւք||: Այլ զոր մեք եդաք՝ առաւել համաձայն է բանից ածաբանին. ըստ որոյ դնեն եւ Ճ. Ա. կի՟ գրիգոր երէց. եւ այլ պատ-միչք. այլ է՝ թէ նոյն տեսիլ երեւեալ իցէ միում 'ի նա-ւորդաց եւ գրիգորի միանգամայն:

(9) Դժուարին է որոշել զտեղի եւ զժմկ մկրտութե ածաբանին. քղի բարոնիոս դնէ՝ թէ անը՟միջապ ընդ հասանել 'ի նաւահանգիստ ելլադայ մկրտեալ՟ իցէ. իսկ գրիգոր երէց, եւ անանուն պատմիչ փոխադրութե նշխա-րաց սրբյն՝ ասեն լինել յետ բա՟մ ժմկաց 'ի դառնալ իւ-րում յաթենայ յերկիր իւր: Բաբեպրոք բոլլանդեանն է զի ը՟ միջինն ընթանայ, դնելով ոչ անմիջապ՟, եւ ոչ զկնի դարձին յաթենայ, այլ 'ի միջոցի իմիք պարապոյ,

'ի զերծանել 'ի վտանգէ ծանր գետնաշարժութեան՝ նախ քան զբարեկամանալն ընդ բարսղի յաթէնս. և է զի ընտրէ առել՝ թէ յետ դարձին 'ի հայրենիս՝ յեպսկս հօրէ իւրմէ լիցէ մկրտեալ. * զի նոյն այլ ումեք ընծայէր (տեսէ) զայս պաշտօն||: Համաձայն է և բան Ծ. Բ. իբր համաձայն և անհամաձայն այլոց. քանզի նախ զալեկոծութին ոչ դնէ 'ի գնալն յաթէնս, այլ 'ի դարձին յելլադայ 'ի տուն իւր. և ապա յարէ. * և դադարել ծովն՝
,, նաւեալ հասին 'ի քաղաքն, և պատմեալ զանցս ան-
,, ցեալն հանդերձ կրկնակի տեսլեամբն՝ հանդիպի եղ-
,, բօրն կեսարեայ. և ճեպեալ զինքն՝ փութայ մկրտել,
,, ընկալեալ զդրոշմ քրիստոնէական ընդ հաւատոյն, կրօնաւո-
,, րի վճռեալ 'ի տեղւոջն՝ որ անուանեալ կոչի արիանզ-
,, նու ||: Ըստ կրկին իմաստ քաղի. առաջինն՝ թէ հասեալ 'ի քղքն, ո՞ 'ի կոստանդինուպօլիս, ուր հանդիպեցաւ եղբօր իւրում կեսարիոսի, անդ մկրտեալ լիցէ. և ապա եկեալ յարիազոն 'ի հայրենի կալուած իւր՝ կրօնաւորեալ լիցէ: Եւ երկրորդն, թէ հասեալ 'ի քղք իւր 'ի նազիանզ՝ անդ ընկալեալ լիցէ զմկրտութիւն. և կրօնաւորեալ յարիազոն: Զերկրորդս զայս գտանեմք և 'ի Հ. ուր ասի՝ թէ 'ի վերջին դարձին իւրում յաթենայ 'ի տուն իւր՝ կրեաց ալեկոծութիւն, և գնացեալ 'ի տեղին իւր՝ մկրտեցաւ:

(10) Այլ մեծ ևս դժուարութիւն կայ յորոշել զժամ հասակի ածաբանին՝ 'ի ժմկի գնալոյ յաթէնս և դառնալոյ և քհնյանալոյ, զորմէ կախին և հաշիւք ծննդեան և վախճանի նր, կամ բովանդակ ամաց կենաց նորա: Զիմն ամ դժուարութեան հաստատեալ է 'ի կրկին համաձայն ժմկագրութիւն, զորս վարէ նա ինքն ածաբանն. քանզի նախ՝ 'ի խօսել իւրում զընթացից ուսման իւրոյ յաթէնս, և զբարեկամութեան ընդ բարսղի, յասանաւոր վարս իւր, համար. ծՂ. ասէ բառիւքս այսուքիւք՝ ըստ յունականին. * Եւ քղի բզմ ժմկ մաշեալ էր 'ի բանս (ի յունումնս), արդէն երեսներորդ ինձ դրեթէ այն էր ամ||. ուր բաբեպրոք իմանայ զերեսունամս ուսման. իսկ յելսն յաթենայ ասէ զնա լինել ծՂ ամաց: իսկ բարոնիոս իմանայ զերեսուն ամ հասակին. Ընդ նմին և 'ի Հ. դնի՝ թէ երեսնամեայ դարձաւ յաթենայ: Նոյնպէս իմանամք և զհամաձայն կարծեցեալ բանս գրիգորի երիցու, որ ըստ այժմու յունական օրինակի գրէ այսպէս, * զերեսներորդն արդէն լցեալ ամ յունումնս, այնո՞ 'ի հայրենիս զանձն պատրաստէր||. ուր 'ի հայե-

րէն Թարգմանութեան չէք բաւդ ուսմունք․ այլ դրի այսպ․ *և էր այնուհետև ամաց իբրև երեսնից , յորժամ եկն առ ծնօղսն իւր||: Եւ այս երևի ստոյգ՝ Թէ չկայցէ այլ ինչ ընդդիմութիւն․ Թող զի ոմն առաջին կարծեաց , նոյնպս և երկրորդին օգտէ՝ ասելն ածաբանին յայնժամ զհայր իւր ծերացեալ գոլ:

Բայց անդրէն զայլ տարակոյս հանեն քննիչք․ քզի գրէ երկրորդ նա ինքն ածաբանն անդէն 'ի համարն․ չէ, Թէ հայր նր 'ի սոխալել զնա՝ լինել գործակից ինքեան յաւաջնորդութեն նաղիանզու , յորդորէր բանիւքս այսու քիւք․ *Զև ես զայնչափ չափեցեր կեանս, որչափ էանց նուիրագործութեց ինձ ժմկ || : Որ է ասել՝ ոմն յայտ է անսպաշար մտօք վերծանողաց , Թէ ոչ են ամք կենաց քոց այնչափ, որչափ ամս զքհնյական պաշտօն վարեն է իմ․ վն իբրև ժրագոյն կարօղ ես օգնել ինձ․ և առ տի յայտնի լինի՝ Թէ ածաբանն 'ի քհնյութե հօր իւրոյ է ծնեալ․ և Թէ 'ի քհնյանալ իւրում չէր անցեալ զքաւասնամենիւք , և յետ ամաւսն չև էր եօթանասնամեայ․ և այսպ անդրէն սուտի՝ Թէ նախայիշեալ երեսներդ ամն յաԹէնս՝ յայտ առնէ զժամանակ կենաց նորա , և ոչ ուսմանն :

Այլ չգիտեմ զիարդ լաւին քննիչք զբառդ նուիրագործութեն առնուն առանձնօր փնկ եպիսկոպոսութեան՝ առանց ընդ բանս ինչ ածելոյ․ վն և զերս իրացն չգտանեն․ քզի բարոնիոս համարի զայս բան՝ չափազանցական ձև ասութե լինել․ և այլք յայլեայլ կարծիս բերին․ մինչև հարկ համարի բաբեպրոշ 'ի նոր հնարս ձեռնարկել գրելով այսպս․ *Բանք հօրն գրիգորի առ որդին՝ որք „ զմտ քննիչս տագնապեն , եԹէ դոյզն ինչ սրբագրութե „ ուղղագրեսցին , Թուի Թէ դիւրաւ մարԹին վերածիլ յայնպիսի միտս՝ որ ոչ օտարասցի 'ի պատմութե „ և 'ի բանէ բազմամեայ գոլոյն․ զի է՝ եԹէ զայն , որ „ գրի ․․․ օսօս տիէլԹէ Թիսիոն էմի խռօնօս (որչափ „ էանց զօհից ինձ ժմկ), համարեսջուք այլազգ գրեալ „ 'ի յեղինակէն՝ այսպէս ․ օսօս տիէլԹ՝ էգիսիօն էմի „ խռօնօս ․ զի յայնժամ իմաստ բանին լինի ․ որչափ „ էանց ամաց ինձ ժմկ||: Եւ Թէպէտ անհեԹեԹ գտանի այս իմաստ , (զի ո՞ ոչ գիտէ՝ Թէ որդին չունի զայնչափ ամս՝ որչափ հայրն ,) բայց բաբեպրոշ հնարի զառաջս առնուլ այսր անտեղութե՝ ասելով ՟Ե իւրումն նախապաշարման ․ *Եւ ոչ իսկ յանդէպս լինի ասել „ հօրն առ որդին , ոմն մարԹ է կարծել ոմանց , Թէ

„ ըև

,, չեւ ևս հասեալ իցէ 'ի չափ հասակի իւրոյ. վասն զի
,, բանն էր յղփ յանձն առնլոյ զտնտեսութե եպսութեն
,, նազիանզու. յորմէ որդին աղաչ կամելով կացուցա-
,, նել զանձն, որ էր յայնժամ հր̃ մեր . . . զհասակն
,, իւր 'ի մէջ առնոյր խրատամբք՝ թէ այժմ է ինձ դէպ
,, ժմկ ծերելոյ թյ և զանձն իմ հոգալոյ: Իսկ հայրն եւս
,, առաւել խրատեցի զինի առնէր առաջի՝ վն̃ գոլոյն
,, իւրոյ իբր ծանրեալ, ասելով՝ թէ դու հեռի ես յայժ
,, տակաւին 'ի ծերութենէ իմմէ . . . և այսպ̃ լուծանի
,, կնճիռն, որ այլուստ անլուծանելի երեւի||: Զայս
այսպ̃ խօսի այրն բազմախնդիր, ք̃զի եղեալ է 'ի մտի՝
թէ յոչ դնել այսպէս՝ հարկ լինի յեպսուէ հօրն դնել

զծնունդ գրիգորի. որ է անտեղի:

Այլ մեզ չկայ ինչ հարկ զայդ դնելոյ. զի իմանամք 'ի բանից անտի ածաբանին՝ 'ի ժմկս քհնյուէ հօրն ծնեալ զնա գոլ յո̃ջ ք̃ զեպսուէ. և ունիմք 'ի հաստատութի այսմ և զԾԴ. Բ. ուր յայտնի գրէ՝ թէ յետ մկրտութե հօրն (յետ որոյ փութով ք̃հնյացաւ նա,) ծնաւ գրիգոր, և յետ նր̃ կեսարիոս եղբայր նր̃, և այսպ̃ միաբանին ամ̃ կարծիք հաստատունք: Գիտեմք՝ զի պապեբրոք անդրանիկ դնելով զածաբանն, ուստի և երիցագոյն ոչ միայն ք̃ զկեսարիոս, այլև ք̃ զգորգոնիա, միանգամայն և չտալով բաւական ժմկ 'ի քհնյուէ հօրն մինչև յեպսուէ, չգտանէ միջոց ծննդեան հարազատաց նր̃. բայց աւելի է նախ՝ թէ հաւանականագոյն է դնել անդրանիկ զքոյր նր̃ զգորգոնիա, հայելով 'ի բան ածաբանին և գրիգոր երիցու՝ զոր նշանակեցաք վերագոյն՝ թէ նոննի ցանկայր արու զաւակի. որ ը̃ իմիք ենթադրէ ունել յառաջագոյն զդուստր. և երկրորդ՝ չէք ուստեք յայտնի ապացոյց, թէ չիցեն քանի մի ամք անցեալ 'ի

քհնյուէ հօրն մինչև յեպսուէ նր̃:

Ո՞րպ և իցէ՝ պապեբրոք յետ բզմ̃ վիճելոյ, ը̃ կարծեօք առաջի առնէ ժմկագրութի այսպիսի. գրիգոր ածաբանն և բարսեղ կեսարացի թուին հասակակից. և երկոքին ևս նախ ք̃ զամն տն 300. ծնեալ. ք̃զի յամի՝ 367. ալեւորեալ կոչէ գրիգոր զբարսեղ. զոր չէ մարթ ասել ը̃ հաշուէ այլոց՝ որք խ̃ ամաց դնեն զնա: և յամի տն 371. մօտ 'ի վախճան հօր իւրոյ՝ կոչէ ածաբանն զանձն իւր ծերացեալ ալեւոր. ուստի գէթ Կ̃ ամաց պիտէր լինել. բայց բազմօք աւելի ը̃ պապեբրոքայ, որ դնէ աստանօր՝ թէ ածաբանն 'ի գալ իւրում 'ի կոստանդինուպօլիս՝ էր աւելի ք̃ ութսուն ամաց. զոր այլք հազիւ

ծէ գնեն ։ Աստանօր ասացի · թէ 'ի Ը հազ · մղոնի · քշի այլուր՝ թէ 'ի Ա հազ · մղոնի · երկս · 218 · գնէ թէ ածաբանն 'ի գալ անդ 'ի կոստանդնուպօլիս՝ էր իբր Ճ ամաց · և զայսմանէ ունիմ ասել խօսել 'ի յաւելուածս վարուց ածաբանին՝ 'ի 9 մղոնի, յետս նահանջելով զիմ առաջին կարծիս վն աւելի գոլոյն Ճ զութսուն ամս։ Բայց տակաւին յոյժ ծերացեալ գնէ զնա, որպէս թէ առոյգ համարել զկարծիս շոհիտայ՝ որ ասէ զածաբա_նէն · * յիննսուն ամս հասակի և աւելի ևս ձգեալ, յերեքտասաներորդ ամի կայսերութեն թէոդոսի զկեանս ընդ մահու փոխեաց || ։ Նոյն է և գնելն բաբեպրոքայ զվախճան ածաբանին յամի տն 391 · և զծնունդ նորա յամի 299 · 'ի հեթանոսութ հօրն ։ Ուր Է հեղինակն բա_րոնիոս 'ի վարս ածաբանին՝ գնէ զծնունդ նորա լինել համաձայն մեզ 'ի քրիստոնէութ հօրն, յերկրորդ ամի ժողո_վոյն նիկիոյ, թէ յամի տն 326 · և վախճանել՝ մինչև էր զանցեալ զ կԷ ամք հասակին, թէ յամի տն 388, կամ 389 · Է այլոց · 390, կամ 391 ։ Թէպէտև վն հիման_դուեց լերոյ կանխեաց 'ի նմ ալեք ծերութ, ոչ ինք_նին ածաբանն վկայէ ։ Զայսոսիկ նշանակեցաք առ 'ի ցուցանել զդժուարութ առոյգ ժմկագրութ · որով ոչ լեցի զարմանալ ընթերցողաց, եթէ 'ի զնզն գիրս կմ 'ի զնզն գործս մի և նոյն հեղինակի զայլևայլ շարժմունս ժմկի տեսանիցեն ։

(11) Ոչ սակաւ խնդրունք տեսանին և 'ի քննութ ժմկի գնալոյ և կալոյ ածաբանին 'ի կոստանդնուպօլիս ։ 'Ի Հ · գնի, թէ * գնաց սբն գրիգոր հրամանաւ սրբոյն բարսղի 'ի կոստանդնուպօլիս || ։ Զնոյն ցուցանէ և Ծ · Ա · կամ գրիգոր երէց ։ Բայց սակայն յայտ է 'ի բա_նից ածաբանին, թէ հարք ժողովոյն անտիոքայ հրա_մայեցին նմ գնալ · յորում ժմկի արդէն վախճանեալ էր բարսեղ · այլ է թէ իմացուք զհրաման բարսղի 'ի տեսլեան, Է որում սովէք երևէր ածաբանին յետ մա_հուն իւրոյ՝ խրախուսելով զնա 'ի վաստակիլ վն եկե_ղեցւոյ ։ Բայց զի արասցուք զասելն Հ · թէ յաթոռն կոստանդնուպօլսոյ եգաւ ածաբանն գործակցութ բարսղի կեսարացւոյ · որ 'ի վր եղբօր նորա գրիգորի նիւսացւոյ եւեթ առուգի · զի նա էր մի 'ի հարց ժո_ղովոյն կոստ", և 'ի կամեցողաց զնստիլ ածաբանին յա_թոռն յայն ։ Այլ որք կենդանի գնեն զբարսեղ մինչև ցայն ժմկ, խաբին յայնմանէ՝ զի կարծեն թէ ածաբանն ներկայ լինելով մահու նր ասացել իցէ զարձանականն

նո_

նորին. և այսմ կարծեաց հեղինակ է Ճ. Բ. ուր գրի.
Թէ յետ դարձին Գրիգորի յաԹոռոյն կոստանդնուպօլ-
սոյ յերկիր իւր, * յորժամ սբն Բասիլիոս հանգերձեալ
„ էր բարի անուանմբն ննջել յանմահ և յանծերանալի
„ կենանն, գնաց Գրիգորիոս առ նա 'ի կեսարիա, և
„ գրեաց 'ի Թաղումն նր ներբողական ճառս, և դար-
„ ձաւ անդրէն յարիազոն ||:

Այլ Թերևս հիմն այսր վրիպակ կարծեաց լեալ իցէ
հին աւանդութին այն ոմանց, զոր 'ի կիր արկանէ Գրի-
գոր երէց՝ յասելն վս Աստուածաբանին. * Երկոտասան ամ
կալ նմա 'ի բիւզանդիա՝ բանք են ||. Ի որոյ և Նիկե-
փորոս պատրիարգ 'ի տարեգրութե իւրում, և Հ. և
Ճ. Բ. պարզապէս դնեն, Թէ ժբ ամ հովուեաց Աստուա-
ծային զեկեղեցին կոստանդնուպօլսոյ ։ Որ հարկ է ա-
սել՝ Թէ 'ի վաղուց հետէ վրիպակաւ գրչուն մուեալ է
Թիւն ժբ, փխ դնելոյ բ և եԹ. զի նա երկու ամ և եԹ
ամբողջ նստաւ 'ի քաղաքի անդ մինչև 'ի լինել ժողո-
վոյն կոստանդնուպօլսոյ. յորում Ժմկի հրաժարեալ
դարձաւ 'ի գւռ իւր. ոնց միաբան գրեն ամ Ժմկագէտք ։
Միայն և զայն կարէ ոք կարծել, Թէ գործք Աստուա-
ծին 'ի Թգրական քաղաքի անդ Թուէին զաւելի ժա-
մանակ պահանջել. և բաւական չերևի երկեմեայ կմ
եռամեայ Ժմկն եղեալ 'ի բարունիսն. զի գալ նմա
յամի 379. և գնալ 'ի 381 ։ Եւ սակայն նաև նոքա՝
որք ժբ ամս ընծայեն, այնպիսի ինչ ասեն՝ որ բաւայ-
լում ենԹադրութե հարկաւ բ ամաց է նշանակ. քզի
գրի 'ի Ճ. Բ. այսպ. * Իսկ բարեպաշտ Թգրն (Թէո-
„ դոս, զորմէ է բանն անդանօր) յղէ առ Բասիլիոս,
„ և ծանուցանէ զկամնդն որ 'ի հերձուածոցն, առա-
„ քել զայր ոք ճարտարաբան և իմաստասէր առ ինքն.
„ և առաքեալ զառ (զԳրիգոր) այնպ Բարսղի. և գայ
„ հասանէ 'ի քաղաքն ||. և զբձլ գրի իբրև երկրորդ-
գնալ. * աղերսիւ սբյն Բարսղի գնաց երանելին Գրի-
„ գոր 'ի կոստանդինուպօլիս 'ի կոչումն Թգրացն վա-
„ ղենտիանոսի և Թէոդոսի ||:

Որ Ի հարկենԹադրութե Ժմկագրաց ձեռնարկի այսպ.
Թէոդոս ոչ Թգրեաց յռջ բ զամն ան 379. և Գրիգոր
ոչ եկաց 'ի Թգրական քաղաքի՝ անդր բ զԺմկ ժողովոյն
կոստ", որ եղև յամի 381. ուրեմն եԹէ առ Թէոդոսիւ
լեալ իցէ գալուստ Աստուածաբանին՝ ոնց ամբին ընդունին,
ոչ լինին Ժմկք կալոյ նր 'ի կոստ" աւելի բ զմիջոց երից
ամաց. Թող զի ոչ ոք ասէ զԳրիգոր երկիցս եկեալ յետ

եպունէ 'ի կոստ''. և ոչ որք կենդանին գնէ զբարսեղ 'ի
Ժմիս Ժող'' կոստ'' : Զայս այսպէս ենթադրեմք և մեք ,
վա՞յ և է՛ սխալական աւանդութիս դասեմք զկարծիս Ծ.
Բ. և որոց հայնակից երևին նմին : Եւ սակայն զայն
ևս ծանուցանեմք բանասիրաց , թէ ոչ պատմութիւնք
հայոց պահանջեն առ թիրուէ մեծին թէոդոսի զսա_
նամեայ Ժմի ուելի քան զամփոփական յափմունս Ժմիա_
գրաց , նոյնպ և 'ի պատմութիս հայրապետաց այնր Ժմի
երևի այս հարկ կե՛ գժուարուէ . որում եթէ հնարս
գտանէաք , կարօղ էաք ասել յայնժամ՝ թէ տծարանն
տասն ամօք յառաջ է զկայսերանալ թէոդոսի առ գրա_
տխանոսիւ՝ եկեալ իցէ 'ի կոստ'' այց առնել ուղղափա_
ռաց''ի թիրուէ վաղէսի և վաղենտինիանոսի և 'ի թիրա_
կերպ զօրավարութէ թէոդոսի. մինչդեռ կենդանին էր
սբն բարսեղ . և թէ այլ ևս ամս երկու իբրև պատրիարգ
կացեալ իցէ 'ի կոստ'' 'ի բուն կայսերութէ թէոդոսի
զկնի մահուն վաղէսի : Այլ զի այս կարծիք անլուր է
առ այլս . նմին իրի և մեք չաւնիմք հաստատել . և փափա_
քիմք գտանել զոք՝ որ գուցէ ելս այսպիսի խնդրոց :
(12)'Ի Հ. գնի . * Իջուանեցաւ 'ի մատուռն սբյն անաս_
տասեայ || , առեալ 'ի գրիգորէ երիցուէ՝ որ համարի ,
թէ տեղին այն էր յաշխարհն իւր եկեղեցի փոքրիկ 'ի
ձեռս արիանոսաց՝ նովին անուամբ այսի անաստասիա,
սրբուհի անաստասիա՝ կա՛ սբյ յարութե կոչեցեալ : Բայց
յայտ է 'ի բանից տծարանին , թէ զառաջինն էր տուն
ինչ , և վա՛ անդանօր լինելոյ նորոգուէ ուղղափառուէ՝
զայն անուն ընկալաւ , որ թարգմանի յարութի կամ
յարութենական . ուր և յետոյ շինեցաւ եկեղեցի վա_
յելուչ , և կոչեցաւ նը անաստասիա կա՛ նը յարուէ :
Բանք տծարանին 'ի միում վայրի են այս . * Այն
,, տուն 'ի բարձրակատար գագաթն լերին ամբարձ զա_
,, ռաջինն զբանն իմ , որ նախ առ սոս լերին երևէր .
,, և վասն անաստասիա անուն ժառանգեաց . անաստա_
,, սիա ասեմ՝ քրիստոնէական ձեռին իմոյ գործ նշանա_
,, ւոր || . և յայլում վայրի . * խաղաղուէ է քեզ անաս_
,, տասիա՝ 'ի բարեպաշտուէ ընկալեալ զանուն , զի
,, դու վերականգնեցեր մեզ անդրէն զհաւատս || : Հա_
մաձայնին այսմ և բանք սողոմենոսի . է. ե : Բայց այսու
տմիէ առի յամենայ , թէ եկեղեցին այն կոչէր յանուն
սրբուհւոյն անաստասեայ կուսին , զի նշխարք նր անդ
ամփոփեցան՝ է՛ գրելոյ թէոդորոսի վերծանողի . իսկ
Ծ. Բ. երևի զերկոսին կարծիս միացուցանել՝ գրե_
լով

րով օրինակ զայս . * Իջանեցաւ 'ի մատուռն փոքր և
,, արհամարհ՝ սրբուհւոյն անաստասայ . . . և մերձե_
,, ցաւ 'ի սրբուհւոյն անաստասայ՝ եթէ յետոյ մեծա_
,, ցուցանեն և գեղեցկացուցանեն , և անուանեն զնա
,, յանուն, որ եղև 'ի ժամս լինելի բարեպաշտ արքային || :

ՎԱՐՔ ԵՒ ՎԿԱՅՈՒԹԻՒՆ

սրբոյն Տրիփոնի վկային :

Ա. Փետր. 2: Ա= Յ. և Տր մեծ. Փետր. 1: Յ.
Փետր. 1: Լ. Նոյեմբ. 10: Ճ. Ատրշն. Ռ. Հ3Հ= ՀՀՏ:
Ամենուրբ. Եզ. 136: Մեսոպոր. առ սուրբոսն .
և այլն :(1)

Ի ԱՕՄԱՅԱԳԹ ԵՒ նշանագործ վկայն քնի երանե_լին Տրիփոն (ըստ յունականին՝ դրիֆօն , որ թարգմանի գիրգ և փափուկ ,) էր հայրենեօք 'ի փռիւգիայ գաւառէ 'ի գեղջէն սամսւայ (2) , որդի հա_ւատացեալ հօր և մօր՝ ծնեալ 'ի սկիզբն եր_րորդ դարուն : Նա մինչդեռ 'ի դեռաբող_բոջ տիոն էր , մեռաւ հայր նր . իսկ բարե_պաշտ մայր նր , և քոյրն երիցագոյն հաստա_կաւ՝ սնուցանէին զմանուկն տրիփոն , և ու_սուցանէին խրատու իմաստութե . որ և հրա_գտանէր յոյժ , և զարգանայր յուսումն բա_րեպաշտութե . քանզի շնորհքն այ էին 'ի վերայ

մանկանն . և երևէր 'ի տղայական հասակի ունել զկատարեալ իմաստութի՝ չափահասից . մինչև լինել խրատտու և յորդորիչ հասակակցաց իւրոց 'ի վարս բարիս բանիւ՝ և օրինակաւ իւրով ։

Եւ էր գործ նր արածել զսագս առ լճին , որ մերձ էր 'ի բնակութի գեղջն . այլ սիրտ նր համապազ զվերինս խորհէր , և առաքինի մտօք հոգևոր ջանից և աղօթից ստէպ կայր ։ Տեսանէին ընկերքն նր , զի յորժամ տկարանայր մին 'ի սագուց , յաղօթս կայր Տրփոն , և առողջացուցանէր . մինչև՝ 'ի լինուլ երկոտասան ամաց հասակի նր՝ սկսաւ Տր յայտնի առնել ամին զշնորհս բժշկութե , զոր պարգևեալ էր հաւատարիմ ծառային իւրում 'ի մանկութե անտի . զի անուամբն քի ողջացուցանէր զամ ցաւագնեալսն , և փարատէր զամ ցաւս 'ի մարդոց և յանասնոց , և հալածէր զդևսն ։

Եւ եղև յաւուր միում յանկարծակի խածանել չարաթոյն օձի զոմն 'ի մանկանց . որ և 'ի դժնդակ հարուածոյն պաշարեալ և թուլացեալ՝ անկաւ իբրև զմեռեալ . և 'ի պատել զնովաւ ընկերացն՝ կարեկցելով և արտասուելով , ժողովեցան և այլ բազմութիք մարդկան , և ծնօղք նորա , և ողբս առեալ լային ցերկս ժամս իբրև 'ի վր մեռելոյ ։ Իսկ նորա հեծեծագին ձայնեալ՝ ասէր . օգնեա՛ ինձ ո՛վ Տրփոն եղբայր , աղաչելով զքեզ , զի ապրեցայց . քանզի քեզ տուեալ շնորհք բժշկութե յայ ։ Եւ իբրև ածին զնա առ օձա-

հար

հար մանուկն , ամբարձ տրփիւն զաչս իւր յերկինս , և կնքեաց նշանաւ ս՟բ՟յ խաչի ըղ-հարեալն 'ի թունաւորէն՝ ասելով . Յուսա-տու տիեզերաց Ք՟ս՟՝ կեանք և փրկիչ ազգի մ՟դկան , որ բժիշկդ ես հոգւոց և մարմնոց , բժշկեա զվիրաւորեալս՝ սքանչելի անուամբ քով ս՟բ՟ով . զի կարող ես յամի հզօր զօրութ՟ք քո որ ած՟ իմ ։ Եւ իսկոյն յարեաւ մանուկն , և փառաւորէր ընդ նմա զա՟ծ . և ա՟մ ժողո-վուրդն սքանչացեալ՝ գոհանային զնմէ . և խանդաղատեալ զորփինի՛՝ սիրէին զնա ո՟մ զծառայ ա՟յ ։ Իսկ նա ոչ որպէս զմանուկ մե-ծամտէր , այլ՝ ի՟բ այր զփառսն . և օր ըստ օրէ առաւելոյր 'ի խորհուրդս բարեպաշտութ՟ե և 'ի գործս առաքինութ՟ե ։ Այլ 'ի հաչա-կիլ անուանն ն՟ր , մինչև փառաւորիլ յամենից , խորհեցաւ ս՟ն պատանին խոյս տալ առ ժա-մանակ մի 'ի դեղջէ անտի իւրմէ ։

Եւ մինչդեռ յայս միտս խորհրդի էր , լու-աւ և ձայն՝ որ ասէր նմա . Երթ գնա՛ և յայլ գիւղս և 'ի քաղաքս , և զհիւանդս ն՟ց բժշկեա , և զցաւսն փարատեա ։ Եւ ահա ետես տրփիւն , զի անցանէր առ նովաւ այր ոմն Ճ՟պ՟հորդ՝ նստեալ 'ի վ՟ր գրաստու . բար-բառեցաւ առ նա պատանին , և ասէ . Եկից զհետ քո ուղեւոր բարի՝ ո՛ւր և ա՟ծ հրամայես-ցէ ։ Եւ նա ասէ . Եկ , բարի է որդեակ . զի ետես զշնորհսն ա՟յ երևեալ 'ի վ՟ր ն՟ր ։ Եւ հանեալ զնա ը՟ իւր 'ի գրաստ՝ գնայր խօսե-լով ը՟ նմա զճ՟պ՟հայն , և լսէր 'ի պատանւոյն զշահս հոգւոց . հարցանէր 'ի նմէ բանս օգ-

տա-

տակարս, և լուծեալ զիմաստուն ապացուցածս
նր՟՝ զարմանայր, եթէ զիարդ մանուկ գը-
լով՝ և կատարեալ բանս բարբառի ։ Եւ այն
ինչ հիացմամբ հայէր ընդ նա այրն ՚ի թի-
կունս կոյս, ետես զհրեշտակ ա՟յ՝ զի կայր
առ Տրիփոնի ՚ի պահել զնա հրամանաւ տ՟ն,
և սոսկացեալ զարհուրեցաւ. իսկ ս՟ն ա՟յ
քաջալերեաց զնա բանիւք իմաստութե՟ ։
Եւ մինչդեռ գնային նք՟, աղաղակէին դեք
զկնի ս՟ր՟յն, և ասէին. յոյժ երթաս Տրիփոն
հալածիչ մեր, և քարոզ սրբութե՟. իսկ նա
ոչինչ ետ պատասխանի ։ Զայս ա՟մ տեսեալ
և լուծեալ ա՟ն ձիհորդի՝ առաւել ևս ՚ի հիաց-
ման և յերկիւղի լինէր, և ասէր ցՏրիփոն.
ս՟ր՟դ ա՟յ՝ եղէց քեզ ծառայ և սպասաւոր, զի
արժանի եղէց ողորմութե՟ ա՟ն ։ Եւ նա ասէ.
ծառայ ք՟ի ես. սպասաւորեա՛ նմա սրբութ՟բ
և արդարութ՟բ. և կեցցես ։
Եւ իբրև եկին յօթևանս ուրեք՝ ագանել
զայն գիշեր ՚ի պանդոկի, գտին զպանդոկա-
պետն հիւանդ ՚ի սաստիկ ջերման տագնա-
պեալ. յայնժամ աղաչեաց զՏրիփոն այրն՝
որ ուղեկից էր նորա, զի առողջացուսցէ զհի-
ւանդն. և ս՟ն կնքեալ զնա նշանաւ խաչին
ք՟ի՝ ասէ, արի կա՛ց փառաւորելի յանուն տ՟ն
ա՟յ ։ Եւ նոյնժամայն յարեաւ. և սկսաւ սպա-
սաւորել նց՟, և եդ առաջի նց՟ սեղան. և ե-
զև ուրախութի՟ մեծ տ՟ն ընտանեաց նր՟, և
փառաւոր առնէին զտ՟ր նոցա ։
Յարուցեալ առաւօտուն՝ դիմեցին գնային
՚ի կեսարիա, աղօթելով ՚ի ձ՟ի՟հի սաղմոսիւք
և

և օրհնութ՟ ․ և ահա գազան մի վայրենի վա-
րեալ 'ի դիմաց՝ ահագին զայրացմամբ գայր
ընդդէմ նր՟, որպ՟ թէ 'ի կորուսանել զնա ։ Եւ
տրիփոն ոչ դադարեաց յաղօթիցն, և ոչ հա-
մարեցաւ ինչ զցասումն գազանին ․ իսկ ըն-
կերն նր՟ զարհուրեալ ձիչ բառնայր ․ և ասէր ․
ապրեցո զիս սր՟դ իմ՟ ։ Եւ սր՟ն ասէ ․ քաջա-
լերեա, և մի երկնչիր ․ զի տր՟ ը՟ մեզ է ․ և
ամբարձեալ զձեռս իւր 'ի վեր՝ ասէ ․ Տր՟ ած՟
ամենակալ՝ ձգեա զպահպանական աջ քո,
և հալածեա զերկիւղ դիւական 'ի ծառայէ
աստի քումմէ ․ չար դեւքն նկուն լիցին յա-
հաւոր անուանէդ քումմէ, յորմէ դողան ամ՟
արարածք ․ զօրացո զսա 'ի կամս ողորմութե՟
քո, և մերժեա զխռովեցուցիչն ․ զի զքեզ
փառաւորեսցէ աներկիւղ յամենաչար հոգ-
ւոյն ։ Եւ յասել նր՟ զայս՝ զարհուրեալն քա-
ջալերեցաւ, և անվեհեր ձայնակից լինէր
սր՟յն յաղօթս ։ Եւ ապա կնքեալ տրիփոնի
ընդդէմ գազանին՝ ասէ ․ դարձիր 'ի տեղի քո՝
ուստի եկիր ․ և որք առաքեցին զքեզ՝ նը-
կուն լիցին, և իսկոյն փախստական եղև ։
Իբրև մտին 'ի կեսարիա, վաղեաց ընդառաջ
սր՟յն դիւահար մի, և ողորմագին գոչէր առ
տրիփոն, և ասէր ․ փրկեա զիս ծառայդ իմ՟
'ի պաշարմանէ թշնամւոյն՝ որ լլկէ զիս ։
Յայնժամ գթացեալ սր՟յն 'ի վր՟ նր՟՝ յար-
տասուս հարաւ, և յոգւոց հանեալ՝ կարդաց
առ տր՟, և ասէ ․ Ո՛ առագայթ փառաց, և
պատկեր բարերարին իմ՟՝ անշիջանելի լոյս,
իրաւանց և արդարութե՟ տր՟ ․ ահեղ և փառա-

ւո

ւորեղանուն քո Ք՛ս հալածեսցէ զայսդ չար 'ի ստեղծուածոյս քո․ զի որբեալ 'ի չարէն՝ զարարօղդ օրհնեսցէ, որ կարօղդ ես և հզօր յամի, և կամեցօղ ողորմութ ։ Եւ նոյնժամայն լքեալ դիւն սատակալէս զայրն՝ ել 'ի նմանէ, և ո՛չ փոթորկեալ հողմ ուժգին չքոտեցաւ յանապատն կոյս ։ Եւ զերծեալ առն յայսոյն չարէ՝ փառաւոր առնէր զՏր, և պատմէր ամէն զսքանչելիսն Այ ։

Երբև լուաւ զայն այլ ոմն նշանաւոր 'ի քաղաքի նոյնօրինակ վտանգեալ 'ի դիւէն, դիմեաց առ սոս տրիփոնի, և աղաչէր զնա՝ զի արասցէ նմա ողորմութիւն ։ Իսկ տրիփոն․ ողորմեսցի քեզ լսօղն վտանգելոց․ և իբրև մերձեցաւ առ նա և կալաւ զձեռանէ նորա, շարժէր զնա դեռ և տագնապէր յոյժ ։ Յայն ժամ սաստեալ 'ի նա սրբյն՝ ասէ․ քեզ ասեմ այս չար անիրաւութ՝ երկիր յահաւորէն Այ, և ել 'ի դմանէ, և այլ մի ևս դարձցիս յայս բնակութիւ ։ Եւ առժամայն ել դևն, և ո՛չ ծուխ թանձրացեալ պակասեաց 'ի հողմոյ․ և այրն զգաստացեալ՝ գոհանայր զԱնէ և զծառայէն Այ ։ Այսպէս բժշկեաց երանելին տրիփոն և զգաստոր առն միոյ 'ի նմին քաղաքի աղօթիւք իւրովք ։

Եւ հնչեաց այնուհետև լուր նր ը ամ քաղաքն 'ի մէջ հեթանոսաց, եթէ պատանի ոմն՝ որ խոստովանի զանձն ծառայ Այ բարձրելոյ, նշանս գործէ մեծամեծս ։ Իբրև եհաս բանն յականջս ուղկիոսի դատաւորի՝ որ թէպէտև հեթանոս, այլ այր բարեսէր և

ար-

արդարադատ , ցանկացաւ տեսանել զծառայն ա̃յ . և առաքեաց արս հաւատարիմս՝ ածել զնա . և իբրև բերեին զնա , ել թագաւորն ը̃ առաջ ն̃ր առ դուրս իւր , և ասէ ցնա . բարի եկիր ծառայ ա̃յ բարձրելոյ : Պատասխանի ետ երանելին տրփոն և ասէ . ա̃ծ բարձրեալն լուսաւորեսցէ զմիտս քո առ օգտակարագոյնն անձին քո : Ասէ ցնա թագաւորն . մանուկ գոլով որպէս զայդպիսի շնորհս ստացեալ ունիս իբրև զայր կատարեալ հոգւով , ո̃չ թէ հալածել և զդևս 'ի մարդկանէ : Ասէ ցնա ս̃րբն . ա̃մ արարածոց ա̃րն ոչ ը̃ արժանաւորութե իմ̃ոյ , այլ՝ ը̃ ողորմութեն իւրոյ այց առնէ 'ի վերայ երկիւղածաց անուան իւրոյ , թէպէտև նուաստք իցեն և անպիտանք . ո̃չ զի զէմն խափանեսցէ . զի մի պարծեսցի կարօղն մարմնով և գիտութ̃ն իւրով առաջի ա̃յ : Քանզի և այս զօրութի ա̃յ կամացն է , որով երբ և կամի՝ հալածէ զդևս և զցաւս 'ի մարդկանէ . ը̃նմին և զապականագործ ազդմունս չար խորհրդոց , որք գերեն և ընկղմեն զմարդիկ 'ի խորս ապականութե չարեաց : Արդ արի և դու հաւատով յամենակալն ա̃ծ , և ստացիր 'ի նմանէ ըղբարերարութե շնորհս . զի 'ի ձեռն Ճշմարիտ հաւատոյ և անարատ վարուց արդարութե ժառանգեսցես փոխանակ ազգաւոր և մնատի Ճոխութեցս զերկնից արքայութի̃ն , և զանապական բարիս , որ կայ պահի հաւատացելոց ս̃րբ և արդարոց՝ անհամեմատ լուսաւորութի և պայծառութի 'ի ք̃ս յ̃ս :

Եւ

Նա յաւել զատաւորին , աղօթեա՛ վ՟ իմ ,
զի ոչ տացէր՝ եղիցի․ յաղօթս եկաց սբ՟ն
տրիփոն , և ասէ․ խնամակա՛լ զօրութիւն լուսա-
ւորեա՛ զաս լուսով ա՟ծգիտութե՟՝ ձգելով 'ի
խաւարէ 'ի լոյս , որ լուսաւոր առնես զառ-
քեզ հաւատացեալս․ զի լուսով քո տեսա-
նելով զլոյս ճշմարտութե՟՝ փառաւորեսցէ ըզ-
քեզ ճշմարիտդ ա՟ծ ։ Նա յայնմհետէ ա՟ծայ-
ին տուչութե՟ ծագեաց 'ի նա լոյս ա՟ծգիտու-
թեան , և դարձաւ 'ի սբ՟ հաւատս․ և կայր
մնայր աշխ՟ն ոչ 'ի բարեպաշտութե՟ վարս ։
Յետ այսորիկ ածին առ երանելին հիւանդ
մի ջրգողեալ՝ անյոյս 'ի բժշկական դարմա-
նոց․ որ հայցէր և աղաչէր զսբ՟ն , զի աղօթս
արարեալ բժշկեսցէ զնա յանուն ա՟յ իւրոյ ։
Նա սբ՟ն կարեկից լեալ նմա՝ արտասուօք և
հառաչանօք կարդաց զանուն ա՟ծ․ և յուշ առ-
նելով զբժշկութիւնս փրկչին՝ զոր կատարեաց
նա 'ի վ՟ր երկրի , խնդրէր 'ի նմանէ՝ գթալ
'ի վ՟ր ախտացելոյն , և տալ առողջութի՟ն ը՟ստ
մեծի ողորմութե՟ իւրում․ զոր և ընկալաւ
իսկ 'ի տ՟նէ բարեխօսութե՟ իւրով զառողջու-
թի՟ն նորա ։

Նա զի մի զեղցի զնովաւ ամբոխն , ջանայր
երանելին մեկուսանալ յառանձին բնակու-
թի՟ն․ և հանապազորդ աղօթիւք և պահոց
պնդութե՟ անցուցանէր զա՟մ ժամանակս իւր ,
և ա՟մ արդար կրօնիւք խոկայր յօրէնս տ՟ն 'ի
տուէ և 'ի գիշերի ։ Ընդ որ նախանձեալ
մախացօղ բանսարկուին՝ մարտ սաստիկ յա-
րուցանէր ընդդէմ սբ՟յն աղջի աղջի փորձա-
նօք ․

նօք . այլ նա շնորհօք տն անզօրծ առնէր ըղ-
պատերազմ չարին ։

Եւ եղեւ 'ի միում յաւուրց՝ դիմեալ գայր առ նա կին մի կոյր և կարկամեալ յայսոց չարաց, շատս ընթացիւք յանդուգն և անհեթեթ վարեալ 'ի դիւաց . զոր տեսեալ որփիոնի՝ զարհուրեցաւ զառաջինն . և ասէ . ո՞վ ես դու, և ուստի՞ գաս ։ Ասէ կինն . ես եմ ընդունարան այսոց բազմունց . ածեալ յանապատէ եկեալ կամ առաջի քո ։ Իսկ սբն ասէ . ընդէ՞ր եկիր այսր . և նա ասէ . գիտացի զզօրութիւն տն շնորհացն որ 'ի քեզ . արդ գթա՛ և օգնեա՛ ինձ ։ Յայնժամ ելաց սբն տն դառնապէս 'ի վր թշուառացելոյն . և յաղօթս եկաց արտասուօք առ տր 'ի բազում ժամս . մինչև փախստեալ դիւաց յաղօթից նր՝ այլ և այլ ձայնս արձակելին զարհուրականս ։ Աղաչեաց 'ի նմա սբն, և ասէ . յանուն տն զօրութեանց հալածեալք 'ի դմանէ՝ այլ մի ևս լիցի ձեզ իշխանութի տիրել դմա ։ Իսկ դեւքն աղաղակելին չփոթեալ յահէ տն, և ասէին ցորփիոն . փոխանակ զի հալածեցեր զմեզ աստի, երթամք 'ի հռովմ, զի և անդ գայցես ակամայ ։ Յայնժամ առեալ սբյն 'ի ձեռս իւր զնշան խաչին քսի՝ զոր կրէր ը իւր, կնքեաց 'ի վր կնոջն . և առժամայն գտաւ զգաստացեալ 'ի դիւացն, և առողջացեալ 'ի ցաւոցն . և որք տեսինն՝ մեծաձայն օրհնէին զած զպարգևօքն բարեաց 'ի ձեռն ծառային իւրոյ ։

Իսկ դիւացն երթեալ 'ի հռովմ՝ սկսան լլկել

զկին

զկին ուրումն դատաւորի քաղաքին, որում անուն էր պրոկղ. և ՚ի սաստիկ տանջել զնա այսոյն չարաց՝ ոչ ուստեք հնարս գտանէր մխիթարութե. բայց դեւքն աղաղակ բարձեալ ասէին. եթէ ոչ գայցէ տրիփոն աստ, ոչ ելանեմք: Ապա առաքեցան խնդրակք յայլ և յայլ տեղիս՝ տեսանել, եթէ կայցէ՞ ուք ուրեք տրիփոն անուն նշանագործ՝ դիւաց հալածիչ. և իբրև բազում հարցաքննութբ խուզէին, լուան եթէ ՚ի կողմանս կեսարիոյ հնչի համբաւ նր. մինչև եկեալ գտին զնա անդ. և առեալ տարան ՚ի հռովմ՝ փութով մեծաւ: Իսկ իբրև մուծին զերանելին ՚ի տուն վշտացելոյն, աղաղակել սկսան դեւքն, և ասել. եկիր և աստ հալածել զմեզ. և յո՞ փախիցուք յերեսաց քոց: Իսկ ասէ սբն. յանուն ՏՆ զօրութեյ՝ որ զօրացոյց զիս ՚ի վերայ ձեր, անզօր եղեալ հալածեսջիք ՚ի խաւարն արտաքին, որ պատրաստեալ է ձզ չարութե ձերոյ յաւիտենից փրկչէն. և անդէն սրբեցաւ կինն յայսոց պղծոց, և փառաւոր առնէր զԱծն տրիփոնի: Յայնժամ խօսեցաւ սբն բանս բազումս վս ուղիղ հաւատոյ և գործոց բարութե առ ամ ընտանիս տան նորա. և փութացաւ մեկնիլ ՚ի քաղաքէ անտի, զի մի՛ տարածեսցի անուն նր:

Իսկ տեսեալ՝ եթէ ու՛ր և երթայ, ոչ զերծանի ՚ի գովութե մարդկան, խորհեցաւ դառնալ յերկիր հայրենեաց իւրոց, և յառաջին գործս իւր կալ ՚ի նուաստութե: Այլ իբրև դարձաւ անդր, ընթացան առ նա բազմութբ

բնակիչք տեղւոյն՝ կարօտեալ ողբուն նր ·
և բերին առ նա զհիւանդս և զախտաժէտս ·
և աղաչէին՝ զի որ օտարաց առնէ բարիս , մի՛
անխնայեսցէ և իւրայոցն տալ . և նա յակա-
մայ կամս զիջաւ 'ի հայցուածս նց . և աղօ-
թիւք բժշկեաց զբազումս ։

Ընդ ժամանակս ը̄ այնոսիկ թղթրեաց 'ի
հռովմ գորդիանոս կայսր · որոյ էր դուստր
մի համանուն՝ գորդիանէ , գգօն և իմաս-
տուն՝ վարժեալ փիլիսոփայական գիտութ̄ ,
և երևելի գեղով . և այն ինչ խորհէին յո-
լովք 'ի թագաւորական զարմէ՝ առնուլ զնա , ան-
ակնկալ աղէտք 'ի վր̄ աղջկանն հասանէին ·
զի հարեալ յայսոյն չարէ՝ մոլեգնել սկսաւ ·
աղաղակէր , և կարդայր զտրիփոն յանուա-
նէ՝ ասելով . օգնեա՛ ինձ աղօթիւք քո սրբ-
ոյ ։ Իսկ թագաւորն և թագուհին ահաբե-
կեալք խուզէին , թէ ո՞վ իցէ տրիփոնն . և
պատմեցաւ նց՝ թէ այն է , որ երբեմն արար
բժշկութ՝ 'ի քաղաքի աստ , և այժմ դարձեալ
է յերկիր իւր 'ի փռիւգիա ։ Յայնժամ ար-
ձակեաց կայսրն արս հաւատարիմս փութա-
նակի գտանել զնա , և բերել առ ինքն պատ-
ուով . և նոցա որոնեալ բազում քննութ՝ ե-
կեալ գտին զնա 'ի գեղջ նորին , զի արածէր
սագս մերձ 'ի լիճն . և տեղեկացեալ՝ եթէ
նա է , զոր խնդրէինն , ոչ կարէին հաւատալ՝
հայելով 'ի նուաստ կերպարանս նր ։ Այլ իբ-
րև հարցին ցնա , թէ դո՞ւ ես տրիփոնն , ոչ
իշխեաց ծածկել զանձն . զի 'ի տ̄նէ ազդեալ
էր նմա երթալ ընդ նոսա , և մի՛ յապաղել .

մ՟յ և ասաց, թէ ես եմ։

Ապա առին զնա, և հանեալ յերկիր՝ փութացուցանէին ըստ հրամանի թագ՟րին, ծանուցանելով նմ՟ զպատճառս երթալոյն՝ որ յայտնի էր նմա։ Իսկ նա ՚ի ճ՟պհին ոչ դադարէր աղաչել զա՟ծ, զի բժշկեսցի դուստր թագ՟րին նախ քան զմտանել իւր ՚ի քաղաքն. զի թերևս զիւրաւ զերծանիցի յամբոխից մ՟դկան։ Իսկ եղև ՚ի մերձենալ նորա ՚ի հռոմ երից աւուրց ճ՟պհաւ, սկսան դևքն շփոթմամբ մեծաւ գոչել, և աղաղակել. արէք ելցուք ՚ի յաղջկանէ յայսմանէ, զի գայ Տրիփոն հանել զմեզ ՚ի բնակութենէս, և հալածէ զմեզ՝ ուր չէ մեր կամք։ Իսկ անդէն լռեալ զաղջիկն՝ ելին ՚ի նմանէ. և առողջացաւ աղջիկն։ Իսկ յետ երից աւուրց՝ իբրև եկն Տրիփոն, հաւատաց թագաւորն՝ թէ ՚ի ձեռն ս՟ր՟յն արար ա՟ծ բժշկութ՟ի դստերն. և մեծարեաց զսուրբն առաջի ա՟մ մեծամեծաց իւրոց։

Այլ սկսաւ թախանձել թագ՟րն զՏրիփոն՝ ցուցանել նմա, թէ զինչ պիսի ոգի չարութեան, որ մտանէ ՚ի մարդիկ նեղել զն՟ մարմնով և հոգւով. մ՟յ և ասէր, աղաչեմ զքեզ ծառայդ ա՟յ՝ զի ցուցցես մեզ զդևն, որ չարչարէր զդուստրն իմ։ Իսկ ն՟ր խնդրեալ ժամ ՚ի թագաւորէն աւուրս եօթն, պահեաց ըզշաբաթն ողջոյն, և եկաց յաղօթս զտիւ և զգիշեր արտասուօք և պինդ հաւատովք, զի կատարեսցէ տ՟ր զխնդիր թագ՟րին՝ յանդիման առնելով երևելի օրինակաւ զգաղտամարտ թշնամւոյն զչարութ՟ի՝ առ ՚ի զգուշութ՟ի տե-

սո-

տողաց : Եւ եղև 'ի կատարել աւուրց ժամադրութեան՝ կոչեաց զնա Թագաւորն մեծաւ պատուով՝ դարձեալ աղաչէր զնոյնս :

Յայնժամ ասէ այրն առաջի բազմութեան ատենին, (ուր ժողովեալ էին Հեթանոսք և Հաւատացեալք.) Քեզ ասեմ այս չափ, զինչ և ոք իցես՝ երևեսցիս. զի յայտնի լիցի ամենայն զաղտնորոգայթ խորամանկութիւ քո : Եւ նոյնժամայն եկն եկաց 'ի մէջ մին 'ի գլխաւոր գնդէ անտի դիւաց, որ նմին և արբանեակք նր՝ որոց մտեալ էր 'ի դուստր Թագաւորին, կերպարանեալ որպ զշուն՝ հրեղէն աչս ունելով, և զգլուխն ընդ երկիր քարշելով: Նա սուրբն ցդևն. յոր սակս մտեր 'ի դուստր կայսեր չարչարել զդա : Նա ասէ դևն. Հայրն իմ առաքեաց զիս համդերձ ընկերօքն՝ չարչարել զդա այդպէս. զի ցուցցուք յանձին դորա՝ զոր ինչ առնեմք 'ի հոգիս բազմաց :

Տրիփոն ասէ. և ո՞վ է հայրն ձեր, և զինչ գործ նր : Դևն ասէ. սատանայ՝ հակառակ բարւոյ, և չարին յորդորիչ. որ յափշտակէ զխորհուրդս բարեպաշտութե 'ի մարդկանէ, զիմաստութիւ, զուղղութիւն և զարդարութիւն, և տնկէ զխորհուրդս անաստուածութե և անօրէնութե և հայհոյութե. և արհամարհանօք արհամարհել տայ զհաւատս և զարդարութե վարս, զոր պետրոս և պօղոս քարոզեցին 'ի քաղաքիս յայսմիկ, և ընդ ամ տիեզերս համդերձ այլովք առաքելովք : Եւ ուսուցանէ մեզ՝ ոչ միայն խորհրդովք պատրել զմարդիկ,

այլ և գործովք չարութ. որով մոլորեցուցա-
նէ զհաւանեալսն՝ 'ի բազմ՟ածութի, 'ի սպա-
նութի, յագահութի, յամբարտաւանութի, և
յամ տեսակս չարութ մերոյ՝ զոր գիրք ձեր
պատմեն ձեզ. և ահա զայսոսիկ տամք կա-
տարել մարդկան խորհրդով և բանիւ և գոր-
ծով, հեշտութ քարշեալ զամենեսին յարգա-
րութէ 'ի մեզս. զի հայրն մեր չարարար է,
և մեք արբանեակք չարին: Բայց առ ար-
դարս՝ որք սիրեցին զած, տկարանամք առ-
նել ինչ, և անզօրք առ միտս նց լինիմք. այլ
միայն առ խոնարհեալսն 'ի կամս մեր և 'ի
ցանկութիս երկրաւորաց զօրանամք: Ահա
տացի քեզ զայս ած ոչ 'ի կամաց, այլ՝ ա-
կամայ զճմարիտն խոստովանելով, կշտամ-
բեալ 'ի հրեշտակէ այ. զի թէ չհարկեր զիս
'ի սոյն հզօրն, զիմ սովորական թակարդն
'ի կիր արկանէի. զի ոչ բնաւին առ մեզ ճըշ-
մարտութի բարոզի, այլ՝ ստութի, զի կարաս-
ցուք որսալ զմարդիկ 'ի կորստեան վիհն և
յանշէջ հուրն:

Իբր զայս լուեալ թգրին և մեծամեծացն
զարմացեալ հիացմամբ փառաւորէին զածն
տրիփոնի. և բազումք 'ի լսողացն հաւատա-
ցին 'ի քս զօրութք սքանչելեաց այն. և հա-
ւատացեալքն առաւել հաստատեցան 'ի հա-
ւատս ճշմարտութե: Յայնժամ ասէ սբն
ցդեն. Երթ յետս այսուհետև հակառա-
կորդ ճշմարտութ, որ յակամայս զճշմարիտն
խոստովան եղեր. և անդէն չքացեալ այսն
չար 'ի միջոյ ամենեցին: Իբր թգրն մեծարեաց
զե-

զերանելի այրն ա̃յ, և ետ նմա ինչս բազումս ոսկի և արծաթ . և նա ոչ կամէր առնուլ . և բռնադատեաց զնա յոյժ , մինչև ամաչել սրբոյն . և առեալ բաշխեաց կարօտելոց . և ապա զաղտագնաց եղեալ՝ եկն 'ի տեղի իւր :

Յետ այսորիկ մեռաւ թ̃րն գորդիանոս՝ որ խաղաղութ̃է էր ը̃ քրիստոնեայս . և յաջորդեաց 'ի կայսերութ̃ե փիլիպպոս , որ և ը̃ նմին օրինակի և առաւել ևս յանդորրու ունէր զհաւատացեալս . մինչև թ̃րեաց զկնի փիլիպպեայ՝ դեկոս (3) , այր անագորոյն՝ մոլեալ 'ի կռոցն պաշտամունս : Սա յարոյց հալածանս 'ի վերայ քրիստոնէից ը̃ ամ̃ երկիր տ̃րութ̃ե իւրոյ , հրաման տուեալ յամ̃ գաւառս և 'ի գիւղս , զի որք ոչն պաշտեն ըզկուռս՝ չարաչար տանջանօք վախճանեսցին : Եւ ընկալեալ պաշտօնէից նորա զհրամանն զայն՝ խոշտանգէին և նեղէին զհաւատացեալս , զի հնազանդեսցին կորստական հրամանի թագաւորին :

Յայնմ ժամկի նստէր դատաւոր 'ի Նիկիա քաղաքի (4) ակիւղինոս կա̃մ ակուիլինոս եպարքոսն (5) , ծարաւի արեան քրիստոնէից . որոյ ծանուցեալ վասն երանելւոյն տրիփոնի՝ թէ 'ի ձեռն վարուց և սքանչելի գործոց իւրոց դարձուցանէ զբազումս 'ի կռապաշտից 'ի քրիստոնէութ̃ի , և զհաւատացեալսն հաստատուն և անդրդուելի պահէ , առաքեաց զինուորս ձերբակալ առնել զնա , ուր և զըտանիցեն , և ածել յատեան : Եւ զի ոչ էր պարտ թաքչել լուսաւոր անձինն 'ի խաւարի ,

րի , ըմբռնեալ զինուորացն զսր̃ն Տրիփոն՝ ածին կապանօք 'ի Նիկիա յատեան եպարքոսին ո̃պ զմահապարտ ոք :

Հարցանէ զնա եպարքոսն , և ասէ . ա՛յր դու՝ զի՞նչ անուն է քո , և ուստի՞ քաղաքի ես : Ասէ երանելին . Տրիփոն անուն է իմ 'ի ծնողաց , և քրիստոնեայ 'ի շնորհացն հաւատոյ . այլև յաղագս ազգէ , եթէ քեզ թուեսցի ինչ մեծ : Ասէ եպարքոսն . և ո՞չ լուեալ ըզ հրամանս թգ̃րին՝ որ յաղագս քրիստոնէից , հրով և սրով և այլ ևս դառն տանջանօք մատնել 'ի մահ : Ասէ երանելին . եթէ արժանի ինչ մահու գործեալ է իմ , ոչ հրաժարեմ 'ի մեռանելոյ : Ասէ եպարքոսն . և զի՞նչ այլ չարիս ասիցես քան զայդ , զի ապախտ արարեալ զարքունի հրամանաւ՝ մոլեալ կաս զհետ կրօնից քոց , և զայլս ևս մոլորեցուցանես . և արդ զգաստացեալ զոհեա՛ դիցն , և պաշտեա՛ զնո՝ ո̃պ և մեք . և սիրելի լինիցիս թգ̃րին և մեծամեծաց նորա : Ասէ սր̃ն Տրիփոն . հաստատեալ եմ 'ի ճշմարիտ հաւատսն՝ որ 'ի Հայր և յՈրդի և 'ի սր̃ Հոգին . և անշարժ կամ մնամ 'ի խոստովանութեանս յայսմիկ : Ասէ եպարքոսն . մի՛ այլ բարբառիր զայդպիսի բանս 'ի լսելիս իմ . նախ քան ըզչարչարանս փորձել՝ հաւանեա՛ ասացելոցս , և զոհեա՛ : Պատասխանի ետ սր̃ն . զա̃մ չարչարանս՝ զոր ածելոց ես 'ի վ̃ իմ , յօժարութ̃բ ընդունիմ վ̃ս սիրոյն ք̃ի :

Զայս լուեալ եպարքոսին՝ հրամայեաց ցասմամբ մեծաւ բորբոքել խարոյկ , և կախել

զսր̃ն

զո՞րն 'ի վր̄ հրոյ · զի թերեւս առ կսկիծ ցաւոյն մեղմասցի առէ 'ի խստութէ սրտի իւրոյ ։ Եւ եկաց երանելին այնպէս կախեալ զօրն ամ̄ ուրախ սրտիւ․ և առ ած̄ աղօթս մատուցանէր։ Տեսեալ բռնաւորին զժուժկալութի սրբյն՝ հրամայեաց զմարմին նր̄ սրով խոցոտել․ և հարկանել զերանելին սուսերօք յամ̄ կողմանց․ մինչև պատառոտիլ ամ̄ մարմնոյն, և բանալ վտակաց արեան ցուագանել զերկիր․ իսկ սրբն հաստատուն պահէր զխորհուրդս իւր առ ած̄ ։

Եւ իբրև ժամք երեք անցանէին 'ի չար և 'ի դառն տանջանսն, վստակեցան ձեռք դահճացն․ և զի սրբն զուարթ կայր տակաւին, զարմացեալ էր բռնաւորն, եթէ զիա՞րդ ոչ կնճիռ երեսաց, և ոչ յոգւոց հանել, և ոչ այլ ինչ նշան նեղութեան նշմարի 'ի նմա, այլ՝ սքանչելի լուսի զուարթութբ երեսաց ։ Ապա ասէ ցորիփոն․ եթէ արդարև զդ ջացա՞ր 'ի մեծամտութէդ յայդմանէ․ զի ոչ ոք կարէ կալ ընդդէմ Թգ̄րական հրամանի ։ Ասէ սրբն․ երկրաւոր հրամանաց՝ որ ընդդէմ երկնաւորին, բազումք ընդդիմացեն յաղթեցին, և առին զպսակն յանմահ թագաւորէն․ վայ և ես յուսացեալ եմ 'ի զօրութի անմահին, և հաստատ յաղթել քում բռանութեդ և Թգ̄րին, և խորհրդակցին ձերոյ սատանայի․ և ոչ պաշտօնատար լինիմ դիւին, որ յորդորէ զիշխանս Ձիս գործել զհաճոյս իւր զլցեալսն ամ̄ անիրաւութբ, զի յաւիտենական տանջանացն հաղորդս արասցէ, որ պատ-

բաստեցաւ նմա և հնազանդեցոյց ն՛ր յարդար դատաւորէն ։ Օ այս լուեալ բռնաւորին՝ առաւել ևս 'ի բարկուէ բորբեցաւ. և զի էր ձմեռն խիստ և ձիւն յոյժ, հրամայեաց տանել զտրիփոն, և ընկենուլ 'ի դաշտ մի ցրտային, և ասաց բազմութե զինուորաց ձիընթաց առնել 'ի վ՛ր ն՛ր՝ առաւթուր կոխելով. և արարին այնպէս ։ Իսկ ս՛ն յայնպիսի ահագին կիրս տանջանաց ուրախութ՛բ սրտի գոհանայր զ՛յ. և իբրև բազում ժամք անցանէին վտանգիցն 'ի վ՛ր ն՛ր, կարդաց ս՛ն առ տէր, և ասէ. տէր մի համարիր սոցա զայս մեղս. զի ոչ գիտեն զինչ գործեն ։ (6)

Յետ այսորիկ միւսանգամ կացուցին զնա յատենի. և ասէ ցնա բռնաւորն. եթէ ոչ զգաստացար յայդպիսի մտաց, և ես յաւելից այլ ևս 'ի չարչարանս քո. և ապա բարձից 'ի քաղցր կենացս ։ Ասէ ս՛ն տրիփոն. ես շնորհօքն ք՛սի զգաստացեալ եմ, և եմ իսկ. և ուրախ եմ 'ի չարչարանս՝ որ վ՛ս ք՛ն, որչափ և յաձախեսցես. զի ը՛ստ չարչարանօք բազմասցին ինձ պարգեք 'ի յաւիտենական թագաւորէն ։ Իւ տեսեալ բռնաւորին զհաստատուն միտս քաջ նահատակին, ասաց տանել զնա 'ի բանտ, թողացուցեալ առ վայր մի առանց տանջանաց. զի թերևս ինքնին ասէ դարձցի և հաւանեսցի կամաց մերոց ։ Իւ յետ աւուրց ինչ ետ բերել զնա յատեան, և ասէ. վարժեցար դու՝ ո՛վ կարծեմ, և օգտեաց քեզ յոյժ ներումն ժմկի՝ զոր թողացուցի 'ի տանջանացդ, դառնալ 'ի մոլորութ՟

քումմէ 'ի պաշտօն դիցն ։ Ասէ սո՟ն Տրե-փոն ․ անդստին 'ի մանկութենէ իմմէ խրատեալ և վարժեալ էի, և վ՟ այն արհամարհեցի զկուռս, և սիրեցի զա՟ծ՝ որ արար զերկինս և զերկիր և որ 'ի նո՟ արարածք իցեն ․ զնա օրհնեմ և փառաւորեմ և երկիրպագանեմ, և 'ի պատուիրանս նո՟ կամ յայժ ․ զի որ ու-րանայ, ուրացեալ լիցի առաջի հրեշտակաց ա՟յ՝ որ յերկինսն են ։

Առ այս սրտմտեալ բռնաւորին՝ հրամայեաց բերել բևեռս երկաթիս, և ցցել յոտս նո՟ ․ և այնպէս ը՟ փողոց քաղաքին ընթացուցա-նէին 'ի վ՟ր ձեանն զօրն ա՟մ (7) ։ Այլ այն և ոչ այնպէս վտանգել լինէր քաջ նահատակին քո՟ի ․ այլ կայր մեծաւ ուժով 'ի հաւատս հաստատուն՝ անդուլ զկեանսն յաւիտենից ։ Իսկ բռնաւորն զարմացեալ ը՟ ժուժկալութե՟ սո՟յն՝ այլազգ տանջանս զմտաւ ածէր ․ հրա-մայեաց մերկացուցանել զնա, և կապել ձեռս 'ի յետս, և հարկանել զնա գաւա-զանօք արանց տասանց ․ և ոչ այնպէս մար-թացաւ խոնարհել զսո՟ն 'ի կամս իւր ։

Ապա հրամանեաց այրել ջահիւք զկողս նո՟ ։ Եւ մինչդեռ յայն տանջանս էր երանե-լին, տեսանէին զսո՟ն յոլովք 'ի հաւատա-ցելոց լուսով պայծառացեալ, և անպատմե-լի գեղեցկութե՟ զարդարեալ ․ քանզի ծա-գեաց լոյս 'ի վ՟ր սո՟յն, և երևեցաւ ծաղ-կեայ պսակ 'ի գլուխ նո՟ ․ և դէմք նո՟ լուսա-փայլ ճառագայթէր (8) ․ և տայրն օրհնութի՟ ա՟յ ։ Իսկ սո՟ն ա՟յ ամբարձեալ զձեռս իւր յեր-

կինս

կինս 'ի բազկատարած կախաղանին՝ աղա-
ղթեր և ասէր. Տէր Աստուած Յիսուս Քրիստոս, մի զօրասցի 'ի
վերայ իմ չարն գործակցօք իւրովք չարչարել
զիս և խոտորել 'ի քո կամացդ. այլ արժա-
նաւորեա՛ զիս մտանել 'ի թիւ ընտրելոց քոց
հօտից, շնորհելով զանապական պսակն՝ զոր
խոստացար ծառայից քոց սրբոց: Յայնժամ
ասէ ցնա բռնաւորն. զի՞նչ ունիս ասել, կամ
զի՞նչ 'ի մտի եդիր առնել՝ որ այդպէս պըն-
դեցար 'ի կամաւոր չարչարանս և 'ի մահ.
արդ ա՛ղէ ասա՛, հնազանդի՞ս հրամանաց
ինքնակալի: Ասէ սուրբն Տրիփոն. բազում
անգամ լուեալ յինէն, և զի՞ այլ հարցանես.
կենդանին է ինձ՝ որ յերկինս է. զնա միայն
պաշտեմ, և երկիւղ իմ 'ի նմանէ է և եթ, և
ոչ յայլ ումեքէ:

Զայս իբրև լուեալ եպարքոսին, և դիտա-
ցեալ զանշարժ միտս նորա, եհատ 'ի վերայ սրբոյն
վճիռ մահու. և հրապարակախօս եղեալ ա-
սէր. Զտրիփոն փութացի, որ հրամանա-
կայսեր վասն քրիստոնէութեան բազում չարչա-
րեալ, և ոչ հաւանեալ հրամանաց ինքնա-
կալին, հրամայէ արքունական դատաստանն
սրով սպանանել:

Իբրև ածին զսուրբն 'ի տեղի կատարման, հա-
ւանեցոյց զդահիճսն ներել նմա առ ժամա-
նակ մի. և ամբարձեալ զձեռս 'ի վեր՝ եկաց
յաղօթս առ Տէր, և ասէ. Գոհանամ զքէն
Տէր ամենակալ, որ առաջնորդեցեր ինձ 'ի
մանկութենէ իմմէ՝ գնալ 'ի ճանապարհս արդարութեան,
և առնել զկամս քո բարիս. և ետուր շնորհս,

և

և զօրութեն ’ի վեր դիմաց՝ հալածել զնոսա բանիւ քով. և յաղթօղ երևելի ցուցեր զծառայ քո առ պատերազմունս նոցա , և նկուն արարեր զնոսա և յամօթ ածեր ուրեք : Արդ խնդրեմ ’ի քէն տէր , զի և յետ կատարման իմոյ կացցէ և մնասցէ այս շնորհք ողորմութեդ քո առ փառանդեալսն յայսոսիկ ’ի հաւատացեալս , որ յիշեն զանուն ծառայի քո Տրիփոնի . և զի զանարժան ծառայ քո տէր՝ զոր արժանի արարեր վասն անուանդ քո սրբոյ չարչարիլ և մեռանիլ , ընկալ ’ի թիւ սրբոց քոց վկայից , որոց փառաւորեալ է մահ առաջի քոյոյ տէրութեդ . զի ընդ նոսա արժանաւորեցայց փառաւորել զհայր և զորդի և զսուրբ հոգիդ այժմ և միշտ և յաւիտեանս :

Եւ ասացեալ զամէն՝ կատարեցաւ ’ի Քրիստոս (9) փառաւոր վկայն Քրիստոսի սուրբն Տրիփոն՝ հաւակաւոր և անուանի վկայութեամբ ’ի սկիզբն փետրվարի , (10) յամի տեառն իբր 250 (11) : Իսկ հաւատացեալքն՝ որ կային ’ի Նիկիա , դողցան զնշխարս սրբոյն . և եդեալ ’ի տապանակի՝ յղարկեցին նաւաւ ’ի գիւղն իւր . ուր և ասացեալ էր նորա յառաջագոյն , և ազդեալ եւս տեսլեամբ գիշերոյ . և անդ եդաւ ’ի նըշանաւոր տեղւոջ . ուստի և փոխադրեցաւ յետ ժամանակաց յարևմուտս (12) : Եւ արար աստուած ’ի տեղւոջ կատարման նորա և յայլ տեղիս բազում այսահարաց բժշկութիւնս , և այլոց ախտացելոց և վտանգելոց , ’ի ձեռն զօրաւոր բարեխօսութեան սրբոյն Տրիփոնի . զի զփառաւորիչս իւր փառաւորէ աստ և ’ի հանդերձելումն :

ԾԱ

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ։

(1) Աղբեւր վկայաբանութեանս՝ հանդերձ նախընթաց վարուք և դրանձելեօք սրբոյն Որոփանի, եղև մեզ իրաւամբք ձեռագրին մեր նշանակեալ. ուր թէ ինչ բառ գրեալս գտանի հարթ և ընտիր ոճով, որ և երբեմն չարագրեալ 'ի հին հեղինակէ՝ ոչինչ հեռի յաւուրց սրբոյն։ Քաղուած սորին ձեռնաւ և որ ինչ համառօտիւ վերծանի միաբան 'ի Հ. Յ. և 'ի Հ=Յ։ Այսպէս առեալ է և Մետափրաստէսին առ սուրբսն՝ վերածելով յոճ իւր ճոխաբանական. միայն թէ ոչ ամբին, և որ այլ եւ հետևօղք ոչ, զբուն վկայաբանութեն ևեթ՝ ի զպատմուն նահատակութեն օրինակէն. իսկ զնախընթաց պատմութեն մանկութեն հարևանցի միայն նշանակէն։

Փոխան ամենչափելցի առեալ. Հ=Յ. * Այինչ պատա-
„ նին էր, սակէր արածէր. բնակեցաւ 'ի նմա հոգին
„ սբ, և անոճանին քան բժշկեր զամ հիւանդս և զհի-
„ ւանդս : Լուաւ ձայն՝ որ ասէր. երթիցէր յամ քա-
„ ղաքս փախեղիս, բժշկեա զհիւանդս. յարուցեալ
„ գնաց, և առնէր դրանձելիս ||. յորէ զինի և զբժըշ-
կուն դառեր Թգրի. են։ Լուր և զմետափր. առ սու-
րբսն : * 'Ի բարեպաշտ ծնողաց (առէ) ծագեալ բա-
„ րեպաշտագոյն ղաւակ, 'ի մատաղ հասակէ տեսաւ
„ այնչափ ամահաձոյ՝ մինչև յորմոր գտանել 'ի սպա-
„ սահարկու լինել ներգործութեց հոգւոյն : Նմին իրի
„ պէսպէս ախտք փախչէին 'ի մարմնոց. իսկ դիւացն
„ համօրէն բնութեն հնդկամարտ մարդկութեան՝ անուանք
„ ևեթ Որոփանի գանէր, մանաւանդ թէ բոցակիզէր
„ 'ի զօրութէ հոգւոյն՝ որ էր 'ի նմա, փախուցեալ լի-
„ նէր 'ի մարդկանէ, և վարեր բռնութբ 'ի ներքին
„ խորշս անդնդոց : Այլ չէ ժամանս զամ առ 'ի նմէ
„ գործեցեալ դրանձելիս 'ի Թիւ արկանել. զմիոյ ևեթ
„ արարից սասանոր զխչատակ, որով յայտնի լինել
„ մարթացի զօրութեն շնորհաց՝ որ էր 'ի նմա. և անցից
„ 'ի վկայութեն քաջայաղթ նահատակին ||. և յորէ զնոյն
բժշկութեն դառեր գործախմնաի կայսեր :

Իսկ հաւուինարա, (որ քաջ քննութ՝ հարազատ վկայաբանութեց է հաւաքօղ,) չառնէ բնաւին յիշատակ զպատմընթաց գործոց սրբոյն մերոյ. այլ 'ի բուն վկայաբանութեն անդր բերի՝ սկսեալ յըմբռնմանէ նր։ Եւ մե վկայաբանութէ գլխովին սկսանի խօսել այսպէս. * Որ
„ մեզ

„ մեզ երևի, սա 'ի մէջ յիշատակարանաց պարտի զգե-
„ րագոյն տեղին ունել ... և այնչափ առաւել պար-
„ տի 'ի յարգի լինել, որչափ գրեթէ այն ամ' զոր յա-
„ ռաջն ունէաք (մեք լատինացիք), անստոյգ էին, և
„ բազում մասամբ առասպելախառն. որպէս յայտ է
„ յայնցանէ' որ պատմին հասարակօրէն 'ի վիկենտիո-
„ սէ բելլովակեցւոյ, 'ի պետրոսէ եկուիլինոսէ, և
„ յայլ նոյնպիսի մատենագրաց || ։ Եւ ահա գովեալն
և յառաջ բերեալն 'ի սմանէ հին վկայաբանութն է բու-
վանդակութ օրինակի ճառընտրի մերոյ. մինչ զի որք
տարբերինն առ լատինս 'ի հռուինարտէ, տարբերին
և 'ի մէնջ ։

(2) Սամուսա. այսպէս գրի անուն գեղջն երկիցս 'ի
Ճ. իսկ 'ի Հ. սամոսատա, կի՛ սամոստա. Հ=Յ. սամո-
սատա. սուրիոս գրէ, կամբոսատա. հռուինարտ, սամ-
սորոս. իսկ ժամագիրք յն. լամբասկա. այլ յետինս
այս թուի խառնել զանուն գեղջն ընդ գաւառի. Քզի
լամբասակ է անուն գաւառի 'ի փռիւգիա ։ Յաւելուն
սուրիոս և հռուինարտ, թէ գիւղ սէյն մերձ էր 'ի քա-
ղաքն ապամիոյ. յորոյ վ՛ճ բարուքս ասէ նա ինքն հռուի-
նարտ, յայտ է թէ ոչ է սա ապամիա ասորւոց, այլ
գոյր և այլ ապամիա յԵփին բիւթանիոյ. զոր ոմանք սա-
րիմա, և այլք սալրինիա գրեն ։ Այլ միաբանին ամ
վկայագիրք' թէ սբն տրիփոն էր 'ի փռիւգիա Ֆէ ։

(3) Ճ. և Հ. և յայսմաւուրքն տեր ինէ' վրիպակաւ
դրչաց զանուն կայսերն կոչեն գորդիանոս. որ 'ի Հ=Յ.
ուղիղ գրի գորդիանոս ։ Անկեալ է 'ի Ճ. և տող մի 'ի
բաց, զի փոխ գրելոյ' թէ յետ գորդիանոսի յաջորդեաց
փիլիպպոս, և զկնի նորա դեկոս' որ սկսաւ հալածել
զքրիստոնեայս, գրի' թէ յաջորդեաց փիլիպպոս. և
յաւուրս նր եղև հալածումն եւն. ոտղ թէ առ փիլիպ-
պոսիւ նահատակեալ իցէ սբն տրիփոն. և սակայն ը
ամ վկայաբանից' առ դեկոսիւ վկայեաց նա. թող զի
յաղագս փիլիպպոսի ասի յոմանց, թէ 'ի քրիստոնէութ
գլխովին դարձեալ իցէ ։ Սովաւ ուղղագրելի է և Հ.
ուր ասի' թէ յետ գորդիանոսի * Թգրեաց դեկոս, և
փիլիպպոս. և կռապաշտքն կալան զտրիփոն ||. փոխ
դնելոյ նախ զփիլիպպոս, և ապա զդեկոս. առ որով
ըմբռնեցաւ տրիփոն. ը որում գրէ տր ինել. * Թգրեաց
փիլիպոս. և յետ փիլիպոսի դեկոս. և այլահաւատքն
կալան զտրիփոն || ։

Իսկ որ գրի 'ի ժամագիրս յունաց' թէ սբն տրիփոն էր

* առ

* առ Թւրոսէն գործիանոսի յերկերիւրերորդի իննա-
սներորդի և հինգերորդի ամի ʼի Թւրութէ անտի օգոս-
տեայ ||. որպ և ʼի յայսմաւուրս մր խէլի, և ʼի Հ = Յ.
* յետ ՃԿԷ ամաց Թագաւորին (կամ ʼի Թւրութէն)
օգոստոսի ||, և կմ ԺԲ Հ. * յետ Թւրութէն օգոստեայ
ՃԿԸ ամաց ||, ոչ կարէ հայիլ ʼի սկիզբն ծագկելոյ սրբյն
տրիփոնի առ գործիանոսիւ, այլ ʼի Ժմկ նահատակուէ
նորին առ դեկոսիւ. զի օգոստոս կայսր նստաւ 44 ա-
մօք յռջ քան զսկիզբն Թուականին Քսի. և մեռաւ յամի
տն 15. իսկ գորդիանոս նստաւ յամի տն 238. և դեկոս
յամի. 249. և ԺԲ այսմ լինի նահատակութե տրիփոնի
յամի տն 250. և ձիմարտի ասելն՝ Թէ ՃԿԸ, կմ ըստ
հաշուէին բարոնիոսի և Հ. ՃԿԸ ամօք յետ Թւրութէն
օգոստեայ երսրն տրփոն, յր Ժմկ նահատակուէ նր:
Սասնի ոչ վայրապար լինի և ուղղագրելն սուրիոսի
կմ մետաֆր" զայս հաշիւ այսպէս. * Յամի 225. յետ
մահուանն օգոստեայ՝ էառ գորդիանոս զգաւազան
ինքնակալուէ հռովմայ ||. զի անկանի ʼի 240 ամ տն,
որ է ԺԲ մեզ երրորդ ամ Թւրութեն գործիանոսի:

(4) Սոր գնէ Հ. նիկիայ պօլիս, չէ պարտ խիմանալ զքա-
ղաքն կոչեցեալ նիկոպօլիս, այլ զնոյն ինքն նիկիա՝ և-
մանալով զպօլիան փոխ բառիս քաղաք. ԺԲ որոյ ուղիղ
գրի ʼի յայսմաւուրսն մր խէլի, և ʼի Հ = Յ. ʼի քաղաքն
նիկիոյ, կմ ʼի նիկիոյ քաղաքն, համաձայն Ճ. և ամ
վկայագրաց:

(5) Ըստ հռովմայեցւոց հնչի աքուիլինոս, որ Թարգ-
մանի արծուային. (Թող զոր վրիպակաւ գրեն ոմանք
ʼի լտ. քուիլինոս:) իսկ յունականն գրի աքիլինոս.
կմ աքիուլինոս. ԺԲ որոյ ʼի Հ. ԺԲ ձեռ" գրի ակիւղինոս.
Հ = Յ. ակիղինոս. և Հ. այլ. ակեղինոս. իսկ ʼի Ճ. և
առ մր խէլի՝ պակասի անունն գլխովին:

(6) Զոր ըստ Ճ. եդաք զձիրընթացս ʼի վր տրիփոնի,
փոքր մի այլազգ քաղեն անտի զանազան յայսմաւուրք:
Հ. * կապեցին զնա ʼի վայրենացեալ ձիս. և քարշե-
„ ցաւ սրն ԺԲ քարս և ԺԲ Թուփս յաւուրս ձմերայնոյ,
„ և ամ մարմինն ջարդեցաւ, և հեղաւ շատ արիւն ||:
Հ = Յ. * կապել ʼի ձիս ամեհիս, և քարշել ընդ վէմս
„ յաւուր ձմերայնոյ ||: Յ. * կապեալ ընդ վայրենի
„ ձիս՝ քարշել ընդ անկոխ տեղիս ʼի պահու ձմերան ||:
Հաւելնարտ. * հրամայեաց դուրն ծառայից իւրոց,
„ զի յորս ելեալ՝ քարշեսցեն զսրն կապեալ ʼի սատու-
„ ցեալ Ժմկի ʼի վր եղեման. որով հերձան ներբանք
„ ոտից

,, ոտից նր || ։ Մեռաւփր՛՛ թուէ բաղադրել զնոնն՝ յա-
ւելն · * հրամայէ գալ զինի իւր կալեալ՝ յեկանել
,, անդ իւրումյուրս · և էր ստանել զնկայն՝ ի ընկոնա
,, գառն տանջանաց · քանզի նեղբանք ոտից նր հերձել
,, ընէկին · զի ոչ միայն բուկռոն մանիւր յանտանելն
,, տառնամանիս ձմերայնոյ , այլև տաւթուր կոխել
,, ընէր յերիվարաց · և մարմինք նր պատառեալ՝ յեր-
,, կիր ծաւալէին || ։

Մխայն զնախընթաց տանջանս գանից որոյ՝ մեռաւփր՛՛ լոկ հարուած գանից՝ ի կոխաղանի ձևացուցանէ · զոր որ իէլ, և Ն=Ց · դեղեցիկ բացատրեն համաձայն ♉ · միով բառիւս * Թրածեծ առնել || · ըստ որոյ և Ն · դրէ · * Թրածեծ արարին զնա · և այնպէս ջարդեցին զնմ անդամս մարմնոյն || ։ Իսկ ժամագիրք Ց · ասէ · * մար-թեղէրծ լինի || ։ Զօրով և հաւաքնարտ զայց առնէ · ոտ և զտանջանս հրոյ չդբէ որոշակի , այլ յիշէ եւեթ զպարտանալիս այրելոյ հրով · զորմէ տես և՝ ի (8) ։

(7) Ն=Ց · ուսոի և Ն · մառանոյ զտանջանս բևեռաց · զոր մեռաւփր՛՛ , և հաւուին՛՛ , համդոյն ♉ · նկարագրեն · և յաւելու իսկ հաւաքնարտ , թէ յասել գատաւորին ցորխփոն և ցընկէր նր (զոր անուանէ հաւատլիկխոս) ·
* զի՞ է , չդադայք խնչ արդեօք՝ ի տանջանսդ · ոչ՞ն է-
,, տուն ախնի · ոչ · զի բևեռքն չեն մխեալ յոտս մեր ,
,, այլ ոտ թէ՝ ի կօշիկս || ։ Որ Ց · ժամագիրքն այլադ-տարադրէ զբևեռսդ՝ յասելն · * մերկ՝ ի վր երկաթի բևեռաց քարշի || ։ նոյն է և ասելն Ց · բառիւ · * մերկ՝ ի վր երկաթի բևեռաց դնի || ։ Այլ այսպիսի տարբերութիւնք պարագայից առաւել հաստահին առնեն զպատուգուն բազմաչարչար նահատակուն որոյն ։

(8) Ն · զծագումն լուսոյ՝ ի վր որոյն յարէ զինի տանջանաց ձիրնթացից · զի զայց առնէ՝ ոտ զբևեռս , նոյնոտ և զջահս · զոր որ իէլ , և Ն=Ց , մեկն դրեն համաձայն ♉ · և այլոց՝ յասելն · * և հրով խորովեցին զկողս · և անբաւ լոյս ծագեաց՝ ի վր նր , և ծաղկեայ պսակ եդաւ՝ ի գլուխ նր || · Ն՟ն · զնոյն Յոխադրոյն տարադրէ մեռաւփրասաէս ։

(9) Թէպէտև ընթացք ասացուածոյ մերոյ խնքնին յայտ առնեն՝ թէ որով կատարեցաւ որն արխփոն , այլ մեք խորհրդով ոչ յիշեցաք զաւըրն , զի անարոչ բայիւս * կատարեցաւ || , տացուք իմանալ զկրկին իմացուած վկայաբանից · յորոց ումանք ասեն , ոտ ♉ · * անդէն վաղ-
,, վաղակի հատին զգլուխ երանելւոյն որով · և այս
,, այէս

,, պէս աւանդեաց զհոգին ||. և Յ. բառին, * 'ի բաց
,, հատաւ գլուխն ||, ուր և նկարի պատկեր գլխատ-
ման, կալով առ նմա դահճին՝ մերկեալ զսուրն 'ի պա-
տենից, և սբյն 'ի խոնարհ ունելով զգլուխն: Եւ
հռովմէնարտ մեկն առէ. * սրախողխող եղեալ՝ աւան-
,, դեաց զերանելի հոգին 'ի ձեռս արարչին ||: Իսկ այլք
ասեն, որպէս որ լինել, և Հ = Յ. * և նախ քան զհա-
,, տանել (կամ զհարկանել) դահճին, աւանդեաց զհո-
,, գին. և տեսեալ զսբն վախճանեալ ոչ եհատ զգլուխն ||:
և Հ. * Նախ (կամ յառաջ) քան զհարկանել դահճին
,, (զգլուխ նր), աւանդեաց զհոգին իւր. և յորժամ
,, տեսին զնա մեռեալ, ոչ հատին զգլուխ նր ||: և մե-
տափր. * մինչև հարեալ էր սրով, աւանդեաց զհո-
,, գին ||: Զոր և Ժամագիրք Յ. 'ի մեղեդի վերաբե-
րեալ՝ է զի առէ, * զսուրն մեռանելով կանխեցեր ||.
և է զի առէ. * Ժամանակ կատարման քո ամսագլուխ,
'ի փետրվարի տրիփոն յառաջ քան զհատումն նախա-
վախճան ||: աստ 'ի նոյն միտս վերծանէ և 'ի պատմու-
թեան. * զգատակինք սրոյ ընկալաւ. զոր կանխեալ՝ ա-
ւանդեաց զհոգի իւր ||:

Աւել յայտ է, թէ այս տարբերութիւն վկայագրաց ծագեալ է 'ի համաձայնութէ յունական բառիս բռօֆթանօ. զոր 'ի կիր արկանէ և Ժամագիրքն յունաց, որպէս կարծի 'ինձին իսկ 'ի բուն վկայաբանութէ ճառընտրիս մերոյ 'ի փոխ առեալ: Աւդ այդ բառ ստուգաբանի նախաժամանել. և անխտիր նշանակէ՝ զփութալեան լինել իմիք, և կամ զկանխելն քան զայլով. նմին իրի ոմանք իմացան այսպէս, և ոմանք այնպէս՝ նաև 'ի կատարման աստ սբյն տրիփոնի: Ինձ լաւ ևս երևի իմացուած ճառընտրիս մերոյ՝ վաւերական ոլբեր այլոց վկայաբանից: 'Ի Թարգմանութ սբ գրոց, ուր իբր 'ի քսան տեղիս գտանի ձայնդ բռօֆթանօ, վերածեալ է 'ի մեզ ալեսպէս եղերօքս, Ժամանեմ, կանխեմ, յառաջեմ, աճապարեմ: Յայսպիսի և յայլ տարբերութիս հին վկայաբանութց ոչ բերեմք 'ի հաստատութ կամ 'ի պէտս ներհակ կարծեաց զրանս նոր մատենագրաց. զի որչափ և անուանի անձինք իցեն, կամ գտնէ հանդիպացեալ առ բաղումս գրուած նց, ոչ ունին հեղինակութ անձնական, այլ՝ են հետևօղք այսմ կմ այնմ օրինակի. թող զխոտորեալսն յամ օրինակաց:

(10) Պարզապէս դնէ Ճ. * կատարեցաւ սբն տրիփոն
,, յերկուսն փետրուարի ամսոյ հաջակաւոր և անուա-

,, նի վկայութե̃ ||. ը̃ նմին և Հ. կարգէ յորայցի ինչ. և 'ի փետրվարի ը̃: յիշէ և բոլլանդ. 'ի ը̃. փետր. 268. թէ կոստանդ փէլլկինոս ևս զտրիփոն յառաջ բերէ 'ի փետրվարի. ը̃: Ե՛ն և որք դնեն 'ի ւ̃. փետրվարի. տես 'ի վայր (12). Եւ սակայն յոյնք հռ̃րկորէն դնեն և կատարեն զյիշատակ սր̃յս 'ի փետր. ա. ը̃ որոյ և դեալ կայ և 'ի Հ = Յ. և 'ի յայսմաւուրս մր̃ իէլի, և 'ի հին ճաշոցս մեր: Իսկ լատինք փոխադրեալ են 'ի նոյեմբ. Ժ:

(11) Հաւանարտ դնէ զկատարումն սր̃յն լինել յամի 250, կամ 251. և 'ի վր̃ բերէ. եթէ նահատակեալ իցէ 'ի նոյեմբեր ամսեան՝ յորում տօնեն լատինք, դնելի է 250. իսկ եթէ 'ի փետրվարի՝ յորում տօնեն յոյնք, դը- նելի 251. (վս̃ կայսեալ դոլոյ ը̃ դեկոսի, որ սակաւամս թգ̃րեաց), և յարէ. * Այլ զյետին կարծիս ընտ-
,, րելի լինել ք̃ զառաջինն բաղում պատճառք հաւա-
,, նեցուցանեն. քանզի այս վկայք (տրիփոն և հռեա-
,, պիկիոս) 'ի յունաստան չարչարեցան, նմին իրի և
,, առաւել ծանօթագոյն գտանին յունաց. և երևելի
,, լինել առ նս̃ հաւաստի առնեն ոչ միայն եկեղեցա-
,, կան յիշատակք, այլև հոյակապ վկայարանք 'ի պա-
,, տիւ սր̃յն տրիփոնի 'ի թգ̃րական քաղաքի անդ կանդ-
,, նեալք. զորոց խօսին պրոկոպիոս, կոդինոս, և այլ
,, մատենագիրք: Տինա և երկու կայսերք՝ ըստ ալլա-
,, տիոսի ... նէրբողական ճառ խօսեցան 'ի վր̃ սր̃յն
,, տրիփոնի: Եւ դարձեալ անվթար վկայաբանութիք
,, մարտիրոսացս այսոցիկ զառաջինն յունարէն գրե-
,, ցան. և ահա 'ի նոսին՝ ոչ̃ և յայլս՝ ասին նահատակել
,, 'ի Ժմկի ձմերան, որ առաւել 'ի դէպ գայ փետր-
,, վարի քան նոյեմբերի: Համաձայնին ևևս բաղում
,, վկայագիրք լատինացւոց յառաջ բերեալք 'ի բոլլան-
,, դայ 'ի փետր. 1. 2. և 3. ոչ̃ և ուսուճարդ 'ի հնա-
,, գոյն օրինակս, մանաւանդ 'ի մերումս դերմանական
,, օրինակի՝ որ կարծի լինել ձեռագիր հեղինակին:
,, Եւ թէպէտ հանդիսացեալ է 'ի հռովմէական վկա-
,, յաբանութե̃ յիշատակ սր̃ցն տրիփոնի և հռեսպիկիոսի
,, 'ի Ժ. նոյեմբերի, այլ սակայն եթէ ուղիղ դատիմք,
,, այդ թուէի լինել վս̃ փոխադրութե̃ իրիք նշխարաց. ք̃զի
,, նշխարք նոցա պահին 'ի հռովմ յերկուս վկայարանս.
,, մ̃ յեկեղեցւոջ սր̃յն տրիփոնի յարքունեան (կմ̃ 'ի մար-
,, տեան) դաշտի, որ յառաջին շաբաթու աղուհացից
,, պաշտի. և յեկեղեցւոջ սբ̃ հոգւոյն 'ի սաքսեան թե-

,, մի. ուր մարմինք նր՝ որպէս և սրբուհւոյն Նիմփայ,
,, դրեթէ ամբողջ զետեղեալ տեսանին 'ի ներքոյ աւագ
,, բեմին մինչև ցայժմ: Այլ 'ի պատճառս այսր ե-
,, կեղեցւոյ՝ որ է 'ի սաքսիա, կամ ըստ ռեհալ գրելոյ
,, առաջնոյ՝ սաքսոնիա, պատրեալ ոմանց՝ հնարեցան
,, ասել, թէ այդ վկայք նահատակեալ իցեն 'ի սաք-
,, սոնիա անուանի Տ գերմանիոյ: Եւ այլք ոմանք հա-
,, ջելով յայն, զի նշխարք սոցա 'ի միասին փակեալ
,, պահին ընդ սրբուհւոյն Նիմփայ 'ի մի և 'ի նոյն բեմի՝
,, յայլ սխալանս շրջեցան, ոչ թէ երեքեանն իսկ 'ի մի
,, և 'ի նոյն տեղւոջ և 'ի ժամի նահատակեալ իցեն: Հուսկ
,, յետոյ զարմանք են, զի 'ի վկայաբանութեան սուրիոսի,
,, մանաւանդ թէ և 'ի բազում հնագոյն վկայաբանու-
,, թիս՝ միայն սրբն տրիփոն է հանդիսացեալ, զանց
,, արարեալ զյիշատակաւ հաւասիկիոսի ||: Այլ որ ա-
սելին է, այդ անուն լատինական՝ ռէսբիցիուս՝ կամ յայտ
առնէ զայլ ոք նահատակեալ յարեմուտս, և յաւելեալ
'ի լատին թարգմանչէ 'ի վարս տրիփոնի. և կիր դուցէ
իցէ ուղեկից սրբյն տրիփոնի, թերևս միշտ գործակից
նմին ծանուցեալ, և նահատակութեան արժանացեալ. զո-
րոյ զանունն չգիտելով այդպիսի եդին ոմանք անուն
հանրական. զի թարգմանի վերաբերական կամ վե-
րահայեցիկ:

(12) Բաց յերկուց վկայարանաց հռովմայ՝ ուր գտանին
փոխադրեալ նշխարք սրբյն տրիփոնի, (ոչ տեսեր. 'ի 11.)
յիշատակի և 'ի գաղմատիա ուրոյն գանձ նշխարաց նր.
ջղի գրէ բոլլանդ 'ի Գ. փետրվարի. էջ. 319. այս-
պէս. * Սրբն տրիփոն վկայ նիկկիացի յառաջ բերի յայսմ
,, աւուր 'ի փարիզեան ձեռագիրս ուսուարդոյ. 'ի
,, հերմանոսէ դրեճեննայ . . . և 'ի կանիխիոսէ . . . իսկ
,, փերրարիոս 'ի հանրական դասակարգութեան սրբց վկայէ՝
,, թէ յասկրինիա՝ որ ռամկօրէն ասի քանթառօ քաղաք
,, գաղմատիոյ ընդ տէրութեամբ վենետկոյ, 'ի նմին աւուր պաշ-
,, տի հանդիսաւոր հռչակաւ սրբն տրիփոն վկայ՝ իբրև
,, պաշտպան քաղաքին. և թէ՝ անդանօր պահի պատուով
,, մարմին նր. այլ թէ այլ ոք իցէ, չգիտեմք ||: Զայս
վերջին յաւելուած՝ յայն սակս 'ի վր ածէ բոլլանդ,
քանզի կան և այլ երկու վկայք տրիփոն անուամբ յի-
շատակեալք առ լատինս 'ի յունվարի. 4. և 'ի յուլի-
սի. 3. մին նահատակեալ յափրիկէ, և միւսն յաղեք-
սանդրիա:

Ժամագիրք յունաց առանց յիշելոյ զփոխադրութն նշ-
խա-

խարաց՝ նշանակէն միայն զպարգ պաշտաման սրբյն արի_
փոնի 'ի ծաղկեալ ժամանակս կայսերութե̄ նորեանց՝
այսպէս. * Եւ կատարի հանդէս նորա 'ի վկայարանի
,, նորուն, որ է 'ի ներքին կողմն տաճարի սրբյն յով_
,, հաննու մծարան աւետարանչի, մօտ յամենասրբ մեծ
,, եկեղեցին ||. խմն մօտ յայս սօփիայն՝ զայն եկեղե_
ցի, զոր առ մեօք 'ի սկիզբն ժԹ դարուս քանդեցին
այլազգիք՝ (որում և ես եղէ ականատես,) առ 'ի շի_
նել անդ զննօճորանոց. որ և այրեցաւ և այլափոխե_
ցաւ յաւուրս քաղաքական խռովութեց :

ՎԱՐՔ ԵՒ ՎԿԱՅՈՒԹԻՒՆ

սրբյն Բարսումայ կմ Վարսամայ Ճգնող Հայ_
րապետին եդեսացւոց, և որոց Ը̄ նմա :(1)

Հ. դեկտ. 14 : տր եէլ, և Հ=Յ. դեկտ. 9: Յ.
Եմ. յուլիսի. 30. և ժՏ. յուլ. 29, և 30 : Լ. յուլ.
30. և ա և 29 : Բոլլանդ. յուլիսանիկս. 'ի Է. հատ.
յուլ. էջ. 1026 : Բարոնիոս յամի. 107. և այլք :

ՍՈՒՐԲ ԽՈՍՏՈՎԱՆՈՂ վկայն քնի, և երջանիկ հայրա_
պետն բարսումա(2), (որ և գրի
բարսամայ, կմ պարսամ, և կմ
բարսիմ, այլ ըստ բուն հնչման արևելեան
լեզուաց՝ պարսաւմա, որ թարգմանի որդի
ծոմոյ,) էր եպիսկոպոս եդեսիոյ, որ է ուռհայ՝ 'ի
միջագետս հայոց, յամս տրայիանոսի կայ_
սեր՝ 'ի սկիզբն երկրորդ դարու : Եւ իբրև
հովիւ քաջ և արթուն առաջնորդէր հօտին

փոքու հաստատելոյ՝ որք կային անդ յաշա-
կերտութէ սրբոյն Թադէոսի առաքելոյ. որ
թէպէտև զառաջինն դարձոյց զժողովուրդ
եդեսացւոց 'ի սր̃ հաւատս ը̃ ծանէր և բա-
րեպաշտ արքային մերոյ աբգարու, այլ քան-
զի յետ աւուրցն սանատրկոյ միւսանգամ տա-
րածեցաւ 'ի քաղաքի անդ հեթանոսութի,
նուաղեալ էին յոյժ քրիստոնեայք, և կռա-
պաշտք զօրացեալ:

Եւ եղև յաւուր միում 'ի պիղծ տօնի կռոցն
հեթանոսաց տեսանէր սուրբ հայրապետն
բարսումա 'ի քաղաքի անդ եդեսիոյ զհա-
մազգայինս իւր զպարթևս (3), որ ձեպէին
'ի զոհսն. և սարբիւղոս կին շարպէլ քուրմ՝
այր ծերունի զգեցեալ էր մ̃ծ տօնին պատ-
մուճանս պայծառս և երևելիս, և կիդար՝
այն է խոյր արքայաշուք՝ նկարեալ ոսկւով
'ի գլուխն իւր. և այնպէս ստիպէր հրամա-
նաբար զժողովուրդն՝ խնդութե̃ կատարել
զտօնն:

Յայնժամ վառեցաւ սուրբ եպ̃ն 'ի նախանձ
վրիժու փառացն ա̃յ, և առեալ ը̃ իւր զթէ-
փա (կամ զթիրապա) քահանայ, և զսիլօա
(կամ զսելօվաս) սարկաւագ՝ մատեաւ առ
քուրմն, և ասէ ցնա. 'Ի քէն պահանջելոց
է ամենաթ̃րն ա̃ծ զհոգիս այսքան մոլորեալ
ժողովրդեանս, զորս ստիպես զոհել խուլ
և համր և անշունչ կռոց. նա՝ և 'ի քեզ
զխորդ ոչ խնայես, զի այր ծեր ես, և այդ-
քան անմտութ̃բ վարիս: Եւ այլ բա̃մ մի̃պա-
կան բանիւք խրատեաց և յանդիմանեաց
զնա.

զնա . և զօրութիւն որ հոգւոյն՝ զոր յանձին
զգեցեալ էր , քաջ հաւանեցոյց զնա հաւա-
տալ ՚ի Քս : Ապա անյապաղ ՚ի գիշերին յայն-
միկ առեալ սարքիւլայ քրմի զաւէջա կամ
զաւէջասս (4) զքղլին իւր՝ գնաց առ եպսն .
և մկրտեցան ՚ի նմէ . և անուանեցաւ սար-
քիւլոսն Թէութայէլ (5) : Որ և արկաւ զկւրև
պատմուճան սպիտակ , ո՛ր օրէն էր զգենուլ
նոր մկրտելոցն՝ ՚ի նշանակ լուսաւորութե՛ան որ
աւազանին :

՚Ի վաղիւն անդր տեսեալ զնա կռապաշտիցն
սպիտակ զգեստիւք , զարմացան յոյժ ընդ նա :
Եւ նա ասէ ցնոսա . ընդէ՞ր զարմացեալ հայիք
ընդ իս . իմացարուք և գիտասջիք ամենքն , զի
մկրտեցայ ես յանուն հօր և որդւոյ և հոգ-
ւոյն սրբոյ , հաւատացեալ ՚ի Քս Աստուածն մի . և
այսու լուացմամբ ջրոյ մկրտութե՛ան թողութիւն
մեղաց ընկալայ ՚ի Քսէ իմ , որպէս և ամենայն չա-
րեացն՝ զոր ՚ի ձեզ գործեցի . վասն զի ես էի
պատճառ դայթակղութե՛ան ձերոյ և կորստեան
հոգւոց , որ խաբէի զձեզ յանարժան գործս
զազրութե՛ան սնոտի պաշտամանց . բայց այսու-
հետև լինիմ ձեզ պատճառք փրկութե՛ան . արդ
հաւատացէք ՚ի ճշմարիտ Աստուածն մի ՚ի տէր
մեր Յս Քս . և այլ օգտակար բանս խօսեցաւ :
Իբրև լուան զայսպիսի բանս նր բազմութիւն
ամբոխին՝ որք ՚ի նա հայէին իբրև ՚ի կատա-
րեալ առաջնորդ կրօնից իւրեանց , ՚ի տրտ-
չութե՛ շնորհացն նոյ դիւրանասցեղէն մտաւու-
թե՛ նր . և ոչ սակաւք հաւատացին ՚ի Քս՝
որք և կանայք , ծերք և տղայք . և կանխեալ

կային առ նա զցայգ և զցերեկ :
Ազդ եղև լուսիաս դատաւորին՝ որ իշխա-
նութ՟ հռոմայեցւոց հրամանատար էր յայն-
ժամ յեգիպտոս (6), եթէ սուրբիլոս քուրմն
քրիստոնեայ եղև, և զհետ իւր ձգեաց զբազ-
մութի ամբոխին : Ետ կոչել զնա վաղվաղակի
առաջի իւր . և բազում ողոքական բանիւք և
սպառնալեօք խօսեցաւ ը՟ նմա՝ 'ի բաց թո-
ղուլ զնոր օրէնս, զոր ընկալաւ, և կալ յա-
ռաջին պատուէին . այլ նա քաջութ՟ արար
պ՟խնի ը՟մ բանից դատաւորին, և ամենևին
ոչ հաւանեցաւ նմա ուրանալ զՔ՟ս, և կամ
զոհել այլ ևս կռոց : Եւ դատաւորն բար-
կացեալ՝ ետ հարկանել զերանելին դալար
բրօք . և ապա քերեցին և քերթեցին երկա-
թի եղընգամբ զծնօտս նորա և զերեսս . և
կապեալ զձեռս 'ի յետս՝ հարին ուժգին զո-
բոլայնն՟ . և այնպէս տարան արկին զնա 'ի
բանտ . որոյ զհետ երթային բազումք 'ի հա-
ւատացելոցն :
Յետ բազում աւուրց հանեալ 'ի բանտէն՝
միւսանգամ կացուցին զերանելին առաջի
դատաւորին . և տեսին զնա նոյնպէս հաս-
տատուն 'ի հաւատս Ք՟ի : Ապա հրաման ետ
լուսիաս, և կախեցին զնա զաջոյ ձեռանէն,
մինչև խախտեցան ը՟մ յօդուածքն . այրե-
ցին և հրով զարտևանունսն և զքերեալ
ծնօտսն : Եւ դարձեալ կախեցին և քերեցին
զկողսն՟ . և քացախ խառնեալ աղի՟ հե-
ղին 'ի վ՟ր վիրացն և 'ի վ՟ր քերթեալ և խան-
ձողեալ ծնօտացն :

Յետ

Յետ այնորիկ հանին զնա 'ի խաչ. և յետ
կարոյ ժամու ինչ 'ի վ՟ խաչին՝ իբրև տեսին
եթէ ոչ մեռանի, իջուցին 'ի վայր. և կա-
մէին սղոցել զնա : Յայնժամ ոմանք 'ի բա-
րեկամաց մատուցին նմա գինի թմբրադե-
ղաւ, զի մի՛ զգասցի զցաւս տանջանաց : Ա-
սէ ս՟ն. կամիմ՝ զի առաւելապէս զգացից
զդառնագոյն կտտանս. և ո՛չ արբ զգինին :
Իսկ համբարձեալ զձեռս իւր յերկինս՝ ասէր.
Թողուն՟ արա ինձ տ՟ր առաջին յանցանաց ի-
մոց, որովք բարկացուցի զքեզ պիղծ կռօքն
և զոհիւք, և փրկեա՛ զիս 'ի հանդերձեալ
դատաստանացն : Զայս ասացեալ, և արա-
րեալ յինքն զնշան ն՟ր խաչին, եմուտ 'ի մա-
մուլն, և սկսան սղոցել զնա : Ապա շատ
ջանացեալ սպասաւորաց դատաւորին, տե-
սին զի ոչ գծեաց 'ի նա խիզարն. ապա հա-
տին սրով զգլուխ նր՟. և այնպէս կատարե-
ցաւ երանելին 'ի տէր : Իսկ քոյր նր՟ բաւեա
ընկալաւ զգլուխ սր՟յն 'ի գիրկս իւր, և ասէ.
ընկա՛լ և դու զհոգի իմ ընդ հոգւոյդ քում
քաղցրիկ եղբայր իմ, և մատո՛ քնի՝ յոր հա-
ւատացաքն : Իսկ լուեալ դատաւորին, մինչ
դեռ 'ի գիրկսն ունէր նա զգլուխ եղբօրն,
հրամայեաց, և հատին զգլուխ նր՟ 'ի նոյն
տեղի. զորս առեալ քրիստոնէիցն՝ թաղե-
ցին պատուով 'ի տապանս իւրեանց :
Յայնժամ մատնեցին ոմանք դատաւորին,
եթէ զսարբեկլոս քուրմն՝ ե՟կմն քրիստո-
նէից բարսումա դարձոյց 'ի հաւատն իւր և
մկրտեաց. (որով և նա եղև պատճառ մահ-

ռեան նորա ·) և ոչ զնա միայն , այլև զբա-
զումս 'ի գլխաւորաց քաղաքին՝ զօտս (կի՛ զաւղաս , և կի՛ զաբեթաս) , և զարհաւէսս , և զյովէնս ։ Հրաման ետ դ̃ւրն ածել առաջի իւր զսբ̃ եպ̃ն · և գնացեալ սպասաւորացն՝ գտին զնա 'ի տանն ո̃յ բազմալթէ̃ քրիստոնէից · և իբրև կալան զնա ձգել յատեան , զհետ ընթացան նորա և հաւատացեալքն · և եկեալ հանդերձ նովաւ առաջի ատենին՝ ընդ նմին աղաղակէին միաբան , և ասէին , թէ մեռանիմք վ̃ն սիրոյն ք̃նի , մեռանիմք ։

Իսկ դատաւորն սաստեաց յամբոխն՝ հարցանել սկսաւ զեպ̃ն բանիւք բազմօք · և նա համարձակ յօժարութ̃ խոստովան եղև՝ յանկանալով մեռանել վ̃ն անուանն ք̃նի ։ Յայնժամ զայրացեալ դատաւորին՝ ետ զան հարկանել զնա ուժգին եօթն (կամ հինգ) ալանց · և դարձեալ ողոքական բանիւք խօսէր ը̃ նմա · զի ջանայր հաւանեցուցանել զնա 'ի կամս իւր · և կի՛ սպառնալեօք հնարէր աճեցուցանել ։ Իսկ սբ̃ եպ̃կոսն ասէր · ես զք̃ս հաւատամ ա̃ծ , և անարգեմ զկուռս քո · և դու հրամայեա՛ տանջել զմարմին իմ վ̃ն ք̃նի · զի լիցի ինձ բարի · քանզի բանք և եթ չեն ինձ յօգուտ ։ Իսկ հրամայեաց դատաւորն տանջել զնա 'ի կախանս և 'ի քերանս երկաթի եղնգամբք · կախեցին զնա և քերեցին · այլ ոչ կարաց լուծանել զհաստատուն միտս նր̃ ։

Իսկ մինչդեռ զարմացեալ կայր դատաւորն ,

և

և խորհէր՝ թէ որ այլ տանջանօք փորձեսցէ զնա մինչև 'ի մահ, 'ի նոյն ժամն եհաս հրովարտակ առ դատաւորն 'ի պատրկէն և 'ի մեծ եպարքոսէն սպալատիոսէ, թէ հրամանք հասին 'ի մեծ թագաւորէն տրայիանոսէ ազատել զամ քրիստոնեայսն 'ի բանտից և 'ի տանջանաց. և առժամայն լուծին զոր եդին 'ի կախաղանէն, և արձակեցին: Եւ էր պատճէն թղթակին հրամանին այսպէս, թէ լուաւ թագաւորութիւս մեր 'ի հաւատարիմ իշխանաց մերոց բազմաց վս քրիստոնէից, զի օրէնք նց նման են նոմոսաց մերոց. պիղծ համարին զարիւնահեղս և զկախարդս, և 'ի բաց լինել ասեն 'ի շնութէ և 'ի գողութէ, և 'ի նենգութէ որ առ ընկերս, և 'ի զրկանաց. ասել ուսուցանեն զկաշառատուս և զկաշառառուսն և զգողամիտսն: Եւ վս զի մի խորհրդով են 'ի նց և մեր նոմոսն գրեալքն, հրամայեցաք դադարեցուցանել զհալածանս 'ի քրիստոնէից, և զսուր և զտանջանս, և կեալ նոցա 'ի հանգստեան. և խաղաղութբ կատարել զկարգ կրօնից և պաշտաման իւրեանց. ոչ թէ նց զիջանելով, այլ նոմոսացն գրելոց հաւատարութբ: Որդ՝ եթէ ոք արգելու զնս 'ի կրօնից իւրեանց և կմ հալածեսցէ և կմ նեղեսցէ, պատիժս և տանջանս ընկալցի 'ի

թագաւորութենէս մերմէ:

Յայսպիսի հրամանացս ազատեցաւ և սրբն բարսումա եղբայրն 'ի կապանացն և 'ի տանջանացն. և առեալ զնա բազմութի հաւատացելոցն արանց և կանանց՝ մեծաւ ուրախութբ,

տար-

տաղմոսիւք և օրհնութբ տարան յեկեղեցին ։
Իսկ այնուհետև համարձակութի դաւեալ ե-
րանելոյն՝ աներկիւղ քարոզէր զկրօնս ած-
պաշտութե. որով և դարձոյց զբազումս և
այլ 'ի պարթևացն 'ի հաւատս քի ։ Իսկ այն-
պէս բարի վարուք և մեծաւ ճգնութբ և առա-
քինութբ կեցեալ՝ ունելով զչարչարանմն քի
'ի մարմնի իւրում, և հասեալ 'ի բարւոք ծե-
րութի՝ հանգեաւ խաղաղութբ 'ի քս խոստովա-
նող վկայն և ճգնաւորն քի երանելին բար-
սումա . և թաղեցին զնա հաւատացեալքն
յայտնապէս մեծաւ տօնախմբութբ և պատ-
ուով յեկեղեցին 'ի տեղւոջ իւր ։

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ ։

(1) Ասախ քան զտեսութե վարուց ս. խոստովանող եպսին բարսումայ կմ պարսամայ, հարկ 'ի վր կայ ծանուցանել ընթերցանելեաց զանհրաժեշտ և զանպատճառելի խնդիր ծագեալ 'ի հոմանունութե համանունան տարբ մածելոյ 'ի յետին օրինակս յայսմաւուրաց, տօնացուցի և ճաշոցի ։ Արդ՝ որք գիտելի է իմաստնոց, և կամիմք՝ զի գիտելի լիցի ամէն, կարի վաղագոյն է կարգաւորութի տօնացուցին՝ որք և ճաշոցին՝ քան զյայսմաւուրացն, զի յայսմաւուրք՝ սկսեալ 'ի ճառընտրայ՝ զառաջին ծագումն 'ի մեզ առին 'ի մեծէն գրիգորէ վկայասէրէ 'ի ժա դարու. և զվերջին կարծեցեալ լրումն գտին 'ի ձեռն գրիգորի ծերենց խլաթեցւոյ 'ի ժե. դարու. ուր ճաշոցն կանխագոյն հանդիսացեալ յաղգին՝ զարդարեցաւ այլ ևս ընթերցուածովք * ցուցմամբ ամուրց հոռոմի ամաց || , 'ի ձեռն նորին վկայասէրի՝ ը վկայելոյ իւրոյ 'ի յիշատակարանս հին ձեռագրաց. և 'ի ճոխագոյն վայելչութե վերածեալ եղև 'ի մէջն ներսիսէ կլայեցւոյ ։ Իսկ տօնացոյցն յառաջ քան զայս ամ հիմնարկեալ էր և կարգաւորեալ 'ի մէջ թարգման-

մանչաց յՍահակայ և 'ի Մեսրովպայ, որք աւանդունն ազգիս համօրէն՝ հանդերձ խորագրովք ամ օրինակաց տօնացուցից. Թէպէտև զկնի ուրեք ուրեք գուցէ լը-րումն ինչ առեալ իցէ 'ի նմին վկայաբանէ և 'ի Շնորհալ-ւոյն, և կմ յայլոց յառաջագունից ք զնա. Թող զյետ ժամանակաց այլափոխութիւնս:

Արդ՝ եթէ 'ի Թարգմանչաց անտի մերոց եդաւ ա-նունս պարունակոյ կմ պարագայից առընթեր տարեփոխի վկայի, (ԺԲ որում է տեսանել յամ հին և նոր օրինակս տօնացուցից,) ապա հարկ է խոստովան լինել թէ որպէս սբն տարեփոխն, նոյնպէս և սբն պարունակն էր յառաջ ժամու քան զԹարգմանիչս: Եւ ահա այսպիսի է միայն սբն բարունակ կմ պարունակ Ճգնօղ հայրապետ եդե-ացուց. վոյ և զնր զվարս հարկ էր մեզ աւանդել: Եւ ԺԲ հկռկն՝ պարագամ կմ պարունակ տարի սամա-կցի՝ որ մուծեալ է 'ի յետոյ 'ի յայսմաւուրս, յե-տոյ էր քան զԹարգմանիչս մեր. նմին իրի որք անգի-տելի էր նց, նոյնպէս և մեզ անգիտելի մնացէ յաւի-տեան:

Թերևս ունէր ոք ասել, թէ յետ Թարգմանչաց այլք 'ի հայրապետաց ազգիս եւ յաւելին ոչ սակաւ անուանս սրբց 'ի տօնացոյցն: Բայց զորս արդեօք. զվարդանեանս և զղևոնդեանս, զնոյն ինքն զԹարգմանիչս, զվահան գողթնացի, և որ սոցին նման են՝ 'ի բնիկ ազգէ հա-յոց, և կմ 'ի հայաստան նահատակեալս. որք յայտ է՝ որոց միտ դնեն. ապա օտարքն՝ որպիսիք ոմանք և իցեն, օտար են 'ի հարազատ կարգաւորութէ տօնացուցին:

Այնօրինակ ազգեն և օրինակք հին Ճաշոցաց, յորս մի ևեթ ընթերցուած գտանի 'ի փետրվարի ա. յանուն սրբյն տարեփոխի վկայի առանձինն: Իսկ յայն օրինակս՝ յորս տեսանի և անուանս պարագայից, գրի ուրոյն այս-պէս. * Պարագային տարեփոխնիս կարգ ա || . զոր անմարթ էր առնել, եթէ և պարագայն չէր վկայ որպէս տարեփոխն, կամ Ճգնեալ 'ի խոստովանութե վկայութե. և սակայն յետինք զակատեալք զհետ սորունց ոմանց՝ բարձեալ են զընթերցուած մարտիրոսի, և եդեալ են նոր ըն-թերցուած Ճգնաւորի. որք զի սամօսատցին 'ի ներքս ալրդիցի՝ ԺԴէմ կարգաւորութե և մնաց նախնի հարց մերոց:

Բայց և այնպէս՝ ընթերցուած Ճգնաւորի թէև տա-րադէպ գոյցէ սրբյն տարեփոխի, ոչ ինչ անդէպ գայ սրբյն բարունակ հայրապետի. զորոյ զվարս այսպէս գրեա-ւորէ

ւորէ յայսմաւուրքն գրեալն. * Եւ այնպէս բարի վա-
,, րուք (առէ՛ յետ հանդիսի խոստովանողական վկայ-
,, ութե), և մեծաւ ճգնութբ և առաքինութբ կեցեալ, ու-
,, նելով զչարչարանսն քնի ՚ի մարմնի իւրում. և զգա-
,, զուսն գործոյ յանհաւատից ՚ի հաւատս քնի: Եւ
,, հասեալ ՚ի բարիոք ծերութե՛ հանգեաւ խաղաղութբ
,, ՚ի քն||: Այսպէս գրի ՚ի հնագոյն ձեռագիրս յայս-
մաւուրաց. ուր յետինք (ոչ գիտեմ, կամաւ, եթէ
անհոգութբ) թողեալ են ՚ի բաց զձայնս՛ * մեծաւ ճգ-
նութբ||:

Յաւել լինի և զայն, զի ոչ յոյնք տօնեն զսրբն բարսու-
մա եգեսացի՛ երկու և երեք աւուրբք մօտ սրբյն տրի-
փոնի, (ի՛ զտրիփոն ՚ի Ա. փետր. և զբարսումա ՚ի յուն-
վարի Է. կամ ԻԹ.) սոյնպէս և նախնիք մեր եդեալ
էին զբարսումա կից Ը տրիփոնի՛ եթէ ՚ի տօնացուցի և
եթէ ՚ի ճաշոցի. յորմէ և յայսմաւուրք եդին զմին զկնի
միւսոյն ՚ի սկիզբն փետրվարի: Այլ սակայն յետին օ-
րինակագիրք յայսմաւուրաց՛ ըստ թելադրութե առաջ-
նոց, (որք ՚ի սոյն միջոց մուծանեն զերեանց պարսից
կամ զբարսումայն,) փոխանակ պատմելոյ զվարս սրբյն
բարսումայի եգեսացւոյ՛ կարգեալ են զպատմութե սա-
մոսատացւոյն, և վայրապար փոխադրեալ զեգեսացւոյն
ոմանք ՚ի դեկտ. ԺԴ. և այլք ՚ի ԻԹ. դեկտ: Եւ ո՞ կարէ
տանել, զի տարագիր լիցի սրբն, և փոխանակ նր դիցի
անսրբն. և ազգասիրապէս՛ բարձցի պարթևազեանն ե-
գեսացի, և դիցի սորին սամոսատցի՛ սուտ մխիթա-
րութբ մելիտինեայ քաղաքի փոքուն հայոց, որ ընծայի
նմա յամենայն իբրև տեղի ծննդեան կամ վանքբնակութե.
այլ մեր թողեալ զնա դնալ ՚ի տեղի իւր՛ երթամք ըն-
դհետ ազգային սրբյն մերոյ, և որոց Ը նմա:

(2) Որպէս և զխարդ գտաք ՚ի Հ. զվարս կամ զվկայա-
բանութի սրբյս, գրեթէ նովիմբք եղերօք առաջի եդաք՛
յաւէտ ԺԲ ձեռագրաց. նոյն է և գոյացութի պատմութե-
ան. Յ. և Լ. ոչ և առ սորիս և առ այլ արևելեան
վկայագիրս՛ ըստ յիշատակելոյ ասսեմանայ ՚ի զանազան
տեղիս: Եւ ոչ ՚ի մեզ՛ է զի անուն սրբյս գրի բարսու-
մա, կամ պարսումա, և է զի զի բարսիմէոս կէմ բար-
սիմս, Ժ նմին և առաւել ևս տարբերութբ առ այլս է
խնդալ. բայց ամն վերածելի՛ ոչ տարացք, առ ընիկ
հնչումն պարսումա, որ ասորերէն պարսամ. ևս և
վարսամ սոսի: Նոյն անուն է՛ որ և բարծումա գրի,
սոսկ ՚ի կիր արկեալ առ սորիս և առ քաղդեացիս

՚ի

'ի վաղ ժամուց հետէ: Զայս մի այն երկրորդեցի, զի մի տարբեր ընթերցուած անուանց լիցի քեզ կանոն ուղղելոյ զայլ յառնէ, այլ տարբերութեան վարուց և գործոց և ժամանակաց:

Արդ՝ ծանիր, զի 'ի Լ. յուլ. 30. երկու սերք յիշատակին բարսիղէ և բարսէղ անուամբ՝ երկոքին ևս եպս եդեսիոյ 'ի շինքն Ժմկս. քանզի ասի. * Յեդեսիա յերկ-
,, րին ասորւոց՝ (յիշատակ) սրբյն բարսիղեայ եպսին,
,, որոյ դարձուցեալ զբազումս 'ի հեթանոսաց 'ի հա-
,, ւատս, և կանխագոյն առաքեալ զնոսա առ պապն
,, (վկայական,) հետևեցաւ զնոյն նոյն առ տրայիանո-
,, սիւ արմունենեաւ մարտիրոսութ: Անդանօր՝ սրբյն
,, բարսէմ եպսի՝ ձեռնհաս բժշկութեց երևելի եղելոյ,
,, որ 'ի վաղեմէ արխանոս կայսերէ 'ի վերջին ծագս այնր
,, Ծի արտասահմանեալ մի կաթողիկէ հաւատոյ՝ վախ-
,, ճանեաց զկեանս||:

Եւ զերկրորդս զայս յիշատակեն նաև յոյնք 'ի ժամագիրս իւրեանց. հոկտեմբ. 15. այլ առ մեզ առաջինն միայն տօնի, զորոյ և զպատմութիւն եդաք: Իսկ թէ Լ. ցուցանէ զնա մարտիրոս լինել, առ այս ասէ բոլլանդ. թէ չէ պարտ այդու իմանալ՝ որպէս թէ 'ի տանջանս մարտիրոսութ իցէ վախճանեալ, այլ թէ մարտիրոսական չարչարանս կրեաց, և յետ հանդստեամբ վախճանելոյն՝ վկայական եհաս պսակաց. ըստ որոյ և բարոնիոս ասէ յամի. 107. * փառաց մարտիրոսութեն արժանաւոր եղև (կամ արդեօնաւորեցաւ)||. և 'ի ժամագիրս Յ. յունվարի. 30. գրի 'ի ներբողն. * բար-
,, սեղոս անարիւն վկայ եղև քի, և հաւատարիմ քա-
,, հանայապետ||:

Զվարս երկրորդ բարսիղեայ սրբոյս առաջի անէ Թէոդորետոս. էր (ասէ) երևելի և ծանօթ ոչ միայն յեդեսիա յաթոռ իւր, այլև 'ի փիւնիկէ, յեգիպտոս և 'ի թեբայիդ. զի համբաւ բարեկարգութե և առաքինութե նր տարածեալ էր ը ամ տեղիս. զսա վաղէս հրաման եդնել 'ի դխլահօղ 'ի կղզին արադոյ փիւնիկեցւոց. այլ երբև լուաւ, թէ ընթանան առ նա անդր բազմութի յոյժ, քանզի առաքելաշնորհ գոլով՝ բանիւ զցաւս փարատէր, աքսորեաց զնա յոքսիրինխոն քաղաք եգիպտացւոց. և ջզի անդ ևս հասանէին ժողովուրդք, վարեաց 'ի հեռագոյն ամրոց փիլոն անուն 'ի սահմանս բարբարոսաց զոյլն ծերունին՝ զարժանաւոր բնակիչն երկնից արքայութե: Եւ պատմի (ասէ,) թէ անկողին նր կայ մին-

մինչև ցայժմ յառաջ կոչին պահեալ պատուով մեծաւ. քանզի բազումք յախտաժէտաց ընդ հանդերձն 'ի վեր նր՝ ստացան անդրէն զառողջութիւն հաւատով:

Արդ թէպէտ և երկրորդ խօսքս այսմ 'ի ձառ իցէ՝ հանդերձ առաջնոյն կոչել խոստովանօղ կամ ծնօղ հայրապետ, այլ տօնելն կմ հանդիսացեալն առաւելապէս է առաջինն. զոր և ասեմն դնէ պարզապէս յիշատակել զօր 'ի ստորագամասցի քաղդէացւոց. տես հատ. ը. երես. 6. ուր և կշտամբէ՝ զորս հնարին բամբասել զնա, ոչ թէ բարսումայն անու իցէ առ 'ի նշէ յիշատակեալն: Եւ զի խրատեցի են այս փասաք նր, այս և չեն խրատունք դասել նմա զոտնագդ հայոց ը առաջին յայսմ մասին՝ 'ի խօսելն զպարտումդ յակոբիկեանց. յերես. 8. զի թէ ինքն գիտէ զլուն ընտրել, և մեք ընկալաք 'ի տնէ զհարի բարին ժողովել յամենս, և զխոտանն 'ի բաց ընկենուլ. թող զի և զմարգարէականն փութամբ կատարել. որ հանէ զպատուականն յանարգէն, բերան իմ կոչեսցի, ասէ տր:

(3) Աստանօր՝ ուր 'ի սովորական օրինակս Հ. դնի, զպարթևազինսն, մին 'ի հին օրինակաց գրեալ էր՝ ըզպարթևազէնսն: Այլ որ գրի յամսին կինդար կմ կինդարս կմ կիդարս, պարտի լինել կիդար՝ ոչ դնէ տր իէլ. և կմ մօտ յունականին՝ կիդարիս. զի և առ յոյնս սակ գիտարիս:

(4) Բուէգ կամ բուէգս, որ ըստ Լ. բարբէա, 'ի Յ. է զի գրի վակէս, և է զի վէկէս, զոր յոյն երգաբանն 'ի ժամագրքի անդ ստուգաբանել կամի յունարէն՝ հափարան. բայց յայտ է թէ է անուն արևելեան: որպէս և զբարսումայն 'ի զուր ձգէ 'ի յունական ստուգաբանութի, ոչ թէ վարսումս ծագեալ իցէ 'ի ձայնից հաւոտ՝ ծանրուն, և ոսմ՝ մարմին. ը որում ասէ, * ուռճեալ զծանր մարմինն հողոյ վառուսմէօս դասակից բարձրոց զաւուրն ծանրութ ||: ուր բարբաք ասէ բոլլանդ. * այլ այս ձայն առանց ը բանս ինչ ածելոյ՝ ասորական է ||:

Ուր գիտելի է. զի Յ. բասիլ. 'ի յունվարի 30. համաձայն մեզ դնէ պարզապէս զյիշատակ սէրն բարսումայի, հետևաբար ևեթ նշանակելով՝ եթէ զմիրսիլ սարբիւլոսի 'ի նմէ, և եթէ զնահատակին ը քեռ իբուսմ բուէգայ: Իսկ 'ի սեպտ. 5. ուրոյն կարգէ զյիշատակ թաթուելի և քեռ նր բուէգայ, ոչ թէ արդէն քրիստոնեայ էին, և մն դարձուցանելոյ զշնմ 'ի հե_

թա_

Թանասայ՝ ըմբռնեցան և նահատակեցան ․ և զի ոչ զա-նուն կայսեր յիշէ աստ և ոչ զդատաւորի, կարէ կար-ծել վերծանօղն՝ թէ այլ պատմութի իցէ ։ տես զայսմա-նէ և 'ի (5) ։

Իսկ ժամագիրք յունաց գրէ նախ 'ի յունուարի ․ 29 ․ * յիշատակ սրբոց վկայիցն սարբելայ և վեվեայ քեռն նր, որք կատարեցան յեդեսիա ||, 'ի մի բերեալ և զհամա-ռօտ պատմութիւն ։ Եւ ապա 'ի նմին աւուր յարէ ու-րոյն ․ * յիշատակ սրբոյն բարսիմայ մեծի վկայի եպիսկ եդեսիոյ ||, նոյնպէս համդերձ համառօտ պատմութբ ․ և դարձեալ միւսանգամ 'ի յունուարի ․ 30 ․ աւուր ․ * Նա-հատակութիւն սրբոյ վկային բարսիմեայ եպիսկ || ․ և աստ եւս կրկնէ զնմանօրինակ պատմութիւն ։ որպ և 'ի հոկտ ․ 15 ․ վերստին առանձնակի դնէ զյիշատակ * սրբոյ մարտի-,, րոսացն սարբելոսի և վեվեայ քեռ նր ||, համդերձ նոյնպիսի և ը խմբք տարբեր՝ գրութբ վկայաբանութե ։ Թող զի և 'ի սեպտ ․ 5 ․ առանձին յիշատակ կարգէ՝ օ-տար համդամանօք ․ * Սրբն սարբելոս քարկոծեալ (ա-սէ) 'ի դահճաց՝ կատարի ։ Սարբէլոս չուեալ յանձն ,, պաշտել զպիղծ կուռս՝ ձեռամբք արանց պղծոց քար-,, կոծ լինի || ։ Են որք ը բովանդեանց պէսպէս պատ-ճառս տան այդց կրկնուեց և տարբերուեց ․ այլ մեզ չատ լիցի այսչափ նշանակել, և մերոյս չափանալ ըն-տիր վկայաբանութբ ։

(5) Այլ շփոթ է առ լատին քննիչս 'ի մը անուամս Թուլթոյել, (զոր ինքեանք ընթեռնուն Թաթուել,) որ է երկրորդ կոչումն սրբոյն սարբելայ 'ի մկրտութե, և այս մը կրկնագիծ պատմութեց աւանդելոց 'ի Լ ․ ուր 'ի 29 ․ յունվարի աւր ․ * Յեդեսիա յերկիրն ասորւոց ,, (կատարումն) սրբոց վկայիցն սարբելիոսի և բարբեայ ,, քեռ նր ․ որոց մկրտեալ յերանելւոյն բարսիմէայ ե-,, պիսկոպոսէ՝ 'ի հալածանս տրայիանոսի առ լիւսիաս ,, դատաւորաւ պսակեցան մարտիրոսութբ || ։ Իսկ 'ի սեպտ ․ 4 ․ աւր ․ * 'Ի նմին աւուր (յիշատակ) սրբոյն ,, Թամէլի ․ որ էր յառաջագոյն քուրմ կռոց, և ընկե-,, րաց նր մարտիրոսաց՝ առ ադրիանոս կայսերաւ || ։ Եւ զի բարձնխոս փոխանակ Թամէլի ընթեռնու Թամուէլ, եւ աւուել բառ այլոց Թաթուել, սկսա-նի բովանդ տարակուսիլ՝ թէ արդեօք նոյն իցէն սար-բելոս և բարբէա նահատակեալք առ տրայիանոսիւ՝ ը սարբելայ և ընդ բարբեայ նահատակելոց առ դոմե-տիանոսիւ ․ և թէ ո՞ իցէ Թաթուէլն ․ և յայս աւարտէ

ԸՂ-

զխնդիրն, թէ * ո՞ ոչ 'ի կասկած անկանիցի՝ թէ նոյն
„ մեղմա (կամ բաւեա) է, և նոյն սարբելոս. և թէ՝
„ թաթուելն է եղբայր սարբելայ. կամ թէ նոյն ինքն
„ իցէ երկանունն՝ սարբելոս թաթուել կոչեցեալ, կամ
„ թէ միակ անուն իցէ սարբելաթաթուել: Իսկ թէ
„ ոմքա առ ադրիանոսիւ, և նոքա առ տրայիանոսիւ
„ ասին նահատակեալ, գուցէ կաղանաւորեցան առ
„ տրայիանոսիւ, և սպանան առ ադրիանոսիւ. և կամ
„ թէ 'ի խափանել տրայիանոսի զհալածանս՝ յետոյ յա_
„ դրիանոսէ իցեն նահատակեալ, և կամ յիշխանաց նր̃.
„ քզի երկոքեանն իսկ նուաճեցին պատերազմաւ զա_
„ րաբելեան ազգն զայնոսիկ ||: Որ տեսանես, զի քաջն
բոլանդ այնպէս յեղյեղելով զկարծիս՝ գտանէ և եղ_
ծանէ միանգամայն զատոյգն, զոր խնդրէ. մինչ զի եթէ
'ի ձեռին ունէր զվկայաբանութիւն մեր, զնո̄ եւեթ զհետ
երթայր, և լուծանէր զամ̃ տարակոյս:

(6) Շփոթեալ են զմիտս բոլանդեայ և ոմանք 'ի վկայա_
դրաց, որոց լը մահ դատելով՝ թէ եդեսիա էր տակա_
ւին 'ի ձեռս աբգարեանց, և զիարդ լեւսիաս գաւառ_
ւոր հռովմայեցի իշխիցէ անդ, յաւելեալ են 'ի քնոց
զաբգար ոմն իշխան եդեսիոյ հալածիչ քրիստոնէից առ
տրայիանոսիւ. վն̄ միանգամ 'ի վարսն մնեալ՝ զհին
և զնոր աբգարս զննէ բոլանդ օրինակ զայս. * Եդե_
„ սացիս լինել (սաէ) զասին յետինն՝ զաբգարոս, բղ_
„ մեղմա, և զթաթուել, եթէ նոյն իցեն ը̄ առաջինն՝
„ և եթէ որիչ 'ի նոցունց, խոստովանիմք յանուճանէ
„ աւգար կամ աբգար իշխանին. որ է անուն ընտանի
„ փոքրիկ թագաւորաց երկրին օսրոյենացւոց, որոյ
„ գլուխ քաղաքաց է եդեսիա: Առդ՝ աւգար օսրոյէ_
„ նացի դաշինս կռեաց միաբանութե̄ ը̄ հռովմայեցիս
„ առ պոմպէոսիւ, և ապա թեակից լեալ պարթեւաց՝
„ եղև առաջնորդ կոտորածին կրասոսի. որ̄ գինչ յի_
„ շատակէ 'ի խ երորդ գիրս: Այլ ոմն երևելի յոյժ աբ_
„ գար եղև իշխան եդեսիոյ՝ իբրև ութսուն և հինգ ա_
„ մօք յետոյ. որ առաքեաց դեսպանս առ քս̃ փրկիչն
„ մեր, և ընկալաւ 'ի նմէ զանձեռագործ պատկերն.
„ զորմէ սաէ յիշատակութի լինի յեկեղեցական մատե_
„ նագրութս: Եւ ապա եղև նոյն այս աւգար 'ի ժմս
„ տրայիանոսի, և կմ̃ ադրիանոսի. որ թերևս 'ի շնորհս
„ հռովմայեցւոց դիմամարտ լեալ իցէ կրօնիս մերում,
„ զոր մուծեալ էր յեդեսիա սբ̃ն թադէոս՝ բժշկելով
„ և մկրտելով զնախասացեալն զաբգար: Իսկ թէ աբ_

„ դէպք լիուխոս յանձն նր, եթէ յանուն կայսերն վա-
„ րէր զքաղաքապետութիւն (յեդեսիա), անստոյգ է:
„ Եւ թերեւս սոյն այս աբգար է այն, զորմէ գրէ յու-
„ լիոս կապիտոլինոս 'ի վարս անտոնինոսի պիոսի, ա-
„ սելով. Զաբգար արքայ 'ի կողմանց արեւելից միով
„ նեթ հրամանատարութեամբ իւրով առ ինքն ած : Գոյր
„ եւ աբգար անուն արքայ պարսից՝ նուաճեալ 'ի սևե-
„ րոսէ, որպ վկայէ սպարտիանոս: Հուսկ յետոյ քսի-
„ փիլինոս համառօտիչ դիոնի գրէ 'ի վարս անտոնինոսի
„ կարակալոսի, թէ յորժամ եկն առ նա աւգար ար-
„ քայ օսրոյենայ իբր առ բարեկամ, նենգեաց (կայսրն)
„ ուխտի դաշինն, եւ կալեալ եարկ զնա 'ի կապանս,
„ եւ զերկիրն օսրոյենայ յինքն կորզեաց՝ զաւանց թագա-
„ ւորի զինացեալն||:

Այլ որ ունիմք ասել. որպ ստոյգ է 'ի բանից դիոնի ժամակցի՝ թէ աբգար վերջին էր առ կարակալոսիւ, եւ այն՝ այր բարեպաշտ սրբակրօն հաւատովն քրիստոսի՝ ըստ վկայելոյ եպիփանու, ափրիկանոսի եւ եւսեբի, նոյնպէս եւ անստոյգ է աբգարն՝ որ առ պոմպէոսիւ: Իսկ թէ յետ մեծին աբգարու՝ որ առ քրիստոսիւ, կային իշխանք կամ նահապետք եդեսացիք՝ եթէ աբգար եւ եթէ այլով անուամբ, եւ մեք ոչ ունիմք. բայց սակայն յետ աւուրյն սանատրկոյ, եւ յետ փոխադրելոյ արքունեաց հայոց յմծուրն եւ յերուանդաշատ եւ յարտաշատ՝ միջագետք առհերկ, ընդ նմին եւ եդեսիա՝ էր ընդ իշխանութեամբ կայսերաց. վերջ եւ գաւառապետք կամ ոստիկանք կարգեալք 'ի նոցէ վարէին զգատաւորական իշխանութիւն. նմին իրի ոչինչ զարմանամք, եթէ լիուխոս դատաւոր հռովմայեցի՝ հրամանաւ կայսեր յարուցեալ իցէ զհալածանս. որպէս եւ հրամանաւ նորա անդրէն դադարեցոյց. եւ եթէ գոյր յայնժամ իշխան ոք՝ աբգար կամ այլանուն, ոչինչ կարէր արգելուլ զհրաման ինքնակալին. բայց չէ արժան զնա բերել, թէ ուրեմն էր գործակից հալածանաց. զի որչափ ստոյգ կարծի, թէ որ լռէն՝ հաւանի. նոյնչափ եւ ստոյգ է յոլովակի, զի որ լռէն՝ ոչ հաւանի:

ՎԿԱՅԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

սրբոյն Վլասայ եպիսկոպոսի սեբաստիոյ, և որոց ընդ նմա ։

Հ. փետր. 10 ։ Յ. և որ ընդ. փետր. 11 ։ Լ. փետր. 3 ։ Ճառընտ. Ա. պետ. և Գ. նոյե ։ Մետափր ։ Ռուինեմա ։ Բոլլանդեանք յունուարեա. տ. հատ. փետր. 3. էջ. 331 = 353. և այլն ։ (1)

ՍՔԱՆՉԵԼԱԳՈՐԾ վկայն քնի՝ սբ. վլասիոս հայրապետ (2), էր ծննդեամբ յերկրէ փոքուն հայոց 'ի սեբաստիա քաղաքի, և կամ 'ի սահմանաց նր՝ որ է առաջնոյ գրի սահմանակից կապադովկիոյ (3), 'ի վախճան երրորդ դարուն ։ Ասի յոմանց, թէ ծնօղք նր էին հեթանոսք. և ինքն զկնի հաւատացեալ 'ի քս, և ջերմ գտեալ յածպաշտութե. իսկ ըստ այլոց բազմաց անորոշակի պատմի՝ սնեալ 'ի մանկութէ հետէ 'ի վարս ածպաշտութե ։ Կան գրողք՝ բազմք են որ ասեն, թէ յառաջագոյն էր արուեստիւ բժիշկ, և ապա հանդոյն սրբոյն ղուկայ, ևս և կոզմայի և դամիանոսի՝ 'ի մարմնաւոր բժշկութէ վերաբերեաց զնա ած 'ի լինել նշանագործ անուամբն քնի (4) ։

Արդ՝ յառաջագէմ գտեալ վլասայ առաքինի

նի և գովելի ընթացիւք, և զամ ժամանակս կենաց իւրոց երկնային կրօնիւք քաղաքավարեալ՝ եղև ըստ նմանութեան յոլովայ այր արդար, ճշմարիտ ածապաշտ, անյիշաչար, մեկնեալ յամ գործոց չարեաց : Սոյ 'ի մեռանիլ եպիսկոպոսին սեբաստիոյ, (որ և սևաստ կոչ սրբազան՝ յառաջին կոչեցեալ հայս,) կամեցան ուխտ եկեղեցւոյն և ժողովուրդն առհասրկ՝ ամ գաւառականօք հանդերձ ընտրել միաբան հաւանութբ 'ի պատիւ եպսութե զերանելին վլասիոս, զփոխ առեալ ամբիծ կենաց և իմաստութեան նր : Իսկ նա ոչ առնոյր յանձն՝ անարժան զանձն խոստովանելով այնպիսի պատուոյ. սակայն հարկաւորեալ 'ի բնակչաց գաւառին, միանգամայն և տեսչուն այ համարեալ զշարժումն ամ բազմութե, զիջաւ ակամայ 'ի կամս նց : Եւ այնպէս ժողովեալ եպսաց բազմաց և քահանայից և կղերիկոսաց՝ վերակոչեն զնա յաթոռ քահանայապետութե սեբաստիոյ քաղաքի : Եւ լինէր այնուհետև տիրապէս քարոզ ճշմարտութե բանիւք և արդեամբք, լուսաւորելով զամենայն բանիւ աւետարանին կենաց, և դարձուցանելով զբազումս 'ի մոլորութէ կռոց 'ի ճշմարիտ ածգիտութի :

Եւ ամ յառաջ քան զեպսութին եռացեալ հոգւոյն այ՝ զօրացուցանէր զքաջ նահատակս 'ի ժամս հալածանաց դիոկղետիանոսի, և յորդոր բարի լինէր ամյն հաստատուն կալ 'ի հաւատս ճշմարտութե. սոյնպէս և առաւելուք զնոյն գործէր զկնի եպսութեն. ըստ

որում և աւանդի, թէ 'ի ժամանակին՝ յո-
րում հնդեքին քաջ նահատակք եւստա-
տխոսեանք մատնեցան 'ի բանտ և 'ի կապանս
մ՟քնի, սա ինքն երանելին վլասիոս հայրա-
պետ յայց ելանէր ն՟ց ստէպ, և մատակարա-
րէր ն՟ց զկենարար խորհուրդ մարմնոյ և ա-
րեանն ՟տն. և քաջալերեալ յորդորէր աներ-
կիւղ հանապազորդել յա՟մ նեղութ՟ս 'ի սէր
արարչին. որում և յանձն արար ս՟ն եւս-
տրատիոս զկտակ իւր մ՟ն իրաց տան իւրոյ.
որին մ՟ն է տեսանել 'ի հին նկարս պատկե-
րաց, զի կայ նկարեալ 'ի մէջ հնգեցունց
վկայից՟ն վլասիոս առընթեր եւստրատիո-
սի՝ առնլով 'ի ձեռանէ ն՟ր զգիր կտակի:
Իբրև այն ինչ թուէր զիջանիլ հրդեհ հա-
լածանաց՝ 'ի թ՟գրել մեծին կոստանդիանո-
սի, վերստին բորբոքեցաւ հուր դառնութե՟
յերեսաց լիկինոսի ամպարշտի՝ որ քեռայրն
էր նորին կոստանդիանոսի, և հասեալ ան-
ուան կայսերութե՟ 'ի մ՟ր արևելեան կողմանց՝
յամի ՟տն 308. այր մոլեգ՟ն զհետ կռոց. նմին
իրի յարոյց հալածանս անհնարին 'ի վերայ
քրիստոնէից:
Աւանդի լուա՝ եթէ կողմանք սեբաստիոյ
ծաղկեալ էին ՟ածպաշտութ՟բ, և որ յոլէ բազ-
մանան հաւատացեալք յ՟ծին փոքուն հայոց
և կապադովկացւոց, եդ 'ի միտ բնաջինջ առ-
նել անտի զանուն քրիստոնէութե՟. և յայս
գործ անօրէնութե՟ ընտրեաց զայր հնացեալ
չարութ՟բ՝ ժպիրհ և ապարասան ադրիկողա-
յոս անուն հելլենացի, կարգեալ զնա դա-

տաւ-

տաւոր սեբաստիոյ, և իշխան հրամանատար մերձակայ սահմանաց. և օգնական նմա զայլ ոմն չարագև լիւսիաս անուն՝ իբրև ոստիկան

և տեսուչ նորին :

Իսկ եղև իբրև լուան հաւատացեալքն՝ որ ՚ի սեբաստիա, զհամբաւ զալստեանն ագրիկողայոսի ահագին սպառնալեօք, ընդ՚ի նոցանէ ցրուեցան յայլ և այլ տեղիս, և այլք զօղէն թաքչէին յանքոյթ վայրս : Ընդ որս և երանելի եպսն վլասիոս հարկեալ՝ ՚ի յորդորմանց հաւատացելոց՝ խորհեցաւ ծածկել զանձն առ ժամ մի . և կատարելով զաւետարանական բանն՝ հալածական լինելոյ քղքէ ՚ի քղք, մանաւանդ թէ և զօրինակ փրկչին խոյս տալոյ յանապատն եփրայիմայ, ել և ինքն ՚ի սեբաստիոյ, և երթեալ բնակեցաւ ՚ի լերինն արգիասայ (որ և գրի արգէսայ, կամ արգէոս, կմ արտէնի) յայրի միում . և անդէն հանդարտեալ յառանձնումն ուր ոչ էրևէին հետք անգամ մարդոյ, այլ միայն գազանաց և անասնոց, պարապէր աղօթից և հոգևորական տեսութեանց, հանապազորդեան ժուժկալութբ պահոց և խստամբեր

աշխատութբ : (5)

Ընդ ժողովելն առ նա անասունք վայրի, և ընդելացեալ մերձ կային նմ, ոմն թէ խնդրելով զօրհնութի առն այ . և նա ամբարձեալ զձեռս իւր՝ օրհնէր զնս : Իսկ թէ միոջ ՚ի նցէ տկարանայր, գայր առ սբն, և իբրև բանաւոր նշանացի ցուցանէր զցաւս իւր . և ոչ մեկնէր յայրէ անտի, մինչև շարժել զերա-

նելին 'ի գուբ՝ զի արասցէ նմա ողորմութի ·
և մի՛ն գնէր ձեռս 'ի վր նր անուշամբն քոի ,
և առողջացուցանէր ։

Յաւուրսն յայնոսիկ ելին ոմանք 'ի սպասա-
ւորացն ազբիկողայոսի՝ առ որսալ երէվայ-
րի (6) · և շրջեալ որսորդացն այսր և անդր՝
հասին ոմանք 'ի նոցանէ 'ի լեառն , յորում
թաքուցեալ էր վլասիոս · և տեսեալ զվայ-
րի կենդանիս խմբովին առաջի այրին՝ զհետ
եղեն նց · այլ 'ի ցրուելն նց յահէ որսողացն՝
տեսին արքն զսբ. եպն , զի աղօթս մատու-
ցանէր առ այծ · և իբրև դարձան 'ի քաղաքն ,
պատմեցին դատաւորին ։ Յայնժամ հրամանս
ետ դատաւորն , զի բազում խնդրակք եր-
թիցեն զհետ որսորդաց իբրև 'ի պատճառս
որսոյ՝ 'ի լերինս և յամայի վայրս · զի որչափ
և գտանիցեն 'ի ղօղելոց քրիստոնէից , ածցեն
մատուսցեն առաջի նր ։

Եկեալ խնդրակացն՝ գտին զվլասիոս յաղօթս ·
և ասեն ցնա · արի՛ եկ ը մեզ , զի կոչէ զքեզ
դատաւորն ։ Եւ նր ուրախացեալ ը բանսն՝
զուարթ սրտիւ և հեզութբ ետ պինի · ե-
կայք ասէ որդեակք իմ երթիցուք 'ի միասին
անյապաղ · քզի 'ի գիշերիս յայսմիկ երևե-
ցաւ ինձ տր երիցս անգամ , և ասէ · յարու-
ցեալ մատո՛ ինձ պատարագ ը օրինի քահա-
նայապետուե քո · և արդ որդեակք բարիոք ե-
կիք · տր յս քս ընդ մեզ է ։

Եւ 'ի գնալ նց զճանապարհայն , հանդիպե-
լով 'ի տեղիս տեղիս , խօսէր երանելի հայ-
րապետն ը հեթանոսս ը մեծի և ը փոքու

բանս

բանս օգտակարս հոգելից վճարուք. որով
լուսաւորեալ զմիտս բազմաց՝ եած 'ի ճշմա-
րիտ ծանօթութի. եւ ազգի ազգի սքան-
չելեօք հաստատէր զնա 'ի հաւատս. մինչեւ
հռչակ հարկանել զնմէ ը ամ տեղիս՝ ը որ
անցանէր: Մատուցանէին առ նա յաւանաց
եւ 'ի գիւղորէից հիւանդս եւ ախտաժէտս.
եւ նա դնէր ձեռս 'ի վր նց. եւ արձակէր ա-
ռողջացեալս 'ի տունս իւրեանց, ոչ միայն
զմդիկ, այլեւ զանասունս անգամ զորս բե-
րէին առ նա. մինչեւ զարմանալ եւ խնդրա-
կացն, եւ ակն ածել սքչն՝ առնել զոր կամի:
Այն մի ունէր որդի միամօր. դէպ եղեւ՝ զի
յուտել մանկան մասն ինչ ձկան՝ կլանէր
ոսկր 'ի ձկանէ անտի փշալից. եւ արգելեալ
'ի փողսն՝ վտանգէր յոյժ, եւ լինէր անմռունչ:
Իսկ մայր մանկանն՝ քանզի լուեալ էր վասն
սքչն, եառ զմանուկն 'ի գիրկս, եւ փութա-
ցաւ գնաց 'ի գտանել զայրն այ. եւ մատու-
ցեալ առ նա՝ ընկեց զմանուկն յոտս նորա.
աղաղակէր արտասուօք եւ ասէր. ողորմեաց
որդւոյ իմոյ ծառայ յոյ քո. քանզի միա-
մօր է ինձ: Յայնժամ եդեալ սքչն զձեռն
իւր 'ի վր փողից մանկանն, եւ համբարձել
զաչս իւր յերկինս՝ ասէ. Որ ես բժիշկ այ-
նոցիկ՝ որ ճշմարտապէս կարդան առ քեզ,
լուր աղաչանաց ծառայի քում, եւ անտե-
սանելի զօրութ քո 'ի բաց կորզեա զփշաս-
կար փուշն 'ի մանկանէ աստի. եւ յայսմ հե-
տէ եթէ 'ի տղայս, եթէ յերիտասարդս, եւ
եթէ յանասունս՝ յայսպիսեաց ինչ անցք ան-

ցանկցէ, և յիշեսցէ զանուն ծառայիս քո, որպէս նդ բժշկուն վն մեծի փառաց անուանդ քո: Եւ իբրև կատարեաց զաղօթսն, առողջացաւ մանուկն. և ետ զնա ցմայր իւր: Եկն դարձեալ յայլ գիւղ (զոր ոմանք նիկոպօլիս կոչեն,) առ սբն վլաս այլ ոմն կին աղքատ և այրի, որոյ ոչ էր այլ ստացուած, բայց միայն անասուն մի՝ կով խոզ մի փոքրիկ. զոր ՚ի նմին պահու յափշտակեաց գայլոյ՝ տանէր. և մատուցեալ այրւոյն առ եպսկն՝ աղաչէր փրկել զանասունն ՚ի գայլոյ անտի. լայր և գանգատէր նմա, թէ գայլն տարաւ զիմ խոզն: Իսկ սբն ժպտելով ասէ ցնա. մի՛ տրտմիր կին դու. և հասցէ առ քեզ անասունն քո. զայս ասաց, և սաստեաց գայլոյն՝ որ չերևէր ՚ի միջի: Եւ իբրև դարձաւ կինն յետս՝ հայել զկնի հետոց գայլոյն, և ահա գայր է առաջ նր գայլն, որոյ պահեալ էր զանասունն առանց վնասու. և այսպէս թողեալ զնա մօտ այրւոյն՝ մեկնեցաւ ՚ի տեղւոջէն:

Արդ՝ իբրև եկն եմուտ սուրբն վլասիոս ՚ի քաղաքն սեբաստիա, հրամայեաց ագրիկողայոս արկանել զնա ՚ի բանտ մինչև ՚ի վաղիւն. և ՚ի վաղիւն անդր նստեալ յատենի՝ հրամայեաց ածել զառաջեաւ զեպսն: Եւ սկսաւ նախ ողոքանօք խօսել ը նմա դատաւորն, և ասէ. ողջամբ եկիր, ուրախ լեր վլասիոս բարեկամ ածոցն: Պատասխանի ետ երանելին. ուրախ լեր և դու դատաւոր հզօր. այլ մի՛ ասեր զնս ածս, զի դևք են, և ոչ ածք.

ա՛ծք. և յաւիտենից հրոյն մատնելոյն հանդերձ
պաշտօնէիւք իւրեանց :

Արտմեալ դատաւորին ը̅ բանս համարձակութե՛ նր՝ հրաման ետ փողփողակի գալար գաւազանօք հարկանել զնա. զի սթափեսցի ասէ յանմտութե՛ն, և ուսցի փոքր անարգելոյ մեծարել զա՛ծսն : Եւ իբրև հարին մինչև ցբազում ժամս, ասէ ս՛բն համարձակագոյն ցբռնաւորն. ո՜վ լիրբ և անպատկառ դիցն պաշտօնեայ՝ եթէ կարծիցես փոխել զիս 'ի ձեռն տանջանաց քոց 'ի խոստովանութէ ճշմարտին ա՛յ. այլ ոչ կարես. քանզի ունիմ՝ որ զօրացուցանէն զիս յ՛ս ք՛ս որդին ա՛յ կենդանւոյ : Յայնժամ անկարկեաց դատաւորն անդրէն 'ի բանտ արկանել զնա [7] :
Եւ զկնի երից աւուրց դ՛րձլ նստեալ 'ի վ՛ր բեմի՝ հրամայեաց ածել առաջի իւր զս՛բն ա՛յ. և ասէ ցնա. վլասէ զոհես՛ ա՛ծոցն, եթէ կորնչիս չարաչար մահուամբ : Սասիոս ասէ. ա՛ծք՝ որ զերկինս և զերկիր ոչ արարին, կորիցեն. իսկ մահն զոր դու ինձ սպառնաս, առիթ ինձ լինի կենացն յաւիտենականաց : Տեսեալ բռնաւորին զանփոփոխելի զհաւատս նր՝ ետ կախել զերանելի վկայն զփայտէ, և երկաթի քերչօք՝ զոր այլք սանտերս ասեն՝ քերել զնա յոյժ. մինչև ոռոգանել վտակաց արեանն նր զգետինն :
Իսկ նա 'ի տանջանսն զնոյն բան երկրորդէր առ դատաւորն. դու համարիս ասէ հարուածս հասուցանել 'ի վ՛ր իմ. այլ ես ունիմ յիս զզօրացուցիչն իմ զ՛քս. և սպառել

ակն

ակն ունիմ անանց բարեացն՝ զոր պատրաս-
տեաց սիրելեաց իւրոց ։

Հրամամն եւ դատաւորն իջուցանել զնա 'ի փայտէն, և անդրէն 'ի բանտ տանել ։ Եւ մինչդեռ տանէին զսբ վկայն արեամբ շաղախեալ գլխովն, կանայք ոմանք երկիւղածք յոյժ՝ եօթն թուով՝ զհետ երթային սբյն, և արեամբ որ իջանէր 'ի նմէ՝ օծանէին զանձինս իւրեանց (8) ։ Զայն իբրև տեսին դահիճքն, ածին կացուցին զնոսա առաջի դատաւորին և ասեն. ով դատաւոր՝ և սոքա քրիստոնեայք են. և պատմեցին զոր տեսինն գործ նց ։ Եւ դատաւորն ասէ ցնս. հնազանդեցարուք ածոյն, և զոհեցէք զոհս նց ։ Մխի ետուն նք ընդ խաղս և ասեն. եթէ կամիս՝ զի զոհեսցուք ածոց քոց, տուր բերել զնս մերձ 'ի ծովակն. ուր լուացեալ զերեսս մեր անդ՝ պատրաստ լիցուք 'ի գործն առաջիկայ ։ Ուրախ եղև յոյժ բռնաւորն՝ կարծեցեալ եթէ զկամս իւր խոստանան կատարել. վոյ հրամայեաց բերել կանգնել զածս իւր ը խնդրոյ կանանցն մերձ առ ծովակն ։ Իսկ նք առեալ զգարշելի դիսն՝ ընկեցին 'ի ջուր անդր ։

Եւ եղև բանս այս յականջս բռնաւորին. բարկացաւ դառնացաւ և գոյն երեսաց նորա փոխեցաւ. կրճտէր զատամունս իւր, և զչնամն զզինուորօքն արկեալ՝ ասէր. ընդէ՞ր ոչ արգելլիք զնոսա, զի մի արկցեն զածսն 'ի ծովն ։ Ասեն զինուորքն. զոր օրինակ նենգութ խօսեցան ընդ քեզ, նոյն պատրանօք

զմիտս

զմիտս մեր Հարեալ, այն ինչ կարծէաք՝ թէ երկիրպագցեն սիրով, առեալ ընկղմեցին զմեզ ։ Իսկ իբրև յանդիման եղեն դատաւորին կանայքն երանելիք ընդ բուռն Հրամանի, և սաստկագոյնս կշտամբել լինէին զն̃ գործոյն՝ զոր գործեցին, ն̃ք եռուն պինդ, և ասեն. Ա՛ծ որ 'ի զօրականաց պահի զի ապրեսցի, և չկարէ պահել զանձն իւր առանց օգնականի, չէ ա̃ծ. ք̃զի ա̃ծ անմասելի է և անչարչարելի. այլ այդ՝ զոր դուք ա̃ծս կարդայք, ձեռագործք են մարդկան 'ի փայտից և յոսկւոյ և 'ի քարէ և 'ի պղնձոյ՝ զորս 'ի մտաց և 'ի զօրութէ դրօշեալք. նման նոցա եղիցին՝ որք արարին զն̃ո, և ամ̃ք՝ որ յուսան 'ի ն̃ո. և արդ տես դու զա̃ծոց քոց զկար զօրութե̃, եթէ կարօղ են ելանել 'ի խորոց ծ̃ին ։

Յայնժամ մոլեալ բռնաւորին՝ հրամայեաց հալել կապար, և արկանել 'ի սան մեծ. առնմին պատրաստել և սուսերս և ձանկս երկաթիս և այլ տանջանարանս. իսկ 'ի միւս կողմն տարածանել կտաւս փափուկս, և այլ ևս կանացի զարդս ոսկեղէնս և արծաթեղէնս ։ Եւ ասէ ցկանայսն. ընտրեցէք ձեզ յերկուցունց այտի. կամ երկիրպագէք ա̃ծոցն և ապրեցուցէք զանձինս այսպիսի փափկութք հանդերձ. և կի̃մ 'ի մի̃ա առէք՝ եթէ փորձել ունիք 'ի պատրաստեալ տանջանարանացդ ։

Իսկ ս̃բ. կանայքն ընտրեցին զտանջանսն. և մին 'ի նոցանէ եմուտ 'ի զարդսն, և առեալ

զկտաւմն՝ ընկեց 'ի հուր հալոցին։ Սորա էին մանկունք երկու՝ եկեալք զկնի մօրն. և տեսեալ՝ եթէ պատրաստի մայրն իւրեանց 'ի տանջանս նահատակութե՛, աղաչել սկսան զնա, և ասեն. ա՛ռ և զմեզ ընդ քեզ, և մի՛ թողուր զմեզ կորնչել 'ի մէ՛ջ երկրի. այլ ո՛չ յագեցուցեր զմեզ քաղցր կաթամբ քո, յագեցո՛ զմեզ և արքայութե՛ն ա՛յ մերոյ։ Զայն լուեալ դատաւորին՝ ետ որոշել զողջոյն 'ի մօրէն. և սրտմտեալ ը՛ իմաստուն բանսն նց՛ հրամայեաց զմանկունսն 'ի բանտ տանել, ուր վլասիոսն էր. և զկանայսն փութապէս հանել 'ի կախաղան և քերել։

Ուսեղէն անդ սքանչելիք. զի փայլատակէին մարմինք նց՝ իբրև զլոյս՝ առաւել ք՛ զձիւն սպիտակացեալ. մինչև տկարանալ աչաց զինուորացն հայել 'ի նս. զի և զարիւն նց՝ ո՛չ կաթն սպիտակ տեսանէին(9)։ Իսկ և հրեշտակ յերկնից. որ բժշկեաց զա՛մ վէրս նց, և ասէ ցնս. մի՛ երկնչիք. բարի մշակն սկսանի հնձել, և ոչ եթէ 'ի սկզբանն առնու զվարձս. այլ իբրև կատարէ զգործ աշխատութե՛ն ըստ կամս տանուտեառն՝ որ կոչեացն զնա 'ի հունձս, յայնժամ առնու օրհնութե՛ լի բովանդակ զվարձս իւր, և ուրախութե՛ երթիցէ 'ի յարկս իւր. այսպէս և դուք՝ որք բարիոք սկսայք, ձգնեցարո՛ւք մինչ 'ի վախճան մրցմանց, զի ընկալջիք 'ի փրկչէն բոլորեցունց զկեանսն յաւիտենականս։

Յետ այսորիկ հրամայեաց դատաւորն արկանել զերանելի կանայսն 'ի հնոց հրոյ. այլ

ան

անդէն վաղվաղակի շիջաւ բոլորոքումն հրոյն, և անմնաս ելին ՚ի հնոցէ անտի : Ընդ որ յիմարեցաւ դատաւորն և ասէ . ՚ի բաց ընկեցէք ՚ի ձէնջ զկախարդութիւն զայդ , և մատիք զոհեցէք ա՟ծոցն : Իսկ ս՟բ կանայքն ասացին միաբան . փա՛ռք քեզ Թագաւոր մեր յ՟ս ք՟ս , որ հրաւիրեցեր զմեզ ՚ի ճանապարհս քարոզութ՟ե քոց : Նա ցդատաւորն ասեն . փութա՛ կատարեա զոր ինչ խորհիս վասն մեր . զանզի մեք հրաւիրեալ եմք յարքայութիւն երկնից : Յայնժամ զայրացեալ հրամայեաց բռնաւորն սրով կոտորել զն՟ս :(10)

Նա առեալ զն՟ս դահճացն՝ տարան ՚ի տեղի նահատակութ՟ե . իսկ ս՟բքն աղաչեցին զնոսա , զի թոյլ տացեն առ վայր մի յաղօթս կալ . և երբև թողացուցին , ծունր խոնարհեցուցեալ ասեն . Տ՟ր ա՟ծ ա՟յ զ՟ւծ մեր , որ մեկնեաց զմեզ ՚ի խաւարէ , և կոչեաց ՚ի փառս լուսոյ իւրոյ . վ՟յ աղաչեմք զքեզ ա՟ծ մեր , դասաւորեա զմեզ ը՟ն առաջին վկայսն քո ս՟բյն Թեկղի , ընդունելով զաղաչանս ս՟բյ քահանայապետին քո և վկայիս վկայոյ՝ որ առաջնորդեաց մեզ ՚ի նահատակութիս յայս : Նա դարձեալ տարածեալ զձեռս իւրեանց , և համբարձեալ զաչս յերկինս՝ ասեն . Փա՛ռք քեզ ք՟ս ա՟ծ մեր , որ արժանի արարեր զմեզ կալ յայսմ զոհարանի երբև զոչխարս ՚ի սպանդ վարեալ . և արդ ընկա՛լ զոգիս մեր պատարագ ՚ի վ՟ր ս՟բյ սեղանոյ քո : Նա մինչդեռ բանքն ՚ի բերան ն՟ց էին , եհատ դահիճն սրով զպարանոց երանելեացն , որք

մատ-

մատնեցին զանձինս իւրեանց յօժարական վ̃ն յուսոյն և սիրոյն՝ զոր ունէին առ Ք̃ս ։ Իսկ դատաւորն յերրորդ ժամու աւուրն նըստաւ 'ի վ̃ր բեմի, և հրամայեաց հանել զՎլաս 'ի բանտէ, և ածել առաջի իւր. խօսել սկսաւ և ասէ ցնա. Վլա՛սիէ այժմ զոհեա կռոցն, թէ ոչ ։ Ասէ ետ սր̃ն. ո՞ է 'ի մարդկանէ, որ ճանաչիցէ զԱ̃ծ ճշմարիտ արարիչ ն̃մ, և երկիրպագանիցէ կռոց անշնչից. դու խաւարեալդ քարանց և փայտից երկիրպագանիցես, այլ ես արարողին երկնի և երկրի. և զայս գիտեա՛, զի ես 'ի սպառնալեաց քոց ոչ երկնչիմ. ո՞չ կամիս՝ այնպէս տանջեա զիս. զի զմարմինս իմ միայն մասնես տանջանաց. այլ հոգւոյս իմոյ՝ արարողն միայն իշխէ ։

Դատաւորն ասէ. ով թշուառական, եթէ ընկեցից զքեզ 'ի խորս ծովու, զի՞նչ օգտեսցէ քեզ այն՝ որում երկիրպագանես և պաշտես ։ Ընդ այս եպերանս հայհոյչին վառեալ նախանձու փառացն ն̃յ 'ս̃բ եպիսկոպոսն՝ աբար ղ̃խնի խստագոյն բանիւ, ասելով. Դու դու այդպէս վարկանիս յիմար, թէ երկրպագելովդ զարշելեացն կեցցես. վա՜յ քեզ երիցս թշուառական և արիւնարբու գազան, զի ժառանգելոց ես զյաւիտենական հուրն. այլ ես այժմ ցուցից քեզ 'ի վ̃ր ջրոցս զզօրութի̃ն ա̃յն իմոյ՝ զոր պաշտեմ ։

Յայնժամ հրամայեաց իշխանն կապել քար զպարանոցէ նորա, և ընկենուլ 'ի ծով անդր (այն է լիճն սեբաստիոյ). և նա յառաջէր

կնքեաց

կնքեաց զջուրսն նշանաւ խաչի ։ Եւ ահա ջուրն փոփոխեալ ՚ի լոյծ բնութենէն՝ զանդութիւն ընդունէր . և անցեալ կայր որ՟ն ՚ի վ՟ ջրոցն իբրև ՚ի վ՟ ցամաք երկրի ։ Եւ ասէ առ դահիճսն և առ բազմութին հեթանոսաց . եթէ ունիք ա՟ծս , երևեցուցէք զզօրութին նց . և կեսջիք և դուք ասա ։ Եւ նոցա համարձակեալ դիմեցին ՚ի վ՟ ջրոցն , և ընկղմեցան ՚ի խորս ծովուն՝ որք իբրև վաթսուն և ութ (11) ։ Յայնժամ հրեշտակ ա՟յ իջեալ եկաց առ որ՟յն , և ասէ . ուրախ լեր քհնյապետ ա՟յ , եկ եւ այսր , և ընկա՛լ զպսակն որ պատրաստեալ է քեզ յա՟յ ։ Եւ նա յարուցեալ երթայր ՚ի վ՟ ջրոց , մինչև եկն եւ ՚ի ցամաք . և տեսին ժողովուրդն ա՟մ , զի լոյս ծագէր յերեսաց նր . և լի եղեն սքանչելեօք ։ Բայց բռնաւորն ագրիկողայոս կախարդուն անուանէր զա՟մ գործս սր՟յն , և ասէր ցնա . զի՞ է՝ զի ցայդ վայր պնդեալ յամառեալ կաս ՚ի միտս քո . այդչափ լա՛ւ համարեցար մեռանել՝ քան զոհել ա՟ծոցն ։ Սր՟ն ասէ . զիտեա՛ ո՛վ դատաւոր , զի ծառայ եմ որ՟յն ա՟յ , և դարշելեաց ո՛չ զոհեմ ։ Բարկացաւ դատաւորն , և գրեաց վաղվաղակի ՚ի վ՟ նորա վճիռ գլխատման այսպիսի . Օ վկասիոս՝ որ զհրաման ինքնակալ թգ՟րին արհամարհեաց, և զա՟ծսն անարգեաց , հրամայեմք ը՟ մահապարտս դատել , և սրով հատանել զգլուխ նր , հանդերձ երկու ևս մանկամբք՝ որք խատորեցան զկնի մոգութե՟ նր ։

Եւ իբրև տարան զնա ՚ի տեղի կատարմանն ,

և

և դահճին պատրաստէր զսուսեր , յաղօթս
եկաց սբ Հայրապետն , և ասէ · Տր ած իմ,
որ ապրեցուցեր զիս 'ի մահուանէ կռապաշ-
տութէ , և փոխեցեր 'ի խաւարէ 'ի լոյս , յան-
գիտութէ 'ի ճշմարիտ գիտութի · տէր զօրութեց՝
որ նստիս 'ի վր քերովբէից , և բանաս ըզ-
սահմանս երկնից · որ ձգեցեր զաղեղն քո նշան
յամպս · որ զսատանայ կործանեցեր , և ըզ-
զօրութի վիշապին խորտակեցեր · լուր աղա-
չանաց ծառայիս քո , և հաս յօգնականութի
հաւատացելոց քոց յամ կարիս նց՝ որ ըն հոգ-
ւոյ և որ ըն մարմնոյ · և թէ ոք ըստ պատահ-
ման փուշ կամ ոսկր կլանիցէ , և կծայլինչ
յայսպիսեաց ատինեղութեց ումեք դիպես-
ցի , որ մեծ և որ փոքր , և կարդասցեն յա-
նուն իմ առաջի ածութեդ , կատարեա զիւ-
րաքանչիւր զխնդրուածս սրտից նց ։ (12)

Եւ յաղօթել նր զայս՝ էջ ամպ յերկնից , և
ծածկեաց զնա · և ասէ ցնա փրկիչն՝ յամ-
պոյ · Ո ամ խնդրուածս քո կատարեմ նա-
հատակ իմ քաջ , և առաւել ևս քան զոր ա-
ղօթեցերդ՝ արարից · և օրհնեցից զտունս
ամենեցուն՝ որք զյիշատակս քո կատարեն ,
և զշտեմարանս նց լցուցից բարութբ՝ վն բա-
րի խոստովանութէ քո առիս · դու եկ և հան-
գիր 'ի փառս անճառ , զոր պատրաստեցեր
քեզ քոյին ճգնութբդ ։ Եւ զայս խօսեցեալ
փրկիչն՝ վերացաւ յերկինս ։

Եւ դահճին վաղվաղակի յառաջ մատուցեալ
գլխատեաց զսբն վասն հանդերձ երկու ման-
կամբք արտաքոյ քղքին մերձ 'ի պարիսպն

'ի վ̃ր վիմի ։ Այլ կին մի բարեպաշտ՝ որում անուն էր Եղիսէա, առեալ զնշխարս նոցա՝ ամփոփեաց 'ի տեղւոջն, յորում կատարեցան ։ Եւ եղև տեղին նշանաւոր բազմապատիկ սքանչելեօք բժշկութեց, զոր առնէր ած բարեխօսութբ սրբյն Վլասայ ։ որոյ կատարումն եղև յամի տն իբր 315 ։ յամսեանն փետրվարի Ժ, կամ ԺԱ [13] ։ 'ի ժամանակս Թագաւորութեն Լիկիանոսի [14] ։

Այս փառաւորեցաւ և փառաւորեալ է անուն սրբյն ընդ ամ տիեզերս յամ եկեղեցիս քրիստոնէից [15] ։ Բայց առաւել 'ի պետութե Ռակուզայի՝ որ 'ի Դալմատիա, հանդիսապէս պաշտի քառօրեայ տօնախմբութբ իբրև գլխաւոր պաշտպան, և 'ի դրօշակի նկարի պատկեր սբյ Հայրապետին Վլասայ ։ ոչ և երբեմն յամ դրամս այնր պետութե պատկեր սորա դրոշմեալ լինէր ։ Պարծեալ և բնակիչք Բենեւենտոյ քղքի Իտալիոյ 'ի թիւս պաշտպանաց իւրեանց գրեցին զսբն Վլաս, պահելով առանձին տօն պատուիրանաւ յանուն նորա ։ Կառուցան և բազում եկեղեցիք յանուն սբյն ը ամ տեղիս ։ նախ 'ի Սեբաստիա և յայլ քաղաքս Ասիոյ ։ ապա 'ի Կոստանդինուպօլիս մօտ 'ի տաճար սբյն Փիլիպպոսի առաքելոյ 'ի Միջնատեան կոչեցեալ վայրի ։ ոչ և 'ի Հռովմ Հինգ եկեղեցիք, և այլ ևս բազմք 'ի Ռակուզա, 'ի Բենեւենտ, 'ի Նէապօլիս ։ Թող զորս 'ի Սպանիա և 'ի Գերմանիա ևն ։ Իսկ փոքրիկ մատրունք և խորանք 'ի քաղաքս և 'ի գիւղս, որոց ոչ գոյ

Թիւ ։ Շինեցան ուրեք ուրեք և վանորայք յանուն սրբոյն Վլասայ՝ և է՟ պաշտպանութե՟ նորին, իբրև նմանօղ լինելով առանձնաբը-նակ ճգնութե՟ նորա յայրին ։ Նաև զի բազում նշանք բժշկութեց եղեն ՟ ժմկս ժմկս բարե-խօսութ՟ սրբոյն, առաւել ՚ի վ՟ հիւանդութեց մանկանց և անասնոց, վ՟յ և առաւելաւ յարգ ջերմեռանդութե՟ առ սր՟ն ՚ի միտս ամ-բոխին ըստ առաւելութե՟ երախտեաց գտելոց առ ՚ի նմէ ։ Իսկ մասունք նշխարաց սրբոյն այն-չափ սփռեալ կան ՚ի զանազան տեղիս, մին-չև ասել յոլովհաննու բոլլանդեայ․ * գրեթէ անհամար եկեղեցիք յեւրոպիա նշխարօք վլասայ պարծին ‖․ զորմէ տես ՚ի կարգի յե-տագայ ծանօթութեց ճոխագոյն (16) ։ Նաև զայն ՚ի միտ առ, զոր ասէ նա ինքն բոլլանդ․ * Սրբն վլասիոս է մին ՚ի չորեքտասան սրբց, զորս երագահաս օգնականս կարդան ‖ ։

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ ։

(1) Դարձեալ գեղեցիկ պարծի ճառընտիրն մեր Ա․ ՚ի վկայաբանութե՟ սրբոյն վլասայ՝ իբրև հնագոյն և յստակագոյն աղբիւր այլոցն ամ՟․ վ՟յ և մեք առաւել զայն կալաք մեզ առաջնորդ․ իսկ զայլսն իբրև ուղեկից և գործակից ևեթ ։ Բայց ՚ի յայսմաւուրաց ամ՟ ազգաց՝ որք ՟ գոյացութե՟ քաղուած են նոյն ճառընտրին, որոց և Ծ․ Պ․ գլխովն, քառեակ օրինակք ՟ արձակ վկայաբանութեց յառաջ բերին ՚ի բոլլանդեայ՝ առեալք ՚ի հին ձեռագրացն․ և լտ․ և որչափ երևին յօրինուածք հին հեղինակաց, նոյնչափ և համեմատք ՟ էակին բանից՝ եթէ իւրեանց և եթէ ճառընտրիս մերում ։ ՚Ի մէջ սց օրինակն․ ա․ յունարէն գրեա՟, և թարգմանեալ ՚ի լտ․

լատին, հասարակօրէն առաւել համաձայնի մեզ և ը բառիցն, բաց 'ի մասնաւոր բանից ինչ՝ որք թերեւս ը զանազանութե հին գրչաց անկեալ են յայսմ օրինակէ, կմ պահեալ են յայնմ օրինակի․ սոցին ձայնակից գտանի և մետափրաստէս ։ բ․ է գործ լատին հեղինակի՝ իբրև ըարձակուն առաջնոյն, ըլայնմամբ պարագայից, պատճառաբանութեց, նկարագրութեց, և այլ ձևոց բանից՝ թէպէտև ընտիր ոճով ։ գ․ է նոյնպէս գործ լատինական՝ յօրինուած առն երախտաւորեալ 'ի մէջն վլասայ․ զի նորին բարեխօսութբ զերծեալ 'ի դրոց մահուանէ՝ 'ի նշան շնորհապարտութե յօրինեալ է զնոյն վկայաբանութի առաւել ճոխաբանութբ ։ դ․ է յառաջ բերեալն 'ի բարոնիոսէ՝ քաղեալ 'ի լատին ոտանաւորաց․ վմյ և նորաձև ճարտարախօսութբ սեթևեթեալ․ մինչ զի չեղեն ինչ պէտք զննել զխոտորմունս սորա ։ Ուր ուրեք յիշեսցուք 'ի կարգիս ա․ բ․ գ․ դ․ վկ․ իմա զնախանշանակեալսդ ։

(2) Վլասիոսդ անուն կարծի ածանցումն յունական ձայնիս վլասդօս, որ նշանակէ բողբոջ․ որում առաւել մօտ գայ սովորականն նախնեաց մերոց տառադարձութի, եթէ 'ի դէպ էր հնչել բղասիոս կամ բղաս ։

(3) Վկ․ գ․ և դ․ մեկն գրեն զսբն լինել ծննդեամբ սեբաստացի․ այլք չորոշեն ինչ․ բայց զնոյն ենթադրեն՝ իբրև 'ի քաղաքէն կմ 'ի նահանգէն սեբաստիոյ ։ Իսկ զսեբաստիա ոմանք 'ի հին Յադրաց և 'ի վկայագրաց անուանեն քաղաք կապադովկիոյ, ըարձակ առեալ ըղսահմանս այնր Յի․ այլ հարկօրէն վկայաբանութիք և պատմութիք դնեն 'ի փոքրն հայս, կմ յառաջին հայս, և կմ ըհանրապէս՝ 'ի հայաստան․ ոմ և է ։ Բարուոք ասէ բոլլանդ․ * Բազում վկայք ազնուացուցին զայն
,, քաղաք՝ առաւել առ դիոկղետիանոսիւ, և ապա առ
,, լիկինիոսիւ․ յորմէ առաքեցան 'ի բնաջինջ առնել
,, յՅէն հայոց և կապադովկացւոց զօրէնս քրիստոնէ-
,, ութե՝ լիւսիաս և ագրիկողայոս․ երկոքին եւս հել-
,, լենք, և երկոքին մոլեալք զհետ սնոտի պաշտամանց
,, կռոց ։ Բայց լիւսիաս էր իբրև ստրկան և պաշտպան շրջակայ սահմանաց․ իսկ ագրիկողայոս ոմ իշխան գահերէց և դատաւոր համօրէն գաւառացն․ և սորա բանիւ գործէին ամ չարիք․ վմյ վկ․ բ․ գ․ կամին ստուգաբանել զանուն նր․ 'ի յն․ ագրիօս գօլաքս, որ վայրենի քծնող․ և բոլլանդ՝ ագրիօս լաօս, որ վայրենի ժողովուրդ․ ոմ և ոմանք՝ ագրիօն լաա, որ վայրենի քար ։

(4) Միայն Ճառընտիրն մեր Ա. ինչ ոչ յիշէ զառաջին վիճակէ սորին վլասայ. իսկ Ճ. Պ. որպէս և Հ. և Ց. և վկ. տ. բ. գ. միաբան ասեն, թէ էր կանխաւ բժիշկ արուեստիւ:

(5) Այսպիսի օրինակաւ բացատրի յամենայն աւանդութիւն սորին՝ ոչինչ ը. հատ 'ի Ճգնաւորական աւանդութեանց կուէ. ուր ոչ գիտեմ՝ ուստի առեալ յաւելուն կանիսիոս, պետրոս նատալեան, և այլք 'ի յետնոց, թէ թռչունք բերէին նմա կերակուր:

(6) Վն որոց գազանացն յաւելու մետափր՝ զայս պատճառ, որք թէ 'ի պէտս գազանամարտութեան կին առ 'ի գիշատել առ զնահատակս՝ կամէին կենդանեաց որսալ: 'ի նոյն միտս երևի խօսել և վկ. բ. յասելն, թէ * յաւուր՝ յորում առձիկս բաշխէր զօրաց և պատիժս. հրամայեաց բերել երէ վայրի բազում 'ի հանդէս ամբոխին ||:

(7) 'ի բանտարկութէ սորին պատմէ վկ. տ. զայս ինչ աւելի. * Եւ լուեալ (ասէ) հաւատացեալ կինն պա-
„ ռաւ և այրի զկալանաւորութէ սրբյ վկային և նահա-
„ տակին քի վլասայ, և զհառաչանս հաւատոյ նր,
„ եւ զենուլ զխոզն՝ զոր կորզեալ էր 'ի գազանէն հրա-
„ մանաւ սրբյն վլասայ. և եփեալ զգլուխ նր և զոտս՝
„ էառ կ յանօթ ինչ. եւ և 'ի պտղոց երկրի. և Ճրագ
„ լուցեալ՝ մատոյց սբ վկային քի 'ի բանտի, և աղա-
„ չէր ճաշակել անտի: Եւ նր գոհացեալ՝ ճաշակեաց,
„ և օրհնեաց զկինն և ասէ. կին տուր ը ամն օրինա-
„ կի արա զյիշատակ իմ, և ոչ նուազեսցի բարութիւն
„ քո 'ի տանէ քումմէ. և եթէ ոք նմանօղ լինելով քեզ՝
„ արասցէ զյիշատակ իմ ը օրինակիս ը այսմիկ, ան-
„ պակաս ունիցի յոյ խնմէ զերկնաւոր պարգևս և զօրհ-
„ նութիւն զամ աւուրս: Եւ առեալ երանելի պառաւ
„ նոյն զպատուէր սբ վկային՝ գնաց ուրախութբ 'ի
„ տուն իւր, փառաւորելով և օրհնելով զած: Եւ լցաւ
„ 'ի հաւատացեալ այրին յայն, թէ պատմեսցի ը ամ
„ Ճ և զոր արար դա 'ի յիշատակի նր ||: Զնոյն երկրորդեն և վկ. բ. գ. միայն դնելով՝ թէ եա կինն ընծայս բանտապանին, և այնպէս կարաց մտանել 'ի ներքս. յաւելու բ. թէ վլաս սաս կնոջն լուցանել մոմեղէնս 'ի յիշատակ իւր: Զայս ամ համառօտեալ գտանեմք և 'ի Հ. խառնելով ինչ մի և 'ի գործոյ եօթն կանանց: Բայց դարձեալ միաբան գրեն տ. բ. գ. թէ յեա մահու սրբյն այրին այն ամ ըամ առնէր զյիշատակ նր մահուն.

զնօք, և կերակրելով զաղքատս. և թէ՛ նոյն սովորու-
թեն պահեցաւ 'ի զարմի նր , և յամսին տարածեցաւ ։
(8) Ուր 'ի Ճ. Ա. անտրոշակի գրի . կանայք սմանք ,
այլք առ հասարակ՛ 'ի Հ. Յ. Լ. և Ճ. Դ. որք և վկ.
ա. Բ. են , որոշ գրեն լինել թուով եօթն ։ Մ՛իայն Բ
յաւելու զայս պարագայ , թէ ոչ բանիւ սոյն գար-
ձեալ էին 'ի հաւատս ։ Դարձեալ ա. և Բ. յաւելու
վս կաց՛ զորս 'ի լինն արկին ոչ կանայք , թէ 'ի քրձի
եղեալ էին . և կնքեալ կապարաւ . կմ թէ ոչ եղին 'ի
քուրձս կապարօղեալս , և այնմ արկին 'ի խորս ։ Իսկ
Գ յաւելու , թէ եկեալ էր և դատաւորն յափն լճին ։
(9) Այսպէս քաղեմք զմիտս բանից այլ և այլ վկայա-
գրաց . զի ուր գնէ Ճ. Ա. * փայլատակէին մարմինք
,, նց իբրև զձիւն || , այլ ք Ը Ճ. Դ. գրեն . * և փնկ ա-
,, րեանն կաթն իջանէր || . կմ Ը ա. Բ. Գ. * Տեսանէին
,, զնոսնորքն 'ի քերել անդ . զի փնկ արեան կաթն իջա-
,, նէր 'ի մարմնոց նց . և մարմինք նց ոպ ձիւն սպիտա-
,, կանային , և ոպ բոց հրոյ ճառագայթէին || ։
(10) Ոմանք սատանօր գրեն , թէ երկոքին մանկունքն
'ի ժամ գլխատման մօր իւրեանց ընթացեալ առ նա՛ ա-
սեն . պատրաստեալ են պսակքն ձեզ 'ի տնէ . արդ ըղ-
մեզ յանձն արա քաջ նահատակին վասայ հաստատելոյն
մերոյ ։ Այլ մեզ բարւոք թուեցաւ Ը այլոց յառաջա-
գոյն գնել զբանտարկումն նց Ը սոյն . Ը որում և կա-
տարեցանն իսկ զկնի ։
(11) Հ. և մետափր. ոպ և օրինակք ինչ վկ. ա. գնեն
համաձայն մեզ արս կմ զօրականս՛ թուով . կԸ. իսկ վկ.
Գ. (ոպ և օրինակք ինչ . ա. վկ.) գնեն . կԵ. և վկ. Բ.
գնէ . Ճ. որ են տարբերութիւք թուանշանաց 'ի գրչաց՝
քան 'ի հեղինակաց ։
(12) Կարևոր է լսել աստ զբանս բոլանդեայ , որ յա-
ղագս խնդրուածոց սոյն վկայ 'ի ժամ գլխատման՝ ա-
ռաւելապէս վս նեղելոց 'ի փշոց ձկանց կմ յանկերաց
'ի փողսն հաուելոց . * Զայդ (ասէ) և երկնաւոր ձայնն
,, կատարել խոստացաւ , և յաճախագոյն սքանչելիքն
,, հաստատեն ։ Իւ ոչ նորագիւտ ինչ է այս ջերմեռան-
,, դուն , ոպ սմանք 'ի նախրախոհից կակայեն || ։ Այն-
չափ հրապարակեալ են աստ՝ իրքդ , մինչ զի այնտեխա
ռմն հին բժիշկ յոյն՝ յետ առաջի գնելոյ զբնական դար-
մանս դեղոց վս այսպիսի վտանգելոց , զայն զայս յա-
ւել իբրև զօրագոյն քան զամ. իբր զի յորժամ վտան-
գեալն անյոյս իցէ 'ի կենաց , դիմեսցէ յօգնականութ

սրբոյն Վլասայ · և կոչեցաւ ուրուք զմարմնոյն նր , կմ կնքեալ զմարմնոյն նշխար խաչի՝ առաջեաց ցանկոյն կմ ցփուշն · * Վլասիոս վկայն և ծառայն քո եմ , կամ ,, Ել արտաքս , և կամէջ 'ի վայր ||: Յարէ բովանդ · * Սփռեցաւ է Է ծագս տիեզերաց այս ջերմեռանդութե ,, առ սրն Վլասիոս յայտնիսի հարկաւորութե || · և պատմէ եւս զմին 'ի հրաշից եղելոց յամի տն 1589: Թող զոր լուեալ և տեսեալ մեք առ մեօք 'ի մէջ ազգիս հայոց · յորոց մինն կարի հզաւոր՝ ուխտ եղեալ անձին , յետ ազատելոյ 'ի վտանգէն՝ յամ աւուրս կենաց իւրոց առնէ առանձին աղօթս 'ի պատիւ սրբոյն Վլասայ:

ԱՅԼ գրէ դարձեալ բովանդ , թէ ոչ միայն մն նեղելոց յանկրէ կմ 'ի փշոյ ձկանց , այլև տմ փողոցաւոց և տառամնացաւոց երաշխաւոր օգնական է սրն Վլաս · ուստի եղև սովորութ 'ի վաղուց հետէ յաւուր տօնի նորա օրհնել մասնաւոր օրհնութ ջրոյ և գինի , զորաւոր և զարմանի՝ կարդաւոր զանուն սրբոյն Վլասայ: Զօրինակս խոկ օրհնութեցն դնեալ 'ի հին մագաղաթեայս 'ի մէջ բերէ: Են եւս այլ , որոց ջրով ցօղեալ զմասունս սր ոսկերաց նր՝ զայն տան ըմպել հիւանդաց: Այնպէս , և առաւել եւս՝ (որ նախապատիւ է մեզ ,) 'ի տառապանս հոգւոյ և յազգի ազգի փորձութիս եհաս յօգնութի սրն Վլասիոս:

(13) Որ 'ի Լ. կատարումն սրբոյն Վլասայ դնի 'ի Գ. փետր· սոյնդէկս և վկ. ա. մէկն գրէ՝ լինել * յամեանն փետրվարի՝ յաւուրն երրորդի ||: ուր Թ Հ. դնի 'ի Ժ փետր· և սակայն Ծ. Ա. և Պ. ով և տր լինել դնեն Թ յաւնաց 'ի փետր · ԺԹ: Թող զոր ասենք 'ի Լա · եգին 'ի ԺԷ փետր: Պատճառ տարբերութես առեալ լինի 'ի մթին ձեռյ ամսագրութե 'ի յոյն և 'ի լատին բարբառ· զի 'ի Վկ· Բ· և Գ· եղեալ է * յերրորդ նոնայն փետրվարի || · որ է 3 · փետր · փոխ դնելոյ արդեօք՝ * յերրորդ իդոսն փետրվարի || · որ է առել · 11 · փետր: Կայ և այլ պատճառ առելի 'ի (15):

(14) Համաձայն Ծ · դնեն տմ հին Վկայագիրք , առ Լիկիանոսիւ · Թ որոյ և բռնակալ վերածէ յամ տն 316· և այլք ասենք 'ի 312: Ասա՝ 'ի զուր եգին յետին Վկայագիրք՝ առ Դիոկղետիանոսիւ յամի տն 287 , կամ 288· չփոթեալ յայնմանէ՝ զի հալածէր զեկեղեցին յաւուրց անտի նր , և աթոռակցի նորուն Մաքսիմիանոսի՝ զորոյ եւեթ զանունն յիշեն այլք · մեծ եւս է սխալումն այնոցիկ՝ ոյք եգին առ Յուլիանոսիւ:

(15) 'Ի

(15) 'Ի վախճան ամի ծանիր, զի բաց 'ի մեծէն վլասայ սեբաստացւոյ՝ զոր տօնեն յոյնք 'ի 11. փետր. գտանի առ նմ յիշատակ միւս ևս վլասայ կեսարացւոյ 'ի փետր. 3. զոր կոչեն անդէորդ. և գրի զմանէ անդանօր 'ի ժամագիրս յունաց, թէ էր ծննդեամբ 'ի կեսարիայ կապադովկացւոց. և 'ի պատանեկութե խորում՝ յորժամ արածէր զարջառս, 'ի խնդրել զնա արքանեկաց հեթանոսաց՝ ինքնակամ մատնեաց զանձն 'ի ձեռս նց. և մն հաւատոյն քնի հարա արջառովք, և ապա արկաւ 'ի կաթսայ եռացեալ ջրոյ. այլ անվնաս պահեցաւ. մնյ դահիճքն հաւատացին 'ի քս. և սրն մկրտեաց զնս 'ի կաթսայէ անտի՝ ցօղելով 'ի վր նց : Իսկ դատաւորն կարծելով պաղեալ զջուրն՝ ետ ցօղել 'ի վր այնց իւրոց. և առժամայն կուրացաւ, և անկեալ մեռաւ : Յետ այսորիկ ելեալ սրյն 'ի կաթսայէ՝ եկն մերձ 'ի դուռն անդէնց իւրոց. ուր ողջոյն առնէր մօրն և ընտանեաց իւրոց՝ աւանդեաց զհոգին. և որք մերձն կային՝ տեսին զհոգի նր իբրև աղաւնի մաքուր թռուցեալ յերկինս : Զկնի թաղման նորա 'ի տեղւոյն, հովուական ցուպ նր՝ որ եդեալ էր առ խորանաւ, բողբոջեցաւ. և սաղարթեցեալ՝ հովանի եղև խորանին : Սեր ասէ բոլլանդ. թէ մարթ էր ումեք տարակուսել՝ թէ դուցէ նոյն իցէ ընդ վլասայ սեբաստացւոյ. բայց եղանակ կատարման երկոցունց՝ ոչ և պէսպիսութի տանջանացն որիշ ցուցանեն : Մեք յաւելումք, թէ չկարեմք շփոթել զկեսարիա Ը սեբաստիոյ. Եւ առաւել զՑարքաբաղ սրն՝ հանդիպեցեալ է որոշ ժամու և տմ աստուապատում հանդամանօք՝ Ը մի համար դրել Ը անծանօթ սրյ, որոյ և ժմն անյայտ, և հանգամանք պատմութեն՝ կարօտ քննուե : Բայց զինչ զարմանք, եթէ բազմացին սրք համանունք. ոչ յայտ է և 'ի բազմաւորութէ նշխարաց՝ որք կրեն զանուն սրյն վլասայ. որպէս արդ տեսցես :

(16) Շնորհեալ բոլլանդեայ խրատամբք Ը բազմութիւն նշխարաց գտելոց յանուն սրյն վլասայ 'ի բղմ և 'ի զանազան տեղիս՝ սկսանի տալ ազդի ազդի պատճառս. յորս առաւել ստոյգ է՝ այն, զոր ասէ. * Որ ինչ առէպ
,, պատահէ 'ի գործս պատմուեց նոյնանուն սրց, զի
,, որ երևելին է 'ի նն հռչակաւ սրբութե՝ գործք նր
,, յանձնեա արանց ընծային այլոց անուանակցաց նր,
,, սորին հակառակն հանդիպի 'ի նշխարս բղմ անդամ.
,, զի որ բազմացն են, միում 'ի նցէ առաւել նշանա-

,, րի յոյժ անուան ընծային || ։ Եւ Ը այսմ յաւելու
,, գրել, թէ * Երկու սէք վկանիս անուանք յիշատակին
,, 'ի հռովմէական վկայաբանութե. մին սա 'ի սեբաս_
,, տիա պատկեալ. և միւսն 'ի մերուլայս լատինէից.
,, 'ի 29. նոյեմբ ։ Զերրորդն յաւելուն յոյնք՝ վկանիս
,, կեսարացի. 'ի փետր. 3. զչորրորդն սպանիացիք. զոր_
,, մէ յիշեցաք (տես) միւսագոյնդ ։ Գուցէ և այլ եւս
,, բազումք եղեն։ (Այսպա ոչինչ են զարմանք, եթէ յա_
,, րէ առ նմին.) Եւ արդարև գրեթէ անհամար եկե_
,, ղեցիք յեւրոպայիս նշխարք վկանիս պարծին ||։

Սկսանի այնուհետև տալ տեղեկուն քաջ զնշխարացս, առաջի գնելով վկայութ վաւերական յիշատակագրաց, թէ 'ի հռովմ պահի ութեք մասն յակեղրաց պարանոցի սրբոյն վկայի, և այլ ութեք ատամն մի նր ։ 'Ի լաւրետոն մասն բազկին ։ այլուր մասն յողանց. այլուր մասն 'ի սրունից ։ 'ի կապուա այլ մասն բազկի. և 'ի բրուն_ տուսիս այլ և այլ մասունք նշխարաց ։ Գրէ կամիլլոս տասինոս, թէ մեծ մասն մարմնոյն է 'ի մարատ քաղա_ քի նէապոլսոյ, և եկանէ առ 'ի նմանէ հեւթ ինչ, զոր արծաթի բաժակաւ առեալ տան բարեպաշտից. որով և բազմ ցաւոց բժշկութիւնք լինին ։ Նոյնն գրէ, թէ մասն գլխոյն կայ 'ի նէապոլիս՝ 'ի վանս սրբոյն գրիգորի հայաս_ տանեայց լուսաւորչի, յարծաթի արձան ամփոփեալ. նա և յեկեղեցւոջ նորին սրբոյն վկայ՝ որ է 'ի մի կողմն նոյն վանաց լուսաւորչի, պահին այլ նշխարք վկայի 'ի մէջ արծաթի անօթոյ՝ որ 'ի ձև բազկի ։ Անդ 'ի նէա_ պոլիս 'ի տաճարի սրբոյն մարտինոսի առի լինել մեծ մասն բազկի վկայի. և յայլում տաճարի մասն յակեղրաց պա_ րանոցին, և ատամն մի ։ 'Ի քաղաքն բառոլ՝ ողն նր. 'ի բաւիա և 'ի ռակուզա զանազան նշխարք նր ։

Այլ յերգոզս պահի մասն սրբոյն եդեալ 'ի մէջ բիւրե_ ղի, և մասն ձորպոյ եդեալ 'ի չիչ մի, երկպաքանչիւրն հանապազօրդեան սքանչելեօք երևելի, հանդոյն այնմ՝ որ պատմի զգլխոյ և զարենէ սրբոյն գենարիոսի. * Զի
,, եթէ առաջի մասին դիցի (տե՛ս բոլանդ) չիչն այն,
,, ձարպն խիկ և խիկ հալեալ լուծանի. և Է հեռացու_
,, ցանելն 'ի նմանէ՝ անդէն թանձրանայ ։ Եւ այս սքան_
,, չելիք հաւաստեաւ վկայեալ դատու 'ի ձեռն բազմա_
,, պատիկ և սաստ փորձոյ՝ 'ի մօտոյ աւուրս եղելոյ ||։

Պարձեալ 'ի սրոնինա (որ և սոլինոա) 'ի ժողովրդա_ պետական եկեղեցին՝ որ յանուն սրբոյն վկայի, պահի մասն նր, և շղթայագործ երկաթ՝ որով ձաղկէր առնն

զանձն

փանձն 'ի Ճգնութեն ։ Եւ 'ի վկայարանի սորին պետրոսի երեւելի մասն գլխոյ վլասայ. և այլ նշխարք 'ի մերձակայ տեղիս ։ Յորբեանէլ քաղաք եարուբիոյ սպանիացւոց՝ յաւուր եկեղեցւոյն սուրբ լինել գլուխ սորին վլասայ՝ սասնից կղզիի. գտեալ 'ի փլատակս մերձակայ քաղաքին անտագանիոյ. զորոյ և զոր գիւտի կատարեն 'ի մայիսի. 12 ։ Եւ և երբեմն գողանալ զայն ոմանց. այլ մինչդեռ սանէին նաւակաւ՝ նաւակն ինքնին յետս դարձաւ. դարձեալ այլք գողացան. բայց սո՛ նշխարքն աներևոյթ ձեռամբ անեալ գտան 'ի տեղւոջ իւրեանց. Թող զի և անբառ հրաշք և նշանք բժշկութեց լինին անդ. որ վն և 'ի հռովմայ իսկ՝ զդդ Է հանմօրէն եարուբիոյ գիմեն անդր յուխտ բաղմութիւնք յամենայն մայիսի 'ի յիշատակ գիւտի, և 'ի փետրվարի 'ի տօն սորին ։ Այլ նշխար ինչ նր սուր լինել 'ի վոլադերամ եարուբիոյ. բաղուկ մի նր 'ի մեգինլան. բաղուկ մի 'ի կամբրոյ. պատեգա սպանիոյ. և այլ մասունք ինչ 'ի բրլաչնէցիս և յուլիսիպոնա. և այլ մասն՝ 'ի սիկիլիա. մասն մի 'ի լուսիտանիա 'ի բէլմէր ամրոցի. մասն ինչ 'ի գըլխոյն կամ յայլ նշխարաց 'ի մոնդեբեռուլոն քաղաքի նարբոնայ գաղղիացւոց, և այլ մասունք 'ի միլան և 'ի մեղոդոն ։

* Բայց արդ իջցուք 'ի բեղդիա (ասէ բոլլանդ. յոր-
,, մէ Ծէ է և ինքն). և ոչ է պարտ զարմանալ ումեք՝
,, թէ այնչափ նշխարք արևելեանս սրբ(ոյ) իցեն աստանօր.
,, վն զի 'ի ժմկին յորում կալան զպաղեստին բեղղա-
,, ցիք և փռանգք, որ ինչ և նշխար մնացեալ էր անդ՝
,, յետ բաղմաժմկ և բաղմապատիկ աւարհարութեց այն
,, գաւառաց յերեսաց այլազգեաց, այսր փոխադրե-
,, ցաւ ձեռն նախանձաւոր մաքրամամբ ։ Եւ որչափ ինչ
,, նշխարք 'ի բովանդակ արևելից հաւաքեալ կային 'ի
,, կոստանդինուպօլիս իբրև 'ի քաղաք ապաստանի, այն
,, ինչ տիրեցին այնմ թրութն իշխանք փռանգացւոց՝
,, ապա և այսր յղեցին զայնոսիկ առ 'ի հարստացու-
,, ցանել զքաղաքս թրութն իւրեանց և 'ի մեծարել ըղ-
,, բարեկամս. գուցէ և ինչ ինչ ընծայեցան առաջնոր-
,, դաց՝ առ առնուլ 'ի նցէ զրամս յօժանդակութիւն պա-
,, տերազմի. և բաղումս բերին Ը իւրեանս 'ի դառ-
,, նալն 'ի հայրենիս. թող զորս յղեցին անուստ առ
,, իւրեանցն ||։

Զայս եղեալ՝ 'ի վն բերէ. այլ առաւել բաղմադոյն նշխարք սորին վլասայ կան (ասէ) աստ 'ի միջի մերում
'ի

'ի զմնդաղան քաղաքս ։ Յանտունէրըրիս 'ի միում տաճա-
րի կայ մասն ինչ մասնաւչափ , որ թուի 'ի սրունից ,
հանդերձ այլեւս մանր նշխարօք ․ ուր եւ բազում նշա-
նակք կախեալ կան 'ի մէջ եկեղեցւոյ՝ 'ի յիշատակ բժշ-
կութեանց եւ այլ երախտեաց եղելոց միջնորդութեամբ սրբոյն
վլասայ ․ եւ յայլում տաճարի կայ ատամն մի նր̃ , եւ այլ
մասունք մանրեալք ոչ փոքր ։ 'Ի վանս ուրեք բազում
նր̃ նշանք երեւելի ․ եւ այլ մասունք յայլ եկեղեցիս մօտ
'ի լովանիա ։ Մին յատամանց 'ի լուքսեմբուրգ ․ եւ միւս
այլ ատամն 'ի լերիա ․ եւ այլուր այլ ոսկերք ։ Ակաւա-
ռակ գլխոյն սա ի լինել 'ի վանս սրբոյն գիմնեսխաւի՝ ա-
լերամերքն հանդնանիոյ , իբրեւ հերձուեալ յերեսաց եր-
կաթի քերչաց կամ ատանեաց ․ 'ի կրիւպեան վանս ա-
տամն մի նր̃ ․ եւ 'ի վիկոնեան վանս մասունք ինչ հան-
դերձ ոսկի մասանեաւն ։ 'Ի կամերակ մասն ծնօտից ․
'ի բլագինակ ոսկր ինչ պարանոցի ։ 'Ի վանս սրբոյն բեր-
տինու յաւգոստաբոլիս՝ մին 'ի կողից , եւ ատամունք
երկու ։ 'Ի գոճակիա քաղաք փլանդրիոյ՝ վայրակողմն
կղակին՝ հանդերձ այլ նշխարօք ․ եւ յայլում եկեղեցւոջ
երեւելի մասն 'ի միոյ 'ի կողից նր̃ ։ 'Ի տոռնակ ոսկր
ինչ երեւելի ․ 'ի գերարդիմոն կղակ նորա ։ 'Ի բռուգայ
մասն 'ի բազկէ ։ 'Ի կոլոնիա ագրիպպինոյ՝ ուրեք բա-
զուկ մի ․ ուրեք ոսկր մի մեծ 'ի բազկէն ․ այլուր մասն
'ի ծնօտից , այլուր մասն 'ի կողից ․ սա մասն , անդ
այլ եւ այլ ոսկերք ։ Այնպէս եւ յայլ բազում տեղիս մա-
սունք բազում , մանունք եւ խոշորք ․ յորոց միջի եւ յա-
ռաջ են ուխտատեղիք նշանաւորք սքանչելեօք ։

ՎԿԱՅԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

սրբոյն Անեսիմեայ աշակերտին պօղոսի ։

Հ․ փետր․ 10 ։ Յ․ Հ=Յ․ և որ եկեղ․ փետր․ 15 ։ Լ․ փետր․ 19 ։ Բոլլանդեանն Հենսքեններս․ Է․ հատ․ փետր․ եջ․ 855=859 ։ Մ՝ետափր․ և այլք ։[1]

ՍՈՒՐԲՆ ՈՆԵՍԻՄՈՍ (որ թարգմանի օգտակար և շահեկան), մեծն կոչեցեալ 'ի մէջ երկուց այլ համանուն սրբոց[2], և առաքեալ անուանեալ՝ ըստ որում աշակերտ առաքելոյն պօղոսի, եւ հայրենեօք 'ի քղքէն կողոսացւոց՝ ծառայ փիլիմոնի առն ազնուականի 'ի նմին քղքէ, և հռովմայեցւոց ըստ կարգի ազատութեան ։ Նա եղև յետ դառնալոյ փիլիմոնի 'ի հաւատս քի քարոզութե սրբոյն պօղոսի՝ կանխէին հաւատացեալք 'ի տուն անդր նորա․ զորս հանգուցանէր և մխիթարէր փիլիմոն ։ Իսկ ոնեսիմոս փախստեակ յարելոյ 'ի տր իւր՝ տակաւին մնայր 'ի հեթանոսական մոլորութե․ և ոչ այսչափ միայն, այլ և երիտասարդական ոգւով խորհուրդ 'ի մտի եդեալ զերծանիլ 'ի ծառայութե՝ գողացաւ յընչից տն իւրոյ փիլիմոնի, և անկաւ փախստական 'ի հռովմ ։

Այլ

Պօղոս յաջողելոյ մարդասիրութեան իւր՝ որ կամէր զդարձ նորա բոլորովին , հանդիպեցաւ Ոնեսիմոս տեսութեան սրբոյն պօղոսի . զի էր յայնժամ առաքեալն կապեալ 'ի Հռոմ . և որ յառաջն ստրանայր 'ի նմանէ իբրև 'ի ծանօթէ իւրոյ , այնուհետև սակայն կամ-խեալ առ նա , և ընտելացեալ՝ լուաւ բազմաց յառաքելոյն զքարոզութիւն բանին այ . մինչև ընկալեալ զՔր. հաւատս՝ մկրտեցաւ և եղև քրիստոնեայ . և ծառայէր նմ սիրով 'ի պէտս առաքելոյն՝ իբրև ներքին պաշտօնեայ նր և սարկաւագ աւագ , և պօղոս ունէր զնա ոչ որդի սիրելի ։

Պարտ կամեցեալ առաքելոյն հաշտ առնել զՈնեսիմոս ը տն իւրում , և հաւանութ նր ունել զնա իւր յարբանեկութ , եւ 'ի ձեռս Ոնեսիմեայ գիր ընծայութ կամ յանձնարարութ առ Փիլիմոն՝ նմ ուշիմութբ և քաղաքավար բանիւք լի , աղաչելով զնա ընտանեբար՝ ներել յանցանաց Ոնեսիմեայ , և ընդունել զնա սիրով ոչ ևս իբրև ծառայ , այլ՝ իբրև եղբայր ։ Աղաչեմ զքեզ (ասէ) վս որդւոյ իմոյ՝ զոր ծնայ 'ի կապանս իմ զՈնեսիմոս . (իմն , զօգտակարն անուանբ և արդեամբք յայտնէ . վոյ 'ի վր բերէ .) որ երբեմն քեզ անպիտան . բայց արդ քեզ և ինձ պիտանի ։ Եւ այս եղև յամի տն իբր 58 . 'ի չորրորդ ամի Ներոնի . յորում ժմկի գրեաց առաքեալն և զթուղթն առ կողոսացիս , և յղեաց 'ի ձեռն նորին Ոնեսիմեայ և տիւքիկոսի , ոչ և յիշէ 'ի թղթի անդ ։

Իբրև

Իբրեւ եհաս Ոնեսիմոս 'ի Կողոսսա , բազում մարդասիրութ՟բ ընկալաւ զնա Փիլիմոն՝ առաւել քան զգրեալն 'ի Պօղոսէ՝ ը՟ զուշակելոյ նորին առաքելոյ . եւ 'ի դէպ ժամու յղեաց զնա պատուով անդրէն 'ի Հռովմ առ ս՟բն Պօղոս՝ սպաս տանել նմա 'ի կապանս :

Այնուհետեւ եղեւ Ոնեսիմոս ոչ միայն պաշտօնեայ , այլեւ տիրապէս գործակից Պօղոսի 'ի քարոզութ՟ն աւետարանին . եւ այնչափ յառաջադէմ գտաւ յառաքինի վարս եւ 'ի նախանձաւորուե՟ առաքելական մշակուե՟ , մինչեւ լինել երեւելի յաշակերտս Պօղոսի՝ ո՟ղ սորա փոխեալ 'ի Պօղոս , եւ առաքեալ անուանիլ իբրեւ զայլ աշակերտս տ՟ն եւ առաքելոց :

Իսկ եղեւ յետ արձակելոյ Պօղոսի յառաջին կապանացն , ընդ նմա շրջէր քարոզէր եւ Ոնեսիմոս զաւետարանն ք՟սի 'ի Հռովմ եւ յա՟մ իտալիա : Իսկ տեսեալ առաքելոյն զշնորհս հոգւոյն՝ որ 'ի վ՟ր նորա , ձեռնադրեաց զնա եպիսկոպոս . եւ զի երանելին Տիմոթէոս հովիւ սեպհական եկեղեցւոյն Եփեսացւոց՝ էր գլխաւորն 'ի գործակիցս Պօղոսի , եւ ոչ կարէր որոշիլ 'ի նմանէ 'ի ժ՟մկին յայնմիկ , զսա ինքն զՈնեսիմոս յղեաց ասեն առաքեալն յԵփեսոս՝ լինել զտեղի Տիմոթեայ , զուշակելով միանգամայն՝ թէ յետոյ ունի լինել նա սեպհական հովիւ Եփեսեայ :

Այլ յետ կատարման Պօղոսի՝ յորժամ դարձ առնէր Տիմոթէոս յաթոռ իւր , յայնժամ երանելին Ոնեսիմոս միաբանութ՟բ դիմեաց յա-

րեւ-

ըսմուսա՝ շրջիլ քարոզութե՛ և հաստատել զաշակերտեալս ։ Այլ անցեալ ընդ պատրաս՝ եգիտ անդ զպողիքսենա կոյս սպանիացի և զսառա, որք աշակերտեալ էին սրբոյն անդրէի առաքելոյ ․ և յորդորանօք նորա եմուտ 'ի նաւ նոքօք հանդերձ, և գնաց 'ի սպանիա ․ ուր լուսաւորեաց զբովանդակ գաւառն կարպետանիոյ, և հաստատեալ կարգեաց եկեղեցիս ։ (3)

Օ այսու ժմկաւ կատարեցաւ նահատակութե՛ երանելւոյն տիմոթէոսի ․ և եփեսացիք աղաչեցին զսբն յովհաննէս աւետարանիչ՝ մի թողուլ զայն եկեղեցի առանց հովուի, այլ անձամբ վերակացու լինել ․ զոր և արար իսկ մինչև ցաւուրս տրայիանոսի յամին 99 ։ Այլ յետ փոխմանն նորա հրաւիրեցին եփեսացիք զսբն ոնեսիմոս բազում ստիպաւ ․ և նորա դարձ արարեալ յարեւմտից՝ կալաւ զառաջնորդութի եփեսոսի իբրև հովիւ սեպհական 'ի ծերութե՛ հասակի ․ զի էր յայնժամ անցեալ զվաթսնամենիւք ․ և բազում բարեկարգութե՛ զարդարեաց զեկեղեցի եփեսացւոց, յարգելով և աճեցուցանելով զվաստակս երանելւոյն տիմոթեայ և սրբոյն յովհաննու ա̃ծաբան աւետարանչի ։

Յետ ամաց ինչ՝ յորժամ ըմբռնեցին զսբն իգնատիոս ա̃ծազգեաց հայրապետն անտիոքայ, (որ և աշակերտ աւետարանչին յովհաննու,) և առեալ տանէին կապանօք 'ի հռոմ, դէպ եղև նմա անցանել ընդ զմիւռնիա քաղաք ․ յայնժամ եկն ընդ առաջ նորա յե-

փես-

փեսեայ սրբոյն Ոնեսիմոսի ըստ ոմանս յեկեղեց-
ւոյն եփեսացւոց . և ողջունեալ զմիմեանս՝
մխիթարակից եղեն իրերաց . և եղև անպայ-
ման խնդութիւն սրբոցն երկոցունց ։ Եւ յաւել
յայնժամ գրել սրբոյն Իգնատիոս թուղթ մխի-
թարութեան առ եփեսացիս . յամի Տեառն 107 . ուր
արժանաւոր գովութեամբ յիշատակէ զհովիւն
նոցա՝ յաւել անդ իւրում . * Ո յոքնաթիւ
,, բազմութիւն ձեր յանուն Աստուծոյ ընկալեալ յան-
,, ձին Ոնեսիմեայ, որ անպատմելին է 'ի սէր,
,, և ձեր 'ի մարմնի եպիսկոպոս . որում ըն-
,, նեցի՝ ոգւով հայցեմ ('ի Տեառնէ), ըստ Յիսուսի Քրիստոսի
,, զձեզ սիրել, և ամենայն ձեզ՝ նմին լինել
,, նմանօղ . օրհնեալ է այն՝ որ ետ ձեզ ար-
,, ժանաւորացդ ունել զերդս այնպիսի . . .
,, Նա ինքն Ոնեսիմոս բազմօք գովէ զձերդ
,, աստուածային բարեկարգութիւն, զի ամենեքին ըստ
,, ճշմարտութեան կեայք . և զի՝ և ոչ մի հերձ-
,, ուած 'ի ձեզ տեղի ոչ ունի . և ոչ ումեք
,, լինիք լսօղ այլ Յիսուսի Քրիստոսի՝ որ խօսի ճշմար-
,, տութեամբ ։ Գրեալ կայ և 'ի թուղթն՝ որ
յանուն նորա առ ժողովուրդն անտիոքացւոց այս-
պէս . * Ողջոյն տամ ձեզ Ոնեսիմոս՝ եփեսաց-
ւոյն հովուէ ։

Իսկ զկնի նահատակութեան սրբոյն Իգնատիոսի՝
իբրև 'ի խնդիր էին հեթանոսք, թէ ո՞ ոք
այլ կայցէ գլխաւոր 'ի քրիստոնէից միջի՝ 'ի
տարածել զհաւատս խաչելոյն և 'ի հաստա-
տուն պահել զհաւատացեալս, մատնեցին
ոմանք զերանելին զՈնեսիմոս ։ Ըստ արքու-
նի հրամանաւ և բազում անթիհիւպատոսին Ա-
սիայ

սիացւոց ըմբռնի և նա, և ածեալ լինի կա-
պանօք 'ի Հռովմ քաղաք. ուր իբրև կացու-
ցին զերանելին յատենի, եհարց զնա եպար-
քոսն՝ որում անուն էր տերտիւղոս, և ասէ.
Ո՞վ ես դու, և կամ ուստի եկիր, որ քարոզես
զայլ աստուած զոր մեք ոչ ճանաչեմք: Անունն իմ
Ոնեսիմոս. ես երբեմն ծառայ էի մարդոյ
դանձագին. և արդ ծառայ եմ Քրիստոսի՝ գնեալ
պատուական արեամբն քնի, և ազատ քան
զամենայն մարդիկ. քանզի 'ի բաց մեկնեցայ 'ի
կռապաշտութենէ, և կոչեցայ 'ի բարեպաշ-
տութիւն:

Եւ այլ բազում բանս խօսեցաւ ընդ եպարքոսին
յաստուածային գիտութենէ. զի թերևս դարձցի 'ի ճանաչումն
ճշմարտութեան: Իսկ տերտիւղոսն այն հայհո-
ցեալ ընդ համարձակութեան սրբոյն՝ բորբոքեցաւ 'ի
բարկութեան, և ետ զնա 'ի բանտ աւուրս ժը,
պատուէր տուեալ՝ զի ոչ հաց և ոչ ջուր տա-
ցեն նմա, որպէս զի մեռցի 'ի սովոյ: Բայց ե-
րանելին Ոնեսիմոս անվնաս պահեալ՝ ոչ դա-
դարէր և 'ի բանտի անդ ուսուցանել զբանն
կենաց. որով և զբազումս դարձոյց 'ի հռով-
մայեցւոցն յաստուածպաշտութիւն. զորս հալածեաց
եպարքոսն 'ի Հռովմայ:

Եւ զսուրբն Ոնեսիմոս հեռացուցեալ 'ի քաղա-
քէն՝ տարաւ ընդ իւր կապանօք 'ի պատիողոս,
կից 'ի քաղաքն պոպլիա: Եւ անդ ևս սկսաւ
երանելին քարոզել զբանն Աստուծոյ, և զբազումս
դարձոյց 'ի քրիստոնէական հաւատ՝ որք դային առ
նա: Զայն իբրև գիտաց տերտիւղոս, հրա-
մայեաց զօրականին, և ձաղկեցին զսուրբն

հաստ բրօք ուժգին արք չորս . և ապա ընկեցին յորսայս , և խորտակեցին զոլոքսն և զբազուկսն . յորում վայրի աղօթելով երանելի առաքեալն և ս՟բ հայրապետն Ոնեսիմոս՝ աւանդեաց զհոգին իւր առ ա՟ծ գեղեցիկ վկայութ՟բ . են որ ասեն՝ թէ քարկոծ ևս արարին զերանելին (4) . և այնպէս կատարեցաւ 'ի ք՟ս յաւուրս տրայիանոսի կայսեր յամի տ՟ն իբր . 109 :

Յայնժամ մատիդէ կին քրիստոնեայ 'ի թագաւորական ազգէ (5) , որ ասի լինել նա ինքն քոյր տրայիանոսի կայսեր 'ի ծածուկ աշակերտեալ ս՟րբյն կղեմայ հռոմայ հայրապետի , առաքեաց և եառ զմարմին ս՟րբյն Ոնեսիմեայ , և ամփոփեաց յարծաթի տապանակի . զոր յետ ժ՟մկաց ոմանք 'ի բարեպաշտից եփեսացւոց առեալ տարան յաթոռ ն՟ր յեփեսոս , և անդ հանդուցին պատուով . թող զի զկնի մասունք ոսկերաց ն՟ր անդրէն յարեմուտս դարձան :

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ :

(1) Առաջին մասն վարուց ս՟րբյն Ոնեսիմեայ՝ մինչև 'ի դարձն, քաղի 'ի թղթոյն պօղոսի առ փիլիմոն ը՟ստ հինն և նոր մեկնչաց : Երկրորդ մասն՝ է՟ քարոզումն ն՟ր ը՟նդհանրապէս աւանդի յա՟մ վկայաբանից , բայց յետագոյն՝ զոր ունիմք յայտնապէս 'ի թղթոյ ս՟րբյն իգնատիոսի ա՟ծազգեցի . ուստի առնումն և լատին մատենագիրք . այլ լուսն է զայնմանէ 'ի Հ . և 'ի Յ : Իսկ վերջին մասն՝ է՟ վկայաբանութիւն թէպէտև յա՟մ ազգս գտանի , բայց մեք առաւել պահեցաք զընթացս յայսմաւուրաց տ՟ր իմէի .

որ առաւել միաձայնի ընդ Հ = Ց ։ և թէ կայցէ ինչ տարբեր առ այլս, նշանակեմք 'ի կարգիս ։

(2) Խորհրդով յիշեցաք զանուանակիցս սբյն, զի մի ըն-ցի ումեք շփոթել. թէպէտև անհնար իսկ է շփոթել ։ Զի մեծն ոնեսիմոս էր յառաջին դարու՝ աշակերտ առաքելոյն պօղոսի ։ Երկրորդն ոնեսիմոս՝ որ յիշատակի 'ի Հ. սեպտ. 28. կամ ապր. 20. և 'ի Ց. Լ. 'ի մայեսի. 10. էր յերրորդ կամ 'ի չորրորդ դարու՝ առ դեկոսիւ և կամ առ լիկինոսիւ, վկայ երից եղբարց յետալիա՝ ալփիոսի և փիլադելփոսի և կիւրինոսի. և 'ի պատճառս նց նախ ք զնն պսակեցաւ մարտիրոսութբ ։ Իսկ երրորդն ոնեսիմոս էր կրօնաւոր անձն սբ և նշանագործ 'ի կողմանց կեսարիոյ պաղեստինոյ՝ թերևս յետոյ ժամու, բայց յաւուրս հալածանաց. զորմէ լինի յիշատակ 'ի Հ. օգոստ. 28. և Ց. յուլ. 14 ։ տես և 'ի վայր՝ ծան՛՛. (4) ։

(3) Քարոզութն սբյն ոնեսիմեայ աշակերտին պօղոսի 'ի սպանիա, զոր ակնդ ունի աւանդութն սպանիացւոց, (ըստ որում է տեսանել 'ի վկայագիրս նոցա, մանաւանդ առ յովհաննու տամայոսի սալազարայ,) նմին 'ի դէպ է. ըստ որում և պօղոս յիշէ յանձանձն զսպանիա իբրև նպատակ քարոզութե իւրոյ ։ Իսկ զոր գնեն ոմանք 'ի յունաց՝ թէ սա ինքն ոնեսիմոս համարի 'ի թիւս նախկին առաքելոց բիւզանդիոյ զկնի սբյն անդրէի և ստաքեայ, դէտս ունի ստուգութե. չասացից՝ թէ գուցէ առաւել իցէ 'ի գնալոյ ոնեսիմեայ յեփեսոս և 'ի զմիւռնիա, որպ և 'ի պատրաս. ուր եգիտ զաշակերտեալս 'ի սբյն անդրէէ ։

(4) Ոչինչ տարադէպ երևի մեզ միաբանել զկրկին եղանակ կատարման սբյն ոնեսիմեայ՝ չարչարանօք ոլոգացն և քարկոծմամբ. յորոց զառաջինն գտանեմք 'ի Հ. և Ց. և զերկրորդն 'ի Լ. ՍՅԼ այն է տարադէպ, զի փերրարիոս և տամայոս այլովքն հանդերձ՝ այնչափ ընդդէմ են 'ի քարկոծումն, մինչև մեղադիր լինել դալեսինոսի՝ թէ ուստի առաւել իշխէ գրել զկատարումն սբյն 'ի պատիողոս չարաչար գանիւք և խորտակմամբ անդամոց ։ Փերրարիոս վճռէ, թէ յայտնապէս սխալի դալեսինոս, և տամայոս՝ կարի մեծ սխալումն կոչէ զգործ նր. և զայլ ևս հին և նոր հեղինակս միաձայնեալս ընդ նմին՝ համարձակ կշտամբէ, և ոչ գիտէ՝ թէ ինքն չարաչար սխալէ՝ յասելն. * Զոնեսիմեայ զնահատակութն դրե-
,, ցին մետափրաստես, յորմէ և սուրիոս, և հաւաքող

,, նո

,, նորա գրասիոս . այլ զսխալանաց գալեսինեայ զհետ
,, երթալով զերկուս ոնեսիմոսս չփոթէ զա ||: Զորոչ
բարուք ուղղագրէ հենսքենիոս բոլլանդեան՝ 'ի վերայ
ածեալ, թէ հեղինակ սխալանացս ոչ է գալեսինոս,
այլ՝ մետափրաստես, և կիր հեղինակն՝ որում զհետ եր-
թան լիպոմանոս և սուրիոս . Ը որոյ նահատակութե
ոնեսիմեայ գնի 'ի պատիողոս՝ այնպիսի հանգամանօք
հանդերձ: Ս՛է բարուք վճառոտ երևի և փերրարիոս
յառեալն . * Ալն՝ որ 'ի պատիողոս նահատակեցաւ,
,, ոչ է աշակերտ առաքելոյն պօղոսի, այլ բազմօք ստոր-
,, բեր 'ի նմէ . ութ վարք երկաքանչիւրոցն յայտ առնեն||:
Այս որս 'ի դէպ է առել, եթէ իմաստունք ըմբռնին 'ի
խորագիտութես իւրեանց, եւ առաւել թմկարգին 'ի
մատհաճութես ազգային կուսակցութե . զի այս ժամ յա-
ռաջ գայ 'ի պաշտպան կալոյ այսմ քան այնմ վկայաբա-
նութե . ապա թէ ոչ՝ չըջի ձեռնարկս 'ի վր նոցա, թէ
քարկոծմամբ վկայեալն ոչ է առաջինս ոնեսիմոս, այլ՝
երկրորդն . յորոյ 'ի վարս ընթեռնումք մեք, թէ եդին
քար ծանր 'ի վր սրտի նր, և այնու աւանդեաց զհո-
գին . իսկ զառաջնոյն ընթեռնումք՝ թէ յետ գանից 'ի
խորտակման ոսկերացն կատարեցաւ . ուրեմն գոքա լի-
քեանք չփոթեն զերկուս ոնեսիմոսս 'ի մի: Ապա եթէ
վն անուան քաղաքին եղէ վէճն, մեք ոչ հակառակիմք .
այլ կարօղ եմք առ լուծումն կրկին . նախ՝ զի թէպէտ
'ի սովորական օրինակս Հ . և Յ . գրի պատիողոս, որ
և բուգեօլի, այլ յօրինակնր իեղեգրեալ կայ պաւղ-
լիա . թող դք կամինն՝ զայս սուղգեսցեն և ընդգրկես-
ցեն: Երկրորդ՝ զինչ ըգիմութեն կայցէ նահատակել-
երկու նոյնանուն սբց 'ի նոյն 'ի պատիողոս . առաջ-
նոյն ոնեսիմեայ՝ առ տերտիւղոս եպարքոսիւ, և երկ-
րորդին առ դիոմեդես պատաւորաւ: Թող անդր զա-
ւելորդ յուզմունս . զի բանք բաղումք յաճախեն զըու-
նոյնութի:

(5) Տէր իէլ ընդ Հ = Յ . այսչափ միայն գրէ, * կին
,, մի քրիստոնեայ 'ի թագաւորական ազգէ || . իսկ յու-
լիանոս պետրոս առ բոլլանդեանս մեկն առաջի գնէ .
* մարիգէ թագուհի՝ քոյր տրայիանոսի կայսեր 'ի ծա-
,, ծուկ աշակերտեալ սբյն կղեմայ||: որ են հատատու-
թիք իրերաց 'ի վկայութե:

ԵՐԿՐՈՐԴՈՒՄՆ ՏՕՆԻ

սրբոյն Սեղբեստրոսի Հռովմայ Հայրապետի․
և վերստին յիշատակ Կոստանդիանոսի
Թգրի՝ վն դարձի նորա ։

ՆԱԽԿԻՆ ԵՒ ԳԼԽԱւոր տօն սրբոյն Սեղբեստրոսի կատարի 'ի սկզբանէ հետէ յեկեղեցի հայաստանեայց՝ առընթեր կից զոյգ ը̃ սրբ̃յ հայրապետին բարսղի կեսարացւոյ, որ անկանի 'ի շաբաթ օր պահոց յայտնութեան, իբրև 'ի սեպհական տեղի տօնախմբութեան մօտ 'ի տարեգլուխն․ զի որ̃պ 'ի մեզ և 'ի յոյնս և 'ի լատինս միաբան դնի տօն բարսղի յառաջին աւուր յունվարի, նոյնպէս և յերկրորդ աւուր անդ յունվարի դնի տօն սեղբեստրոսի եթէ առ յոյնս, և եթէ առ հայս․ որ̃պ յայտ է 'ի հին ճաշոցաց և 'ի յայսմաւուրաց ը̃ տօնացուցից․ զոր և լատինք երկաւուրբք յառաջ տօնեն 'ի վախճան տարւոյն 'ի դեկտ․ 31 ։

Ըստ ամին օրինակի և բուն յիշատակ տօնի մեծին կոստանդիանոսի դնի առ յոյնս և առ հայս միաբանաբար 'ի 21․ մայիսի․ որ̃պ և մօտ յայն ժմկ տօնեմք յաւուր երեքշաբաթի երրորդ կիրակէի զկնի պենտեկոստէին՝ զոյգընդ մօր նր̃ հեղինեայ ։ Թող զլատինս՝ որք

հռ̄կօրէն զհեղինէ ևեթ տօնեն 'ի 28 . օգոստոսի ։

Արդ յայտ է, թէ առաջինկայս երկրորդումն՝ կ թէ ասել երկփեղկումն տօնի սեղբեստրոսի և կոստանդիանոսի՝ 'ի յետնոց է եղեալ յայտնի պատճառանօք այլայլակ դալոյ միջոցի ապայիցս . որպէս զի յերկար լինել այդր միջոցի՝ այսր փոխադրեցի զկնի վըռսայ հայրապետի և մնեսնեայ՝ այն տօն սեղբեստրոսի, որ արդէն առ հարկի սեղմեալ է 'ի միջոց յայտնութե̄ և բարոզի . որպէս և տօնք գորգիոսի, և պողիկարպոսի և̄ն, զայս տեղի ապայից լինուն և կարգի ։ Իսկ աստ այսումնանեսութե̄ կրկնագրուե̄՝ եղև սովորութիւն կրկին տօնել զսրբ̄ն սեղբեստրոս, (որպէս և զայլս ոմանս 'ի սրբ̄ց առ զանազան պատճառաց .) 'ի նոյն պատուաստել կրկին և զմեծն կոստանդիանոս՝ ոչ վ̄ն այլ իրաց, բայց զի զհետ վարուց սեղբեստրոսի՝ որ միանգամ միայն գրի 'ի յայսմաւուրս՝ 'ի յունվարի . 2 . եղեալ կայ ուրոյն խորագրով պատմութիւն դարձի ն̄ր և մկրտութե̄ 'ի ձեռն սեղբեստրոսի . ուր պարտ էր միտ դնել, զի աստ ոչ է եղեալ՝ * Յիշատակ է կոստանդիանոսի ||, և̄ն . որպէս եղե̄ կայ 'ի մայիսի . 21 . այլ լոկ պատմաբար, * Ս̄ն սրբ̄ն կոստանդիանոսի թագ̄րին՝ թէ որպէս հաւատաց 'ի ք̄ս 'ի ձեռն սեղբեստրոսի || . կի̄ծ այլ օրինակաց . և տպ . համառօտագոյն . * Հաւատալն 'ի ք̄ս կոստանդիանոսի (թագ̄րի) || ։

Զայսոսիկ նշանակեցաք ոչ 'ի տալ փոփո-

լսել զկարգութիւն հաստատուն տօնից՝ որ կալեն է զազգային սովորուէ, այլ առ 'ի յայտնել՝ թէ խորհրդով հարևանցի ևեթ նշանակեցաք աստանօր 'ի կարգս ապայից զկրկնութիւն տօնիցս՝ առանց կարօտելոյ պատմել աստ զվարս նոյն սրբոց , որոց կան պահին սեպհական տեղիք · քանզի հանդերձեալ եմք մլ դնել զվարս սրբոյն սեղբեստրոսի զկնի վարուց սրբոյն բարսղի և եղբօր նորա գրիգորի նիւսացւոյ 'ի միջոցի յայտնութեան պահոց · որպէս և զվարս սրբոյն կոստանդիանոսի ը հեղինեայ մօր նորա 'ի միջոցի պենտեկոստէին և վարդավառին ։ Այլ մեք յայսմ վայրի անցցուք 'ի վարս այլոց սրբոց տօնելոց 'ի միջոցի աստ ապայից ։

ՎԿԱՅԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

սրբոյն Գորդիոսի հարիւրապետի կեսարացւոյ ։

Հ. Յ. Լ. յունվար. 3 ։ Մեծն Բարսեղ 'ի ներբողեանն Գորդիոսի. հատ. բ. ճառ ժը. երես. 141 ։ Ճառընտ. Ա. մէ ։ Բ. ջյէ ։ Բոլլանդ յունվար. 'ի ա̃ հատ. յունվ ։ Հասուենարք ։ Մետափր. առ սուրբոսի. Ժը ։ (1)

ՅԱՂԹՕՂ ՎԿԱՅՆ ք̃ի երանելին Գորդիոս էր ծննդեամբ 'ի կեսարիայ քաղաքէ կապադովկացւոց. * ուստի և առաւելապէս մեզ սիրելի (ասէ մեծն բարսեղ կեսարացի), զի սեպհական զարդ մեր է ‖ ։ Արդ թէպէտև հաւատացեալ ծնողաց որդի էր նա, այլ 'ի հասանել խուռում յարբունս՝ 'ի սկզբան անդ կայսերութե̃ն դիոկղետիանոսի, ընտրեցաւ 'ի կարգ զինուորութե̃ ճ̃ զօրս արքունի. զի էր այր կորովի և զօրաւոր, յաջողակ 'ի գործ պատերազմի՝ և արի ոգւով ։ Մինչև յառաջադէմ գտեալ 'ի բազմապատիկ հանդէսս քաջութե̃՝ պատուեցաւ 'ի զօրագլխաց և յիշխանաց թ̃րին, և կացուցաւ հարիւրապետ և կոմս հրամանաւ ինքնակալին ։

Այլ 'ի յարուցանել զԴիոկղետիանոսի ընդ-դէմ քրիստոնէից հալածանս , տեսեալ գոր-դիոսի զանհնարին աղէտս որք հասին 'ի վ̃ր հաւատացելոց , վարանէր տագնապէր ան-բերելի սրտցաւութ̃ . քանզի և օգնել ինչ ոչ չէր ձեռնհաս , և տեսանել զտառապանս ոչ չկարէր հանդուրժել . զի զօրհանապազ առաջի աչաց նշմարէր զոմն 'ի հուր , զոմն 'ի սուր , և զայլս յոլովս յազգի ազգի հնարս տանջանաց և մահու մատնեալ : Ապա խոր-հուրդ քաջ 'ի մտի դնէր որոշել զանձն 'ի գնդէ զինուորութ̃ , և մեկնել գնալ յոտա-րութի . զի մի երևեսցի հաղորդ լինել խորհր-դոց և գործոց անօրէն հալածչացն : Եւ գնաց 'ի քղ̃քէն , և դիմեաց յանապատն կոյս . և առանձնացեալ 'ի փապարս լերանց՝ միա-կեցական վարս սահմանեաց անձին , 'ի սով և 'ի ծարաւ կամակար ճգնելով , և հանա-պազորդ աղօթիւք ը̃ ա̃ծ խօսելով : Եւ այն-պէս զամս բազումս դադարեալ յանապա-տի՝ եղև միայնակեաց ընտրեալ , անդադար կրթանօք հոգւոյն և ա̃ծամերձ լուսաւորու-թեամբ :

Յետ այսորիկ յաւուրս թգ̃րութ̃ն Լիկիանոսի իբրև միւսանգամ արծարծեցաւ հրդեհ հա-լածմանց 'ի վ̃ր քրիստոնէից , և Ագրիկողայ-ոս անողորմ դատաւոր արևելից չարաչար տանջէր զմ̃մին (2) , յայնժամ վառեալ ա̃ծ-ային նախանձու երանելին գործելոյ էջ յա-նապատէ 'ի քղ̃ք իւր 'ի կեսարիա , կշտամ-բել յայտնապէս զմոլորութի հեթանոսաց ,

յանձն

յանձն առեալ 'ի մահ մատնիլ վս̃ քոյի ը̃ օ-
րինակի այլոց սը̃ վկայից : Եւ էր օր մի՝ յո-
րում հանդէս մեծ լինէր թատրոնական խա-
ղուց 'ի քաղաքի անդ 'ի պատիւ տօնի պատե-
րազմասէր դիւցն , ո̃ր է արէսի չ̃յն , որ և
մարս կոչի մարտ լսի . և ա̃մ բազմութի̃ քաղա-
քին ժողովեալ էին յընդարձակ վայր ասպա-
րիզի ձիընթացից . և էր տեսանել ամբոխ
բազմութե̃ հեթանոսաց և հրէից . և քրիս-
տոնեից հոյլք ոչ սակաւք ընդ նոսա խառ-
նեալք . քանզի և ծառայիցն թողացուցին
տեարքն իւրեանց զայն օր պարապոյ , և մա-
կանց վ̃դպանոցացն ուսուցիչքն՝ ընթանալ
'ի տեսարանն . մերձ էին և կանայք նշանա-
ւորք և աննշանք և ռամիկք . լցեալ լինէր աս-
պարէզ թեատրոնին , և զմխեամբք եղա-
նէին 'ի տեսանել զհանդէսն :

Յայն վայր տեսարանի եկեալ հասանէր ե-
րանելին գորդիոս աներկիւղ համարձակու-
թը̃ . և զօրացեալ շնորհօքն քո̃ի՝ մեծաձայն
բարբառ արձակէր , * յորոյ 'ի լսողաց կան
և ոմանք մինչև ցայժմ (կենդանիք) ||, ա-
սէ սը̃ն բարսեղ [3] . և այս էր՝ զոր ասէրն
բանիւ եսայեայ . Յայտնի եղէ այնոցիկ՝ որ
զինէն ոչ հարցանէին . գտայ այնոցիկ՝ որ
զիս ոչ խնդրէին . յայտ արարեալ՝ թէ ո՛չ
'ի հարկէ եկն 'ի վտանգն , այլ՝ կամաւորու-
թը̃ եմուտ 'ի հանդէսն :

Իբրև այս բարբառ լսելի եղև յանակնկալ
պահու , անկաւ աղմուկ 'ի մէջ ամբոխին .
և թողեալ զհանդէսն թատերաց՝ 'ի նա հայ-
էին ,

էին, զարմացեալք ընդ համարձակութիւն երա-
նելոյն. մանաւանդ զի տեսանէին զնա իբ-
րեւ այր մի տառապեալ 'ի ձև միայնակեցի
և վայրագացեալ դիմօք յաղագս լեռնակեաց
բնակութեան. խռուացեալ վարսիւք հերաց
գլխոյն, խորագոյն մօրուօք, և խստացեալ
ամենայն անդամօք մարմնոյն, ցուպ 'ի ձեռին ու-
նելով, և խարազնազգեաց զգեստուք. մին-
չև հնչել նոր աղաղակի վասն նորատեսիլ առն
և նորալուր բանից նորա:

Ընդ էր և իշխանն ագրիկողայոս՝ շուրջ պա-
տեալ 'ի զօրականաց. հրաման ետ լռեցու-
ցանել զամբոխն. ետ կոչել զայրն, և հար-
ցանել սկսաւ. ո՞վ ես դու՝ ասէ, և կամ վասն
է՞ր է աղաղակս այս: Պատասխանի ետ սուրբն
անվեհեր սրտիւ, և ասէ. ծառայ եմ թագաւորին
Քրիստոսի անմահի՝ արարողին զերկնից և զերկրի,
և որ 'ի նոսա արարածք են՝ երևելիք և աներ-
ևոյթք. և եկի քարոզել զճշմարտութիւն, և
վկայել վասն սուրբ անուան նորա: Յայնժամ
եհարց իշխանն զբազմութիւն զօրացն վասն նորա, ե-
թէ գիտիցեն ինչ զնմանէ: Ասեն ոմանք 'ի
գլխաւորացն. յառաջ ժամանակաց ինչ ան-
ցելոց՝ գիտեմք զդա 'ի դասս զինուորաց, և
զհարիւրապետութիւն պատիւ ընկալեալ 'ի
թագաւորացն. իսկ թէ զիա՞րդ այժմ այսպիսի
կերպարանօք եկեալ՝ զայդ բարբառի, ոչ
գիտեմք: Իշխանն ասէ. ա՞յր դու թէ ար-
դարև այդ այդպէս իցէ. ('ի զօրականաց և
'ի հարիւրապետաց անտի էիր:) Ասէ դոր-
գիոս. այո այդ այդպէս է. այլ իբրև լուայ

զհրաման ամպարիշտ Թգ՟րացն՝ որք զհաւա-
տացեալս յուրացութիւն ճշմարիտ հաւատոյ
հրապուրելն, 'ի բաց կացի 'ի պատուոյ զին-
ուորութեն · վ՟ զի լաւ է ընդ աղք՟ գնալ 'ի
տանն Այ՟ քան բնականալ 'ի յարկս մեղա-
ւորաց · և այնպէս կրօնաւորեալ յանապա-
տի՝ աղաչեցի զԱծ՟, զի արժանի արասցէ զիս՝
աներկիւղ և առանց զանգիտելոյ առաջի
Թագաւորաց և իշխանաց քարոզել զԱյ՟ ա-
նուն Տր՟, և մեռանել վ՟ անուան Նորա · զի
այնպէս հաղորդեցայց սրբ՟ցն · քանզի և ես
քրիստոնեայ եմ, և ծ՟յակից սրբ՟ց վկայիցն ։
Դատաւորն ասէ · և զիա՞րդ ոչ զարհուրիս
'ի տանջանաց ը՟ հրամանի Թգ՟րաց որ՟պ լսես,
և կամ որպէս իշխես զքեզ քրիստոնեայ ան-
ուանել ։ Գորդիոս ասաց · Տ՟ր է իմ օգնա-
կան, և ես ոչ երկեայց, զի՞նչ արասցէ ինձ
մարդ · ես քրիստոնեայ եմ, և եղէց · զի մի՛
հաւասարեցայց պիղծ պաշտամանցդ ձերոց
և անօրէն գործոց, որոց խաւարեալ են սիրտք
և օտարացեալ են 'ի կենաց անտի Այ՟ վ՟
տգիտութե՟ սրտից ձերոց, որ ոչ ծանեայք
զարարիչն երկնի և երկրի ։

Յայնժամ իշխանն հրամայեաց կապել զնա,
և տանել 'ի բանտ · զի մի՛ խափանեսցին
խնձոյք Թատերացն և ա՟ծոցն ։ Ապա 'ի միւ-
սումաւուրն ը՟ այգանալ առաւօտուն նստեալ
յատեան՝ հրամայեաց ածել զերանելին զա-
ռաջեաւ, և ասէ · զիա՞րդ իշխեցեր երեկ
մտանել 'ի Թէատրոնն, և խափանել զխաղն,
և արհամարհել զտօնս ա՟ծոցն, մանաւանդ

ան-

անուանելով զքեզ քրիստոնեայ աներկիւղ համարձակութեամբ։ Ասէ երանելին. խնդրեցի յԱստուծոյ որ տայ առատապէս ինձ համարձակութիւն վասն անուան իւրոյ. վասն զի սիրեցի ես զերկնաւոր Թագաւորն և զինուորեցայ նմա, և 'ի բաց եղէ յաժամանակեայ զինուորութենէս, լաւ համարելով զմահ քան զկեանս խղճիւ. խնդրեցի 'ի Տեառնէ իմմէ մի կորուսանել ընդ ամպարշտաս զանձն իմ, և մի ընդ արս արիւնահեղս զկեանս իմ առնել. և այնպէս հրաժարեալ յիմ կենցաղականացս՝ ետու զիս Աստուծոյ, և պատրաստ արարի զանձն իմ մահու՝ վասն Տեառն անուան իւրոյ։

Ասէ իշխանն. 'ի բաց թող զայդպիսի յախուր և յանդուգն բանդ, և պաշտեա զդիսն՝ զոր թագաւորքն պաշտեն. զի թողցին քեզ յանցանքն հայհոյութեդ. ընդդէմ դից և թագաւորաց՝ զոր համարձակեցար առաջի բազմաց առնել, և զերծցիս 'ի տանջանաց. և զզինուորական պատիւն դոյզն առաւել ընկալցիս 'ի թագաւորէն, և մեծասցիս ընդ իշխանս յարքունիսն։ Ասէ երանելին. ցանկացայ հանապազ լինել թագաւորին յաւիտենից, և ունել զանապական պսակն և զանմահութիւն կենաց. և դու մի՛ ակնունիր ինձ յայնմ յուսոյ յայս խոնարհիլ յանցաւոր պատիւս, որ այսօր է՝ և վաղիւն կորնչի, պատիւն և որք զպատիւն տան. արդ զոր ինչ առնելոց ես, մի՛ յապաղեր, այլ արա՛ վաղվաղակի. զի զամենայն տանջանսն քո՝ զոր ածելոց ես 'ի վերայ իմ, արհամարհեմ վասն սիրոյն Քրիստոսի. զի նա տայ ինձ ույժ

և

և զօրութիւն, և յամօթ առնէ զայնոսիկ՝ որք
ոչ հաւատան 'ի նա ։

Յայնժամ դատաւորն լի եղև ցասմամբ, և հրամայեաց կախել զնա 'ի փայտ քերանաց ։ Եւ դահճացն շուրջ պատել զնա իբրև զարիւնարբու գազանս՝ ձգեցին զնա 'ի փայտ անդր, և դառնագոյն տանջանօք քերէին զկողս նր ։ Իսկ սրբն 'ի մէջ անհնարին ցաւոցն համբարձեալ զաչս իւր յերկինս՝ յաղօթս եկաց այսպէս ։ Տր յս քս՝ որ ամ երևելեաց և աներևութից ստեղծիչդ ես, որ գերեցեր զմահ և կոխեցեր զդժոխս, որ խայտառակեցեր 'ի խաչին զիշխանութիւն և զպետութիս, և նշաւակեցեր զիշխան չրս ։ որ սրց քոց առաքելոցն ետուր զօրութի 'ի բարձանց, և առաքելով զնս իբրև գառինս 'ի մէջ գայլոց՝ անվնաս պահեցեր 'ի բազմութէ անօր ապականչացն ։ որ մատաղոյ մանկանն զաւթի ետուր յաղթութի 'ի վր հսկային գողիադու ։ որ զբաբելոնին հնոց հրոյն սանձեցեր, և զմարմնովք երից մանկանցն ցօղ ոսկեցեր, զի մի մերձեսցի 'ի նս ամենևին ։ որ զտկար տունկ մորենւոյն զօրագոյն քան զամենակեր հուրն ցուցեր քոյով զօրութդ ։ Զօրացո՛ և զիս և կարողացո՛, զի դու տր գիտես զտկարութի մդկան, զի է զցամաք խոտոյ տկարագոյն է զօրութի մեր, և քան զծաղիկ վայրի սակաւաժամանակեայ է փառք մեր ։ Տուր փառս անուան քում տր, և լոյծ զզօրութի յարուցելոցն 'ի վր հօտի քո ։ զի գիտասցէ ամ երկիր, թէ դու միայն ես բարե-

րար

րայ եւ բարձրեալ՝ որ տաս ոյժ եւ զօրութի̃
յուսացելոցս 'ի քեզ ։ Եւ իբրեւ դադարեաց
յաղօթից, Թողացուցին եւ դահիճքն զձեռս
իւրեանց. եւ հրամայեաց բռնաւորն իջուցա-
նել զնա 'ի կախաղանէ անտի, եւ տանել 'ի
բանտ մահապարտաց, սպառնացեալ նմա,
զի եթէ ոչ հաւանեսցի, այլովք զգաստաս-
ցի կտտանօք. 'ի վ̃ր առաջնոց տանջանացն
սաէ՝ զա̃մ մարմինն խարանօք ապականեսցի ։
Եւ մինչդեռ տանէին զս̃բն 'ի բանտն, 'ի
գնալն ընդ մէջ քաղաքին աղաղակէր եւ ա-
սէր. Որք զնահատակացն գրելոց յասպա-
րէզս զմերում տեսանէք, զմտաւ ածէք եւ ը̃
ցաւոցն զպարգեւս. զի եթէ թագաւորք զմե-
ռելոց զինուորաց վ̃ն իւր զաղգայինսն մե-
ծաւ պարգեւօք մեծարեն 'ի պատիւ քաջա-
ցելոցն, եւ դրովք եւ անդրովք քարոզեն զնս̃
զառաքինի զվախճանն, եւ անմոռաց զնոցա
զյիշատակն պահեն, եւ ցուցանեն որոց յետ
նս̃, ո՛րչափ եւս առաւել մարտադիրն մեր ք̃ս
մեծապէս պսակէ զվկայս խաչի եւ յարութե̃
իւրոյ, եւ 'ի հանդերձեալ կե̃ն՝ որ գալոցն
է՝ հաղորդս առնէ արքայութե̃ն իւրոյ. եւ
այսոցիկ վկայեն յառաջապսակ նահատա-
կացն ոսկերք, որ պատուական են ք̃ զա̃մ
մեծութի̃ս ։ Երթային եւ զկնի սո̃յ վկայեն ա̃մ
բազմութի̃ կեսարացւոց քաղաքին, (որոց
յայտնեցաւ անձն նր̃ յասպարիզի անդ.) եւ
'ի զօրականաց ոչ սակաւք, եւ յուղարկեցին
զնա մինչեւ 'ի բանտն ։

Յետ հնգետասան աւուրց անցելոց՝ դ̃ձլ

անզ

անօրէն իշխանն ազգիկողայոս հրամայեաց ածել զերանելի վկայն քո, և ասէ ցնա․ Ես ոչ համարիմ, եթէ խրատու ինչ այսուհետև պէտք են բանից առ քեզ․ այլ կարծեմ իսկ՝ եթէ 'ի բանտին անդստին հաւանեալ՝ եկիր բարեպաշտիլ առ ածսն․ արդ մի յայսմ հետէ առաջին յամառութեդ վարեսցիս, զի մի հարկեցուսցես զիս մատչել 'ի քեզ սաստկագոյնս․ այլ հաւանեաց և բուժեա զքեզ յառաջիկայ տանջանացն ։

Պատասխանի ետ սուրբն Գորդիոս աներկիւղ, և ասէ․ եթէ գիտէիր դու զպարգևսն Աստուծոյ, զի 'ի ձեռն վայրկենի չարչարանացս 'ի յաւիտենից տանջանացն փախչիմք, և փոխ հատուցման առնումք զթագաւորելն ընդ Քրիստոսի, աղօթս առնէիր արդեօք դու և որ ըստ քեզս են՝ զի և դուք չարչարէիք ընդ Քրիստոսի, ո՞չ ընդ իս անցուցանես․ այլ մանաւանդ զի երկրպագեալն 'ի ձէնջ դեւքն կուրացուցին զմիտս ձեր, ոչինչ ունիք յոյս յետ կենացս այսոցիկ, այլ ըղձանայք զաւուրս ձեր զառաջիկայս ընդ հաճոյս ունել, և զայս ևեթ փոյթ ընդունելութեան արժանի համարիք ։ Ո՞վ տառապեալ և թշուառական մարդիկ, զի՞ այդչափ մեծարէք զկեանսդ մարմնոյ, և անփոյթ առնէք զփրկութիւն ոգւոյ․ յորժամ ելանիցէք 'ի կենացս յայսցանէ, տեսանէք զգեհեանն՝ որ պատրաստեալ է ձեզ․ յայնժամ ապա զղջանայք, թէ մինչ ունէիք ժամանակս վաստակոյ՝ զիա՛րդ զանց արարիք զփրկութենէ ձերմէ․ և յանհրաժեշտ տանջանս արկանէք

զձեզ

զձեզ. զի դուք ձեզէն արարէք. զի ո՞վ է՝ որ պատրաստէ ձեզ զյաւիտենական տեղւոյն զտանջանս, եթէ ոչ դուք: Այլ արդ զարթերո՛ւք 'ի մոլորութենէդ՝ յոր ըմբռնեալդ էք. զերծուցէ՛ք զաչս ձեր 'ի խաւարէն, ընկալարո՛ւք 'ի միտս ձեր զերկնային լոյսն, և լուսաւորեցէ՛ք զխաւարեալ միտս ձեր. և յայնժամ նկատեսջի՛ք զհամբարեալն ձեզ զպատուհասն: Որ ըստ պատկերի Այ եղեալ էք, անձամբ զանձինս անբան անասնոց նմանեցուցանէք, և զհաստիչն ձեր ոչ գիտէք. 'ի խնամս արարչին ձերոյ վայելէք զամ օր, և արհամարհէք զնա. երբ զքարինս՝ որ 'ի նմանէ եղեն պաշտէք: Այլ զի՞նչ աւելի էք դուք քան զքարինս, յորժամ այդպէս անզգայ էք և ոչ առնուք 'ի միտ յարարածոց անտի զարարիչն ճանաչել. այլ զօրէն խոզի 'ի տիղմն թաւալիք, և 'ի ցանկութիս մարմնականս զանգանիք, և ոչ երբէք զակն ողւոց 'ի վեր ամբառնայք, և ոչ մեկուսանալ յերկրաւորացս յօժարիք:

Արդ այսոքիւք բանիւք՝ (որովք գեղեցիկ համարձակախօսէր յատենի երանելին Գորդիոս,) զբարկութիւն իշխանին՝ իբրև զհուր վառելով՝ զբովանդակն յարոյց 'ի վերայ ինքեան զառն զմոլեգնութի: Յայնժամ յարուցեալ 'ի վր բանից երանելւոյն՝ ասէ ցդահիճսն. բերցին վաղվաղակի կապար հալոցովքն, և քուքք արջառաչլացն. և 'ի վերայ անուոցն պրկեսցի. և զամ տեսակ տանջանաց և ժանիք գազանաց մերձեսցին 'ի մարմին դորա,

հուր և սայրասուր սուսերք, և խաչ և վիհ. զի մի լիցի պարծիլ առ քրիստոնեայս՝ որպէս թէ յաղթող երևել՛ի վ՟ ինքնակալացն, և անպատուել զգլխոն:

Յայնմ վայրի քաջամարտիկ զինուորն յառաջ մատուցեալ զխնի առնէր զատաւորին, և ասէր. Ո՛վ անիրաւ և անզգայ իշխան, ես և ոչ միանգամ միով մահուամբ՛ի տանջանս պատրաստ եմ՛ի մեռանել վ՟ անմահ թգւորին իմոյ քի, այլ՝ բազում անգամ յօժար եմ մեռանելոյ՝ եթէ հնար է. ուր նա՝ որ տէրն էր և արարիչ, վ՟ մեր և վ՟ մերոյ փրկութե՟ չարչարեցաւ և մեռաւ: Արդ զի՞ հեղգայք դահճիձք բռնաւորիդ, վ՟ է՞ր դադարէք, զի՞ է զի ոչ կատարէք զկամս հօրն ձերոյ սատանայի, զորոյ զգեցեալ է իշխանդ ձեր զսպառազինութիւն նր. դղեցին մարմինք իմ, խորտակեցին անդամքս, հրով այրեցին մնացորդք մարմնոյս. մի յաղաղէք զիս յերանելի յուսոյն. զի փոխ վիրացս՝ զոր կրեմ, լուսեղէն պատմուճան՛ի յարուե մեզ ծաղկեսցի, և փոխ անպատուութեանս՝ պսակքն բրաբիոնին անթառամք, և փոխ խաւարչտին բանտին՝ դրախտին վայելչութիւն, և փոխ ը՟ չարագործմն դատապարտութե՟ ը՟ հրեշտակօն բնակութն: Սերմանեցէք բազում յիս, զի հնձեցից յոլովագոյն:

Իսկ արբանեակք չարին հանդերձ դատաւորաւն հիացեալ զարմացեալ կային. և իբրև զարհուրանօք ըմբռնել զսուրբն ոչ

կարէին , անդրէն յողոքանս դարձուցանէին
զբան սպառնալեացն ։ Յայնժամ դարձեալ
դատաւորն՝ հեզ բանիւք խօսէր , և պատրա-
նօք խաբէութե՟ փորձէր զերանելին . պար-
գևս և պատիւս ՚ի թագաւորացն խոստա-
նայր բերել նմ՟ , և միւսանգամ ձօխ և երևելի
լինել ՚ի զինուորական կարգին , և դատա-
ւորական իշխանութե՟ ընձեռել նմա ։ Բայց
սր՟բյն լուեալ զխոստումն նր՟՝ ծաղր առնէր
զհեթանոսացն անմտութե՟ն , և ասէր . Ով
դատաւոր՝ զի՞նչ կարես տալ ինձ հաւասար
երկնից արքայութեն արժանաւոր , յորմէ
վրիպել զիս հրապուրես . պարգևք քո ը՟ քեզ
լիցի ՚ի կորուստ . զոր առնելոց ես՝ արա վաղ-
վաղակի . քանզի ես դիւաց ոչ զոհեմ , և
ա՟ծոց քոց երկիր ոչ պագանեմ , այլ թքալից
առնեմ և նզովեմ , և իբրև զաղբ անպիտան
համարիմ . վասն զի ա՟ծք՝ որ զերկինս և զեր-
կիր ոչ արարին , կորիցեն ։

Եւ նոյնժամայն բռնաւորն անըմբռնելի բար-
կութե՟ և սրտմտութե՟ լցեալ՝ հրամայեր զզին-
ուորացն մերկացուցանել զնա , և առ ՚ի մահ
տանջել հրապարակաւ յերևելի տեղւոջ ։
Յայնժամ թափեցաւ ա՟մ քաղաքն ՚ի վ՟ր նր՟
՚ի տեսարանն՝ մեծամեծք և ռամիկք . և որք
ոչն ժամանեցին միջամուխ լինել ՚ի ժողով
անդր , ՚ի վեր ելեալ շուրջանակի զպարըս-
պաւն կային տեսանել զմեծն զայն և զզար-
մանալի նահատակութիւն սր՟բյ վկային քր՟ի ։
Ընդ դիմէին մօտագոյն՝ ծանօթք և սիրե-
լիք (՚ի հեթանոսաց) , և փարելով մաղ-
թէին՝

թէին՝ և ջերմ արտասուս հեղլով աղաչէին զերանելին՝ 'ի բաց ձողոպրել զանձն 'ի տանջանաց, և ոչ մոռանել 'ի տապ հրոյ, և ծախել տարաժամ զվայելուչ հասակ դեղոյն, և լքանել զքաղցր լոյս արեգականս : Իսկ այլք ոմանք ('ի մերձաւորայ՝ 'ի հաւատացելոց սակի) խորհրդակից լինէին և ասէին. բանն է՛ միայն ասա զուրացուն, և խորհրդովք և մտօք կա՛լ զհաւատդ՝ ո՞չ և կամիս. զի ո՛չ 'ի լեզու հայի ասէն ած, այլ՝ 'ի սիրտ և 'ի խորհուրդ . Եւ այսու օրինակաւ զգատաւորդ կարես հաճել, և զած հաշտեցուցանել :

Իսկ երանելի և ամենագով նահատակն անխոնարհելի և հաստատուն մտօք կայր 'ի համբերական ժուժկալութե, և ոչինչ փոյթ առնէր զտանջանացն՝ զոր ածէին 'ի վր նր դահիճքն : Իբրև տեսանէին բազմաւին ըզմարմին նր դդեալ 'ի տանջանացն, և քանցեալ 'ի քերանացն, և 'ի ջալոտիցն հարուածոց, վշտակից լինելով նմ՝ կականս բարձեալ լային դառնապէս ողորմ արտասուօք : Իսկ նա ասէ ցնս . մի լայք 'ի վր իմ, այլ հրճուելով տօն ուրախութե արարէք 'ի վր վկայութե իմոյ . և լացէք զածամարտողզայդոսիկ՝ որ ըդդէմ բարեպաշտացն զայդ առնէն . զի բոցովս այսոքիկ՝ որով զմեզ այրեն, ինքեանց զհուր գեհենին գանձեն : Դադարեցէք 'ի լալոյդ, և մի խորտակեալ ձմլէք զսիրտ իմ . զի ես ուրախ եմ 'ի վերայ տանջանացս :

Դարձեալ ասէ և ցայնոսիկ՝ որ զխրատն տային ուրացութե , բան բերանով ասել և ձըղորիլ 'ի տանջանաց . Ո՛վ դուք՝ որ զայդոսիկ իշխէք ասել , և ջանայք իբրև զանիմաստ պատրել և 'ի կորուստ մատնել զանձն իմ . զի՞արդ ուրացայց զՔն իմ և զՏր , որ 'ի մայրենի խանձարրոց ընծայեցայ նմա . որում երկրպագանեմ և փառաւորեմ և պաշտեմ: Ո՛չ սարսափիցէ երկինք 'ի վերուստ և ո՞չ խաւարեսցին լուսաւորք 'ի վՐ իմ հանդերձ աստեղօք . երկիր իսկ համբերիցէ՞ բոլորովին : Մի՛ մոլորիք , Ած ոչ արհամարհի . 'ի բերանոյ մերոյ դատի զմեզ , և 'ի բանից պարտաւորէ . ո՞չ ընթերցայք զահաւոր սպառնալիսն Տն , թէ որ ուրասցի զիս առաջի մրկան , ուրացայց և ես զնա առաջի հօրն իմոյ՝ որ յերկինս է : Ո՞ր աղագաւ ինձ կործեան խորհրդակից լինիք խաբելով այդպիսի դառն խրատուք . ընդէ՞ր է ինձ՝ զի զսակաւաւուրքս շահեցայց , և զյաւիտենականն բովանդակ տուժեցայց . և զի փախեայց 'ի վշտաց մարմնոյ , և ոչ տեսից զպարգև արդարոցն . արդ զի պարտ է ամենեւին մեռանիլ Քմ ումեք , հապա զկեանս մեր 'ի ձեռն մահու շահեսցուք :

Ո այսոսիկ ասացեալ նՐ , և յինքն զօրինակ խաչին տպաւորեալ՝ մերձ եղև յանիւն տանջանաց՝ որ կազմեալ կայր նմա , ոչինչ փոխելով զգոյնն , և ոչ այլայլեալ զզուարթութիւն , այլ իբրև ծարաւի դիմելով 'ի հանդէս նահատակութե : Իսկ տեսեալ զդանդա-

ղու-

ղուն դաշնանց՝ որք միայն ակնարկուն դա-
տաւորին, աստ երանելին ցիշխանն . Արդ
ընդէ՞ր ոչ փութաս զկարօտութիս իմ լնուլ, և
զկամս հօրն քո սատանայի կատարել . զի
ինձ կեանք քո է, և վախճանել 'ի խոստո-
վանութիս յայս՝ անմահութե պարգևք :
Յայնժամ բարկացել դատաւորն՝ հրամայ-
եաց մերկացուցանել և հեղուսիւք կապել
զսբն 'ի վր անուոյն, և տանել 'ի բարձրա-
ւանդակ տեղիս և հոլովել զան 'ի վայր լե-
րինն : Արդ 'ի հոլովել անուոյն՝ ջաղխեալ
ջարդէին ամ անդամք սբ վկային . բայց սա-
կայն ոչ տիրէին նմա տանջանքն . ուր աւուք
արեան մարմնոյն խորտակելոյ 'ի վր սեւոյն
ցայտէին, և ը անիւն 'ի բաց հոսէին : Իսկ
մեծիմաստին գործխոսի բացել զբերան իւր՝
ասէր . գոհանամ զքէն տուօղ բարութեց՝
օգնական իմ և ապաւէն իմ և փրկիչ իմ . զի
զիս զանարժանս արժանի արարեր ընդունե-
լոյ հանդէս ըդէմ բանսարկուին . զի դու
ես ած՝ որ քակտես զիմաստութ նր . մի տի-
րեսցեն ինձ խորհուրդք ամպարշտաց՝ որ 'ի
քէն ոչ սիրեցան . վս զի մեծ է անուն քո 'ի
վր երկիւղածաց քոց :
Նա անդէն վաղվաղակի քակտեալ անիւն՝ 'ի
բաց ելանէր . և տեսին ամքին զմարմինն ե-
րանելոյն թաւալեալ՝ յարենէն կարմրացել .
իսկ զոգին՝ վս որոյ ցաւագնէին, ողջ պա-
հէր ամենակալն . մինչև զարմանալ ամենե-
ցուն ը հրաշալի վկայուն արդարոյն : Յայն-
ժամ ասէ ցնա դատաւորն . ափշեցուցեր և

յիմարեցուցեր՝ և հիացուցեր զմ̃տմն քոյով
կախարդութ̃եդ. բայց ես յայսմհետէ ոչ նե-
րեցից քեզ։ Մէն ասէ. զդիւթութին և զմո-
գութիւն ես ոչ գիտեմ, և ոչ երբեք կալայ
յանձին, և մի այլ լիցի ունել. ես քրիստո-
նեայ էի և եմ և եղէց. և իբրև զքրիստո-
նեայ ջանացայց մեռանել։ Իշխանն ասէ.
վաղվաղակի շնորհեցից՝ զոր խնդրես. բայց
թէ լսես ինձ բարեկամի քում յայսմհետէ,
և զոհեսցես ա̃ծոյն, ծնրադրեսցես յառա-
ջիկայ տանջանացն հրոյ, և բարեկամ մեր
լիցիս, և զդատաւորական աթոռն ընձեռես-
ցես ՚ի թագաւորացն, և բարեպաշտ օրի-
նացն ա̃ծոց հպատակ լիցիս՝ ոպ̃ և մեք։ Մէն
ասէ. զօրէնս անօրէնս ես ոչ գիտեմ, և ըզ-
թագաւորս նոքօք վարեցեալս ես ոչ ճանա-
չեմ. և ա̃ծք՝ որ զերկինս և զերկիր ոչ արա-
րին, կորիցեն։

Յայնժամ տեսեալ Ագրիկողայոսի զանշարժ
հաստատութի հաւատոց երանելւոյն յետ
այսչափ հարց և փորձ բանից՝ փութացաւ
վճիռ առնել, գրեալ վ̃ն նր̃ նամակ այսպի-
սի օրինակաւ. Օ գործխոս զօրական թա-
գաւորին զպատուհեալն հարկապետական
իշխանութ̃, որ ինքնակամ յօժարութ̃ անար-
գեաց զպատիւն և զզինուորութին, և հայ-
հոյեաց զա̃ծսն մեր և զթագաւորն՝ այնպի-
սեօք, զոր և գրել չէ պարտ կամ լսել, և
հաւանեալ աղանդոյն գալիլեացւոց՝ տա-
կաւին ես ՚ի նոյն մոլորութի յամառեալ կայ,
զսա կենդանւոյն այրել հաճոյ թուեցաւ.

իմա-

իմացարուք ամ բազմութեան ։

Եւ երբ ընթերցեալ եղեւ 'ի նամակէ սատի դատակնիք մահուն յամենեցուն լսելիս, անդէն վաղվաղակի սպասաւորք ատենին զգործոն եւ քան զեւս արագ ջանային կատարել, լուցեալ զհնոցն արտաքոյ քաղաքին մերձ 'ի պարիսպն ։ Յայնժամ անօրէն իշխանն հրամայեաց նախ 'ի վերայ փայտի պըրկել, ոչ թէ առ արկանելով նմա՝ անձողոպրելի լինել 'ի հնոցէն ։ Եւ դահիճքն կամէին 'ի նմանէ մերկացուցանել զայծեայսն՝ զոր զգեցեալն էր 'ի ներքոյ, եւ լուծանել զգօտին ․ զայս առնելով տակաւին փորձէին զնա ․ իսկ երանելին փութայր ինքնին մուտ առնել 'ի հուրն՝ 'ի բաց եդեալ իւրովի ըզհանդերձսն, եւ լուծեալ զգօտին ։ Կամէին եւ զօդ ոտիցն հանել ․ եւ տեսին՝ զի նա յառաջագոյն զայս արարեալ էր ։ Մանդր ընթանային իւրաքանչիւր ոք 'ի հաւատացելոցն՝ փութով մերձենալ 'ի քրտունս նորա ։ (յորոց մի է եւ պատմօղ բանիցս ։)

Իսկ դահիճքն երբ պատրաստեալ կազմեցին զգործարանսն, կապեցին զնա, եւ կամէին հեղուսել զնա ընդ փայտ մի եւ ընկենուլ 'ի հուրն ։ Եւ ասէ երանելին ցնոսա ․ Թոյլ տուք ինձ, զի որ ետն ինձ զհամբերութի, նոյն ինքն կարօղ է եւ առանց աշխատութե պահել զիս 'ի հուրն ։ Յայնժամ ոչ բեւեռեցին 'ի փայտն, այլ առեալ կապանօք միայն՝ գային ածէին զնա երբ զգառն պատարագ եւ երբ զխոյ յողջակէզս ․ եւ հուր

հնոցին բորբոքէր յոյժ յոյժ , և բարձրանայր
բոցն 'ի բարձունս ։

Իսկ երանելին ննագրեաց զինքն 'ի հոգւին սրբ , և համբարձ զաչս իւր յերկինս , և աղօթեաց այսպէս ասելով․ Տր ած ամենակալ՝ որ սիրելոյն քո և օրհնելոյն յսի քսի հայրդ ես , որով զքո գիտութիւնդ ընկալաք ․ որ կոչեցեր զիս զօրութբ քո 'ի կոչումն վկայութե ․ ած զօրութեց՝ և ստեղծիչ ամ արարածոց և ամ կենդանեաց որ կան առաջի քո , օրհնեմ զքեզ՝ որ արժանի արարեր զիս այսօր խառնել 'ի գունդս վկայից քոց ․ և լինել կցորդ բաժակի ձն մերոյ յսի քսի , 'ի հաւատալ յարութե և 'ի կեանսդ յաւիտենից շնչով և մարմնով՝ հանդերձ անապականութբ հոգւոյն 'ի հաղորդութե սրբ հոգւոյդ ։ Եւ ահա եկի իբրև զոչխար 'ի սպանդ , և արդ ընկալեալ եղէց այսօր առաջի քո սրբ պատարագ և ընդունելի , որպէս պատրաստեցեր յառաջագոյն՝ և կատարեցեր անսուտ ճշմարիտդ ած ․ վսկ օրհնեցից զքեզ , և փառաւորեցից զանուն քո յաւիտեան 'ի ձեռն քահանայապետիդ մերոյ յսի քսի սիրելւոյ որդւոյ քո ։ Տուր ինձ զօրութիւն կատարել զընթացս իմ քրիստոնէութբ , և առնուլ զնշան յաղթութե քո ․ զի յաղթեցից հկռկամարտին , և առից 'ի քէն
զանթառամ պսակն ։

Եւ կատարեալ զաղօթսն՝ կնքեաց զինքն նշանաւ սրբյ խաչին (որպէս և զձեռս մարթ էր ձեռօքն կապելովք) , և եմուտ 'ի հուրն զըւարթամիտ խնդութբ իբրև 'ի դրախտ փափ-

կու-

կուլթէ ։ Եւ էր տեսանել զարմանս մեծամեծս ․ զի հուրն կամարաձեւ եղեւ իբրեւ ըղխորան, եւ եկաց 'ի վ՟ր ս՟ըյն ․ եւ իբրեւ զառագաստ նաւի հողմուռոյց գոգացեալ՝ շըրջապատեաց զմարմին նորա ․ եւ կայր 'ի մէջ հրոյն՝ ո՛չ ո՟պ զմարմին մարդոյ այրեցեալ, այլ իբրեւ զվարդ եւ իբրեւ զնարդոս անուշահոտ ․ օրհնէր եւ փառաւորէր զա՟ծ 'ի մէջ հնոցին, եւ ասէր ․ Փա՛ռք քեզ հա՛յր, փա՛ռք քեզ որդի՛ միածին, փա՛ռք քեզ հոգի՛դ ճըշմարիտ, երրորդութեանդ ս՟ըյ եւ միոյ ա՟ծութեանդ՝ այժմ եւ միշտ եւ յաւիտեանս յաւիտենից ։ Եւ ասացեալ զամէնն՝ զօրէն փչման արձակեաց զոգին ։ * Եւ տեսաք զհոգի ն՟ր, (ասէ ականատես վկայաբանս,) զի իբրեւ զփայլակն վերացաւ յերկինս ‖ ։ (4)

Եւ եղեւ յետ կատարման ս՟ըյն՝ իբրեւ ցրուեցաւ ամբոխն 'ի բաց, բարեպաշտ արք յազնուականաց քաղաքին տուեալ ինչս զինուորացն՝ որք հրամանաւ դատաւորին պահէին զմարմին ս՟ըյ վկային, եւ առեալ 'ի գիշերի Թաղեցին 'ի Թաւքստեան տեղւոջ ․ եւ եկաց անդ մինչեւ 'ի դադարել հալածանացն ։ Եւ 'ի ժամանակս բարեպաշտին Թէոդոսի մեծի՝ երանելի հայրապետն Բարսեղ, որ էր ե՟պս քաղաքին կեսարացւոց, շինեաց վայելուչ վկայարան, եւ անդ փոխեաց զնշխարս ս՟ըյն Գորդիոսի ․ եւ ներբողական ճառիւք պատուեաց, յամենայն յունվարի 'ի յերրորդում աւուրն՝ պատուէր տուեալ ամ յամէ տօնել զօր յիշատակի նորա ։

Ծ Ա․

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ:

(1) Յառանձին տպագրել ոչ համարիմք մեզ բարեխօսութե̄ նորին իսկ սրբոյն գործիւս, զի երբեւ պատուհական մասն նշխարաց նորա պահեցաւ առ մեզ բուն վկայաբանութե̄ նո̄՝ աւանդեալն ՚ի Ճառընտ. Ա. յորմէ զսուրբ գոլով բովանդակ. ոչ և սուրբեալ և հաւատարմայ, ոչինչ այլ առնեմ՝ բայց միայն յոլով բերել զներբողեանն սրբոյն բարսղի՝ որ ՚ի մեր վկայն, և զայն բաղդատել ը̄ զանազան լատին թարգմանութեա և ը̄ յոյն բնագրի. առանց բերելոյ այլուստ վկայաբանութե ինչ ը̄ սովորական ընթացից իւրեանց: Եւ գուցէ չառացեալ իսկ իցեն ճառին բարսղի. բայց թէ ունէին զճառընտիր մեր ՚ի ձեռին, յայնժամ ցյադուրդ փայելէին ՚ի մեծահաց սեղանոյն, և զբարսղին իսկ բանից զճաշակս լաւ ես առնուլին: Այլ որ զարմանալին է, նաև բանիլեան յայսմաւուրքյունաց՝ ոչ և ժամագիրք նոցա՝ ՚ի բարսղի ներթհայիլ բանս բաւականացեալք, ուր համառօտ է պատմութ, և ը̄ բարձակ գովասանութե, այնպիսի քաղուած առնեն պատմական՝ որ եղեալ է իբրև ծառ տերեւաթափ. զորոց զհամառօտութի պահելով և յայսմաւուրաց հայոց և այլոց ազգաց՝ նոյն օրինակ անշուք գըտանին յայսմ մասին. ոչ յայտ է որոց բաղդատեննն, և յայտնապէս ես ցուցցի ՚ի կարգիս:

Միայն ցաւիմք, զի որպէս ՚ի ճառընտիրն մեր Ա. անհնութե պակասի թուղթ մի յառաջաբանական (թէպէտև առանց վնասելոյ վկայաբանութե). նոյնպէս և առ սրբոյն բարսղի կամ պակասեալ է վերջին մասն պատմական յաղագս եղանակի կատարման սրբոյն հրով, և կամ առ կարի համառօտութե անյայտ իմն մնացեալ. մինչ զի առանց օգնականութե լիակատար վկայաբանութեն՝ համաձայն լինի իմանալ զբանս սրբոյն բարսղի. ոչ թէ սըրով փախճանեալ իցէ. ոչ և յիրաւի այնպէս իմացան յայսմաւուրք առ հասարակ. որ է սխալ:

Այս է մեզ մեծապէս սատար, զի որպէս վկայաբանն մեր իբրև ականատես գրեաց, նոյնպէս և սբն բարսեղ իբրև ականջալուր ՚ի տեսողաց ներբողեաց. որով և բազում համաձայնութե է ը̄ մեզ երկոցուն, ուրեք ուրեք և ձայնակցութի ը̄ բառիցն. մինչ զի հարկ է խոստո-

վա-

վանել՝ թէ նոքին իսկ բարբառք հոլովականս առեալ լիցի ոչ ասկա հատուածս բանի 'ի նոյն 'ի վկայաբանս, և ը՟արձակեալ ճառօրէն. զորոյ զհականակն ոչ ունիմք առել, թէ վկայաբանս 'ի բարբառէ լիցի առեալ ինչ ինչ. զի ականատեսն յառաջագոյն է քան զականջալուրն յականատեսից. և որչափ յարգի է ոք հոլովականն 'ի վայելուչ ճառախօսութե, նոյնչափ և անկեղծ վկայաբանս յիւրում պատմագրութե :

Ունիմք հայերէն հին թարգմանութ՟ և զայդ ճառ բարբաղի՝ առանց նախերգանի ներբողի՝ ը՟ պատմական մասին և են հաւատարիմ յեղեալ 'ի մեր բարբառ. ո՞ր է սեանել 'ի ճառընա. Բ. թող զխաւլանս գրչին. որ փոխ անուանս գործիս՝ գնէ գէորգէս. ո՞ր և փոխ գրելոյ կապարք՝ գրէ կապանք. են :

(2) Սէն բարբաղ ը՟ օրինի ներբողաբանից՝ առանց ասելոյ զանուն թագաւորին, որ զհալածանդ յուզէր, սակաւ բանաւոր ասէ. յորոյ վ՟ այսպէս գրէ զատնիէր ծանօթաբար յն. և լտ. տպագրուէ. * Քաջայայտ է,
„ թէ այս բանաւոր կամ դիոկղետիանոս էր, և կամ լիկիա_
„ նոս. այլ թէ ո՞րն իցէ՝ իրաւամբք մարթ է երկբայիլ||:
Եւ թէպէտ պակասի 'ի ճառընարիս մերում թուղթն առաջին՝ յորում ունէր լինել որոշողու՟ անուանդ, բայց յընթացից պատմու՟ն աներկբայ քաղի՝ թէ գործիսս եւես նախ զհալածանս դիոկղետիանոսի, ուստի չոքաւ յանապատ. և ապա առ լիկիանոսիւ էջ յանապատէ, և վկայեաց առաջի ագրիկողայոսի դ՟ւըրի. զորոյ զանունն մեկն նշանակէ ճառընտիրն մեր. թող անծանօթ լեցին այլք : Յայս միտ իմն և զաւելն Հ. վ՟ ա՟յն գորգիոսի. * էր յամս լիկիանոսի կռապաշտ արքային||. ո՞ր և բոլլանդ համաձայն Յ. գնէ զնահատակութին առ լիկիանոսիւ, նոյնպէս և եւսդիոս ասեմանն 'ի մասին ը՟. երես. 218. և այլք :

Վ՟յ զարմանալ արժան է ը՟ բարոնիոս, որ յամի 304. համար. կ՟ա. 'ի մէջ բերեալ զբանս բարսղի՝ համարի, թէ ո՟ք հայրապետն խօսիցի զբանաւորէն գաղերիոսէ մաքսիմիանոսէ առ դիոկղետիանոսիւ, և թէ առ ո՟րու թ՟ մաքսիմիանոսի և դիոկղետիանոսի լեալ իցէ կատարումն գործիոսի : Եւ առաւել զարմանալի՝ ձայնակցու՟ հըռուինարտայ, որ գրէ յէջէ 449. այսպ՟. * Յայսմ
„ սուրբ յունաց զգործիոս առ լիկիանոսիւ չարչարեալ
„ ասեն, առ որով փայլէր պատուով կոմսու՟. այլ լա
„ ւս վերածի մարտիրոսու՟ նո՟ 'ի հալածանս դիոկղե
„ տիա.

,, տխանոսի ը̄ բարոնիոսի․ զի յետագայ բանքն (յորս
,, նկարագրէ բարսեղ զհալածանս,) ոչ այնպէս 'ի դէպ
,, գան հալածանաց լիկիանոսի||: Գրու զներհակն ձեռ_
նարկեմ, թէ որովհետև այն նկարագրութ յայտ առնէ
զժամանակ դիոկղ՛, ապա յայնժամ ոչ բարուք գնի նա_
հատակութ ս՛էյն․ այլ առանձնութե յանապատ․ ուր է_
կաց ոչ սակաւ ժամանակս․ * մի երկարժամանակեայ
,, 'ի լեռինս բնակութ խառնացեալ էր գլուխն||. առէ և
բարսեղ՝ համաձայն Նազիանզոյն մերում․ և հետևաբար
լու և մերածի մարտիրոսութեն առ լիկիանոսին․ զի
յայնժմ ոչ նկարագրի այնպիսի հալածանք․ մանաւանդ
թէ յիշէ և քրիստոնէից համարձակիլ 'ի տեղիս թէա_
տրոնի․ զոր ոչն իշխէին արդեօք առնել առ դիոկղե_
տիանոսին:

(3) Հռովմարտ բարուք առէ 'ի վ̄ր յայտնի բանից
բարսղի․ * Այսպէս յայտ է, թէ ոչ բազմօք յառաջ քան
,, զԺմկ բարսղի հանդիպեցաւ նահատակութե գորդիո_
,, սի||: Սրբեմն պարտ էր առնել հռովմարտայ, թէ
նահատակեցաւ առ լիկիանոսիւ, ուր դիոկղետիանոս
է առաւել հնագոյն, մ̄յ և հեռագոյն:

Աստանօր զնորհս կալցուք մեծին բարսղի, զի անհա_
ծելով 'ի նմէ կրիակս անուանեալ քննողաց վարուց ս̄րց՝
յաւեն ինչ ը̄դէմ ինքնամտան երևելոյ ս̄րյն գորդիոսի
յատեան․ ուր եթէ 'ի լոկ վկայաբանութիս ընթեռնու_
թն զայդ, մ̄դկօրէն խորհրդով զառէին և զվկայն, կ̄մ
գոնէ ուղղագրել կամէին զվկայաբանն: Այլ ը̄ հկ̄հկն՝
գովելով աստանօր զեռանդն գորդիոսի խօսին․ մ̄ զի
այնպէս խօսեցաւ և ս̄րն բարսեղ․ միանգամայն և զխա_
փանումն թատերաց 'ի գալստեան գորդիոսի 'ի գովեստ
առնուլ կամեցեալ հռովմարտայ՝ յաւելու զայս ինչ․
* Ըստ այսմ և առ թէոդորետոսի․ գիրք Ե․ պատմ․
,, եկեղ․ գլ․ 25․ տեղեմախոս միայնակեաց կամեցեալ
,, արգելուլ զխաղս սրախաղից՝ ապանու․ առ ոնորիոս
,, կայսերու․ որ և մ̄ այսր պատճառի խափանեաց
,, զայնպիսի անադորոյն խաղս, և փոյթ կալաւ՝ զի տե_
,, ղեմախոս մերագրեսցի 'ի թիւս մարտիրոսաց||:

(4) Ո̄ղ զկարգ վկայաբանութե և զառնչանաց ոչ Ճ̄դիմ
պահէ ս̄րն բարսեղ յընթացս ներբողենին, նոյնպէս և
ոչ զօր և զժամանակ ինչ նշանակէ ը̄ գալըստն յանա_
պատ և ընդ կատարումն․ մինչ զի ոմքին՝ որք 'ի ս̄րյն
բարսղէ քաղեն զվարս գորդիոսի, իշխեն դնել՝ թէ 'ի
նմին աւուրն ապաքինել եղև և նահատակութ նորա․
և

և այն՝ սրով։ Իսկ թէ ոչ այս են միտք բարուցն, այլ համաձայն են և կամ պարտին լինել վկայաբանութեան մե-

րում. Թող անաչառ քննողք տեսցեն։

Մեք որ բառ առ բառ զվկայաբանութիւն գրեցաք, առաւելոր 'ի զարթուցանել զմիտս խուզարկուաց՝ քաղելով նշանակեցաք և զձեւս բանից բարուցն. թէ որպէսի ընթացիւք 'ի մէջ բերէ հարկանցի ևեթ զառնչանս սէրն և զկատարումն. * Յայնժամ արին այն (ասէ) և
,, մեծն ոգւով և մեծն իմաստութ՟ 'ի վերուստ 'ի լերանցն
,, իջանէր 'ի տեսարանն (այ 'ի թէատրոնն) . . . . Արագ-
,, արագ ձգեալ լինէր առ իշխանն . . . մի և ուսումն իցէ՝
,, հարցանէր ։ Իբրև ասաց . . . . զբոլորն յարոյց 'ի վր
,, ինքեան զաւանն զմոլութե ։ Եւ ասէ (իշխանն) . կոչեա
,, զօրականս , ուր կապարքն , ուր քուքք . 'ի վր ա-
,, ռնոցն սրկեալ , 'ի վր փայտին տանջեալ , բերցեն
,, տանջանք (այ տանջանարանք), գաղանք , հուր , սուր ,
,, խաչ , վէհ , պատրաստեսցին այլքն . . . Եւ նա զայսո-
,, սիկ ։ Իսկ սէրն առ ած հայեցեալ . . . տէր է իմ օգնա-
,, կան . . . զի՞ հեղգայք ասէր . զի՞ դադարեցէք (կամ
,, դադարէք) . գզեցին մարմինս , խորտակեցին ան-
,, դամս . . . . Իբրև զարհուրանօք ըմբռնել ոչ կարէին . . .
,, փոփոխեալ ողբէին . . . և պարգեւս խոստանայր . . .
,, Լռեալ զխոստմունսն՝ երանելւոյն , ծիծաղեցաւ զնո
,, անմտութին , եթէ զինչ կարծես արքայութեան երկնից
,, արժանիս տալ ։ Եւ յայնժամ անըմբերելի սրտմտութ՟
,, զաւուրն մերկացուցեալ՝ զզօրականն (լտ. զգաճիտն)
,, մերձ կացուցանէր , և ձեռամբ և լեզուաւ պիղծ ըն-
,, կանողացն մահու դատապարտէր զերանելին ։ Փո-
,, փոխեցաւ (այ եկն) ամ տեսարանն 'ի տեղիս յայս .
(Երկար նկարագրէ , թէ 'ի տեսիլ նահատակութե նորա ընթացան քրիստոնեայք՝ արք և կանայք , պահապանք բանտից , ծառայք իշխանց , վաճառականք , զօրականք , կոյսք , ծերք և տկարք , և յայտ է թէ ոչ այնչափ լինի ընթանալ 'ի տես գլխատման , որչափ հրով կատարման . որչափ և զինի ասէ) . . . . Շուրջ կացեալ սիրելիքն . . . . աղաչէին մի
,, մատնել զինքն հրոյ (յունարէնն ևս այսպէս . գծ բե-
ռի՞ . որչափ և լտ. ինքնի . համաձայն վկայաբանութեան . այլ 'ի Ճ . Բ . վերլուծեալ գրչի եղեալ է՝ սրոյ . որ կարէր նշանակել սխալանաց այլոց . բայց և ինքն իսկ հաւէնարս Ը բոլլանդեայ թարգմանեն մեկն ևս , * մի ընկե-
,, նուլ զանձն 'ի բորբոքեալ բոցն || .) և մի ծախել զիւր
,, մանկութին, և մի լքանել զքաղցրս զայս զարեգակն . . . .

(Աղա

(Այսպէս յետ սպառմանն հանդոյն վկայաբանութեան , թէ-գնմրդ կշտամբեաց և խրատեաց սրբն զայնոսիկ՝ որք այս-պէս յորդորէին զնա յարտաքին ուրացութիւն , յարէ ·)
,, Զայսոսիկ ասացեալ՝ և յինքեան զօրինակն խաչին շուրջ
,, գրեալ , երթայր առ վէրն , ոչինչ փախուցեալ զգոյնն ,
,, և ոչ այլայլեալ զերեսացն ինչ զուարթութիւն · քանզի
,, անցեալ կայր , ոչ իբրև զօրացն (կամ դահճին) պա-
,, տաշել հանդերձեալ , այլ որպէս 'ի հրեշտակացն ձեռս
,, զինքն աւանդեալ · որք վաղվաղակի զնա այն ինչ ըն-
,, կալեալ մերձ առնուցուն առ երանելի կենացն փո-
,, փոխումն իբրև զլազարոս : Ով զայն զօրումն զբար-
,, բառն պատմեսցէ · մի որոտումն յամպոց ձայնութեամբն
,, արձակեաց յերկիր , որքան 'ի վայրուստ յայնժամ 'ի
,, վեր առնու : Այս է տապարեալ այնորիկ պսակել
,, ըղյն || · ևն :

ՎԿԱՅԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

սրբոյն Պօղիքտոսի զինաւորին :

Հ · Տ · Յ · յունվ · 9 : Լ · ծեար · 13 : Բոլլան-դեանն հեղինակենիւա 'ի Է հատ · ծեար · էջ · 650 = 655 : Սուրիոս : Ահոնենմա · ևն : (1)

ՔԱՋ ԶՕՐԱԿԱՆՆ Քի սրբն Պօղիքտոս կամ պօղիկ-տոս , (ըստ յունական հնչման Բօլիէւկտոս , որ ստուգաբանի բազմաղօթք ,) էր յազգէ փոքուն Հայոց՝ 'ի մե-լիտինէ քաղաքէ , որ և մելտենի կամ մալա-թիա կոչի յերրորդ Հայս առ եփրատ գե-տով (2) , ը ծնկս թէպրուն դեկոսի կայսեր :

Եւ

Եւ էր պօղիքատոս զառաջինն հեթանոս՝ ծը-
նեալ ’ի կռապաշտից . եւ զի էր յերեւելի տա-
նէ, փեսայացաւ իշխանի քաղաքին՝ որում
անուն էր փելիքս, առեալ զպաւլինէ դուստր
նր իւր ’ի կնութ՛ե . եւ ունէր պատիւ շքեղ ’ի
կարգի զինուորութ՛ե ը՛ն արքունի զօրականն՝
’ի գնդէն որ կոչէր գէռաւնոյօլոս, ը՛ս շանթ-
տաւք կ՛մ կայծակնարկու (3) ։

Այր ’ի մելիտինէ միւս եւս այր զօրական՝
հաւատով քրիստոնեայ՝ նէարքոս անուն, որ
’ի մեզ նէարխոն ասի . ը՛ն որում ընտանութ՛ի
կալաւ յոյժ պօղիքատոս ըստ տնտեսութե՛ն ա՛յ .
քանզի էին միմեանց ընկերք եւ սիրելիք եւ
մտերիմ բարեկամք առաւել քան զեղբայր
հարազատ, մինչեւ լինել մի հոգի յերկուս
մարմինս ։ Յայսմ ընտանութ՛ե սիրոյ ընդելա-
ցաւ պօղիքատոս ք՛ական օրինաց, եւ ’ի միտ
եառ զսուտն սնոտի պաշտամանց կռոց . եւ
տեսեալ զհամեստ եւ զառաքինի վարս բա-
րեկամին իւրոյ նէարխոնի՝ յանձին բերէր
զօրինակ առաքինութ՛եց նր, եւ եւս առաւե-
լոյր . եւ չեւ եւս մկրտեալ՝ իբրեւ կատարեալ
քրիստոնեայ քաղաքավարէր . ո՛չ թէ երեւիլ
ձիթենի պտղալից արժանի տնկելոյ ’ի տանն
ա՛յ . զոր եւ անդադար երկնէր նէարխոն՝ զի
պատուաստեսցի նա ’ի վայրենւոյ անտի ’ի
բուն ’ի բարի ձիթենւոյն ։

Եւ եղեւ ’ի ժամանակին յայնմիկ տարածե-
ցաւ ը՛ն ա՛մ տեղիս դառն հրաման ինքնակա-
լացն դեկոսի եւ վաղերիանոսի ը՛նդէմ քրիս-
տոնէից (4) . եւ ընթերցեալ լինէին քաղաքի

քա-

քղքի հրովարտակք արքունի, զի որ միան-
գամ դարձցի 'ի պաշտօն դիցն՝ 'ի խաղաղութե
վայելեսցէ, և որ ոչն առնու յանձն՝ մահու
սպանցի. և ամ̃ ինչք նորա յաւարի առցին:
Գայր հասանէր հրովարտակ և 'ի մելիտի-
նէ քղք առ իշխանն փելիքս, զի զորս գտցէ
քրիստոնեայս՝ մահուչափ տանջեսցէ:
Օայս իբրև լուաւ նէյարխոս, ակնունէր՝
թէ ով քրիստոնեայ կալցեն զինքն և սպան-
ցեն. վ̃ղ և 'ի նոյն պատրաստէր զանձն՝ մե-
ռանիլ վ̃ն անուանն քի. այլ յոյժ տրտմէր
և հոգայր վ̃ն սիրելի բարեկամին իւրոյ պօ-
ղիքտոսի. զի կասկածէր վրիպիլ նմա 'ի պսա-
կէն առ չև ևս մկրտելոյն և հաստատելոյն
'ի հաւատս ճշմարտութե. և ճմլէր սիրտ նր,
զի առաջի կայր նմա յաւիտեան բաժանիլ
յայնպիսի սիրելւոյ: Նաև առ սաստիկ տրխ-
րութե չկարէր համարձակահայեաց լինել
յերեսս բարեկամին իւրոյ. այլ ընդ տեսա-
նելն զնա՝ հեծէր ցաւագին, գալարէին ա-
ղիքն և ընդ սիրտն. և մեկուսացեալ ար-
տասուէր դառնապէս, և աղօթս առնէր վ̃ն
նր առ տր ուժգին պաղատանօք:
Իսկ պօղիքտոս տեսեալ զնա այնպէս տըր-
տում միանգամ և երկիցս, հարցանէր ըզ-
պատճառս տրտմութե. բայց ոչ համարձա-
կէր նա ասել՝ զոր ունէր 'ի սրտի. մինչև թա-
խանձեալ 'ի նմէ՝ ասէ. և զիա՞րդ ոչ տրտմե-
ցայց ով բարեկամ սիրելի. քզի ահա հուպ
ընդ հուպ հանդերձեալ է քակիլ անխզելին
կարծեցեալ պնդութի սիրոյ իմ և քեզ.

 և

և ընդ այս հեղձնու սիրտ իմ։ Օ այն լուեալ պօղիքսոսի՝ ալէկոծ լինէր 'ի խորհուրդս իւր , և վարանական միտք կրկին հարցանէր . ուստի՞ է քեզ ո՛վ սիրելի իմ նէարխոս զայդպիսի տխրականս գուշակել . զի՞նչ է այս լուր անակնկալ՝ զոր լսեմ 'ի քէն , աստ աղաչեմ համարձակ՝ զի՞նչ կայ 'ի սրտի քում. Նէարխոս ասէ . ո՞չ լուար զբան արքունի հրովարտակին ընդդէմ ծառայից ք՟ի . որ տայ ինձ բաժանիլ 'ի քէն մահուամբ , և թողուլ զքեզ 'ի խիթալի վիճակ կորստեան . և ահա տխրիմ մեծապէս ո՛չ վ՟ն իմ , այլ՝ վ՟ն սիրելւոյդ իմոյ ։

Յայնժամ Պղինի ետ երանելին պօղիքսոս , և ասէ ցնա . մի՛ և մի՛ իմ՛իք տրտմութ՟ին լիցի քեզ ո՛ սիրելի բարեկամդ իմ վ՟ն իմ. զի ո՟ղ դու՝ նոյնպէս և ես հաւատարիմ ծառայ ք՟ի եմ , և ակնունիմ 'ի ք՟է փրկչէն մերմէ՝ զոր դաւանիմ ա՟ծ ճշմարիտ , տալ ինձ մասն բաժնի ընդ ընտրեալս իւր . քանզի և զառհաւատչեայն կանխագոյն ընկալայ 'ի ձեռն տեսլեան ։ Նա պատմեաց նմա տեսիլ , թէ տեսանէի ես յերազի՝ զի եհան յինէն ք՟ս զայս զօրականութեան աղտեղեալ քղամիդս , և ըզգեցոյց ինձ պայծառ վերարկու . և ետ ինձ ձի թևաւոր ։ Նա գիտեմ , զի մերկացեալն յինէն աղտեղի պատմուճանն էր վիճակն իմ առաջին յերկրաւոր զինուորութ՟ե ընդ հեթանոսութ՟ե կարգի . և զգեստքն պայծառք դուշակ են ինձ՝ վկայական մահուամբ յերկնաւոր զինուորութ՟ե վերագրիլ 'ի կարգ փառա-

ցի․ քանզի և ձին թեւաւոր ցուցանէ առա-
գաթռիչ ընթացիւք վերանալ ինձ յերկրէ
՚ի յերկինս ։ Եւ արդ լուսաւորեցայ միտօք․
և ժամ է ինձ մարտիրոսանալ , և մկրտիլ
արեամբ իմով , եթէ չեղէց ժամուն առաջա-
նի մկրտուէ՝ յոր փութացայց յայսմ հետէ ։
Իբրև լուաւ նէարխոս զլուսաւոր բանս վե-
կայլին քո , զուարթացաւ յոգի իւր , և խըն-
դալից բարբառեալ ասէ․ տէր դու զցան-
կալին անձին քո զլոյսն ճշմարիտ զՔս տէ-
մեր․ և արդ ուրախ եմ ՚ի տր , զի և ես ար-
ժանի եղէ գտանել զպարգև կամ այդպիսի ։
Յայնժամ լցեալ Պօղիկտոսի հոգւով՝ ըն-
թացաւ առ աներ իւր Փելիքս իշխան քա-
ղաքին , և խնդրեաց ՚ի նմէ զհրովարտակն
արքունի՝ որ ընդդէմ քրիստոնէից , որպէս թէ
տեսանել՝ զինչ ինչ բանք իցեն․ բայց զդան
քրիստոնէութե իւրոյ ոչ եհան նմա ՚ի վեր ։
Եւ իբրև ընթերցաւ զանիրաւ հրամանն ,
ոչ կարաց հանդուրժել ընդ կուրութի հեթա-
նոսաց , այլ պատառեալ ընկեց յերկիր , և
եղ ՚ի դուրս ՚ի տանէն ։ Եւ տեսեալ զհեթա-
նոսս՝ որ բարձեալ բերէին կուռս կաւեղէնս՝
թուով երկոտասան , և երթային զոհանջե-
լով՝ տանել և դնել ՚ի վր բագնի հրապարա-
կաւ , վազեաց յափշտակեաց ՚ի նոցէ , և ըն-
կեց յերկիր , կոխեաց ոտիւքն , և խորտա-
կեաց մանր (5) ։ Եւ ոչ ոք իշխեաց ՚ի ժամուն
առնել ինչ ընդդէմ նր , զի էր փեսայ քաղաքա-
պետին ։

Իսկ Փելիքս աներ նր տեսեալ և լուեալ զոր

արարն

տարին Պօղիկարպոսի՝ տրտմեցաւ յոյժ . զի էին
քեան հասանէր լինել մեծժխոռիր , ուր և
հրաման առեալ էր 'ի թագաւորացն չարչա-
րել զքրիստոնեայս . և ազայր զգրկումն 'ի
փեսայէն իւրմէ : Իսկ կոչեաց զնա քաղցրութբ,
և սկսաւ խրատել՝ զի յետս կացցէ 'ի քէն .
ապա թէ ոչ առէ , ոչ 'ի մարդկանէ ոք և ոչ 'ի
դիցն անմահից կարող է քումդ ներել յան-
դգնութե՛ , որով իշխեցեր փշրել զա͞ծս . և
զիարդ առնուս յանձն զրկել յընտանեաց և
'ի զաւակաց , և զդուստրն իմ թողուլ լքա-
նել այրի , և օտարանալ 'ի քաղցր կենաց ոչ
մահուամբ հասարակաց , այլ ը͞ օրինի մա-
հապարտաց իբրև զչարագործ :

Պատասխանի ետ սր͞բն , և առէ . ոչինչ այսու-
հետև փոյթ յանձին ունիմ վս͞ զաւակի և
կնոջ , և ոչ վս͞ երկրաւորացս գլխովին . այլ՝
երկնաւորին եմ ցանկացեալ անմահից վայելչու-
թե՛ և անանցին պսակաց : Յայնժամ մատեա-
լալգին և կինն պօղիկարպոսի պաւլինէ , կը-
ծէր և զուժայր , և բազում աղաչանօք խրա-
տէր զայրն՝ թողուլ զք͞ն , և մի զկուռսն (6) :
Նոյն և ա͞մ ծանօթք նր͞ և բարեկամք ա-
ղերս առաջի արկանէին արտասուօք : Իսկ
երանելին ամենեւին ինչ ոչ լուաւ թախան-
ձանաց բարեկամացն , և արտասուաց կնոջն .
այլ ինքն ջանայր՝ եթէ հնար ինչ իցէ բա-
նիւ ա͞ն ձգել զնոսա 'ի ճանապարհն ճշմար-
տութեան :

Յայնժամ զդ͞ուրն զքաղցրութ͞ն 'ի դառնութ͞ն
փոխարկել՝ հրաման ետ դահճաց հարկանել

զնե-

զեբրան նր̄ , սպառնալով կորուսանել զնա 'ի կենաց չարաչար չարչարանօք ։ Իսկ սր̄ վկայն զուարթագին ընկալեալ զհարուածսն՝ ևայր հոգւով հասանել 'ի հանդէս վկայա-կան արեան . պատրաստ եմ ասէ մեռանիլ ես վս̄ անուան Յս̄ն՝ ազգի ազգի տանջանօք և դառն կտտանօք , զի ինձ կեանք քս̄ է , և մեռանել շահ . և փառս ինձ վարկանիմ զին-ուօրիլ անմահ արքային՝ որ կոչեաց զիս 'ի խաւարէ 'ի լոյս . և տեսանեմ զփրկիչն իմ , զի կայ մերձ առ իս , և զօրացուցանէ զանձն իմ ։

Դարձեալ միւսանգամ կին նր̄ պաւլինէ արտասուօք թախանձէր զպօղիքտոս՝ խնա-յել անձին և ընտանեաց իւրոց , և մի 'ի տա-րաժամ հասակի դառն մահու հանդիպել ։ Իսկ առաքինի նահատակն 'ի միտ առեալ զպատրանս չարին՝ որ 'ի ձեռն կնոջ և գթով ընտանեաց խորհէր դաւել զնա , սկսաւ կշտ-ամբել զնա , և ասէ . մի լար 'ի վր̄ իմ , այլ լացցես 'ի վր̄ անձին քո և 'ի վր̄ տան հօր քոյ . որ զկուռս անմռունչս պաշտէք , և զմշտնջենաւորն շահիք զգեհեան անձանց և որդւոց յարդար դատաստանաց ահեղ ա-թոռին . ապա թէ լուէք ինձ , կենաց խոր-հրդակից եղէց ձեզ . թողէք զսնոտիս սնո-տեաց , և ծանի՛ք զձեր ստեղծագործօղ՝ զա̄ծ ճշմարիտ ։ Եւ զխո̂րդ ոչ առնուք 'ի միտ ըղ-ստուէ ա̄ծոց ձերոց , զի ես մարդ մահկանա-ցու առ ոտն հարի և փշրեցի զնս̄ . և ահա կարօտ եղէք ա̄ծոց ։ Ո՛չ եկայք լուարուք ինձ

ինձ չոճառակմնք , և երանելի լինիցիք . քանզի ուսուցից ձեզ զճշմարիտ և զանմահն ա՟ծ , որ պարգևէ սիրելեաց իւրոց զյաւիտենից անմահութի ։

Օ այս և առաւել քան զայն քարոզեն սրբյն՝ ձգեաց զբազումս 'ի կռապաշտից 'ի հաւանութի ճշմարտութե . որ և դարձան իսկ 'ի նր ։ Ընդ որ որոտմնեալ ամբոխին՝ աղաղակեցին առ իշխանն փութով կորուսանել զայրն 'ի միջոյ . զի մի՛ ասեն մոլորեցուսցէ զամենին կախարդանօք բանից իւրոց . և դատաւորն եհաս 'ի վր նր վճիռ գլխատման ։ Իսկ յորժամ երթայր երանելին խնդութբ 'ի տեղի կատարման՝ հանդերձ բազմամբոխ ժողովրդովք , ընդ առաջ եղև նմա ողոմ միացեալ սիրելին և բարեկամն նր Նէարխոն , և ողջոյն խնդութե ետ նմա ։ Իսկ նր հայեցեալ ը՟ նա՝ ասէ . ահա եհաս ժամ ո՛վ սիրելդ իմ վայելել ինձ 'ի պտուղ արդիւնաբեր բարեկամութե քո . տալ զանցաւոր զկեանս վր սիրոյն քո , և ընդունել զանանցն . տեսանեմ և երիտասարդ լուսատեսիլ՝ որ փութացուցանէ զիս յընթացս վկայութե՝ մկրտել արեամբ իմով . և ը՟ այս մի՛ տրտմեսցիս՝ եթէ յառաջեցի քան զքեզ 'ի պսակն . զի առատ են տուրք բարերարին մերոյ . և արդ մի՛ մոռանար եղբայր իմ Նէարխոն զանխիղելի սէրն մեր առ միմեանս ։

Իսկ դահիճքն զայրանային ը՟ բանս սրբյն , և ստիպէին երագել 'ի տեղի գլխատման . ուր և տարեալ զնա անդ՝ հատին զգլուխ նր .

և այնպ̃ կատարեցաւ 'ի քն̃ երանելին պօղիկ-տոս յամի տն̃ իբր ․ 249 ․ կմ̃ 259 ։ Յայնժամ նէարխոս միաբանեալ ը̃ այլս 'ի բարեպաշտից՝ հանեաց զդահիճս , և եառ զմարմին սրբ̃յն , և ամփոփեաց պատուով յարժանաւոր տեղւոջ․ ուր և յետոյ շինեցաւ մատուռն 'ի վե̃ր տապանի սրբ̃յն ․ և եղև ուխտատեղի հաւատացելոց երևելի նշանօք բժշկութեց ։ Նաև և նա մն̃ երանելւոյն նէարխոսի , թէ առեալ պայծառ կտաւս՝ շաղախեաց հաւատով յարենէ սրբ̃յն պօղիկտոսի , և տարաւ 'ի կմանենտոռն քաղաքն իւր (7) ․ ուր և յետ աւուրց ինչ նահատակեցաւ և նա , որպէս ասեն՝ հրով ․ բայց չիք առանձին վկայաբանութի նր̃ ․ զոր և ուրոյն յիշատակեն յոյնք ․ այլ առաւել հանդիսացաւ անուն պօղիկտոսի՝ ոչ միայն յե̃կին հայոց , այլև 'ի մէջ յունաց և յարևմուտս ։

Պատմէ կիւրեղ միայնակեաց աշակերտ սրբ̃յն սաբայի աբբայի 'ի վարս սրբ̃յն եւթիմիոսի , թէ ծնօղք սորա պօղոս և դիոնեսիա իբր հարիւր ամօք զկնի կատարման սրբ̃յն պօղիկտոսի՝ էին քաղաքակիցք նորա բնակեալք 'ի մելիտինէ ․ և զի ոչ գոյր նց̃ զաւակ՝ քանզի ամուլ էր դիոնեսիա , դիմեցին հաւատովք 'ի վկայարան սրբ̃յն պօղիկտոսի , և ջերմեռանդն աղօթիւք խնդրէին զող̃մ աւուրս՝ շնորհել նց̃ պտուղ որովայնի ։ Եւ 'ի միում գիշերի տեսիլ երևեցաւ նց̃ , և լուան ձայն՝ որ ասէր ․ քաջալերեցարուք և անդորրացիք 'ի հոգիս ձեր , զի տայ ձեզ ած̃ զաւակ

արու՝

արու՝ որ առնուցու զանուն իւր 'ի բարի և
յանդորր ոգւոյ , և գործովք իւրովք արդիւ-
նացուսցէ զանունն . և 'ի ծնանել նր անդոր-
րութիւն տացէ տր եկեղեցւոյ : Սա եղև այն-
պէս . քանզի ծնաւ նմա որդի , որում անուն
կոչեցաւ եւթիմիոս , որ թարգմանի բարե-
հոգի կամ անդորրասիրտ և զուարթամիտ . և
յետ իբր հինգ ամաց՝ յամի տն . 378 . բար-
ձաւ 'ի միջոյ վաղէս կայսր արիանոս , և ան-
դորր եգիտ եկեղեցին : Իսկ մանուկն եւ-
թիմիոս մնեաց սրբուբ՝ եղև քահանայ , և
կարգեցաւ վերակացու վանորէից և միայնա-
նոցաց 'ի սահմանս մելտենեայ . ուր և սնեալ
այց առնէր տաճարի սբյն պօղիքտոսի . և
յերկարագոյնս կայր անդ 'ի հանդարտութե .
որոյ և յիշատակն լինի առ մեզ 'ի յունվ" . 20 :
Այլ եկեղեցի շինեցաւ և 'ի կոստանդինու-
պօլիս յանուն սբյն պօղիքտոսի . զորոյ զշարկ
խորանին մաքուր ոսկեովպատեաց ոմն 'ի տիկ-
նայց բարեպաշտից յուլիանէ անուն յաւուրս
յուստինիանոսի կայսեր . զր որում յերկար
գրէ սբն գրիգոր տուրոնեցի 'ի գէր . հրաշէց .
ա . գլ . 103 . ուր և զայս ինչ յայտ առնէ ,
թէ * 'Ի կոստանդինուպօլիս մեծաւ մեծա-
,, րի պաշտամամբ պօղիքտոս վկայն . մանա-
,, ւանդ վս այնր՝ զի թէպէտև այլովք մե-
,, ծամեծ զօրութեբք փայլէ , այլ ընդդէմ
,, ստերդմանց մտալուտ վրէժխնդիր գտա-
,, նի . զի թէ ոք գաղտնի յանցաւոր՝ ոչ սու-
,, բունի է լինել՝ կասկածելի գտեալ ածցի 'ի
,, տաճար անդր նր , կամ խոստովան լինի

,, զոր գործեացն՝ զօրութ. վկային սոսափեն,
,, և կամ եթէ երդնուցու սուտ , խոկ և խոկ
,, ամենայն վրէժխնդրութ. հարկանի ‖ ։ Այս
զօրութի սրբոյն պօղիքտոսի հռչակեցաւ բազ-
մօք և 'ի մէջ նախնի փռանկ ազգին որ գաղ-
ղիացւոց . նմին իրի գրէ նա ինքն տուրոնիե-
ցին 'ի է . գիրս պատմութեան ֆռանգաց . գլ . 6 . թէ
սրբն գոնթրամնոս արքայ բուրգոնդիոյ յետ
մահու եղբօր իւրոյ շարբերտայ արքային փա-
րիզու այսպէս ասէր առ իւրսն . * Ահա դա-
,, շինք ուխտից՝ որ եղեն 'ի մէջ մեր , զի որ
,, միանգամ առանց հաւանութեան եղբօր
,, իւրոյ մտցէ 'ի փարէզ քաղաք , կորուսցէ
,, զմասն բաժնի իւրոյ . և զի՝ լինիցի պօղիք-
,, տոս վկայն ընդ հիլարիոսի և մարտինոսի
,, խոստովանողաց՝ դատաւոր և հատուցա-
,, նող նը ։ Այլ յետ այսորիկ եմուտ անդր
,, հարազատն իմ սիգիբերտոս . որ և ամե-
,, նայն դատաստանաւ 'ի կորուստ մատնեցաւ
,, կորոյս զիւր բաժինն . զնոյն անցս և չիլ-
,, պերիկոս կրեաց ‖ . և այլն ։ (8)

Անուանի էր սրբն պօղիքտոս վկայն առ նախ-
նի հաւատացեալս իբրև 'ի դասակարգի նա-
խավկայից իւրաքանչիւր ոք 'ի յայլևայլ հա-
լածանս եկեղեցւոյ . վասն որոյ միաբան գրի
'ի յայսմաւուրս մեր և 'ի վկայագիրս հին հե-
ղինակի յունի (անոնիմոս՝ որ անանուն նշա-
նակելոյ) , թէ յառաջին հալածման վկայ-
եաց յետ նախ սրբն ստեփաննոս . յերկրորդ
հալածմանն նահատակեցաւ յաղէքսանդրիա
սրբն փիլիմոն (կամ փիլէրամոս) . և յերրորդին՝
ամա-

ծնայինն պօղիկտոսս 'ի մելիտինէ հայոց :
վյ և 'ի ժամագիրս յունաց սուր . * տաւ-
ջին յայնմ գաւառի վն քոն վկայեալ || : (9)

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ:

(1) Թէպէտև չունիմք առ այժմ 'ի ձեռին զփափա-
քելին մեր վկայաբանութիւն ծաւընտրական վն սրբյն պօ-
ղիկտոսի. բայց ըստ զանազան յայսմաւուրք ծմ ազգաց
միաբանեալք են հայումս. զոր և հաստատէ անխախտ
յոյն ծոխաբան յառաջ բերեալն 'ի բոլլանդեանց. ըղ-
նոյն երկրորդեն և սուրիոս և լիպոմանոս. կոյ և այլ
լատին գործ անանուն հեղինակի իբր համառօտութիւ-
նոցին. վյ և մեր զօն յայսմաւուրաց մերոց պահեալ՝
'ի նոյն յարմարեցաք և զձևս ինչ ինչ բանից այլոց:
(2) Բոլլանդեանն հենուբենիոս գոդեփրիտոս առանոր
յերես. 650. տայ զայս ինչ տեղեկութիւն Աշխարհագրական.
* Մելիտինէ է (ասէ) քաղաք փոքուն հայոց՝ գլուխ
,, համանուն գաւառի՝ ոչինչ հեռի յեփրատայ ե այժմ-
,, նր. 'ի հին ժմկս ամրոցն փոքր էր. հրամանաւ տրայիա-
,, նոսի քաղաք եղև. և առ սակաւ սակաւ հոյակապ
,, գտաւ ընդարձակութբ՝ տաճարօք, վաճառանոցօք, հո-
,, վանոցօք, բաղանեօք, թատրոնօք՝ արտաքոյ պարիս-
,, պին. և նոր պարապաւ պատեցաւ 'ի յուստինիանո-
,, սէ. ոչ սակայն 'ի Ժ յունվարի 'ի վարս սրբյն գոմե-
,, տիանոսի եպիսկոպոսին մելտինոյ՝ փայլելոյ 'ի վախճան Զ
,, դարու ||: Այլ մեք վն Աշխարհագրական տեղեկութեց ա-
ռաքեմք զընթերցօղս 'ի հայերէնատիպ Աշխարհագրութն:
(3) Ըստ հեթանոսացն առասպելաց մարթ էր ասել,
թէ գունդ մի զինուորութեան հռովմայեցւոց արամազդեան
կմ դիոսեան կոչեցեալ իցէ. և թէ ե որում արամազդ
համարիւր և նկարիւր իբրև շանթաւոր, նոյն անուն
շքոյ տուեալ իցէ և գնդին. բայց անխախտ յոյն բե-
րէ զայլ պատճառ կարևոր 'ի գիտել: Յորժամ ասէ՝
ինքնակալն մարկոս (աւրելիոս անտոնինոս) խաղաց
պատերազմաւ ընդդէմ բարբարոսաց, ներքոյն 'ի ծառա-
յոց զօրք հռովմայեցւոց. և կայսրն վարանէր տագնա-
պէր, զի թշնամիք զօրանային 'ի վր իւր: Եւ էր գունդ
մի

մի քրիստոնէից 'ի մէջ կայսերական զօրաց. (որ յետոյ եղև խառն 'ի քրիստոնէից և 'ի հեթանոսաց. և 'ի նոյն գրեալ էին պօղիքտոս և նէարխոն.) որոց երթեալ յառանձին վայր՝ յաղօթս կացին, և խնդրեցին յԱյ անձրև 'ի ծարաւու. և ահա յանկարծակի ամպք պատէին, և եղեն ահեղ որոտմունք և կայծակունք, և տեղաց յորդ անձրև. յանձրևոյ զովացան քրիստոնեայք, և 'ի շանթից կայծականց սատակեցան բազումք 'ի բարբարոսաց. և անուն գնդին մնաց այնուհետև գեռաւնոմօլոս, որ շանթաւաք: Բայց թողեալ զանունն, զայս անձրև հրաշալի՝ որ եղև յամի տն. 174. յաղօթից քրիստոնէից եղեալ յիշատակեն և նախնի հարք անուանիք, սբն յուստինոս վկայ, տերտուղիանոս, եւսեբիոս, որոզիոս, և որք զկնի:

(4) Սովորութիւն է համօրէն վկայաբանից, ոչ աստ 'ի վարս սբյն պօղիքտոսի՝ նոյնմ և յայլոց ժամակից սբց պատմութե, 'ի միասին յիշել զթգրութի և զհալածանս երկոցունց կայսերաց՝ դեկոսի և վաղերիանոսի. այլ մք աստ հենուքենիոս զայս ծանօթութի իւր 'ի կայսերական պատմութեց. * Դեկոս թգրել սկսաւ յամի տն
„ 249. և խիկ և խիկ յարոյց հալածանս 'ի վր քրիստո-
„ նէից, որ է կարգի եօթներորդ հալածումն է....
„ 'Ի սատակիլ դեկոսի հանդերձ որդւովն՝ յաջորդեաց
„ գաղլոս սոտիղոս, որ զվոլուսիանոս զորդի իւր գա-
„ հակից արար, և յառաջնեցոյց զառ 'ի դեկոսէ սկսեալ
„ զհալածանս: Այլ իբրև սպանան սքբ, էմիլիանոս
„ տիրէ իշխանութե միաբանութբ զօրաց. և 'ի սորա
„ բառնիլ 'ի միջոյ յետ ամսոց երից՝ տիրեաց յամի տն
„ 254. վաղերիանոս ը գաղենոսի որդւոյ իւրում. և
„ յարոյց հալածումն սաստիկ ընդդէմ քրիստոնէից. որ
„ է ութերորդ. յորում ժմկի յամի 259. առ վաղերիա-
„ նոսիւ և գաղենոսիւ կայսերօք նահատակեալ սբն
„ պօղիքտոս՝ 'ի ձեռագիր ծաղիկս վարուց սբց: Արդ
„ է այդմ (քանզի զնոյն կարծիս պինդ ունի և ինքն
„ հենուքենիոս,) մարթի լինել՝ թէ 'ի ժմկաց անտի դե-
„ կոսի զինուորեալ իցէ (պօղիքտոս) ը նէարխոսի. և
„ ապա առ վաղերիանոսիւ և գաղենոսիւ նահատա-
„ կեալ. և այն թերևս 'ի նմին ժմկի՝ յորում ընդդէմ
„ պարսից խաղայր վաղերիանոս. յորոց յաղթեալ յա-
„ մի. 260. յետոյ չարաչար խողխողեցաւ... Մարթ է
„ ևս ասել, թէ այս կայսերք զհրովարտակ դեկոսի
„ զկանխաւ հանեալն ընդդէմ քրիստոնէից՝ յաւելուա-
ծով

,, ծով խստագոյն ապաշխարեաց նորոգեալ լիցին. և այ-
,, սու պատճառաւ ևս հալածանք դեկոսի համարեալ
,, լիցին անընդհատ տևեալ մինչև ցայն ժամս : Բարո-
,, նիոս զմարտիրոսուն սորա վերածէ 'ի Է ամն դեկո-
,, սի, որ Ը նր է ամ տն. 254. այլ զայս հաշիւ գործ
,, բզմ անգամ ուղղագրեցաք||: Այս ամ թէպէտև Է-
ունելի մեզ. այլ ձևք ինչ անգէտ, զի յայտնի քըն-
նութիս դիւրին է ամէն սխալել և ուղղագրել :

(5) Յ. բասիլ. * 'ի տաճար կուոցն մտեալ (ասէ) զամ
,, կուռս փշրեաց||. այլ մեք եդաք 'ի ձեռնի՝ ըստ մխ-
բան գրելոյ Հ. և այլոց վկայաբանից. յորոց ոմանք
դնեն որոշ և զթիւն երկոտասան,

(6) Դարձեալ տարածեալ 'ի միաբանուէ վկայաբանից,
Յ. բասիլ. յասելն : * Եւ կին նորա աղաչէր զնա կալ
մնալ 'ի հաւատս քրի||. ուր այլք առհասարակ զհիւկն
դրեն, թէ նա արտասուօք թախանձէր զայրն ուրանալ
զհաւատս քրի, զոր նորոգ էր ընկալեալ :

(7) Զայս գործ նէարխոսի՝ ոտ և զանուն քաղաքի նր՝
գտանեմք մեք 'ի մեր օրինակն Հ=Յ. զոր և հաստա-
տէ անոնխոս յոյն առ բոլլանդեանս՝ ունելով բանին
այսպէս. * Ոմանք 'ի բարեպաշտ եղբարց ամփոփեցին
,, զՕ մարմին նր 'ի մելիտինէ քաղաք հայոց՝ առացեալ
,, անձանց ժառանգուէ յաւխտենական : Եւ էր օր չոր-
,, րորդ, որ եատս զխաճան պօղիքտոսի և զամփոփումն
,, մարմնոյն : Գործակից եղև այսմ և նէարքոս. և ա-
,, ռեալ զարիւն վկային բարեկամին իւրոյ, և 'ի մաքուր
,, կտաւս ամփոփել՝ տարաւ 'ի կանանէօնայց քաղաքն
,, ընծայեալ նդ զէն փրկութե և տացուած երանա-
,, կան||: Ուր հեհնաքենխոս զօրն չորրորդ խմանայ՝ * 'ի
դարձմանէ անոփ նր 'ի քն||. որ և է հաւանական Ը
վերջին յայտնուէ մասաց նր : Եւ վն քաղաքին բարուք
գրէ դարձեալ հեհնաքենխոս՝ ասա, * որ քաղաք լիցէ այն,
,, անծանօթ է մեզ||. և 'ի 22. ապրիլի (ուր երկրոր-
դէ համառօտիւ զվարս պօղիքտոսի ընդ նէարխոսի),
* մինչև ցայժմ անծանօթ է մեզ. դէթ յՕրին հայոց լի-
,, նել հաւանական երևի. և դուցէ անդ վախճանեալ
,, լիցէ մարտիրոսուէ նէարխոս||. վն և վերնագիր դնէ
բացարձակ. * Յաղագս սքն նէարխոսի վկային 'ի հայ-
,, աստան||. Բայց ոչ եթէ վկայաբանութի ինչ 'ի մէջ
բերէ, այլ միայն առյ ծանօթուլ՝ թէ առ յոյնս 'ի 22.
ապրիլի դրեալ կայ. * Յայսմ աւուր սքն վկայն նէար-
,, խոս հրով կատարի||. և 'ի ժամագիրս նդ նուագի.

* Ա.

* Ա՛յ բոցակառ ածային տենչանացդ առ քեզ փրկիչ՝ ա-
,, սէր Նէարխոս. և ոչ հուր զիս մեկնեացէ ||: Իսկ ՚ի Հ. ատտանոր միայն՝ ընդ յարաց. Է. որ է յունվարի 9. ընդ անշարժ տումարին, վերնագիր գնի վասն երկուց այսպէս. * Վկայաբանութ սրբոյն պօղիքտոսի և Նէարխոսի ||: և սակայն առաջի գնի սոսկ կատարումն առաջնոյն, և ոչ երկրորդին: Նէարքոս կամ Նէարխոս ընդ յն. ՚ի մեզ հայցական հոլովոյ վերջաւորութ՟ վերածեալ է Նէարխոն. միայն թէ՝ ուր Նէարխոս թարգմանի Նաւապետ, Նէարխոն մարթի թարգմանիլ և Նաւիշխան:

(8) ՚Ի մանրագատում գրչութիւն սրբոյն գրիգորի տուրովնեցւոյ այնպիսի հանգամանք գտանին, որոց ոչն ներելին արդեօք բոլորնդեանք, եթէ մատենագիրն լինէր արևելեան ոք կամ յաննշանից կարգի. այլ ծաղրելին են, և բազմապատիկ առարկուածովք ընդ վայր հարկանելին. և սակայն ուրախ եմք՝ զի հենդքենիոս ակն ածեալ ՚ի տուրովնեցւոյն՝ ՚ի մէջ բերէ զբանս նորա առանց եպերանաց. և ոչ միայն չհանէ ընդ զիմուլս, այլ և յանձն անու բացատրել իբրև զկարևոր ինչ և սոյդ զներսնեանն զմրուխտ յիշատակեալ անդանօր: Այսպիսի պետանի լինին մեզ յայլ տեղիս ընդ վկայաբանութ նոր մատենագրաց:

(9) ՚Ի վախճանի ծանիր, զի զանուն սրբոյն պօղիքտոսի բազմօրինակ տարբերութ՟ գրեն լատին գրիչք. ընդ բոլիեկտուս, բոլիօքտուս, բոլիքտուս. բոլիօտուս. են. Թերևս զի ՚ի ապագրութիւն ինչ եգիւն բօլիքրադես, այլ և փոխանակ մելիտինեայ՝ մաւրիտանիա. որ է յետին վրիպակ: Իսկ թէ զիարդ՝ օր կատարման սրբոյն եգեալ ընդ Յ. և Հ. ՚ի յունվարի 9. մեծապէս տարբերութ՟ գնի ՚ի Լ. փետր. 13. ոչ լուծանէ ոք զխնդիրս. այլ զի առամենս ՚ի լատ. գնի ՚ի 10. յունվ. (որպէս և ՚ի մեզ իսկ ընդ հին ճաշոցի միոյ.) առ այս զայս պատճառ հաւանական տայ հենդքենիոս. * Այս տարբերութիւն նշա-
,, նակելոյ զաւուրս՝ ծագեալ երևի ՚ի նոյն իսկ ՚ի յու-
,, նական վարուց սրբոյն, կամ ՚ի յաւելուածոյ նորին. ուր
,, օր վկայութեն բացատրի այսպէս. բուօդէսամրօն ի-
,, տօն իանուարիօն. (ընդ ձայնին՝ ՚ի նախաքառորդս ի-
,, դոսաց յունվարի.) որով լատինք վարկան նշանակել
,, չորրորդ աւուր իդոսացն յունվարի, այն է օր տաս-
,, ներորդ. այլ և հերևեսոս թարգմանէ: Իսկ յոյնք ա-
,, ւելն զնախընթաց օրն՝ այն է իններորդ օր յունվա-
,, րի. այլ թէ իցէ օր յառաջ քան զչորրորդն իդոսաց
,, յուն-

,, յունվարի ||։ այլ սովորական օր սրբոյն յիշատակեալ առ լատինս է ինգոսն փետրվարի, ի 13. փետր ։ Տես և 'ի վեր անդր ծան՝՝ (7) զայլ չորրորդ օր. որ գուցէ յայս միտս իցէ վերածելի, և ոչ յայն՝ զոր անդանօր ասաց հենքենիոս ։

Յաւելու հենքենիոս, թէ առ լատինս գտանին և հին վկայաբանութիւնք ձեռագիրք՝ յորս գնի կատարումն կմ յիշատակ սրբոյն պօղիկտոսի 'ի 7. յունվարի. * Այս
,, պէս գնէ (առէ) հին հռովմէականն՝ զոր 'ի վկայուէ
,, կոչեմք յանուն սրբոյն հերոնիմոսի. նոյնպէս և մա-
,, տեանն վանաց սրբոյն կիրակոսի, որով սոէպ վարե-
,, ցաւ բարոնիոս. նոյնպ և ձեռագիրք հոլնոնդացւոց
,, և հոլշենդացւոց ||։ Այս ամ յայտ է թէ է մեզ նպաստաւոր ։

Կայ միւս ևս համանուն վկայ՝ պօղիկտոս կեսարացի. զորմէ ունիմք ճառել 'ի կարգի սրբ յիշատակելեաց ը յայսմաւուրաց. Հ. դեկտ. 24։ Յ. դեկտ. 19։ Լ. մայիսի. 21։

ՎԿԱՅԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

սրբոյն Գրիգորիսի, կմ գրիգորի պարսկի. և որոց ը նմա 'ի հայս ։

Հ. յունվարի. 2. և փետր. 25։ Պատմութ. հայոց ։ (1)

Ա ՕԱՐԲԻՆԻՍ ԱՅՍ ՆԻ ձգնաւոր նահատակ քրի՝ էր հայրենեօք 'ի պարսից ազգէն 'ի տաճիկ անուանեալ ազգէ, յաւուրս երևելոյն խոսրովու պարսից արքայի որդւոյ կաւատայ. և կոչիւր յառաջն անուն նր մանաձիհր ։ Գեղպ եղև սմա գալ պան-

դխտութ

դխտութ յԾս Հայոց , և բնակել 'ի մայրաքաղաքն դուին. ուր 'ի վր հաստեալ ճշմարտութե քաական հաւատոյ՝ դարձաւ 'ի քրիստոնէութե. և 'ի մկրտութե անուանեցաւ 'ի պատիւ սրբյն գրիգորի Հայաստանեայց լուսաւորչի՝ գրիգոր կամ գրիգորիս. և էր այր զուարթ և լի հոգւով, եռայր յածպաշտութե, և օրինակ բարի լինէր ամ տեսողաց ։

Նա առ առաւել փութոյ առաքինական վարուց ընտրեաց իւր բնակութի 'ի միում 'ի վանացն դունայ է միակրօն եղբարս. և այնչափ փայլեաց անդանօր սրբութե և ընտիր քաղաքավարութե , մինչև յանուն նր սկսան կոչել զտեղին վանք գրիգորի ուժկի ։ Ուր և առներ երանելին ընդունելութի հիւրից և օտարաց , և ծառայեր ամյն սիրով մեծաւ ։

Նա յորժամ լինէր ումանց 'ի քրիստոնէից Ծիպարսից գալ 'ի Հայս , լուեալ զանուն առաքինի իւրեանց գրիգորի՝ ժողովէին առնա 'ի վանս նորա. և նա հիւրասիրութե հանգուցանէր և սփոփէր զնս ։ Այլ քանզի բազումք կային յայնմ ժմկի նեստորի աղանդով (նաստուրի կոչեցեալք) 'ի մէջ հաւատացելոց եղելոց 'ի պարսս՝ հետևօղք չարին բարծումայի և ակակայ պարսկի , եկին և ոմանք 'ի նցէ 'ի դուին , և սկսան ընտանենալ վանացն գրիգորի ուժկի . մինչև յետ սակաւուց համարձակիլ նց սերմանել անդ զմարդադաւան աղանդն նեստորի ։ Զայն տեսեալ երանելոյն գրիգորի՝ ազդ արար ներսեսի հայրապետի՝ Հայոց կթղկոսի , (այն՝

որ

որ աշտարակեցի կոչի .) և նա խուկ և խուկ 'ի բաց տարագրեաց զաղանդաւորսն 'ի տեղւոջէ անտի . և ժողովական հանդիսիւ 'ի նոյն 'ի վանս գրիգորի դատապարտեաց զաղանդն նեստորական զբազում անգամ հերքեալն յազգէն :

Այլ եւ յետ ամաց ինչ՝ յաւուրս յովհաննու հայրապետին գաբեղեանց՝ յաջորդին ներսեսի, իբրև մեռաւ մժէժ գնունի մարզպան հայոց, յայնժամ խոսրով արքայ պարսից յղեաց 'ի հայս մարզպան պարսիկ՝ դենշապուհ անուն, այր ժանտ և կռամոլ . որ ետ բերել յծէ խորմէ զբազմութ̄ի մոգուց, և նոքօք հնարէր տարածել 'ի հայս զկրակապաշտ օրէնս պարսից . որ̄ք երբեմն փորձեցին այլք, և ոչ կարին կատել . կառոյց մոխրանոցս և բագինս, և վառեաց ̄ը դենին իւրոյ զորմզդական հուրն մշտավառ՝ 'ի դշտանիս, և յայլ տեղիս . և ստիպէր զքրիստոնեայս՝ կրակի երկիր պագանել : Այլ եւ հալածումն սաստիկ յծին հայոց . և նահատակեցան բազումք 'ի վ̄ ս̄ր հաւատոյ ազգի ազգի տանջանօք : (2)

Լուր եղև դենշապհոյ և վ̄ գրիգորի ռամկի, եթէ ընիկ յօրէնս պարսից էր, և այժմ զքրիստոնէութի̄ պաշտէ : Ետ կոչել զնա առաջի իւր . և նա ոչ փախեաւ, և ոչ թաքեաւ, այլ իմացեալ հոգւով՝ եթէ հասեալ է ժամ՝ նո̄ յաղթանակաւ վկայութե̄ գնալ առ ա̄ծ, եկն յանդիման եղև ատենին զուարթութե̄ : Հարցանէր զնա դենշապուհ բանիւք բազմօքն,

մօք , և փորձէր ողոքանօք և սպառնալեօք , զի դարձցի յառաջին օրէնս անօրէն կռա֊պաշտութեան ․ ապա թէ ոչ՝ ասէ , ոչ իբրև զայլսն ՚ի քրիստոնէից , այլ դառնագոյն ևս չարչարանօք բարձից զարեն ՚ի քէն ։ Եւ տես֊եալ՝ թէ բանից ինչ ոչ լսէ , դանիւք և տան֊ջանօք սկսաւ խոշտանգել զնա ։

Իսկ երանելոյն գրիգոր բաղում համարձա֊կութ՟ յանդիմանէր զմոլորութի հեթանոսաց՝ արևապաշտից և կրակապաշտից , և պայծառ քարոզէր զլոյսն ճշմարտութե զքս՟ ածյ մեր ։ Եւ որչափ նա հաստատուն մտօք կայր մնայր ՚ի ճշմարիտ խոստովանութե , այնչափ առա֊ւել սաստկացուցանէր դենշապուհ զչարա֊չար լլկանս ՚ի վր՟ քաջ նահատակին յատենի անդ և ՚ի տան բանտին ։ Եւ իբրև յանհը֊նարս եմուտ , և գիտաց՝ եթէ ոչ կարէ խախ֊տել զողջմտութի առաքինւոյն , հրաման ետ սպանանել զնա սրով ։ Եւ երանելի վկայն քի՟ խնդալից բերկրանօք ընթացաւ ՚ի զե֊նումն առ սէր փրկչին , ոչ որպ՟ թէ ՚ի կենաց ՚ի մահ , այլ ՚ի մահուանէ ՚ի կեանս դիմե֊լով յօժարութ՟ ․ մինչև յայտնի լինել և ՚ի դիմացն զուարթութե՝ անպատում խնդութե հոգւոյն իբրև առհաւատչեայ երկնից ե֊րանութե , որում եղև ժառանգորդ ։ Եւ այս գործեցաւ ՚ի վախճան հայրապետութե տն՟ յովհաննու , և ՚ի սկզբան կթղկութե տն՟ միխայէլի յամի տն՟ ․ 551 ․ յերկրորդ աւուր յունվար ամսոյ ։ (3)

Առաջիկայ գտաւ հանդիսի կատարման սբյն

մանուկ ոմն 'ի պարսից մախոժ անուն. որոյ տեսեալ զինքնայորդոր գեղեցումն գրիգորի խրախամիտ 'ի մահ վս անուանն քի, ան-դէն և անդ եդ 'ի միտ օգնականութք վեր-նական լուսոյն՝ եթէ անհնար է չլինել ճշմարիտ այսպիսի կրօնիս, յորոյ վերայ այս-չափ ուրախութք դնէ ոք զկեանս իւր: Նա յայնմհետէ յերկեայս անկեալ 'ի վր դե-նին պարսից՝ խորհէր դառնալ 'ի քրիստո-նէութի. ոպ և եղև իսկ. քանզի յետ սա-կաւուց 'ի ձեռն այլոց ևս նշանաց եղելոց 'ի մէջ քրիստոնէից զօրութ սբյ խաչին՝ առա-ւելապէս հաստատեալ 'ի նոյն խորհուրդ՝ ընկալաւ զհաւատս քի. և մկրտեալ՝ կոչե-ցաւ յիզտբուզիտ, թր ածատուր. որ և զկնի արժանի եղև մարտիրոսութե. ոպ ունիմք ա-սել 'ի վարս նորա:

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ:

(1) Մին 'ի սբց տօնելեաց՝ սեպհական եղելոց եկե-ղեցւոյ հայաստանեայց է երիցս երանելիս այս գրիգո-րիս վկայ. թէ որում 'ի հայս կատարեցաւ յառանձին հալածանս պարսից, զորմէ չիք տեղեկութի առ այլ ա-զինս: Իսկ թէ ընդէ՞ր 'ի կարգս տօնիցն ասպայից եդա-ւ զկնի գորդիոսի և պօղիքտոսի, (և այն՝ ոպ հաւանե-լի դատիմք՝ 'ի ճմշակից հայրապետէ մերմէ 'ի մեծէն Մով-սիսէ կթղկսէ, որ կարգեաց զթուական ազգիս,) յայտ-նի է պատճառն. զի զայս միջոց տեսանեմք պահեալ թէ կարի վասն սբց կատարելոց յամսեանն յունվարի և փետրվարի, թէպէտև յետևառաջութի աւուրց. ոպ տեսեր ցարդ. տեսցես և զկնի: Զի ոպ գորդիոս կա-տարեցաւ 'ի յունվարի 3. պօղիքտոս 'ի 9. նոյնպէս և գրիգոր ռաժիկ 'ի 2. նորին ամսոյ:

(2) Հ. Ստամոր 'ի 2. յունվարի այսչափ միայն նշանա-
կէ. * Յայսմ աւուր վկայաբանութիւն սրբոյն Գրիգորի
,, պարսիկին (որ) 'ի Հայս. և սրբոյն Բասիլիկոսի Բաղ-
,, մաշարշար նահատակի (կամ վկային) 'ի կեսարիա, որ
,, 'ի յուլիանոսէ չարչարեցաւ (յօրինակս ինչ վերա-
,, կաւ՝ չարչարեցան) մն. քնի ||: Այլ 'ի վարս յեղո-
բուզանի. փետր. 25. փոքր մի աւելի գրէ այսպէս.
* Բազումք վկայեցին 'ի պարս (և 'ի Հայս) մն. հաւա-
,, տոցն քնի. Է որս և այր մի գրիգոր անուն՝ մեծա-
,, համարձակութբ վկայեաց. զոր տեսեալ մի ոմն յորդ-
,, ւոցն քրմաց մախոյ անուն 'ի դուռն քաղաքի՝ երկ-
,, մնեաց 'ի հաւատոցն մոգուց ||. են: Այնպէս հա-
մառօտիւ խօսին և պատմագիրք Հայոց. որք սամուէլ,
կիրակոս, են. իսկ ասողիկ. Է. 2. առանց անուան նա-
հատակելոյ զհալածումն եւեթ գրէ՝ յասելն. * գենչա-
,, պուհ... զորմզդական հուրն վառեաց յաշտունիս, և
,, առնլէր զքրիստոնէայսն՝ կրակի երկրպագանել.
,, յաղագս որոյ բազումք մեռան ||: Երանի թէ գրէր
և զանուն յանուանեն կամ սա, կմ որք յառաջ էին քն
զսա. զի յայնժամ ոչ միայն զգրիգորի, այլև զայլոց
պահէաք զյիշատակ: Որ և լիցէ, ահա յայսպիսի հա-
մառօտագրութեանց յօրինեցաւ առաջինկայս վկայաբանու-
թն՝ դոյզն մեկնաբանութբ:

Թողեալ յիշել զստեփաննոս ուռպելեանն, որ 'ի Գլ. ԺԷ.
ԲլԸ. —— անուա——ըզէօէն, ըստ սովորական ոգւոյ յուզելոյ՝
խառնէ Է ճշմարիտն կամ զսուտ և կմ զանհեթեթս ձև
խօսից. քանզի 'ի պատմելն զայն ժողով՝ որ եղև 'ի վանս
ուժկին ընդդէմ * Նեստորի աղանդոյն ||, Է վկայելոյ
իսկ իւր, խառնէ նախ զառութն՝ թէ էր միանգամայն
մն քաղկեդոնական սահմանին, որք թէ Է մի համար ի-
ցեն. ուր այնչափ խոտոր է Է նն՝ որչափ Է երկինս և
ընդ երկիր: Իւ երկրորդ խառնէ զայս ձև դժուարա-
լուր, * Նեստորի աղանդոյն՝ որ 'ի պղծալից վանքն
,, գրիգորի մանածինը ըսաժկի ||. փոխկ զի ասէր գէթ
'ի պատիւ սրբոյն, 'ի վանս անդ սբ վկային գրիգորի,
զոր՝ աւուրս քանի մի պղծալից արարին նեստորականք
եկեալք 'ի պարսից. ապա թէ ոչ՝ ընթերցօղն կարծէ
թշնամանել անդ և զսբ վկայն:

(3) Այսպէս որոշեալք զԺամն՝ բաղդատութ յայսմաւու-
րաց Է պատմութե Հայոց. որք և սամուէլ երէց 'ի քրո-
նիկոնի իւրում գրէ հանդէպ թուականին քնի 551. 'ի
ԺԵ ամի մօրկեռի կԹըկոսի. * Սբն մանածինը՝ որ ան-

,, ուա-

,, ոճանեցաւ գրիգոր, ազգաւ ռաժիկ, մարտիրոսութ՟
,, կատարեցաւ 'ի ք՟ս ||։ Զնոյն և կիրակոս երկրորդէ ·
* Յառաջին ամի սորա (մովսէսի) ս՟ն մանածիր, որ
,, անուանեցաւ գրիգոր, ազգաւ տաճիկ (ընթերցիր
,, ռաժիկ) մարտիրոսութ՟ կատարեցաւ ||· զոր ե՟ն հ՟րկ
իմացուածոյ է իմանալ սրով։

ՎԱՐՔ ԵՒ ՎԿԱՅՈՒԹԻՒՆ

սրբոյն Եւգինեայ կուսի, և հօրն նորա Փիլիպպոսի, և մօր նորա Կղոդեայ · և երկուց եղբարցն՝ Սերգեայ և Աւիտոնի, և երկուց ներքինեացն՝ Պրոտոսի և Յակինթոսի ։ (1)

Հ · Յունւ · 21 ։ Հ=Յ · և Տ՟ր էէլ · յունր · 16 ։ Յ · դեկտ · 24 ։ Լ · դեկտ · 25 · և սեպտ · 11 · և 13 ։ Արտաքս եղեւնեալս 'ի Է դարու · յլ · ձոռ · կոստանդ ։ Մետափր · աս սուրբոսի · հատ · Է · երես · 1073 · և 'ի յես" Հատեանն · յծե ։ Լեղոնասոս ։ Հասսունէր 'ի վարս հարանց · էջ · 340=350 ։ Բոլլանդեանք · բաբէլոնք 'ի Ա հատ · հայ · 'ի հայերէն · 20 · և 'ի հատորն պատասխանատուէց · և պեսեր 'ի Գ և 'ի Ա հատ · սեպտ · ը՟ր 'ի սեպտ · 11 · և 13 · Լա ։ (2)

ՊԱՆԾԱԼԻ ԿՈՅՍՆ

և ճգնաւոր վկայն քո՟ի Եւգինէ, որ Թարգմանի ազնուատոհմիկ կա՟մ ազնուաորուհի (3), եր դուստր Փիլիպպոսի առն ազնուականի 'ի

Հռովմքդքէ 'ի փոխման երկրորդ դարուն, օրինօրդ իմաստուն մնօք և պարկեշտ վարուք, վարժ 'ի մանկութենէ 'ի լատին և 'ի հելլէն դպրութիւն ըստ հեթանոսական կարգի · զի դեռ անծանօթ էր 'ի ճշմարիտ կրօնից ած-պաշտութէ՝ ինքն և ծնօղք իւր ։ Այլ եղև յու-ւուրս թգրուէ (ոսկ սակ) կոմոդոսի կայսեր հռովմայեցւոց՝ առաքեաց նա ինքն ինքնա-կամն զմեծամայելուչն զփիլիպպոս զհայրն եւգինեայ 'ի քաղաքն աղեքսանդրիա եգիպ-տացւոց , տուեալ նմա պատիւ եպարքոսու-թե , պարձուցանել զընակիչս տեղւոյն՝ ո-րոց սովորեալ էր բարք , 'ի հնազանդութի

թգրուէն հռովմայ ։

Այլ նա եկեալ համդերձ կնաւ իւրով , որում անուն կոչէր Կղօդիա , և երկու որդւովքն՝ որոց անուանք էին սերգիոս (կմ սարգիս) և ապիտոն (կամ աւիդաս) , և դստերաւն եւգինեաւ , և այլ եւս ընտանի պաշտօնէիւք, և արքունի գնդաւ , քաջուէ և իմաստութէ նուաճեաց անդրէն զամ եգիպտոս 'ի սէր և

'ի հնազանդութի հռովմայեցւոց ։ (4)

Իբրև հանդարտեաց փիլիպպոս եպարքոսն յիշխանութե իւրում (5) , կամեցաւ անդէն յաղեքսանդրիա ամուսնացուցանել զդուստր իւր զեւգինէ · զի բաղումք 'ի մեծամեծաց խնդրէին զնա որդւոց իւրեանց 'ի կնութի , վն անհամեմատ գեղոյն վայելչուէ , միան-գամայն և վասն համեստ և իմաստուն բա-րուցն՝ որով փայլէր ։ Բայց եւգինէ ոչ իւիք հաւանեցաւ լինել առն հեթանոսի · զի իւ-

րով

բով հանճարով խելամուտ լեալ էր որ քան
զոր՝ եթէ մնալի են պաշտամունք հեթա-
նոսութե․ այլ մի և ընտելացեալ 'ի ծածուկ
ընդ ումանս 'ի հաւատացելոց՝ ստացեալ էր
փոքր 'ի շատէ տեղեկութի ճշմարիտ հաւատոյ
քրիստոնէից․ և հանապազօր 'ի նոյն կան-
խէր՝ ընթեռնուլ սուրբ գիրս նոցա, և զմտս
նոցա․ առաւելապէս զպատմութի սրբուհւոյն
թեկղեայ աշակերտելոյ սրբ առաքելոյն պօ-
ղոսի․ և 'ի ձեռն այսորիկ լուսաւորեալ՝ 'ի մե-
րում տիրապէս՝ վառէր սիրով նորա հետևող
լինել քան երկնաւոր փեսային․ և անմոռաց
'ի բերան ունէր զբան սաղմոսին, կուռք հե-
թանոսաց դեք են, և ձեռագործք որդւոց
մարդկան․ այլ ոչ զերկինս արար ։ Միայն
երկնչէր յայտնել առ ժամն ծնողաց իւրոց․
զի մի նեղութի ինչ հասանիցէ 'ի վր քրիստո-
նէից եղելոց 'ի քաղաքին ։

Նա իբրև սկսաւ հայր նր բազմօք թախան-
ձել զդուստրն՝ զի ամուսնանայ յանձն առ-
նուցու ը ակուիղոսի ումեմն հռովմայեցւոյ
ակուիղեանց, որ է առէ նման քեզ պատանի
յազնիւ զարմէ, և որդի առն հիւպատոսի,
եւ ոյնի պարկեշտ և իմաստուն օրիորդն
և սա է․ ընտրութի փեսայի առնել արժան է
ոչ ըստ ազնուականութե և ըստ մեծութե ազգա
տոհմին իւրոյ, այլ ըստ իւրումն զօրելի բա-
րելաւութե․ մ՞ոյ մի փութացուցանէր հայր
իմ տալ զիս անընտրողութե որդւոց մեծա-
տան, այլ սպասեա, մինչև գտանիցի այլ
ոք մկայեալ 'ի լաւութե, և ապա կատարեսցի

Եւ յորժամ զայլ ոք իբրև այնպիսի արժանաւոր փեսայութեան առաջի առնէին նմին ծնողք իւր, գործէր այլ պատճառանս ՚ի մէջ առնոյր Եւգինէ, և խափանէր զնոսա ՚ի կամաց իւրեանց։ Եւ նոքա ոչ լինէին հաւատ խորհրդոց նորա. որոյ հաստատութիւն եղեալ էր ՚ի միտ ոչ երբէք մտանել ՚ի կարգ ծի, այլ կուսական մաքրութեամբ հարսնանալ երկնաւոր փեսային. վայ և փութայր հնարս գտանել խոյս տալ ՚ի տանէ հօր իւրոյ, և առնուլ յանձն զկնիք քրիստոնէութեան։

Մոլլին միոք հայթհայթանաց խնդրեաց Եւգինէ յաւուր միում ՚ի ծնողաց իւրոց՝ երթալ յագարակ ուրեք հանդերձ երկու հաւատարիմ ներքինեօքն, որոց անուանք էին Պրոտոս և Յակինթոս (6). որ և յամենայն՝ եղբարք իւրեաց սափն լինել։ Եւ իբրև ելին ՚ի Ճանապարհ, սկսաւ Եւգինէ իմաստուն բանիւք հաւանեցուցանել զներքինիսն, եթէ Ճշմ փրկութեն և երանութեն այն է՝ Ք. որ ընթանան հաւատացեալքն քն. իսկ հեթանոսք պաշտօնեայք ձեռագործաց իւրեանց Ք խաւար մոլորութեն շրջին, և ՚ի կորուստ դիմեն կուրօրէն անմտութբ։ Եւ զայս ամ բազում բանիւք ընդունելութեն արժանի ցուցեալ նց՝ ՚ի վր էած. մինչև ցարդ տիկին ձեզ զիս համարէիք. այլ արդ յայսմհետէ եղբարք հաւատարք լիցուք միմեանց, և ՚ի ծառայութեն կացցուք Ճշմարտին այ. և արդ լուայ ես զն եղչի ուրումն սէր Հեղինոս կոչեցելոյ, զի առնէ ամ ՚ի ձեռն նորա

նշանս

նշանս և գործս մեծամեծս . և բնակեալ է յայսմիկ կողմանս . առ նա դիմեսցուք միաբան, և նա ցուցցէ մեզ զճանապարհ փրկութեան : Իսկ զի անմարթ էր կանացի ձևով երթալ՝ ուր կամէին, ըստ յառաջագոյն խորհրդոց իւրոց՝ եառ փոքրել զհերս իւր, և ձևացաւ առնակերպ . և ելեալ միայն գնային երեքեանն . և ոչ ոք կարէր ճանաչել զեւգինէ, զի իբրև զայր 'ի ներքինեացն երևէր : Իսկ եղև յանցանել նց ընդ շէնս արտաքոյ քաղաքին առ բնակութբ քրիստոնէից, լսէին զսաղմոսապաշտելոյ նոցա բարձր ձայնիւ . Յելանելն իէլի յեգիպտոսէ . ալէլուիա . և որ 'ի կարգին . Ած մեր յերկինս և յերկիր զամ զոր ինչ կամեցաւ և արար . կուռք հեթանոսաց ոսկի և արծաթ են, ձեռագործք են որդւոց մարդկան : Իսկ յառաջ երթեալ՝ տեսանէին զեպսն Հեղինոս (զոր ոչն ճանաչէին), զի գնայր բազմութբ պաշտօնէից 'ի վանս ուրեք . և լսելի լինէր սաղմոսերգութ 'ի բերանոյ նց, զի ասէին . Խոստովան եղերուք տն, այլովքն հանդերձ . և թէ՝ առաջնորդեաց նց 'ի ճանապարհ ուղիղ, զի երթիցեն 'ի քաղաք բնակութե իւրեանց :

Յայնժամ ասէ Եւգինէ ցներքինիս իւր . ուղղորդ է ճանապարհ մեր՝ ըստ վկայութե սաղմոսին . և այս 'ի տնէ մեզ յաջողեցաւ . զի զառաջինն լուաք զելանն իէլի յեգիպտոսէ՝ 'ի գերութէ յազատութի . ըստ նմին զատուցի կռոց՝ որոց գերի են հեթանոսք, և զճշմարիտն ազատութի՝ որոց պաշտեննն զմի միայն զարա-

րիչն երկնի և երկրի. և յերկրորդումն զուղղութիւն ճանապարհին՝ որ տանի զմեզ առ ա՟ծ մինչև 'ի վերնաքաղաքն երկնից. արդ եկայք խառնեսցուք 'ի դասս փառաբանչաց ա՟ն, և երթիցուք զկնի ն՟ց մինչև ցոր վայր հասանեն ոտք ն՟ց: Եւ իբրև մատեան յամբոխն. և հարցին՝ թէ ո՞ է ծերունին այն, որ գնայ յաւանակաւ 'ի մէջ բազմութե՟, պատմեցաւ ն՟ց, թէ նա ինքն է հեղինոս եպ՟սն՝ այր ս՟բ և նշանագործ. որ և 'ի հուր մտեալ և ելեալ է անփորձ՝ պայքարելով ընդ կախարդի ումեմն (7): Ուրախ եղեն յոյժ ը՟ այս՝ եւգինէ և ներքինիքն որ ը՟նմ. զի զոր խնդրէինն փութով յաջողեաց ն՟ց տ՟ր՝ տեսանել զայրն ա՟յ:

Գնացին զհետ նորա մինչև 'ի վանս. և յետ համբուրելոյ եպ՟սին՝ մատեան առ նա առանձինն, և անկեալ առ ոտս ն՟ր՝ աղաչէին ուսուցանել ն՟ց զհաւատս փրկութե՟. քանզի ասեն՝ 'ի հեթանոսաց անտի եմք, և եկաք 'ի ճշմարիտ կրօնս ա՟ծգիտութե՟:

Իսկ ս՟ք եպ՟կոն կանխագոյն տեղեկացեալ յա՟ծային յայտնութե՟ վ՟ն գալստեան ն՟ց, ընկալաւ զն՟ս բազում մարդասիրութ՟բ. և իբրև յանդէտս հարցանէր, ուստի՞ էք և յորմէ՞ ազգէ. և զի՞նչ անուանք են ձեր: Պատասխանի ետ եւգինէ, և ասէ. քաղաքաւ և ազգաւ հռովմայեցի եմք. և մին յեղբարց աստի պռոտոս անուանի. և երկրորդն յակինթոս. իսկ ծառայ քո եւգինէոս կոչիմ: Յայնժամ ասէ եպիսկոպոսն. բարւոք

կո-

կոչեցար պատուական անուամբ Եւգինէս · զի քաջապէս գործեցեր ո՟մ քաջատոհմիկ՝ թողուլ զկուսան, և գալ զհետ քո՝ ծառայել նմա ։ Նւ արդ ասեմ քեզ, զի եցոյց ինձ տր՟՝ թէ բազում անցք անցանելոց են ը՟ քեզ 'ի փառս անուան նր՟ · և արդ զօրացի՛ր, զի տր՟ ընդ քեզ է, և ոչ թողցէ զքեզ 'ի ձեռանէ · և երկոքին ընկերք քո ընդ քեզ՝ որք ցայժմ զանուն ծառայութե կրէին, արդ 'ի բարեկամութի քո 'ի վեր ելին · զի ինքն տրն ասէ ցծառայս իւր հաւատարիմս · ոչ ևս կոչեցից զձեզ ծառայս, այլ՝ բարեկամս ։ Բազում և այլ ինչ խօսեցաւ ը՟ նո՟ այլն այ՟ · և յաւուրսն յայնոսիկ մկրտեալ զնո՟ յանուն ամ՟՝ ասէ · եղիցի ձեզ տեղի բնակութե առանձնութե աղքատին փանացս ը՟ այլ եղբարս · զի ես յայցելութե եկի այսր, և ոչ հնամ ասա · և յանձն արարեալ զնոսա հօր վանացն՝ գնաց անտի · և նք՟ ուրախութ՟ մեծաւ գոհացան զա՟յ և զեպ՟ս՟ն · և դադարեցին անդ 'ի վանս՝ իբրև 'ի բնակարան արքունի պարգևեալ նց՟ 'ի տնէ ։

Իսկ ծնողքն իբրև տեսին՝ թէ ոչ դարձաւ Եւգինէ 'ի կարծեալ ժամու և յաւուր, առաքեցին զկնի նր՟՝ տեսանել թէ ո՟ւր իցէ, և զի՞ յամեաց · և դարձան խնդրակքն ունայն · զի ո՛չ ուրեք՝ ուր գուշակէին նմա, մարթացան գտանել ։ Յաւելին որոնել ա՟մ փութով և յայլ բազում տեղիս, և ոչ գտանէին · վ՟ս բազում տրտմութե 'ի վ՟ր հասանէր նց՟ և սուգ անհնարին՝ վարմանկան մօրն ։

Սկսան

Սկսան այնուհետև լալ ծնօղքն զդուստրն անձնման, եղբարքն զքոյրն, և ծառայքն զտիկինն՝ դառն ողբովք ։ Յայնժամ՛ ի հրապոյրս ստութե՟ անկեալ ոմանց ՚ի քրմաց՝ հաւանեցուցին ՚ի վերին երեսս զծնօղս նր՟՝ կարծել, եթէ դիքն յափշտակեցին զնա կենդանւոյն վս՟ գեղեցկութե՟ն և իմաստութե՟ն ․ մինչև ՚ի նոյն խորհուրդ ընկղմեալ և հօր նր՟ փիլիպպոսի՝ ՚ի սուտ սփոփուե՟ սրտի իւրոյ շինեաց ոսկի արձան յանուն եւգինեայ, և համարեցաւ զնա իբրև զմի ՚ի չ՟ծուհեաց ։

Իսկ ո՟բ կոյսն եւգինէ՝ որ և եւգինէոս, առնացի ձևով կրօնաւորեալ ՚ի նախասացեալ վանս միաբանակեցաց՝ ևս քան զևս յառաջադէմ լինէր արիական ոգւով ՚ի հանդէս առաքինութե՟ց և ճգնողական վարուց, հանդերձ գործակցօքն պրոտոսիւ և յակինթոսիւ, լեալ օրինակ բարի ա՟մե՟ն՝ յաղօթակացուե՟ և ՚ի պահացողուե՟ և յայլ ճգնութի՟ս և ՚ի գործս բարեպաշտուե՟, հոգւով եռացեալ՝ միանգամայն և խոնարհ և հեզ յա՟մի, և կատարեա՟լ համբերող ․ մինչև իբրև հրեշտակ ա՟յ համարեալ էր յաչս մեծի և փոքու անարատ քաղաքավարութե՟ ։

Եւ եղև յետ երից ամաց՝ վախճանեցաւ հայր վանացն ․ և խորհեցան եղբարքն կացուցանել փոխանակ նր՟ զեւգինէ ․ զի թէպէտև մատաղատունկ տեսանէին և սակաւամեայ տիօք, այլ ճանաչէին զնա գերազանցեալ քան զոր ՚ի ծնէ հաւատացեա՟լ եղբարբք, և առաքինուե՟ մասամբք յաղթօղ բազմամեայ հա-

հատակաց . վ՟ոյ և աչք ա՟մ՟ցն 'ի նա հայէին , զի նա լիցի առաջնորդ եղբայրութե՟ն ։ Եւ երբև 'ի վեր հանէին նմա զբանն , բազմօք զդէմ կալեալ երանելին՝ պատճառելով բանս պէսպէս . և որչափ նա զանձն հրաժարեցուցանէր , նոքա առաւել ևս հաստատէին 'ի խ՟հրդս իւրեանց . մինչև բռնադատեցին զնա 'ի հաւանութի՟ հնազանդութե՟ ։

Յայնժամ ետ բերել եւգինէ զաւետարանն ս՟ր , և ասէ ցեղբարսն . արժա՛ն է ծառայիցն ա՟յ յա՟մ գործս առաջնորդ ունել զ՟տրն և զփրկիչն մեր ք՟ս . և արդ տեսցո՛ւք՝ եթէ զի՛նչ կամք իցեն ն՟որ յընտրութեան ձերում յայդմիկ , և նորին հրամանաց հպատակ կացցուք ։ Եւ իբրև եբաց , հանդիպեցաւ ա՟ն բանին՝ որ ասէ . Որ կամիցի 'ի ձէնջ մեծ լինել , եղիցի ձեր պաշտօնեայ . և որ կամիցի 'ի ձէնջ առաջին լինել , եղիցի ձեր ծառայ ։ Առ այս 'ի վ՟ր ածեալ եւգինեայ՝ ասէ . և արդ քանզի ըստ ա՟ն բանի՝ 'ի պաշտօնէութի՟ և 'ի ծառայութի՟ կարգի՛ գործդ՝ յոր զիս ստիպէք , ոչինչ հրաժարեմ հնազանդ լինել ձեզ ո՟րպ տիրական հրամանին , և ամենեցուն յետնորդ զանձն իմ կացուցանել ։

Եւ ո՟րպ ասացն՝ նոյնպէս և գործով կատարեաց երանելին . զի թէպէտև վանաց հայր անուանեցաւ , այլ ք՟ զ՟ամ եղբարս 'ի նուաստութե՟ ունէր զանձն . նախ ինքն էր՝ որ կանխէր յ՟ամ գործս ուխտին , և այնու զայլսն յորդորամիտ գործէր և չէր ինչ պաշտօն ցածուե՟՝ զոր չառնէր անձամբ . մինչև ջուր ան-

դամ

գամ բերել , և փայտ հատանել ։ Իսկ ընա-
կարան անձին սահմանէր 'ի տեղւոջ անդ՝
ուր դռնապանն նստէր , զի և ոչ է զնա 'ի
վեր դնել զանձն կամեցաւ ։ Եւ 'ի վր այսր
ամի՝ զամ հոգ եղբարց ը հոգւոյ և ը մարմ-
նոյ մեծաւ խնամով անխթերի 'ի գլուխ տա-
նէր . և զկարգ աղօթից ոչ երբէք խախտէր
'ի գիշերի և 'ի տուընջեան ։ Եւ իբրև այսու
օրինակաւ սքանչելի լինէր յամ կարգս ա-
ռաքինութեց՝ առաւել 'ի խոնարհութե , տուան
նմա յայ շնորհք բժշկութեց . մինչև հանել
զդևս 'ի մրդկանէ , և բառնալ զաչս կուրաց ։
Եւ ել համբաւ նր յոյժ . գային առ նա բա-
զումք , և ողջանային 'ի զանազան ախտից .
և պատմէին յամ եգիպտոս , թէ այսչափ
մեծամեծս առնէ ած 'ի ձեռն աբբայ եւգի-
նէոսի ։

Եւ էր կին մի հեթանոս յաղեքսանդրիա , մե-
լանա կին մելանթիա անուն նր , (8) մեծատուն
յոյժ , դուստր ուրուք 'ի սինկղիտոսացն . սա
չորեքօրեայ ջերմամբ ախտացեալ՝ տագնա-
պէր ը բազում ժամանակս , և ոչ գտանէր
ուստեք դարման բժշկութե . արդ իբրև լուաւ
'ի բազմաց՝ որչափ ինչ առնէր հայրն եւգի-
նէոս , ետ տանել զինքն յոտս նր . և եկեալ
'ի դուրս վանաց՝ աղաչէր զսրն՝ խնդրել վր
նր բժշկութի յայն իւրմէ . և նա նշանաւ
սբ խաչին և անուամբն քի արար աղօթս 'ի
վր նորա . և յաւել եւս օծանել իւղով ։ Եւ
նոյնժամայն զօրացաւ մելանա , և ստացաւ
կատարեալ առողջութի մարմնոյ . և բազում

դո-

գոհութ՛ ողջունեալ զնա՝ մեկնեցաւ անտի. և գնացեալ 'ի կալուածս իւր՝ որ ոչ ինչ հեռի էր 'ի վանացն Եւգինեայ արտաքոյ աղեքսանդրիոյ, ելից երիս արծաթի անօթս դրամովք (9), և յղեաց Եւգինեայ 'ի պարգևս : Իսկ նա յետս դարձոյց զընծայաբերսն՝ ասելով. ասասջի՛ք տիկնոջ ձերում, թէ ընչից ինչ չունին պէտս սակաւապէտ ծառայքս Ք՛յ. քանզի լի՛ եմք և առաւելեալ ա՛մ բարութ՛ զոր վայելեմք 'ի ձեռաց ա՛ն. և թէ 'ի բարւոյ մասին կամիցի ծախել, բաշխեսցէ զայդ կարօտելոց :

Իբրև լուաւ Մելանիա, տրտմեցաւ՝ զի չեղեն ընդունելի ընծայքն. և եկեալ անձամբ առ երանելին՝ աղաչէր մի արհամարհել զտուրս իւր. և խոստանայր այլ ևս բազում տալ : Բայց նա ո՛չ ինչ էառ յանձն, և խօսեցեալ ը՛ նմա շահս հոգւոյ՝ արձակեաց զնա : Իսկ կինն չար փոքր օգտելոյ 'ի հոգելից բանից երանելւոյն՝ յայլ խորհուրդս անարժանութ՛ անկղխտանայր. քանզի կարծեցեալ զԵւգինեայ՝ թէ այր իցէ, և տեսեալ զկայտառ դէմս առոյգ հասակի նր՝ ցանկացաւ նմա. և ոչ կարացեալ ժուժել տռփանացն՝ հնարս խորհէր անմտութ՛ առ որսալ զնա 'ի կամս իւր : Ապա դադարեալ աւուրս ինչ 'ի տուն կալուածոց իւրոց՝ ձևացեալ լինէր ո՛րպ խօթանկեալ 'ի մահիճս. վ՛ղ և յղէր առ Եւգինէ՝ աղաչելով զնա աշխատ լինել և գալ 'ի տես հիւանդութե իւրոյ. և ս՛ն յարուցե՛ գնաց առ նա միամտութ՛ սրտիւ : Յայնժամ

եբաց

եբաց նմա մեղմնա զմթերեալ մաղձ չարախ-
տաւլատ ցանկութ իւրոյ, և սկսաւ հրապու-
րել լինել է նմ, և կմ իբրև օրինօք ամուսին
նր լինել. զի չէք իմ առն այր, (որ վաղամե-
ռիկ եղև,) և ոչ այլ ոք՝ որ ժառանգէ զբազ-
մութի ստացուածոց իմոց:

Իսկ երանելին վայրացեալ ՚ի հոգի իւր է
ապիրատ բանս նր, սաստեաց և յանդիմա-
նեաց խստիւ. սանձեա առն զլեզուդ, և կար-
կեացի բերան քո՝ որ բուրէ զժանտութի. զի՞
ժայթքես ՚ի մեզ զթոյն հնոյ օձին. հեռի
են խորհուրդք այդպիսի ՚ի ծառայից այ:
Եւ իբրև կամէր նա լրբութբ մերձենալ ՚ի
սրբն, ՚ի բաց մերժեաց զնա քաջապէս երա-
նելին, և առէ. յիրաւի կոչեցար մեղմնա, (որ
թարգմանի սևակ.) զի կին ժանտ ես դու,
և զաւակ սատանայի, որդի գեհենին՝ և ժա-
ռանգ չարին. ՚ի բաց կաց ՚ի ծառայէս այ. և
զայս ասացեալ՝ ել անտի, և գնաց:

Յայնժամ լի եղև մեղմնա ամօթով, և բոր-
բոքեալ ՚ի բարկութ և ՚ի թշնամութ անհնա-
րին ընդդէմ բարերարին իւրոյ՝ խորհեցաւ
մատնել զնա դատաւորի: Յարեաւ եկն ՚ի
քաղաքն աղեքսանդրիա, և համարձակեցաւ
դիմել հանդերձ նաժշտօք առ եպարքոսն
փիլիպպոս՝ ամբաստանեաց զնա հայր լինել եւ-
գինեայ. և չարախօս եղև զսրբն՝ ասելով.
այս ինչ աբեղայ ՚ի քրիստոնէից անտի եկեալ
՚ի տուն իմ նենգաւ՝ կամեցաւ ննջել ը իս
բռնութբ, և կեղտ անուն արկանել ՚ի վր
տան հօր իմոյ. և եթէ չէր իմ ճիչ բարձեալ

և

և յօգնութե կոչեալ զնաժիշտս , ոչ փրծանէր 'ի ձեռաց նր ․ և այլ բազում բանիւք պարսաւեաց զսբն և զեղբարսն որ ընդ նմա էին 'ի վանս ։

Իբրև լուաւ Եպարքոսն , առաքեաց բարկութե զօրականս 'ի վանս եւգինեայ , զի կալցին զնա և զամ վանականսն ընդ նմա , և բերցեն կապանօք առաջի իւր ։ Այլ եղև 'ի հասանել նց՝ լինէր աղմուկ մեծ և ամբոխ 'ի քաղաքի ․ անդ էր խրոխտալ հեթանոսաց 'ի վր հաւատացելոց ․ Քզի և հրաման ել յեպարքոսէ պատրաստել թատրոն հանդիսի 'ի տեսիլ պատուհասին , որով կարծէր պատուհասակոծ առնել զանմեղսն իբրև զչարագործս ․ ժողովեցան անդր բազումք և 'ի քրիստոնէից՝ զի մարթասցին գոնէ առնուլ մասն յօսկերաց սրբյն իբրև նահատակաց ճգնաւորաց ։

Արդ իբրև ածին կացուցին զեւգինէ յատեան՝ կրօնաւորական սքեմաւն , հարցանել սկսաւ զնա եպարքոսն փիլիպպոս , և ասէ ․ յիրաւի՞ են ասացեալքն 'ի մելանեայ վր քո ․ այս է՝ զոր ուսուցանէ ձեզ քսն ձեր՝ անխտիր լինել յամ ապիրատութիս ․ մինչև չակնածել և 'ի մեծազգի և 'ի պարկեշտ տիկնայց ։ Իսկ սբն 'ի խոնարհ ունելով զգլուխ իւր՝ զի մի՛ եկեսցէ 'ի ծանօթութի , ասէ դաշն ձայնիւ և համեստ բանիւ ․ Տր մեր յս քս՝ որում ես ծառայեմ , սբ է սբց և մաքրութի մաքրութեց ․ և զնոյն մեզ պատուիրեաց՝ սբս և անարատս լինել հոգւով և մարմնով , և այն-

պէս

ղխեաց խոստացաւ զանձառելի տեսիլ ամ-ուլթե իւրոյ 'ի մշտնջենաւոր կեանս ։ Ապա եթէ մեղանայդ այդ զԸդէմն չարախօսեաց, արժան էր ինձ խմոյ ոչ փութանակի ունկն մատուցանել, մինչև յերկուց լուիցես կողմանց, և այնպէս 'ի դատաստան ուղիղ դայցես ։ Իսկ արդ եթէ յանցաւոր իցէ ծառայ քո, ոչ երկնչիմ 'ի պատուհասէ ․ բայց թէ անպարտ դատանիմ յայդպիսի մեծեղեան չարութե, և ոսոխն իմ պարտաւորեալ եղանիցէ յատենէ աստի, զայս աղաչեմ՝ զի մի չար ինչ արասջիք նմա վն իմ ․ քանզի և օրէնքն իսկ մեր զայս պատուիրեն մեզ՝ անոխակալս լինել, և բարի առնել չարարարաց մերոց, և ոչ չարի չար հատուցանել ։

Զարմացաւ եպարքոսն ը իմաստուն պատասխանին, որում ակն ոչ ունէր ․ այլ տակաւին անհաւատանայր, և առաւել մեղանային անսայր չարախօսութե, որ համարձակագոյն պնդէր զբանն՝ վստահացեալ 'ի նաժիշտս իւր, որոց խրատ տուեալ էր՝ տալ յատենի վկայութի սուտ ․ ոմ և արարին իսկ ․ քանզի յառաջ մատուցեալ նաժշտացն՝ ասեն ․ հազիւ կարացաք ապրեցուցանել զտիկինն մեր 'ի ձեռաց չար աբեղայիդ ։ Սովինք առաւել ևս խռովեալ եպարքոսին՝ սպառնայր մեծամեծս ըդէմ Եւգինեայ ․ և կամէր վճիռ չարաչար մահու ածել 'ի վր նր, և զընկերս նր խոշտանգել ։

Յայնժամ հառաչեաց երանելին, և ասէ ․ ժամանակ է լռելոյ, և ժամանակ է խօսե-

լոյ ․ եթէ լռեցից , երկնչիմ՝ գուցէ պատճառ եղէց բազմաց՝ նախատինս դնել սրբ անուան քրիստոնէից ․ ապա լաւ լիցի ինձ խօսել 'ի դէպ ժամու , և փառաւորել զանուն փրկչին իմոյ՝ յայտնելով զճշմարիտն ․ զի մի պարծեսցի չարն 'ի վերայ ծառայից քի ։ Զայս ասացեալ , և մղձկեալ 'ի սաստիկ գթոյն՝ ոչ ևս կարաց տանել ․ այլ համարձակ գոչեաց պարզաբար ․ դու իմ հայր ըստ մարմնոյ , և ես եմ դուստրն քո Եւգինէ՝ զոր կորուսեալ համարէիր ․ այլ իմ արհամարհեալ զամ առ սէրն քի և 'ի պատիւ մաքուր կուսութե՝ զայս ձև հրեշտակային յանձին զգեցայ ․ մերկացայ զծ և զորս ենն ծի , և փոխանակ ամի զքս միայն զինև արկայ ։ Ոչ ապաքէն եղբարք իմ են աւիտոս և սերգիոս՝ որ զքև նստինդ ատենիդ ․ և ո՞ւր է մայր իմ կլոդիա տիկինն ։ Ոչ ահա և երկոքին ներքինիքս՝ զոր տեսանէք ը իս , պրոտոն և յակինթոն են ․ որք ընկերեցին ինձ միաբան զհետ երթալ վրդպուե փրկչին , 'ի գտանել զկեանս՝ որ 'ի քս յս ։

Եւ մինչդեռ բանքն 'ի բերանն էին , իսկ և իսկ ծանեան զնա 'ի դիմաց և 'ի բարբառոյ՝ հայրն և եղբարքն ․ և ընթացեալ զիրկս արկանէին և համբուրէին յորդ արտասուօք վս անակնունելի գիւտին ։ Ազդ եղև մօր նր կլոդեայ , թէ դուստրն քո Եւգինէ կենդանի է ․ եկն և անկաւ զպարանոցաւ նր ․ և եղև ցնծուե մեծ ամ տան եպարքոսին , և լալիւն բազում 'ի սաստկութե ուրախութե ամ

մերձաւորաց ։ Նա և իբրև տարածեցաւ այս լուր ՚ի ժողովրդեան, փառաւորեալ լինէր անունն ք՛ի, և յամօթ լինէին չարքն ։ Նա-դէն և ոմանք ՚ի հեթանոսաց գտեալք ՚ի տեղւոջ հանդիսին, որք ասէին․ Ճշմարիտ է ա՛ծն եւգինեայ․ յորմէ համարձակեալ և քրիստոնէից՝ կիտք ձայնէին․ մի տ՛ր, մի ք՛ս, մի հաւատ, մի մկրտութի՛․ և այլք, ո՛վ է ո՛ղ տ՛ր ա՛ծ մեր՝ որ յայտնի առնէ զանյայտս և զծածկեալս իմաստութ՛բ իւրով, և ըմբռնէ զիմաստունս ՚ի խորագիտութե՛ իւրեանց․ աջ քո տ՛ր փառաւորեալ է զօրութ՛բ, աջ քո տ՛ր խորտակեաց զթշնամիս ։

Յայնմ վայրի հրաման ետ եպարքոսն փիլիպպոս բերել զգեստս մեծագինս և կերպասս ոսկեթելս, և բռնադատեալ զգեցոյց զդուստրն իւր․ և հանեալ զնա ՚ի բարձր գահոյս՝ երևելի արար տեսողաց․ զի ծանիցէ ա՛մ բազմութի՝ եթէ սա ինքն է դուստր իւր սիրելի, որ ցայնչափ ժամանակս օտարացեալ ՚ի տանէ հօր իւրոյ՝ ընտրեաց զխոշոր կեանս․ և եղև այն օր տօն ուրախութե յապարանս եպարքոսին և ը՛ քաղաքն ա՛մ ։ Իսկ մեղանայն այն ամօթապարտ չարախօսն եւգինեայ՝ ՚ի դառնութի՛ ոգւոյ համակեալ՝ ինքնահալած փախչէր յատենէ անտի, և սենեակ ՚ի սենեկէ թաքչէր․ իսկ բարձրեալն ամենակալ՝ որ ոչ անպարտ առնէ զանիրաւս, առաւ նշաւակի կացուցանէր զնա ծի․ քանզի էջ հուր ՚ի բարձանց, և բոցակէզ ծախեաց զա՛մ տուն նորա ա՛մ ընտանեօք և

գոյիւքն հանդերձ . յորմէ կրկին եւս զահի հարեալ անհաւատից՝ ճշմարիտ գոլ վկայելին զհաւատս եւգինեայ , եւ ոչ սակաւք 'ի նոցանէ դարձան 'ի մոլորութենէ իւրեանց :

Յետ այսորիկ խօսեցաւ եւգինէ ընդ ծնողսն եւ ընդ եղբարս իւր 'ի բանից ածային գրոց . եւ շնորհօք այցելութե տն՝ արար զնոսա քրիստոնեայս . քանզի մկրտեցաւ եպարքոսն փիլիպպոս տմ տամբ իւրով . եւ դրձլ երանելին եւգինէ զգեցաւ կանացի զգեստ կրօնաւորութե . եւ այնուհետեւ բազմացան հաւատացեալք 'ի քաղաքի անդ աղեքսանդրացւոց . եւ եղեւ համարձակութիւն յոյժ քրիստոնէից 'ի կողմանս եգիպտոսի : Առ այս պէտք եղեն փիլիպպոսի ազդ առնել կայսեր զայս ինչ , եթէ օգուտ բազում տեսանի տէրութե ինքնակալին յանդորրու պահել զքրիստոնեայս , եւ թողացուցանել նոցա համարձակ պաշտել զկրօնս իւրեանց . զի որչափ հաւատարիմ գտանիցին յօրէնս , այնչափ առաւել մտերիմ ծառայութի ցուցանեն եւ տէրանց մարմնաւորաց՝ խրատեալ յօրինաց անտի իւրեանց : Եւ կայսրն՝ որ ոչինչ թերեհաւատէր 'ի բանից փիլիպպոսի , յանձն առնէր զկրօնն իմաստուն տնտեսութե նր :

Այլ իբրեւ զօրանալ սկսան հաւատացեալքն յեգիպտոս , ընդ այս մախացեալ ոմանց 'ի գլխաւոր պաշտօնէիցն հեթանոսաց՝ դիմեցին 'ի հռոմ, եւ ամբաստան եղեն զփիլիպպոսէ առաջի նորոյ ինքնակալին եւ գահակցի նր , (որ էին ը ոմանց սեւերոս եւ անտոնի-

նոս, և ո՛չ այլոց կարծեն լինել փախստականս
և գաղթականս,) եթէ եպարքոս տեղւոյդ ե-
թող ելից զդիցն պաշտօն, և զոմն խաչե-
լեալ պաշտէ. և յաւելուն չարախօսել՝ թէ
առ խնամարկելոյ նաւավարացն ազանդոյն՝
զընդդէմ գործէ հրամանաց ձերոց, և զեան
առնէ բաղում յիրս արքունի:

Յայնժամ յղեաց առ նա թղթս հրովարտակ
սաստիկս և կշտամբանաց. Որ յառաջ քան
զմեզ իշխանական էր՝ ասէ, գիտացուն հայր
մեր՝ պատուհեաց զքեզ մեծապէս շքով ե-
պարքոսութեան՝ որով հաւատարիմ ՚ի պաշտօն
դիցն և ՚ի հրամանս արքունի. մինչև դոյզ
թագաւոր ազատ՝ քան իշխանաւոր ոք է իշ-
խանութե՛՝ կացուցանել զքեզ ՚ի վերակացու-
թեն եգիպտացւոց. և ոչ փոխել լինչ կամէր
զքեզ յիշխանութենէ այտի, այլ կենօք չափ
սահմանեաց կալ քեզ յայդոսիկ կողմանս՝
առ ՚ի յիւրմէ մարդասիրութենէ. և մեք զնոյն
պահեցաք պատիւ, և եդեալ էաս էր ՚ի մտի
առաւելուլ քան զոր ունիսդ: Բայց այժմ
քանզի ազդ եղև մեզ, և քննեցաք և ՚ի վե՛
հասաք, եթէ օտարացեալ է քո ՚ի կրօնից
հայրենեաց, որով և զհակառակն ժպրհիս
գործել մեծոց և իշխանաց, հրաման այս-
պէս տուաք, զի կամ զառաջին զմեր օրէնս
կալցիս՝ և յառաջին աստիճան պատուոյդ
վայելեսցես, և կամ ՚ի բաց մերժեալ յաթո-
ռոյ իշխանութեան՝ յամ ընչից միանգամայն
զրկեսցիս. եթէ և ապրանաց տեղի ունիցիս:
Բուէն փիլիպպոսի զայսպիսի հրաման՝ պատ-

ճա-

ձառեաց աւուրս քանի մի զհիւանդն լինել․ մինչև վաճառեաց գաղտ զ՟իմ ձիթենիս իւր, և բաշխեաց աղքատաց ը՟ ա՟մ երկիրն եգիպտոսի․ և ապա ինքնակամ հրաժարեալ յիշխանութէ եպարքոսութեն՝ զեկոյց ինքնակալաց կարգել զայլ ոք 'ի տեղի իւր․ և ինքն մեկուսացաւ տամբ իւրով 'ի տեղի մի՝ ուր հաւատացեալք առաւել կային արտաքոյ քաղաքին ։ Նա զի էր նա այր զգօն և առաքինի վարուք, ջերմ յանձնպաշտութե և առատ բանիւ, ընտրեցին զնա յեպ՟ոսութի 'ի սահմանս վիճակին եգիպտացւոց․ որով յԾական առաջնորդութե՝ վերառեալ եղև յեկեղեցական կարգ հովուի․ և բազմօք սատար լինէր ժողովրդեանն ո՟յ, փայլեալ հաւատովք և բարի գործովք․ մինչև առնել և սքանչելիս 'ի վ՟ը հիւանդաց և այսահարաց անուամբ տ՟ն ։

Յետ այսորիկ առաքեցաւ 'ի Թ՟ղրէն զօրագլուխ ո՟ն պերեննիոս անուն՝ (10) 'ի վերակացուի աղեքսանդրիոյ եգիպտացւոց, պատուէր առեալ սպանանելոյ զփիլիպպոս միայն՝ առանց վրդովելոյ զժողովուրդ երկրին, զի մի խռովութի մեծ լինիցի ։ Նա եկեալ 'ի քաղաքն՝ պատուէցաւ ո՟մ զիշխան 'ի Թագաւորէ առաքեալ․ և յետ աւուրց հնարս խորհեալ 'ի ծածուկ գտանել զկեանս փիլիպպոսի, յղեաց 'ի վ՟ը նորա զոմանս 'ի սպասաւորաց իւրոց ծպտեալ 'ի կերպարանս քրիստոնէից․ որոց գուշակ եղեալ զտեղւոյն՝ մօտն յեկեղեցին, ուր կայր փիլիպ-

պոս եղեն 'ի պաշտաման աղօթից . անդ հարին և 'ի մահ վիրաւորեցին զնա 'ի մէջ տաճարին . որ և երիս աւուրս կեցեալ յետ վիրացն՝ աւանդեաց զհոգի իւր առ Ա՟ծ, վկայական պսակին արժանաւորելով, և հայրապետականին, կացեալ յեպ՟սուէ տարի մի, և ամիս երիս կամ չորս (11) ։ Իսկ ս՟բ կոյսն Եւգինէ թաղեաց զերջանիկ հայրն իւր 'ի գերեզմանս տեղւոյն՝ զոր շինեալ էր կղդիա մայր նորա օտարանոց . որ և յոմանց վանք և վկայարան կոչի, և յայլոց նոյն կածի է վանաց նիտրիոյ՝ զոր շինեաց սաեն Եւգինէ (12) ։

Բայց զկնի կատարման երանելւոյն փիլիսոպոսի՝ ոչ գոյր հանգիստ իւրայոցն յեգիպտոս յերկիր օտար . վ՟յ յետ ժամանակի խռոհուրդ արարեալ դարձան 'ի հայրենի քաղաք իւրեանց 'ի հռոմ՝ կղոդիա և երկու որդիք նորա սերգիոս և ապիոն, համդերձ Եւգինեաւ և երկու ներքինեօքն ։ Այլ թէպէտ զառաջինն իբրև յանծանօթս լինէին, այլ քանզի կային նշ՟ անդ ծանօթք և կարեոր բարեկամք 'ի մեծամեծացն հռովմայեցւոց, ս՟ք ընկալան զնս՟ սիրով . և առանց հարցփորձի զհաւատոյ նշ՟՝ ընտանութիւն ցուցին բազմօք . մինչև յառաջ ձգել զսերգիոս և զապիոն 'ի գործակալութ՟ին իրացն արքունի ը՟ հայրենի պատուոյն . և տալ ապիոնի անուն հիւպատոսի՝ ը՟ բդեշխի, և զսերգիոս անուանել բեկարիոս ը՟ փոխանորդ՝ յափրիկէ (13) ։

Իսկ

Իսկ ս͞է կոյսն Եւգինէ առանձնացեալ ՚ի տան հանդերձ մարբն և ներքինեօքն՝ փայլէր յառաքինի գործս իբրև կիրթ յոյժ ընթացս բարեպաշտութե և միակեցական վարուց կատարելութե · և սքանչելի օրինակաւ իւրով և իմաստ վարդապետութ͞բ հոգեշահ բանից ձգէր զբազումս յօրինորդայն հռոմայ ՚ի հաւատս քրի · յորս երևելի եղև բասիլա (կամ վասիլլա , որ թարգմանի թագուհի) յազգականութե թագաւորին՝ կոյս իմաստուն և ուշիմ միօք ։ Քանզի լուեալ սորա զբարի համբաւ Եւգինեայ՝ եկն առ նա ՚ի գիշերի · և տեղեկացեալ ՚ի նմէ վ͞ս ճանապարհին ճշմարտութե՝ յարեցաւ ՚ի նա , և կամեցաւ աշակերտիլ նմա · այլ զի երկնչէր կալ առ նմա և կամ յաճախել յերթևեկս , զի մի մատնեսցի , աղաչեաց զԵւգինէ յղել առ ինքն զներքինիս իւր իբրև ՚ի սպասաւորութի, որպ͞ զի առաւել ևս հրահանգեսցի նոքօք ՚ի կարգս քրիստոնէութե ։

Եւ նա առաքեաց զպրոտոս և զյակինթոս նախ իբրև ընծայաբերս ՚ի բնակութի բասիլայի · զորս ընկալեալ նորա՝ կալաւ զնսի ՚ի տան ՚ի անուամբ ծառայից , այլ պատուէր զնս առանձինն իբրև զառաքեալս քրի · և լուեալ ՚ի նցէ ստէպ զբանս աւետարանական վ͞ղպութե՝ զօրանայր ՚ի հաւատս · մինչև հանդիպեալ հայրապետին՝ (որ յոմանց կիպրիանոս եպս կոչի · և յայլոց կոռնելիոս քահանայապետ հռոմայ ,) ՚ի տեղւոջ ուրեք ազատ յամբոխէ՝ առաւել ևս լուսաւորեցաւ ՚ի

'ի նմէ , և ընկալաւ զմկրտութիւն սբ̃ աւազա-
նին : Եւ յետ հաստատելոյն 'ի հաւատս
քնի՝ ուխտ եդ անձին իւրում պահել անա-
րատ մինչև ցմահ զկուսական զմարգարիտն,
արհամարհեալ զկարգ ծ̃ի՝ յոր խորհէին
մուծանել զնա մերձաւորք իւր . որոց խօսե-
ցեալ էր զնա պոմպէոսի ումեմն երևելի ա-
զատորդւոյ :

Եւ այնուհետև պէսպէս պատճառանօք
ստէպ այց առնէին միմեանց յանքոյթ տե-
ղիս երկոքին սբ̃ կուսանքն եւգինէ և բա-
սիլա , և քաջալերեալ յորդորէին զմիմեանս
'ի կամս այ̃ 'ի բարին՝ 'ի հաճոյն և 'ի կատա-
րեալն : Եւ եղև տեսանել սբ̃յն եւգինեայ
'ի տեսլեան երազոյ զմարտիրոսու̃ի բասի-
լայ կուսին . և բասիլա ետես այր մի լուսա-
ւոր՝ բերեալ եւգինեայ զերիս պսակս . մին
զճգնու̃են յաղեքսանդրիա , և միւսն զմար-
տիրոսու̃են 'ի հռոմ . և զերրորդն վ̃ն մա-
քուր կուսու̃են . և ասացեալ միմեանց՝ զոր
տեսինն , ուրախ եղեն 'ի տ̃ր :

Իսկ ոմն յաղախնայցն բասիլայ երթեալ մատ-
նեաց զնա իշխանին պոմպէի՝ խօսեցելոյն ը̃
բասիլա , թէ տիկինն իմ հրապուրեալ յեւ-
գինեայ՝ այլ ոչ կամի ամուսնանալ ը̃ քեզ :
Եւ պոմպէոս (14) բազում աշխատ եղև ան-
ձամբ և 'ի ձեռն պատգամաւորու̃ե փոխել
զմիտս կուսին . և ինչ ոչ օգտեցաւ . վ̃յ
գնաց ամբաստան եղև առ թագաւորն զեւ-
գինեայ , թէ զա̃մ ոք հրապուրէ դառնալ
յա̃ծն իւր , և ոչ տայ թոյլ կնոջ մերձաւո-

րել

բիւր ամն. և եթէ արգելցին մարդիկ յամուսնանալոյ՝ որպէս ասէ թգրութիս հռովմայեցւոց, և զխորդ յաղթեմք թշնամեաց օտարածնաց : Յայնժամ զայրացեալ թգրն՝ հրամայեաց պոմպէի, զի թէ ոչ հաւանեսցի բասիլա՝ մահու սպանջիր ասէ զնա՝ 'ի ձեռն դատաւորին. նոյնպ և զեւգինէն զայն ես տաց կորուսանել խրատամբք : Երթէ պոմպէի՝ միւսանգամ փորձեաց 'ի ձեռն պառաւանց և վհկաց դողանալ զմիտս բասիլայի, և ոչ կարաց հաւանեցուցանել զնա. վսյ յետ բազում ողոքանաց և սպառնալեաց՝ հատին զգլուխ նր սրով. և նա այնպէս կատարի 'ի քս :

Յետ այսորիկ հրաման ետ կայսրն, զի դատաւոր քաղաքին՝ նիկետիոս կմ անիկտոս անուն փորձեսցէ տանջանօք և մահուամբ զեւգինէ և զգործակիցս նր. և դատաւորն ետ ունել զեւգինէ հանդերձ ներքինեօքն, և տանել 'ի տաճար կռոցն՝ զի երկիրպագցեն և զոհեսցեն : Իսկ սրբոցն մտեալ անդր՝ չառին յանձն երկիր պագանել կռոց. այլ մանաւանդ աղօթեցին առ քս, և նոյնժամայն բագինքն ամ անկեալ կործանեցան :

Ընդ որ բարկացեալ անօրինացն՝ հատին զգլուխս երկուց ներքինեացն զպռոտոսի և զյակինթոսի : Եւ 'ի սրբուհւոյ կուսին եւգինեայ յոտն կապեցին վէմ մի մեծ, և ընկեցին 'ի գետն տիբերիս. և ահա անդէն արձակեցան կապանք, և լուծաւ վէմն և էջ 'ի խորսն. իսկ աղախինն քի գնայր 'ի վր

ջրոյն

ջրոյն որպէս 'ի ցամաքի, մինչև եւ 'ի ցամաք անդր. յայնժամ աքանչացեալ ոմանց 'ի տեսողացն՝ փառս ետուն այ. մինչև անարգել նց զկուռս իւրեանց և զկռապաշտս, և հաւատալ 'ի քս՝ զոր եւգինէն պաշտէր:

Եւ ապա հրաման ետ դատաւորն, և ջեռուցին սաստիկ զբաղանիսն, (որ յոմանց սևերինեան կոչի,) և արկին անդ զեւգինէ. և այնպէս ցրտացաւ բաղանիսն, մինչ զի այլ ոչ կարէին ջեռուցանել. և անարատ եւ անտի ևս եւգինէ. զորմէ կէսքն ասէին մոգ և կախարդ լինել, և այլք գովէին զհաւատս կուսին (15):

Դժուարեալ դատաւորին ետ արկանել զեւգինէ 'ի բանտ խաւարչտին, զի կացցէ անդ անսուաղ և անլոյս: Եւ ահա լոյս մեծ ծագեաց 'ի բանտին, և երևեցաւ անդ փրկիչն՝ ունելով 'ի ձեռին հաց սպիտակ իբրև զձիւն, և անասելի ըստ համոյն քաղցրութե. և ասէ ցնոյն. ա՛ռ եւգինէ կերակուր 'ի ձեռաց իմոց. զի ես եմ փրկիչ քո, զոր 'ի բոլոր սրտէ և յամ անձնէ սիրեցեր. և ես զքեզ սիրեցի. և ահա ոչ անցցեն աւուրք բազումք, զի ընկալայց զքեզ յիմ արքունիս՝ որ 'ի յերկինս. և զայս ասացեալ՝ եղև աներևոյթ: Եւ եղև յետ կալոյ երանուհւոյն եւգինեայ 'ի բանտի զաւուրս տասն կամ հնգետասան՝ (16), առաքեաց դատաւորն դահիճ, և ետ գլխատել զնա անդ՝ զճգնազգեաց նահատակն և զանարատ հարսն հոգւոյն սբյ: Որոյ զպատուական մարմինն առեալ հաւա-

տացելոց՝ տարան ամփոփեցին պատուով 'ի լատինայ Հռոմապարհին արտաքոյ քաղաքին Հռոմայ 'ի սեպհական կալուածս նր ։ ուր և զբազմաց 'ի սրբց զնշխարս ժողովեալ էր նր անդր ։

Իսկ մայր նր կղոդիա գայր և լայր ստէպ 'ի վր հողոյ ցանկալի զաւակին իւրոյ Եւգինեայ՝ անմխիթար ողբովք ։ Եւ երևեցաւ նմ 'ի գիշերի միում յանուրջս դուստրն իւր՝ հանդերձ լուսազարդ դասուք սրբ կուսանաց, և ասէ ։ ողջոյն քեզ մայր իմ կղոդիա ։ զի՞ լաս մայր իմ, ուր պարտ էր քեզ ուրախ լինել վս իմ ։ զի և զիս դասեցոյց ած ը սրբս՝ զորս տեսանես սքանչելի փառօք ։ և հայրն իմ փիլիպպոս՝ դասեցաւ 'ի կարգս սրբ քահանայապետացն ։ Եւ արդ ուրախ լեր, զի և զքեզ մուծցէ ած մեր յուրախութի իւր յաւուր կիւրակէի ։ Պատուէր տուր որդւոց քոյ՝ եղբարց իմոց, զի պահեսցեն ուղիղ զդրոշմ սբյ խաչին ։ որ և նք արժանի լիցին այսմ ցանկալի և անմահից կենացս ։

Իբրև զայս ասաց՝ անհետ եղև յաչաց մօրն ։ այլ 'ի մեկնիլ նր լսէր կղոդիա զձայն երկնաւոր զուարթնոց՝ որք փառաբանէին զած ։ Յայնժամ զարթուցեալ 'ի խնդուէն՝ փառս ետ այ, և ասաց զտեսիլն՝ որդւոց իւրոց և որոց էինն 'ի տան ։ Եւ յաւուր կիւրակէի 'ի ժամ սրբ պատարագին՝ մինչդեռ աղօթէր կղոդիա ջերմ արտասուօք, աւանդեաց զհոգին իւր առ ած, լի աւուրբք և արդեամբք ։ Այնպէս և երկու եղբարք Եւգինեայ սեր-

գիոս

գլոս և ապխտոն՝ թէպէտև յերկրի բնակելին, այլ քաղաքավարութի ն՟յ յերկինս էր, անարատ վարուք առաքինութ՟ իբրև լուսաւորս փայլեալ յա՟ի. քանզի հաստատեալք ՚ի սէրն ա՟յ՝ մնացին անփորձ ՚ի չարէն ցոր վախճանի իւրեանց. և սրբութ՟ք փոխեցան առ ա՟ր, և հասին առ ծնօղս և առ քոյր իւրեանց յերանութ՟ արդարոց (17)։ Միճակ բարեվիճակ, և նախանձելի ա՟մ առաքինեաց՝ մանաւանդ յա՟ական կարգէ. զի սակաւք եղեն՝ որք զայսօրինակ հանդիսացան և երանեցան ա՟մ տամբք հանդերձ. հայր և մայր և զաւակք և ընտանիք. որոց գլուխ ճանաչի իրաւամբք սը̄ կոյսն Եւգինէ՝ նախաշաւիղ ա՟մ բարեաց տան հօր իւրոյ. վ՟յ և ը̄ եւգինեայ եղեն տօնելի ՚ի մեծամեծաց մինչև ՚ի փոքունս ն՟յ (18), ամենազօր շնորհօք ա՟ն և փրկչին բոլորեցունց. որում վայելէ փառք և պատիւ յաւիտեանս. ամէն։

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ։

(1) Մի և նոյն վարք և վկայաբանութի՟ է՝ ոչ միայն ը̄ դոյացութ՟, այլև ը̄ ա՟մ գլխաւոր հանգամանաց, ուրեք ուրեք և ը̄ եղելոց, եթէ ՚ի զանազան յայսմաւուրս հայոց, և եթէ ՚ի բազմազան վկայագիրս յունաց և լատինացւոց և այլ ա՟մ ազգաց. մինչ զի ոչինչ տանի երկբայութի՝ հրաշալի պատմութիս։ Զոր և հռոսուէյտ յսեան դնէ ճոխադրոյն ՚ի վարս հարանց. ՚ի Գլ. ա՟. ՚ի կարգի հին և վաւերական պատմութ՟ց ճգնաւորաց՝ գրելոց ՚ի սը̄յն հերոնիմոսէ և ՚ի նմանեաց ն՟ր. և ասէ՝ թէ ոմանք ընծայեն զթարգմանութի վարուցս՝ հռուփինոսի. և

և չէ՛ իսկ ասէ օտար յոմոյ նր ։ Նշանակէ և զհետ հե-ղինակն՝ որք յիշեն զայս վարս Եւգինեայ կուսի ․ որպէս Աղկիմոս աւիտոս , և փորտունատոս , և անդելմոս ։ Վկայէ այսմ և բաբեպրոք բոլլանդեան որագրիչ դա-տաւոր՝ յասելն 'ի մայիսի ․ 20 ․ երես ․ 634 ․ ('ի խօսելն զբասիլայ կուսէն զաշակերտէ Եւգինեայ) ․ * Այն

,, գործք (ասէ , զ̃ վարք և վկայաբանութիւն Եւգինեայ
,, և որոց ընդ նմա) են յիրաւի հնագոյն յոյժ ․ քանզի
,, Աղկիմոս աւիտոս եպ̃ս վիեննայու , որ գահագլուխ
,, Նստաւ 'ի Ժողովն Եպայոնիոյ 'ի գաղղիա՝ յամի տ̃ն ․ 517 ․
,, 'ի գիրսն՝ զոր գրեաց 'ի գովեստ կուսութեան առ քոյր
,, իւր փուսկինա , առաջի աչաց ունէր զայն վարս ․ զոր
,, և արժանի համարեցաւ յատանաւոր տաղաչափութի
,, վերածել ․ տուն ․ չկէ ․ մինչև 'ի ոժզ ||։

Սոյնպէս և 'ի մէջ յունաց պանծալի ընծայեցոյց զայն (ասէ) մե-տափրաստէս ․ Ետ ։ Բայց տես , զոր անվայել իմաստութե խորում 'ի վր̃ բերէ յանդգնաբար ․ * Այլ սակայն որ-

,, չափ և հաճոյական ընծայեցան երբեմն այն վարք ,
,, այժմ եթէ 'ի փորձաքար պատմական քննութեան ընդ-
,, հարցին , ոչ ոսկի , այլ կեղծ մետաղաց գտանիցին ||։

Բա՛րէ բա՛բեպրոք ․ բարւոք ընթանայիր , ո՛ կասեցոյց զքեզ Ճշմարտութենէն չհաւանել ․ եթէ իմաստուն ոսկե-րիչ էիր , պա՛րտ էր քեզ զմետաղսն քաջ ճանաչել ․ զզ-տել զոսկին , և զայն առնուլ , և փայլուն գործել ․ զի ոչ այնչափ 'ի մետաղս փայլէ ոսկին՝ որք̃ 'ի ձեռս ոսկեր-չաց ․ բայց քո Թողեալ զոսկերչութիւն՝ որ գիտէ զոսկի ոժգոյն կարծեցեալ պայծառ փայլեցուցանել , ցուցա-նես զանձն մետաղահան անդէտ ընտրութեան կեղծոյ և ոսկւոյ ։ Ապա թէ ոչ՝ այդ քո ապաբանութի (մի ծանր թուեսցի քեզ՝ զի զքո ոճս քեզ վաճառեմ ,) անբերելի է և սրբոյն Եւգինեայ ․ զի թէ դատաւորն զգլուխ նորա հատեալ՝ պսակաց արար արժանի , դու զպսակ վկայ-ութեան նորա կապտես կամ անարգես ․ և կամ 'ի կարգս հալածչաց անցեալ՝ զձեռս և զոտս սրբոյն քանցես ․ մինչ զի և 'ի քեն անբարւոյ օրինակ առեալ՝ ընդ մէջ գլխովին կտրէ գործակիցն քո պեռիէր 'ի ԺԳ ․ հատ ․ սեպտ ․ 'ի վարս երկուց ներքինեացն Եւգինեայ , ստել կամելով զճշմար-տութի պատմութեան ․ և վկայ զո՛ այլ կոչէ , բայց զի ասէ , * զընթերցօղն առաքեմք առ բաբեպրոք ||։ Այլ տես-ցուք անաչառ , թէ զի՛նչ է՝ որ Ընտրուցանէ զոսսա և զնմանիս սոցա ։

Նախ՝ պատճառեն զփոյացուի պատմութեան լինել իբր

հո-

հոգևոր խաղ. որ լատիներէն ասի բէա տուամա: * Ա-
,, րևելեան և արևմտեան եկեղեցեաց (ասէ բարեպաշտ)
,, միօրինակ ընտելացաւ այն վարք. իբր այն թէ զար-
,, մանալի յեղափոխութ դիպուածոց տարժելի հեշ-
,, տութեն ընծայեցեն ընթերցողաց և լսողաց, և ոչ սա-
,, կաւ նպաստ լինիցի 'ի զօրութե քրիստոնէական սաս-
,, քինութե, և մանաւանդ կուսական մաքրութե ||: Ո՛վ
մնացի դու ուստի՞ ուսար այդպէս գեղեցիկ հակաա-
ռանել. եթէ յօրինողքն յայսպիսի միտս բարիս վարե-
ցան, զիմրդ ոչինչ ազդեցին 'ի քեզ. գուցէ քանզի իմաս-
տուն ես, և ոչ խարիս. ուրեմն անիմաստ գտան ամ ա-
րևելեան և արևմտեան եկեղեցիք, և խաբեցան 'ի սկզբա-
նէ և այսր. և քո զի՞նչ միտք են յեպերել զայդ պատմու-
թի. նորին ձիմարութե իցէ գտանել լինել՝ սուտ ցու-
ցանել զեկեղեցին և զեկեղեցական աւանդս միանգա-
մայն: Զի թէպէտ եկեղեցին ոչ դնէ զհիմն իւր 'ի վր
մարդկային պատմութեց, բայց յընդունելն զնոսին՝ ոչ
սակաւ ամրանայ և ըստ քեզ 'ի քրիստոնէական աւանդ-
նութ: Թո՛ղ զի եւգինէ տանելի է եկեղեցւոյ՝ ո՛չ ըստ
որում առօրական վկայութի ոք, այլ ըստ որում այսպի-
սի վարուք փայլեալ և վկայեալ. ապա թէ ո՛չ չիք ա-
ռանձին պատճառ տօնելոյ զեւգինէ ամենայն տարբ
հանդերձ. ո՛չ ծնողքն ունին զայլ գործ արժանի տօնե-
լոյ, և ո՛չ եղբարքն և ո՛չ ներքինիքն, բայց յայնմանէ՝ որ
փակի յայս անհաստ պատմութե. մինչ զի անգոսնել ըղ-
գոյացութե պատմութես (զորոյ զնմանն է տեսանել և
յայլ քանի մի սէս 'ի վարս հարանց, են. եւ աւանել
առ բոլլանդեանս. 'ի յունվարի. 24. զորմէ զնի.) է
անգոսնել կամ զսէս, կմ զեկեղեցին՝ որ տօնէ զնոսա:
Այլ՝ արժան յերկար գիմախօսել անպատճառ Թըր-
նամանադրաց. եկեսցուք 'ի կարծեցեալ պատճառսն:
Երկրորդ՝ պատճառն զպատահմունս պատմութես ան-
հաւատալի լինել ըստ Ճիլլադրութե. * Ընդ արտաքին և
,, ըստ եկեղեցական պատմութե այնց ժամանակաց (այս-
,, պէս բոլանդականէ պեռիէր զԵրկարաբանութիւս բարե-
,, պրոքայ,) կամ յոյժ դժուարաւ, և կմ ոչ իմիք օրի-
,, նակաւ կարեն միաբանիլ. որ լինել վանորէից միան-
,, ձանց յեգիպտոս, եպսութե փիլիպպոսի յաղեքսան-
,, դրիա, քաղաքապետութե նիկետիոսի կմ ըստ այլոց ա-
,, նիկտոսի 'ի հռոմ. մրտութե բասիլլայի 'ի կուռնե-
,, լեայ կամ 'ի սոլոնոյ քէնյապետէ ||: Այս զէնք
են, որք ոչինչ մեզ տանանեն. զայդպիսի անմիաբանու-
թիս

թնս նովին իսկ լուծանելովք, զի ոչ միաբանին վկայագիրք յայգոսիկ անուանս կամ 'ի պարագայս, որ միաբանն են 'ի պատմութեան ։

Այսպ ասելի է. սակաւք 'ի վկայաբանից են՝ որք ցուցանիցեն ստուգիւ, թէ վանորայք շատ կային յայնժամ յեգիպտոս. բայց և ոչ մին ուրանայ գտնել զմին, ուր կրօնաւորեցաւ եւգինէ. զոր և քաջայայտնաբար հանդամանօք թ վիճակի ժմկին այսպէս ստորագրէ տր լէշն մեր 'ի յայսմաւուրս իւր (միաձայն ամիս թ դ = ց) այսպս. * Վանք մի էր արտաքոյ քաղաքին՝ յորում ժողովեին „ բազմութ քրիստոնէից վս հալածանացն 'ի կռապաշ„ տից ||: Եթէ զայս ձև բանից գտանէին բաբեպրք և պեռլէր, այլազգ խօսէին յայնժամ. և ոչ դիմախօսէին նաև վս միւս ևս փոքրիկ վանացն՝ զոր շինեաց նա ինքն եւգինէ յօտարանոցի անդ շինելոյ 'ի մօրէ իւրմէ. և զայս ևս յիշէ տէր լէշ այսպ. * Թաղեցին զնա (զթ „ զփիլիպպոս) 'ի վանսն՝ զոր շինեաց դուստր իւր եւ„ գինեա ||:

Եթէ 'ի կարգս պատրիարգաց աղեքսանդրիոյ չգտանեն խուզարկուք զփիլիպպոսդ անուն յայնմ դարու, մեք ոչինչ զարմանամք հանդոյն այլոց. նախ՝ զի բանք վկայագրաց, և մանաւանդ մերոցն՝ դիւրաւ մարթին յանորոշ միոս վերածիլ վս միոյ յեպիսկոպանաց վիճակին եգիպտոսի. մինչ զի և որք աղեքսանդրիոյ եպս ասեն, զաղեքսանդրիայն իբրև գլուխ եգիպտոսի գիտելով՝ 'ի վիճակէ եգիպտոսի կամին ասել: Երկրորդ՝ հաւանական ևս է, թէ փիլիպպոս եպարքոս կամ 'ի մկրտելն և կմ յեպսանալն՝ զայլ անուն ընկալեալ իցէ. և վս այն ոչ է մարթ գտանել 'ի կարգս պատրիարգաց առաջին անուամբն: Ոչ գիտեմ, զինչ ունին ասել քննիչքն ընդդէմ բացարձակ բանիս տր լէշի. * փիլիպպոս հայրն իւր „ (զթ եւգինեայ) եղև եպս քրիստոնէից ||: Օգտէ և բանն սևերոսի աշխամեցւոյ և արևելեան ժմկագրութե, թէ յետ յուլիանոսի պատրիարգին աղեքս", որ մեռաւ 'ի տասներորդ ամի կոմոդոս կայսեր՝ յամի տեառն 189. յայնմ հետէ եպսն աղեքսանդրիոյ 'ի բաց մեկնեալ էր 'ի քաղաքէն՝ վս հալածանաց սևերոսի կայսեր և յաջորդաց նորա:

Այնպէս ոչինչ է առարկուածն յանուանէ քահանայապետին հռոմայ, զոր հերկորէն լատին վկայագիրք յետինք՝ է զի կոռնելիոս և է զի սովտերոս պապ կոչեն, յարմարել կամելով ժմկի քահանայապետաց. ուր մե_

տափրաստէս ասէ, * կուռնելիոս՝ մեծ տառ 'ի մէջ ,, եղբարց|| · զի ոք և կամիս խմմ յերևելի եղբարց գտե_լոց 'ի հռովմ յայնոսիկ դարս հնութն: Զինչ ապա՝ ե_թէ ԺԲ Հ · ընթերցցուք · * գնացեալ առ եղբն կիպրիա_,, նոս|| · կարծեմ թէ Ը այս տառերուն առաւել հա_ճեսցին քննիչք · թէ կամին՝ և յափրիկէ գիցեն:

Իսկ ընդ զանազանեալ անուն քաղաքապետին հռովմայ վարանիլ ծանծաղմտութն է · զի որչափ և պարծեսցին քննիչք իրագէտ լինել կարգի և անուանց քաղաքա_պետաց կմ դատաւորաց հռովմայ, բազմօք սխալեն · զի բազմանուն էին հռովմայեցիք, և դատաւորք տանջիչք քրիստոնէից բազումք կարէին լինել: Մի միայն կա_րեւոր խնդրելին վն մեր՝ էր անուն կայսեր · զորմէ տես_ցուք արդ:

Անուն կայսեր՝ որ առաքեաց զփիլիպպոս եպարքոս յեգիպտոս, հնրկօրէն 'ի յն · և 'ի լտ · վկայաբանութիս միօրինակ գնի կոմոդոս · (որ նստաւ յամի տն · 180 ·) նոյնպէս գնի և առ հայս · զի թէպէտ 'ի սովորական օրինակս Հ · գրեալ կայ, * 'ի թղթուեն ինքնակալին նի_,, կոմիդեայ|| · բայց պարտ է ուղղագրել ընթերցուածոց տր իէլի · որ ունի այսպէս · * 'ի ճմկս ամբարիշտ արքային ,, կոմոդեայ||: Իսկ անուն յաջորդին՝ որ ընկեց զփիլիպ_պոս յեպարքոսութէ, և ետ նահատակել, ոչ յիշի 'ի յն · և 'ի հյ · այլ լատինք՝ են որ սեւերոս, կմ անտոնինոս գնեն (զի ոք նստան յետ պերտինաքսի, և տիտոսի՝ քանի մի ամսօք յաջորդելոցն զկնի կոմոդոսի), և են որ վօլուսիանոս և գալլոս, կմ վալերիանոս և գալիե_նոս գնեն, ոչ յայն հայեցեալ՝ թէ ոք յորժ 'ի վայր հասն ԺԲ ճմկին · (զի նստան յամի · 251 · և 260 ·) այլ զի յար_մարեսցեն ճմկի կուռնելիոսի հռովմայ հայրապետին (նստելոյ յամի · 250), միանգամայն և պահեսցեն և զանունն կայսեր՝ առ որով յետ ճմկաց նահատակեցաւ եւգենիէ · քանզի զսա նաև մետափրաստէս և Հ · գալիե_նոս կամ գալլինոս կոչէն:

Արդ ո՞չ ասիցէ, թէ ընդ վայր է 'ի պատճառս ան_ուանցս՝ որք ԺԲ իմիք որոշ են, և ԺԲ իմիք անորոշ, խա_թարել զվկայաբանութն, և անստոյգ մակաբերութբք չափ դնել ամաց փիլիպպոսի և եւգենեայ, (որպէս և արարին ոմանք 'ի նոցունց իսկ խուզարկուաց,) և ոչ հաւանելով իւրեանց իսկ բանից՝ քարկոծել զվկա_յաբանս, չասացից՝ թէ և զվկայս: Որ ոք կամի, զմին յանուանց կայսերաց յիշատակելոց կալցի հաստատուն,

 և

և ըստ այնմ ընթացցի՝ յարմարելով եթէ հնար է տիրա-
պէս յարմարել զխառնակ անուանս կայսերաց դարուցն
այնոցիկ. յորս (թող զբռնաւորս կայսր անուամբ ինք-
նացեալս) իւրաքանչիւրն կրէր զերիս և զչորս, եւս և
զհինգ և զվեց անուանս և մականուանս և մակակոչու-
թիւս. ո̅ր Ղուկիոս աւրելիոս կոմոդոս. Մարկոս դի-
դիոս սեւերոս յուլիանոս. Մարկոս աւրելիոս պասսիա-
նոս անտոնինոս կարակաղղա. Մարկոս աւրելիոս ան-
տոնինոս պասսիանոս վարիոս հելիոգաբաղոս. և ն̅ ։ Եւ
երբ էր ուսանել վկայաբանից զա̅մ զխառնաբնդոր ան-
ուանս ոց̅, և անվրէպ նշանակել. և զկնի չիցէ յան-
դգնուն վ̅ն նիւթական սխալագրութեանց անուանց՝ եւս և
վ̅ն անտառագութ̅ե̅ ոստարոտի անուանց ոմանց զըստու-
գուն բամբասել վկայաբանութ̅ե̅ ։ Այսոքիկ այսքան. Ե-
թէ կայ և ինչ ինչ մանր զննելի, յիշեսցուք՝ի կարգին ։
(2) Աւ ինչ արդեօք, զոր յոյնք տօնեն 'ի դեկտ. 24.
(թ̅ զեւգինէ կոյս և զորս ընդ նմա,) և լատինք միով
աւուրբ զկնի՝ 'ի դեկտ. 25. (զեւգինէ առանձին. թող
զի զփիլիպպոս յիշատակեն 'ի սեպտ. 13. և զերկուս ներ-
քինսն 'ի սեպտ. 11. ո̅ թէ այսպէս զանազանելի ի-
ցեն աւուրբ կատարման նոցա,) մեք 'ի միջոցս ապայից
վերածեմք ։ Դիւրին էր ասել՝ թէ որովհետև 'ի յուն-
վարի 21. դնի 'ի Հ. վարք եւգինեայ ա̅մ տամբ հան-
դերձ, կարի 'ի դէպ էր անցուցանել զտօն յիշատակի
նց̅ 'ի միջոց ապայից, որ է միջոց յունվարի և փետրվա-
րի, Բայց թող զի յառաջ է կարգադրուն տօնացուցի
քան զպայմանաւորաց յետոյ յօրինելոց, թէև դիցուք՝
թէ տօնացոյցն կախեալ է պայմանէ մեց, (որ է սոդդ.,)
մեայ խնդիր՝ թէ ուստի եղև հին վկայաբանից մերոց
կի̅ առաջին յօրինողաց պայմանաւորս՝ դնել զեւգինէ
'ի յունվարի. 21. (ո̅ է յա̅մ հին և նոր օրինակս,)
կի̅ 'ի յունվարի. 16. ո̅ դնեն Հ = Յ. և տ̅ր իէլ ։
Մեք 'ի հետաքննութ̅ե̅ իրացս՝ պատճառ մի դտաք զար-
մանալի. զոր այլով մասամբ պարտ էր յիշատակել բու-
լանդեանց, բայց չէ անցեալ ընդ միտս նց̅. (ապաթէ
ոչ՝ զէն արդեօք լինէր բաբեպրոքայ սատանիոր ը̅դէմ
մեր ։) Գտաք ասեմ, զի առ յոյնս կայ և այլ կոյս սըր-
բուհի՝ ոչ սակաւ պարագայիւք նմանաւոր վարուց եւ-
գինեայ, եւսեբիա քսենէ կոչեցեալ. և 'ի հինգերորդ դա-
րու կարծեցեալ. որոյ տօնն կատարի առ նս̅ 'ի յուն-
վարի. 24. (թող և զայլ վկայուհի քսենէ 'ի 18. յուն-
վարի հարևանցի յիշատակեալ.) զոր ոմն դասանեա առ-

Հայս • բայց կայ 'ի Հ = Յ•Թ 'ի հայերէն ձեռագիր յայս_
մաւուրս թ յունական կարգաւորութե • և այն եդեալ
'ի յունվարի • 27• բանիւքս այսոքիւք • * Յայսմաւուրք՝
վարք աղախնոյն Քի եւսեբեայ :

„ Սա էր 'ի Հռոմ քաղաքի դուստր մեծատան իշխանի
„ քրիստոնէի • կամեցաւ տալ զնա առն , և նա յանձն
„ ոչ առ • ասէր ցհայր իւր • ես Քի կամիմ հարսնա_
„ նալ. զկուսութիւն իմ ոչ տամ յապականութե • և հայրն
„ ոչ անսայր նմա • քանզի այլ զաւակ ոչ ունէր : Եւ
„ յորժամ ետես եւսեբիա զպաղեալ զհայրն 'ի գործ
„ հարսանեաց , 'ի գիշերի առեալ երկու աղախինս հա_
„ մախորհ իւր՝ զգեցան առն զգեստ • ելին գաղտ 'ի տա_
„ նէն , և գնացին 'ի ծովեզերն՝ գտին նաւ պատրաստեալ •
„ գնացին յաղեքսանդրիա • և անտի 'ի կոռն կղզին • բնա_
„ կեցան անդ • դարձեալ զգեցաւ զգեստ կանացի , և
„ անուանեաց զինքն կսենի , որ թարգմանի 'ի հայ լե_
„ զու՝ օտար : Եւ մեծ ճգնութ կացեալ սակաւ ժամա_
„ նակս 'ի կղզւոջն՝ հանդիպեցաւ կրօնաւոր ծերոյ մի •
„ գնաց զկնի նր 'ի քղքն սառիճայ (թ այլոց՝ միլասայ •
„ որ 'ի կարիա) , արգելաւ 'ի խցի • և յերկու և յերեք
„ աւուրս և 'ի շաբաթուն միայն ճաշակէր • և ոչ բան_
„ ջար և ոչ ունդ և ոչ միրգ և ոչ ձէթ և գինի , և ոչ
„ այլ ինչ՝ որ ընդ հուր անցանէր • բայց սակաւ հաց
„ յարտասուս թացեալ ճաշակէր • և յերեկորեայ համ_
„ բարձեալ զձեռս յերկինս՝ մինչև յառաւօտն ոքնութ
„ և արտասուօք զաղօթս իւր կատարէր • և ապա սա_
„ կաւիկ մի 'ի վր մերկ ծնգացն կանգնեալ ննջէր : Այլ
„ զճգնութե վարուց նր ընդ գրով ոչ կարեմք արկանել ,
„ միով խորգով զոր 'ի կոռն կղզւոջն զգեցաւ մինչև 'ի
„ ծունգսն , և այն առանց թեզանի , գլխիրաց՝ բոկ 'ի
„ ձմերանի և յամարանի : Եւ 'ի ժամ հանգստեան իւ_
„ րոյ տարածեալ զձեռս իւր 'ի յերկինս • և լոյս մեծ
„ ծագեաց 'ի խցին • և ընթացեալ գտին զերանելին կը_
„ սենին հանգուցեալ 'ի դեկտեմբերի ժէ • (թ այլոց •
„ 'ի յունվարի • իէ •) և այլ մեծ սքանչելիս արար ած
„ 'ի պատակ հանգստեան նր , պատմ ասացեալ , և 'ի
„ մէջն խաչ իջեալ յերկնից 'ի վր դագաղացն . և ոչ
„ վերացաւ , մինչև եդին զնա 'ի տապան || :

Արդ թէպէտև թ ինքեան ամիս տարբեր է գոյացութե
պատմութես 'ի վարուց սրբյն եւդինեայ կուսի և վկայուհ_
ւոյն , բայց միա գիր՝ զի նման գտանին այս ինչ պարա_
գայք • քանզի և եւսեբիա կոչին (հանգոյն եւդինեայ)
աւ

ամի լինել՝ ա. հռովմայեցի ծննդեամբ ։ բ. դուստր մեծատան իշխանի ։ գ. 'ի կամիլ հօր նր ամուսնացուցանել զնա՝ փախեաւ ։ դ. յաղէքսանդրիա եկն զառաջինն ։ ե. երկու գործակիցք էին նր՝ աղախինք (թէպէտ և ոչ ներքինիք) ։ զ. զգեցաւ առն զգեստ ։ է. դարձեալ զգեցաւ զգեստ կանացի ։ ը. և եղև ճգնաւոր ։ թ. գնաց զհետ կրօնաւոր ծերոյ միոյ ։

Սակաւ և թէթև են ը խ այս պարագայք՝ նմանաւոր երևեալք. բայց տես դու ինձ՝ զի թէ 'ի համառօտութե աստ ինն պարագայք նման նշմարին, 'ի լիակատարն՝ իբր եօթն եւս այլ բազմանալ երևին. քանզի տեսանեմք առ յովհաննու բոլլանդայ 'ի յունիս. 24. (այն է՝ բ. հատ. յունիս. երես. 598 = 602.) զընդարձակ վարս սորին եւսեբեայ կուսի՝ քսենի կոչեցելոյ, իբրև 'ի ժամանակակից մարդոյ գրեալ, և 'ի յոյն մատենից 'ի լատին յեղեալ 'ի ձեռն բոլլանդայ. և ահա անդ բաց 'ի նախանշանակեալ պարագայից յարենման նշանակելոց ճոխագոյն օճով. գտանես և զայսոսիկ բաւ իմիք նման (վարուցն եւգինեայ) . ը՝ ժ. 'ի ճշմի փախստեան ասէ եւսեբիա ցերկոսին նաժիշտս գործակիցս իւր. * դուք
,, ինձ այսուհետև քորք և տեարք լինիջիք. ես ձեզ՝ ցոր-
,, չափ կեցից, սպասաւորեցից ||։ ժա. երեքեան եւ խնդրէին յայ՝ յօտար երկրի անդ, թէ * առաքեա առ
,, մեզ մարդ զոք քեզ հաճոյական, որով մարթասցուք և
,, մեք խոնարհէս փրկիլ || . և ահա տեսին զի դայր * ծե-
,, րունի պատկառելի՝ 'ի ձև կրօնաւորի ||, պօղոս անուն ։ ժբ. եհարց նա զեւսեբիա և զընկերս նր. * ուստի՞ էք || . և այլն ։ ժգ. և եւսեբիա եհարց զնա. * ա-
,, ղաչեմ (ասէ) դքո սրբութի. զի՞նչ պաշտօն է քո. քան-
,, զի թուի ինձ տեսանել 'ի քեզ դեղապահական կերպարանս
,, և զձև || . և նա ասաց. * քահանայ եմ ես, և վերա-
,, կացու սակաւ եղբարց վանաց փառաւորեալ առա-
,, քելոյն սըրյն անդրէի ||. որ և յետոյ եպս եղև (ասէ վկայաբանն՝) զկնի մահուան կիւրղոսի յաջորդին եփրեմի առն սբյ տօնելւոյ ։ ժդ. ասաց ծերունին. * և ես
,, պանդուխտ եմ, և ոչ կարեմ առնել ինչ ձեզ 'ի տեղ-
,, ւոջս յայսմիկ || ։ ժե. եւսեբիա արար իւր վանս * 'ի
,, տեղի մի հեռագոյն յամբոխէ || . և պօղոս յետ եպսութե իւրոյ՝ արար զնա սարկաւագուհի ։ և ոչ ոք գիտաց՝
* ուստի՞ էր սբ կոյսն այն, կամ վա՞ էր եկեալ իցէ 'ի
,, հայրենեաց, կմ զի՞նչ անուն էնորա, այլ ասէր տմցն
,, զանուն իւր յատուկ՝ քսենի, որ օտար (կմ պանդուխտ)
,, գոլ || ։

,, գուլ||: ժզ. Եւսեբիա կրկին և կրկին յիշէ զսէն Թեկ-ղի աշակերտեալ սրբյն պօղոսի, և ԸԾ նմին զանձն աշա-կերտել կամի ծերունւոյն. եւն: Արդ այս ամ պարա-գայք տան մեզ երեք ինչ իմաստասիրել. Նախ՝ Թէ հին վկայագիրք մեր, Ը որս և որ ինչ, որք և Թարգմանիչն կիմ հեղինակն Հ = Յ. յերեսաց այսպիսի նմանութեց վարուց սրբյն եւգինեայ և սրբյն եւսեբեայ՝ շփոթեալ են կամաւ և կիմ ակամայ զօր կատարման երկոցունց. և տեսեալ եւ՝ Թէ տօնացոյցք և ճաշոցք 'ի միջոցս ա-ռայից դնեն զեւգինէ, առաւել հաստատեալ են ըզ-միտս՝ Թէ կատարումն ՆԸ լեալ իցէ 'ի յունվարի քան 'ի դեկտեմբերի. և գուցէ Թէ հեղինակ բանիս եղե մեծն գրիգոր վկայասէրն. քանզի և 'ի հին ճաշոցի՝ ուր կայ յիշատակարան ՆԸ վԾ զարդարելոյ իւրոյ զճաշոցն ընԹերցուածովք 'ի վԸ ամսոց հաւուրց, և վԾ Թարգմա-նելոյ զվարս սրբյ, դնի 'ի յունվարի. ժԶ. (ըստ այլ օ-րինակաց. ժզ. կամ ժդ.) * Սրբյն փիլիպպոսի եպիսկ. ,, եւգինեայ կուսի||: Եթէ ունէաք և վկայաբանութն 'ի ճառընտիրս եղեալս 'ի ձեռս մեր, լոյս մեծ լինէր մեզ 'ի քննութե իրացս:

Երկրորդ՝ Թէ պարտ էր բարեպաշտաց փոխանակ սնո-տի առարկուծածոց Ըդէմ վկայաբանութե եւգինեայ կու-սին, փոքր մի հետազօտել և զվարս եւսեբեայ կուսին. յորմէ կամ իւրական ոգւով զօրացուցանէր զսուտ պատճառանս իւր, և կիմ գոլէլն ոգւով յանձնանձնութ բո-լանդայ նախահօր իւրոյ՝ զօրացուցանէր զստուգութե վարուց սրբյ. բաղդատեսցեն խուզարկուք զնախասա-ցեալ երկուս վարս՝ Ը քննութե երկուցս, բովանդակ աւեմ և բովանդեանն բարեպաշտաց. և մի աշխատ ա-րասցեն զմեզ:

Երրորդ՝ Թէ ոչինչ է վարանելի Ը պատահական նմա-նութիւն վարուց սրբյ և սրբյ. այլ առաւել հաստատելի 'ի ճշմարտութի. զի որք դէմք դիմաց՝ են նման անձնման, այնքք և գործք. եւս առաւել սրբյ՝ ըստ որում են զա-նազանեալ ծաղկունք մի և նոյն դրախտի եկեղեցւոյ, և բազումք 'ի նոցանէ՝ մանաւանդ Թէ բոլորեքին՝ մի-մեանց նախանձաւորք 'ի կատարելութե սրբութե, վՑ և անմանքն նմանաւորք, կիմ ոչ նոյնք՝ նմանք:

(3) Յունարէն՝ էհ. է բարի, լաւ, ազնիւ, քաջ. և զէ-նէա՝ ծնունդ, ազգ, ազն, տոհմ. դարձեալ Էհղէ, լաւ-խնկ, կարի քաջ. ազնիւ (նովին նշանակութ). Փ. յա-սելն, * ազնիւ (որպէս Թէ, քաջ ես) ծառայ բարի և

,, հա-

,, հաւատարիմ||. և Ն. մինչ զի որ ինչ է 'ի մեզ նշանակութ
բառիս աշխարհական, և անուանս աշխարհ, նոյն է և ը
յունաց եւգինէոս, (ար"). եւգինէ կին եւգինեա (իգ"):
(4) Ոմանք ասեն, թէ փիլիպպոս եպարքոսն 'ի սկզբան
անդ իշխանութե իւրոյ արտաքսեալ իցէ զքրիստոնեայս
'ի քաղաքէն աղեքսանդրիոյ. որ նմին 'ի դէպ գայր 'ի
նուաճել զքաղաքն ը արքունի հրամանին. թող զի և
բազումք յիշխանաց հեթանոսաց առնէին այսպէս: Բայց
և այսմ փոքու բանի դիմախօսել կամի բարեպրոք. զի
ոչ գոյ ասէ յաւուրս կայսերաց ժամին նշան ինչ հալա
ծանաց լեալ ը դէմ քրիստոնէից: Իւ մ կարէ տանել,
թէ ամ մանր գործք այսպիսիք գրեալ իցեն 'ի պատմու
թիւս կայսերաց. ուր և մեծամեծքն յոլովակի լռեալ
կան: Այլ զարմանալի է, զի ներէ բարեպրոք այսմ
լռութե տալով յիշումե զայլ պատճառ. դուցէ ասէ' փի
լիպպոս ինքնին 'ի գործ էարկ զհին հրաման նախնի
թագաւորաց:
(5) Քանզի երբ տասնամեայ ժամ անէաց կուսակալութե
փիլիպպոսի, զի էր նա ըստ վկայութեանց' ոչ ոմ սովո
րական նախարար, այլ իբրև թգր, զի ցորչափ կենդա
նի իցէ' մի ոք այլ նստցի 'ի տեղի նր, զայդ ևս անդու
նէ իմաստունն բարեպրոք. * այսպիսի հանապազորդութե
,, (ասէ) գրեթէ ոչ իմիք յորայուցիմ ճշմարտել կարէ
,, իբրև հաւանական||: Թող լռեցէ զկարգացն ճշմար
տութե 'ի բարոնիոսէ և 'ի հռոսուէետայ, որք հաստատեն'
թէ մեծ պաշտօն էր եպարքոսութն եգիպտոսի, և կո
չիւր օգոստական նախարարութ. քանզի օգոստոս կայսր
ինքեան էր պահեալ զայն իբրև ապահովարան հռով
մէական կայսերութե, և օրինադրեալ էր մի զոք 'ի ծե
րակուտէ անտի առաքել անդր, այլ յասպետական կար
գէ զոք այր ընտիր, որ չիշխեսցէ իմիք իշխանասիրութ
ապստամբ գտանել. վն և 'ի գտանելն զոք քաջայարմար
յայն պաշտօն' ոչ փոխէին զնա կայսերք, գիտելով զայն'
օգուտ յապահովութե տրութ. որովհետև եգիպտացիք' և
մանաւանդ աղեքսանդրացիք' էին խռովասէրք, և առ
դոյզն իրաց դիւրապատրաստք յապստամբութե. որպէս
բազմօք գրէ գիտէս: Ըստ է մեզ զօրաւոր վկայութե
տակիտոսի, որ 'ի ժէ. գիր. ասէ. * Զեգիպտոս անդատին
,, յաւուրց դիւցազինն օգոստեայ ասպետք հռովմայե
,, ցիք կալեալ ունին 'ի տեղի թգրաց ('ի կողմանէ կայ
,, սերաց և իբրև թգր). այսպէս օգտակար թուեցաւ
,, զքաղաքն ունել զայն գաւառ, որ է անմատչելի, և

„ տեսաւ պաշարք, տարաձայն աւելորդապաշտութիւ և
„ զեղխութ. և աղնուական, և անդէտ օրինաց և դա_
„ տաւորութեց (տ՝ անսաստ) ||: Զայս ժամ և յժամ դարո
ստուգեալ գտցես, և մինչև ցաւուրս մեր ոչ կարէ
ընդհատ:

(6) Անուանք նոցքինեաց այսոք աւանդին յամ վկայա_ գրաց. զոր տր ինէլ գրէ պառոտաս և յակունդ. և Հ. պառոտաս և հրեակինթոս. թող զի ոմանք վրիպակաւ գրեցին պրասառս, և հրեանկինթոս. Բռօդոս յունա_ րէն թարգմանի, առաջին. այս եթէ ընթերցցիս բռօ_ դաս (ոք և ոմանք գրեն առ յոյնս), վերածի առ բառդ բռօդաքսիս, կամ բռօդասիս. որ են նախակարգութիւն, նախադասութիւն. են: Իսկ խիադինթոս կամ իւյադինթոս էյակինթ ը ծայնին և ը իրին, անուն ծաղկան և ա_ կան պատուականի:

(7) Զոր այլք անուանեն էլինոս կամ հեղենոս եւս հե_ ղինուպօլաս, տր ինէլ էլենաս կոչէ, որ է նոյն: Մոգն կամ կախարդն յաղթահարեալ 'ի սրբյն՝ յերաս կոչի 'ի հ_ ռւր և ասէ՝ թէ 'ի բոցոյն սատակեցաւ. բայց հռոմէա_ ը այլոց կոչէ զարեաս, և ասէ՝ թէ կխամաճ հանաւ 'ի հրոյ, և հալածեցաւ: Կան և այլ երկու պատմու_ թիւք նման սմին 'ի հարանց վարս, ոք վն սրբյն եփրեմի պատրիարգին անտիոքայ՝ 'ի վիճել ը ումեմն սեեւխա_ նիա հերետիկոսի սիւնամոի ի կողմանս յերապօլայ, և վն հօրն կոպրեի 'ի վիճել ընդ մանիքեցւոյ ումեմն. զորս և լիով պատմէ նա ինքն հռոմէա. յէրէ՞. 342. և 469. բայց չէ մարթ չփոթել ը առաջինկայիս: Կայ և հեղինոս կամ էլէեն աբբայ, զորոյ զվարս բերէ հռոմ_ մէա՝ յէրէ՞. 754. 'ի պաղադիոսէ եպսէն հելենուպօլ_ սոյ. գն. կէ. զոր թերևս կարէ ոք չփոթել ը մերումս:

(8) Զոր Հ. և այլք ոմանք մելանոս կամ մելենա կոչեն, որ թարգմանի սևուկ, թուխ, սևակ, մելան. այլք ը տր ինէլ՝ գրեն մելանթիա, որ թարգմանի, սևութիւն, կամ թխութիւն:

(9) Ոմանք այսպէս դնեն. արծաթի անօթս լցեալ դրա_ մովք. զոր տր ինէլ բացատրէ՝ լցեալ քսակ արծաթ: Հ=Յ. պահէ իբր տառադարձութ զյունական բառ. *երիս կիփառ արծաթ, որ է 'ի յն. ստիֆօս, ոք և 'ի լտ. ստիֆուս. և նշանակէ բաժակ, սնակ. են:

(10) Հ. պերինոս. տր ինէլ լաւ ևս՝ պերենիոս, ոք և դնեն լատինք առհնրկ բէրէննիուս (որ թարգմանի՝ մշտնջենաւոր, ամ ըստ ամէ). մետափր՛՛ տերէնտիոս. հռո_

հաստատէ հնարի ընթեռնուլ հերեննիոս կելսոս, որ յետոյ եղև մին 'ի յերեսուն բռնակալ թագաւորաց հռովմայ ։

(11) Առ առարկուն ոմանց, թէ զիմրդ եւսեբիոս 'ի խօսելն զհին վկայից եգիպտոսի՝ յիշէ զնահատակուն փիլիպպոսի, զոր բարոնիոս յամի 204. * գուցէ անգէտ
,, էր պատճառի մահուան նր̄. քանզի 'ի սեկարեանց ծա-
,, ծուկ գաւուլ սպանաւ, և ոչ հանդիսացաւ ինչ նախըն-
,, թաց խոստովանուն քաջան անուան (յառենի)...
,, թող զայն՝ զի և այլ բզմ̄ ինչ երևելի զանց առնէ նա.
,, և չէք այսմ տարակոյս. ոմ̄ է տեսանել գրեթէ յիւրա-
,, քանչիւր տարիս ||։

(12) Մետափր. գնէ, թէ թաղեցաւ փիլիպպոս 'ի մէջ քաղաքին՝ 'ի տեղւոջն որ կոչիւր խոխն. ուր 'ի կենդանութեան շինեալ էր նր̄ վկայարան։ Ադոնն գնէ, թաղեցաւ 'ի նիտրիա. և շինեցաւ վկայարան արժանաւոր վկային 'ի վր̄ մարմնոյ նորա։ Այլք՝ թէ 'ի նիտրիա, ուր վանս շինեալ էր եւգինէ. ոմ̄ և տր̄ ինէլ առէ, 'ի վանսն՝ զոր շինեաց եւգինեա։ Իսկ Հ. և ոմանք 'ի լտ. թէ եւգինէ թաղեաց զհայրն իւր 'ի գերեզմանս օտարաց, ուր մայր նր̄ կղզիա շինեալ էր օտարանոց, յց պանդխտանոց կամ հիւրանոց։

(13) Ամքին միաբանին յիշեն (առանց գործադրութեան իշխանութեան), թէ ապխոան ընտրեցաւ հիւպատոս կմ̄ անթիհիւպատոս (յց բդեշխ կմ̄ փոխանակ բդեշխի) կարթագինոյ (որ է յափրիկէ). և սերգիոս՝ բեկար, կամ վեքարիուս (յց փոխանորդ) յափրիկէ։ Բայց թէ որպիսի էր յայնմ ժմկի վիճակ տեղեացն, կմ̄ զի՞նչ վերակացութիւն ունէր ը̄ հռովմայ, յերկար լինի մեզ զննել. թող զի գուցէ և ոչ իսկ գնացին անդր, այլ 'ի հռովմ զայնպիսի տիտղոս կրէին. յց և յեկեղեցական կարգի կան այսպիսի աստիճանք պատուոյ 'ի վերայ կողմանց կողմանց. յորս և անհնար իսկ է երթալ։

(14) Հ. Պեմփիէոս կմ̄ պեմպէոս և կմ̄ պեմպկէոս. լաւ ես տր̄ ինէլ համաձայն յն. պոմպէոս. զոր յոյնք հնչեն բոմբիոս, և լատինք՝ բոմբէյուս։

(15) Ոմանք ը̄ լտ. առեն, թէ արկանի 'ի հնոց սեերինեան բաղանեաց. և շիջաւ հուրն, մինչև պաղիլ և բաղանեաց. և ոմանք առանց հնոցի զբաղանիսն եւեթ նշանակեն։ Այլ զառաջինն հաստատէ և տր̄ ինէլ յասելն. * ընկեցին 'ի հուրն, և շիջաւ ||։ Մի արդեօք՝ յոյն ժամագիրն երկուս գնիցէ քանի կուսանս, բաղադրելով

զպատ-

զպատմութիւն եւգինեայ ը̄ եւսեբեայ, և առեալ՝ թէ քանիւ երկրորդն հրով կատարեցաւ ։ Տես 'ի (2) ։

(16) Որ այլք տասն օր առեն, Հ=Ց. և որ ինչ՝ ժե. որ գնեն. և զոր դրեն ոմանք վ̄ս երևմանն ք̄ս 'ի բանտի, այլք ը̄ որ ինչն և Հ=Ց. այսչափ միայն առեն. * Հրեշտակ մ̄ն կերակրէր զնա ||. բայց երկուքին եւս ճշմարտին. զի և հրեշտակ 'ի կողմանէ ք̄ս գայր, և երևումն իսկ ք̄ս ոչ էր անձամբ, այլ՝ հրեշտակին դէ̄մ յանդիման առնէր. որ̄ լինի և յայլ սովորական տեսիլս ։ Յաւելուն ոմանք 'ի լուս''. և զայլ մակաբերութն՝ յորէ կատարման եւգինեայ առեալ, զոր ենթադրեն առուգիճ լինել 'ի դեկտ. 25. որ̄ թէ ը̄ այսմ առացել իցէ փրկիչն առ եւգինէ և զայս բան. * 'ի նմին
,, իսկ աւուր ընկալայց զքեզ յերկինս՝ յորում աւուր
,, ես երևեցայ յերկիր || ։ Երանի թէ քննիչք զայսպիսի վերադրական պարագայս մատենագրաց իւրեանց զննէին, և անաչառ ուսուցանէին զընթերցօղս ։

(17) Վախճան երկուց եղբարց այսպէս անորոշ նշանակի յամսյն. յայտ է՝ թէ, զի իւրեանց մահուամբ փոխեցան առ որ̄ ։ Այսպ̄ համարեցաւ Հ. և զերկուս ներքինիս, որ̄ թէ՝ և ն̄ք յայլում աւուր հանգեան՝ խաղաղութ̄ 'ի ք̄ս ։ ուր այլ մ̄մ վկայարանք, որ̄ և Հ=Ց. և որ ինչ բացայայտ դրեն զգլխատումն ն̄ց ը̄ այնմ՝ զոր եդաք, նախ քան զեւգինէ ։

Այլ թէ յոր տարի, թող թէ յոր օր պարտ իցէ նշանակել զկատարումն եւգինեայ, և որոց ը̄ նմա, ոչ ունիմք որոշակի առել. զի ունիմք տարակոյս 'ի վ̄ր անուան՝ միոյ 'ի կայսերաց. զ̄ի կամ սխալ է կոմոդոսն անուն 'ի սկզբան պատմութեանս. և կամ եթէ այն իցէ ստոյգ, սխալ է գաղիենոսն յիշատակեալ 'ի կատարման եւգինեայ. ապա թէ ոչ՝ վախճան եւգինեայ լինի 50, կա̄մ 60 ամօք յետոյ ք̄ զնահատակութի հօր իւրոյ. զոր դժուարին է առել. զի թէպէտ եւգինէ ոչ 'ի ծաղկեայ հասակի նահատակեցաւ որ̄ զայլ կուսանս, այլ 'ի ծերութեան՝ իբրև մայր այլոց օրիորդացն ք̄ս. բայց չէ̄ մարթ և կարի ծեր համարել, ապա թէ ոչ՝ մայր ն̄ց լինէր վախճանեալ 90, կա̄մ 100 ամաց, եթէ իւրքն դիցի իբր 75, կա̄մ 85 ամաց. թող զեղբարսն՝ որք երկեին կրտսեր հասակաւ ։ Իւ թէպէտ այս չափք ամաց եւս չեն արտաքոյ սովորութե, բայց չկարեմք հաւանեցուցանել բազմաց ։ Զայս գիտեմք, զի սք̄ առհասարակ էին 'ի վերջն երկ̄դ դարու, և 'ի սկիզբն երրորդին. չէ̄ հարկ

զը.

զորոշ տարիս գիտել միոյ միոյ ։

(18) Վասն նշխարաց Եւգինեայ և ծնողացն և եղբարց չէք
այնչափ զոյգ և կամ տեղեկութի. այլ զերկուց ներքի֊
նեացն բազում ինչ ամ լիցք ։ Հիմն դնի 'ի Լ. ֆ 'ի Հռով֊
մէական վկայագիրս. սեպտ. 11. այսպէ. * 'ի Հռովմ
,, 'ի Ճանապարհն հին սալարկայ՝ 'ի գամբարանն բա֊
,, սիլլայ. յիշատակ սրբոց վկայիցն պռոտոսի և յակին֊
,, թոսի (եղբարց, ըստ օրինակաց ինչ.) ներքինեացն Ե֊
,, րանելւոյն Եւգինեայ. . . որք նախ չարաչար գան հա֊
,, րեալ՝ ապա գլխատեցան 'ի միասին ||։ Նոյն ըստ քրո֊
նուեց յառաջ բերելոյ 'ի պերիեռայ բօլանդեան՝ ճա֊
նապարհն սալարկայ էր 'ի Հռովմ՝ իբր երեք մղոնա֊
հեռի 'ի քաղաքէն՝ մօտ 'ի տեղին սարինա կոչեցեալ՝
տեղի գետնափոր, ուր ամփոփեալ լինէին մարմինք նա֊
հատակաց. և ըստ իւրաքանչիւր սրբոց գամբարանքն ա֊
նէին անուանս. ուստի նոյն գամբարանն՝ որ կոչի բա֊
սիլլայ, կոչի նաև գամբարան պռոտոսի և յակինթո֊
սի. զի և սոքա 'ի նմին վայրի թաղեցան ։ 'Ի մէջ բե֊
րէ յանոս գրուտեր 'ի յաւելուածս հին մակագրութեց
գներբողական բանս՝ որք կային գրեալ 'ի վը տապա֊
նաց պռոտոսի և յակինթոսի. զորս և պերիեռ երկրոր֊
դէ. և յաւելու ասել, թէ ըստ բազմաց այն տապանաւոր
դրոշմաց օրինեալ էն 'ի գամասոս պապէն. որոյ ա֊
սեալ՝ թէ տապանք սրբոցս ականեալ էին ծածկիլ ըստ հո֊
ղով, հրաման ետ պեղել, և երևելի առնել. և եդ 'ի
վը վերատառութի տապաչափեալ ։ Յետ Ժմկաց՝ առեն՝ և
քահանայ ոմն շինեաց անդ վկայարան. զոր և սիմա֊
քոս պապ շքեղացոյց, և անդրէն նորոգեաց ադրիա֊
նոս պապ յութերորդ դարու ։ Բազմօք հաստատեն հե֊
ղինակք, թէ յիշատակ սրբոցս էր 'ի կարգի հանդիսա֊
ւոր տօնախմբութեց հռովմայ, զոր առնէին ամ ըստ ամէ
'ի վկայարանս իւրաքանչիւր մարտիրոսաց. վղ և գտա֊
նին անուանք սց 'ի կարգի հնագոյն տօնացուցի հռով֊
մայեցւոց, յորում սակաւուց և եթ 'ի սրբոց անուանք
կան ։

Եւ եւս յաւուրս գրիգորի Դ. պապին, յամի տն իբր.
829. ըստ խնդրոյ ոմանց 'ի բարեպաշտից փոխադրեցան
նշխարք սոցա ընդ այլ սրբոցն 'ի մուղունախոս գաւառ՝ 'ի
դեօղն մուլինհայմ, որ յետոյ կոչեցաւ սալիկունշդադ
կամ սելիգենշդադ (որ գերմաներէն նշանակէ երանե֊
լեաց քաղաք,) 'ի ձեռն բենեդիկտեանց, և ամփոփե֊
ցան ըստ աւագ խորանաւ ։ Որ և եղև 'ի Ժմկի գալա֊
տեան

տեան մարմնոց սրբոց յայտնի նշան բժշկութեան 'ի վերայ այսահարի միոյ . զորմէ ճոխագոյն գրէ ականատես վկայ՝ աբբայն նոյն վանաց եգինարտոս . և յայնմհետէ ծաղկեցաւ տեղին այն յոյժ : Այլ 'ի մէջն ժէ դարու յառնակոխ լինել տեղւոյն յերեսաց պատերազմացն շրջեկաց՝ ապանդաւոր զօրքն բացին զխորանն , և զոսկերս սրբոց այսոցիկ և այլոցն ցրուեցին 'ի յատակս եկեղեցւոյն , և կոխոտեցին անարգանօք . յետոյ եկին քահանայք և ժողովեցին ըստ կարի , այլ խառնեցան բազում մասամբք նշխարք ընդ նշխարս :

Կային և 'ի հռովմ մնացուածք յոսկերաց սրբոյս . և եղև յամի տեառն իբր 970 . յորժամ ոթոն կայսր գերմանիոյ տիրեաց և առանձին իշխանութեան իտալիոյ և եղև միահեծան ինքնակալ , ազգական նորա գէորգէրիկ եպիսկոպոս մետաց 'ի շրջելն ընդ կայսեր յիտալիա՝ ժողովեաց զբազում նշխարս . և 'ի գնալն 'ի հռովմ՝ ուր ոթոն կայսր զորդի իւր համանուն ոթոն երկրորդ ետ պսակել ընդ թէոփանէի դստեր եղբօր կնոջ քեռ յովհաննու չմշկիկ կայսեր արևելից 'ի ձեռն յովհաննու ժգ . պապին , յամի իբր 971 , յայնժամ գէորգէրիկ էառ 'ի պապէն զնշխարս ինչ պրոտոսի և յակինթոսի . և տարեալ 'ի գաղղիա՝ ամփոփեաց 'ի մետս քաղաք յեկեղեցւոջ վանաց սրբոյն վինկենտիոսի վկային , զոր ինքն իսկ շինեալ էր . որպէս գրէ ժամակից պատմիչ : Բայց 'ի սոցանէ և 'ի զանազան քաղաքս իտալիոյ գտանէին մասունք ինչ նշխարաց սրբոյս . որպէս 'ի պաւիա , 'ի թեմն բարմայու , 'ի մանդուէա , 'ի փլորենտիա . և յայլ և այլ վկայարանս հռովմայ : Առաւել ևս պնդեն ոմանք լինել 'ի կոմոն կամ 'ի նովոկոմոն 'ի վիճակի մեդիոլանու , երբ կանխագոյն բերեալ 'ի ձեռն լուիտպրանդայ արքային լոնգոբարդացւոց՝ 'ի շնորհէլոյ գրիգորի բ . (ըստ որս յաւելուն ոմանք և զնշխարս եւգինեայ կուսին) . և ասեն՝ թէ ամփոփեցան յեկեղեցւոջ սրբոյն կարպոփորոյ արտաքոյ քաղաքին՝ յամի տեառն 724 . յապրիլի . 2 . և թէ յետոյ առ ահի պատերազմաց բերին զայն ոմանք գաղտ 'ի քաղաքն , և եդին 'ի ստորերկրեայ վայրս աւագ եկեղեցւոյն . բայց յամի 1317 . 'ի մայիսի 15 . երբև բացաւ տապան սրբոցն , և գտաւ 'ի տամկութեան ջրապատ երբ կտաւով , առին հանդուցին 'ի բարձր տեղի յետկոյս աւագ բեմին . թող և զայլ ևս տեղեաց առանձին աւանդութիւնս պէսպէս . յորս կայ և շփոթութիւն համանուան սրբոց :

ՎԱՐՔ

ՎԱՐՔ

սրբոյն Կոռնելիոսի հարիւրապետին ։ (1)

Հ. փետր. 22 ։ Լ. փետր. 2 ։ Յ. ժամագր. սեպտ. 13 ։ Եւսեբ. հոկտ. 20 ։ Գործ. առաք. գլ. Ժ ։ Ճառընտ. Ի. ԷԶ. ՄՅԶ ։ Գ. Ն. Ւ. Օ. ԾԹ ։ Ի բոլլանդ. յուշն. 'ի փետր. հատ. Ա. երես. 279. ևն ։ (2)

ԵՐԿՐՈՐԴ ԱԲՐԱՀԱՄ հայր հաւատոյ հեթանոսաց կոչեցելոցն 'ի նորածնեալ եկեղեցի քրիստոսի գտաւ սրբն Կոռնելիոս . այն է յիշատակեալն 'ի սրբյն ղուկայ աւետարանչէ 'ի գործս առաքելոց . ուր գլուխ գոլով բարերջանիկ առնս այսորիկ պանծալի արձանագրի, յասել անդ . * Այր
,, մի էր 'ի կեսարիա (իմա՛ պաղեստինոյ ,)
,, անուն Կոռնելիոս՝ հարիւրապետ 'ի գնդէ
,, որ կոչէր իտալացի , (այսինքն կամ յիտալիոյ եբ-
,, րեւ հռովմայեցի (3) , և կամ յիտալիկայ
,, սպանիացւոց ,) բարեպաշտօն և երկիւ-
,, ղած յայ ամ տամբ իւրով . առնէր ողոր-
,, մութիւնս 'ի ժողովրդեանն , և յաղօթս կայր
,, առ այ յամ ժամ‖ . յայտ արարեալ՝ թէ
թէպէտեւ հեթանոս էր ազգաւ , այլ՝ բարի
բնու-

բնութե՟ և հեռի 'ի խառնակեցիկ վարուց և յանօրէն գնացից կռապաշտից . 'ի սուտ կրօնս բազմաստուածութեան էր ծնեալ, այլ անձամբ գիտակ եղեալ ճշմարտութեան միոյ միայնոյ ճշմարտին Աստուծոյ 'ի նմանէ և եթ երկնչէր, և առնա կանխէր յաղօթս հանապազորդեան . (որպէս 'ի հնումն յոբ երանելին և նմանիք նորա .) և 'ի նոյն կրթէր օրինակաւ իւրով զամենայն ընտանիս իւր, զոր 'ի սակաւս է տեսանել 'ի ծնողաց ։

Կոռնելիոս էր այրն և փառաւոր յաչս ամենեցուն՝ հրէից և հեթանոսաց, որ 'ի կեսարիա մայրաքաղաք պաղեստինացւոց . բայց ոչ յօրացեալ 'ի սնոտի մեծութիւն և 'ի պատրանս աշխարհի (որ յոլովից 'ի մեծատանց աշխարհի), այլ բարեգործ առ աղքատս և զգաստ, ողորմածէր և աղօթասէր ։ Այս մի և աղօթք նորա և ողորմութիւնք ելին յիշատակաւ առաջի ծածկագիտին Աստուծոյ . և նոր արժանի արար զնա տեսլեան երկնաւոր հրեշտակի իւրոյ . յորմէ առեալ հրաման՝ (որպէս գեղեցիկ կարգաւ բանութբ ճառուէն սուրբ գիրք,) յղեաց արս 'ի յոպպէ, և կոչեաց առ ինքն զսուրբ առաքեալն զպետրոս զգլուխն հաւատոյ . և լուեալ 'ի նմանէ զաւետարանն կենաց՝ իբրև երկիր արգաւանդ, այլ ծարաւի ջրոյն կենդանութեան՝ հանդերձ ամենայն տամբ իւրով և մերձաւորօք, իսկ և իսկ ընկալաւ զգեղումն պարգևաց հոգւոյն սրբոյ՝ ըստ օրինակի երանելի առաքելոց 'ի սուրբ վերնատան . մինչև խօսել և 'ի լեզուս, և մեծացուցանել զԱստուած . զոր տեսեալ պետրոսի՝ անդէն

գէն առեալ մկրտեր զքոյլ մեր աւազանին յանուն յոր քոյ զկուսանելիս և զորս ընդ նմա զմկրտեալսն 'ի հոգւոյ մեր և 'ի հուր սրբոյն քոյ : Եւ այս եղև փոքր մի զկնի նահատակութեան մերյն ստեփաննոսի նախավկայի, և դարձին պօղոսի, յառաջին ամի յետ համբարձմանն քոյ յերկինս . այն է յամի տն . 34 : (4)

Եւ ահա այս սքանչելի դարձ երանելւոյն կուսանելիսի 'ի մեր հաւատս՝ եղև ոչ դուռն մուտից ամ հեթանոսաց յեկեղեցի քոյ . որով և հօտն փոքրիկ՝ մեծանալ սկսաւ . քանզի սկսաւ լինել 'ի ներքնոց և յարտաքնոց մի հօտ և մի հովիւ՝ ընդ կոչման երկնաւոր հովուապետին . ուր մինչև ցայն վայր խտրէին հաւատացեալքն՝ որ 'ի հրէից, մերձենալ առ այլազգիս, որով և փակեալ մնայր նոցա ճանապարհ փրկութեան . զի փրկութիւն՝ ոչ և փրկիչն՝ 'ի հրէից անուանի էր . իսկ կուսանելիս եղև առաջին 'ի մէջ հեթանոսաց՝ որ արժանի գտաւ մտանել նախ յեկեղեցի մեր՝ կաթողիկէ և առաքելական, և ձգել օրինակաւ իւրով զամ տիեզերս զկնի իւր, օրինակ հաւատոց ունելով առաջի զառաջին հարիւրապետն՝ զորմէ վկայեաց փրկիչն մեր, թէ՝ և ոչ յիսրայէլի այսպիսի հաւատս գտի երբեք : Արդ՝ երբ և մկրտեցաւ կուսանելիս և իւրքն ամ 'ի պետրոսէ, աղաչեցին զնա մնալ առ իւրեանս աւուրս ինչ՝ առ առաւել վայելելոյ 'ի հոգեբուղխ շնորհս վարդապետութեան նր . և մեր առաքեալն յօժարամիտ կատարեալ զամենահաճոյ խնդիր նց՝ ևս քան զևս լուսաւորեաց զամենին

զմնին ածային բանին ։ Յետ այսորիկ հրաժարեալ կուռնելիոսի 'ի գործոյ հարիւրապետութե և յամ կենցաղական զբաղմանց , (ոմ̃ միաբան վկայեն հին վկայագիրք ,) 'ի բաց եհան յանձնէ զպատիւ արքունի իշխանութե , և զգեցաւ զզինուորութի քի , եղեւ դրօշակիր նշանի սբ խաչին , և հետեւող սբ առաքելոցն 'ի քարոզութի աւետարանին , աշակերտեալ պետրոսի վիմի ․ որ և յետոյ եղև ձեռնադրեալ 'ի նմանէ 'ի քահանայութի և յեպսութի (5) ․ և այն զի էր այր ծերացեալ պատուական ալեօք ։

Սա եղև այնուհետև քաղաքն կեսարիա իբրև հիւրանոց աշակերտաց 'ի պաղեստին , համարձակ մտանել և ելանել նց՝ քարոզել անդ զբն հրէից և հեթանոսաց՝ հրամանաւ և գործակցութբ երանելւոյն կուռնելիոսի (6) ․ ոմ̃ և անդ իսկ էին ապարանք փիլիպպոսի աւետարանչի՝ միոյն յեօթանց սրբոց սարկաւագաց ․ իսկ յայլ քաղաքս տակաւին զգուշութի պահէր՝ հրապարակաւ քարոզել առ հեթանոսս ․ մինչ և ցրուեալքն 'ի նեղութենէն՝ որ եղև 'ի վր ստեփաննոսի , թէպէտ և հասին մինչև 'ի կիպրոս և յանտիոքիա , այլ ոչ ումեք խօսէին զբանն՝ բայց միայն հրէից ։ Մինչև առ սակաւ սակաւ համարձակեցան աշակերտացն յանտիոք՝ խօսել սկսան ընդ յոյնս , որ ընդ հելլենացիս և ընդ այլ այլազգիս՝ աւետարանեալ զտր յս ․ ուր և բազմութի հաւատացելոց դարձաւ 'ի տր ․ և ապա 'ի ձեռն բառնաբայ և պօղոսի նախ յանտիոք

ան-

անուանեցան աշակերտքն քրիստոնեայք , զի
քնեանք :

Եւ իբրեւ օր ըստ օր տարածէր քրիստոնեական հա-ւատք 'ի կողմանս կողմանս , սպանաւ մեծն Յակոբոս եղբայրն Յովհաննու 'ի Հերովդէ յԵրուսաղէմ . և Պետրոս արկաւ 'ի բանտ . այլ յա-զատիլն նորա առաջնորդութեամբ հրեշտակի՝ յոր-ժամ ելեալ գնաց յայլ տեղի , դիմեաց զկնի նորա և կոռնելիոս՝ երթալ ուր և երթիցէ . մինչև յետ շրջելոյ ընդ բազում տեղիս քարո-զութեամբ՝ յարեցաւ 'ի նա և երանելին Տիմո-թէոս աշակերտն Պօղոսի . և նոյնպէս հան-դերձ եկեալ հասին յԵփեսոս , (ուր առաջ-նորդ էր կարգեալ Տիմոթէոս 'ի Պօղոսէ) : Ընդ խորհուրդ արար նորին Պետրոս ընդ երջա-նիկ գործակցիս իւր՝ խնամ ունել առաւել այնոցիկ 'ի քաղաքաց , յորս չև էր հասեալ քարոզութիւն աւետարանին . վասն որոյ միաձայնեցին զքաղաքսն 'ի մէջ իւրեանց . և ել վիճակ կոռնելիոսի՝ գնալ նմա 'ի քաղաքն Սկեփ-սիոն , որ 'ի Սկեփսիս գաւառի փոքուն Միւ-սիոյ առ Հելլեսպոնտոսիւ , մերձ յԱւիդոս : Յայնժամ հրամանաւ առաքելոյն դէմ ե-դեալ գնաց կոռնելիոս 'ի Սկեփսիոն՝ քա-րոզել անդ զբանն կենաց :

Եւ իբրեւ եմուտ 'ի քաղաք անդր , և սկսաւ աւետարանել զՔրիստոս Աստուած , դղրդեցաւ ամենայն ընդ լուր նորոյ քարոզութեան : Եւ հաս բանն յա-կանջս իշխանի քաղաքին , որում անուն էր Դեմետրիոս , այր դիցամոլ , և նշանաւոր յուսմունս հեթանոսական աղանդոյն , և

յար-

յարտաքնոցն իմաստասիրութեանս , միանգա-
մայն և յոխորտաբարոյ ։

Նա փաղփաղակի կոչել յատեան իւր զկուռ-նելիս , և հարցանէր՝ թէ ո՞վ կամ ուստի՞ իցէ ․ և զո՞ր ա՟ծ պաշտիցէ ։ Պ՟նի ետ երանելին, և ասէ ․ ես ծառայ եմ ա՟յ կենդանւոյ, և ՚ի նմէ առաքեալ եկի այսր՝ աւետարանել ձեզ զանպատում բարիս , հանել զձեզ ՚ի խաւարէ մոլորութեան , և առաջնորդել ՚ի լոյսն կենաց ․ և սկսեալ ՚ի բանից յայսցանէ՝ պատմեաց նմա զհաւատս ճշմարիտս՝ որ ՚ի Ք՟ս Յ՟ս ։

Յայնժամ իշխանն սաստեաց զայրագինս ՚ի վ՟ր ն՟ր , և ասէ ․ ես զի՞նչ քեզ հարցի , և դու զի՞նչ տաս պ՟խնի ․ երդնում ՚ի դիս , զի թէ ոչ յետս կացցես յայդպիսի բանից սնոտեաց , ո՛չ խնայեմ ՚ի քեզ ․ և արդ ա՛ղէ ասա՛ , ո՞ ոք իցես դու , ո՞ւմ զինուորիս , և առ ի՞նչ եկեալ է քո այսր ։ Ասէ կուռնելիս ․ եթէ զառաջին իմ միջակ հարցմանս , հարիւրապետ էի՝ զինուորեալ ՚ի դուռն կայսեր ․ այլ զայն փաղու ես ՚ի բաց եդի , և գրեցայ ՚ի զինուորութիւն երկնաւոր թագ՟րին՝ որ արար զերկինս և զերկիր ․ և նորին հրամանաւ հասի այսր՝ քարոզել ձեզ զճշմարտութիւն վ՟ն օգտի կենաց ձերոց ․ ո՛չ զի դարձջիք առ տ՟րն իմ , և կեցջիք ։ Զայս և առաւել քան զայն լուեալ իշխանին ՚ի բերանոյ երանելւոյն՝ ասէ ցնա ․ տեսանեմ զքեզ այր ազնուական՝ յեցեալ ՚ի պատուական ալիս ծերութե , և գթամ ես ՚ի վ՟ր հասուն-

ցեալ հաստակից . հա՛պա 'ի բաց թող զշատա-
խօսութի նորաձայն բանիցդ՝ որք յիմարութ̄
մեզ թուին, և մատիր զոհեա՛ մեծափառ և
մեծազօր ա̄ծոցն մերոց . ապա թէ ոչ՝ գի-
տեա՛, զի չարաչար մահու մեռանիս, և ոչ
ապրիս 'ի ձեռաց իմոց :

Ժպտեցաւ կոռնելիոս, և ասէ . և որո՞ց ա-
սես դից զոհել, որք հզօրագոյնքն իցեն :
Իշխանն ասէ . մեծին արամազդայ և ապո-
ղոնի : Յայնժամ հառաչեաց երանելին 'ի
վ̄ր կուրութ̄ն, և ասէ . լուր ինձ իշխանդ
փառաւոր, զի զճշմարիտն ասեմ քեզ . դի-
ւաց չարաց և խուլ և համր դից դրօշելոց
չկարեմ մեծարանս շնորհել . զի գրեալ է,
ա̄ծն ո̄յ քում երկիր պագցես, և զնա միայն
պաշտեսցես . և դ̄րձլ՝ ա̄ծք որ զերկինս և
զերկիր ոչ արարին, կորիցեն . և ոչ այսչափ
միայն, այլև ջգնիմ ոգւով չափ, զի և զձեզ
հաւանեցուցից ա̄վ իմով դառնալ ձեզ յու-
նայնութեց աստի յա̄ծ կենդանի, և ձողոպ-
րել զանձինս ձեր 'ի դժոխային կապանաց
բանսարկուին մոլորութեց : Եւ թէ անհա-
ւան թուին քեզ բանքս իմ, փորձ ինձ տես
'ի գործոց . ա՛հա եկ երթիցո՛ւք ես և դու 'ի
տաճար ա̄ծոցն քոց, և տեսցուք՝ թէ ո՛րչափ
զօրութի ունին, և զի՞նչ այն են պարծանք
փառաւորութ̄ն̄ց՝ զի գիտասցուք :

Զայն իբրև լուաւ իշխանն դեմետրիոս, ու-
րախ եղև յոյժ, եդեալ 'ի մտի՝ թէ է տե-
սանել կոռնելիոսի լով զշքեղ զարդս և
զհոյակապ շինուածս մեհենին, անդէն ու-

նի ակն ածել 'ի դէց իւրոց , և երկիրպագանել նմա · քանզի էր 'ի քաղաքի անդ տաճար փառաւոր յանուն դիոսի , (որ և զևս , կամ արամազդ՝ հայր կարդացեալ չաստուածոց ,) մեծապայծառ զարդարեալ ոսկւով և արծաթով. և հաստատեալ ներքոյ և արտաքոյ սաշածոյ վիմօք կամարակապ յօրինուածով , և փայտայարմար քանդակեալ տախտակամած հեղուսիւք, բարձրակառոյց և ահաւոր տեսլեամբ ։ Յայս յորդորեալ իշխանին համդերձ ատենիւն էառ զկուռնելիս տանել 'ի տաճար անդր · և ամենայն բազմութիւն քաղաքին զկնի՝ արք և կանայք · էին որս և կին իշխանին եւանթիա անուն , և որդի նորա՝ որ էր անուան հօրն դեմետր կոչիւր ։

Եւ իբրև հասին 'ի տեղին , ասէ իշխանն ցսուրբսն · տես արդեօք՝ որպիսի է փառք տաճարիս այս , և զօրութիւն աստուածոցն մերոց · արդ մատուցեալ զոհեա՛, և լեր սիրելի նոցա , և բարեկամ մեր լինիցիս · Զի տեսանեմ զքեզ այր պատկառելի , և Թուի ինձ՝ եթէ մեծազգի և իմաստուն իցես դու ։ Իսկ սուրբն ոչ ետ պատասխանի · այլ միայն հեծէր 'ի խորոց սրտէ , և արտասուագոչ աղօթիւք խօսէր ընդ Աստուծոյ , և ասէր · Տէր երկնաւոր՝ արարիչ ամենայն արարածոց , առաւել սքանչելագործ և հզօր · ցո՛յց տէր զզօրութիւն քո 'ի ժողովս յայս 'ի ստեղծուածս ձեռաց քոց · Նայեա՛ տէր և տես զխաբէութիւն սոցա , զոր մոլորեցոյց բանսարկու Թշնամին · բարձ տէր 'ի միջոյ զգայթակղութիւն սոցա , զի քո են արարածք , և քեզ

և

լիցին երկրպագուք ։

Եւ զայս ասացեալ՝ մինչդեռ յաւլին կայր , եդ ապա ծունր յարեւելակողմն , եւ առաջ զնշան խաչին ընդդէմ պատկերաց կացոյց՝ առելով ։ Դու տէր ամենակալ՝ որ առ դանիէլիւ զբէլ կործանեցեր , եւ զվիշապն հերձեր , եւ զբերանս առիւծուց խցեր , դու տէր ինքնին եւ այժմ խորտակեա զզրօշեալս սնոտեայս ։ եւ տուր ճանաչել ժողովրդեանդ այդմիկ զբազուկ քո բարձր ։ զի դու ես պարծանք զօրութեան մերոյ ։ Եւ նոյնժամայն անկան բագինքն , եւ զարկան զգետնի կուռքն ամենայն եւ փշրեցան ։

Յայնժամ աղաղակ բարձեալ ամբոխն առհասարակ ընդդէմ սրբոյն՝ ձգեցին հանին զնա արտաքս ։ եւ իշխանն գլխովին բորբոքեալ՝ ի բարկութի՝ ոչ գիտէր , թէ զինչ ասասցէ կամ զինչ արասցէ ։ Ընդ որ հայեցեալ կոռնելիոսի՝ ասէ ։ Ո՞ւր են արդ ո Դեմետրի՝ մեծազօր աստուածք քո մեծք ։ առե՞ր զչափ զօրութեան նոցա , եւ զքոյն իմոյ զկենդանւոյ ։ Իսկ նորա անհնարին ցասմամբ լցեալ՝ ասէր ։ որո՞վ կախարդութե կործանեցեր զանմահ դիսն մեր ։ յորոց ձեռաց ոչ զերծցիս անպատուհաս ։ Եւ զի եդեալ էր ՚ի միտ դառն կտտանօք սպանանել զերանելին , եւ երեկոյացեալ էր ժամն , հրաման ետ զայն դնել ՚ի բանտ արկանել զնա ։ եւ հրամայեաց դահճացն՝ հարկանել զնա ուժգին բրովք , մինչեւ յագեսցին ՚ի հարկանելոյ , եւ ապա զոտից եւ զձեռաց կախել զնա , եւ թողուլ մինչեւ ցառաւօտ ։ Օայա

 պատ

պատուէր տուեալ դարձաւ Դեմետրիոս զաւան
տխրութեամբ յապարանս իւր. և ամբոխն ամ
կորագլուխ ՚ի բաց մեկնեցան ՚ի տեղւոջէ ան-
տի ։ Այլ կին և որդի իշխանին անազանեալ
մնացին ընդ քուրմս ՚ի տաճարի անդ. և կային
զարմացեալ ՚ի վերայ եղելոյ իրացն, և կարի
յոյժ մորմոքէին ՚ի վերայ բեկման սրտոյն՝ որ
խորտակեցան ։

Եւ եղև՝ յորժամ դահիճքն ՚ի բանտի տան-
ջէին զորն չարաչար, նա ջերմ սրտիւ աղօթս
մատուցանէր առ վերին փրկութեան նեղչաց իւրոց.
տես տէր՝ ասէ, մի լռեր, և մի երկայնամիտ
լինիր ՚ի ժամուս յայսմիկ. ցոյց տէր զզօրութիւն
բարկութեան քո ՚ի տաճարն յայն՝ յոր յուսացեալ
են որք ոչն ճանաչեն զքեզ ։ Եւ ահա յան-
կարծակի եղև թնդիւն մեծ ընդ բոլոր քա-
ղաքն. այլ սաստկագոյնս դղրդեցաւ տա-
ճարն, և հիմն ՚ի վեր կործանեցաւ. ընդ
ընկղմեցան քուրմքն, և կին և որդի իշխա-
նին ընդ նոսա ։ Յայնժամ մի ոմն ՚ի սպասաւո-
րաց ատենին՝ Տեղեփոն անուն՝ ընթացաւ
առ իշխանն, և պատմեաց լալագին՝ ասե-
լով. տէր, կորեան տիկինն մեր և որդիդ քո
սիրելի, զի անկաւ տաճարն ՚ի վերայ նոցա ։

Եւ լուեալ իշխանն՝ պատառեաց զհանդերձս
իւր. և ընթացեալ ՚ի տեղին՝ կոծէր զանձն,
և լայր զկինն և զմիամօր որդին ։ Հասին
անդր և այլ մեծամեծք քաղաքին, և սգա-
կից և կարեկից լինէին Դեմետրիոսի. և ա-
սէին՝ դէթ հնարս խորհել վասն հանելոյ ըղ-
մարմինս թաղելոյն ընդ փլատակաւ ։ Եւ
նա

նա Հրամայեաց բազմութեն 'ի բաց թաւալե-
ցուցանել զքարինս , և հանել զփայտսն ,
և պեղել զհողն . Թերևս գտցեն մեռեալ
մարմինքն . և բազում աշխատեալ զբազում
ժամս , և ոչինչ օգտեալ՝ գնացին գիշերայն
'ի վայրէն :

Նոյն միւսանգամ 'ի միւսում աւուրն ընդ-
առաւօտն Հրաման ետ իշխանն խորագոյնս
բրել և պեղել զհողն . և շատ ջանացեալ
բազմութե արանց Հարիւրաւորաց՝ ոչինչ օգ-
տեցան (7) . որոյ վն անյոյս եղեալ դեմետ-
րեայ՝ դարձաւ անդրէն դառնութբ , և 'ի
զայրացմանէն խորհեցաւ ոչ ևս պահել կեն-
դանի զկուռնեղիոս , այլ առ օրին սպանա-
նել : Յայնմ վայրի եհաս զկնի իշխանին մի
ոմն 'ի քրմացն մնացելոց՝ բարբառոս անուն ,
և արգել զնա 'ի խորհրդոյ անտի իւրմէ՝ ա-
սելով . չկայ ինչ ընդ քեզ և ընդ առնն արդա-
րոյ . քանզի 'ի գիշերիս յայսմիկ եկի ես 'ի
տեղի տաճարին , և լուայ ձայն յաւերածոյ
անտի , զի աղաղակէին միաբան և ասէին .
Մեծ է այծն քրիստոնէից , որ ապրեցոյց ըզ-
մեզ 'ի ձեռն ծառային իւրոյ սրյն կուռնե-
լիոսի . և եկն 'ի կեցուցանել զմեզ յայսմ 'ի
փոսանգէ : Նա դարձեալ ասէին . փութա-
ցի դեմետրիոս առնուլ բերել այսր զկուռ-
նեղիոս , և հանել զմեզ աստի , զի մի կորի-
ցուք . քզի մեծ սքանչելիս տեսանեմք աստ
մեծին այ , և զօրս հրեղէնս՝ որք հնչեն զա-
հաւոր բարբառ յերկնից 'ի յերկիր , փառս
տալով այ և աւետարանելով տիեզերաց ըզ-

խաղաղու՟թ ։ Եւ զայս ա՟մ ինձէն լուեալ յայտ-
նապէս․ և արդ տես, գուցէ այլն այն առա-
քեալ է մեծին ա՟յ, և կարօղ է օգնել տա-
ռապանաց իշխանիդ և ա՟մ քաղաքիս ։
Զայն իբրև լուաւ իշխանն, զահի հարաւ․ և յարուցեալ վաղվաղակի ահիւ և խնդու՟թ չոքաւ ինքնին 'ի բանտն յատս մ՟րն․ և ետես զայրն ա՟յ՝ զոր գիտէր կապեալ ոտիւք և ձեռօք, զի ձեռն առեալ զգնայր 'ի սենեակ բանտին, և գիրք 'ի ձեռին օրհնէր և գովէր զա՟ծ իւր․ քանզի հրեշտակ ա՟յ եկեալ առ նա դրօքն փակելովք՝ լուծեալ էր զնա 'ի կապանաց ։ Առ այս կրկին ևս ապշեալ դեմետրիոսի՝ անկաւ առ ոտս երանելւոյն, և աղաչէր երթալ հանել յաւերածոյն զկին և զորդին իւր․ փութա՛ ասէ՝ աղաչեմ, մինչդեռ կենդանի են ։ Ասէ մէն կուռնելիոս ցիշխանն․ եթէ հաւատաս 'ի տ՟ր յ՟ս ք՟ս յորդին ա՟յ կենդանւոյ, կատարին խնդրուածք քո ։ Եւ իշխանն ասէ․ հաւատամ 'ի տ՟ր յ՟ս ք՟ս և 'ի հայրն ն՟ր, միայն կեցուսցէ զորդեակն իմ ։ Յայնժամ գնացեալ 'ի տեղին՝ արար կուռնելիոս զնշան խաչին, և ամբարձեալ զաչս իւր յերկինս՝ կարդայ աղօթիւք առ ա՟ծ, ասելով․ տ՟ր ա՟ծ զօրութեանց՝ որ հայիս յերկիր և տաս դողալ սմա, յորոյ երեսաց լերինք հալին, և խորք անդնդոց սարսին․ դու ինքն տ՟ր լուր զհեծու՟թ կապելոյ․ և հա՛ն 'ի գբոյ տառապանաց զանկեալսն 'ի խորս խաւարինս․ և
տո՛ւր փառս անուան քում տ՟ր ։
Զայս ասացեալ՝ հրամայեաց բանալ առ-

փոքր մի զտեղին . և նոյն ժամայն լցեալ պատառեցաւ հողն , և անդէն 'ի վեր ելին եւանթիա կին իշխանին և դեմետր որդի նր̃՝ ողջ անարատ և պայծառ դիմօք . և ձայն բարձեալ ուրախու̃՝ ասէին . մե՛ծ ես ա̃ծդ քրիստոնէից , որ ազատեցեր զմեզ 'ի դառն մահուճանէ , և 'ի յաւիտենից կորստենէ 'ի ձեռն ծառայի քո կուռնելիոսի , և ցուցեր զզօրութի̃ քո մեծ : Զայնակից եղեն նց̃ և ա̃մ բազմուի̃ն, և միաբարբառ գոչէին . մե՛ծ է ա̃ծն քրիստոնէից՝ զոր քարոզէ կուռնելիոս : Իսկ հաւատացին յաւուր յայնմիկ իշխանն և ա̃մ ընտանիք նր̃ , և բազմուի̃ն՝ որ պեղէին զհողն և զքարինս տաճարին . և մկրտեցան ամենեքեան (8) : Իսկ յայնմ օրէ և անդր նստէր սր̃ն կուռնելիոս 'ի տեղի մի երևելի՝ տաճարին տացեղ (ո̃ր է ասպարէզ), և ուսուցանէր հրապարակաւ զաւետարանական քարոզութի̃ն՝ որոց գային առ նա . որով և օր ըստ օրէ բազմանային հաւատացե̃լք 'ի տր̃ :

Իսկ արարեալ անդ կուռնելիոս ամս երիս՝ քարոզէր զաւետարանն փրկու̃ ը̃ ա̃մ գաւառն , դարձուցանելով զա̃մն յա̃ծ ճշմարիտ . և այնպէս մերձեցան 'ի հաւատսն ք̃ի՝ գործակցու̃ դեմետրիոսի իշխանին բարեպաշտի , մինչև թէ ուրեք բագինք մնացեալ լինէր , ընթացե̃լք անդ՝ ինքեանք ձեռօք իւրեանց խորտակէին , և այրէին զմեհեանս : Իսկ յայն երիս ամսն՝ զոր եկաց կուռնելիոս 'ի սկեփսիոն , շինեաց եկեղեցիս , և հաստա-

տեաց քահանայս և պաշտօնեայս ։

Իսկ իբրև մերձեցաւ կէտ կոչման նր՟ , ձայն եղև առ նա յերկնից, և ասէ․ եկեսջի՛ր կոչանելին և հանգիջի՛ր ը՟ արդարոյն յարքայութեն երկնից․ զի ահա պատրաստեալ կայ քեզ արդարութե՟ պսակն ։ Իսկ նր՟ գոհացեալ զա՟յ՝ աղօթեաց յերկար․ և կոչեցեալ առ ինքն զգլխաւորս 'ի հաւատացելոց՝ խրատեաց զնս՟ հաստատուն կալ 'ի սբ՟ կրօնս ա՟ծպաշտութե՟ ․ և օրհնեաց զնս՟ և զքաղաքն նց՟ և զգաւառն․ և հանգեաւ խաղաղութ՟ 'ի քս՟ յամսեանն փետրվարի (9) ։ Յայնժամ ժողովեալ բազմութե՟ քրքին՝ արարին կոծ մեծ 'ի վր՟ նորա՝ վս՟ զրկելոյ իւրեանց 'ի սբ՟ հօրէն և 'ի լուսաւորչէն հոգւոց․ և բարձեալ զպատուականն մարմին նր՟ եմմիոս քահանայն և դեմետրիոս ա՟ծասէր իշխանն հանդերձ ուխտիւ՛ եկեղեցւոյն՝ տարան պատուով և թաղեցին 'ի նոր գերեզմանի , զոր վս՟ տան իւրոյ պատրաստեալ էր իշխանն 'ի տեղւոջ անդ տաճարին կործանելոյ ։

Արդ՝ առաջինքն 'ի հաւատացելոց անտի ստէպ ժողովէին 'ի վր՟ տապանի սրբյն և կատարէին զյիշատակ նր՟ ․ այլ զկնի բուսաւ մորենի 'ի տեղւոջն , և ծածկեաց զտապանն․ և յանցանել ժամանակաց անյայտ եղև տեղին 'ի մորենւոյն (10) ․ և զի ա՟ծ առնէր բազում սքանչելիս 'ի տեղւոջ անդ , զարմանային բնակիչք երկրին , և զստուգութի՟ իրացն անգիտանային․ և բազումք ախտաւորք զմորենին համարէին սրբազան ինչ լինել ,

և պատուէին զտեղին ։ Եւ եկաց մնաց այնպէս ՚ի ծածկուն, մինչև հաստատեցաւ հաւատք քրիստոնէութեան ընդ ամ երկիր ․ և ապա յաւուրս փոքուն Թէոդոսի կայսեր՝ դէպ եղև, զի սբ եպս տրովադայ սեղեխանոս՝ որ և սիղոնանոս, եկն եհաս այցելուք ՚ի սկեփսիոն ․ անդ ետես ՚ի տեսլեան զսբն՝ որ ասէր ցնա ․ բազում ժամանակք են՝ յորմէ հետէ բնակեմ ես աստ, և ոչ ոք յայց ել ինձ՝ բաց ՚ի նոցունց անտի, զորս մկրտեալ էր իմ ։ Եւ զարթուցեալ եպսն ՚ի տեսլենէ՝ խորհէր ընդ միտս վս հրաշալի յայտնութեան, և ոչ կարէր հասու լինել բանիցն ասացելոց ։ Ապա ՚ի միւսում գիշերի միւսանգամ երևեցաւ նմին սբն, և ասէ ․ ես եմ կոռնելիոս հարիւրապետն ․ և է դիր հանգստեան իմոյ ընդ մորենեաւ մերձ ՚ի տեղի մեհենին քանդելոյ ․ այլ դու շինեա ինձ աղօթարան այլ մօտ ՚ի հանգիստ դեմետրիոսի ծառային իմոյ ․ այն է տեղին կոչեցեալ պանդոքին (որ պանդոկ կէ հիւրանոց) ․ յորում վայրի եդեալ կան բազում մարմինք եղբարց սբց ՚ի քս կատարելոց ։

Յարուցեալ եպսն ընդ առաւօտն՝ ժողովեաց զուխտ եկեղեցւոյն, և պատմեաց նց զտեսիլն ․ ապա գնացեալ բազմութբ ՚ի տեղին՝ արմատախիլ զմորենին արարին, և պեղեալ զհողն՝ գտին զտապան սբյն, և ուրախ եղեն յոյժ ։ Եւ իբրև կամէին բառնալ և տանել զայն ՚ի տեղին պանդոքին՝ ուր հրամայեալ էր տեսլեն եկեղեցի շինել, տեսեալ եպսն՝ թէ

շուրջ

շուրջ զտեղեաւն կայ բազմութն դերեզմա-
նաց , անպատեհ համարեցաւ անդ հիմն ար-
կանել եկեղեցւոյ . և խորհէր զայլ տեղի
գտանել զխաղաղագոյն . բայց վերստին հրա-
ման եառ 'ի տեսլեան՝ անդ 'ի նշանակեալ
տեղին շինել : Հոգայր եպսն և մն ծախուց
շինուէ . յայնժամ երևեցաւ սբն կուսնե-
լիոս միում 'ի բարեպաշտ աւագաց , որում
անուն էր եւգինէոս , և հրամայեաց նմա
'ի գլուխ տանել զշինութի եկեղեցւոյն ,
տուեալ նմա և զձև և զչափ շինուածոյն . և
նր եկեալ առ եպն՝ պատմեաց զպատուէր
սբյն . և վաղվաղակի ձեռն 'ի գործ արարել
կանգնեցին զտաճարն յանուն սբյն կուսնե-
լիոսի . և պատրաստեցին տեղի տապանին 'ի
ներքոյ բեմին :

Եւ եղև յորժամ հանդերձեալ էին բերել
հանդիսապէս 'ի ներքս զպատուական մար-
մին սբյն , ինքնին տապանն առանց ուրուք
հուպ լինելոյ սկսաւ շարժիլ և գնալ զհետ
ուխտի եկեղեցւոյն . ընդ որ զահի հարեալ
ամցն՝ մեծաձայն գոչմամբ բարձրացուցա-
նէին զօրհնութիս այ . և այնպէս բազմութն
յառաջէր , և տապանն զկնի գնայր , մինչև
մերձ եղեն 'ի դուռն եկեղեցւոյ . ուր երա-
գեալ տապանին՝ էանց ընդ մէջ բազմութեն ,
և եմուտ յառաջագոյն ը դուռն փոքր՝ որ 'ի
կողմանէ , և եկն եկաց անշարժ 'ի կողմն մի
բեմին : Եւ թէպէտ բազմօք բուռն առնէին
շարժել զնա փոքր մի ևս , և տանել հան-
գուցանել 'ի մէջ խորանին , այլ իբրև տե-
սին՝

սին՝ թէ անդրդուելի կայ մնայ , 'ի միտ ա-
ռին՝ թէ անդամոր կամք են սրբոյն հանդչել .
և այս սքանչելիք եղեն պատճառք դարձի ո-
մանց 'ի հեթանոսաց մնացելոց 'ի քաղաքի
անդ : (11)

Եւ այնուհետև ամ յամէ կատարէին միա-
բան հաւատացեալք զյիշատակ սրբոյն 'ի տա-
ճարի անդ նորա : Իսկ յաւուրս աթանասի
եպսին տրովլադացւոյ կարգեցաւ առանձին
եպս սկեպսիոնի փիլոստորգիոս անուն . սա
յորդորեաց զենկլատիոս ոմն պատկերահան՝
զարդարել նկարուք զտաճար սրբոյն կուսան-
լիոսի , և 'ի մէջի դրոշմել զպատկեր սրբոյն
կենդանագրութե ծերունի հասակի . իսկ նա
քանզի էր այր զայրասիրտ , 'ի նկարել անդ
խորում դժուարէր վասն չգիտելոյ թէ յոր-
պիսի դէմս կերպարանաց ձևացուցանիցէ .
և բարկացեալ թշնամանէր բանիւք անար-
ժանութե զեպսն , և զսբն ընդ նմա . թող ցուց-
ցէ ինձ (ասէ) զդէմս իւր կուսանելիոս , զի
գիտացից նկարել զարժանն : Եւ մինչդեռ
բանքն 'ի բերանն էին , գլորեցաւ անկաւ 'ի
մեքենայէն 'ի վայր՝ յոր ելեալն էր . 'ի վեր
վաղեցին՝ որք մերձն կային , և գտին զնա
չարաչար խորտակեալ և իբր անշնչացեալ .
տեսին՝ զի և ոդունք և ձձիք եւայլին 'ի
բերան նր :

Յայնժամ իմացեալ զպատճառս պատուհա-
սին՝ զխնդրեցին աղօթիւք 'ի տապան սրբոյն . և
ահա 'ի գիշերին՝ որ յաջորդէր , երևեալ
ինքնին սբն կուսանելիոս 'ի տեսլեան՝ կալաւ
զձե-

զՃեռանէ Ենկլրատիոսի, յարոյց զնա և ողջացոյց. և խրատեալ զնա սուղ բանիւք՝ եղև աներևոյթ: Յարուցեալ առնն՝ գոհացաւ զսրբոյն. և ըստ կերպարանացն՝ որ երևեցաւ նմա, գրեաց զպատկեր կուռնելիոսի. զոր և բազում պատուով պահեին բնակիչք տեղւոյն իբրև հրաշալի 'ի պատկերս. իսկ 'ի տապանէ սրբոյն եղեն բազմապատիկ նշանք 'ի բժշկութիւն ախտաժետաց, որոց հաւատովք մերձենային առ նա: Այլ է և տունն կուռնելիոսի երբեմն 'ի կեսարիա, որ յետոյ եղև եկեղեցի և ուխտատեղի 'ի պաղեստին, ըստ հերոնիմոսի: (12)

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ:

(1) Տարւոջ եդաւ 'ի Նախնեաց մերոց՝ յորոց և իցէ, տօն սրբոյն կուռնելիոսի՝ 'ի միջոցի տաս տարւոյց. զի կատարումն նր̃ եղև յամսեանն փետրվարի. Թէպէտև ոմանք (որք վկայագիրք հայոց, և Յ=Հ) 'ի ին̃ փետր. դնեն. և ոմանք (որք լատինք) 'ի ը̃ փետր: Թող զոր յոյնք յայլ փոխադրեցին օր. Թերևս առ աղատ պահելոյ զփետր. ը̃. վս̃ տօնի տնըթառաջին: քանզի ըստ ժամագր. փոխադրեալ է 'ի սեպտ. 13. շփոթելով արդեօք ը̃ այլում կուռնելիոսի ծերոյ. զորմէ լիցի բան 'ի կարգս յիշատակելեաց. սեպտ. 15: և ըստ բասիլ. 'ի հոկտ. 20. ոչ գիտեմ որպիսի շփոթութե: Այլ մք ինչ ընդհատ յայսպիսի շփոթութեց այն, զի և 'ի տօնացոյցս աղջիս՝ 'ի սմմնեան տօնացուցէ և այսր՝ աւադրեալ օրինակք սկսան զկուռնելիոս ըստ շմաւոնի և ըստ պօղիկարպոսի օտարացուցանել 'ի տեղւոջէ աստի, և դնել մօտ 'ի վախճան տօնացուցի՝ զկնի մինասեանց նախ քան զեւստատիոսեանս:

(2) Գեղեցիկ միաբանին Ճառընտիրք մեր, և վկայաբանաւնք այլոց ազգաց յեակեան և 'ի պատահական բանս վա-

փառաց սորին կուանելեայ · (ծեղեալ ոմանք ըստ ճակա-
տուն, եւ ոմանք համառօտագոյն · յորոց եւ մեք բաղդա-
տութե առաք զնմին, առաւելապէս զհետ երթալով ըն-
տիր Ճառընտրի · Զ · եւ ձեռագիր օրինակին՝ զոր բերե-
բացանդ 'ի մեծամիր : եւ եթէ կայցէ ինչ տարբերութի
ւորժանի գիտելոյ՝ ծանուցուք 'ի կարգին : Սեր հա-
րեւանցի ծանիր, զի անուն սորին՝ որդ 'ի յն · գրի զօանե-
լիոս · եւ 'ի լտ · զօանելիուս, նոյնպէս եւ սովորաբար հին
օրինակք մեր ունին կուանելիոս · այլ ըստ սովորութեան
իւր քաղցրահնչեան զգացես ընտրեաց կաթուղիկոս ա-
մեն՝ փոխ առնելոյ ը յունաց եւ ըստ նախնեաց կաթողի-
կոս, նոյնպէս եւմեւա անտարբեր սովորութ կուանելիոս
հնչելոյ :

Գրաձեալ խորագիրք ընտիր Ճառընտրաց են ատատիօր ·
* գործք սորին կոռնելիոսի հարեւորայեանի || · որ առի
ը յն · բառքսիս · եւ լտ · ակտա · (յորմէ եւ 'ի մեզ առի
անխտիր, գործք առաքելոց · կամ պրակք առաքելոց) ·
եւ 'ի դէպ գայ անխտիր պատմութեան կատարելոյն մար-
տիրոսութե, եւ խոստովանողական Ճգնութե · այլ մեք առ
որոշելոյ՝ առաջնոցն գնեմք վկայաբանութի, եւ յետնոցն
վարք · ը տեղւոյն եւ զերկուսն միանգամայն :

(3) Հասարակօրէն ուղիղ թուի՝ իմանալ ը բարոնիոսի
'ի բանից սորին ղուկայ, թէ կուանելիոս էր ազգաւ եւ
ծաւ հռովմայեցի յիտալիոյ, վա եւ գունդ զինուորութե
նր իտալացի ձայնի · որ եւ կարծի լինել 'ի կարգէ մե-
ցերորդ լեգէոնին կոչեցելոյ երկաթի · զոր ը դրելոյ
դիոնի · գերե · ծե · կարգեալ էր օգոստեայ կայսեր 'ի
տեսչութե հրէաստանի : Այսմ մեկնութե տիրապէս հաս-
տատուն գտանի 'ի հայերէն թարգմանութե գործոց ա-
ռաքելոց՝ որոշ բառիւս Իտալացի · ուր 'ի յն · Իտալիկէ,
եւ 'ի լտ · Իտալիկա, որչափ կարեն նշանակել զիտալա-
ցին, նոյնչափ եւ զիտալիկեցին՝ ը զգունդն զայն, որ
յիտալիկոյ քաղաքէ բերեալ դասաւն սպանիոյ · ո-
րում նախատեն եւ Հ = Յ, եւ Ճառընտ · Գ · յաւելն՝
* 'ի գնդէ իտալիկեցոց || · ըստ իմիք եւ հերոնիմոս · այլ
առաւել քան զամ՝ հին ժամանակագրութեն ինչ սպա-
նիացւոց : Եւ այսպէս երկուստեք հաւանական կար-
ծիք լինին առ իմաստունս :

Բայց քանզի բիճարիոս սպանիացի բազմօք յանգէ զա-
ւանդութեն ազգին իւրոյ, եւ արտաքոյ ելեալ խնդրոյս՝
իշխէ առել, թէ բովանդակ գունդն եղեալ 'ի սպանիա-
տին՝ էր յիտալիկոյ սպանիացւոց, եւ թէ այն գունդ-
էր

էր՝ որ զատուլ յաւուրս պիղատոսի յիւեմ, ԷԸ այս դըժ-ուարեաւ բովանդակ՝ ասէ հեղինելով. * մինթէ այսպէս
„ պատուհասեալն լինէր համարի բնճարիս զանազորոյն ձե-
„ ռաց յարձակումն 'ի վր քնի, մինչև զայդ եւ զպա-
„ ծանս խորոց աղգայնոց յօժարեացի ընծայել. մինթէ
„ յասել անդ մասին. ինէ. ժողովեցաւ տմ զուներն, ամ նդր
„ կոչեցեալ լցեն 'ի կեսարիոյ տմ զինուորք կուռնե-
„ լիոսի, եթէ մի միայն զունդ էր յեհեմ||: Այլ յայտ
է՝ թէ այս կշտամբումն լինէր ոչ ստնանէ հին աւանդու-թեանն փոփոխոցաց. թող և զնորաւորսն՝ զոր յաւելու տա-մայսս, թէ կայ 'ի սոսանիս արժանաւորաց տուն կատարե-ղեանց, որք ասեն զինքեանս 'ի սերնդոց կուռնելիոսի հարիւրապետի: Ես զայս գրեմ, զի միով մասամբ նը-պաստէ սոսանիսեայց ու գիրն, երբ ոչ ասէ՝ յիշա-տակի զնդէ պարզապէս, և ոչ 'ի գնդէ խաղացեալ, այլ թէ 'ի գնդէն՝ որ կոչէր խաղեկէ (ԺԲ ձայնին): Այս-քան առ այս:

(4) Գրեթէ տմ վկայաբանք միաբանին ԷԸ Հ. ասել վս կուռնելիոսի. * յաւուրս առաքելոցն նախ սա հաւա-
„ տաց 'ի քս ||: Ջի թէպէտ ներքինին եթէովպացի յա-ռաջ էր քան զսա փոքր մի, այլ դարձ նր անձնական, և առանձնական ըստ տեղւոյն. իսկ սորայս հանգիտա-կան՝ տմ տանն իւրով 'ի մեծաքաղաքի. թող զառաջին հարիւրապետն՝ որ 'ի կենդանութե քսի հաւատաց. եր-կոցունց յաւելուէ եղև ունակ մերս երանելին աբգար թգր, որ նախ փրկչին հաւատոց ընծայեցոյց, և յետ համբարձման նր ընկալաւ զմկրտութի 'ի ձեռն սրյն թա-դէի՝ իւրովքն հանդերձ:

(5) Զոր լուաք մերն աւանդեն, թէ ձեռնադրեցաւ եպս, համաձայն յն. բասիլ. Ծանուցմունք 'ի գործոյն եւթն արտայայտեն՝ ասելով. * չինեաց եկեղեցիս, և հաստատեաց քահանայս և պաշտօնեայս ('ի սկեփսոն)||. որ է գործ եպսի. որով և երևին ասել՝ թէ լցէ եպս սեպհական սկեփսոնայ. որոյ փոխան զնի 'ի յն. բա-սիլ. * ձեռնադրի եպս սկամանդրու ||: Բայց ժամա-գիրքն յն. ասէ. ընկալեալ * զկերպակացուէ սկեփսո-նի ||. համաձայն Հ: Ուր լուաքն ենթադրեն՝ թէ կամ-խաւ ձեռնադրեալ լցէ յեպսուն կեսարիոյ. թող զոր ոմանք ասացին, թէ առաջին եպս կեսարիոյ եղև զա-քէոս մաքսաւոր. և սա կուռնելիոս հարիւրապետ. սա թէոփիլոս: և այլք՝ թէ սրն պետրոս յետ չըջե-լոյ զամս ինչ 'ի քաղաքն եկեալ յիշխան քաղաքի հե-լես.

լեւոնտոսի՝ անդ ձեռնադրեալ զկոռնելիոս. և թէ դուցէ անտի կոչեցեալ եղև 'ի կեսարիա յետ մահուն զա-քէոսի: Այլ այսպիսի բանք անհաւաստիք ոչ են չփո-թելի ընդ սոցին բանից: Զայս գիտեմք, զի մեծ էր պա-տիւ եպիսկոպոսութեան կեսարիոյ պաղեստինացւոց (ոչինչ ընդ-հատ 'ի կեսարիոյ կապադովկացւոց), և 'ի սկզբան անդ նշանաւոր և քան զեւէ մին՝ մինչև էր պատրիարքական պատիւ ընծայեալ աթոռոյն նմի:

(6) Համարձակութեան աշակերտաց 'ի կեսարիա յետ դար-ձին կոռնելիոսի չէր տարակոյս, զի և յառաջ քան զդարձն իսկ ունէին անդ աշակերտք ոչ սակաւ համար-ձակութիւն անկասկած գոլով յերկիւղածութէն կոռնելիո-սի հարիւրապետի. զի ոչ միայն վն̃ փիլիպպոսի գրեալ է, * շրջեալ աւետարանէր ամ̃ քաղաքացն մինչև 'ի գալ ,, նր̃ 'ի կեսարիա || . Գործ. Է. 40. այլ և վն̃ պօղոսի՝ թէ յորժամ խոկային սպանանել զնա եւ իմացին, * իմացեալ ,, եղբարց՝ իջուցին զնա 'ի կեսարիա (երբեմն յանկարծ ակն առ վայր մի,) և (անտի) առաքեցին 'ի տարսոն (քաղաք իւր) || . Գործ. Թ. 30:

(7) Հարիւրաւոր եգաք անորոշակի՝ 'ի միաբանել զայլ-և այլ գրչութիս մեկնչաց. զի ուր 'ի Ճառընտ. Բ. և Զ. երկիցս և երիցս գրի լոկ բազմութի, 'ի Ճառընտ. Դ. ոմ̃ և առ ոմ̃ բէլի, երկիցս նշանակի թիւ. արանցս չ̃Ծ. և 'ի Հ. երկիցս. յօրինակս ինչ չ̃Ծ. և յամանս ԵԾ: 'ի Յ. բանիլ. միանգամ, (ոմ̃ 'ի ժամ հաւատալոյն) մ̃Ջ. և առ մեստիր. 'ի նմին վայրի, մէ: Պարզեալ զաւուրս աշխատութեն Ճառընտ. Դ. և յայսմաւուրք Հ. (որք համարին երկու օրինակք մի և նոյն մկ̃.) յերկարեն արտաքոյ այլ ամ̃ մեկնչաց բանից՝ յաւելն. * Յ-օր յոյժ աշխատեցան, և ոչ կարացին փախուցանել զնա||: մեք եգաք ոմ̃ Ճ. Զ. ուր յեղի միջոց երկուց եկեղեց ա-ւուրց: Սոյնոմ̃ միայն 'ի Հ. գնի յօրինակի՝ որդիք իշ-խանին, երկիցս և երիցս. ուր և Ճ. Դ. և ոմ̃ բէլ՝ ե-ղակի գնեն՝ համաձայն այլոց ճառընտրաց և ամ̃ մեկնա-յաբանից:

(8) Երկու գծուծարին պարագայք գտանին առ մե-տափր''. յորմէ աղաս են ճառընտիրք մեր: Մի՝ զի հա-մանգամայն սաէ լինել զկործանումն բագնաց և զտա-ճարին՝ յառաջնում անդ նոճագի աղօթից ստին. զայս եղեալ՝ հարկաւորի սաել անպատճառ. * յետ աղօթե-,, լոյն եւ 'ի տաճարէն. ընդ նմին ելին և գեմետրիոս և ,, ամ̃ բազմութէ ամբոխին || . աղաւթէ ոչ՝ և 'ի վ̃ր նց̃ ան-կեալ

կեալ լինէր տաճարին ։ Ուր եդեալքն մեր ըստ Ծ. ոչ
ինչ դժուարութի կրեն ։

Երկրորդ՝ զի գնէ զմկրտութի դեմետրիոսի նախ քան զպսակել կնոջն և որդւոյն. ոպ̄ թէ չիցէ յանձն առեալ սբ̄ն յարուցանել զնա, եթէ ոչ նախ մկրտեսցի իշխանն ։ Եւ ո՛ ոչ տես, թէ յայդմ նշմարի անտեղութի ինչ, զոր ոչն տանին Ծ. և Հ. յասելն՝ թէ նախ գործեաց սբ̄ն զսքանչելիսն՝ յարուցանելով զկին և զորդի իշխանին. և ապա կատարեալ հաւատով ամքին ընկալան զմկրտութի ։

(9) Բացայայտ գնի օր կատարման սբ̄յն 'ի վախճան պատմաւեա՝ լինել 'ի քսան և երկուս փետրվարի. 'ի Ծ. և 'ի Հ. այլ մեք ոչ իշխեցաք որոշել այնպ̄. զի կասկածեմք (ոպ̄ տեսաք 'ի փորձոյ այլևայլ տեղեաց,) թէ գուցէ փոխանակ գնելոյ գրչաց 'ի փետրվարի. Ը. (ոպ̄ գնի 'ի Լ.) գրեալ իցեն 'ի փետրվարի. ԻԲ ։ Սոյն զի ոչ գիտեմք ուստի առեալ գնի 'ի քանի մի ճաշոցս ձեռագիրս տօն սբ̄յն կուռնելիոսի 'ի մայիսի. ա. և այն 'ի միջոցի պասքոյ՝ որ անկ է փետրվարի ։ ոպ̄ և 'ի բասիլ. Յ. (գոնէ ԺԶ օրինակաց ինչ) եդեալ է 'ի հոկտ. 20. ուր ժամագիրք. Յ. (և այլ օրինակք բասիլ.) դընեն 'ի սեպտ. 13. ոպ̄ յիշեցաք 'ի ծան". (1) ։

(10) Կարի 'ի դէպ գնի ըստ Ծ. բուսանել մորենւոյն զկնի Ժմկաց, խմա յանհոգութէ. քան թէ ԺԸ մեռանի", բուսանել նոյն ժամայն. որ լինի գործ հրաշից՝ անձամաձայն պատմութե ։ Հ. զկրկին միոս երևի ընծայեցուցանել ։

(11) Տեսիլ կուռնելիոսի առ սեղբիանոս եպս, և զենուլն եկեղեցւոյն, յիշի և 'ի Ծ. և 'ի Հ. այլ հարևանցի միայն. զոր պէտք եղեն մեզ ճոխագոյն ստորագրել Ը բոլանդայ՝ առեալ 'ի ձեռագիր օրինակէ մետափր". ուր եթէ ոք կամի մանր կրկտել, գտանէ զանուանս եպսաց տրովադայ և սկեփսինի նաև յայլ եկեղեցական պատմութիս ։

(12) 'Ի վախճանի ծանիր, զի գրի 'ի վարս սրբուհւոյն պաւղայի (այն է թուղթ հերոնիմոսի. ԻԷ. ԳՆ. Ը. համր. 8.) թէ 'ի շրջիլ նր̄ յուխտս 'ի պաղեստին, * դեմ
„ եդեալ գնաց և յաշտարակն ստրատոնի, այն է՝ զոր
„ հերովդէս արքայ հրէաստանի 'ի պատիւ օգոստեայ
„ կեսարու կեսարիա անուանեաց. և ետես անդ ըզ-
„ տունն կուռնելիոսի՝ լեալ եկեղեցի քրի || ։ Ուր զարմանան ոմանք 'ի լատին քննչաց, թէ զիարդ չիշէ յայմ

պատմութ է և գերեզման կոռնելիոսի՝ պայծառացեալ զքանչելեօք ը՟ վկայաբանից ։ բայց 'ի զուր են զարմանք ։ զի գերեզման սորա ոչ էր 'ի կեսարիա , (որպ գրեն ոմանք 'ի լտ ։) այլ 'ի սկեփսիոն քաղաք քարոզութե նր ։ որպ բացայայտ գրեն ամ վկայագիրք Յն ։ և Հյ ։ բայց թէ յետ ժմկաց զի՞նչ եղեն նշխարք սորա , ոչ ունիմք ասել ։

ՎԿԱՅԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

սրբոյն Շ՟մաւոնի ազգականին քի , և եպսին Եր՟մի ։ (1)

Հ ։ սեպտեմբ ։ 28 ։ եւ և ամր ։ 20 ։ ըստ յէտ'' ։ Տբէլ ։ սեպտ ։ 28 ։ և ամր ։ 17 ։ Հ=Յ ։ սեպտ ։ 28 ։ Յ ։ Եգիպտ ։ սեպտ ։ 28 ։ Վ՟րամսեր ։ սեպտ ։ 18 ։ և ամր ։ 27 ։ Լ ։ ժէտր ։ 18 ։ Բ՟ոլլանդ ։ անդ ։ ժէտր ։ հատ ։ Է ։ էրէս ։ 53 ։ Հ՟ոռոմեաըս ։ էրէս ։ 5 ։ Մ՟ուսէբ ։ պատմ ։ եկեղ ։ Է ։ 10 ։ և 32 ։ Ն՟արոնս ։ Բ ։ էջ ։ ծ3Է ։ և Օ ։ ճծէ ։ և այլք ։ (2)

ԱՅՍ ԵՐԱՆԵԼԻՍ Շմաւոն (որ և սիմէոն կամ սիմոն ,) ազգակից մարդացելոյն ա՟յ՝ քի փրկչին մերոյ՝ ը՟ մարմնոյ , մի էր յեօթանասունն և երկու աշակերտացն , որոշ 'ի սմանէ կանանացւոյ՝ շմաւոնէ նախանձայոյզ կոչեցելոյ՝ որ 'ի թուոց երկոտասանից ։ բայց կոչի և առաքեալ՝ որպ և այլ աշակերտք տն , եւս և աշակերտք առաքելոց ան-

անդամ ։ Արդ սա՝ զորմէ առաջիկայ ճառս է, կոչի և է ազգական Քրիստոսի, ըստ որում էր որդի կղեովպայ եղբօր յովսեփայ Աստուածահայր անուանելոյ, և եղբայր յակոբայ՝ Աստուածեղբայր կամ եղբայր Տեառն կոչեցելոյ ։ Սա զի կղեովպասն այն՝ որ 'ի վկայելն վասն յարութեան Տեառն ընդ ուղեկցի իւրում 'ի ճանապարհին էմմաւուսայ, յանծանօթս ետես զՏէրն և համարձակախօս եղև, մինչև 'ի բեկանել հացին՝ ծանեաւ զնա, էր եղբայր սրբոյն յովսեփայ հիսանն՝ որ խօսնայր եղև ամենասուրբ կուսին մարիամայ Աստուածածնի, և հայր կոչեցաւ որդւոյն Աստուծոյ և որդւոյ կուսին ․ որով և նա ինքն կղեովպաս՝ համարի հօրեղբայր փրկչին մերոյ ․ և որդիքն նորա՝ հօրեղբօրորդիք նորին Տեառն ։ Նաև ահա մի էր 'ի նոցանէ և երջանիկս շմաւոն վերաձայնեալ ազգական Քրիստոսի, այս է հօրեղբօրորդի ․ որ և 'ի նոյն միտս ըստ հրէից սովորութեան՝ եղբայր Յիսուսի կոչի յաւետարանի՝ հանդերձ եղբարբք իւրովք ․ որք են յակոբոս,

յովսէս, և յուդա ։

Որոց կրկին ազգակցութիւն տեսանի ըստ շմաւոնի և ըստ Քրիստոսի՝ խրական բանիւ՝ իբրև մօրաքեռորդի, եթէ գիտցի ըստ ոմանց՝ եթէ մարիամ կին ալփեայ՝ կոչեցեալ քոյր մօր Տեառն իբրև մերձաւոր ազգական, իցէ մայր յակոբայ եղբայր Տեառն կոչեցելոյ ․ զորմէ չէ տեղւոյս ասել ․ այլ այլում ժամու թողլի է ։

Արդ յետ համբառնալոյ փրկչին՝ շմաւոնս այս հանդերձ այլոց առաքելոց և աշակերտաց շրջեցաւ նախ քարոզութեամբ յայլ և տեղիս, ․

ղիս, և աւետարանեալ զնա քո՝ իբրև վկայ
ականատես և սպասաւոր բանին նորա, լուսա-
ւորեաց զբազումս 'ի հաւատս ճշմարտութեան,
կրելով ազգի ազգի նեղութիւնս և չարչարանս
վասն անուանն նորա. և ապա եղև եպիսկոպոս Երուսաղէմի՝
զկնի կատարման յակովբայ արդարոյ եղբօր
նորա. Քանզի յետ վկայութեան յակոբայ, և աւե-
րածոյն Երուսաղէմի՝ որ եղև փոքր մի զկնի, աշա-
կերտք Տեառն մերոյ մնացեալք յայնմ ժամանակի՝ ժո-
ղովեցան 'ի միասին յԵրուսաղէմ հանդերձ ազգա-
տոհմաւ նորա. և արարին խորհուրդ՝ եթէ
ում արժան է ունել զտեղին յակոբայ. և
միաբան հաստատեցին, թէ Շմաւոն եղբայր
նորա՝ թէպէտ և այր ծեր, արժանի է աթո-
ռոյ եկեղեցւոյն Երուսաղէմի ։ Որ և զառաքելա-
կան քարոզութիւնս ևս ՟Ք ամս 'ի կիր արկեալ՝ քա-
րոզէր զՔրիստոսի անունն ընդ ամենայն կողմանս պաղես-
տինոյ. շինէր եկեղեցիս ընդ տանելոյ ժամա-
նակին, և անպակաս առնէր զքահանայս և
զպաշտօնեայս. և այնպէս եկաց յաթոռն
հովուեաց ամս բազումս. մինչև հասանել
նմա լի արդեամբք յերկար ծերութեան ։

Իսկ եղև յետ առաջին հալածմանց եկեղեց-
ւոյ առ Ներոնիւ (յամի Տեառն իբր. 65), որ նա-
հատակեաց զգլխաւոր առաքելոյն զպետ-
րոս և զպօղոս, յորոյ երկրորդ հալածումն
դոմետիանոս, (յամի իբր. 93.) այն՝ որ ար-
տասահմանեաց 'ի պատմոս կղզի զսուրբն յով-
հաննէս աւետարանիչ զմիայն մնացեալն յա-
ռաքելոց ։ Յետ այնորիկ կրկին ևս գրգռե-
ցաւ գ. Ետիանոս ուրոյն 'ի վերայ ազգին եբ-

բայեցուց, հրաման տուեալ կոտորել զայ-
նոսիկ՝ որք էին 'ի տանէ դաւթի, զի մի ոք
պայազատ մնասցէ թագաւորին հրէից. և այս
ըստ խրատու խորհրդոյ, զի մի գտանիցի ոք
ոմն զհերովդէս տիրել 'ի վերայ ազգին՝ յազգէ
յուդայ, և անուանք թագաւորական ցեղին զը-
րասցի 'ի տէրութե քան զհերովդէս. այլ ըստ
գաղտնի տնտեսութեանն այ, զի մի մնասցէ
ակնկալութե հրէից խնդրել զմեսիա արտա-
քին շքով իշխանութե՝ յետ մերժելոյ նոցա
զճշմարիտն զքս զթագաւորն փառաց: Եւ
յայսպիսի պատճառաց նահատակեցան բա-
զումք 'ի հաւատացելոց հրէից՝ որք համա-
րէին յազգէ դաւթի, յորոց և ոմանք էին 'ի
մերձաւոր ազգակցութե փրկչին մերոյ ըստ
մարմնոյ:

Իսկ սուրբն շմաւոն՝ թէպէտև երևելի էր յայնմ
ցեղի, բայց զի ծերացեալ էր յոյժ, չարա-
րին ինչ փոյթ ընդ խնդրակս կայսեր. և
այս գործ 'ի խնամոցն այ՝ զի յերկարեսցէ
նա 'ի կեանս 'ի պէտս հաւատացելոց: Այլ
կալան զերկուս եղբօրորդիս շմաւոնի, որք էին
որդիք կամ թոռունք յուդայ, և տարեալ կա-
ցուցին առաջի դոմետիանոսի՝ ասելով, թէ
ահա սոքա են 'ի ցեղէ դաւթի, և յազգա-
տոհմէ յեսսէի՝ որ անուանեցաւ քս: Եհարց
զնոսա թագաւորն, թէ արդարև յազգէ դաւ-
թի՞ էք դուք. և նք խոստովան եղեն, թէ
այո: Քննել սկսաւ կայսրն զինչս և զստա-
ցուածս նց, տեսանել՝ թէ որք երևելիք ի-
ցեն և ճոխք, մինչև կարող լինել թէկն ա-
ծել

ծել թգրուէ . և 'ի մէջ եհաս , թէ ոչ ընչից բազմուի էր նց , այլ միայն ունէին զինս երեսուն վիճակի անդոց , և անուի ևս հաստային . և ձեռօք իւրեանց գործէին և կերակրէին . մինչև ցուցանել նց և զձեռս իւրեանց 'ի վկայուի . զի ահա և ձեռ.ք մեր ասեն՝ բրտացեալ են 'ի հանապազորդ գործոյ անուի . և խստուի մարմնոյ մերոյ յայտ առնէ զվաստակս մեր :

Իբրև հարցան նք վն քսի և վն արքայուէ նր , եթէ որպէս և ուր և երբ յայտնելոց է թգրութի նր՝ զոր ասէքդ վերացեալ յերկինս , ետուն պինի և ասեն . ոչ այսր աշխի է այն թգրուի , և ոչ 'ի մէջ երկրի լինելոց է . այլ 'ի վերոյ քան զերկինս և 'ի մէջ հրեշտակաց . և 'ի կատարած աշխի յայտնելոց է նա՝ 'ի ժամանակի իբրև գայ նա փառօք դատել զկենդանիս և զմեռեալս , և հատուցանել իւրաքանչիւր մարդոյ ըստ գործս իւր : Եւ իբրև ոչինչ կարաց գտանել 'ի նս դոմետիանոս տեղի մահապարտութէ , անդոսնեաց զնս իբրև զարս տառապեալս , և եթող զնոսա ազատս . միանգամայն և հրամայեաց դադարեցուցանել զհալածանս 'ի քրիստոնէից : Եւ նք իբրև արձակեցան , շրջէին տեսանէին զեկեղեցիս . և որք միանգամ հայէին 'ի նս , մեծարէին իբրև զկենդանի վկայս քսի և իբրև ազգակիցս փրկչին մերոյ . ոմն և առաւել ևս զհօրեղբայր նց զերանելին շմաւոն ծերունին՝ զեհմի եպսն :

Յետ այսորիկ 'ի թգրել տրայիանոսի (յա-

մի թիւ. 98.), որ յարոյց զերրորդ հալածումն, միանգամայն յարեաւ նոյնպիսի յոյզ և խնդիր վասն մնացելոցն յազգէ դաւթի. մինչ զի յարեան և ընդդէմ սրբոյն շմաւոնի թշնամիք յերկուց կողմանց՝ 'ի Հրէից և 'ի Հեթանոսաց. և ըստ երկուց գլխոց ևս ամբաստան եղեն զնմանէ յատեան տրայիանոսի, թէ 'ի տանէ դաւթի է, և քրիստոնեայ. և էին գըլխաւոր ոսոխք նորա ոմանք յաղանդաւորաց ճմլլին կամ 'ի հերովդէիանոսաց. յորս կային և ոչ սակաւք 'ի տանէ դաւթի. մինչև 'ի մատնել զայլս՝ մատնեցան և ինքեանք ։

Արդ այսպիսի պատճառանօք չարախօսութեան ըմբռնեցաւ ծերունին շմաւոն, և ածաւ առաջի ատտիկոսի (կամ ենատիկոսի) կայսերական հիւպատոսի՝ որ նստէր յԵրուսաղէմ 'ի կողմանէ ինքնակալին տրայիանոսի ։ Եւ բազում հարցափորձեալ նորա զերանելին՝ տանջեաց զնա սաստկապէս զբազում աւուրս. և ստիպէր զնա 'ի բաց կալ 'ի հաւատոցն՝ որ 'ի Քրիստոս Յիսուս. որպէս զի ուրասցի ։ Իսկ նա ընդ արժանի խրոխտ առաքինութեան և հասակի կատարելութեան աներկիւղ քարոզէր զՔրիստոս Աստուած առաջի ատենին. և այնպիսի զուարթութեամբ տանէր ամենայն լլկանաց, որպէս զի ամենայն մարդ զարմանայր՝ թէ որպէս համբերէ նա այնմ ամենայնի յայնպիսի հասակի. զի էր ամաց իբրև հարիւր և քսանից ։ Եւ եղև յետ արկանելոյ զնա 'ի բանտ, ուր եկաց անսուաղ՝ սովու և ծարաւոյ տանջեալ ոչ սակաւ աւուրս, ակնածեալ հիւպատոսին 'ի բազմամեայ և 'ի սպիտակա-

կա-

կացեալ ալեացն, և 'ի մեծաշուք երեսաց նր պատկառեալ՝ գթացաւ 'ի նա, և կամէր արձակել։ Այլ անդրէն սկսան սնգագոյնս ամբաստան լինել զնմանէ, թէ չէ պարտ դմա կեալ, զի խաչելեալ զոմն ած քարոզէ, և թգր մեծ զնա ասէ՝ հակառակ ինքնակալաց. վյ հարկ համարեցաւ իշխանն հրաման տալ, զի ըստ օրինակի առաջնորդին իւրոյ 'ի խաչ բևեռեսցի։ Ընդ այս մեծապէս ուրախ եղև երանելին շմաւոն, և լցաւ անպատմելի զուարթութբ՝ ոպ այն թէ արքայական պատուոյ և ծիրանւոյ հասեալ. զի պարծանս և փառս անձին դնէր խաչակից լինել և նմանակից տեառն ազգակցին իւրոյ և տն յսի քսի. և այնպէս յարդաղուարձ բերկրանօք ոգւոյ՝ աւանդեաց զհոգին 'ի ձեռս այ 'ի տանջանս խաչին յեմ քաղաքի, ճ և ի ամաց ըստ ասացելոցս. և ժողովեցաւ 'ի շտեմարանս երկնից արքայութե՝ իբրև հունձ հասունացեալ, և արդեամբք լիակատար ըստ հարիւրաւորն պտղաբերութե ։ (3)

Գործեցաւ այս յամի տն. 108. յորում ժմկի յաջորդեաց յաթոռն եպսացւոց՝ յուստոս 'ի թլփատութե, երրորդ եպս եմի ։ Իսկ մարմին սբյն շմաւոնի ամփոփեալ պատուով 'ի հաւատացելոց յեմ՝ յետ ժամանակաց անցելոց ասի փոխադրեալ յարևմուտս. ուր գտանին և ցարդ մասունք պատուականին նշխարաց նր ։ Զկատարումն սորա գեղեցիկ գովութբ արձանագրէ հեգեսիպպոս հաւատարիմ օրինակագիր՝ ոչ ինչ հեռի ժմկաւ.

ուստի առեալ 'ի մէջ բերէ և եւսեբի յեկե-
ղեցական պատմութենէ ։ Իսկ թէ զի՞նչ վիճակ
էր եկեղեցւոյն յետ կատարման սրբոյն շմա-
ւոնի՝ 'ի զօրանալ հալածանաց աղանդոց,
ստորագրէ նոյն մատենագիր . * Այն իսկ
,, այր (ասէ եւսեբիոս զհեգեսիպպեայ) 'ի
,, պատմել իւրում յաւելու և ասէ, թէ
,, յայնմ ժամն իբրև զկոյս սուրբ առանց ա-
,, պականութեան կայ մնայ եկեղեցի . զի իբ-
,, րու 'ի խաւարի թաքչէին (աղանդաւորք
,, առ լուսաւորօքն ճի նր. առաքելովք),
,, թէպէտև էին ոմանք՝ որ կամէին ապա-
,, կանել զառողջ կանոնս զվդպութեան կե-
,, նաց ։ Բայց իբրև փոխեցաւ յճէ աստի
,, նմ ժողովքն առաքելոց սրբոց, և էանց այն
,, դարն՝ որ արժանի եղև լսել ականջօք իւ-
,, րովք զիմաստութիւն այ, ապա յայնժամ
,, սկսաւ մոլորութիւն հաստատել, այն՝ որ էր
,, նա առանց այ, 'ի ձեռն մոլեգնութեան այ-
,, նոցիկ՝ որ փոփոխեն զճշմարիտ վդպու-
,, թիւն ։ Զի ոչ մնաց ոք յառաքելոց անտի,
,, յայտնի և համարձակ կամէին քարոզել
,, զսուտ գիտութիւն ընդդէմ ճշմարիտ քարո-
,, զութեան . և այսպէս ձկտեցան ը դաւառս
,, բազումս հալածանքն՝ որ 'ի վր մեր էին
,, յայնմ ժամն ։ Այլ և պլինիոս սակենդոս
,, դատաւոր երևելի՝ իբրև ետես զբազմու-
,, թի վկայիցն, խռովեցաւ . և եցոյց թա-
,, գաւորին (տրայիանոսի) վս բազում ժո-
,, ղովրդոց՝ որ կոտորել լինէին յաղագս հա-
,, ւատոցս . և հանդերձ այսուիկ եցոյց նմ,

թէ

,, Թէ որ ինչ չար է՝ կամ արտաքոյ քան զօ-
,, րէնս է, (հաւատացեալքն քոյ) ոչ յան-
,, դիմանեսցին՝ թէ գործեն. բայց միայն
,, յայսցանէ՝ զի յորժամ յառնեն ը͞ն առա-
,, ւօտս, օրհնեն և փառաւորեն զՔ͞ս իբրև
,, զԱ͞ծ. իսկ զշնութիւս և զսպանութիւս և ըզ-
,, վնասս և զայլ չարիս՝ որ նման են սոցա,
,, ն՛ոքա խոտեն և անարգեն. և զժամ՝ զոր
,, ինչ միանգամ գործեն, ը͞ս օրինաց գոր-
,, ծեն: Օ ի ընդդէմ այսոցիկ (իմն, յան-
,, ժամ՝ 'ի պատասխանի այսոցիկ) տրայիա-
,, նոս ետ պատուէր հրամանի իբրև զայս,
,, թէ ազգդ քրիստոնէից 'ի խնդիր մահու-
,, մն խնդրեսցին. բայց եթէ դէպ ինչ լի-
,, նիցի ումեք (յանցանք), դատեսցի. զի
,, սոյլն իսկ այսո՛րիկ բազմունն սպանութե
,, հալածանացն՝ որ յարուցեալ էր մեծա-
,, պէս, շիջաւ: (Այլ տակաւին) ոչ իսկ
,, պակասէին պատճառք և բաղբաղայք այ-
,, նոցիկ՝ որ կամէին խորամանկել և չարչա-
,, րել զմեզ. էր ժամ՝ զի 'ի ժողովրդենէ ան-
,, տի, և էր ժամ՝ զի ('ի) դատաւորացն՝ որ
,, էին 'ի գաւառսն, հնարէին նենգութի
,, գործել 'ի մեր վ͞ր, որ͞պ առանց հրամա-
,, նաց թ͞գրին 'ի գաւառս գաւառս բորբո-
,, քէին հալածանօքն, և բազում հաւատա-
,, ցեալք վկայեցին ազգի ազգի պատե-
րազմօք||:

'Ի բանից աստի՝ որ բազմօք օգտեն առ ի-
մանալ զվկայաբանութիւս առաջին դարուց,
յայտ է՝ թէ յետ մահուն շմաւոնի՝ որ է իբր

վեր-

վերջին նահատակեալն 'ի մէջ առաքելոց և աշակերտաց ք̄սի, հալածումն քրիստոնէից լինէր կրկնակի՝ 'ի հեթանոսաց, և յաղանդաւորաց՝ որ 'ի հրէից և 'ի հեթանոսաց, մինչև ցժամս լուսաւորութե առ մեծն կոստանդիանոսիւ. վ̄ս և նախկին դարքն՝ կոչին դարք հալածմանց. և 'ի ն̄ս վ̄ր առաւելապէս կատարեցաւ տիրականն բան. * Ե-
,, թէ զիս հալածեցին, ապա և զձեզ հա-
,, լածեսցեն ‖. և առաքելականն, * որք
,, կամիցին 'ի ք̄ս յ̄ս ածպաշտութ̄բ կեալ, 'ի
,, հալածանս կայցեն ‖: Որպ̄ և այն՝ ա̄մն մեզ սեպհական, * Որք ք̄նեայքն են, զմար-
,, մինս իւրեանց 'ի խաչ հանին ‖, ը̄ս ա̄մ տեսութե հալածանօք հանդերձ՝ կատարեցաւ յերանելին շմաւոն 'ի խաչելեալն 'ի սէր խաչելոյն. որ և այն է ճշգրիտ կերպարան ը̄ ք̄սի ազգակցութե ։

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ։

(1) Աղբիւր վկայաբանութեանս հեգեսիպպոս հին վկայ վաւերական՝ առ եւսեբի կեսարացւոյ, որ իբրաւամբք հայր կարդացեալ եկեղեցական պատմութե, և գործ ն̄ր թարգմանեալ հրամանաւ ս̄ն մեսրոպայ 'ի ձեռաստւն աշակերտաց ն̄ր յառաջին թարգմանչաց ։ Զնոյն երկրորդեն քաղելով և կ̄մ պարզաբանելով ճառընտիրք և յայսմաւուրք մ̄ր ազգաց. մինչ զի յորս միաբանին ը̄ ալբերն՝ են ընդունելի. իսկ յորս տարաձայնին՝ երկբայելի ։

Եւ արդարև ոչ ոք արդեօք 'ի գլխոնց ունէր տարաձայնիլ իմէք յառաջնոց սատի հաւատարիմ մատենագրաց, բայց երկու ինչ է՝ որ զբաղումն եցոյց անհամա-

ձայն է այլոց և է անձանց . առաջինն՝ համաձայնութե յատուկ անուանց սոցա . և երկրորդն՝ անորոշութեն աւուր կատարման նորա : Զառաջինն թ կարի հարթեցաք 'ի կարգի բանիցս, կրկին և կրկին յայտնաբանելով՝ թէ մ որք է սոյն շմաւոն՝ ազգական քոյ զանազանել 'ի շմաւոնէ նախանձայուզէ . և թէ յորում իցէ ազգականութե նորա է քոյ . և եթէ կայցէ ինչ աւելի տեղեկութե արժանի, ասացուք 'ի վարս յակոբայ եղբօր նորա և տն : Իսկ զերկրորդն որոշեսցուք 'ի յաջորդ ծան" :

(2) Որ զառաջինն եդ 'ի տօնացուցի մերում զսոյն շմաւոն 'ի կարգի ապայից է կուռնելիոսի և է պօղիկարպոսի, գեղեցիկ և վայելուչ գործ գործեաց . մի՝ զի է ժմակից և նմանակից սոցա կարգեաց իբրև պանծագոյն 'ի մէջ երկուց պատուական մարգարտաց : և միւս ևս՝ զի 'ի կամիլ որոշել և զժմկ կատարման սոյն շմաւոնի, կիս զօր տօնին, չիք այլ ստուգագոյն (գոնէ հաւանական կշռութ) քան զամիսն փետրվարի . որ պինէ միջոցի ապայիցս . և այսմ հաստատուն ունիմք ոչ փոքր, զի և 'ի Լ . դնի 'ի փետր . 18 :

Այսմ թէ ոչ՝ տես ինձ, թէ որքան դժուարութիս կրեն՝ որք յայլ օր ձգեն զկատարումն սոյն . մինչև չփոթել զանձն ընդ անձին, և զտօն է տօնի : Գիտցուք թէ ոչ վայրապար դնի կես միաբանութե՝ շմաւոն ազգական քոյ 'ի սեպտ . 28 . թ Հ . և 'ի սեպտ . 18 . թ Յ . (թող զի՝ ուր անուն ամսոյն 'ի Յ . է համաձայնեալ ընդ Հ . օր ամսոյն նոյն է է Լ :) Զի սպա դարձեալ Հ . թ ձեռ . դնէ և 'ի 20 . ապր . և դարձեալ ժամագիրքն յունաց երկրորդէ 'ի 27 . ապր . յոր հայեցեալ և Հ = Յ դնէ հանդերձ իւրք խորանօք՝ 'ի 28 . սեպտ . և 'ի 21 . ապր . ոտ և տր իէլ, 'ի 28 . սեպտ . և 'ի 17 . ապր : Եւ զինչ կարծես պատմել նց սատ և անդ զնոյն սոյն, բայց անպատճառ կրկնել զնոյն վարս, և կի չփոթուսն 'ի վր ածել պատմութե :

Զոր օրինակ . տր իէլ՝ որ այլուր կարի զգուշաւոր է 'ի բանս, տես զինչ գրէ 'ի ժէ . ապր . * Յայսմ աւուր
,, տօն է առաքելոյն շմաւոնի : Շմաւոն որդի էր յով-
,, սեփայ, և եղբայր յակոբայ . սա եղև երկրորդ եպս
,, յեմ, և էր ճի ամաց . և դոմետիանոս կռապաշտ թա-
,, գայն արբոյց նմա դեղ մահու խառնեալ 'ի թիւնից
,, օձից և իժից . էառ բ սոյն, և ամենևին ոչ վնասեցաւ .
,, և այլ ոչինչ չար արար նմա : Եւ ապա թշրեաց տր-
,, այխանոս . և վս զի սիմն զքն ոչ ուրացաւ, բևե-
,, ռել

,, ուել եա զնա 'ի խաչ. և զերկու կողմն խոցեցին. և
,, բղխ արիւն հեղաւ. և աւանդեաց զհոգի իւր աս-
,, տծ ||:

Եւ զի՞նչ 'ի սեպտ. իը. (յար Եսման. Հ = Յ. անդ) * Յայսմ աւուր տօն է շմաւոնի ազգականին քի: Սա
,, որդի էր կղէովպայ եղբօր յովսեփայ տծ աշորն. եղե-
,, ծն ամաց. մատնեցին զնա տրայիանոսի. և նա տան-
,, ջեաց յոյժ. յետոյ գթացեալ արքայն յաղխ ծերոյն՝
,, թոյլ եա նմա. և խաղաղութբ փոխեցաւ յանանց
,, կեանսն: Բայց սակի զմանէ յայլ պատմուէ, թէ մահ-
,, ուամբ խաչի կատարեցաւ ||: Տեսանե՞ս, զի կրկնուի է նոյն բանից յերկուս տեղիս. այլ ուր տարբերին բանք. գտանի և վրիպակ օտար 'ի սոյդ պատմուէ. և կամ կարօտ քննութէ:

Եւ մի կարծեր՝ թէ Հ. լաւ ևս ինչ առնէ. զի 'ի միոյ կողմանէ շինէ, և 'ի միոյ կողմանէ աւերէ. քզի (թող զթեթև տարբերութիս ազ՞. և ձեռ՞.) նախ ընտրելով իմն. 'ի սեպտ. իը. բարւոք գրի այսպէս. * Վկայաբա-
,, նութի սբ առաքելոյն շմաւոնի ազգականին քի: Սբ
,, առաքեալն շմաւոն որդի էր կղէովպայ եղբօրն յով-
,, սեփայ՝ որ տծահայր անուանեցաւ: Այս առաքեալ
,, շմաւոն էր յեօթանասուն և երկու աշակերտացն քի:
,, Եւ իբրև կատարեաց զծմ առաքելուէ ընթացս իւր,
,, յոյժ ծերացաւ. և էր ամաց հարիւր և քսանից: Մատ-
,, նեցին զնա հրէայքն 'ի ձեռն տրայիանոսի արքային, և
,, տանջեցին զնա խստագոյն. և յետոյ արքայն գթացաւ
,, յաղխ ծերոյն. և ազատեաց զնա 'ի տանջանացն. և
,, կեցեալ աւուրս ինչ՝ և փոխեցաւ յանանց կեանս:
,, Բայց սակի վն սորա 'ի պատմութիս այլ գրոց, թէ խա-
,, չեցաւ յետոյ ||: Եթէ սաստ վերջանայր բանն, գովելի էր. բայց լուր զի՞նչ 'ի վր բերէ (յայտ է թէ յետին նորոգիչ յայսմաւուրաց). * Այլ զուգորդ պատմութի
,, սորա գտցես 'ի ժդ յահկի ամսոյ, և յապրիլի Ի. և ապա
,, կարասցես գիտել՝ թէ ո՞վ է, և կա՞մ յորո՞ց իցէ սբ
,, առաքեալս ||: Ընթացցո՛ւք անդր: Եւ ահա չփոթութի յայտնի. * Տօն է (ասէ) սբ առաքելոյն շմաւոնի նա-
,, խանձայուզի: Ակնատեսն շմաւոն աշակերտ էր քի.
,, ը ամ արևմուտս շրջեալ քարոզեաց զքն. և զբազումս
,, լուսաւորեաց ածգիտութբ: Գնաց յերկիրն մավրիտա-
,, նոյ՝ աւետարանել զքն. և անտի յերկիրն վրիտաց-
,, ւոց, և 'ի նմէ խաչեցաւ. (Այս բանք առեալ են 'ի տր ինէլէ բառ առ բառ 'ի իմ. օրէ ապրիլի. ուր

բար-

բարուք գնէ նա զսիմոն նախանձայոյզ՝ որպէս 'ի շմա-
ւոնէ ազգականէն քրի. և յետ ամի ասէ. * և 'ի նմէ
„ խաչեցաւ, և թաղեցաւ անդ ||. Իսկ Հ. չփոթ պատ-
ճառաւք յարէ. խաչեցաւ,) սակայն ոչ մեռաւ. զի
„ խնայեալ յալխն՝ արձակեցին. զի ձի ասաց էր. և ե-
„ կեալ յեէմ, և անդ ևս խաչեցաւ 'ի հրէից, և ոչ
„ մեռաւ: Սա ազգական կոչեցաւ քրի. որ և եղբայր
„ սորա յակովբոս՝ տն եղբայր ... որ որդիք էին յով-
„ սեփայ .... Յայլ պատմութեան ասի՝ թէ 'ի շուրութա
„ կատարեցաւ, որ է քաղաք մերձ յորմի 'ի վերձակին յու-
„ դայի եղբօր իւրում ... քարոզեաց զքս պարսից. և
„ եկեալ եհաս քարոզութբ 'ի հայս .... դարձաւ յեէմ,
„ և նստաւ յաթոռն եէմի ... մի էր յերկոտասանիցն ...
„ և գոմեսխանու արբոյց նմա մոհաղեղ ... թիֆրեաց
„ տրայխանու. և մատնեցին նմա հրէայքն զառաքեալն
„ սիմոն. և հանին զնա 'ի խաչ. և խոցեցին գեղար-
„ դեամբ զերկուս կողսն. ուստի հեղաւ բաղում ա-
„ րիւն. և այնպէս կատարեցաւ ||:

Տեսեր զչփոթութն 'ի վր չփոթութե. զի զոր տր ինէլ
յերիս տեղիս 'ի վր երկուց բաժանէ զպատմութիւն՝
թեթև չփոթութբ, սա յայսմ վայրի զամն ը միմեանս
խառնակէ. և վս նոյնացուցանելոյ զշմաւոն ազգականն
քրի ը շմաւոնի նախանձայուզի՝ երկիցս և երիցս 'ի
խաչ ելեալ զնա ասգնէ: Այլ մեք առաւել ևս խառ-
նակեսցուք զբանն. և ապա ինքնին պարզեսցի:

Տեսանեմք, զի Յ. բասիլ. սեպտ. 18. ուղիղ և անչփոթ
դրէ զվկայաբանութի շմաւոնի ազգականին քրի՝ համա-
ձայն մեզ և եւսեբեայ. կմ որ նոյն է՝ ը բանից Հ. 'ի
սեպտ. 28: որ և 'ի 29. ապր. զվարս շմաւոնի նախան-
ձայուզի՝ ը սիմոնի կանանացւոյ. (թէպէտև մակա-
նուն տալով նմա յուդա. զորմէ ասասցի 'ի վարս նր:)
և սակայն վերստին երկրորդէ փոքր մի տարբերութբ
զվարս նախանձայուզին և 'ի 10. մայիսի: Իսկ Յ. ժա-
մագր. յետ պատմելոյ 'ի սեպտ. 18. որ և լսէ զկատա-
րումն շմաւոնի ազգականին քրի 'ի վր խաչի, զնոյն
կրկնէ և 'ի 27. ապրիլի. յաւելուածով յայսմի կար-
ծեցեալ բանիս. * Այս երանելիս՝ կրկին կոչմամբ ձը-
„ խացաւ. քանզի սիմոն և սիմէոն (որ է շմաւոն) կո-
„ չի. և եղբայր յակոբայ և նորին քրի անուանի ||: Իսկ
'ի մայիսի. 10. դրելով զվարս սիմոնի նախանձայուզի
կմ կանանացւոյ, (զոր նոյն համարի ը նաթանայելի,)
ասէ և զնա խաչեալ 'ի բրիտանիա:

Ոչ թողից և զայն, զի շմաւոն պարսից եպս՝ որ դնի 'ի Յ. բս. ապր. 13. և Յ. ժամագր. ապր. 17. Հ. ապր. 12. կիր ը տր իէլի. 13. և Լ. ապր. 21. եդեալ կայ 'ի հին ճաշոցս մեր 'ի կարգի տօնից՝ որ ը ամսոց հռոմոց, 'ի 13. ապրիլի. և բաց 'ի ամէ կայ անդ մի միայն առաքեալ շմաւոն անուամբ. 'ի նոյեմբ. 25. այսպէս.
* Սբց առաքելոցն շմաւոնի և յակոբայ ||. կամ * սբ
,, առաքելոյն յակովբոսի ալփեայ, և սիմոնի նախան-
,, ձայուղի ||: Միայն 'ի տօնացոյցս՝ յամենին միօրինակ որոշ դնի տօն շմաւոնի ազգականին քի 'ի կարգս ապայից, և որոշ տօն առաքելոցն յակովբայ և շմաւոնի 'ի կարգի յիսնակաց: Իսկ շմաւոն պարսից եպս չէք 'ի տօնացուցի. այլ միայ 'ի կարգի սբց յիշատակելեաց ը յայսմաւուրաց:

Յորոց իմանամք՝ նախ, թէ չէ պարտ խոտորել 'ի վեկայաբանութենէ շմաւոնի ազգականին քի. և չէ պարտ խառնել զնա ը այլում: Երկրորդ՝ թէ յիրաւի կայր 'ի վաղուց հետէ պէսպիսութի կարծեաց, թէ ո՞ ոք էցեն եղբարք անուանեալքն քի. և թէ շմաւոն կամ սիմոն անուն (բաց 'ի պետրոսէ) մի՞ էյէ, եթէ երկու 'ի մէջ աշակերտաց և առաքելոց. բայց հետ զհետէ համեմատութբ այլ և այլ բանից նախնեաց՝ ստուգեալ համարի որ ինչ եդաւ ստոյգ 'ի մեզ 'ի կարգի վեկայաբանութենս: Երրորդ՝ թէ պատճառ շփոթութե անուանց 'ի Հ. եղև 'ի տարբերութէ յայսմաւուրացն յունաց, և 'ի դնելոյ նոցա զշմաւոն 'ի զանազան ամիսս անխտիր. և առաւելագոյն 'ի կրկնելոյ յամսեանն ապրիլի, յորում է ը մի վկայաբանից նահատակութեն շմաւոնի պարսից եպսի: Զորդ՝ չէ ինչ ը ընդդէմ կարծել, թէ նախ քն զվերջին կարգաւորութի տօնացուցին մերոյ՝ ոմանք տօնէին 'ի հայս զշմաւոն պարսից եպս զարդարև արժանին տօնելոյ՝ հանդոյն այլոց վկայելոց 'ի պարսս, և առաւել իրաւամբք քն զայլսն. բայց քզի 'ի պահել զայն՝ արտաքոյ թողուլին ոմանք զշմաւոն ազգականն քի, և նոյն թերևս առդնէին ընդ շմաւոնի նախանձայուղի, (որ էր առաւել ծանր՝ քն զոչն տօնել զեպսն պարսից), նմին իրի այնպ կարգադրեցաւ տօնացոյցն՝ զի բարձցին այս ամ շփոթութիւնք և երկբանութիւնք. որպ քաջ իմանայ՝ որ միտ դնէ սացելոցս ցայս վայր:

(3) Զոր ասեսր 'ի վեր անդր 'ի բանս տր իէլի, և Հ. զկրկնակի աւանդութե՝ վս եղանակի կատարման սբյն շմաւոնի, առեալ է նոցա 'ի ճառընտրաց. յորս նախ դրի

թէ

թէ յետ բաղում հարցափորձի՝ տանջեաց զնա բռնա-
ւորն սաստկապէս. այլ զինի * գթացաւ յոլով ծերու-
,, թեան, ոչ ևս արկ զնա ի̃ տանջանս. թոյլ ետ նմա
,, երթալ ՚ի տեղի իւր. և նա երթեալ խաղաղութ̃ փո-
,, խեցաւ յաստեացս ՚ի կեանսն յաւիտենից ||: Բայց
անդէն ՚ի վ̃ր ածեալ զստուգագոյն վկայաբանուե̃ հա-
մաձայն եւսեբեայ՝ ունի այսպ̃. * Բայց սա ի վ̃ն ն̃ր և
,, յայլ լիակատար պատմութե̃ ն̃ր, եթէ մահու խաչի
,, կատարեցաւ, և այնպէս եղև վճիռ մարտիրոսութե̃ն
,, ն̃ր ||: Եւ մեք զայս ընտրեցաք և ընտրեմք. քանզի և
եւսեբիոս քաջ գիտէր՝ թէ ոմանք այլազգ ինչ ասացին.
բայց քննեալ և հաւաստի գտեալ է զխաչելն ն̃ր. այս
է սահմն եւսեբի. պատմ. եկեղ. գ. 32. * Շմաւոն կղէով-
,, պեանց, այն՝ որ ասացաք զնմանէ, եթէ եկաց եպ̃ս
,, երկրորդ յեկեղեցւոջ անդ եր̃մի, ընկալաք մեք՝ եթէ
,, վկայութ̃ ել նա յն̃է. և վկայէ հեգեսիպոս, և ասէ.
,, թէ... ի̃ նմանութ̃ օրինակի չարչարանացն տ̃ն մերոյ
,, ՚ի խաչի եղև կատարած վախճանի ն̃ր ||:

Իսկ զոր յաւելուն ոմանք ՚ի վկայաբանից ընդ Հ. թէ
՚ի խաչի անդ խոցեցին զերկոսին կողս շմաւոնի, թէպ-
պէտև ոչ յիշէ եւսեբի, բայց է ընդունելի. զի լաւու-
թեն այն մարթի լինել նշանակ առաւել հաւանութե̃՝
քան անհաւանութե̃:

ՎԱՐՔ ԵՒ ՎԿԱՅՈՒԹԻՒՆ

սրբոյն Պօղիկարպոսի զմիւռնիոյ հայրապետին. և որոց ընդ նմա Փիլադելփեան վկայից ասխացւոց: (1)

Փ. Փետր. 22. Տն ՃԷԼ. և Փ = Յ. Փետր. 23. Յ. Փետր. 23. Ն. յունվ. 26. Պետերս. Թուղթ եկեղ. զմիւռն. Եւսեբ. պատմ. եկեղ. Դ. 14. 15. Հմ 13. 14. Ռուինարտ. Պր. Էջ. ԽԷ. Բոլլանդ. յունվր. հատ. Բ. 691 = 707. Տիլլեմոնտ. 24 = 39. և այլք: (2)

ՊՕՂԻԿԱՐՊՈՍ (ըստ յունարէն՝ Պօլիկարպոս) առաքելաշնորհ այր մի՝ աշակերտ սրբոց առաքելոց, առաւելապէս սրբոյն Յովհաննու աւետարանչի, զնորին նմանութիւն յանձին բերեալ՝ տիրապէս եղև բանիւք և արդեամբ. մինչ առաքինի յաջորդ-ւոյ նորա, մանաւանդ թէ և ծառ բազմապտուղ՝ ըստ անուանն թարգմանութեան՝ քաղցրաճաշակ արդասեօք լի. և ոչ երջանիկ գործակից նորա և երկրորդ աշակերտակից՝ աստուածազգեացն Իգնատիոս ծաղկաւէտանայր յայն աւուրս յաթոռն Անտիոքայ, նոյնպէս և երանելիս այս յաթոռն զմիւռնիոյ, այն է Իզմիր՝ (որ անխտիր գրի 'ի մեզ զմիւռին, և

զմիւռնիա) քաղաք ծովեզերեայ յոնիայ գաւառի 'ի փոքրն ասիա ։ Սա եղև սկիզբն յառաջադիմութե՛ն նր̃ ը̃ օրինակիս ը̃ այսմիկ ։

Յորժամ դարձ արար սր̃ առաքեալն պօղոս 'ի գաղատիոյ՝ դէմ եդեալ գնալ յեփէմ, յանցանել խրոումն ընդ. ամանձնակին ասիա յաւուրս բաղարջակերաց՝ եմուտ 'ի զմիւռնիա՝ այց առնել աշակերտելոց ․ և հանգեաւ 'ի տուն ստրատեայ՝ որ աշակերտեալ էր նմա 'ի պամփիլիա, և էր որդի եւնիկեայ դստերն լաւոդեայ ․ մ̃ր և եղբայր երանելոյն տիմոթեոսի ։ Իսկ յետ մեկնելոյն պօղոսի՝ ը̃ հաստատելոյ նր̃՝ նա ինքն ստրատէաս եղև ուսուցիչ ժողովրդեանն՝ ա̃ծայինն վկայութե̃ փայլեալ ։ Նոյն օրինակ և առաւել ևս փայլեաց զկնի նր̃ երանելին բուկողոս կի̃ բեւկելոս եպ̃ս նորին քաղաքի կարգեալ յառաքելոցն ․ Թող զի ստէպ հանդիպէին անդ և ինքեանք առաքեալքն 'ի շրջելն քարոզութե̃ ․ Եւս առաւել աւետարանիչն յովհաննէս՝ որ յեփեսոսն էր մերձ 'ի զմիւռնիա ։ (3)

Յայնմ ժամանակի բնակէր 'ի քաղաքի անդ զմիւռնացւոց կին ոմն մեծազգի՝ բարեպաշտ և երկիւղած յա̃յ՝ կալլիստէ անուն ․ որում երևեցաւ հրեշտակ ա̃յ 'ի տեսլեան գիշերոյ , և ասէ ․ արի և գնա 'ի դուռն քաղաքիս՝ էփեսեան անուանեալ , ուր ը̃ առաջ լիցին քեզ արք երկու՝ ունելով ը̃ իւրեանս մանուկ փոքր՝ պօղիկարպոս անուն՝ բերեալ յարևլից առ 'ի վաճառել ․ տուր զգինն, և ընկալ զնա 'ի տուն քո ։ Կատարեաց կալլիստէ զհրա-

մանն . և բերեալ 'ի տուն իւր զմանուկն՝ սնուցանէր զնա 'ի կարգս ծառայութեան . և տեսեալ զպարկեշտ վարս նր և զընտիր քաղաքավարութի՝ զարմանայր ը նա յոյժ , և սիրէր զնա ոպ իւր որդի : Այլ 'ի զարգանալ նր հասակաւ՝ յանձնեաց 'ի ձեռս պատանւոյն և զփականս շտեմարանացն և ամ ընչից իւրոց . և իբրև դէպ եղև կալլիստեաց գնալ ուրեք 'ի տեղի հեռաւոր , կարգեաց զպօղիկարպոս 'ի վերակացութի բովանդակ տանն , մինչև դարձցի անդրէն :

Այլ լինէր՝ յորժամ պօղիկարպոս ելանէր 'ի տանէ վն հոգալոյ զպէտս ընտանեաց կալլիստեայ , զհետ ընթանային նր ժողովք աղքատաց քրիստոնէից . և նա լնոյր զձեռս ամյն աղքատաց . գային առ նա 'ի տուն որբք և այրիք՝ խնդրել զողորմութի . և նա բաշխէր ամենեցուն ցորեան և գինի և իւղ և որ ինչ միանգամ կայր 'ի տան . մինչև յետ սակաւուց սպառել զհամբարս գլխովին : Այլ եղև իբրև դարձաւ կալլիստէ 'ի տուն իւր , պատմեաց նմա մի ոմն յընտանեաց , թէ մանուկն այն եկեալ յարևելից վատնեաց զամ ինչս և զհամբարս քո : Այլ նր խռովեալ ընդ գործն՝ զորոյ անգիտանայր զպատճառն , կարդաց յանուանէ զպօղիկարպոս , և առէ ցնա զայրագին . բեր այսր զբանալիս սենեկաց և շտեմարանին , և բաց զդրունսն՝ զի տեսից , թէ զինչ գործեալ է քո :

Այլ նր ընթացեալ վաղվաղակի 'ի բերել՝ եմուտ նախ 'ի սենեակ մի առանձինն , և յա-

ղօթս

զօթս կացեալ՝ յոգւոյ եհան, և ասէ. Տ՛ր
Ած՝ Հայր սիրելի որդւոյ քո, որ՚ի ձեռն ծա-
ռայի քո եղիայի լցեր զանօթս թափուրս
զսարեփթացւոյն, լո՛ւր ինձ աղաչեմ, և ա-
ռա՛ զի յանուն յ͞ի ք͞ի տ͞մի՛ լի գտցին տե-
ղեքս այս ունայնացեալ: Զայս ասացեալ
հաւատով՝ եբեր անդէն զփականսն, և մա-
տուցեալ եբաց զդրունս համբարանոցաց: Եւ
իբրև եմուտ կալ լիատէ, և եգիտ զա͞մ ինչ
՚ի տեղի իւր լիուլի առատութ͞բ, գումարե-
ցաւ յանձն իւր, և յահի եղեալ զարմացաւ:
Եւ այն ինչ կամէր զմատնիչն պատուհասել
իբրև զչարախօս անմեղին, և իբրև զսպա-
նիչ անձին իւրոյ, աղաչեաց պօղիկարպոս
զտիկինն ասելով. մի ինչ դժուարեսցիս ը͞
նա մ͞ր իմ. յիմ վ͞ր լիցի ցասումն քո. նա
զոր պարտն էր առնել՝ արար, զի ծանոյց
քեզ զարժանն յաղագս պակասուէ սիտոյից
տանն. ես էի՝ որ ցրուեցի զառաջինսն զա͞մ,
այլ ոչ յանդէտս ինչ. զի ՚ի կարօտեալս բաշ-
խեցի. և արդ. ելից ա͞ծ զկարօտութիւն մեր.
զի և դու ունիցիս առատաձեռնել՚ի չքաւորս
ը͞ քումդ աղքատսիրուէ: Յայնժամ սքան-
չացեալ կալ լիատեայ՝ գոհացաւ զա͞յ, և յաւել
յաճախել և եւս ՚ի գործս բարիս ողորմածու-
թե. և զպօղիկարպոս արար իւր յորդեգիրս.
և իբրև եհաս օր վախճանի իւրոյ, կացոյց
զնա ժառանգ ա͞մ ստացուածոց իւրոց:
Իսկ պօղիկարպոս ո՛չ ընչիւք մեծանայր, այլ
հաւատովք և բարի գործովք՝ որ ը͞ զՏՐ յա-
ռաջադէմ՝ ի շնորհսն ա͞յ. քանզի և բազում

անգամ հանդիպեալ մեծին Յովհաննու աւե-
տարանչի յԵփեսոս , և կա՛մ 'ի գալ նր երբեք
'ի Զմիւռնիա , և ուսեալ առ ոտս նր՝ խելա-
մուտ եղև ամ առաքելական քարոզութեց ,
լցաւ հոգևոր իմաստութե՛ , և իմաստնացաւ
'ի խնդրս ածային . և մտ եղեալ համա-
պատ ընթերցուածոց ածաշունչ տառից՝ 'ի
նոյն խոկայր 'ի տուէ և 'ի գիշերի . և 'ի
մշտամռունչ աղօթս համապատրաստեալ՝ ող-
ջակէզ ընդունելի մատուցանէր զանձն այ .
բաշխէր զմեծ մասն ընչից իւրոց աղքատաց .
և ինքն աղքատօրէն կեայր անպաճոյճ ձև-
ով . եղև օրինակ բարի , և պատկառելի յաչս
մեծի և փոքու . և բազում այն էր , զի խոյս
տուեալ յաղմկէ և 'ի գովութէ մդկան՝ ա-
ռանձնանայր 'ի խորշս տանն , կամ 'ի շէնս ու-
րեք արտաքոյ քաղաքի՝ պարապել լռելեայն
այ և սբ ընթերցուածոց :

Եթէ ոք գայր առ նա հոգւով ուղղուէ , սի-
րով ընդունէր , և յերկարէր զբանս մն հո-
գևոր օգտի . իսկ զանխրատս և զունայնա-
սէրս երագ երագ 'ի բաց դարձուցանէր յիւ-
մէ՝ պատճառեալ զգործս կարևորս : Նաև ե-
թէ դէպ լինէր նմա իջանել 'ի քաղաք՝ տե-
սանել զոմանս 'ի ճանապարհի , որոց բար-
ձեալ էր զփայտս՝ տանել 'ի վաճառս , մա-
նաւանդ զծերահասակս , մատչէր և կարե-
կից լինէր տառապագին աշխատութ նց , և
ընթացակից լինելով հարցանէր՝ եթէ փու-
թա՞ն վաճառել զբեռինս իւրեանց . և ի-
մացեալ զչքաւորութի կամաց նց՝ իսկ և իսկ

հա-

հանեալ տայր զգինս առաւելութ̃, և հրա-
մայեր իջուցանել 'ի տունս տնանկաց և այ-
րեաց բնակելոց առ դուրս քաղաքին ։
Իբրև յարբունս հասեալ լինէր պօղիկար-
պոս, խնդրեցին ոմանք 'ի ծանօթից յորդոր լի-
նել նմա մտանել 'ի կարգ Տի, և կարծէին
հաւանեցուցանել զնա բանիւք սնոտեօք՝
բերել զհետ մարմնաւոր դեղոյ, անգխոա-
ցեալ զոր 'ի նմա հոգի զգաստութե և զե-
ռանդն հոգւոյն սրբութե. որով վառեալ ե-
րանելոյն՝ ընաւորեցաւ ստէպ բարբառել
զբանս զայսոսիկ 'ի նշանակ ընտրելոյ իւրոյ
զայլ դեղ գերահրաշ. Որպէս զի գեղեցիկ
են բանքն ա̃ծեղէն, բանք քո̃ ա̃ն իմոյ, և
մարգարէից և առաքելոց նո̃ր. գեղեցիկ ես
տեսանելով ա̃ր իմ քան զա̃մ որդւոց մ̃դկան,
և սփռեալ են շնորհք 'ի շրթունս քո. Իբրև
զի գեղեցիկ են և ոտք աւետարանչաց քոց՝
որք քարոզեն զբարութի և զխաղաղութի ա̃մ
Տի ։ Յայսպիսի խորհուրդս էր երանելին.
և երեւէր առաջի եկեղեցւոյն զմիւռնացւոց
իբրև զուարթուն 'ի մարմնի ։
Սորա և առաւել քան զամենեսին սիրէր
զնա սերտ ընտանութ̃ սբ̃ եպ̃սն բուկողոս.
որ և ա̃ծային յայտնութ̃ գիտացեալ զյաջորդն
լինել պօղիկարպոսի յաթոռ իւր՝ ընկալաւ
զնա առ իւր 'ի կարգ պաշտօնէից եկեղեցւոյ,
և ձեռն եդեալ 'ի վ̃ր ն̃ր 'ի խնդրոյ ժողովրդ-
եանն՝ արար զնա սարկաւագ ։ Յայնմ հետէ
սկիզբն արար երանելին պօղիկարպոս ը̃ օրի-
նակի նախասարկաւագին ստեփաննոսի՝ լի

հօգւով սրբով քարոզել հրապարակաւ զբանն կենաց. որ և հաւանեցուցանէր զհրէայս և զհեթանոսս՝ գերել զմիտս ՚ի հնազանդութիւն քրի. և զոր ասէրն՝ բազում անգամ արդեամբք և զօրութ՟ նշանաց հաստատէր, բժշկելով զախտաժէտս և զդիւահարս յանուն տն՝ առաքելագործ այր ցուցեալ յամի (4). և դրն՛ յորդորէր և ձգէր զլսելիս յանարատ քաղաքավարութի, զարդարել զանձինս առաքինի գործովք՝ հանդերձ ուղիղ հաւատով որ ՚ի քս յս ՚ի տր մեր : Եւ յաւել առ նա հեթանոսաց, եթէ դժուարին է քրիստոնէից գործ, և ծանր յոյժ՝ մաքառիլ ընդ մարմնոյն, և առ ոտն հարկանել զհեշտութիւն, ծիծաղէր զնոքօք, և ասէր. մոլորեալք ոչ գիտէք զզօրութի այ, որ տայ ծառայից իւրոց ոչ միայն դիւրութ՟ տանել այդպիսի ձգանց, այլև բազում խնդութ՟ և գոհութ՟ կեալ ՚ի նմին՝ ազատացեալս ՚ի բռնաւորութէ մարմնոյ և շի, և միացեալս սրբութ՟ ընդ արարչին իւրեանց :

Յետ այսորիկ բռնադատեաց երանելին եպսն բուկողոս զպօղիկարպոս, և ձեռնադրեաց զնա ՚ի քահանայութի. յոր բազում անգամ հրաւիրեալ՝ և հրաժարեալ էր նորա. այլ յանձն առնոյր ՚ի կատարեալ հասակի սպիտակախառն ալեօք : Եւ էր այնուհետև համարեալ ընդ հաւատացելոց՝ որ ՚ի զմիւռնիա, հայր հասարակաց, ուսուցիչ և թարգման ածային բանից ՚ի լսելիս ամենց : Եւ եղև յորժամ մերձեցան աւուրք ելից բուկողոսի եպիս-

պիսկոպոսին ծերունւոյ յաստեացս, կոչեաց զՍբ քահանայն զպօղիկարպոս, և ողջագուրեալ զնա 'ի համբոյր սրբութեան կալաւ զաջ նր, և մերձեցոյց 'ի լանջս իւր և յերեսս, և ասէ. քանի՞ շնորհք համբերձեալ են բաշխել 'ի սբ ձեռաց քոց այտի 'ի մատակարարութեն պարգևաց հոգւոյն սրբոյ. գոհանամ զԱծ՝ որ հաճեցաւ ընտրել զքեզ 'ի տեղի իմ 'ի հովուել զժողովուրդ իւր, որ 'ի քաղաքիս. և արդ զօրացիր 'ի Տր, և մնա խաղաղութբ. և զայս ասացեալ՝ փոխեցաւ 'ի կենաց սբ եպսն։ Իսկ երանելին պօղիկարպոս ոչինչ ածեր զմտաւ յայնպիսեաց անտի. այլ միայն 'ի ծառայութեն այն ուշ եդեալ ընթանայր։ Իսկ իբրև ամփոփեցին զմարմին բուկողոսի եպսին, հրաւիրեցին ամ ժողովուրդք և քահանայք զպօղիկարպոս՝ մատուցանել զՍբ պատարագն. և հազիւ հաւանեցուցին զնա։ Ապա խորհուրդ 'ի մտի եդեալ ամենայն զնա կացուցանել իւրեանց հովիւ, առաքեցին աղաչաւորս յեփեսոս առ սիրելի աշակերտն յհի յովհաննէս՝ գալ և ձեռն դնել 'ի վերայ պօղիկարպոսի, և կարգել զնա իւրեանց տեսուչ և առաջնորդ. ապա արարին և մերձակայ եպսաց և երիցանց. և եղև 'ի գալն նց 'ի զմիւռնիա՝ ընթացան 'ի քաղաք անդր և ամենայն բազում յայլոց քաղաքաց. յորս հասեալ էր համբաւ սրբութե երանելւոյն։ Իսկ յորժամ ժողովեցան եկին ամենեքին յեկեղեցի այ, լոյս մեծ ծագեաց յերկնից, և շուրջ պատեաց զամենեքումբք. Եւ որ սքանչացեալ զահի

Հարան առ Հնդիկ. և ահա տեսանէին ոմանք յեղբարց անտի սրբոց այլ և այլ տեսիլս սքանչելիս. ոմն նշմարէր զկերպարանս պօղիկարպոսի հրեշտակակերպ փայլել. ոմն զհոգին աղաւնակերպ սպիտակափայլ 'ի վե՛ր դիմոյ նր̃ իջեալ. այլ ոք տեսանէր զնա լուսեղէն պատմուճան զգեցեալ, և այլ ոք՝ ծիրանեօք զարդարեալ. և լի եղեալ զարմանալեօք՝ շնչէին և պատմէին իւրեանց զոր տեսանէին : Ընդ միաբանութ̃ ամենեցուն ձեռնադրեցաւ 'ի սբ̃ առաքելոյն երանելին պօղիկարպոս յեպ̃ութի[5]. և անդէն յաւարտման խորհրդոյ պատարագին՝ ակնարկութ̃ առաքելոյն ելեալ 'ի բեմ՝ սկսաւ խօսել առ ժողովեալսն զմծային բանս լի հոգւոյն սր̃ոյ. մինչև զուարթացուցանել զամ̃ լսելիս հոգևոր ուրախութ̃, և շնորհօք հաստատել զսիրտս նց̃ 'ի ճանապարհս տն̃ :

Ցետ այսորիկ դէպ եղև պօղիկարպոսի եպ̃ի շրջիլ քարոզութ̃ 'ի կողմանս տեղւոյս և լեբեղայ քաղաքացն յոնիոյ, և իջևանել 'ի տան դափնոսի ուրումն եպ̃ի[6]. ուր խմացեալ զայետին չքաւորութ̃ նր̃ ձգեաց զձեռն 'ի կարասս արմտեաց ունայնացեալս, և առէ. յանուն յի̃ քի̃՝ 'ի կե՛ր առցես զդոսա. և յայնմ հետէ այնչափ առատացան բերքն, մինչև ոչ միայն բաւական լինել դափնոսի, այլ և յայլս բաշխել : Իսկ 'ի միւսանգամ հանդիպիլ անդ. սրբ̃ոյն՝ արար նմա սեղան դափնոս 'ի տան իւրում՝ հանդերձ բազմութ̃ եղբարց. և էր 'ի սեղանի անդ սնօթ մի գին-

ւոյ

ւոյ միայն, և այն՝ փոքրիկ. և 'ի հրամայել դափնոսի ցընտանեխմն բերել այլ ևս գինի, ասէ ա՛րն պօղիկարպոս. շա՛տ է այդ մեզ ու-մենեցուն. մի՛ ինչ հոգար, զի ոչ պակասես-ցի գինի յամանոյ այտի։ Իսկ տեսեալ միոյն 'ի սպասաւորաց, զի ո՛րչափ և ըմպեն յանօ-թոյ անտի բազմականքն՝ ինչ ոչ նուազի, ծի-ծաղեցաւ բարձրաձայն, և ասէ ը՟ կատակս. ո՛վ սքանչելի անօթոյս, որ միշտ մնայ անըս-պառ. և ընդ ասելն զայս՝ գտաւ անօթն ու-նայն։ Յայնժամ ասէ պօղիկարպոս. ոչինչ են զարմանք՝ եթէ հրեշտակ մն, որ արար զսքանչելիսն զայն, իսկ և իսկ յետս դար-ձոյց զձեռն իւր վ՟ լրբենի բանից զորս. վ՟յ յանի յուշ լիցի մեզ ասացեալս. ծառայեցէք մն երկիւղիւ, և ցնծացէք առաջի նր դո-ղու՟ք։ Գնաց երբեմն երանելին ը՟ սարկա-ւագի իւրում կամերիոսի՝ (որ և յետ ժմկաց նստաւ յաթոռն զմիւռնիոյ,) 'ի շէնս ուրեք՝ հաստատել զաշակերտեալսն՝, և դարձուցա-նել զայլ ևս մնացեալս յանհաւատից. և յետ վաստակելոյ զտիւ՛ն ողջոյն 'ի քարոզուն, իւ-րև եմուտ 'ի տուն ուրեք հանգչել սակաւ մի քնով, ձայն եղև առ նա 'ի հրեշտակէ մն. արի՛ պօղիկարպէ, և ել 'ի տանէ այտի. զի ա՛րդ ևս կործանեսցին որմունք դորա։ Յայն-ժամ ձայնեաց երանելին առ սարկաւագն՝ յառնել և ելանել անտի. իսկ կամերիոս քանզի խոնջեալ էր յոյժ, դանդաղէր յառ-նել. հաւատամ ասէ յմծ, զի ցորչափ դու աստ ես, անվտանգ մնայ տունն մինչև ցա-

ռա-

ռաւօտ. և այն զի՝ հաստատուն են որմունքն։ Բաւ է ցնա պօղիկարպոս. և ես առաւել հաստատեմ զոյ՝ քան անձին իմոյ և կից որմոց. և եթէ եղին արտաքս, նոյնժամայն կործանեցաւ տունն։

Եւ յորժամ դարձան 'ի քաղաքն, մատուցին առաջի սրբոյն դիւահար մի՝ որ էր ծառայ իշխանի քաղաքին. և առժամայն բժշկեաց զնա անուանեալն քրիստոսի։ Եւ եղև 'ի գիշերի միում՝ 'ի ջեռուցանել երևելի հացագործի քաղաքին զփուռն, անկաւ հուր 'ի փայտս դիզելոց, և բորբոքեալ բոցոյն սաստկութեամբ հողմոյ՝ հրդեհել սկսաւ զամ մերձակայ բնակութիս, և ձարակել ընդ քաղաքն ամ։ Յայնժամ յարեան ամենեքին 'ի փոքուէ մինչև ցմեծամեծս, և հրամանաւ քաղաքապետին բազմ աշխատ եղեն, և ոչ կարէին շիջուցանել. 'ի մէր հասին հրէայք, և խոստանային ինքեանք ձեռն 'ի գործ առնել, և դիւրաւ մեղմել զհրակն, ակն եղեալ 'ի կապուտ կողպուտ տանց։ Բայց չետ նոցա թոյլ քաղաքապետն, որ զխրատն էր դաւաճանութեան նոցա. և աստ ցիւրան. զի՞ կայք և ընդէ՞ր ոչ կոչէք այսր զվարդապետն քրիստոնէից՝ պօղիկարպոս անուն, այն՝ որ փոքր մի յառաջ բժշկեաց զիմ ծառայն. զի որում ոչն կարացին հրէիցն ձարտարք 'ի ձեռն այլևայլ կարդամանց հնարս ազատութ գտանել, մանաւանդ թէ և 'ինմին իսկ այսոյն չարագան տանջեցան, միով բանիւ պօղիկարպոսի անդէն բատացաւ զառողջութի. համպա երթայք կոչեցէք

ցեք այսր զայրն զայն. զի նա միայն կարէ ազատել զքաղաքս 'ի վտանգէ աստի հրկէզուէս: Յայնժամ ընթացեալ ծո̄յից իշխանին առ պօղիկարպոս՝ ածին զնա փութանակի 'ի տեղի հրոյն. և եղև իբրև արար երանելի եպսն զնշան սրբ խաչին 'ի վրայ հրոյն, և կարգաց զանուն ամն յնի, առժամայն շիջաւ. և եղեն սքանչելիք 'ի մէջ ամենեցուն, և փառաւոր առնէին զած քրիստոնէից:

Օկնի այսորիկ եղև երաշտ 'ի սահմանս զմիւռնոյ, և չորացան ամ բոյսք և տունկք. և սկսաւ առ սակաւ սակաւ տիրել սով 'ի քաղաքին և 'ի շրջակայ գաւառսն: Այս ժողովեալ գլխաւոր արանց առ քաղաքապետն՝ խորհէին, թէ զի՞նչ արասցեն. պինի եւ քաղաքապետն, և ասէ. ոչ մնացին ինչ համբարք 'ի քաղաքիս, և ո՛չ դրամ բաւական՝ առաքել և բերել ցորեան յերկրէ հեռաստանէ: Այս իբրև 'ի վարանս անկեալ՝ ոմն զայս, և ոմն զայն ասէր, յորս եկաց ծերադոյնն 'ի նչէ, և ասէ. Ո՛ արք՝ ո՞չ յիշէք որ ինչ եղև 'ի ժամանակի անդ մեծի հրկիզուէ, թէ զիա՞րդ ամ ուստեք յանհնարս մտեալ էր, և ոչ ուստեք օգնականութիւն գտեալ՝ անյոյս էաք 'ի փրկութէ քաղաքիս. և ապա յառաջ եկեալ գլուխ քահանայից նոցա՝ որ քրիստոնէայքն անուանեն, յանդիման մեր ամենայն զաչս յերկինս համբարձեալ՝ բարբառեցաւ սուղ ինչ բանս. և անդէն չգիտեմ զիա՞րդ անսացօղ լեալ բարբառոյն այնմիկ հուրն գաղանացեալ՝ յինքն ամփոփէր, և զիջեալ

շէ

շիջանէր. մինչև ցած ոմն թուէր լինել ինձ այրն այն. ոպ և քերթողքն մեր ասեն իջանել երբեմն ցծոց առ մարդիկ մարդկային կերպարանօք՝ առնել խրատունս գրկելոց, և օգնական լինել նեղելոց. և զի՞ է՝ զի ոչ յառաջ կոչեմք և այժմ զմեծանման զայրն զայն՝ գըտանել հնարս նեղութե մերում:

Ընդ այս խորհուրդ հաւանեալ իմ առեննին՝ բանս եդին երթալ 'ի տեղի մեծի թատրոնին, և անդ առաջի բազմութե քաղաքին կոչել զպօղիկարպոս, և խնդրել 'ի նմանէ օգնականութի: Երբև լու եղև այս բան յականջս ամբոխին, խուռն ընթանային ամքն 'ի թատրոն անդր՝ ակնունելով թէ հնարք ինչ ազատութե լինիցին յերեսաց սովուն. չոքան և պատուիրակք 'ի կողմանէ քաղաքապետին, և ածին կացուցին անդր զայրն այ: Խօսեցան ընդ նմա իշխանքն, և ասեն. պօղիկարպէ՝ տեսանես զտառապանս քաղաքիս, յորում և դու պանդխտիս, և կցորդ ես նեղութեն՝ որ եհաս յերեսաց անձրդի երաշտութե. արդ աղաչեն զքեզ իմ բնակիչք բզմութեամբ՝ զի խնդրեսցես անձրև յայ քումմէ, որով զովասցի երկիրս, և պտղաբեր լինիցի: Յայնժամ պինդի եւս երանելին, և ասէ. լուարուք ինձ պատուականք իշխանք և իմ բնակիչք քաղաքիս, որ եմ 'ի միջի ձերում այր մի պանդուխտ և եկ օտարական. զի և իմ Տ՝ որ է ծծակերտ քաղաք հասարակաց բնակութե, վայր է ինձ պանդխտութե. իսկ իմ քաղաք հայրենի 'ի վերայ երկնից է՝ որ ա-

թոռն

թուն է բարձրելոյն. Ո՛չ որպէս դուքդ կարծէք՝ ես ինչ անձին իմում գրաւեմ զիշխանութի կարող լինելոյ յետս դարձուցանել առ 'ի ձէնջ զա՛ծայինս ցասումն, ո՛ր վ՞ մեղաց 'ի վ՞ր հասեալ. ես ես և այլ իմ ծառայակիցք և պաշտօնակիցք՝ ա՛ծ:հաճոյ երիցունք, զորս առաքեմ միջնորդս առ ա՛ծն իմ՝ երբ խնդրել ինչ ունիմ յերկնից 'ի վերուստ. զնո՝ թէ կամիք՝ 'ի մէջ առից, զի աղաչեսցեն վ՞ կատարման խնդրոց ձերոց. այլ զձեզ յորդորեմ անվրդով կալ և ակնունել այցելութե ա՛ն. միայն թէ՝ և դուք խրատեսջիք զա՛մ զժողովուրդն 'ի բաց կալ 'ի գնացից իւրեանց չարաց, և արժանի ապաշխարութե գործս գործել. զի երկայնամիտ լինի ա՛ծ, և կամի զամենեցուն զդարձն և զկեալն։

Օ այս լուեալ քաղաքապետին՝ ասէ յանդիման ա՛մ բազմութեն. գիտէք դուք ամենեքեան՝ զի մեք Հրապարակաւ զոհս մատուցանեմք ա՛ծոց մերոց. այլ պօղիկարպոս և պաշտօնակիցք նո՞ առանձինն սովոր են յաղօթս կալ առ ա՛ծն իւրեանց, և ընդունին 'ի նմանէ զա՛մ զոր հայցեն. և արդ թողցուք զնա առնել զա՛մ ըստ իւրումն կրօնի իւրայովքն հանդերձ. ո՞պ զի լիցի մեզ այցելութի յաղօթից նո՞։ Օ այս ասացեալ՝ արձակեաց ըզժողովն։ Նա՛կ հաւատացեալքն իբրև լուան զառաջինն՝ եթէ առեալ տարան զպօղիկարպոս 'ի թէատրոնն, յահի լեալ՝ սաստ աղօթս առնէին վ՞ նո՞. և ահա դարձ արարեալ սբյն 'ի տուն աղօթից՝ պատմէր եա՛ սարկաւա-

դաց

գաց իւրոց՝ ազդ. առնել ամ հաւատացելոց , և փաղփաղակն 'ի մի վայր ժողովել զեկեղեցին 'ի խնդրուածս . և օրն էր ուրբաթ ։ Եւ իբրև եկին , սկսաւ ասել սբ հայրապետն ցամ ժողովելոցն . յուշ լիցի ձեզ եղբարք իմ բան խոստման տն , որ ասացն . խնդրեցէք և տացի ձեզ . և՝ եթէ երկու 'ի ձէնջ միաբանիցեն յերկրի վս ամ իրաց , զինչ և խնդրեսցեն , եղիցի նց 'ի հօրէ իմմէ՝ որ յերկինս է ։ Եւ արդ խնդրեսցուք հաւատովք , և մի հողմակոծեալ մտօք . զի աղերս աղօթականին իբրև յերկաթաթ կլիւս գնի , և միան՝ յոր կոյս և միտք նր ձգեսցին ։ Ոչ ապաքէն պետրոս վէմն ջերմ հաւատով ուղղորդ. ձեռմբ 'ի վր ալեաց . այլ 'ի թերահաւատն լինել՝ գայթ 'ի գայթ ստանէր ։ Նոյնին իրի և մովսէս իբրև կամեցաւ 'ի հաստատուն հաւատս յորդորել զսասանել ժողովուրդն՝ ասէր . կացէք և տեսջիք զմեծամեծս այ . քանզի պարտ է մեզ կալ անսասան՝ հաստատեալ 'ի վր վիմի , հաւատովք՝ որ 'ի փրկիչն մեր և 'ի տր յս քս ։ Դանիէլ և երանելի մարգարէն եղիաս 'ի խնդրելն աներկմիտ հաւատով՝ զանձրևն ըմ ունէր , յորժամ փակեցան երկինք զերիս ամն և զվեց ամիս . և արդ՝ նոյնպիսի հաւատոց պէտք են և մեզ այսօր ։

Զայս իբրև ասաց սբ եպսն , եւ ծունր հանդերձ ամ բազմութբ , յաղօթս եկաց և ասէ . Տր այ , և հայր տն մերոյ յի քի , այ ամենակալ և օրհնեալ յաւիտեանս , սպա-

սա-

սաւորեալդ 'ի զուարթնոց երկնից. Տէր և արարիչ երկնի և երկրի, որ առաքեցեր ըզբանն քո 'ի փրկութիւն ազգի մարդկան. լուր Տէր, նայեաց սուրբ 'ի բարձանց, մատո զունկն քո, և ընկալ զաղաչանս եկեղեցւոյ սրբոյ քո, և տուր անձրև 'ի վերայ երեսաց երկրի, և սերմն սերմանահանի, և հաց 'ի կերակուր. զի յաւուրս տառապանացս ծանիցեն հեթա-

նոսք՝ եթէ ծառայք քո եմք :

Եւ այն ինչ բանքն 'ի բերանն էին, որոտաց Տէր յերկնից, և տեղաց անձրև յորդառատ՝ մինչև ցաւուրս երիս. մինչ զի ասել ոմանց 'ի վկայաբանից, և դարձեալ աղօթիւք դադարեաց անձրևն : Զոր տեսեալ բնակչաց քաղաքին 'ի մի՞տ ա՞ռին զքանչելիսն Աստուծոյ, որ եղև յաղօթից եկեղեցւոյն. և սկսան մեծամեծս փառս վերառաքել Աստուծոյ, որ առնէ սքանչելիս 'ի ծառայս իւր. և եղև ուրախութիւն մեծ բովանդակ երկրին լիկիացւոց, և մանաւանդ զմիւռնին քաղաքին, ուր և բազումք իսկ

դարձան 'ի Տէր :

Յետ այսորիկ կեցեալ սրբոյն պօղիկարպոսի յաթոռն զմիւռնոյ այլ ևս ամս բազումս, և ընդերկարեալ կենի մինչև ցխոր ծերութիւն, փայլեաց հանապազ սքանչելի վարուք, և պայծառացոյց զեկեղեցի բանիւ վարդապետութեամբ իւրոյ. դարձուցանէր զբազումս յանհաւատից, և հաստատէր 'ի հաւատս զաշակերտեալսն՝ ոչ միայն զմերձաւորս, այլ և զհեռաւորս՝ առաքելով թուղթս հոգելիցս առ բազումս. յորում կարգի յիշատակին թուղթք

Նր

նո՛ր առ աթենացիս , և առ ս՛բն դիոնեսիոս արիսպագացի , և առ զանազան եկեղեցիս . ո՛ր և աստուածածբ մեկնութեց 'ի վ՛ր ս՛բ գրոց . որք չերևին այժմ 'ի միջի՝ բաց 'ի միոյ թղթոյ նո՛ր առ փիլիպեցիս , որ կայ մինչև ցայսօր . զոր և յիշատակեն յոլովք 'ի նախնեաց :

Յաւուրս ժամկացն այնոցիկ յուղեալ լինէր խնդիր 'ի մէջ եկեղեցւոյ վ՛ս տօնի զատկաց . զոր ասիացիք կատարէին յաւուր հին պասեքի , ա՛յ 'ի չորեքտասանն լուսնի ամենայն մարտի՝ ը՛ հրէայս . իսկ հռովմայեցիք ը՛ աւանդութե գլխաւոր առաքելոցն պետրոսի և պօղոսի կատարէին 'ի կիւրակէին՝ որ զկնի չորեքտասաներին լուսնի : Եւ 'ի լինել հակառակութե 'ի վ՛ր այսր և այլևս խնդրոց ինչ՝ յանձն էառ երանելին պօղիկարպոս ալեբեալ անձամբ յուղի անկանիլ , և գնալ 'ի հռովմ , խորհուրդ հարցանել 'ի հռովմայ հայրապետէն՝ որ էր յայնժամ անիկտոս (կա՛մ անիկետոս , նստեալ յամի տ՛ն 151 . կա՛մ 154) . և հասեալ անդր՝ բազում մեծարանօք պատուեցաւ յանիկտոսէ . և հայրապետական շքով մատոյց զս՛բ խորհուրդն յանդիման բազմութե հաւատացելոց . և հաւանութե՛բ նո՛ր քարոզեալ ը՛դէմ աղանդաւորաց եղելոց 'ի քաղաքի անդ՝ զբազումս 'ի վաղենտինեան և 'ի մարկիոնեան հերետիկոսացն դարձոյց յուղղափառութի ողջամիտ բանիւ՛ն ք՛ի :

Իսկ մարկիոն աղանդապետն անձամբ եկեալ երբեմն առ պօղիկարպոս՝ առ 'ի շահել զգսիրտ նո՛ր , և աղաչել զի մի մերժեսցէ զինքն

յեկեղեցւոյ, ասէր ցսբ̃ն. եղիցին Ճանա-
չել զմեզ։ Իսկ նա ասէ ցնա. Ճանաչեմ ըզ-
քեզ՝ զի անդրանիկ ես սատանայի։ Եւ այ-
նուհետեւ չիշխեաց չարն երեւիլ առաջի սբ̃ն,
որ սուսեր սուր էր ընդդէմ սուտանուն քրիս-
տոնէից որք յարուցանէին հերձուածս կորս-
տեան 'ի մէջ եկեղեցւոյ։ Եւ զայսպիսի
հրաժեշտ 'ի լիրբ աղանդաւորաց՝ ասէր ե-
րանելին՝ ուսեալ է իմ 'ի յովհաննէ աւետա-
րանչէ. որոյ մտեալ երբեմն 'ի բաղանիս յե-
փեսոս՝ իբրեւ ետես 'ի ներքս զկերինթոս,
վազեաց եւ ել 'ի բաղանեաց անտի, եւ ո՛չ լը-
ւացաւ. այլ ասէր, փախիցո՛ւք՝ զի մի՛ եւ բա-
ղանիքս փլանիցի 'ի վ̃ր մեր. զի 'ի նմա է
կերինթոս թշնամին Ճշմարտութե̃։ Սրբ̃ եւ
պօղոս ասէր յաղագս այսպիսեաց, թէ յառ-
նէ հերետիկոսէ յետ միանգամ եւ երկիցս
խրատելոյ հրաժարեա՛։ (7)

Այլ վ̃ն խնդրոյն զատկաց՝ որ վ̃ն եկեալ
էր սբ̃ն 'ի հռովմ, չեղեւ ինչ առ ժամն որո-
շումն կանոնական. զի մի՛ երկպառակութի̃
լինիցի յեկեղեցւոջ, եւ առիթ զօրանալոյ
նախասացեալ աղանդաւորաց. թող զի՝ սրբ̃
անիկտոս զհռովմայեցւոցն աւանդութի̃ ա-
ռաջի դնէր իբրեւ առաքելական, նոյնպէս
եւ պօղիկարպոս զասիացւոցն սովորութի̃ ա-
ռաջի առնէր իբրեւ նոյնօրինակ պահեալ առ
առաքելովք. վ̃յ եւ անիկտոս թողացոյց
զկրօն առ ժամ մի. եւ պօղիկարպոս խաղա-
ղութ̃ դարձաւ 'ի հռովմայ անդրէն յաթոռ
իւր։

Ըստ աւանդելոյ վկայաբանութեանց ինչ գաղղիացւոց՝ սուրբն պօղիկարպոս յերթալն իւրում՝ ՚ի Հռովմ՝ եանց ընդ մասսիլիա գաղղիոյ. եւ յղեաց անտի ՚ի լուգդոն զաշակերտ իւր պոթինոս անուն՝ սերմանել անդ զբանն կենաց. զոր եւ արար նա, եւ համարեցաւ առաջին եպիսկոպոս լուգդոնացւոց: Իսկ ՚ի կատարել նորա վկայութեան՝ յղեաց սուրբն պօղիկարպոս փոխանակ նորա ՚ի զմիւռնիոյ ՚ի գաղղիա կեղտոաց՝ զաշակերտ իւր զիրենէոս, այն է սուրբն երանոսհետեւօղ առաքելոց կոչեցեալ, երկրորդ եպիսկոպոսն լուգդոնի եւ նահատակ քաջ: Նոյնպէս յղեաց եւ զայլ աշակերտս յայլ եւ այլ կողմանս գաղղիացւոց. եւ ՚ի վերայ ամենայն յորդորեաց սոսին եւ զսուրբն դիոնեսիոս արէսպագացի՝ լինել առաքեալ աշխարհին գաղղիոյ. այլ զայս թողեալ աւանդութե ազգին՝ տեսանեմք ՚ի զանազան վարս սրբոց եպիսկ., քահանայից եւ սարկաւագաց նահատակելոց ՚ի յայն ժամս ՚ի գաղղիա, ասել՝ թէ նոքա եկեալ էին անդր յարեւելից առաքեալք ՚ի պօղիկարպոսէ. մինչեւ զսա ճանաչել նախկին պատճառ լուսաւորութե այնր աշխարհի:

Իսկ եւ յետ դարձի սրբոյն պօղիկարպոսի ՚ի Հռովմայ՝ իբրեւ ամք ինչ ՚ի վերայ անցին, մեռաւ խաղաղասէր կայսրն հռովմայեցւոց մարկոս անտոնինոս պիոսն կոչեցեալ՝ որ եւ ը յունաց եւսեբէս. եւ թողեաց որդի նորա մարկոս աւրելիոս վերոս (յամի տն. 162.) համգերձ եղբարբ իւրով ղուկիոսիւ վերոսիւ կոմոդոսիւ. եւ յաւուրս սոցա յարեաւ

խռո-

խռովութի հալածանաց ընդդէմ քրիստոնէից, այլ առաւել զայրացեալ 'ի կողմանս ասիացւոց, այն է 'ի փոքրն ասիա' որ առանձին անուամբ կոչի անատօլի, այ՟ արևելք. որ՟ և 'ի դաղղիա արևմուից. և բազումք առաքինացան 'ի հանդէս նահատակութ՟ե վ՟ս անուանն ք՟ի. այլ պսակ պարծանաց վկայից ծայրին եղև ս՟րբն պօղիկարպոս զմիւռնոյ հայրապետ (8). զորոյ զերջանիկ կատարումն առաջին կայ մեզ գրել 'ի նամակէ անտի ականատես վըկայից' երիցանց ասեմ եկեղեցւոյն զմիւռնացւոց. թող զի զնոյն երկրորդէ և եւսեբի' քաղելով զնամակն զայն ողջոյն. ուր և յիշատակ լինի այլոց յառաջընթաց վկայից ասիացւոց տասներեաց ընդ պօղիկարպոսի' անուամբ արևելեան վկայից ։ (9)

Արդ՝ իբրև տարածեցաւ հրդեհ հալածանաց 'ի կողմանս ասիացւոց (յամի տ՟ն 167. կամ 168), ըմբռնեցան հրամանաւ ստատիոսի կուադրատոսի անթիհիւպատին զմիւռնոյ և ասիոյ (որ և անթիպատ ասի, այ՟ փոխանակ բդեշխի,) և այլոց ևս դատաւորացն արևելից՝ բազմութիւնք 'ի քրիստոնէից, և արկան յազգի ազգի տանջանս վասն անուանն ք՟ի. զի ոմանք 'ի նշէ մինչև 'ի ջիղս ներքինս քերեալ լինէին, որ՟ զի աղիքն յօրովայնի նոցա երևէին. այլք 'ի հուր արկեալ լինէին, և կէսք 'ի ջուր ընկլուզանէին. թող զայլս բազումս՝ զորս սրով վախճանէին. որ՟ և 'ի ներքոյ ոմանց դաղտիկուրս սուրս՝ այ՟ զխեցեմորթս ծովու տարածանէին, և ձգձը-

գեալ՝ նոքօք խոստովանելին և պատառոտելին զմարմինս մեր ․ և այլ ևս խոշտանգանս ՚ի վերայ ածեալ՝ յետոյ ՚ի կերակուր գազանաց տային ։

Բայց յայսմ ամի այնչափ էր սքանչելի համբերութիւն և զուարթութիւն սրտի երանելի վկայիցն, մինչև ոչ հեծել անգամ ինչ ՚ի դառն չարչարանս, և այնպէս գլխովին զարմացուցանել և յոլով շարժել զամենայն տեսօղս ։ Յորում հանդիսի առաւել առաքինացաւ այլն Գերմանիկոս՝ պատանի ծաղկահասակ, որ իւրով օրինակաւ զօրացոյց զմիտս քաջ նահատակաց ․ զի զուարթացեալ էր նա շնորհօքն նորա, և անվեհեր ոգւով յաղթեալ երկիւղի մահու՝ որ տնկեալ է ՚ի մարմնի ։ Օսա կամէր հրապուրել անթիպատոսն, և գնէր առաջի նորա զհասակն նորա՝ ասելով ․ տղայ ես և մանուկ, խնայեա՛ յանձն քո ․ և ցուցեալ նմա զգազանսն՝ որ ՚ի թատրոնի, կամէր ահ արկանել ՚ի նա ։ Իսկ նմա ոչինչ եղև փոյթ, այլ՝ խնդութեամբ բուռն հարկանէր զգազանացն, և ածէր առ ինքն՝ ոչ միայն գրգռելով, այլ և բռնի ․ որպէս զի յայտնի արասցէ՝ թէ ո՛չ կեանք և ո՛չ մահ որոշէ զնա ՚ի Քրիստոսէ, և զի փաղփաղակի լուծցի յանօրէն և յամպարիշտ ազգէ աստի յայսմանէ ։ Իսկ նա իբրև այսպիսի սքանչելի մահուամբ նահատակէր, ամենայն ժողովուրդն զարմացեալ էր զօրութեան սրբոյ վկային, և էր անպարտելի արութեան այլոց ևս կատարելոցն ՚ի Քրիստոս, ՚ի նախանձ բարկութեան շարժեցան, և յանկարծակի սկսան աղաղակել

կել և ասել. բա՛րձ զանիծող, բարձցի 'ի մի֊
ջոյ այդ ազգ քրիստոնէից. խնդրեսցի, 'ի
մէջ եկեսցէ առաջնորդն նց պօղիկարպոս։
Յայնմ պահու խռովութե յառաջ մատեաւ
ինքնօրէն համարձակութ այր ոմն կուինտոս
(կուինդոս) անուն՝ յազգէ փռիւգացի,
որ այն ինչ նորոգ եկեալ էր 'ի կողմանց ան֊
տի փռիւգացւոց, որ և զայլս յորդորեալ
իսկ էր 'ի կամաւոր նահատակութի. սա քան֊
զի յանձնապաստան ցուցաւ 'ի մխիլ յառաջ՝
առանց ուրուք զնա կոչելոյ, իբրև ետես
զգազանսն և զգազանութի նց՝ զահի հա֊
րաւ, և տկարացաւ 'ի միտս իւր. զոր տե֊
սեալ անթիպատոսին՝ կոչեաց զնա առ ինքն,
և խոստմամբ պարգևաց հաւանեցոյց զնա
երդնուլ 'ի դիսն և զոհել։ Բայց սակայն թէ֊
պէտև նա կորեաւ, օրինակ յայտնի եթող
ամենեցուն՝ թէ ոչ արժան է վաղվաղակի
ումեք արկանել զանձն իւր յայսպիսի իրս
յանդուգն համարձակութ առանց երկիւղի
այ. և ոչ յիմնին է կատարեալ սէր՝ որ 'ի
բաց մերժէ զերկիւղ մարդկային։

Յայնմ հետէ զհետ էին խնդրակք իշխա֊
նին յըմբռնել զպօղիկարպոս. իսկ սքանչե֊
լի հայրապետն զայս իմ անցս հալածանաց
վաղագոյն լուեալ, հաստատեալ էր 'ի մտի
կալ մնալ 'ի քաղաքի անդ, զի թերևս հա֊
ցէ փափաքանաց սրտի իւրոյ՝ կատարիլ վը֊
կայութ 'ի քս. այլ իբրև աղաչեցին զնա՝ որ
ընդ նմայն էին՝ ելանել արտաքոյ զմիւռնոյ
յագարակն, որ սակաւ ինչ հեռի էր 'ի քա֊

ղաքէ անտի, յանձն եառ զխնդիր նոցա, և դադարեաց անդ քանի մի պաշտօնէիւք. Ընդ որս համապատրաստեալ յաղօթս առ Տր հայցեր լինել խաղաղութիւն ամ եկեղեցեաց. և ելից ած զհայցուածս նորա՝ կատարելով և զփափաք նորին առ նահատակութն. քանզի յայտնեաց նմա, թէ կնքեսցի 'ի ձեռն վկայութեն նր հանդէս վկայից ճմլին, և դադարեսցին հալածանքն: Որդ՝ երեք (ը ամանց, երկու) աւուրբ յառաջ քան զկատարումն իւր տեսանէր սբն 'ի տեսլեան, զի 'ի բարձն՝ որ կայր 'ի ներքոյ գլխոյ նր, յանկարծակի վառեցաւ հուր, և մաշեաց զայն. և իբրև զարթեաւ 'ի տեսլենէն (10), նոյնժամայն պարզ և մեկին յայտնեաց զելս իրացն, նախապատմելով որոց ընդ նմա էին՝ որ ինչ լինելոցն էր, եթէ վս քոի հրով վախճանիմ ես յետ աստի:

Իսկ իբրև ծանեան՝ որք ընդ նմա էին, թէ պաշտօնեայք ատենին մեծաւ պնդութբ 'ի խնդիր են երանելոյն, աղաչէին զնա միանգամ խոյս տալ յայլ տեղի. և նա վասն սիրոյ եղբարց բռնադատեցաւ փոխել յայլ միւս ևս ագարակ: Այլ յետ սակաւուց հասին ժամանեցին նմա՝ որք զհետ մտեալ էին նր. քանզի կալեալ նց երկուս պատանեակս՝ տանջեցին զմի 'ի նցէ՝ ցուցանել ինքեանց զտեղի եպսին. և նա տարեալ եցոյց նց ըղվանան պօղիկարպոսի: Եւ էր ժամ երեկոյի ուրբաթուն. յորում պահու բազմեալ էր սբն 'ի վերնատան միոջ, ուստի կարէր նա

փախ-

փոխելի ՚ի մթան ՚ի միւս ևս տուն, որում և ստիպէին եղբարքն. բայց նա ոչ կամեցաւ, այլ ասէր՝ թո՛յլ տուք, զի կամք ա՟յ լիցին. որ և այն էր կամք սոյն։ Այլ իբրև գիտաց երանելին, եթէ հասին արքն ՚ի տուն անդր, էջ փութանակի առ նոսա, և խօսեցաւ ընդ նոսա զուարթ երեսօք և քաղցրութեամբ։ Օ որոյ ըղ֊պատկառելի դէմս տեսեալ արանցն, կարծեալ թուէր նոցա՝ որք ոչն գիտէին զնա, եթէ սքանչելիս ինչ տեսանեն. զի հայէին ընդ հնութիւն ծերութեան նորա և ընդ ցածութիւն խոնարհութեան և ընդ անայլայլելի երեսս նորա, և կարեկից լինելով՝ ասէին, եթէ զիա՞րդ անագորոյն մոօք առաքեցին զմեզ իշխանքն այնպիսի պնդութեամբ, զի ըմբռնեսցի այսպիսի ծեր։ Իսկ նա նոյնժամայն հրամայեաց դնել առաջի նոցա սեղան, և խորտիկս ազնիւս կազմեաց նոցա իբրև բարեկամաց և բարերարաց։ Իսկ ինքն խնդրեաց ՚ի նոցանէ ժամ մի յաղօթս կալ ցածութեամբ. և իբրև համարձակեցուցին նմա, յարեաւ և կայր յաղօթս լի շնորհօք ա՟յ մերոյ. մինչև զարմանալ որոց միանգամ տեսանէին և լսէին զաղօթակացութիւն նորա. և սրտացաւութեամբ ասէին, եթէ ո՞րպիսի այր հանդերձեալ է մեռանել, ծեր, ցածուն, արժանի ա՟յ։ Իսկ սորին յիշեաց յաղօթս իւր զա՟մ եկեղեցիս՝ որ ընդ ա՟մ կողմանս և ընդ տիեզերս, հայցելով ՚ի տեառնէ զհաստատութիւն հաւատացելոց, և ծի զխաղաղութիւն։

Իսկ յետ իբր երկուց ժամուց իբրև կատարեաց զաղօթս իւր, ՚ի լուսանալ առաւօտուն

նստուցին զնա 'ի վր̃ դրաստու իր̃ իշոյ, և ա-
ռեալ ածէին 'ի քաղաքն յաւուր մեծի շա-
բաթու ։ Եւ հանդիպեցաւ ը̃ առաջ նորա
գլխաւորն սպասաւորաց դատաւորի հերով-
դէս անուն, զոր իրենարքոս կարդային, այս
է՝ իշխան խաղաղութե̃, նստեալ 'ի կառս ը̃
հօր իւրում նիկետայ ․ որոց պատուհասիրել
կամեցեալ զայս պօղիկարպոսի՝ նստուցին
զնա ը̃ իւրեանս 'ի կառս ․ և զճանապար-
հայն հրապուրէին զնա յուրացուն ․ զի՞նչ
չար է ասեն՝ ասել մարդոյ յայսպիսի վտանգ-
մահու, տր̃ իմ կայսր, և զոհել և կեալ ։
Եւ նա զառաջինն ոչ ետ նց̃ պխնի ․ իսկ իբ-
րև ստիպէին զնա, ասէ ցնս̃ ․ ո՛չ գործեմ ես
զայդ՝ զոր դուք ինձ խրատ տայք ։ Իսկ նք̃
իբրև տեսին՝ թէ չառնու յանձն, սկսան չա-
րաչար բանիւք թշնամանել զնա ․ և հարկա-
նելով և աքցատելով զսբ̃ ծերունին՝ ձգեցին
իբր յակամայս 'ի կառաց անտի ․ և իբրև ան-
կաւ, ջախջախեցան սրունք նր̃ ․ այլ նորա
ոչինչ փութացնել, իբրև այն թէ եղև նմա և
ոչինչ, յարեաւ 'ի գետնոյ անտի, և ուրա-
խութ̃ եմուտ 'ի քաղաքն ։

Ապա առեալ զնա զօրականաց՝ ածին յաս-
պարէզ անդր, ուր զգաղանսն արձակէին ․
զեղան 'ի տեղի անդր և բազմութի̃ քաղա-
քին, և եղև խռովուն̃ մեծ, զի լուան՝ եթէ
ըմբռնեցաւ պօղիկարպոս ։ Եւ մինչդեռ
մտանէր սբ̃ հայրապետն 'ի թէատրոն անդր,
ձայն եղև առ նա յերկնից, և ասէ ․ քաջա-
լերեա՛ց զօրացի՛ր պօղիկարպոս ․ բայց զայն՝
որ

որ ասացն զայս՝ ոչ ոք ետես. այլ զձայնն բազումք 'ի հաւատացելոց անտի առաջիկայ

եղելոց լուան։

Իբրև եհաս սբն 'ի տեղի ատենին, հարցա-նէր զնա անթիհիւպատոսն, եթէ դո՞ւ իցես պօղիկարպոսն։ Եւ իբրև ասաց, այո՛, հրա-պուրել սկսաւ զնա յուրացութիւն. պատկա-ռեա՛ ասէ 'ի ծերութէ այտի քումմէ, և լո՛ւր խրատու իմում. երդուի՛ր 'ի փառս կայսեր, և իմաստնացի՛ր. և ասա՛ վասն ազանդաւոր քրիստոնէիցդ, բարձցի՛ն անօրէնքն։ Իսկ ե-րանելին պօղիկարպոս լուրջ երեսօք նայե-ցաւ ը̄ ա̄մ ժողովուրդն՝ որ յասպարիզի անդ էին, և ձգեալ զձեռն իւր 'ի վ̄ր հեթանո-սաց՝ յոգւոց եհան յերկինս 'ի վեր, և ասէ. բա՛րձ ն̄ր զանօրէնսն։ Իսկ դատաւորն ոչ 'ի միտ առեալ զոր ասաց սբն, կրկին եւս ստի-պէր և ասէր. երդուի՛ր, և արձակեմ զքեզ. հայհոյեա՛ զքս։ Պ̊սէ ցնա պօղիկարպոս. ութսուն և վեց ամ է իմ, զի ծառայեմ նմ. և ի՛նքն մեզ ինչ ոչ արար ինձ. զիա՞րդ կա-րեմ ես հայհոյել զթագաւորն իմ, զայն՝ որ

փրկեացն զիս։ (11)

Բայց դատաւորն անդրէն ստիպելով ասէր. գէթ երդուի՛ր 'ի փառս կայսեր, կ̄մ 'ի բախտ ն̄ր (12)։ Մինի եւ երանելին. կատակելով կատակես դու. զի ասես ինձ՝ երդուի՛ր 'ի բախտն կայսեր, որ հեթանոսաց է գործ. իբրև այն թէ չգիտիցես՝ թէ ո՛վ ես իցեմ. արդ լո՛ւր դու համարձակ, քրիստոնեայ եմ ես. եթէ կամիս դու ուսանել զբանս քրիս-

տո-

տոնէութե̃ , ժա՛մ տուր և լո՛ւր : Յայնժամ ասէ անթիպատոսն այպանօք . ա՛ղէ աստէն հաւանեցո՛ զայդ ժողովրդեանդ այդմիկ : Ա-սէ ցնա պօղիկարպոս . ես զքեզ յայն սակս պատասխանւոյ արժանի արարի՝ խոստանալով և զկարևորսն տալ , զի ուսեալ է մեր՝ առաջնորդաց և իշխանաց որ այ̃ հրամանաւն կարգեալ են՝ մատուցանել զարժանիսն պատիւ , որ ոչ վնաս առնիցէ հոգւոց մերոց . այլ զխաժամուժն ատենիս չհամարիմ բնաւ արժանի պինւոյ՝ արկանել զմարգարիտն հաւատոց առաջի անմտից :

Ընդ այս սրտմտեալ անթիպատոսն՝ ասէ . գազանս ունիմ ես , և նց̃ արկանեմ զքեզ , եթէ ոչ զղջացեալ ապաշխարես : Ասէ երանելին . ա՛ղէ կոչեա՛ զգազանս քո , և եկեսցեն . զի չէ՛ք մեր փոփոխումն ապաշխարութե̃ ՚ի բարեաց ՚ի չարիս . այլ բարւո՛ք է մարդոյ դառնալ և ապաշխարել ՚ի չարեաց ՚ի բարիս : Յաւել ասել իշխանն . եթէ զգազանօքն արհամարհես , հրով մաշեմ զքեզ , եթէ ոչ դառնայցես : Ասէ ցնա պօղիկարպոս . հրով սպառնաս , որ առ ժամանակ մի տոչորի , և յետ սակաւ ժամանակի շիջանի . զի ոչ գիտես դու զհուրն դատաստանաց՝ որ լինելոց է , և զտանջանս յաւիտենից՝ որ պահեալ են ամպարշտաց . այլ զի՞ ևս յամես դու , բե՛ր զոր ինչ կամիս : Զայս և առաւել քան զայն համարձակ խօսեցաւ երանելին , զի լի էր սիրտ նր̃ քաջութե̃ և խնդութե̃ , և երեսք իւր լի ուրախութե̃ և շնորհօք .

հօք. մինչև զարմանալ անթիպատոսին յոյժ. որ և անդէն հրաման տայր քարոզ կարդալ 'ի մէջ ասպարիզին երիցս անգամ. պօղիկարպոս խոստովանեաց վ՟ն անձին իւրոյ՝ եթէ քրիստոնեայ եմ։

Իսկ իբրև ասացաւ այս 'ի քարոզէ անտի, ա՟մ ժողովուրդն հրէից և հեթանոսաց բնակելոց 'ի զմիւռնիա՝ մեծաւ սրտմտութ՟ և բարկութ՟ աղաղակէին, և ասէին, դա է վ՟դ՝ ուսուցիչ ասիացւոց, հայր քրիստոնէից, և լուծիչ դից հելլենացւոց. զի ուսուցանէ բազմաց՝ թէ մի՛ զոհեսցեն, և մի՛ երկիր պագանիցեն ա՟ծոց. հա՛պա բա՛րձ զդա 'ի միջոյ։ Իսկ միաբանգամ աղաղակ բարձեալ աղաչէին զփիլիպպոս ասիապետն՝ յորոյ 'ի ձեռս էր առնել հանդէս գազանամարտի, զի արձակեսցէ առիւծ 'ի վ՟ր պօղիկարպոսի։ Իսկ նա ասէ ցն՟ա. չունիմ ես իշխանութ՟, զի կատարեցան աւուրք խաղուս ։(13)

Ապա հաճոյ թուեցաւ բազմութ՟ աղաղակել 'ի միասին, թէ կենդանւո՛յն այրեսցի պօղիկարպոս. զի պա՛րտ էր կատարիլ տեսլեան ս՟յն և մարգարէութ՟ն, թէ հրով ունիմ ես այրիլ ։ Իսկ ահա արագ արագ զոյգ ը՟ բանիցն ամբոխին՝ և գործն կատարեցաւ ը՟ ակնարկութ՟ անթիպատոսին. զի ժողովեցին բերին ժողովուրդք 'ի խանութից և 'ի բաղանեաց փայտ և խոտ, մանաւանդ հրեայքն. զի խնդային և պնդէին յասպարէզի անդ վ՟ն կորուսանելոյ զարդարն՝ առ ատելութ՟ն, որ առ ք՟նեանս ։

Եւ

Իսկ եղև իբրև պատրաստեցաւ նիւթ խարուկին, ինքնին ելոյծ կենդանի նահատակն զգօտի իւր, և 'ի բաց արար յիւրմէ զհանդերձսն. մինչև և զկօշիկսն իսկ կամէր լուծանել. և զայս չէր նր յառաջագոյն արարեալ (14). ուր հաւատացեալքն փութային ելևելս առնելով զմխեամբք, թէ ով 'ի նոցանէ յառաջ մատիցէ 'ի հանդերձս նր. իբրև այն՝ զի մշտ բարի վարուք զարդարեալ էր և յառաջ քան զծերութի իւր։ Ապա այնուհետև եդան գործիքն՝ որ պատրաստեալ էին՝ 'ի նիւթ հրոյն. (ոչ է՝ բաց 'ի փայտէն և 'ի խուռձոյն՝ որ 'ի պէտս կրակի, բերին և զգործիսն, զոր օրինակ զցիցն՝ յորում կապէին զայրելի անձն, և զպարանսն՝ որովք պնդէին, և զբևեռսն՝ որովք բևեռէին. ո՛չ և զշապիկն կպրազօծ՝ զոր զգեցուցանէին այրելոյն)։

Իսկ զահիճքն պատրաստէին պնդել զՊօղիկարպոս բևեռօք, ըստ սովորութե՝ որով զայլսն պրկէին, զի մի 'ի բաց ստիպեսցին կմ փախչիցին 'ի հրոյն։ Իսկ սբ հայրապետն ասէ ցնս. Թոյլ տուք ինձ այսպէս, զի այն՝ որ տայ ինձ զօրութի համբերել հրոյն, նոյն տայ ինձ յերկարել անդէն 'ի հուրն առանց աշխատութե և առանց բևեռելոյ։ Իսկ նք թոյլ ետուն, և ոչ բևեռեցին զնա. այլ միայն կամեցան կապել. որ և ինքն իսկ փութացաւ՝ ետ ըզձեռս իւր յետս, և կապեցաւ իբրև զգառն երևելի՝ որ ելանէ 'ի մեծ հօտէ՝ լինել ողջակէզ և պատարագ ընդունելի այ կենդանւոյ։

Եւ

Եւ յայնմ վայրի համբարձ երանելին զաչս իւր յերկինս, յաղօթս եկաց եւ ասէ. Տէր Ա՟Ծ ամենակալ՝ Հայր յի՟ քի՟ որդւոյ քո սիրելւոյ եւ օրհնելոյ, այն՝ որ 'ի ձեռն նո՟ր ընկալաք մեք զգիտութի՟ն քո. Ա՟Ծ հրեշտակաց եւ զօրութե՟ց, եւ ա՟մ արարածոց, եւ ա՟մ տոհմին արդարոց՝ որ կենդանի են առ քեզ. օրհնեմ զքեզ, զի արժանի արարեր զիս յաւուրս յայսմիկ առնուլ մասն 'ի թիւ վկայից՝ 'ի ձեռն բաժակի քի՟՝ 'ի յարութի՟ն կենացն յաւիտենից հոգւով եւ մարմնով եւ հոգւովս՟բ՟վ առանց ապականութե՟. ընդ որս եւ ես մատեայց առաջի երեսաց քոց այսօր պատարագ պարարտ եւ ընդունելի. ո՟պ պատրաստեցեր յառաջագոյն եւ յայտնեցեր անսուտ Ա՟Ծ ճշմարտութ՟է. վ՟ն այսորիկ եւ վ՟ն ա՟մ իրիք փառաւորեմ եւ օրհնեմ զքեզ 'ի ձեռն քահանայապետին յաւիտենից յի՟ քի՟ որդւոյ քո սիրելւոյ. զի 'ի ձեռն նո՟ր քեզ եւ ը՟ն նմա հանդերձ հոգւովդ ս՟բ՟վ փառք եւ օրհնութի՟ յայսմ հետէ մինչեւ յաւիտեանս. ամէն:

Եւ ընդ ասել նո՟ր զամէնն (15), սպասաւորք հրոյն բորբոքեցին զհուրն շուրջանակի. եւ կայր կապեալ ս՟ն 'ի միջի: Իսկ իբրեւ բոցն արծարծեցաւ եւ տոչորեցաւ ուժգին, սքանչելիս իմն տեսին՝ որք մերձն կային. զի հուրն բոցատարած՝ կամարաձեւ կառուցեալ՝ գործեցաւ 'ի նմանութի՟ խորանի (կա՟մ վրանի), կա՟մ իբրեւ զհողմալից կտաւ առագաստի նաւու (16). եւ այնպէս ուռուցեալ պատէր կայր շուրջ զմարմնով վկային. եւ էր ս՟ն 'ի ներ-

քոյ ած՝ տաղաւարեալ 'ի վրանի ․ զի կայր նա 'ի մէջ հրոյն ոչ ած զմարմին , զի այրի , այլ իբրև հաց սբ՝ եփեալ տակաւ 'ի նուէր այ , և իբրև զոսկի և զարծաթ՝ որ փորձի 'ի բովս ․ և հոտ անոյշ բուրէր 'ի նմանէ իբրև զհոտ կնդրկի կմ իբրև զմիոյ յազնիւ խնկոց ։

Տեսեալ իբրև տեսին անօրէնքն , թէ ոչ կարէ հուրն մերձենալ 'ի սբն , և այրել զմարմին նորա , հրամայեցին դահճի միում՝ մօտ մատչիլ , և խոցել զնա սրով ։ Իբրև արար զայն , ել 'ի նմանէ արիւն յոյժ , և շիջոյց զհուրն ․ և տեսին՝ որք մերձն կային՝ զհոգի երանելւոյն , զի իբրև զաղաւնի թռուցեալ վերանայր յերկինս ․ և զարմացաւ ամ ժողովուրդն՝ եթէ է այսպիսի ընտրութի 'ի մէջ անհաւատից և ընտրելոց այ ․ յորոց մի էր և այս երանելի և սքանչելի այր այ՝ յաղթող վկայն քսի պօղիկարպոս , վդպ ճշմարտութե՝ նմանօղ առաքելոց և մարգարէից ․ որ անարատ գտաւ վարուք մաքրութե ․ և 'ի գլուխ տարեալ զկատարեալ յաղթութի մեծի վկայութե՝ ընկալաւ զյաղթանակ փառաց 'ի տնէ առանց երկմտութե , և պսակեցաւ անեղծ պսակաւ ։ (17)

Ընդ որ մախացեալ բանսարկուին՝ խորամանկ հնարիւք գուն գործէր , զի մի և մարմին նր շնորհեսցի հաւատացելոց , որք յամ սրտէ ցանկային այնմ ․ վոյ և դրդուեաց այնուհետև զնիկետաս զհայրն հերովդի և զեղբայր դեղկեայ , և զբազում 'ի հրէից՝ զգացուցանել դատաւորին , զի մի տացէ

քրիս-

քրիստոնէից զմարմին պօղիկարպոսի. զի այնչափ մոլեալ են (ասեն) նք զհետ առն այնորիկ, մինչև գուցէ թողեալ նոցա զխա-
չելեալն՝ երկիր պագանիցեն նմա։

Ամին իբրև եղան պահապան զօրք հանդերձ հարիւրապետիւն, զի մի կարասցեն մերձենալ 'ի տեղին քրիստոնեայք, որք պատրաստեալ էին առնուլ զմարմին սրբոյն 'ի հրոյ անտի. և հրէայք ընդդէմ կացեալ հակառակէին։ Իբրև ետես հարիւրապետն ըզմարտ հրէիցն, եդ զմարմին երանելւոյն 'ի միջի, և այրեաց զնա (ոպ սովորուն էր արտաքնոցն). և ապա հաւատացեալքն ժողովեցին զոսկերս սրբոյն իբրև ցանկալի գանձս հոգևորս, առաւել պատուական համարելով զնս քան զականս պատուականս ծանրագինս, և քան զոսկի ընտիր փորձեալ 'ի հուր.
և եդին յարժանաւոր տեղւոջ։ (18)

Ուր ժողովեալ ուրախութբ և ցնծութբ՝ առնէին զօր յիշատակի վկայութե նր՝ է այնուիկ որ յառաջագոյն նահատակեցան. ոք էին առաքելեան վկայքն ասիացւոց. յորոց երկոտասանքն յիշատակին լինել 'ի փիղադեղփեայ. այլ առաւել քան զամենեցուն նր՝ սր միայն յիշատակ էր պայծառացեալ, ոպ և յամնց՝ իբրև գլուխ նր երեքտասաներորդ վկայ կոչեցեալ. մինչև և 'ի մէջ հեթանոսաց պատմեալ լինէր. զի ոպ առաքելոցն անուն ընդամ երկիր ծանուցաւ, սոյնպէս և պօղիկարպոսի աքանչելւոյ՝ աշակերտի առաքելոցն։
Օ որոյ և զօրինակ կատարմանն (տե Յաւե-

լոյս

լոցս ,) հանդերձ յառաջընթաց նահատա_կակցօք նորին՝ գրեցին եղբարք և երիցունք եկեղեցւոյն զմիւռնացւոց առ եկեղեցին փի_ղոմեղայ կամ փիղադեղփեայ . և նք̄ ետուն առաքել ը̄ ամ̄ եկեղեցիս . զի որք հաւատով կատարեն զյիշատակ սբ̄ց , մասնակից լի_ցին պսակաց նց̄ 'ի քս̄ 'ի տր̄ մեր ։

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ ։

(1) Սարք սբ̄յն պօղիկարպոսի՝ 'ի սկզբանէ մինչև 'ի սքանչելիս անձրևոյն որ յերաշտի , միօրինակ առ ամ̄ մատենագիրս՝ եթէ ըստ բնաձայն ըստ եդելոցս , և եթէ քաղուածոյ , առեալ է 'ի հին և 'ի վաւերական բանից պիոնիոսի կմ̄ պիոնի . որ կամ է նա ինքն սբ̄ն պիոն քահանայ եկեղեցւոյն զմիւռնիոյ , և կամ այլ ոք ժամակից նր̄ յերրորդ դարու . և այս գրուածն պիոնի սի առեալ (բաց 'ի վկայուէ ժամակից անձանց կեն_դանի բարբառով) 'ի բուն գրուածոց սոկրատայ ու_րումն և կայիոսի գործակցի սբ̄յն երանոսի ։ Իսկ բուն վկայաբանութիւն է գրուն ականատեսերիցանց եկեղեց_ւոյն զմիւռնացւոց . զոր և քաղելով ընդօրինակէ եւ_սեբիոս ։ Բայց կան և ցարդ նաև բնագիրք՝ եթէ վա_րուց և եթէ վկայաբանութեն յունարէն , 'ի ձեռագիր և 'ի տպագիր մատեանս ամբողջ . մինչ զի աւելորդ է մեզ երկարել զբանս վս̄ վաւերականութե բովանդակ պատմութես . այլ որ ինչ ծագի խնդիր կարևոր վս̄ տար_բեր ընթերցուածոց կմ̄ իմացուածոց , յիշեմք 'ի կար_գին ։

(2) Ո՛չ գիտեմ , որպիսի շփոթութբ̄ 'ի Լ· կատարումն կմ̄ յիշատակ սբ̄յն պօղիկարպոսի՝ ը̄ այլում պօղիկար_պոսի փոխաբերեալ գտանի . զի պօղիկարպոս զմիւռնիոյ հայրապետ (հանդերձ համառօտ պատմութբ̄ն ը̄ գրե_լոցս) յիշի 'ի 26· յունվարի · իսկ 'ի փետր· 23· գնի յիշատակ * 'ի հռովմ սբ̄յն պօղիկարպոսի երիցու , որ „ ը̄ երանելւոյն սեբաստիանոսի զբազումս դարձոյց 'ի „ հաւատս քս̄ի , և յորդորելով առաջնորդեաց 'ի վկ_

,, կայսեան փառս || ・ ուր պարտ էր այսր փոխաբերել
և զմեծն Պօղիկարպոս ・ զի զոր Հ. դնէ 'ի փետր・ 22・
(եթէ 'ի յայսմաւուրս, և եթէ 'ի հին Ճաշոցս・) 'ի Յ・
անվրէպ պահի・ փետր・ 23・ որպէս և 'ի Հ=Յ・ և առ որ
ինչլի・ Նոյնպէս պարտ է ընթեռնուլ և զգրեալն 'ի հին
Ճաշոցս ինչ・ իդ・ փետր・ և 'ի Ճառընտ・ փետր・ իե・ որ
պարտ է վերծանել・ իդ :

Անվրէպ ասեմ՝ ըստ ստուգագոյն խմացուածոյ բանից Ժամակից և ականատես երիցանցն զմիւռնիոյ ・ որք 'ի վախճան նամակի իւրեանց այսպէս գրոշմեն ・ * Արդ
,, վկայեաց երանելին Պօղիկարպոս 'ի մուտս քսանթի_
,, կայ ամսոյն՝ յաւուրն երկրորդի, նախ քան զեօթն
,, կաղանդաց մայիսի (որ է վրիպակ գրչաց, փոխա_
,, նակ գրելոյ՝ կաղանդաց մարտի), 'ի մեծի շաբաթու,
,, յութերորդ ժամու || : Ուր իրաւամբք ասէ վալեսիոս հենրիկոս ընդդէմ պէսպէս խմացողաց բանիս, թէ զմիւռնացիք ոչ այլազգ վարէին զամիսս քան զասիացիս・ և ահա ըստ ասիացւոց սկիզբն քսանթիկոս ամսոյն անկանի 'ի 22・ օր փետր・ ըստ նմին և երկրորդ օր քսանթիկոսի լինի՝ 23・ փետր : Որով ինքնին ուղղագրելի լինի մայիսն գրեալ փոխանակ մարտի・ և ասելն՝ 'ի մեծի շաբաթու՝ ոչ լինի վերածելի առ աւագ շաբաթն (որպէս խմացան այլք), այլ՝ 'ի շաբաթ օր ընդհանրապէս, որ մեծ էր 'ի հնումն, և մեծ եւս ըստ կատարման սրբոյն Պօղիկարպոսի, և ըստ այլ բազում գլխոց : Զայս ապացուցանէ և գրեալն ուղղակի 'ի վարս սրբոյն պիոնի քահանայի, թէ * յեօթն կաղանդաց մարտի կատարեւր յիշատակ սրբոյն Պօղիկարպոսի || ・ որ է ասել 'ի 23・ փետրվարի・ յորում և ցարդ տօնեն զմիւռնացիք և ամ յոյնք :

Այսչափս չափ լիցի 'ի լուծումն բազմապատիկ բանից լատին վկայաբանից, քննչաց, Ժամագրաց և տումարագիտաց, որք տարաձայնին 'ի վր յայսմի բանիցս :

Աստի ծագէն և անհամաձայն կարծիք վն տարւոյն՝ յորում կատարեցաւ սբն Պօղիկարպոս・ զի ոմանք դնեն յամի տն 166・ ոմանք 167・ ոմանք 168・ ոմանք 169・ ոմանք 172・ ևն : Եւսեբիոս 'ի քրոնիկոն կանոնի դնէ յեօթներորդ ամի կայսերութե մարկոսի աւրելիանոսի և եղբօր նր վերոսի ղուկիոսի աւրելիոսի կոմոդոսի, և յաբրահամեան թուականի・ 2183・ յորոց առաջինն պինէ ամի տն・ 168・ և երկրորդն՝ ամի տն・ 167・ յորոց մինն է ընտրելի իբրև ստոյգ :

(3) Ոմանք համարին, թէ առաջին եպս զմիւռնիոյ եղև

ապեղէս աղեքսանդրացի՝ գործակից պօղոսի, կամ ա-պեղէս մին յեօթանասնից. ապա ստրատէաս եղբայրն տիմոթէոսի. ապա բուկողոս, որում յաջորդեաց պօ-ղիկարպոս: Իսկ այլք առաջին դնեն զբուկողոս կար-գեալ յառաքելոց. և յետ նորա երկրորդ զպօղիկարպոս. բայց ըստ այլ և այլ տեսութե կամ ըստ վրիպակի այնր ժամանակի էին ոչ անհամաձայն:

(4) Զամենայն սքանչելիս սրբոյն գեղեցիկ համառօտէ Յ. բա-սիլ. յասել անդ. * Եւ արար բազում սքանչելիս. զի-
,, և յառաջ քան զձեռնադրելն, զկնոջն՝ որ սնուցանէր
,, զնա՝ զշտեմարանս՝ յաղօթս կալով ելից ամենայն բարեաց,
,, զորս յառաջագոյն դատարկեալ էր 'ի պէտս կարօտե-
,, լոց. և յետ ձեռնադրութեն զմեծ հրդեհն աղօթիւք
,, դադարեցոյց. և 'ի լինել երաշտութե՝ եւ ածել անձ-
,, րև. և զայլ բազում նշանս արարեալ շնորհօքն Այ
,, ննջեաց, հրաշագործելով մինչև ցայժմ ||:

(5) Ամենայն նախնի մատենագիրք ըստ սրբոյն երանոյն աւան-դեն, թէ յառաքելոց կամ յաշակերտաց Քրիստոսի ձեռնադրե-ցաւ պօղիկարպոս յեպիսկոպոսն. այլ և ոմանք ըստ սրբոյն հե-րոնիմոսի յանուանէ յիշատակեն, թէ սուրբն յովհաննէս առաքեալ և աւետարանիչ՝ ձեռնադրեաց զնա: Այս յասել պիոնիոսի և այլոց 'ի վկայաբանից ըստ հանրապէս, թէ ժողովեցան շրջակայ եպիսկոպոսք և ձեռնադրեցին զնա, մի կարծեր անմիաբան ըստ առաջնոցն. այլ կարի միաբան. զի գլուխ եպիսկոպոսաց ժամանակին յայն կողմանս էր նա ինքն յովհաննէս աւետարանիչ:

(6) Այս դափնոս երևի լինել այն, զոր յիշատակէ սուրբն իգնատիոս ածագեաց 'ի թղթի իւրում առ զմիւռնա-ցիս՝ ասելով: * Ողջոյն տամ աղկեայ՝ սիրելի անուան,
,, և դափնոսի անհամեմատ զովելւոյ, և եւտեկնոսի,
,, և ամենայն իւրաքանչիւր յանուանէ ||: Բայց դժուա-րին է ստուգել զոր կարծեցին ոմանք, թէ նաև անուանե-ալկեայ յիշատակեալն յիգնատիոսէ՝ իցէ նոյն անուն և նոյն անձն ըստ այնմ, որ գրի 'ի վկայաբանութե պօղի-կարպոսի՝ ըստ օրինակաց ինչ ալկեայ կամ եկկեայ, և ըստ եւսեբիոսի դաղկեայ կամ գեղկեայ, իբրև եղբայր կամ քոյր հերովդի՝ մատնչի և տանջչի սրբոյն պօղիկարպոսի. յայս կարծիս եղև երևելին ուսսերիոս՝ համարելով զնա գոլ երևելի կին բարեպաշտօն առ զմիւռնացիս:

(7) Սուրբն երանոս 'ի գրելն զերթ պօղիկարպոսի 'ի հռոմ վասն խնդրոյ զատկաց. և զյաղթահարելն զաղանդա-ւորս ժամանակին, յիշատակէ և ինչ ինչ խօսեալ 'ի նմա յա-ռա-

տաղենկայութեն խրում՝ մինչդեռ ինքն մանուկ էր յա-
սիա. զոր արժան է և մեզ լսել. քանզի այսպէս գրէ
'ի Թուղթն՝ որ առ Փլորինոս ոմն միաբեալ շնեա աղան-
դոյն վաղենտինոսի. * Զայդպիսի վարդապետս (ասէ)՝ ե-
,, րիցունք, որ յառաջ քան զմեզ եղեն, որ և աշակերտք
,, էին նոցին իսկ առաքելոց, ոչ երբէք քեզ աւանդե-
,, ցին: Այլաքէն տեսի զքեզ՝ մինչդեռ մանուկն էի՛ 'ի
,, ստորին ասիա առ պօղիկարպոսի, որ փայլէր մեծա-
,, պէս յեկեղեցւոջ. զի մեծապէս գուն գործէիր առ
,, հաճոյանալոյ նմա. զի զորս յայնմ ժամու գործեցան,
,, լաւ եւս յուշ ունիմ՝ քան զոր յայժմուս գիտեցան.
,, վս զի զոր միանգամ 'ի տղայութե ուսանիմք. ընդ ա-
,, ճել հասակին զօրանան և յարևնան յոգիս. մինչե
,, կարող եւս եմ ասել զտեղին՝ յորում երանելին պօղի-
,, կարպոս նստեալ վարէր, ոպ և զշարժմունս նր և
,, զգնացս և զբովանդակ վարուցն նկարագրութե և
,, զմարմնոյ տեսակ, եւ և զխօսսն՝ զոր առ ժողովուրդն
,, առնէր. և զընտանի կենակցութիւն՝ զոր ունէր ընդ
,, յովհաննու, ոպ և ինքն իսկ պատմէր. և ը այլս եւս՝
,, որք տեսին զտրն, կենաց կցորդ լեալ էր. և թէ որ-
,, պէս զբանս նց յիշատակէր, և զոր ինչ միանգամ առ
,, 'ի նցէ լուեալ էր վս տն. և եւս զքանչելեաց նր և
,, զվրդպութեն. զի ը որում և ընկալեալ էր պօղիկար-
,, պոս 'ի նցէ՝ որ ականատես եղեն բանին կենաց, ամէ
,, նոյնօրինակ զնոյնս ճառէր, յամի միաբան գտեալ ը
,, սբ գիրս: Զայս ամ՝ զոր եսս 'ի տուչութե մարդա-
,, սիրութեն այ յայնժամ մեծաւ սնդուե լսել, և ըղ-
,, լուեալսն ոչ 'ի քարտի, այլ 'ի սրտի իմում գրել,
,, զնոյնս շնորհօքն այ հանապազօր երկրորդեմ և յե-
,, ղանակեմ: Եւ առաջի այ կարեմ հաստատել, զի թէ
,, երբէք այսպիսի ինչ (մելար վրդպուե) լսէր երանե-
,, լին այն և առաքելականն երէցն, գոչէր արդեօք առ
,, ժամայն, և խցեալ զունկն իւր՝ ունէր ասել ըս ի-
,, րում սովորութե, ած ամենաբարի՝ յորպիսի ժա-
,, մանակս զիս պահեցեր՝ առ 'ի կարող լինելոյ տանել
,, այսոցիկ. և 'ի տեղւոջէն իսկ 'ի բաց փախչէր, ուր
,, ունէր՝ եթէ յոտին և եթէ նստեալ՝ զայնպիսի բանս
լսէր ||:

(8) Քանզի եւսեբիոս տատանոր յեկեղ. պատմ. յետ
քաղելոյ զվկայաբանութե սքէն պօղիկարպոսի և որոց
ը նմա՝ յիշէ 'ի վախճան նոյն գլխոյն և զայլ վկայս, որ
եղեն 'ի զմիւռնիա, մանաւանդ զքէն պիոն քահանայ՝

 որ

որ անուանի եղև յայժ յետ պօղիկարպոսի, այսու շփո_թեալ ումանց 'ի վկայաբանից՝ շփոթեցին զժամ երկո_ցունց (յորոց միջի կայ դար մի). և եդին՝ ոչ է ան_սանել և 'ի Յ. և 'ի Հ. թէ սրբն պօղիկարպոս նահա_տակեալ լիցէ 'ի հալածանս դեկոսի. որ է ժամ նահա_տակութե սրբյն պիոնի. և զարմանք է՝ թէ զիարդ ոչ հային, զի եւսեբիոս եթէ 'ի պատմութե, և եթէ 'ի ժամանակագրական կանոնի որոշ և մեկին դնէ զպօղի_կարպոս 'ի հալածանս որելիոսի և վերոսի. եւն. և ոչ յայն՝ զոր ինքեանք իսկ ընդունին, թէ զիարդ կարէր պօղիկարպոս աշակերտիլ առաքելոց առ դեկոսիւ 'ի մէջն երրորդ դարու:

(9) Եղեն ումանք 'ի յետին ժամս, ոչ և առ մեօք՝ 'ի մէջ ազգիս. որք յօրինակել զոսոսացեալս կամ զճաչոցս՝ վա_րանեալ, թէ ո՞յք ումանք լիցեն արեւելեան վկայքս առանց անուան յիշատակեալք ընդ պօղիկարպոսի, խլեցին մաս_ցածին յաւելուածս առնել բացատրութե, ոչ թէ ըղ_վկայեցոյն յծին պարսից լիցէ բանն. և ոչ հայեցան՝ թէ զի՞նչ յարմարութի ունի այդ ընդ պօղիկարպոսի, և ոչ դիտել նայեցան՝ թուեցէ կայցէ յիշատակութի զայլոց վկայից 'ի վկայաբանութե սրբյն պօղիկարպոսի. յոր թէ հայէին՝ քաջ գտանէին երկոտասան թուով, և ես ա_ւելի. քանզի 'ի նամակի երիցանց զմիւռնոյ՝ (որ է բուն վկայաբանութիւն) գրի այսպէս. * Սկսեալ յաղագս
,, երանելւոյն պօղիկարպոսի, որ ընդ այլ երկոտասանս
,, եկեալս 'ի փիղադեղփեայ, կատարեցաւ վկայութբ
,, 'ի զմիւռնիա. այլ սա միայն առաւել յիշատակի յա_
,, մենեցունց, մինչ զի առ նոսին իսկ հեթանոսս յամ
,, տեղիս յաճախագոյն բանիւ քարոզի ||: Զնոյն բանս
կրկին և կրկին երկրորդէ նաև եւսեբիոս. թող զի և 'ի վր գլխոյն այսպէս մակագրէ. * Թէ ոչ վկայեաց
,, պօղիկարպոս յամս վերոսեայ հանդերձ այլովք 'ի
,, զմիւռնին քաղաքի ||. և յընթացս բանիցն ասէ. * յայսմ
,, ժմկի խռովութե բաղում եղև հալածանաց 'ի կողմանս
,, ասիացւոց ||. և գրէ՝ թէ * և յետ այսորիկ և յա_
,, ռաջ քան զվկայութիւն պօղիկարպոսի և վս այլոց վը_
,, կայից պատմէն, և դրոշմեն գրով՝ թէ որպիսի հան_
,, դերձ ցուցին նք 'ի ցաւս անձանց իւրեանց, այն_
,, պէս՝ զի զարմացուցին, որ միանգամ շուրջ կային և
,, հայէին ընդ նս ||. եւն: Թող զի և ճառընտիրն՝ որ ըղ_վկայաբանութիւն ողջոյն ընօրինակէ (համաձայն եւսե_բեայ), ունի 'ի վերնագրի այսպ. * Վկայաբանութե

,, սրբյն

" սքէն պօղիկարպոսի եղիսի, որ վկայեաց 'ի զմռնիայ
" քաղաքի հանդերձ այլովք՝ որ ը̄ նմա ||:

Թուլումառել, թէ մին 'ի վկայից անտի՝ քաջն գերմանիկոս՝ յանուանէ յիշատակեալ 'ի վկայաբանութեան և առ եւսեբի, ուրոյն եղեալ կայ 'ի Լ. յունվարի. 19: Յոր հայեցեալ բոլլանդայ՝ զարմանայ, թէ զիարդ յոյնք և չառնեն զգերմանիկոս՝ դէթ 'ի տօնելն զպօղիկարպոս 'ի փետր. 23. այլ չունի զարմանալ 'ի վր̄ տօնացուցին հայոց. ուր արևելեան վկայս դնելով նախնեաց մերոց՝ ոչ զայլ ոք յայտ առնեն, բայց զառ ինքն զգերմանիկոս և զընկերս նր̄ նահատակեալս 'ի զմիւռնիա առ պօղիկարպոսիւ, որ և ինքն իսկ է արևելեան, թ̄ յանատօլու երկրէն:

(10) Առ համաձայնութե̄ արդեօք բանիս՝ տեսիլ, որ մարթի լինել 'ի քուն և կամ յարթնութե̄. տեսանեմք՝ զի առաւօտ զտեսիլ պօղիկարպոսի եւսեբիոս բացայայտէ իբրև յանուրջս դիպեալ. ըստ որոյ դնի և 'ի Հ. ուր այլ ք յարթնութե̄ 'ի ժամ աղօթից իմացան լինել: Բայց չէ ինչ. չամ է՝ զի ածային էր տեսիլն. և զոր գուշակէրն՝ կատարեցաւ:

(11) Բայց դիտեմ զասելն սքէն. * Ութսուն և վեց ամ է իմ, զի ծառայեմ նմա (թ̄. քնի) ||. զոր ը̄ առաջին կամ վեր 'ի վերոյ տեսութե̄՝ լինի իմանալ 'ի վր̄ բովանդակ կենաց նր̄. և ը̄ այսմ եդին ոմանք 'ի վկայաբանից՝ զդդ ը̄ աղեքսանդրեան ժամագրութե̄, թէ պօղիկարպոս կատարեցաւ 'ի հասակի 86. կամ 87. ամաց: Այլ հայելով 'ի ժմկն՝ յորում սկսաւ ծառայել քնի, յայտնապէ̄ ճանաչելով զնա կամ զարժանաւոր պաշտօնէի 'ի կալ լխառեայ մօրագրէ իւրմէ (զի յառաջն է կամ անդիտելի, կամ ը̄ ոմանց հաւանական՝ անծանօթ լինել 'ի քնէ), պարտ է յերկարել զկեանս պօղիկարպոսի այլ ևս 15, կամ դէթ 12. ամօք. չասացից՝ թէ առաւելեօք, զի թէև մանուկ կոչիցի փոքր, որպէս իմանամք. վս̄ զի յայտ է 'ի բովանդակ ընթացից կենացն, զի ականատեսեալ և ոմանց յառաքելոց՝ և առաւել յոհաննու, և բազմաց յաշակերտաց. և ինքն 'ի խոր ծերութե̄ նահատակեցաւ, թէպէտև էր ժիր հոգւով և մարմնով. մինչ զի անցեալ էր արդեօք զհարիւրամենիւք. վս̄ ուղիղ թուէ դնելն զնա բոլլանդեանց իբր 104. ամաց. այլ թէ յորում ամի զայս ինչ և զայն գործ գործեալ իցէ, չէ ինչ հարկ զննել կամ գիտել:

Առ քեզ կանոնի վս̄ ամ իրաց գիտելեաց զպօղիկարպո-

սէ զայս Ը՟ հանուր աստուածած Եւսեբի · Դ· 35· *Բայց
,, սքանչելի էր Ը՟ ժամանակն Ը՟ այնոսիկ (յերկրորդ-
,, դարու յետ քնի) ՚ի կողմանս ասիացւոց պօղիկար-
,, պոս եպս զմիւռնացւոց, այր՝ որ շրջեցաւ Ը՟ առա-
,, քեալսն, և զեպսութեն յայնցանէ որ տեսին զՏրն և
,, պաշտեցին՝ ընկալաւ||:

(12) Որ ՚ի հայերէն Թարգմանութէ դնի, երդնուլ ՚ի
փառս կայսեր, յունականն է՝ ՚ի բախտն կայսեր: Արդ
չէր օրէն քրիստոնէից երդնուլ ՚ի բախտն կմ ՚ի փառս
և կմ ՚ի դիտաւորութե ինչ կռապաշտ կայսեր, զի առ
հեթանոսս խմացեալ լինէր ՚ի պատիւ շտծոց · մանա-
ւանդ Թէ՝ և բախտն կայսերաց համարեցւոց՝ (կոչե-
ցեալ ՚ինչէ Ճէնիուս), մի ՚ի կարգէ դից կարծեալ լի-
նէր · (՚ի դէպ եկեալ ռամկական ձայնիս Ճին, որ էռ-
դի դիւական:) Միայն օրէն էր երդնուլ ՚ի վր կե-
նաց, կմ արեւու կայսեր · որպ և բաղբէլ առ կայսր:
Վս այսր տերտուղիանոս ՚ի գիրսն պնեստուծութէ · Գլ·
32· *Երդնումք ոչ ՚ի բախտս կայսերաց, այլ՝ ՚ի կեանս
,, նց, որ պանծագոյնն է քան զամ բախտ: Ոչ գիտէք,
,, զի բախտք (լա· Ճէնիի) ասին դեւքն: Մեք զնս ըղ-
,, դատաւորութեն ընդունիմք յինքնակալսն, այն՝ որ
,, զնս իշխանս ՚ի վր ազգաց կացոյց: Զի զայն ինչ գի-
,, տեմք լինել ՚ի նս՝ զոր ած կամեցաւ · վս և զկեանս
,, նց կամիմք՝ զոր ած կամեցաւ, և իբր երդումն մեծ
,, զայն ապգնեմք||: Յետ քրիստոնէութէ կայսերաց՝ սո-
վորութի եղև երդնուլ ՚ի բարեպաշտութի և ՚ի յաղ-
թութե ինքնակալաց, եւ և ՚ի մեծութե կամ ՚ի բարձրու-
թե ինքնակալին:

(13) Ասիապետք էին քուրմք հանրականք Ը՟ դատաստա-
նականք՝ կարգեալք ՚ի վր մեհենական խնդրոց ասիաց-
ւոց Ը՟ զանազան դատաստանաց · քանզի յիւրաքանչիւր քա-
ղաքս առից ամ՟ե՟ամէ ՚ի սկիզբն տարւոյ ընտրեալ լի-
նէին մի մի ասիապետք · և անուանք նց յղեալ լինէին
առ դատաւական ատեանն · որ որոշէր զատան արս ՚ի
կարգէ անտի ընտրելոց, և անուանէր ասիապետս · որք
լինէին վերակացու մեհենաց, տօնից, և հանդիսից
պաշտամանց · և զի գազանամարտութեն կարգեալ լի-
նէր յաւուրս մեծահանդէս տօնից ՚ի պատիւ դից · վս
և հանդիսադիր նորին ՚ի քրմապետաց առնիող լինէր ·
Ասիախէք ոմանք էին և ասիապետք յիշատակեալք
՚ի Գործս առաք · Գլ· 31 · իսկ Թէ յոքնակի յիշատակին ՚ի
միում վայրի, պարտ է իմանալ՝ Թէ մին ՚ինչէ էր ասա-
րե-

րեկան աստեղեան. իսկ այլքն՝ որք երբեմն լեալ էին
'ի նմին վերակացութե:

(14) Ոչ տեսանես և 'ի վարս այլոց սրբոց նահատակելոց հրով, զի գործիսի, և Թէոդորոսի տիրոնի, համգամանք մանուկք երբ նոյն դրին 'ի վր տնյն. վս զի որչ դլխաւորն, և քերանքն և այլ տանջանքն, և խաչն իսկ դլխովին, լինէին որոշ եղանակաւ իմիք, (որ հնրկ է ամէն նոյնօրինակ կատարելոց,) սոյնպէս և առաւել ևս հանդիսանային արարուածք եթէ դաշնայ և եթէ վկայից 'ի հանդիսի կենդանութեան այրման հրով: Մինչ զի՝ որ զարմանալին է, հանէին իսկ զկօշիկն՝ միօրինակ և տարօրինակ աւանդեալ՝ յանմին ունի զմթութին ինչ առաջի մեր. վս և աստ դէտալես իմացեալ լինի 'ի վր սբյն պօղիկարպոսի. այն՝ թէ * և զկօշիկսն
,, իսկ կամէր լուծանել. և զայս չէր նր յառաջագոյն
,, արարեալ||. կամ ը այլ ընթերցուածոյ. * զոր չէր
,, երբեք արարեալ ||. ուր ը հնրկ տեսութեն կարծէ տմ ոք, ոչ թէ սբն սկսաւ հանել ինքնին և զկօշիկսն, զոր չէր տակաւին հանեալ ընդ այլ զգեստս. բայց զի այդ դրուե ոչ է նոր ինչ արժանի դրելոյ, վս կրկին իմաստ մարթ է հանել հայելով և 'ի յաջորդ բանս: Նախ՝ թէ սբն պօղիկարպոս ոչ երբեք ինքնին հանեալ էր զկօշիկս իւր յաւուրս եպսկուե իւրոյ. զի ոչ թոյլ տային նմա հաւատացեալք, որք մի քան զմի փափաքելով մերձենալ առ նա՝ ինքեանք փութային հանել զկօշիկ նր, մանաւանդ 'ի ծերութեն անդ: Երկրորդ՝ թէ մինչև պատրաստեալ էր հուրն՝ մերձ կային հաւատացեալք առ պօղիկարպոսի. վս և նորա չէր հանեալ զկօշիկսն և զհանդերձսն, զի մի յափշտակեսցեն իբրև զնշխարս. այլ իբրև հեռացան նոքա, յայնժամ
եհան:

(15) 'Ի յն. բնագրի ասի. * և 'ի վերառաքել նր զա-
,, մէնն||. յոր հայեցեալ ասեն ոմանք, թէ սովորութե էր հին վկայից՝ յաղօթելն 'ի վերջին հանդիսի կատարման, զբանս աղօթից դաշն ձայնիւ ասել՝ զոր առաւել մերձաւորք լսէին. և զամէնն՝ որ զկնի՝ հառաչանօք և լսելի բարբառով վերառաքել, կամեցեալ նշանակել առ դահիճս և առ տմ ամբոխն, թէ ես կատարեցի զիմ բանս. և պատրաստ եմ 'ի մեռանել: Թող զի այս սովորութե բարձրաձայն ասելոյ զամէնն՝ հասարակ սովորութեն էր առ քրիստոնեայս. որչ և պահի ցարդ 'ի պաշտամունս ինչ եկեղեցեաց. յորս յաւարտել

քահանային զաղօթս՝ ժողովուրդն առէ բարձրաձայն զամէնն. տես և զբանս առաքելոյն. Ա. Կոր. ԺԴ. 16:

(16) Կամարաձևն նաև 'ի յն. գրի. 'ի նմանութե գամարայ. որ է նոյն Ը ձայնիւ հաճար. ամկ. ֆէժէ. որով նշանակի և յարկ աղեղնաձև, և ըստ չինուած յարկածածկոյթ. որպէս և ահնեակք, կառք, նաւք. ևն: Իսկ զայս ևս սքանչելիս տեսանաեն գրիչքն երեցունք զմիւռոնից յառաջին դէմս յայտ առնեն 'ի նամակի իւրեանց, փէժատաելով. որպէս և 'ի կարգի բանիցն, հաա անդէ գայր Ձէլ. ևն:

(17) Յայտնի է 'ի գրելոյս, զի սրբն պօղիկարպոս ոչ այրեցաւ 'ի հրոյ, այլ 'ի մէջ հրոյ աւանդեաց զոգին. և այս կամ յետ խոցելոյ զնա դահճին սրով կամ նիզակաւ, որպէս երևի 'ի կարգէ պատմութեն. և կամ նախ քան զխոցելն, որպէս դնի 'ի Հ. (և յայնժամ բղխումն արեան համարի սքանչելիք) յառելն. * Իբր տեսեալ դահճացն
,, զսրբն պայծառ երեսօք՝ կարծելին, թէ կենդանի է.
,, և կամելին սրով սպանանել զնա. և տեսին զհոգին նր
,, որպէս զաղաւնի ելեալ յերկինս. և 'ի խոցելն զմեռեալ
,, մարմինն՝ հեղաւ բազում արիւն, և շիջոյց զհուրն||:
Վկայէ և վկայագիրն հռովմայեցւոց, թէ ինչ ոչ վնասեցաւ սրբն պօղիկարպոս 'ի հրոյ: Եդաւ և հին արձանագիր 'ի հռովմէական եկեղեցւոյ սրբոյ ստեփաննոսի 'ի վր պօղիկարպոսի բանիս փէբրուարի ծն. 6. * 'Ի մէջ հրոյ ոչ
,, տապացայ ||, հանդերձ վերտառութբս՝ որ է 'ի նն ոտանաւոր. * Եթէ ընդ փիւնիկ ոք զարմանայ, զի 'ի
,, հուր մեռանի, և խարոյկ կազմեալ՝ զանձն վերանո-
,, րոգէ, սքանչացի՝ պօղիկարպէ ընդ խնայելն ծախիչ
հրոյ 'ի քեզ||:

(18) Նշխարք ոսկերաց սրբոյն պօղիկարպոսի, որք ամփոփեցան 'ի հաւատացելոց անտի զմիւռոնացւոց, կամ Ը բոլորին և կամ Ը մասին սփռեցան յետ ժամանակաց յայլևայլ տեղիս, մանաւանդ յարևմուտս. մասունք ինչ նր տարեալ եղեն 'ի գաղղիա. գլուխ սրբոյն փոխադրեցաւ 'ի հռոդոս կղզի, և անտի 'ի մելիտէ, այս 'ի մալթա. (զոր Ը այլ բզմ նշխարս սրցյ յիշեմ՝ թէ տեսեալ է իմ անդ). և այլ ևս նշխարք 'ի հռովմ բերեալ եղեն 'ի ձեռն երկուց արևելեան կուսանաց փախուցելոց 'ի հալածանաց լեոնի խաւրացւոյ. ուր և ցարդ պահիւր 'ի զանազան եկեղեցիս, առաւելապէս 'ի տաճարի սրբուհւոյն մարիամու 'ի մարտեան դաշտի: Իսկ տեղի կատարմանն յիշմիր է մօտ 'ի լեառն սրբոյն աննայի:

ՎԱՐՔ

ՎԱՐՔ ՍՐԲՈՅՆ

Մարութայի եպիսկոպոսին Նփրկերտոյ : (1)

Հ. մայիս. 28. և փետր. 25 : Տօն էէլ. յունիս. 1 : Հին ճաշոցք և ճառընտիրք. յունվարի. 21. (ըստ բենաւէք ենչ. յուն. ա. և ոմանք՝ յունիս. եա:) Յ. փետր. 16 : Լ. դեկտ. 4 : Ճառընտ. Աշ. էջ. շհգ: և Օ. ղէ : Աշառեման. հատ. ա. էջ. 1740. եա. : (2)

ՍՈՒՐԲՆ ԵՒ ԵՐՋԱ-նիկ Հայրապետն Մարութայ (որ թարգմանի յասորւոց՝ տէր իմ,) էր յաւուրս փոքուն Թէոդոսի կայսեր յունաց, և յազկերտի առաջնոյ արքային պարսից, ժամակից սրբոյն Սահակայ պարթևի Հայոց Հայրապետի, Հայրենեօք յասորի տանէ, և մայրենեօք՝ ի Հայոց. քանզի ծագումն նր եղև այսպիսի :

Ի ժամանակս թգ̃րութեն խոսրովու որդւոյ տրդատայ, յորում ժմկի փայլէր՝ ի Հայս սբն Վրթանէս, և՝ ի միջագետս Հայոց երանելին յակոբ մծբնայ Հայրապետ, տակաւին կայր՝ ի սաՀմանս միջագետաց մնացորդ կռապաշտութե. և էր իշխան մին ըստացւոց՝ ի կողմանսն յայնոսիկ՝ օտայ (կամ աւդաս) անուն քրմապետ(3). որ էառ իւր՝ ի կնութի զդուստր ու-

ուրումն 'ի նախարարացն Հայոց՝ Մարիամ կոչեցեալ։ Եւ զի էր սա կին բարեպաշտօն և երկիւղած յԱյ, հաւանեցոյց զայր իւր, և ետ բերել յԾն յայն քահանայս և պաշտօնեայս եկեղեցւոյ. շինեաց և եկեղեցիս և վանս ուխտի, կարգեալ նոյ հասս առատութե. և ծաղկեցոյց զայն գաւառ քրիստոնէական կարգօք։ Եւ ինքն կարգաց և կրօնից քրիստոնէից հպատակ զանձն յորդորեալ՝ հաճոյական վարս ունէր առաջի այ և մարդկան. մինչև և զայրն իսկ հաւանեցուցանէր իւր իմաստութն և համեստ վարուքն, զի թողցէ զունոտի պաշտամանցն զպատաւորութի, և պաշտեսցէ զԱծ երկնի և երկրի։ Եւ Ած բարւոք խորհրդակցութեն իւրոյ, և համապաղորդ աղօթից առ Ած վն առնն՝ հաւատաց ստայ յԱծ ճշմարիտ, և մկրտեցաւ համդերձ ընտանեօք, և կոչեցաւ Մարութա՝ այն է տր Ծի, որ և էր իսկ տր Ծին այնորիկ. և ոչ սակաւ ուրախութի լինէր 'ի վր եղելոյն՝ առնն և կնոջն։

Բայց յետ սակաւ ժամանակի եհաս վախճան կենաց Մարութայի բարի հաւատով, թողեալ երիս որդիս ծնեալս 'ի Մարիամայ. յորոց անդրանիկն եկաց տր Ծին 'ի տեղի հօր իւրոյ. և երկուքն կարգեցան զօրավարք 'ի դուռն արքունի՝ երևելիք և փառաւորք առ ամենին, և ծաղկեալք քաջական հաւատով։ Իսկ երանելին Մարիամ յետ կատարելոյ զթաղումն առն իւրոյ մեծահանդէս պաշտամամբ, որ վայել է քրիստոնէից, համա-

պագ գոհանալով օրհնէր զա͞ծ՝ զի ետ նմա տեսանել զայրն իւր հաւատացեալ յա͞ծ , և այնպէս երթեալ առ ա͞ծ ։ Եւ այնուհետև առաւել ևս տայր զանձն 'ի գործս բարեպաշտութե͞՝ 'ի զարմանել զաղքատս , և 'ի թիկունս հաստանել եկեղեցեաց և վանորէից ։ Խորհեցաւ գնալ և յե͞մ քաղաք , և պաղատէր լինել 'ի սբ͞ եկեղեցին ա͞յ , և առատաձեռն բաշխել ինչս աղքատաց՝ վ͞ս փըրկութե͞ ա͞ն իւրոյ , և վ͞ս արդար քաղաքավարութե͞ և երկարուե͞ կենաց որդեկացն . և կատարել անդ զուխտ իւր մեծախորհուրդ. և բարեպաշտ կինն՝ աղաչէր զա͞ծ հանապազ , զի արժանի արասցէ 'ի ծննդոց իւրոց քահանայանալ ա͞յ բարձրելոյ . ո͞ր զի ընդդէմ առաջին սպասաւորութե͞ կուսին՝ յորում կայր երբեմն այր նր͞ , զաւակ նորին լիցի պաշտօնեայ ճշմարտին ա͞յ . և փառաւորեսցի սբ͞ երրորդութի͞ն 'ի զարմէ ծննդոց նորա հանապազ ։

Եւ իբրև դարձաւ յե͞մէ յանտիոք ասորւոց, օթևանս առնէր մօտ 'ի վկայարան սբ͞ց մակաբայեցւոցն՝ եղիազարու , և շամունեայ և որդւոցն իւրոց եօթանեցունց . և հանէր զգիշերն 'ի գլուխ յաղօթս ա͞յ , և արտասուօք խնդրէր յա͞մյնց տ͞նէն՝ բարեխօսութե͞ սբ͞ցն այնոցիկ կատարել զխնդրուածսն՝ որում ցանկայր ։ Եւ տեսանէ 'ի տեսլեան զհրեշտակ ա͞յ , զի ասէ ցնա . քաջալերեա՛ց ո՛վ կին դու , զի լսելի եղեն աղօթք քո առաջի ա͞յ . և զոր ինչ խնդրեցեր 'ի տ͞նէ՝ եղիցի

քեզ

քեզ բարեխօսութ՟ք մե՟ցդ, յոր ապաւինեցար։ Եւ մարիամ՝ ի ձեռն տեսլեանս մխիթարեալ գոհանայր զա՟յ ուրախութ՟բ մեծաւ, և աներկեայ յուսով հաւատայր ՚ի կատարումն գալ ասացելոցն ՚ի հրեշտակէն ա՟ն։

Իբրև եհաս յաշխարհն իւր և ՚ի տուն իւր, եգիւ նմա թոռն յորդւոյն իւրմէ՝ որ էր ա՟ր աշխարհին. ընդ որ զուարթացաւ յոյժ սիրտ ն՟ր, և տայր օրհնութ՟ի ա՟ն ամենակալի. և եա մկրտել զմանուկն՝ ի ձեռն ա՟ծասէր քահանային մարմարայի, և անուանեաց զնա յանուն պապուն իւրոյ մարութա. և եդ ՚ի մտի իւրում, եթէ նովաւ առնէ ա՟ր այցելութ՟ի աշխարհիս այսմիկ. զի երևումն շնորհաց տեսանէր ՚ի վ՟ր մանկանն։ Եւ յետ հինգ կիս եօթն ամի (4), եա զնա յուսումն ա՟յ դաստիարակութ՟բ նախատացեալ մարմարայ երիցուն. որ և ուսոյց նմա զպրութի, և զճանապարհս գիտուէ և իմաստուէ, հաւատոց և վարուց արդարուէ։ Եւ իբրև եհաս մարութա ՚ի չափ հասակի՝ փայլեալ շնորհօք և առաքինութ՟բ հաճոյ ա՟յ և մարդկան, կոչեն զնա ՚ի սարկաւագուի. և յետ այնորիկ ՚ի քահանայուի եկեղեցւոյն ա՟յ, որ շինեցաւ ՚ի հանւոյ իւրմէ ՚ի մարխամայ. և այնուհետև երթալով երթայր և յա՟ջանայր ՚ի բարեպաշտութ՟ք ջանս ճգնաւորական հանդիսիւք ՚ի ք՟ս. քանզի լցեալ հոգւովն ա՟յ՝ ընտրեաց զճանապարհս սրբուէ և արդարուէ. և արհամարհեաց զփառս աշխարհիս՝ և որ ՚ի սմա զբօսանք աշխարհութե, ՚ի միտ առեալ՝ եթէ մնոտի է կենցաղս այս. և էր

քա-

քարող կենդանի՝ բարի օրինակաւ վարուց իւրոց ։

Ընդ այս անպատմելի խնդութիւն լնոյր մաւրիամ. Զի տեսանէր՝ ոչ և հաւատով ակնունէր, ամ բարեկարգութեամբ զարդարեալ ըզթոռն իւր. և ցնծայր և օրհնէր զՏր Ած. զի ոչ և խնդրեացն հաւատով՝ կատարեաց բարերարն զբարի փափաք նր ։ Նա ինքն եւ այնուհետև ՚ի վանս կուսանաց, զոր յառաջագոյն շինեալ էր. և անդ կրօնաւորեցաւ բազում խստամբերութեամբ ՚ի փառս Այ զամ ժամանակս կենաց իւրոց. և ընկալաւ զբարի վախճան՝ կատարեալ աւուրբք, և զարդարեալ առաքինութեամբք. զորոյ զթաղումն գեղեցկապէս յարդարեաց սբ քահանայն Մարութա թոռն իւր՝ պտուղ աղօթից բարեպաշտ հանուցն ։

Իսկ ինքն Մարութա են առաւել յառաջադէմ ընթանայր օր ըստ օրէ յառաքինութեան ասպարէզս, կրթեալ զանձն աղօթիւք և պահովք՝ համանդերձ այլ մաքրութ, անդրդուելի մնալով յամ արկածից չարին և ՚ի պատրանաց աշխի, և թևակոխելով հանապազ ՚ի լաւ անդր. այլև ոչինչ ունելով յաշխէս՝ միշտ անհոգ գտանէր. մինչև յամի հռչակաւոր և ականաւոր եղեալ ՚ի մրցմունս առաքինութե՝ վերակոչեն զնա յեպսուե շնորհս՝ ըստ լրութե շնորհին որ էր ՚ի նմա, զի լուսաւորեալ անձամբ լուսատու լիցի ամենեցուն. ոչ և արդեամբք կատարեաց ։

Քանզի խոկ և խոկ ընդ նստիլ իւրում յա-

թոռ

թոռ եմպսուէ քաղաքին ծովաց , (որ կոչիւր տագրիտ . և յետոյ Նփրկերտ անուանեցաւ . մօտ յամիդ՝ որ և տիգրանակերտ ,) բուռն եհար զգեղեցիկ կարգաց՝ գնալով զճանապարհս քո՛ն՝ առաքելական քարոզութ՛ն դարձուցանել զմոլորեալս 'ի գիտութի ճշմարտութե , և վերածել զբնակիչս ծին (ծննդեան իւրոյ 'ի միջագետս) առ հասարակ 'ի կռապաշտութէ 'ի ճշմարիտ ա̄ծգիտութի : Սա զի լուսաւոր վ̄դ̄պուէ ընդունելի առնէր ա̄մյն զո̄է հաւատս , և գործովք բարուէ հաստատեր զհաւատացեալսն 'ի կրօնս ա̄ծպաշտութե:

Շինէր այլ ևս եկեղեցիս բազումս , և կարգեր յա̄մնին քահանայս և պաշտօնեայս փառաբանիչս ա̄մէնասուր երրորդուէ . և զվանորայսն՝ որ 'ի հանուոյ իւրմէ 'ի մարխամայ շինեալ էին , բազմացուցանէր ճգնաւորօք . և զարդարէր ա̄մ կարգօք ա̄ծային կրօնից՝ ըստ օրինակի ս̄ր հարցն առաջնոց . և զբնակիչս ծին զարս և զկանայս իբրև 'ի նոր կեանս վերստին նորոգէր , և ծաղկեցուցանէր զ̄ծն իբրև զդրախտ ա̄յ . և թէ ուրեք գտանէր զմնացուածս հեթանոսուէ , մեծամեծ սքանչելեօք մաքրէր յանհանձար աղանդից , և փարատէր 'ի ն̄ցէ զխաւար կռապաշտութէ . զի յայտնեցաւ ո̄զ զղամբար լուսաւոր՝ լուսատու լինել նստելոցն 'ի ստուերս մահու՝ կենարար վ̄դ̄պուէ ա̄ծային բանին . և եղև լուսաւորիչ ծին այնորիկ : Քանզի ա̄մբին՝ որք միանգամ լսէին զբանն ա̄յ 'ի սբ̄յ եպսէն, անյապաղ դառնային յա̄ծ ճշմարիտ 'ի կռոցն

պաշ-

պաշտամանց. զպատկերս կռոցն կործանէին, և կանգնէին եկեղեցիս և վանորայս. մինչև գլխովին խափանէին պաշտամունք մոլորութե քրմացն, և յաճախէին օրհնութիւնք յեկեղեցիսն այ. և լինէր ուրախութի մեծ հաւատացելոցն 'ի քս, և արարչին ամենեցուն հաճութի ։

Իսկ եղև 'ի միում նուագի՝ յորժամ սրբէր երանելին Մարութա զտեղիս ինչ պղծութե հեթանոսաց՝ կանգնել անդէն զնշան խաչին, տեսեալ բանսարկուին յաղթահարեալ զինքն 'ի սէյն 'ի հոգևորին պատերազմին՝ ձչեաց մեծաձայն վայիւք յամենեցուն լսելիս, և ասէ. վայ ինձ, և վայ իմոցն, զի հալածեալ եղաք 'ի մերմէ բնակութենէս 'ի ձեռն ծառային քի. և ոչ գիտեմք՝ յո երթամք. զի փառքն յոր լցին զտեղիս ամ ։ Իսկ անդէն իբրև զծուխ 'ի հողմոյ պակասեալ՝ 'ի միջոյ 'ի բաց բարձաւ ինքն և արբանեակքն իւր ։ Իսկ այն ինչ ժողովուրդն առհասարակ սոսկացեալ և զարմացեալ կային, յայնժամ երանելին եպիս Մարութա կնքէր սբ խաչիւն քի զհօտն՝ որ հաւատացեալ նմա, զի մի այլ ևս մերձեսցի 'ի նոսա չարն հրապուրել 'ի մոլորութի ։ Իսկ այսու օրինակաւ սբ աշխատասէր հովուր միշտ խլէր զփուշ և զորոմն չար դիւացն՝ սերմանեաց զածպաշտութի և զբարութի, և ծաղկեցոյց զհաւատս քի, և արդիւնացոյց պտղալից գործովք բարութե. և նշանօք բազմօք աճեցուցանէր օր քան զօր զհօտ իւր. և սր ձեռնկալու էր նմա. և այս ամ եղև 'ի

վախ-

վախճան չորրորդ դարուն, և 'ի սկիզբն հին-
գերորդին՝ (5), առ Ժմկօք սբյն յովհաննու
ոսկեբերանի. որոյ կայ և գիր յարգական
առ սբն մարութա:

Նմին այսպիսի պարգևատու շնորհացն այ՝ ազդեցութբ հոգւոյն սբյ երթայր սբն մարութայ յերկիրն ասորեստանի. զի և անտի խլեսցէ զարմատ չար աղանդոյ հեթանոսութե զօրութբն քի, և սերմանեսցէ զսբ հաւատս. և ուր կային հաւատացեալք վտանգեալք 'ի մոգուցն բռնութե՝ նորոգեսցէ 'ի նո զփոյթ ածպաշտութե. զոր և արար իսկ: Ոի և անդ որպէս զճառագայթ ծագեալ յայ՝ շնորհատու սքանչելեօքն զբազումս դարձոյց 'ի ճշմարտութի. և լուսաւորեաց զհաւատացեալսն 'ի քս, յամօթ առնելով զմոգուցն մոլորութի. որով և յայտնեցաւ յաղթութի ճշմարտութե. և պայծառացան եկեղեցիք այ համապազորդ պաշտօնէիւք. մինչև եհաս համբաւ սքանչելեաց սբյ եպկսին առ յազկերտ թգրն պարսից՝ որ նստէր 'ի տիզբոն քաղաքի. (սա է յազկերտն առաջին, որ և հալածիչն էր քրիստոնէից, բայց ոչ ոդ զերկրորդն, որ զկնի:) (6)

Նա էր որդի մի թագաւորին գեղեցիկ յոյժ և պայծառ տեսլեամբ, և սիրելի արքայի ք զմ որդիս իւր. որ լլկեալ 'ի դիւէ չարաչար տանջանօք՝ ոչ ուստեք էր գտեալ բժշկութի, ոչ 'ի մոգուց և ոչ 'ի դիւթից կմ 'ի քաղդէից: Որդ՝ իբրև լուաւ յազկերտ, եթէ բազում նշանս առնէ մարութա յասորեստան, եւ

կոչել զնա. զի թերեւս կարողասցի օգնել
ինչ մանկանն, տուեալ խոստումն՝ ամ իրօք
ընդարձակութի առնել քրիստոնէից եւ խա-
ղաղութի. զորս կանխաւ բազմապատիկ հա-
լածանօք եւ նեղութբ հարստահարեալ էր
յամ 'ի թգրութե իւրում, եւ առ սակաւ մի
թուլացուցեալ 'ի շնորհս մեծին սահակայ
հայոց հայրապետի, կիմ ասպետի ։

Իսկ իբրեւ եկն սբն մարութա 'ի տիզբոն,
ընկալաւ զնա թգւորն բազում մեծարանօք՝
հանդերձ նախարարօքն պարսից. եւ տեսել
զպատկառելի դեմս առն այ՝ յորոյ վր յայտ-
նապս երեւեին շնորհք այծային, խոնարհել
երկիր եպագ նմ առաջի մեծամեծացն իւրոց՝
իբրեւ երկնաւոր հրեշտակի. սոյնպս եւ սբն
այ երկիր եպագ եւ ետ ողջոյն արքայի ըստ
կարգի պատուոյ նր. եւ խօսեցաւ բանս բա-
րիս լի շնորհօք առաջի թագաւորին. մինչեւ
սիրել արքայի զսբն յամ սրտէ. եւ անկաւ
գութ 'ի սիրտ նր 'ի վր ազգին քրիստոնէից.
վյ ասէր, սոքա են ծառայք այ բարձրելոյ,
զորս 'ի վեր տեսանեմ ք զհասարակ բնութի
մարդկան՝ շնորհաղարդ բանիւք եւ ամ շարժ-
մամբ ։

Ապա ասէ արքայ ցմարութա. է որդի մի իմ
սիրելի, որ չարաչար տանջի 'ի դիւաց, եւ ոչ է
ուստեք գտեալ բժշկութի. եւ տրտմութի է ինձ
յոյժ վն նր. արդ խնդրեմք 'ի քէն ծառայդ
բարձրելոյն, զի հայցեսցես յայն քումմէ, եւ
ելցէ դեւն յորդւոյ իմմէ, եւ առողջասցի եւ
կեցցէ։ Յայնժամ ասէ սբ եպսն մարութա.

եկեսցէ այսր, և տեսից զորդին քո։ Եւ ե-
ղև երբև ածաւ մանուկն, առաջի ամյն ճը-
չեաց դևն՝ որ 'ի մանկանն, և ասէ. զի՞ կայ
իմ և քո ծառայ այ խաչելոյն, եկիր յաճէ հե-
ռաստանել հալածել զմեզ 'ի բնակութենէ մեր-
մէ. և զարկոյց զմանուկն յերկիր. և կայր
'ի փռանգի, և քաղէին ոսկերք նր. և էր տե-
սիլ նր ողորմելի և ողբոց արժանի. մինչ ահ

կալաւ զամն՝ որ անդն կային։

Որ և այլ ոմն սբ եպիս ը մարութայի, (ը
ոմանց՝ սբն աբգար եպս շուշայ, և ը այլոց՝
խահակ կիմ աբալլահ կաթողիկոսն սղակայ
և տիսբոնի.) և երկոքեանն անկեալ 'ի վր
երեսաց իւրեանց յերկիր՝ կացին յաղօթս առ
ած, և ասեն. Տր ած ամենազօր՝ որ լուար
քանանուհւոյ կնոջն, որ աղաղակէր առ
քեզ, և գթացեալ 'ի նա՝ հաներ զդևն 'ի
դստերէ նր, և բժշկեցեր զնա 'ի փռանգէ
դևին. որ և զլեգէոնն խողիւքն 'ի խորս ծո-
վուն ընկղմեցեր. և այլ ևս բազում դևս
հալածեցեր 'ի մարդկանէ, զոմանս քև՝ և
զոմանս 'ի ձեռն աշակերտաց քոց, և ամ
սեց՝ որոց ողորմեցար, և արարեր ողորմութի
'ի ձեռն նց։ Եւ այժմ նոյն տր զօրութեց՝
սաստեա այսոյն պղծոյ, որ է 'ի պատանեակս
յայս յորդի Թդրիս, և հալածեա 'ի սմանէ
ամենահզօր բանիւդ և սբ անուամբդ քո.
զի ծանիցեն ամքն, թէ դու միայն ես ճըշ-
մարիտ ած. և լիցի դադարումն գլխոյն
հալածմանց հօտի քո 'ի ձեռն առողջութե
սորա յանուն քո սբ. զի դու կարող ես յամի,

և

և 'ի քո փառս կատարի ամ ինչ այժմ և յա-
ւիտեանս : Եւ յաւել զամէնն ամենեցուն՝
որ իւրքն էին, իսկ և իսկ շարժեաց զմա-
նուկն դեն, և ձչեաց մեծաձայն, և ասէ.
վայ ինձ, վայ ինձ, յորքան փառաւորութե
զրկեցայ, և 'ի բնակութէ իմմէ հալածեցայ.
և նոյնժամայն սթափեալ և զգաստացեալ
մանկանն՝ յարուցեալ տայր փառս այ :

Զայն տեսեալ արքայի՝ ուրախ եղև յոյժ,
և ձայն բարձեալ ասէ, արդարև մեծ է ածն
քրիստոնէից քան զամ ածս ազգաց. զի ոչ
լուայք, սոյնպէս և տեսաք զմեծ սքանչելիս
'ի ձեռն ծառայի նր : Յայնժամ ասէ արքայ
ցսէն. արդ խնդրեա' յինէն՝ որ ինչ պիտոյ է
քեզ, և տաց զամ : Ասէ երանելին Մարու-
թա. ոչինչ պիտոյ է ինձ 'ի քէն վս անձին
իմոյ, բայց միայն վս ժողովրդեանն այ. զի
արձակեսցես զքրիստոնեայս առհասարակ 'ի
բանտից և 'ի կապանաց և 'ի չարաչար տան-
ջանաց. և համարձակ լիցին պաշտել զած իւ-
րեանց. և նորոգեսցին եկեղեցիք այ 'ի քում
իշխանութե. և սրա սէր և բարեկամութի
հաստատեսցի ընդ Թէոդոսի Թգրին յունաց,
(այն է՝ փոքր կոչեցեալ, որդի արկադեայ,)
և լիցի խաղաղութի ը ամ տիեզերս 'ի ձեռն
քո : Եւ արքայ ընկալաւ սիրով զամ ասա-
ցեալսն 'ի սմէն, և կատարեաց զխնդրուածս
մարութայի. և ել աւետիք հրովարտակօք
ը ամ տն 'ի թագաւորէն՝ տալ դիւրութի և
ազատութի քրիստոնէից առ 'ի կարօղ լինե-
լոյ համարձակ պաշտել զկրօնս իւրեանց. և

որք խլխէնն հալածել և նեղել զնս՟՝ կրեա-
ցեն պատուհաս յարքունուստ. և արձակե-
ցան ՚ի բանտից կալանաւորքն՝ որք վս՟ քս՟ի
կապեալ էին. յորս էին և ոմանք յազգէ հայ-
ոց ՚ի կարգէ ազատաց՝ որք նախարարա-
զունք ։ Եւ եղև մոլուցն և ամ՟ անհաւատից
սուգ մեծ, և հաւատացելոցն ուրախութի՟
մեծ. և եղև անդորրութի՟ ը՟ ամ՟ իշխանութի՟
արքային. և համարձակեցան քրիստոնեայք
՚ի նորոգել զեկեղեցիս քս՟ի, և ՚ի պաշտել
անխափան զա՟ծ ճշմարիտ ։

Յետ այսորիկ խնդրեաց յարքայէ երանելին
Մարութա՝ արձակել զինքն. և ետ նմա թա-
գաւորն պարգևս բազումս, և թուղթս խա-
ղաղականս, և արձակեաց առ թգ՟րն յու-
նաց ։ Եւ եկեալ երանելոյն Մարութայի ՚ի
կոստանդինուպօլիս (ը՟ ոմանց՝ այս երկրորդ
անգամ,) եմուտ առ Թէոդոս կայսրն, և
ողջոյն տուեալ՝ մատոյց զհրովարտակ ար-
քային պարսից ։ Իբրև ընթերցաւ կայսրն,
ուրախ եղև մեծապէս ընդ յաջողել սի-
րոյ և խաղաղութե՟ առ քրիստոնեայս ։ Եւ
եհարց զնա՟ն վս՟ ամ՟ անցիցն անցելոց. և նա
պատմեաց զամ՟ եղելոցն օգնականութբ՟ բարձ-
րելոյն, և զդադարումն հալածանացն ։
Յայնժամ բարեպաշտ կայսրն Թէոդոս ետ
փառս այ՟, որ արար փրկութի՟ ՚ի ձեռն Մարու-
թայի, և սիրեաց և մեծարեաց յոյժ զնբ՟
հայրապետն. և խնդրեաց ՚ի նմանէ ոչ յանձնէ
այ՟՝ զի աղօթս արասցէ վս՟ նր՟ ։ Եւ յաւել
կայսրն ասել. խնդրեա՛ յինէն՝ զինչ և կա-
միս՝

միս՝ 'ի փոքունէ մինչև ցմեծս , և արարից ան-
խափան ։ Նա սրբն Մարութա խնդրեաց 'ի
Նմանէ՝ ամրացուցանել զքաղաքն ծոփաց
(զտագրիտ՝ զաթոռ եպսութե իւրոյ ,) ամ-
րագոյն պարսպաւ , և շինել հոյակապ տա-
ճար անուան փառացն ոյ 'ի մէջ քաղաքին ,
յորում օրհնութիւք ոյ և պատարագք քհի
միշտ կատարեսցին . և անդր ժողովեսցից ա-
նէ յամ սրբց մասն ինչ նշխարաց . և անուա-
նեսցի Մարտիւրոսաց քաղաք . (քանզի վա-
ռեալ էր սիրտ նրն 'ի վարս և 'ի վկայաբանու-
թիս նրց վկայից՝ առաւելապէս յետ շրջելոյ
'ի պարսս , ուր բազումք նորոգ նահատակել
էին) ։

Ասէ թագաւորն . բարի է բանդ , և ոյ հա-
ճոյ մտածմունքդ . արդ արա որպէս և կա-
միս , և յինէն եղիցի ծախք շինողացն՝ որ-
քան պիտոյ իցէ . և այնպէս արձակեաց ըզ-
Մարութա բազում մեծարանօք , տուեալ նմա
և սիրոյ թուղթ անդրէն առ յազկերտ ար-
քայ պարսից ։ Նա եկեալ նրյն նախ 'ի քա-
ղաքն ծոփաց՝ սկիզբն արար շինութե պարս-
պին , և կարգեաց զգործաւորսն 'ի գործն ,
և զգործակալսն 'ի վր նց . և ինքն դէմ ե-
դեալ չոքաւ 'ի պարսս , և այլ ևս եպսունք
ը նմա ։ (7)

Նա իբրև ետես զնա արքայն պարսից , բա-
զում պատուով ընկալաւ զնա , և զամն՝ որ
ընդ նմայն էին . բայց զՄարութա առաւել
սիրէր և մեծարէր ։ Նա յորժամ ընթերցաւ
արքայ զհրովարտակն թէոդոսի , ոչ սակաւ

խնդամտեցաւ ը̃ լծուղթն, և ը̃ բանս պատ-
գամին՝ զոր լռեաւ 'ի բերանոյ մարութայի ·
և եղև խաղաղութի̃ և սէր առ երկոսին թա-
գաւորս։ Յետ այսորիկ պատմեաց արքայ մա-
րութայի, և ասէ · ցաւ սաստիկ ունի զգը-
լուխ իմ 'ի վաղնջուց հետէ, և ոչինչ օգտե-
ցայ երբէք 'ի բժշկաց։ Յայնժամ եդ սր̃ն
զաջ իւր 'ի վերայ գլխոյ արքային · և առ-
ժամայն բժշկեցաւ յանուն տ̃ն · և այլ ոչ ևս
եղև գլխացաւ արքային · և յաւել ևս քան
զևս 'ի սէր և 'ի մեծարանս սր̃յն · զի ծանեաւ
Ճշմարտապէս՝ թէ ա̃ծ է ընդ նմա։
Ընդ որ անհնարին մախանօք զշարեալ և 'ի
նախանձ մտեալ մոգուցն՝ խորհեցան որո-
գայթ գնել սր̃յ առն ա̃յ, ո̃պ զի 'ի սիրոյ ար-
քայի մերժել կարասցեն զնա · և խորամա-
կեալ ը̃ նմանութե̃ բաբելացւոցն՝ որ առ դա-
նիէլիւ, արարին գետնափոր տուն 'ի ներ-
քոյ կրակարանին՝ ուր պաշտէին նք̃ զհուր
մշտավառ յարքունի մեհենին · և կացուցեն
անդէն այր մի 'ի ներքս 'ի թաքստի՝ եդին
բանս 'ի բերան՝ ասել նմա 'ի դիմաց դիցն
առ արքայ, թէ ոչ ընդունիմ այլ ևս զքո եր-
կրպագութիդ, զի սիրեցեր զքահանայն քրիս-
տոնէից՝ որ զիս արհամարհել ուսուցանէ և
զպաշտօնեայս իմ։ Իսկ իբրև եկն թգ̃ւորն
ը̃ սովորութե̃ իւրում յերկրպագութի̃ կրակին,
յայնժամ այրն այն արգելեալն 'ի թաքըս-
տեան մեծաձայն և ահարկու բարբառ ար-
ձակեաց՝ ո̃պ թէ 'ի կրակէ անտի թուէր գալ
բարբառն, և ասէ ցթգ̃րն սաստիւ անար-
գա-

գանաց . Ել սաստի ամպարշտեալք , չընդու-
նիմ զքո երկրպագութիւն . զի յարեցար 'ի
քրիստոնեայն յայն , որ հրապուրէ զքեզ 'ի
պաշտօն խաչելոյն , եւ զիս անարգել ուսու-
ցանէ եւ զպաշտօնեայս իմ : Զայն լուեալ
Թագաւորին՝ զարհուրեցաւ յոյժ . եւ ելեալ
արտաքս կորանօք՝ կայր տրտմեալ եւ տարա-
կուսեալ . եւ պղտորեցաւ 'ի խորհուրդս իւր,
այլ ակն ածէր 'ի մէջն՝ ասել ինչ : Եւ գի-
տացեալ երանելւոյն Մարութայի ազդեցութ՟
ս՟բ Հոգւոյն՝ զխորամանկութիւն մոգուց , մա-
տեաւ առ Թ՟գն , եւ ասէ . մի խռովիր ա՛ր-
քայ . դարձիր անդրէն 'ի մեհեան անդր կրա-
կին . եւ ուստի ձայնն լսի , բա՛ց զտեղին , եւ
գտցես զխորամանկ խաբէութիւն մոգուցն :
Դարձաւ Թագաւորն անդրէն , եւ լուաւ ըզ-
նոյն ձայն . եւ նոյնժամայն հրաման ետ բա-
նալ զտեղին՝ ուստի ձայնն լսէր , եւ ել նեն-
գուհին 'ի վեր : Իբրեւ հանին զայրն 'ի տեղ-
ւոջէն , պատմեաց արքայի՝ որք զայն գործ
խորամանկեցին : Ընդ այս 'ի ցասումն բար-
կուէ բրդեալ Թագաւորին՝ ետ սպանանել
զգլխաւորս չարութե . եւ զմոգսն հարկ ընդ-
տուգանօք տասանորդաց :

Այլ 'ի վ՟ր այսր առաւել եւս չարացան մնա-
ցեալքն . եւ արարին նենգանօք հնարս , զի
փասակար հոտ գարշունէ բուրեսցի ուստեք
յաթոռն արքայի : Եւ իբրեւ եհարց Թագա-
ւորն զմոգս իւր վ՟ս անսովոր հոտոյն ժան-
տունէ , ն՟ք զՄարութա պարտաւոր առնէին,
եւ զեպիսկոպոսն՝ որ ը՟ն նմա . բայց քննեալ ար-

քայի՝ սաստկեաց, թէ ո՛չ զայն արարին, և զնոսա ևս մահու մատնէր։ Այլ այնուհետև այլ ևս յաւելաւ հանգամանք չարութեան մոգպետացն և նախարարացն պարսից. մինչև խորհեցան սպանանել զարքայ և զմարութայ։ (8)

'Ի նոցա խորհուրդս լինէր և մեծ հազարապետն՝ երկրորդն արքայի, որ էր սիրելի և երևելի յաչս թագաւորին, և մեծարեալ քան զամենայն նախարարսն պարսից. քանզի իբրև ետես սա զմահ մոգուցն, ձեռն 'ի գործ արար դաւել զարքայ, ո՛չ եթէ վրէժխնդիր մեծոցն կամելով լինել, վասն մահու պաշտօնէից կրակին։ Փորեաց 'ի տան իւրում (իբրև ըստ նմանութեան գինխոեայ բռնաւորին) խորխորատ կամհոր մի խորին, և ցցեալ 'ի յատակ նորա սուսերս երկուս, արար 'ի վերայ հորոյն դահոյս և բազմական թագաւորին 'ի պատուական և յերևելի և 'ի պայծառ հանդերձից, և հրաւիրեաց զթագաւորն և զմարութայ յընթրիս 'ի տուն իւր. զի 'ի բազմիլ արքայի 'ի վերայ դահոյից՝ անկցի 'ի հորն 'ի վերայ սուսերացն, և մեռցի. և այնուհետև ըզմարութայ սպանցեն համարձակ։

Այլ տէր յայտնեաց սրբոյն մարութայի զչարին խորհուրդն. մատեաւ երանելին առ արքայ 'ի ծածուկ, և ասէ. որովհետև գտի շնորհս առաջի քո, և արարեր ողորմութիւն քրիստոնէից, արա՛ այցելութիւն անձին քում և տան քում. և 'ի միտ առ՝ զոր ասեմք քեզ, զոր տէր եցոյց ինձ։ Այն՝ որ հրաւիրեաց զքեզ

յընթ-

յընթրիս, որոգայթ մահու պատրաստեալ է քեզ. 'ի ներքոյ բազմականին փորեալ է խորխն հոր, և 'ի ներքս ցցեալ սուսերս. զի յորժամ բազմեսցիս անդր, անկցիս 'ի ներքս և մեռցիս: Զայս լուեալ արքային՝ զարհուրեցաւ, և ասէ. անհաւատալի թուին ասացեալքդ. զիա՞րդ խորհի ինձ մահ այնքան սիրեցեալն յինէն առաւել քան զամենեսեան: Ասէ մարութա. մի՛ երթար յընթրիսն յայն՛ արքայ. ապա եթէ երթիցես, զնա ինքն զկոչօղն բազմեցուսցես յարքունի բազմականին՝ զոր քեզն է պատրաստեալ: Ասէ արքայ. այդպէս եղիցի:

Եւ եկն այրն երևելի, և կոչեաց զարքայ և զմարութայ յընթրիս իւր բազում աղաչանօք. և գնացին և մտին 'ի տուն անդր՝ ուր բազմականն էր արքային: Եւ իբրև հրաւիրեր այրն զթագաւորն 'ի բազմական անդր մեծավայելուչ պատրաստեալ, հրամայեաց նմա թագաւորն ելանել բազմիլ յիւրում բազմականին: Եւ ասէ այրն. զիա՞րդ լիցի ծառայի բազմիլ 'ի գահոյս արքունի. և արքայ ստիպէր զնա հնազանդիլ նմա. և նա լայր և աղաչէր 'ի գուձս կալով, և ոչ լինէր լսելի: Եւ իբրև չէառ նա յանձն, հրաման ետ արքայ զինուորացն, զի առեալ ընկեսցեն զնա 'ի բազմոց անդր գահոյիցն. և իբրև արարին, իսկ և իսկ վայրասուզեալ անկաւ 'ի հորն 'ի մէջ սուսերացն, և անդէն սատակեցաւ:

Եւ տեսեալ արքային զեղեալն, և թէ զիա՛րդ

ճշմար-

Ճշմարտեցան ասացեալքն 'ի սոյն մարու-
թայէ, աղաղակեաց 'ի ձայն մեծ, և ասէ.
մեծ է ա̄ծն քրիստոնէից, որ յայտնէ զծա-
ռայս՝ սիրողաց իւրոց: 'Ի վ̄ր այսորիկ ա-
ռաւել քան զառաւել սիրեցաւ և մեծարե-
ցաւ յարքայէ երանելին. և հաւատաց արքայ՝
եթէ նա է ա̄ծ ճշմարիտ, զոր մարութայն
պաշտէ. նմին իրի և յօժարութ̄բ լսէր նմա.
բայց երկնչէր ցուցանել ինչ նմա երևելի
պատիւ և հպատակութ̄ի, ակն ածել 'ի նա-
խարարացն. զի մի՛ ամբոխ յարուցեալ՝ առ-
ցեն զթ̄գրութիւն 'ի ձեռաց իւրոց, և կամ
սպանցեն: Այլ 'ի վաղիւն անդր կոչեաց ար-
քայ յատեան զա̄մ երևելի նախարարս իւր,
և պատմեաց նց̄ զեղեալսն ստուգութ̄, թէ
ո՛րպ̄ ապրեցաւ 'ի ձեռն երանելւոյն մարու-
թայի 'ի դաւողէն. և արդ տեսէ՛ք ասէ, թէ
զի՞նչ պարտ է առնել այսպիսում բարեա-
ցապարտ առն: Իսկ նք̄ իբրև լուան, սքան-
չացան, և ասեն ամէքին, պատուեսցի և մե-
ծարեսցի այրն, և պարգևօք մեծաց արժա-
նի լիցի յարքայէ և յա̄մ նախարարաց: Ա-
սէ արքայ. այդպէս եղիցի որպ̄ ասացիքդ: Իսկ
ել յարքայէ հրաման, զի զա̄մ՝ զոր ինչ կա-
միցի առնել մարութա յիւրում իշխանութեն,
համարձակ լիցի:

Իսկ օրհնեաց երանելին մարութա զա̄ծ, և
ասէ առաջի թ̄գւորին. օրհնեա՛լ է ա̄ծ՝ որ
ապրեցոյց զարքայ յորոգայթիցն մահուա-
նէն. և արդ եղիցի խաղաղութ̄ և սէր ընդ
քրիստոնեայս և ը̄ ա̄ն իմոյ միշտ: Իսկ ձգեաց
ար-

արքայ զգաւազանն ոսկի առ ո՟տն Մարութա առաջի մեծամեծաց իւրոց , և ասէ . որ ինչ և կամիս՝ եղիցի քեզ . և երկիր եպագ Մարութայ , և ել յերեսաց արքային՝ գոհանալով և օրհնելով զա՟ծ ։

Եւ այնուհետև դիւրագոյնս յաջողեցան կամք սրբոյն մ՟ծ հաւաքելոյ զնշխարս սրբոց վկայից . քանզի նախ զառաջինն արքունի հրամանաւ շրջեցաւ ժողովեաց զբազում նշխարս մարտիրոսաց՝ որ 'ի ժամանակին յայնմիկ նահատակեալ էին 'ի պարս ազգի ազգի տանջանօք 'ի մոգուց անտի և 'ի նմին իսկ արքայէ . և ամփոփեաց 'ի հանգստարանս ուրեք ուրեք՝ մեծաւ պատուով . և մասն մասն յա՟մ նշխարաց անտի ը՟ իւր էառ՝ տանել 'ի քաղաքն մարտիրոսաց ։ Եւ հրաժարեալ յարքայէն պարսից՝ խաղաղական թղթով և բազում պարգևօք , դարձ արար 'ի տեղի իւր . առեալ էր և բաժակ մի ոսկի 'ի յիշատակ յարքայէ լի ոսկւով՝ առ 'ի նիւթ շինուածոյ տաճարին , որ 'ի քաղաքին ծոփաց շինեցաւ յանուն վկայիցն ։ Եւ եկեալ և տեսեալ զյաջողումն գործոյ քաղաքին և եկեղեցւոյն տ՟ր՝ օրհնէր զա՟ծ ։

Յայնժամ փութացեալ գայ անդրէն 'ի կոստանդինուպօլիս՝ առ Թէոդոս կայսր . և մատուցեալ առ նա զհրովարտակն արքային պարսից՝ պատմեաց մի ը՟ս միոջէ զա՟մ անցսն՝ որ անցին ը՟ն նա . զորս և երկրորդեալ էր յազկերտ 'ի թղթի անդ ։ Եւ իբրև ընթերցաւ և լուաւ Թէոդոս զա՟մն , գոհանալով օրհնէր

զտ՟ր

զտ՟ր ա՟ծ ամենակալ 'ի վ՟ր սքանչելեացն , և այցելութ՟ե հաւատացելոց՝ որ ցուցաւ 'ի ձեռն ս՟րբյն . վ՟ս և մեծարեալ պատուեաց առաւելքան զառաջինն՝ զերանելին մարութա : Յայնժամ խնդրեաց ս՟րն 'ի կայսերէ , զի տացէ հրաման ինքեան ժողովել 'ի նշխարաց ամ՟ ս՟րց՝ որ էին յերկիր իշխանութ՟ե ն՟ր՝ մասունս , և տանել 'ի քաղաքն մարտիրոսաց ը՟ յառաջագոյն խորհրդեանն :

Եւ իբրև էր հրաման յարքայէ հանդերձ վաւերական հրովարտակօք՝ առնել զինչ և կամիցի , յուղի անկաւ ս՟րն հանդերձ օգնականօք , և էլ գնաց 'ի հռովմ . և շրջեցաւ յերևելս երևելի գաւառս և 'ի քաղաքս և 'ի գիւղս արևմտից և արևելից և 'ի վանս ճգնաւորաց . և ժողովեաց մասունս բազում յոյժ՝ ը՟ յաջողելոյն ա՟յ և ը՟ բարի տենչանաց իւրոց : Եւ յորժամ դարձաւ անդրէն 'ի թ՟գրական քաղաքն առ կայսրն թէոդոս , ոչ սակաւ ուրախու՟ե եղև թագաւորին . (քանզի և նմին եբեր ընծայս 'ի նշխարաց մեծանունս ս՟րց , և եթող յիշատակ յ՟ին յունաց .) և կայսրն ետ մարութայի պարգևս բ՟զմս . և յաւել գեօղս և ագարակս և այգիս և ձիթենիս ամ՟ պաղաբերօք եկեղեցեացն ա՟յ և մարտիրոսաց քաղաքին . և յուղարկեաց զնա լի ուրախութ՟բ :

Եւ եկեալ ս՟րն մարութայի յ՟ս իւր 'ի միջագետս , եմուտ հանդիսիւ մեծաւ՝ հանդերձ անգին գանձուք նշխարաց ս՟րց՝ 'ի քաղաք անդր ծոփաց յաթոռ իւր . ուր և 'ի գլուխ

ելեալ

ելեալ էր շինուած քաղաքին և եկեղեցւոյն հրաշալի յօրինուածովք . յորս յաւել և ինքն մարութա խորանս խորանս յորմն տանն ա̄յ . և ետ տապանակաւ 'ի նշ̄ գեղեցկայարմար դրիւք զնշխարս սրբ̄ցն , զորս ժողովեալ էր նր̄ , 'ի հռովմայեցւոց իշխանուէն՝ հարիւր և քսան հազար մասունս . և յասորեստանեայց՝ քսան հազար . և յիշխանուէն պարսից՝ ութսուն հազար . ը̄ ա̄մ սրբ̄ցն նշխարս՝ 'ի հեռուստ բերեալ, երկերիւր և քսան հազար . և այլ ևս 'ի մերձաւոր Ծայց հայոց և ասորւոց վաթսուն հազար . ընդ ա̄մ՝ երկերիւր և ութսուն հազար : (9)

Ի յորդոր ցանկութ̄ մարտիրոսասէր և սրբասէր այրն ա̄յ երանելին մարութա ժողովէ̄ զայս ա̄մ նշխարս սրբ̄ց՝ մեծաւ աշխատութ̄ հանդերձ՝ 'ի քաղաք անդր ծոփաց , կոչեաց զանուն նր̄ [illegible] , որ և նփրկերտ կամ նեփրկերտ , ռամկօրէն՝ մուֆարղին կմ̄ մուփարկին ասացեալ , որ առաւել հուպ է յասորի կոչումն քաղաքին մայֆարգին, կմ̄ մայֆերգատ . բայց առաւել սովորուի եղև բազմաց կոչել զայն՝ [illegible] , կմ̄ [illegible] . այլ և յոյնք մարտիրօպօլիս ասացին , և ասորիք՝ մէտինատ շօհատէ , որ զնոյն նշանակէ . թող զառաջին անունն տագրիտ , կմ̄ դակրիդ :

Իբար սր̄ն մարութա և այլ բազում գործս ա̄ծահաճոյս 'ի պայծառութի արևելեան եկեղեցեաց . և գրեաց ճառս իմաստութ 'ի վր̄ սրբ̄ց վկայից, ա̄յ զվկայաբանութիս մարտի-

րո-

բոսաց արևելից՝ յաւուրց շապհոյ երկայնա-
կեցի մինչև ցաւուրս յազկերտի առաջնոյ.
ևս և ներքոյեանս և տասս պէսպէս 'ի լե-
զու ասորի կմ քաղդէական (10) ։ Իսկ 'ի կոս-
տանդնուպօլսոյ նախ ինքն եբեր յասորիս
և յասորեստանեայս և 'ի պարսս զխաւերա-
կան օրինակ պատմութե և կանոնաց նիկիոյ
սրբ ժողովոյն (որպ արիստակէս 'ի ծմկի ժո-
ղովոյն, և սա յետ իբր դարու միոյ,) և հա-
ւատարիմ թարգմանութբ իւրով եմոյծ զայն
'ի մէջ այդց արևելից. և վճկ արար ժողով
միանգամ և երկիցս 'ի տիզբոն՝ հանդերձ
կթղկոսաւ և եպսօք ծնն պարսից և ասորես-
տանեայց, գրով և բանիւ եղեւ լուսատու և
պայծառացուցիչ արևելեայց 'ի միջագետաց
մինչև 'ի պարսս. թող զաշխատութիւն՝ զորս
կրեաց երթևեկելով վս հաշտութե արքային
պարսից և կայսեր յունաց և վս խաղաղու-
թե եկեղեցեաց քրիստոնէից. և այսպէս
մեծարեալ եղև յերկոցունց թգրաց, և յետ
իշխանաց ծացն՝ է որս շրջեցաւ. զի ած ըզ-
փառաւորիչս իւր փառաւորէ ։

Իսկ եղև յետ այսորիկ կեցեալ սրբյն այլ ևս
ամս ինչ՝ ածասէր կարգօք և առաքինական
հանդիսիւ, և իբրև զմի 'ի լուսաւոր աստե-
ղաց փայլեալ յծի՝ անարատ քաղաքավարու-
թբ, հանգեաւ 'ի քս լի արդեամբք, (յամ
սեանն յունվարի. 21. կմ 'ի փետրվարի. 16.)
յաւուրս փոքուն թէոդոսի կայսեր, և սրբց
թարգմանչաց մերոց սահակայ և մեսրոպայ,
յաթոռ անդ եպսութե իւրոյ 'ի մարտիրո-
սաց

սաց քաղաքին . և պատուեալ մեծարեցան պատուական նշխարքն ն՟ր ը՟ ա՟մ նշխարս ս՟րց՝ յա՟մ բնակչաց տեղւոյն, որք ճանաչէին զնա լուսաւորիչ և ապրեցուցիչ ոգ՟ին իւրեանց , զի նովաւ արար ա՟ծ փրկութի այնմ ո՟ի . զոր և վերապատուեն ա՟մ եկեղեցիք քրիստոնէից

յաւուրց անտի ն՟ր մինչև ցայսօր ։

Նաև եղև յետ ժ՟մկաց ինչ՝ (իբրև ութսուն ամօք զկնի վախճանի ս՟րյն մարութայի ,) կաւատ արքայ պարսից թոռն յազկերտի՝ թոռինն յազկերտի առաջնոյ՝ եւ պատերազմաւ ը՟դեմ յունաց՝ յաւուրս անաստասայ կայսեր . և էառ զամիդ քաղաք միջագետաց՝ յամի տ՟ն . 503 . եկն և 'ի վ՟ր նփրկերտ քաղաքի զօրօք բազմօք՝ առնուլ զնա . և նեղեցան բնակիչք քաղաքին . և խորհելով հաճել իւիք զմիտս կաւատայ և շահել զսիրտ ն՟ր , կամեցան տալ անդրէն զբաժակն ոսկի լի ոսկւով , զոր տուեալ էր յազկերտ նախահաւ ն՟ր՝ ս՟րյն մարութայի 'ի պարգևս ։ Նաև իբրև մատուցին զայն առաջի արքայի , ետես և կարդաց կաւատ զանուն յազկերտի հաւուն իւրոյ՝ որ կայր քանդակագրեալ 'ի վ՟ր բաժակին . արտասուեաց և ասէ , քաւ լիցի ինձ առնուլ զյիշատակ հարց իմոց , կա՟մ առնել չար ինչ քաղաքիս այսմիկ . այլ եղիցի և սէր և խաղաղութի ը՟ իս և ը՟ բնակիչս տեղւոյս . և դարձաւ անտի յետս ։ Նաև զերծան քաղաքացիքն 'ի վտանգէ անտի . և իմացան և ծանեան , թէ 'ի ձեռն ս՟րյն մարութայի և ս՟րցն անդր ժողովելոց արար ա՟ծ

փրկու-

փրկութիւն քաղաքին այնմիկ, և նշխարաց սրբոց
վկայիցն և սրբոյն Մարութայի ։

Նախ յանցանել քաղում դարուց՝ որպէս եղև սփռիլ կամ ցրուիլ այն ամենայն գանձուց նշխարաց վկայից յայլ և այլ կողմանս, նոյնպէս և նշխարաց Մարութայի դէպ եղև փոխադրել յեգիպտոս. ուր և ցարդ տեսանի 'ի վանս ասորի միայնակեցաց. զոր՝ ականատես լինելով այսպէս յիշատակէ Ասսեմանն սմնին յոլնէփ յարևելեան մատենադարանի. հատոր. ա. երես. 179. * Մարմին սրբոյն Մարու-
,, թայի (ասէ) 'ի մարտիրոսաքաղաք եր-
,, բեմն թաղեալ, յետ ստէպ ասպատակու-
,, թեց պարսից և արաբացւոց 'ի միջագետս՝
,, փոխադրեցաւ յերկիրն ասորւոց յեգիպ-
,, տոս, և ամփոփեցաւ 'ի սկիտեան վանս՝
,, որ յանուն ածածնի. այսպէս վկայեն միայ-
,, նակեացք տեղւոյն այնորիկ, որք ցուցա-
,, նէին ինձ զայն՝ 'ի շրջելն իմ ընդ անապատն
,, նիտրիոյ ‖ ։ Նոյն յաւելու ասել Ասսեմանն.
* Զվարս սորին (սրբոյն Մարութայի) յասո-
,, րի բարբառ ձոխագոյն գրեալ՝ ընթերցաք
,, 'ի նոյն սկիտեան վանս ասորւոց 'ի գերա-
,, պանծ մատեան ասորի, ը թուահամա-
,, րով. թ. զոր չեղև հնար մեզ ստանալ
,, որչափ և է գնով ‖ ։ Նախ մեք համարիմք զմեզ բարեբախտիկ յոյժ քան զԱսսեմանն, զի ահա նախակարգեալս վարք սրբոյն Մարութայի՝ որ գտանի միօրինակ յերկուս հին ճառընտիրս մեր, է հարազատ թարգմանութիւն 'ի բուն օրինակէ անտի գտելոյ յիններորդ-

 դա-

դարու 'ի վասպուրական ծի․ զի զայս յայտ
առնէ յիշատակարան գագկայ վանահօր ուխ-
տի սր̃յն ատովմայ՝ մօտ 'ի վախճան պատմու-
թեան, ունելով բանիւն այսպէս․

* Բայց որ 'ի ձեռն երանելոյն Մարութայի
,, ժողովեցան (նշխարք սր̃ց) 'ի Մարտիրո-
,, սաց քաղաքին՝ այսքան, որքան ասացաք․
,, որոց բարեխօսութե̃ք ք̃ս ա̃ծ և մեզ ողոր-
,, մեսցի, որք թարգմանեցաք յասորւոց 'ի
,, հայ լեզու՝ ես հայր գագիկ, և գրիգոր
,, սարկաւագ իմ՝ որ ե̃ իս․ որոց լիցի ամե-
,, նեցուն մեր ուխտիս (կի̃ հաւատացելոց,
,, ո̃ղ եղեալ է այլ օրինակագիր,) արժա-
,, նաւոր լինել մասին ժառանգութե սր̃ցն,
,, որք անդր ժողովեցան ||։

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ ։

(1) Տեսաք 'ի վախճան վարուցս՝ զվաւերական հնութե
պատմութեա, որ կայ 'ի ձեռագիր հնութիս ասորւոց,
և 'ի հին ճառընտիրս մեր․ և նոյն վարուց քաղուած է՝
որ ինչ գտանի 'ի վկայաբանութիս ա̃մ ազգաց․ ես և 'ի
պատմագրութե սոկրատայ, և այլոց հեղինակաց․ մինչ
զի աւելորդ է բերել այլ վկայս 'ի հաստատութի ։ Մի-
այն ծանիր, զի միօրինակ վարք սր̃յս՝ որ 'ի կրկին ճա-
ռընտիրս Ա․ և Զ․ ունի զթեթև տարբերութ գրչութե
ե̃ շարադրութե․ ո̃ղ թէ մին օրինակեալ իցէ նախ քան
զհարթել հայկաբանութե 'ի թարգմանչէն, և միւսն 'ի
հարթ օրինակէ առեալ․ զ̃ի Ա․ սկսանի այսո̃ղ․ * Արք
,, եղբարք և հարք լուսաւորք զպատմութի մարութայի||։
Իսկ Զ․ այսպէս․ * Ո՛վ եղբարք և հարք լուսաւորք ըղ-
,, պատմութի երանելոյն մարութայի || ։ Ծանիր և զ̃ի
Ց․ զի եթէ բաժնեան յայսմաւուրք ն̃ց, և եթէ ժա-
մագիրքն՝ միապէս սխալեն 'ի բանի մի թեթև պարա-

դայս · զի Թէպէտ մեծ ամսեն՝ փոքր փոքր ամսելոյ · դուստր
արքայի ամսեն բժշկեալ՝ փոքր ուստր ամսելոյ · և առ Հա-
մառօտումն՝ պարզաբ ամսեն, * շինեալ քաղաք յանուն
մարտիրոսաց ||, առանց բացատրելոյ՝ թէ կայր անդ քա-
ղաք, բայց անպարիսպ և անշուք · Լն ։ Այսրէն չէն
ինչ յայս մեր · վասն զարմանալի է զայրոյթ ամսեմանց
'ի մէջ զփառս յայսմ մասին՝ ուելի է զխափն և յանկրա-
ւի · քանզի 'ի Հայս · Ա · Երեւ · 178 · ընդարձակեալ 'ի լու-
սանցս՝ անլուր, * առատապէս զփառս զմարտութեան ||,
այսպէս սկսանի խօսել · * Շարափափեն զփառս || · և ա-
Հա գնէ անմիջապէս զբանս յայսմաւուրացն զփառս, որ 'ի
22 · մեքիր ամսոյ · ուր ոչ այլ ինչ կայ, բայց որ ինչ գրի
'ի յայսմաւուրս յունաց՝ հանդերձ վրիպակօք իւրք ը
առացելոցս, և փոքր մի գուցէ ուելի · զորս հնարի ծա-
բացուցանել ամսեման, և չարաչար է վայր հարկանել ·
որ չէր արժան · զի մեծկային սխալանք են, և ըստ իմիք
համաձայն՝ որք տանին զմեկնուն ուղիղ ։ Եւ ահա յայս
զբաղեալ՝ ինքն ոչ բերէ 'ի մէջ որոշ ինչ բան · այլ միայն
ասէ ընդհանրապէս, (որ և առաւել է համաձայն ·)
„ * Զնոյնս զօրացեալ ուանդեն զմարտութեան (զոր զբե-
„ ակք մարտնա անուանեն) մառանիրք և մելքիրք 'ի
„ յայսմաւ · 'ի 16 · օր փետրվարի · ոչ անմանս ուրին և
„ յակոբիկք և նստորականք || ։ Այլ որ զչետ սինդի որ-
խալանաց այլոց ամսեման, ինքն առ եւեղ չարաչար
գԹէ, գրելով այսպէս · * Զկիշատակ նը առնեն ասորիք
„ 'ի 16 · փետր · իսկ լատինք և յոյնք 'ի 4 · դեկտ || · և
մ ոչ գիտէ, Թէ յոյնք 'ի 16 · փետր · առնեն՝ է ասորիս ·
և ոչ 'ի դեկտ · 4 · է լատինս ։ Բայց յայտ է՝ Թէ չէ ըն-
Նաւ ակն արկեալ անդամ 'ի Յ ։

(2) 'Ի դէպ գայ միջոցի ապայեցս առն սրբոյն մարտութեան,
ը որում եղջանիկ փոխումն նորա եղև կամ յամսեանն
յունվարի, և կամ 'ի փետրվարի · զերկրորդս զայս հա-
ւանեցուցանեն յայսմաւուրք և տօնացոյցք ասորւոց և
յունաց և այլոց հետևողաց նը ըստ նախագրելոցս ։
Իսկ զառաջինն՝ հին ճաշոցք մեր · յորս ընտիր օրինակք՝
մեկն գնեն (ը կարգաւորութեան գրիգորի վկայասիրի) ·
* Յունուարի · իա · Սը մարտութան · կամ սը հայրա-
„ պետին մարտութեան || · և ստուաւել Ճառընտիրն · Ա-
'ի գրելն զխափձան սրբոյն լինել * 'ի յունուարի ամսոյ,
„ որ օր իա էր || ։ Թող զի 'ի ճաշոցի միում համառօ-
տագիր վրիպակաւ գրեալ կայ · * յունվ · ա || · ուր և 'ի
միւսումն համաձայն սխալանօք · * յուն · ա || · և այսպէ-
սի

ոյ գրուածք եղեն 'ի վաղ ժամուց՝ պատճառ նոր սխալանաց, զի գտեալ ումանց 'ի յունիսի. տ. զխախման սրբոյն. ոչ եգ տր իէլ. կմ այլոց 'ի յունիսի. իտ. ոչ դրի 'ի Ճառընտ. Զ. * 'ի քսան և մին յունիսի ամսոյ||: Իսկ որ դնի 'ի Հ. մայիսի. 28. ոչ գիտեմք՝ ուստի առեալ իցէ, թէ չիցէ այլազգ համեմատութ ը անուանց օտարազգի ամսոց. այլ լաւ ևս է կրկնեալն 'ի Հ. փետր. 25. զորմէ լիցի ուրոյն բան 'ի վարս սրբոյն բարթուղիմէոսի՝ 'ի խօսելն զգլխոյ նշխարաց նորա 'ի ձեռն մարութայի: Սոյնդ և դնելն Լ. 'ի դեկտ. 4. քննութ բոլլանդեանց կարօտէր. բայց ոչ ելին 'ի լոյս վերջին ամիսք գործոց նց:

Վը 16. աւուր փետրվարի խմանայ Յ. զոր դնէ 'ի վախճան վարուց սրբոյն մարութայի. * աւանդեաց զհոգի իւր 'ի նմին իսկ աւուր, յորում արարեալ էր զամփոփումն նշխարաց. և մերձ առ նոսին եդան և պատուական նշխարք իւր||: Զնոյն երկրորդէ և մենքայէլ եպս մելիճայ՝ որ ասի լինել հեղինակ յայսմաւուրացն զիսոց. * փոխեցաւ (ասէ) առ տր 'ի նմին աւուր, յորում զնաւակատիս արարեալ էր այնր եկեղեցւոյ (Ջղքին մարտիրոսաց). վկյ տօն նր միանգամայն կատարի ը նաւակատեաց եկեղեցւոյ||:

(3) Այս այժմ այսպէս եդաք (մինչև այլուստ ստուգեսցի անուն անծանօթ դստեր,) պահելով զկրկին ընթերցուած ճառընտրաց, յորոց բաղդրի անուն երկրի և մարդոյ. զի 'ի Ա. դրի. * կին ոմն անուն մարիամ՝ դուստր նախարարացն հայոց տուեալ եղև կին ստոյնոյ քրմապետին, որ էր տր այսմ Տիս||: Իսկ 'ի Զ. * Կին ոմն անուն մարիամ՝ դուստր նախարարացն հայոց տուեալ եղև կին աւտայի քրմապետի, որ էր տր այսմ Տի||: Իւ թէ քրմապետն ունէր այլ անուն այսպիսի, յայտ անուն է՝ զի երկոքին ճառընտիրք միաբան դրեն՝ թէ 'ի միրտութ կոչեցաւ մարութա կմ մարութա:

(4) 'Ի նմանութէ ձեռյ թուականիս տասնիցս, Ե, և Է, եբեկ մտեալ այս տարբերութ. զի 'ի Ճ. Զ. դրի. * և յետ հինգ ամի ետ զնա յուսումն||. Իսկ 'ի Ա. ասի, * և եթն ամի ետուն զնա յուսումն||:

(5) Անորոշ այս դրութ մեր յայսմ վայրի, զի զառաջինն գործս սրբոյն մարութայի վերածել 'ի վախճան չորրորդ դարուն, և 'ի սկիզբն հինգերորդին, միաբանէ զբանս ամ վկայաբանից, և զանմիաբանութ դրչաց 'ի ճառընտիրս

 ուր

ուր Ա. տեղ յայսմ վայրի * և եղև այս 'ի ՃԻԳ թուա-
„ կանին յունաց՝ 'ի ժամս Թէոդոսի Հռովմայ Թագաւորին ||:
Իսկ Զ. * և եղև այս յունաթուն և երեք տասներին յու-
„ նաց. 'ի քսան ամի փոքր Թէոդոսին բարեպաշտ Թա-
„ գաւորին Հռոմոց ||: Արդ եթէ ընթերցցուք 'ի ՃԻԳ Թը-
ւականի, և անփոփոխ պահեսցուք զամ բառս Ա. ճա-
ռընտրին, դիւրև և ստուգի մին. ապա եթէ այլազգ
ինչ իմասցուք, և ոչ մի ինչ ստոյգ գուշակի: Վասն զի
Թուական կամ տումար յունաց՝ առեալ 'ի կիր արկեալ
առ ասորի մատենագիրս 'ի սկզբանէ և այսր, այն է՝
որ կոչի նաև եգեսացւոց կամ սելևկիացւոց, և կամ
աղեքսանդրի. և սկսանի 307. ամօք յառաջ Քրիստոս զծնունդն
քնի. կամ որ նոյն է՝ 312. ամօք նախ քան զՀասարակ
Թուականն քնի. վասն եթէ ընթերցցուք 'ի Ճառընտրիս՝ 'ի
ՃԻԳ Թուականին յունաց. որ 'ի 703 տումարի եգեսացւոց
կամ սելևկիացւոց, լինի այն ամ տն. 390. այն ամ ա-
ռաջին է կթղկութեան սրբոյն սահակայ պարթևի, և եր-
կոտասաներորդ ամ թագաւորութեան մեծին Թէոդոսի արքային
հին և նոր Հռովմայ. և ութերորդ ամ գահակալութեան ար-
կադեայ որդւոյ նորա՝ և հօր փոքուն Թէոդոսի՝ արքային
յունաց, և տասն ամօք յառաջ քան զթագաւորել յազկերտի
առաջնոյ 'ի ՄԼԹ պարսից. և ութուտասան ամօք յառաջ
քան զծնանիլ փոքուն Թէոդոսի: Իսկ թէ զայս ամ պահես-
ցէ սկզբնաւորութեն եղելոյ և նախկին գործոց մարու-
թայի, ահա յայտնի տեսանէ՝ որ դէպքի յեկեղեցական
պատմութիւն յունաց և ասորւոց ըստ հայոց: Ըստ այժմ
երիս ապացոյցս տաց քեզ:

Նախ՝ կայ գիր սրբոյն յովհաննու ոսկեբերանի (որ նըր-
տու պատրիարգ կոստ". յամի. 398.) առ սրբն մարու-
թա. ուր մեծապես յարգանօք գովուէ խօսի ընդ նմա.
տես առ տիլլեմոնտայ 'ի կարգ ոսկեբ. հատ. Ժ. երես. 284.
զոր և յիշէ տարի պատմիչք առ տանեմանոյ 'ի զանա-
զան տեղիս: Թող զի ստոյգ պատմէ, թէ 'ի ժամս ար-
կադեայ եկն նախ մարութա 'ի կոստանդնուպօլիս.
այլ տեսեալ զայրանալ Թէոփիլեանց ընդդէմ ոսկեբերա-
նի, ոչ եմուտ 'ի քաղաքն. այլ յետս դարձաւ առ ժամն.
Եւ: Երկրորդ՝ զի և գործք ինչ մարութայի պատմին
յեկեղեցական պատմութիւն ասորւոց առ մեծն Թէոդո-
սիւ. մինչև ասել ումանց զնմա, թէ առաջնկայ էր 'ի
ժողովն կոստանդնուպօլսի. վասն և ոչ վայրապար դնի
'ի Յ. թէ մարութա էր 'ի ժամս մեծին Թէոդոսի, և
ոչ 'ի լուր երկրորդէ զայն յայտնութեան զփոփ, ա-

ռանց

ռանց բացատելոյ՝ թէ եւս և յաւուրս փոքուն Թէոդոսի. և այս իսկ է պատճառն՝ զի ճառընտիրն Զ. հայելով՝ի յետագայ գործս մարութայի՝ որք եղեն առ փոքր Թէոդոսիւ, վրիպակաւ յաւուրս նո՛ առնէ և զնախընթաց գործսն: Երրորդ՝ զի ՚ի վկայաբանութիւնս արևելեան մարտիրոսաց, որք առին զպսակն՝ ՚ի սոյն մարութայէ յասորի բարբառ. գրէ ինքն յայտնապէս՝ թէ նմանք ՚ի վկայից եղեն յաւուրս Յեր առ յազկերտաւ. իսկ զպալոցն գրեմքան առեալ յախանատես և յախանջալուր անձանց եղելոց յաւուրս շապհոյ պարսից արքայի. սորում անմարթ էր լինել, եթէ չէր ծաղկեալ սորին մարութա ոչ միայն ՚ի սկիզբն հնգերորդ դարու առ փոքր Թէոդոսիւ, այլ և մօտ ՚ի վախճան չորրորդին՝ առ մեծն Թէոդոսիւ և առ Արկադեաւ:

Ըստ հակառակն՝ ոչ լինի պահել զընթերցուածն. ԼԹ. Թուականին յունաց, որ է 275 ամօք յառաջ քան զՔրս. կմ̅ գտնէ ՚ի̅ շրջանին հռովմայ գնելով (որ անսովոր է առ ասորիս,) լինէր ամ̅ տն̅. 280. յառաջ քան զաւուրս քրիստոնէայ Թիլրաց: Ոչ և ոչ զընթերցուածն ութսունևերեք ամաց ասորի յունաց. որ է 235 ամօք յառաջ քան զՔրս. կմ̅ ՚ի̅ շրջանին հռովմայ՝ ամ̅ տն̅. 330. որ է քսան և հնգերորդ ամ մեծին կոստանդիանոսի, և ոչ եթէ քսաներորդ ամ փոքուն Թէոդոսի. մինչև հարկ լինէր շփոթել զսոյն մարութա ը̅ հաւուն խրում մարութայի առաջնոյ:

Ասեմանն Թէպէտև շփոթ բանս բերէ զՃմկէ սոյն մարութայի, բայց լաւ ես բովանդակէ զնոյն հտր. Գ. Է. րէս. 73. ՚Ի ծանօթ՛՛ այսպէս. * Փայլեաց առ Թէոդոսիւ
,, մեծաւ, Արկադեաւ, և Թէոդոսիւ փոքու ինքնակալօք,
,, առ Եզդոք սղակայ կայսեաւ, խաշակաւ, և սքեւ.
,, գտաւ առաջնկայ... ՚ի ժողովն անտիոքայ առ փլա-
,, բիանոս պատրիարգաւ ը̅դեմ մեսսալեանց. և ՚ի ժո-
,, ղովս սղակայ ժ̅. ը̅. և դ̅ առ կայսեաւ, խաշակաւ,
և յաբալլահաւ ||:

(6) Հարկ համարեցաք յաւելուլ մեկնաբար զյազկերտ զանազանեալ յառաջին և յերկրորդ. զի մի շփոթեսցէ ոք զգործս երկոցունց՝ յընթեռնուլն ՚ի ճառընտիրս զանորոշ բանդ, թէ յազկերտ էր հալածիչ քրիստոնէից. և զկնի, թէ * արձակեցան ՚ի բանդից կալանաւորքն
,, որ վշ քնի, և նախարարքն հայոց ||. զի այլ է եղելն առ առաջին յազկերտաւ, և այլ որ առ երկրորդիւ յաւուրս սրբոց վարդանանց և ղեւոնդեանց:

(7) Ասեմանն. հատ. ա. երես. 176. յառաջ բերէ զբանս դիոնեսիոսի պատրիարգի ասորւոց, որ գրէ՝ թէ * Յու֊
,, մի (յունաց) չիք. (այն է ամ տն. 414.)... եղև
,, ժողով 'ի պարսս, ուր հաստատեցին զնիկիական հա֊
,, ւատս. և առաջնորդ ժողովոյն էին մարութայ եպս
,, մայփերկատայ, և յաբալլահ կճղկս տիզբոնի ||: Իսկ
'ի վր բերէ ասեմանն. պարտ է 'ի միտ առնուլ՝ թէ երկիցս
եղև ժողով 'ի տիզբոն առ մարութայիւ. մի՝ 'ի միում
նուագի գալստեանն նր 'ի պարսս՝ յաւուրս սահակայ կա֊
թողիկոսին տիզբոնի. և միւս ևս յերկրորդում նուագի՝
յաւուրս աբալլահայ յաջորդին սահակայ. և ը այսմ
պարտ է խմանալ, թէ * աբգաս (կամ աբգաւ), զոր
,, սոկրատ կոչէ եպս պարսից Ծին (կամ բէռսիտիս),
,, ոչ էր առաջնորդ եկեղեցւոյն սելևկոյ և տիզբոնի, այլ՝
,, մծբրական քաղաքին պարսից (կմ պեռսիդայ), ով
,, դնէ թէոփանէս յամի. 406. ըս է՝ ունէր զեպսութի
,, շուշայ ||: Յայսմ չիք այնչափ ըդիմուն. բայց պարտ
էր զայն յիշեցուցանել, թէ սոյն այս սբն աբգաւ եպս
շուշայ նահատակեալն 'ի նմին յազկերտէ (ը ըունելոյ
և պատմելոյ նաև նորին ասեմանայ,) էր աբդեջք կեն֊
դանի 'ի գալ մարութայի այս անգամ 'ի պարսս. ուր
մեզ հարկ երևի ասել, թէ աբգաւ փաղագոյն նահա֊
տակեցաւ. և յետ մեռանելն յազկերտի ը սբյն մարութայի՝
ոչ եղև հալածումն 'ի յազկերտէ: Թող զի 'ի զանազան
օրինակս սոկրատայ՝ ոչ միօրինակ գրի անունն աբգա֊
ւայ:

(8) Ար խմանալ՝ թէ որչափ հանդիսացեալ էին այս ամ
սքանչելի գործք սբյն մարութայի առ կենդանութբ նր՝
մինչև 'ի լսելիս յունաց Ծին, գիցուք աստ զբանս սոկ֊
րատայ պատմաբանի այնր դարու. (բաղդատութբ հայ֊
երէն թարգմանութե ը յոյն բնագրի.) քանզի գրէ այս֊
պէս. 'ի է. գիր. գլ. 8. * Ընդ այն ժամանակն և 'ի
,, պարսս դէպ եղև քրիստոնէութե ընդարձակիլ յայսպի֊
,, սի պատճառէ: 'ի մէջ հռովմայեցւոց և պարսից յա֊
,, ճախ միշտ լինի պատգամաւորութի. և պէսպէս են
,, պատճառք առէպ պատգամաւորութե նց ը միմեանս:
,, Արդ պէտք եղեն և յայնժամ՝ զմարութա զմիջագե֊
,, տաց եպս, զորոյ սակաւ մի յառաջ յիշատակ արա֊
,, րաք, առաքել թագաւորին հռովմայեցւոց առ ար֊
,, քայն պարսից: Եւ արքայն պարսից բաղում բարե֊
,, պաշտութի յայլն գտեալ՝ պատուով ընդունէր զնա,
,, և ով արդարև ածասէրի (կմ սիրեցելոյ յայ) պատ֊
,, կառ

,, կառ կայր: Այս զնծեցուցանէր զՄոգսն, որք առ
,, արքային պարսից իշխեցօղք են. քանզի խիթային,
,, գուցէ քրիստոնէանալ տացէ արքայի. զի և զգլխա-
,, ցաւութիւն իւր զհանապազորդեան, զոր Մոգքն բժշ-
,, կել ոչ կարացին, զայս՝ մարտիրոսս աղօթիւքբժշկեաց:
,, Արդ հնարս մտորութ խորհէին մոգքն. և զի պարսիկք
,, զհուրն պաշտեն, և սովոր էր արքային 'ի տան ուրեք
,, մշտավառ կրակի երկիրպագանել, ընդ երկրաւ թա-
,, քուցեալ զայր ոք, 'ի ժամանակին՝ յորում թագաւորն
,, սովոր էր յաղօթս կալ. հանդերձեցին վերաձայնել,
,, թէ պարտ է արտաքս հանել զթագաւորն. վն զի առ
,, պարշտեցաւ, զի զքրիստոնէից քահանայն ածանէր
,, համարեցաւ: Զայս լուեալ յազկերտի, զի այս անուն
,, էր արքային պարսից, թէպէտև պատկառէր՝ 'ի բաց
,, արձակել խորհեցաւ զմարտիրոս: Իսկ մարտիրոսն ար-
,, դարև ածահաճոյ այր՝ յաղօթս կայր աղատան. ո-
,, րով գտանէ զառ 'ի մոգուց եղեալ զնենգն: Եւ առէ
,, ցթագաւորն. մի խաբիր արքայ. այլ մտօ, և յորժամ
,, զձայնն լսես, բացեալ զտեղին՝ գտցես զխորամանկու-
,, թիւն. զի ոչ եթէ կրակն խօսի, այլ մարդկան հնարքն
,, զայդ առնէ: Հաւատայ մարտիրոսի արքայն պար-
,, սից. և անդրէն մտանէ 'ի տուն անդր՝ ուր էր անշէջ
,, կրակն: Եւ իբրև միւսանգամ լուէ զնոյն ձայն, փորել
,, զտեղին հրամայեաց. և որ հանէր զառ յնդ կարծեալ
,, ձայնն՝ յանդիմանեցաւ: Արդ սրտմտեալ արքայի
,, զմոգուց ազգն տասանորդեաց: Այսմ եղելոյ՝ առաց
,, մարտիրոսի, ուր և կամիցի՝ շինել եկեղեցիս. յորմէ
,, առ պարսիկս քրիստոնէութիւն ընդարձակեցաւ: Յայն
,, ժամ մարտիրոսս մեկնեալ 'ի պարսից՝ վերստին գայ
,, 'ի կոստանդինու քաղաքն. և յետ ոչ բազմաց՝ դար-
,, ձեալ առաքի հրեշտակութ. և վերստին մոգքն հնարս
,, մեքենայեն, զի մի իմիք իրօք զայրն ընդունիցի թա-
,, գաւորն. և առնեն ժանտահոտութիւն ինչ հնարաւոր՝
,, ուստի թագաւորն սովոր էր գալ. և բանսարկութ վա-
,, րին, ով թէ զայդ միաբանեալքն քրիստոնէութ գոր-
,, ծեցին. իսկ թգրն ով յառաջագոյն կասկածելով ըզ-
,, մոգուց՝ զգուշագոյն խուզեալ զմեքենայօղսն, գար-
,, ձեալ եգիտ՝ զի 'ի նոցանէ է չարահոտութիւն. և վերս-
,, տին զբազումս 'ի նոցանէ սատակէր. և զմարտիրոսս
,, առաւել պատուասիրեաց: Եւ յաւել սիրել զհռով-
,, մայեցիս, և զառ նա զբարեկամութիւն ողջունէր: Փոքր
,, միւս ևս և քրիստոնեայ լինել ունէր, յորժամ զփորձ

,, այլ տայր մարութաս ընդ արգաւայ եպիսկոպոսին
,, պարսից. քանզի երկոքեանն զլեզուն զդև յորդւոց
,, թագաւորին ՚ի բաց վարեցին՝ պահոց և աղօթից պա_
,, րապելովք։ Եւ յաղերս կանխեաց վախճանել՝ մինչ_
,, չև կատարեալ քրիստոնէայ լեալ. և եհաս թագա_
,, ւորութիւն յորդի նր՛ ՚ի վռամ. առ որով լուծան դա_
,, շինքն՝ որ էր մէջ Հոռոմոց և պարսից||:

Արդ տեսանես, զի ոչ վկայաբանք սմ՝ նոյնպէս և սոկ_ րատ, զբժշկութն՝ զոր արար ած ՚ի ձեռն մարութայի, աղօթիւք և պանծելեօք լինել պատմեն. որ ոչ է երկբա_ յելի. սակս այլազգական ոճով խօսեցան կասկածելի հեղինակք արգելոց և մարոս նաստուածք՝ ՚ի կղզիլին ըղ_ մըն մարութա բժիշկ, կմ յասելն՝ թէ յաղերս խըն_ դրեաց ՚ի թէոդոս կայսերէ զբժիշկ. և նա առաքեաց զմարութա. դուցէ յոտար գրոց առեալ իցեն. քանզի կան և այլազգի հեղինակք՝ որք գովութ յիշեն զմարու_ թա ոչ թէ յաւուրս մեծին կոստանդիանոսի։

(9) Թիւ նշխարաց սրբոց (զոր ոչ յիշեն այլք, քանզի և յուշին էր մեզ զլխակատար պատմութ ՚ի լոյս ածել,) մրջափ և դիցի, է հաւատալի. զի ոչ ամբողջ մարմինք էին, և ոչ ամբողջ ոսկերք. այլ՝ նշխարք, և մասունք նշխարաց, որք անհամար թուով կարեն լինել, մեծա_ թիւ և փոքրաթիւ էր քանակի մանր և խոշոր մասանց։ Այլ առ ի ծանուցանել զպէսպիսութն գրչաց յայս թիւ, դնեմ, զի Ճառընտ՝. Ա. գրէ այսպս. * Եւ զոր մար_
,, տիրոսացն զթիւ համարոյ նշխարացն տասցից. ՚ի Հռ_
,, ոմոց իշխանութեն. Ճ և Խռ. (ընթերցիր, Ճ և Ճռ,
,, հայելով ՚ի վերջին գումարն.) և յասորեստանեաց.
,, խռ. և յիշխանութեն պարսից ձռ. և յիշխանութեն մեր_
,, մէ (դուցէ ՚ի միջագետաց հայոց և ասորւոց) կռ.
,, միահամուռ էր սմ աշխարհն բերեալ սրբոց երկերիւր
,, և ութսուն հազար||: Իսկ Ճ. Զ. այսպ. * ՚ի Հռոմ_
,, մայեցւոց իշխանութեն հարիւր քսան հազար. և յա_
,, սորեստանեաց քսան հազար. և յիշխանութեն պարսից
,, ութսուն հազար. էր սմ սրբոց նշխարսն՝ երկերիւր և
,, քսան հազար||: Արդ տեսանես, զի յայսմ օրինակի պակասի կռ., այն՝ որ յառաջնումն ասացաւ ՚ի մերմէ իշ_ խանութէ. այլ զառաջին օրինակն պինդ ունի և Հ. պարզելով զայն այսպէս. * և անդ ժողովեաց բզմ նշ_
,, խարս մարտիրոսաց յամ երկրէ. ՚ի պարսից, ՚ի հա_
,, յոց, յասորւոց և ՚ի Հռոմոց, (կմ էր այլ ձեռ". յա_
,, սորւոց, ՚ի Հռոմոց, ՚ի Փռանկաց, և յամ երկրէ)
,, Թուով

,, Թուով մ. և ձռ. (կամ որ նոյն է, ճծ և ձռ) . որ
,, կան այժմ 'ի պարխալ քաղաքին 'ի Հիմս (կմ, և 'ի
,, Հիմունս) եկեղեցեացն || : Նոյնպ և որ ինչ . * Ժո_
,, ղովեաց սրբն յամ ՉԷ (Նշխարս սրբց) Թուով երկե_
,, րիւր ռ և Հ (ընթերցիր, և ձռ) . և եդ զնշխարսն
,, 'ի պարխալն . յորում անուամբ բաղում սքանչելագոր_
,, ծունք լինին . և 'ի գիշերի լոյս բորբոքի 'ի վր նց || :
Իսկ 'ի տօնացոյցս եդեալ է սովորաբար՝ լոկ Թիւ Նշխա_
րաց բերելոց յասորեստանէ և 'ի պարսից . զի այս է ա_
սելն Հնրկ օրինակաց . * և Ժողովեաց բ՟ռմ Նշխարս մար_
,, տիրոսաց . իռ . և ձռ || . զոր ոմանք վրիպակաւ գրեն .
իռ . մ. և ձռ : Բայց չէ վրիպակ, այլ՝ ճՀանուր ասաց_
ուած բոլորական (փոքր մի աւելի քան զձառընտիրն
Ա.) եդեալն 'ի Հին օրինակս երկուս . * Երեք Ճռ.
,, Նշխարս ||, կմ որ նոյն է * յռ || :
(10) Պարտ է պահել զամբողջ ընթերցուած Ճառընտ.
Ա. * Եւ պարբեալ յորմ տաճն (ւոյ) խորանս, և դնէ
,, տապանաւ 'ի նս գեղեցիկ յօրինուածովք . և խմատիւք
,, ճառս կարգեալ նոցա || . քան թէ Ճառընտ. Զ. ուր
կայ միայն առաջին Հատուածն այսպ, * և պարբեալ
յորմն տաճն ւոյ խորանս, և եդ տապանակաւ 'ի նոսա
գեղեցկայարմար եղուածովք || . և պակասի վերջին Հատ_
ուածն կարևոր : Իսկ թէ մ՟ր այն իցեն՝ խմատիւք կար_
գեալ ճառք 'ի վր վկայից 'ի սրբյն մարութայէ, այսպէս
իմանամք յաւանդութեանց ասորւոց :
Երեգյեսուս ծոփացի, կմ արդիւք մետրապօլիտ ծո_
փաց և Հայոց անուանեալ (զի և զմծբին՝ ծոփս կո_
չեն ասորիք և քաղդէացիք) 'ի վախճան ԺԴ դարու՝
ասէ . * Մարութաս եպս մայփերգատայ . . . շարա_
,, գրեաց գիրս յաղագս մարտիրոսաց, և զերգս և զտաղս
,, վկայից . նա ինքն թարգմանեաց և զկանոնս յԺը Հարց
,, (Նիկիոյ), և գրեաց զբովանդակ պատմութեն այնր սբ
,, ժողովոյ || :
Մարոս մատթէոսեան պատրիարգ նստուրեաց՝ ՃՅ ա_
սորւոց նեստորականաց 'ի ԺԴ դարու, գրէ այսպէս .
* Մարութա եպս մայաֆարգինայ . . . . Հաւանեցոյց
,, արևելեան քրիստոնէից ընդունել զնմ օրէնս և զկա_
,, նոնս սահմանեալս յարևմտեայց 'ի ժողովս . . . Սոյնն
,, աւթիւ մարութա ժողովեաց զբաղում Նշխարս վը_
,, կայից նահատակելոց յարևելս, և գրեաց զպատմու_
,, թիս նց՝ զորս մարթ եղև գտանել . իսկ զնշխարսն բ
,, եւր տարեալ՝ մասն ինչ ամփոփեաց յիւր եկեղեցն
,, մա_

„ մայաֆարղինայ․ որ և ցարդ քաջածանօթ է․ ուր
„ ընթանան քրիստոնեայք 'ի յարգանս սր. նշխարաց․ և
„ զայլսն 'ի զանազան եկեղեցիս արևմտից բաշխեալ||:
Բայց զքաղուածս ամ. գրուածոց՝ որք գտանին հի՛ն յե-
շատակին 'ի մէջ ասորւոց յանուն սրբյն մարութայի, այսի՛
տուաղի անուն ասսեման․ հատ․ ա․ էրես․ 179=195 ։ ա․
Պատարագամատոյց, կամ խորհրդատետր՝ մարութայի,
որ սկսանի․ * Ա՛ծ՝ որ ես բնութ. բարի||․ (համաձայն
համարեալ պատարագամատուցի ոսկեբերանին): բ․ Մեկ-
նութ աւետարանի: գ․ Վկայաբանութ, ո՛ պատմութ
սրց մարտիրոսաց կատարելոց 'ի պարսս՝ սկսեալ 'ի սրբյն
շմաւոնէ պարսից եպսէ յաւուրս շապհոյ արքայի, մին-
չև ցժամանակս իւր: դ: Շարականք և երգք մարտի-
րոսաց: ե․ կանոնք ին․ կարգեալք 'ի ժողովն սելևկայ
և տիզբոնի 'ի սրբյն մարութայէ ը իսահակայ արքեպիս-
կոպոսի և կաթողիկոսի տեղւոյն: զ․ Պատմութ և կա-
նոնք նիկիոյ սր ժողովոյն՝ թարգմանեալ՝ 'ի յունէ յասորի՝
'ի ձեռն սրբյն մարութայի իբրև 'ի խնդրոյ իսահակայ
արքեպիսկոպոսի:

ՎԿԱՅԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

սրբոց խոստովանողաց քահանայից՝ Լուգինէոսի, և Մակարիոսի :

Հ. դեկտ. 24. եւս և հոկտ. 19. ’ի Վարս սրբոց Վկայից : Հ= Յ. և որ էէլ. դեկտ. 19. և հոկտ. 20: Յ. և Լ. դեկտ. 20. և եւս՝ հոկտ. 20: Մե-տրոն. Ր. ուլ. ընդ սրբոց: Մետաքր. սա-րիոս. հոկտ. 20. ’ի Վարս սրբոց : (1)

ԼՈՒԳԻՆԷՈՍ ԱՕ-նիմ անուն, և մակարիոս երա-նելի, խոստովանողք սրբ. վկայք՝ էին յանտիոք քաղաքէ յաւուրս կայսերութեն յուլիանոսի ուրացողի, բարե-պաշտ և գլխաւոր երիցունք եկեղեցւոյն անտիոքացւոց, զարդարեալք իմաստութբ և առաքինութբ, և օրինակ բարեաց մեծի և փո-քու, հաստատունք ’ի հաւատս Ճշմարտու-թե, և հաստատիչք ժողովրդեան կալ ան-սասան յերեսաց հալածմանց քնամարտ կայ-սերն :

Նա եղև ’ի շրջիլ ուրացողին ’ի կողմանս կի-լիկեցւոց՝ իջեալ ’ի տարսոն քաղաք՝ բազում չարիս եցոյց քրիստոնէից, և զգոյս նզ յա-ւարի առեալ՝ դարձաւ յանտիոք. և մինչ էր

իբ-

իբրև զարիւնարբու գազան ընդդէմ հաւա-
տացելոց, զորս թշնամանօք գալիլեացիս և
նազովրացիս կոչէր. այլ այն իսկ էին պար-
ծանք ճշմարիտ աշակերտացն քնի: Յայն-
ժամ ծանուցին նմա վս քահանայիցն ոյ
Եւգինէոսի և Մակարիոսի՝ որք ՚ի նմին քա-
ղաքի, եթէ նք են երևելիք ՚ի տեղւոջն՝ որ
գլխաւոր թշնամիք կրօնիցն հեթանոսաց,
և խրատտուք ամենեցուն ընդդէմ կալ հրա-
մանաց ինքնակալին, և յորդորիչք օտարաց
զալ աշակերտիլ քնի:

Ապա և նստեալ ՚ի վր բեմի անօրէնն՝ հրա-
մայեաց ածել զառաջեաւ զերանելի քահա-
նայսն: Եւ նախ հարցանել սկսաւ և ասէ.
Ո՞ էք դուք, և զի՞նչ գործ է ձեր: Յառաջ
մատեաւ սրբն Եւգինէոս, և ասէ. քրիստո-
նեայք եմք, և քնական հօտին հովիւք. ա՛յս
է մեր գործ և կեանք, և սոյն վիճակ: Ասէ
թգրն. և ո՞ւր իցէ հօտդ այդ քնին ձերոյ:
Պատխի ետ Եւգինէոս. ընդ ամ տիեզերս՝ որ
ը արեգականն ակամբ անկանի: Յուլիա-
նոս ասէ. ո՞ւմ ապա մեք իշխեմք ինքնակալք
ա՛յ թշուառական այր անմարդի, եթէ ամ
որ ընդ արեգակամբ բնակեն մարդիկ՝ հօտ
գրին քնի: Ասէ Եւգինէոս. դու տիրես ո՛չ
թագաւոր, այլ մեք հովուեմք հօտին. քան-
զի քնի թագաւորք թգրեն, և բռնակալք
տիրեն երկրի. այլ որ այսօր քեզ ետ քն զիշ-
խանութիւն զայդ. թէպէտև ապերախտ առ
բարերարն տեսանիս, վաղիւն տացէ այլում.
վս զի միօրեայ ես, և միօրէից իշխես. իսկ
թա-

Թգրութի նր է յաւիտենական, որում ոչ ե-
ղիցի վախճան։

Իսկ այս սրտմտեալ հայհոյիչն՝ ասէ. ով ամ-
պարիշտ և օտար 'ի գիցն բարերարուէ, քո
քոն է երեկեան և միօրեայ, սկսեալ յա-
ւուրց Օգոստոս կայսեր. և ուստի կացուցա-
նա ձեզ յաւիտենական։ Պ̃ետի ես վկայն.
ը մարդանալոյն եղանակի անձառ տնօրէ-
նութ̃ պապաքեն ընդ ժամանակաւ եմուտ ո̃րն
մեր, ով Թագաւոր. ապա Թէ ոչ՝ ը ծ̃ու-
Թէն և ը նախայաւիտեան ծննդեանն՝ 'ի
վեր է քան զամ ժամանակս։ Յիծաղեցա-
նորէնն 'ի վ̃ը սբ̃յն՝ իբրև չինական և ան-
գէտ եղելոյ 'ի դպրուէ հելլենացւոց, և ա-
սէ. ապա ուրեմն քո դքո, ով Թշուառական,
երկիցս ծնաւ. և եԹէ ը այդ պարծիս, են
են և առ յոյժս արք գերահամձարք, ոչ եր-
կիցս միայն, այլև երիցս ծնեալք. ասանիկ
հերմէս՝ որ պատմէն սրբազանեւ և սքան-
չելի մատեանք նր, երիցս եկն և երևեցոյց
զանձն իւր ծի. վ̃ըյ և անուն կոչեցաւ նմա
տրիսմեգիստոս, այս է երիցս ամենամեծ։
Նոյնպէս և պիւԹագորայ յետ նր երիցս ե-
կաւորի 'ի կեանս յայս, այն՝ որ յ̃ըջն էր նա-
ւավար եգիպտացի. յետոյ եւփորբոս նոյնն
անուանի 'ի հոմերոսէ. և վկնի պիւԹագո-
րաս նա ձանաչի սամիացի՝ միսարքու որդի։
Յայնժամ սբ̃ն եւգինէոս 'ի ծաղր եկեալ
զանխիմաստ բանիւք ծանակելի աւանդից հե-
Թանոսաց, ասէ ցբռնաւորն. չէին իսկ պէտք
պ̃ինւոյ անգամ առ այդպիսի ունայնաբա-
նու-

նուխս . այլ վ՞ ժողովրդեանն՝ յորում կան ոչ սակաւք և 'ի հօտէն ք՞ի , սակաւուք ասել հարկ համարիմ առ նմ փրկութի : Դու ինքնին գիտես՝ զոր խօսեցան մարգարէքն յառաջագոյն վ՞ գալստեան փրկչին յ՞ի . և բազում են վկայք ճշմարտութե նր . ոչ անգէտ գտանիս և վկայութեց՝ որ առ ձեզդ կան պատգամախօսութեց , և սիբիլլեան մատենից . և գալուստ նորա մարմնով յ՞ի՝ յորդեանց քարոզեալ է՝ 'ի փրկուե և 'ի կանգնումն գլորեալ մարդկան . ո՞չ և զ՞մ ցաւս 'ի մարդկանէ փարատէր , և միով բանիւ ըզգխակնացեալ մեռեալս յարուցանէր . զխակ ես և առաւելագունին , զի անպարտական գոլով՝ զմահ խաչի յանձն էառ , և երեքօրեայ յարեաւ [illegible] . որում և զօրականք ձեր վկայք . և զի՞նչ ևս յաւելից զնշանս և զարուեստս՝ զոր յանուն նր գործեցին ը՞ամ աշակերտք նր , և զտեղերս աշակերտեցին զօրութ և իմաստութ տն՝ որք ձկնորսք և անուսք 'ի ձեռն մնոտի գիտուե :

Իսկ սորա՝ թող անդր զառասպելս բազմապատիկ ծննդեան արանցդ , զորս մեզ 'ի դէմս ածէր , ո՞ր երբեք հերմէսդ կամ պիւթագորասդ պատճառք կենաց եղեն ումեք 'ի մարդկանէ . և ո՞ք արդեօք գրովք նոցա զերծոյս սրբեաց , զդևս հալածեաց , զհիւանդս բժշկեաց , և զմեռեալս յարոյց : Օ այս և առաւել քան զայն խօսեցաւ սրբն Եւգինէոս , և 'ի գրոց անտի հեթանոսաց յամօթ արար զնմ գործս անարժանութե

իմաստ-

իմաստնագունիցն 'ի նմա կարծեցելոյ ։
Յայնժամ ամօթապարտեալ ուրացողին յու-
լիանոսի՝ գոչեաց յատենի անդ, ասելով. տե-
սէք որք հռովմայեցիք և հելլենացիք զայրս
զայս պիղծ և անօրէն, եթէ քանի՞ թշնա-
մանս 'ի վ՞ր եած զենիս մերոյ 'ի հելլենա-
կան ուսմանց անտի. երդուեալ յարեն լու-
սոյնցուղ, ոչ ևս թողացուցից ամպարիշտ
ազգիդ մարզել 'ի դպրութիս յունաց ։ Ո՛ այս
ասացեալ՝ հրաման ետ մատնել զնահատակն
քի 'ի ձեռս դահճաց, զի կապեսցեն զվը-
կայն, և գան հարցեն հինգ հարիւր թուով ։
Իսկ դահիճքն պրկեցին զնա Բ սիւն՝ բարակ
չուանօք, և հարկանէին ուժգին դալար բրօք ։
Յայնմ վայրի քարոզ կարդայր, և ասէր. ա-
րա՛ զոր խնդրակալն կամի. և դադարեա՛ 'ի
խօսելոյ ընդդէմ նր, զի ազատեսցիս 'ի ձեռաց
տանջողաց ։ Իսկ սբ վկայն լուռ ևեթ կայր,
և արիաբար տանէր անողորմ հարուածոցն ։
Յետ այսորիկ ակնարկեաց թագաւորն առ
մակարիոս, և ասէ. իսկ դու զի՞նչ ասես վս
քո, ա՛յ չուառական ։ Նա պնդի վկայն, և
ասէ. դու ես ա՛րքայ՝ հեգ և չուառացեալ
քան զամ մարդիկ. ուր եսս՝ ոչ անուամբ,
նոյնպէս և շնորհօք ան երանելի դաւանիմ,
զի զքս դաւանեմ և նմին երկիր պագանեմ.
բայց դու ուրացար զնա՝ զտէրն քո և զած, և
թողեալ զարարիչն՝ յարեցար 'ի կուռս ան-
մռունչս, և զհետ եղեր դիւաց պղծոց, և
ժառանգ անշէջ հրոյն անձամբ զանձն քո
կացուցեր. և խլխէս զայլս ևս 'ի նոյն խոր-
խո-

խորատ ձգել, և յաւիտենից մահուն մատնել զգինս պատուական արեանն քո։

Սաստեաց 'ի նա ուրացօղն, և ասէ. գիտեմ, զի մահու ցանկանայ անձն քո, և մարտիրոսանալ կամիս. նմին իրի 'ի ցասումն զիս կրթես առ 'ի կարծել զքեզ 'ի կենաց. այլ ոչ այդպէս լինիցի, ոչ յուսաս։ Բայց դու ինձ նախ զայդ տուր պատասխանի. զի՞ եղև ձեզ, ո՛վ պիղծք, զի առանց տալոյ ուրուք ձեզ զիշխանութիւն, ընդ ամենայն կողմն յածեալ՝ հնարիք եղծանել զզօհս և զպաշտամունս աստուածոց, ուսուցանելով զմարդիկ՝ թէ չեն նոքա աստուածք, և ոչ խնամօղք տիեզերաց, և ոչ յանձանձիչք մարդկան ազգի. զորս 'ի վաղուց անտի դարուց հայրենաւանդ սովորութեամբ բնաւորեցան մարդիկ պաշտել և երկիր պագանել. իսկ զձեր քրիստոսն՝ որ ոչ բազմօք յառաջ քան զմեզ եղև, քարոզէք աստուած և թագաւոր յաւիտենից նախայաւիտեան։

Մակարիոս ասէ. չեղե՞ն քեզ բաւական իմաստուն պատասխանատուութիւնք Եւգինէոսի, զի զնոյն միշտ հարցանես զնոցին իրաց. բայց արդ և ես ըստ նմին օրինակի զնոյն տամ պատասխանի. ո՞չ ապաքէն քրիստոս ինքնին՝ զոր դուք թշնամանես և ծաղրես, ասաց ցաշակերտս իւր. երթայք յաշխարհ ամենայն, աշակերտեցէք զամենայն հեթանոսս. մկրտեցէք զնոսա յանուն հօր և որդւոյ և հոգւոյն սրբոյ. ուսուցէք նոսա պահել զամենայն՝ որ ինչ պատուիրեցի ձեզ։ Որոց և երթեալ ուսուցին զայդ, փախչիլ 'ի դրօշելոց մնոտեաց, և դառնալ առ աստուած կենդանի, որ

արար զերկինս և զերկիր. իսկ դիք քո՝ զորս
դուդ պաշտես, պատրանք են դիւաց, և
գիւտք առասպելեաց և դիւական ցնորից.
զորոց գրե՟լ իսկ է, ա՟ծք՝ որ զերկինս և զեր-
կիր ոչ արարին, կորիցեն: Եւ ոչ այսչափ
միայն, այլև օրէնք ինքնակալութե՟ն 'ի կոս-
տանդիանոսէ սահմանեալք 'ի քո ազգակա-
նէ՝ մերժեցին, 'ի բաց տարագրեցին զդաս
յերկրպագութե՟, և քակտեցին զա՟մ պաշտա-
մունս նո՟յ. քանզի ինքնին 'ի քո՟ հաւատացե՟լ
թե՟ղն՝ կործանեաց զա՟մ մեհեանս կռոց, և
արգել զզոհս նո՟յ: Եւ արդ զի՞նչ չար առ-
նեմք արքայ, եթէ զոր ա՟ծ պատուիրեաց,
և մեծ ինքնակալն հաստատեաց, պահեմք,
և զմարդիկ 'ի նոյնս յորդորեմք. իսկ զա-
ռաջնոցն՝ զորոց ասացեր, զոգխտուն և ըղ-
սատանայագործ մեքենայս խափանեմք, և
ա՟մ իրօք գուն գործեմք անհետ առնել:
Առ այս ասէ ուրացողն յուլիանոս. այլ կոս-
տանդիանոս անարժանս գործեաց և ապը-
տամբեաց յա՟ծոց՝ պատրեալ 'ի գալիլեաց-
ւոցդ, զի և չէր նո՟ր մարզեալ 'ի գիտութիւ
հրահանգաց, և ո՛չ հռովմայեցւոց և ո՛չ յու-
նաց օրինացն և կարգաց խելամուտ. իսկ ես
ա՛լ ամպարիշտ, որ 'ի ծայրն հասի հելլենա-
կան և հռովմական ուսման, և 'ի նախնի ա-
ռանցն կրթեցայ 'ի դիցաբանութե՟, հերմեսի
ասեմ և որփէոսի, ը՟ պղատոնական իմաս-
տասիրութե՟՝ և ը՟ հրէական մատեանս ան-
գամ անցեալ, առ ոչինչ գրելով զձեր ստեղ-
ծաբանութի՟ն՝ հրամանն տամ մարդկան դառ-

նալ 'ի կարգս առաջնոցն աւանդից ։ Օտատաց անօրէնն, և ոչ եթող ո՛չ ինչ մակարիտոյ խօսել այլ ինչ ․ այլ ասէ ․ համայն և դամերկացոյ, և զփորձ առցէ հարուածոց դանից ․ ո՛մ զի զգաստացեալ՝ ակամայ կամօք ներքոյ արկցէ զանձն օրինաց մերոց ։

Յայնժամ կապեցին և զնա յայլ սեան հանդէպ Եւգինէոսի, և սկսան չարաչար հարկանել յերկար ։ Այլ տեսեալ բռնաւորին թէ երկոքին ևս ո՛չ վկայք առ ոչինչ համարին զայն տանջանս, հրաման ետ դահճաց, և իջուցին զերանելեան 'ի սեանց անտի ․ և կախեցին զլխիվայր, և հրացեալ շանթիւք խանձողեցին զմարմինս նց ․ և թունաւոր սողունս թողին 'ի վր նց ․ այլ յոմէ անվնաս պահեցան նք շնորհօքն այ, և ոչ մեռան ։ (2)

Մինչդեռ սոքա յայնպիսի անհնարին տանջանս էին, առաջիկայ և տեսող լինէր Արտեմիս ոմն բարեպաշտ իշխանաւոր, այր երևելի 'ի դրան արքունի յաւուրց անտի մեծին կոստանդիանոսի, և դուքս կայսերական աղէքսանդրիոյ եգիպտացւոց ։ Սա մատուցեալ յայնմ վայրի առ յուլիանոս՝ սկսաւ կշտամբել զնա իմաստուն բանիւք՝ վս այնպիսի անհնարին վէրս դնելոյ 'ի վր քահանայիցն այ, և այնպիսի տմարդի պատժովք տանջելոյ զնս ․ զի այդ գործ բռնակալի է ասէ, և ոչ ինքնակալի ։ Յայնժամ անօրէնն զնոյն սաստումն իւր դարձուցեալ 'ի վր մեծի առն Արտեմեայ՝ ետ խստագոյն տանջանօք

նա-

նահատակել զերանելիսն . ո՞չ ունիս տեսանել յառաջնմին վկայաբանութե նր՝ ը կարգի տօնից սրբց զկնի խարիթեանց ('ի միջոցի վեցերորդ կիրակէի խաչին) ։

Իսկ զեւգինէոս և զմակարիոս հրաման ետ կապել ոտիւք արտասահմանել յարևմուտս յծն մաւրիտանացւոց՝ 'ի տեղին կոչեցեալ անդիղոն կիմաւզասիոն (զոր այլք յովասիս ասեն) . ուր բնաւ քրիստոնէութի ոչ էր անդ . այլ ա̃մքն արևապաշտք և կռապաշտք էին ։ Եւ այս 'ի խնամոցն Այ կարգեցաւ յայցելութի բնակչացն . որոց քարոզեալ սրբ քահանայքն զքս դարձուցին զբազումս յածպաշտութի ։ (3)

Եւ էր յծին այնմիկ լեառն մի բարձր յերկրէ իբր ժը մղոնաւ (ը վկայաբանից) . և ստորոտ լերինն էր յոյժ ջերմային . մինչ զի 'ի տապոյ արեգականն քարինքն որք հուր վառէին ։ Եւ բունեալ էր անդ յայրի միում վիշապ մի ահագին , և յոյժ ջնջէր զմերձակայ բնակիչս գաւառին . որք եկեալ աղաչեցին զսրբսն , զի հնարեսցեն նց զազատութի 'ի չարութէ վիշապին ։ Եւ եկեալ սրբքն նոքօք 'ի լեառն՝ աղօթեցին առ Այ . և յանկարծակի եղև դղրդիւն , և ել վիշապն յայրէ անտի . և այնպէս ահագին էր տեսիլ կերպարանաց նր , մինչ զի թուէր՝ թէ յաչացն և յռնգացն նր հուր ցոլացեալ ելանէր ։ Եւ 'ի խաչանիշ կնքել սրբց քահանայիցն՝ առ ժամայն հերձեալ սատակեցաւ վիշապն . և վնկ յաւելան և այլք 'ի թիւ հաւատացելոց ։

Իսկ երանելեացն եկեալ յայր անդր՝ սրբեցին և մաքրեցին զտեղին աղօթիւք. և արարին անդ աւուրս քառասուն իբրև զճգնող միայնակեացս։ Եւ յաւուր միում տեսին յարևելս աստղ մի՝ որ անկաւ յերկնից. և գուշակեցին այնու զկորուստն յուլիանոսի, որ սատակեցաւ 'ի պարսս՝ յամի տն. 363։ Իսկ սբ քահանայքն եւգինէոս և մակարիոս կատարեցան 'ի լերին անդ (4). յորում եղեն և նոր սքանչելիք. զի ջուր ոչ գոյր ամենևին 'ի տեղւոջն յայնմիկ. և բղխեաց ջուր բզմ, իբ աղբիւր ցուրտ և բարեհամ աղօթիւք սրբցն։

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ։

(1) Համառօտս այս վկայաբանութեան բաղկանայ 'ի Ճառընտրաց մերոց և 'ի Մետափրաստեայ, ըստ որում է միոյն վկայաբանութիւն սրբյն արտեմեայ վկայի. 'ի հոկտ. 20. կամ 19. միանգամայն և 'ի յայսմաւուրաց զանազան ազգաց, որք բաց 'ի յիշելոյ զերկու քահանայքս եւգինէոս և զմակարիոս յայնմ աւուր 'ի վարս սրբյն արտեմեայ, ուրոյն ևս գրեն զվարս սոցա 'ի նշանակեալ աւուրսդ. դեկտ. 20. կմ 19. և կմ 24։ Տարբերութիւնք մանաւանդ նշանակեցին 'ի մէնջ 'ի ստորև. սա ընդհանրապէս գիտել, զի ատենախօսութիւնք են ըստ Մետափրաստեան օրինակի. իսկ տանջանք վկայիցն ըստ յայսմաւուրաց առեալ։

Այլ որք զարմասցին, թէ ընդէ՞ր 'ի տօնացուցի ոչ յիշի քահանայութիւն սրբցս, այլ պարզապէս վկայք կոչին. վս զի տօնեմք ընդ այլ սրբս միաբան, և նմին ասմք զշրկ անուանդ վկայ. թող զի և յայսմաւուրք հասարակօրէն՝ ռմ և զանազան վկայաբանք ըը Ճառընտրաց՝ է զի խօստովանողս ասեն, է զի վկայս, և է զի քահանայս. որք միօրինակ ճշմարտեալ գտանին 'ի վր սրբցս։

(2) Մետափրաստէս՝ որ ճոխագոյն քան զգրեալքս ա-

ռա-

ռաջի առնէ զատենախօսութիւն նոցին, համառօտիւ յիշէ զմի միայն տանջանս նց․ ի դհարուածս գանից․ և ան-ցանէ յանցս արտաքսեալ․ նոյնպէս առնէ և Ճառընտիրն, թողեալ և զատենախօսութիւն նց․ զի զարտաքսեալ ունի խօսել։ Յ․ բաւականան յիշէ և զայրումն․ այլ ոչ զհրով խանձողել մարմնոց նոցին․ զոր յիշէ ժամագիրքն յունաց․ իսկ Հ․ ոչ զանց առնէ և զհրով 'ի տանջանացս։

(3) Հռոմկօրէն այսպէս գրեն վկայագիրք․ յարեւմտս յՃն մաւրիտանացւոց կամ մօրիտանացւոց․ այն է եր-կիր մաւրեաց յափրիկէ․ զորմէ տես յՃագրութ․ ուր և խմանամ՝ թէ որ ռամկօրէն մաղրըպ կոչի, արաբերէն արեւմուտք թարգմանի․ թող զի և յունարէն մաւրոս, է թխագոյն․ և մօրէա, թթենի․ ով և 'ի մեզ մորե-նի՝ նմանագոյն, և մօռ այլազգերէն՝ զնոյն գոյն չիկա-թուխ յայս առնէ, ոչինչ ը հաստ յափրիկեցւոց անուն․ և Ն։ Իսկ անուանեցոյն կի քաղաքի մաւրիտանացւոց 'ի Ծ․ գրի, աբգասիա․ զոր որ ինէ 'ի հոկտ․ 20․ կոչէ աւ-գասիոն․ և 'ի դեկտ․ 19․ անդիգոնայ։ Հ․ զանց առնէ զանուանսն։ Հ = Յ․ գրէ, * 'ի քաղաքն անդի ||։ Յ․ բս․ * 'ի քաղաքն անդէգոն (անտիոքնա․ հյց․)||․ և ժամագիրք նց․ անտիգոն․(անդիոքնա)։ Միայն մե-տափր․ բստ լատ․ թարգ․ առ սաւրիսսի առէ․ * յովա-սիս, որ է մահաւիթ վայր յարաբիա ||․ Ն։

(4) Կատարեցան՝ ասացաք․ որ ը համգամանաց պատ-մաւէս յայս առնէ, թէ խաղաղութը կատարեցին անդ-զկեանս իւրեանց․ ով և զայն ակնարկէ Ծ․ յասելն․
* արարեալ նց անդ աւուրս ն, կատարեցան 'ի քս բա-
,, րի խոստովանութը ||։ և Հ․ * և յետ բազում ամաց
,, հանգեան խաղաղութը 'ի քն ||։ ով և ժամագիրք Յ․
խաղաղութը աւանդել առէ զհոգիս․ լաւ եւ՝ Յ․ բաւել․
* և տալ յանդորրու անցուցեալ զաւուրս՝ յայլեայլ
,, ժամանակս խաղաղութը աւանդեցին զհոգիս, ընկա-
,, լեալ զոր մն խոստովանութեն քսի զպսակն ||։ Միայն
մետափր՝, կամ սուրիոս առէ, թէ յուղղանս յետ աք-սորելոյ զքեան 'ի յովասիս, * անդ հրամայեաց և ըղ-գլուխս նոցա հատանել ||․ յորմէ առեալ գնի և 'ի Լ․
* Յարաբիա (յիշատակ) սբց վկայիցն եւգինէոսի և
,, մակարիոսի երիցանց․ որք 'ի յուլիանոսէ ուրացողէն՝
,, 'ի յանդիմանելն զամպարշտութիւն նր՝ չարաչար հար-
,, ուածովք տանջեալ, և յաշխարհին անապատ աքսորեալ
,, սրով սպանան ||։ Որ թէև մարթացի միաբանիլ (թէ-
պէտև դժուարաւ) ը այլ համգամանս պատմուէ, կարէ

յառաջ գալ և 'ի շփոթմանէ ը̄ կատարման աշ̄ն երևե-
լեալ սրով ։

Զոր օրինակ՝ եթէ ոք ընթեռնուցի յայլ բանս ճառընտրին, կարէ շփոթ իմանալ զկերպագիր ն̄ր առաւօտ․ * Պկա-
,, յարանեան սր̄ քահանայից մակարայ և եւգինէոսի,
,, որք յանտոնք քաղաքի կատարեցան․ և արտեմիս վը-
,, կայ || ․ իմն, որք յանտոնք չարչարեալ՝ 'ի մաւրիտա-
նիա կատարեցան աքսորանք․ և 'ի պատճառս ն̄ց սրով կատարեցաւ յանտոնք արտեմիս ։ Կարծեալ եթէ ոք առանց հայելոյ 'ի պատմութիւն միայն 'ի տօնացոյցն ական դիցէ, կարծէ թէ նաև եւգինէոս այս և մակարիոս 'ի տրապիզոն կատարեալ իցեն ը̄ այլ սր̄ց որ անդ․ թող զի չէ կրկնեալ (զոր զօրութ պարտ է իմանալ) անդանօր անուն եւգինէոս, որ յաւելուլ լինել նահատակակից կատարելոյն 'ի տրապիզոն․ ուր տեսցի 'ի մօտոյ ։ Ծանիր և զայն․ զի 'ի Հ․ դեկտ․ 24․ կը̄ 19․ զկնի պատմութե եւգ․ և մակար․ գրի․ տիմոթէոս սարկաւագ սրով կատարեալ * 'ի նոյն երկիրն մավրիտանիայ ||, և պօղիքտոս հրով 'ի կեսարիա․ զոր ունիս բաղդատել ը̄ Լ․ դեկտ․ 19․ ուր առի * 'ի մաւրիտանիա սր̄ տիմոթէոս սարկաւագ հրով կատարեալ || ․ եւն ։ և դարձեալ 'ի մայիսի ․ 20․ * 'ի մաւրիտանիա կեսարիոյ կատարումն սր̄ վկայից սարկաւագաց, տիմոթէոսի, պօղիոսի, և եւտիքի || ․ այլ զայսցանէ թերևս այլուր ։

ՎԿԱՅԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

սրբոց մարտիրոսացն՝ Վաղերիոսի, Կանդիտոսի, Ակիւղասայ, և միւս Եւգինէոսի:

Հ. յունուարի. 30. կմ ըստ հին յեա". 29: Հ=Յ. և որ էէւ. յունվ. 28. (որպէս և 'ի հին ճաշոցս. յունվ. էԷ. կամ էէ. կամ էէ): Յ. Բասիլ. յունվ. 20. և ժամագր. 20. և 21: Բոլլանդ. յունվ. հատ. Բ. յունվ. 21. երես. 349: (1)

ՓԱՌԱՒՈՐԵԱԼՔՆ 'ի վկայս, և փառք պարծանաց տրապիզոնայ՝ երեքեան և չորեքեան այս սրբ. մարտիրոսք նահատակակիցք իրերաց, նոյնպէս և քաղաքակիցք յերկրի և յերկինս, էին յաւուրս կայսերութե անողորմ Հալածչաց Դիոկղետիանոսի և Մաքսիմիանոսի, և Լիկիանոսի՝ որ զկնի նց [2]: Իսկ եղև յաւուրս մեծի հալածմանցն՝ յորում նահատակեցան առ Լիկինոսիւ սրբ. քառասունքն 'ի սեբաստիա յագրիկողայոս դատաւորէ, և այլ բազմութի վկայից 'ի քաղաքս քաղաքս 'ի ձեռն արքունի կուսակալաց, եկն եհաս 'ի տրապիզոն քաղաք՝ անգութ դատաւորն Լիսիաս՝ որ ունէր զպատիւ դքսութե յարևելս, և զբազումս նահատակէր նր 'ի կողմանս կիլիկեցւոց և փոքուն Հայոց:

Եւ

Եւ երբ ձեռն եարկ և սա եւս չարչարել զհաւատացեալս, հետապնդելով զօր ա̄մ ըղ-բռամբ ածել զառաւել զգլխաւորս 'ի նմէ, պատմեցին նմա՝ թէ ահա երեք արք 'ի նշանաւորաց, որոց անուանք են Վաղերիանոս (Կիմիլաղերիոս), Կանդիտոս, և Ակիւղաս, զօղեալ կան 'ի թաքստի 'ի լերինս Տրապեզոնայ, կա՛մ 'ի լերինս Խաղտեաց մօտ 'ի Տրապիզոն : Յայնժամ առաքեաց 'ի վ̄ր նց̄ զօրականս . որք կալան զն̄ս զերեսին, և ածեալ կացուցին առաջի բռնաւորին :

Խօսեցաւ ը̄ նս̄ դատաւորն սաստիւք սպառնալեաց, և ահ արկանէր նոցա դառնալ 'ի պաշտօն դիցն . իսկ նք̄ համարձակ խոստովան եղեն զք̄ս ա̄ծ, և արհամարհեցին ըզկուռս հեթանոսաց . պատրաստ եմք ասեն 'ի տանջանս և 'ի մահ՝ քան անկանիլ 'ի հաւատոյ :

Տեսեալ դատաւորին զհամարձակ դաւանութի̄ն նոցա, և 'ի միտ առեալ պէսպէս փորձանօք զանյողդողդ հաստատութի̄ն մտաց նց̄՝ ետ 'ի ժամուն աքսորել զն̄ս յանձուկ բերդ մի Լազիկեոյ՝ Պիդուս կոչեցեալ (որ թարգմանի սօսի), և պահել 'ի դիպահօջ տառապանաց սովու և ծարաւու . զի թերևս զգաստասցին ասէ, և խոնարհեսցին 'ի կամս ինքնակալին : Եւ նք̄ խնդութ̄բ յանձն առին վ̄ն անուանն քս̄ի զդժնդակ տարագրութի̄ն և զնեղութի̄ն ա̄մ. և կային զուարթութ̄բ մեծաւ 'ի տեղւոջ անդ աքսորանաց :

Յետ աւուրց բազմաց՝ երբ պատմեցաւ Լիսիայ,

սիայ, թէ՛ ո՞ք հանգիստ համարին անձանց
զերդն աքսորանաց, եւ անդրէն ածել զնոսա
՚ի տրապիզոն. եւ կացուցեալ յատենի՝ սկսաւ
հրապուրել զնոսա բանիւք ողոքանաց. մինչեւ
ցերբ առեալ յամառեալ կայք ՚ի խորհուրդս
ձեր, եւ զվիշտս զայս տարապարտ կրէք առ
խստապարտութե. եկա՛յք երկիր պագէք դից
անմահից, եւ մեծամեծ պարգեւս ընկալջիք
յինէն եւ ՚ի թագաւորէն: Իսկ երանելի վը-
կայքն իբրեւ ՚ի միջէ բերանոյ այսպէս արա-
րեալ անարգեցին զհրապուրանս եւ զխոստ-
մունս նր, եւ թշնամանեալ արհամարհեցին
զկռապաշտիցն պաշտամունս սուտ, յանդի-
մանելով զկուրութի դատաւորին եւ որ իբրեւ
զնա անձանօթք իցեն յայ ճշմարտէ:
Յայնժամ սրտմտեալ լիւսիայ՝ եւ կապել
զնոսա, եւ հարկանել արջառաջլօք. մինչեւ կը-
պուտակեալ հերձոտեցան մարմինք սրցն:
Ապա տեսեալ դատաւորին զանմռունչ համ-
բերութի նց, եւ հանել զնոսա ՚ի կախաղան, եւ
երկաթի քերչօք քերել մինչեւ ցոսկերսն, եւ
արիւնն ոռոգանէր զերկիր. այլ ո՞ք գոհա-
նայցէ զայ ուրախութե: Եւ այսօրիկ եւս
օծանել անողորմն զորոբեալ մարմինս նոցա
ճարպով, եւ ղամպարօք հրոյ բոցակէզ առ-
նել զնոսա: Յայնմ վայրի երեւեցան սքանչե-
լիք ՚ի տնէ. քանզի սպասաւորք ատենին՝ որք
գազանաբար ՚ի գլուխ տանէին զհրամանս
բռնաւորին, չարաչար պատուհասեալ յայ՝
կործան ՚ի վր երեսաց իւրեանց յերկիր ան-
կանէին, եւ լկեալ զգետնի հարկանէին զան-
ձինս

ձինս իւրեւ այսահարեալս . մինչեւ զարհու-
րիլ ամենայն տեսողաց ։ Նա եւ ինքն իսկ դատաւորն
խռովեալ եւ քանիներ ընդ իւրացն պատահմամբ՝
հրաման ետ իջուցանել զսուրբն ՚ի տանջանա-
րանէ , եւ տանել արկանել ՚ի բանտ ։

Նա եւ եղեւ յաւուրսն յայնոսիկ կալան խնդ-
րակք դատաւորին եւ զայլ ոմն երեւելի ՚ի
քրիստոնէից իւրեւ գործակից առաջնոցն՝ եւ-
գինէոս անուն . զոր կանխագոյն խնդրեալ
էր նոցա բազմօք , եւ ոչ գտեալ ։ Որդ իւրեւ կա-
ցուցին եւ զսա առաջի լիւսիայ , համարձակ
խոստովան եղեւ երանելին զսուրբ հաւատս Քրիստոսի
Աստուծոյ . եւ անդադար հերքեաց զկուռսն խուլս
եւ համրս եւ կոյրս ։ Ուստի հրամայեաց բռնա-
ւորն զան հարկանել զնա չարաչար . եւ
ապա առեալ տարաւ զնա ընդ իւր ՚ի տաճար
կռոց իւրոց . զի կամայ ակամայ տացէ նմա
երկիր պագանել չաստուածոցն . իսկ երանելին եւ-
գինէոս յոգւոց հանեալ ընդ կուրուի հեթա-
նոսաց՝ եկաց յաղօթս առ Աստուած հեծեծանօք՝
ցուցանել զզաղուկ իւր բարձր ընդդէմ սուտ
պաշտամանց անաստուածից ։ Նա առժամայն եղեւ
դղրդումն ահագին , եւ անկեալ կործանե-
ցան բագինքն առ հասարակ , եւ մանր խոր-
տակեալ դարձան ՚ի փոշի ։

Յայնժամ գոչեաց իւրեւ զառիւծ մոլեգին
լիւսիաս ընդդէմ սրբոյն եւգինէոսի . ո՞ւր եւ ուս-
տի երեւեցաւ ասէ կախարդս այս՝ որ կորոյս
զաստուածսն մեր ։ Նա միւսանգամ բերել զնա ՚ի
տեղի տանջանաց . եւ հրաման տայր կապել
զնա չուանօք , եւ հարկանել հաստ բրօք՝

մին-

մինչև 'ի խորտակել ոսկերացն . և տեսեալ՝ եթէ ոչ բանայ սր̃ն զբերանն իւր , ո̃չ թէ ըզգայր և ոչինչ , հրամայեաց քերել զկողս նր̃ , և ջահիւք այրել զտեղի քերանացն . արկին և աղ ընդ բարկ քացախոյ , և շփեցին զվէրս վիրացն : Իսկ նա յայսմ ամ̃ի զուարթ կայր՝ զօրութ̃բ շնորհացն այ̃ . ը̃ որ զարմացեալ էր դատաւորն . և մոլորեալ միօք՝ գործ դիւթութեն զիրսն կարծէր , և մոգս անուանէր անօրէնն զպաշտօնեայս քի̃ :

Յետ այսորիկ արկեալ 'ի բանտ և զեւգինէոս ընդ առաջին երիս վկայսն , խորհեցաւ զկնի աւուրց՝ հրոյ ճարակ տալ զչորեսին սրբոցն միանգամայն . հրամայեաց բորբոքել հնոց մեծ , և ետ ընկենուլ զնս̃ 'ի մէջ բոցոյն բորբոքելոյ : Իսկ նք̃ չորեքեանն՝ փաղերիոս , կանդիտոս , ակիւղաս , և եւգինէոս կացին յաղօթս առ այ̃ , և անարատ պահեցան 'ի մէջ հրոյն՝ ը̃ օրինակի երից մանկանցն որ 'ի բաբելոնի . զոր տեսեալ և բազմաց 'ի հեթանոսաց՝ սկսան աղաղակել . մեծ է այ̃ն քրիստոնէից . և յաւելան 'ի հաւատացեալս :

Իբրև ազդ եղև լիւսիայ վս̃ իրացն , ցնորեցաւ 'ի միտս իւր . և ոչ գիտէր՝ թէ զինչ արասցէ ընդ նս̃ : Հրաման ետ վաղվաղակի հանել զսր̃ն 'ի հնոցէ անտի , և արագ արագ կորուսանել զնս̃ սրով[3] . և այնպէս գլխատամբ կատարեցան 'ի քս̃ , և ընկալան զանթառամ զպսակն վկայութեն յերկնաւոր հանդիսադրէն : Որոց լիցի մեզ ամենեցուն պսակակից լինել բարեխօսութ̃բ ամ̃ սր̃ց , կա-

մա-

մաւոր նահատակութք մրցելով ընդէմ մարմնոյ , դիւին , և ծի . և զօրհանապազ մեռանելով ոչ արժանն է , վս տն և փրկչին բոլորեցուն . որում վայելէ փառք և պատիւ յաւիտեանս յաւիտենից . ամէն ։ (4)

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ։

(1) Աստանօր չեն պէտք երկար ծանօթութեանց , զի համառօտ է և վկայաբանութիւն գլխովին . չափաւոր բանիւք աւանդեալ 'ի Յ . բս . և փոքր մի ծնխագրոյն 'ի ժամագր . նշ . իսկ 'ի Հ . քանի մի տողիւք ևեթ ուղիղ համառօտեալ ։ Եւ զի պակասի խապառ 'ի Ղ . նմին իրի և բոլանդ զյունացն ևեթ ժամագիրս ընդօրինակէ . և սուղ բանիւք զիրսն վճարէ ։

Անուանք երից 'ի սբցս ունին տուգաբանութի 'ի բարբառ հռովմայեցի . զի վաղերիանոս (ոչ դրի յամ յայսմաւուրսյն . և հյ . և 'ի բզմ օրինակս ծնոցաց և տօնացուցից) , կամ վաղերիոս (որ գտանի առաւել 'ի յետին օրինակս) , հնչի 'ի լտ . վալէռիանուս , և նշանակէ հզօր , կամ զօրաւոր ։ Կանդիտոս , կամ կանտիտոս , ըստ լտ . գանտիտուս , է սպիտակափայլ , կամ փայլուն և պայծառ . իսկ ակիւղաս , ըստ լտ . աքուիլաս , է արծուի , կամ արծուոյին ։ Այլ վս անուանս եւգինէոս աստցուք և 'ի վարս եւգինեայ կուսին , թէ յունական է , և նշանակէ ազնուական կամ բարետոհմիկ . որ և ազնաւոր կոչի 'ի մեզ ։

Միայն կարէ ոք զարմանալ , թէ ըէր 'ի տօնացոյցս ոչ դնին երկու անուանք զանազանեալք՝ եւգինէոսի քհնյի . և եւգինէոսի վկայի 'ի սմին տօնի . այլ միանգամ ևեթ եդեալ է այսոչ . * եւգինէոսի , մակարիոսի , վաղերիոսի , կանդիտոսի , և ակիւղասայ || ։ Առ այս կրկին է պխնի . նախ՝ զի այս հինգ անուանք ոչ ամբողջ և ոչ միշտ սովին կարգաւ կան յամ օրինակս . այլ 'ի բզմս բազմօրինակ կրծատութ և յաւելուածութ . վս չեն ինչ զարմանք՝ թէ 'ի վաղուց հետէ անկեալ իցէ 'ի բաց և անուանս կրկնելի եւգինէոսի . ոչ պակասի յամանս և վաղէ.

ղերիանոս․ յամանս նաև կանդիդոս․ ևն։ Երկրորդ՝ առոյգ ևս է ասել, թէ որովհետև երկու դասք սոցա 'ի միասին են եդեալ, ուր զառաջին տեղի ունի անունս եւգինէոս, զօրութ է իմանալ ը նովին անուամբ զերկուսին նոյնանուն վկայս․ մանաւանդ զի երկրորդն եւգինէոս՝ յետոյ յարեցաւ վկայակից լինել երից յետնոց․ այլ քանզի ոչինչ յետնեալ գտաւ 'ի նչէ, այլ ը ինքն և գէր 'ի վերոյ ցուցաւ, ոչ է 'ի բաց որոշելի 'ի թուոյ նց․ ող և ոչ որ 'ի վկայաբանից որոշէ․ տես յամ օրինակս Հ․ և 'ի բուլանդ։ Ըստ բացայայտ ծանուցման իւրոյ՝ խորհրդով եդաք մեք 'ի խորագրի․ * և միւս եւգինէոսի||։

Բայց տես դու ինձ, զի և առ յոյնս երբեմն երևի լեալ շփոթութի 'ի պատճառս նոյն անուան․ զի թէպէտ և յառաւել վաւերական յայսմաւուրս նց՝ որ կոչի բասիլեան կմ վասիլեան (յօրինեալ 'ի հրամանէ վասիլի կայսեր արքայականեաց), ուղիղ գնի 'ի յունվարի․ 20․ * Նա-,, հատակուե սրց վկայիցն՝ վաղերիանոսի, կանդիդոսի, ,, ակիւղայ, և եւգինէոսի||, և նոյնն երկրորդի (յետևառաջութբ) 'ի ժամագիրս նց սաս 'ի յունվարի․ 20․ * Յայսմ աւուր յիշատակ սրց վկայիցն՝ եւգինէոսի, ,, կանդիդոսի, վաղերիանոսի, և ակիւղայ||, բայց առկաւին 'ի նոյն ժամագիրս՝ 'ի յաջորդ աւուր․ ա 'ի յունվարի․ 21․ եդեալ կայ այսպ․ * Յայսմ աւուր նահա-,, տակուե սրց վկայիցն վաղերիանոսի, կանդիդոսի, և ,, ակիւղայ||․ ուր աչաց պակասի եւգինէոս․ և սակայն ոչ է իրքք պակաս․ զի անմիջապէս գրի 'ի կարգի պատմուե երից վկայիցս և զորրորդէն․ * ըմբռնեալ եղե-,, սրն եւգինէոս||․ ևն։ Ուր ը ասելոյ բուլանդեայ՝ յույս կրկնուե պատմուե հանդերձ տարբերութ վերնագրին հայեցեալ ոմանց 'ի յետնոց՝ կարծեցին այլ և այլ վկայս լինել զերեսին՝ որիչ 'ի չորեցունց․ որ է անտեղի․ ող յայտ է որոց բաղդատեն զբանս Յ․ բասիլ․ և ժամագր․ և Հ։

Ոչինչ տարբերութ 'ի մէջ բերէ և գրելն․ Հ․ զանուն երկրորդ եւգինէոսի՝ ը տպ․ եւգինոս․ քանզի եթէ առաջինն և եթէ երկրորդն անխտիր գրոշի 'ի գրչաց մերոց, եւգինէոս, եւգենիոս, եւգինիոս, եգինոս, գենէոս․ գինոս․ ևն։

(2) Հ․ առանց յիշելոյ զանուն կայսեր՝ յիշէ միայն ըղձևախոս գեւր․ ուր Յ․ բասիլ․ յաւելու և զանուն կայսերն դիոկղետիանոս․ և ժամագր․ յարէ 'ի նոյն և զանուն

նուն մաքսիմիանոսի․ բայց մեզ հարկ 'ի վ̃ր կայր՝ 'ի վ̃ր բերել և զանուն լիկինիանոսի․ զի որովհետև նոյն իսկ Յ․ բասիլ․ մեկն գրէ՝ թէ այս եղև 'ի ժամին․ յորում * ագրիկողայոս և՛ լիւսիաս սպանեալքն 'ի սեբաստիա զք̃ ,, քառասունսն, և 'ի նիկոպոլիս զք̃ քառասուն և հինգս||, հարկաւ պարտ է դնել 'ի կայսերութե լիկինիանոսի․ առ որով գործեցին զայն ամ̃ ագրիկողայոս և լիւսիաս՝ վաղեմի արքանեակք հալածանաց նաև յաւուրս դիոկղ՝ և մաքս՝ ։ Թող զի Ը դադարումն կայսերութե դիոկղետիանոսի, և Ը թգրել լիկինիանոսի (առ մեծն կոստանդիանոսիւ) են միայն ամք հինգ ։

(3) Չգիտեմ զիարդ յայժմու օրինակս․ Յ․ բասիլ․ եդեալ կայ յետ ամ̃ տանջանաց, թէ * ապա ս̃քն կանգնոսս և ակիւղաս և վալերիանոս գլխատեցան ։ Իսկ ,, ս̃քն եւգինէոս ․․․ 'ի հուր արկեալ, և ող̃ պահեալ դըլ,, խատեցաւ և նա|| ։ Իսկ միայն աւանդեն Հ․ և ժամագիրք յունաց, թէ չորեքին միանգամայն արկան 'ի հուր, և ապա գլխատեցան․ ահաբանք ժամագրոց յունաց․ 'ի յունիս․ 21․ * յետ ամի 'ի հնոց բորբոքեալ առ,, կին միանգամայն զամ̃ զս̃քն․ յորմէ անապատ պահեալք՝ ,, որով կատարեին|| ։ 'Ի նոյն միտս նմանապէս երգարանն յոյն 'ի յունիս․ 20․ * Զեւգինէոս և զինչապահակիցսն զե,, րեսին միանգամայն՝ առ ազնուականութե ոգւոցն սպա,, նանէ սուրն|| ։ և Հ․ * Յայսմ աւուր կատարեցան ,, գանիւ և հրով ս̃ք վկայքն քռ̃ի ող̃ վալերիանոս և ,, կանդիտոս, ակիւղաս, և գինէոս․ 'ի լիւսիայ դա,, տաւորէն 'ի տրապիզոն քաղաքի․ և յետոյ հատին սրով ,, զգլուխս նց̃․ և այնպէս կատարեցան 'ի ք̃ս|| ։ Նոյնօրինակ են և բանք մր իէլի․ և Հ = Յ ։

(4) 'Ի քանի մի նոր օրինակս տեսացուցից յետոյն դաբուց՝ յաւելեալ կայ սատանոր 'ի կատարած այսպիսից տօն գոհարինեանց․ այլ զոցանէ լինի բան 'ի կարգի ս̃ց յիշատակելեաց Ը յայսմաւուրաց արտաքոյ տօնացուցի ։

ՑԱՆԿ

ՑԱՆԿ
ՎԱՐՈՒՑ ՍՐԲՈՑ
որ 'ի հատորս Ապյից։

Ա. Յովհաննու կարապետի կամ մկրտչի 11
Բ. Պետրոսի հայրապետի, և աբե-սողոմայ սարկաւագի . . 37
Գ. Անտոնի անապատականի . . 57
Դ. Թէոդորոսի Թիրի մեծի . . . 103
Ե. Եօթնննջողաց՝ Մանկանցն Ե-փեսոսի 143
Զ. Կիրակոսի, և յուղիտայ . . 170
Է. Սահանայ գողթնացւոյ . . 188
Ը. Աթանասի հայրապ" աղեքս". 217
Թ. Կիւրղի աղեքսանդրացւոյ . . 271
Ժ. Գրիգորի ածաբանի . . . 289
ԺԱ. Տրիփոնի վկայի 343
ԺԲ. Բարսումայ Ճգնող հայրապե-տի եդեսացւոց 371
ԺԳ. Վլասայ եպսին սեբաստիոյ . 386
ԺԴ. Ոնեսիմեայ աշակերտին պօղո-սի 411
(Երկրորդումն տօնի սեղ-բեստրոսի, և կոստ".) . . 420

ԺԵ.

ԺԵ. Գորդիոսի հարիւրապետի . 423
ԺԶ. Պօղիքտոսի զինաւորի . . . 446
ԺԷ. Գրիգորիսի ռաժկի 461
ԺԸ. Եւգինեայ կուսի, և հօր նորա Փիլիպպոսի . ԼԵ 467
ԺԹ. Կուռնելիոսի հարիւրապետի. 507
Ի. Շմաւոնի ազգականին Քրի . 529
ԻԱ. Պօղիկարպոսի հայրապետի, և ա-րբելեան վկայից 544
ԻԲ. Մարութայի եպիսկոպոսին Նփրկերտոյ 585
ԻԳ. Եւգինէոսի և Մակարիոսի խոստովանող քահանայից . . 619
ԻԴ. Վաղերիոսի, կանդիտոսի, և ակիւղասայ. և միւս եւգինէոսի վկայի 631

ՎԱԽՃԱՆ

Հատորիս ։

1971